De Vlaamsche Gids. Jaargang 7

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 7. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen 1911

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001191101_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

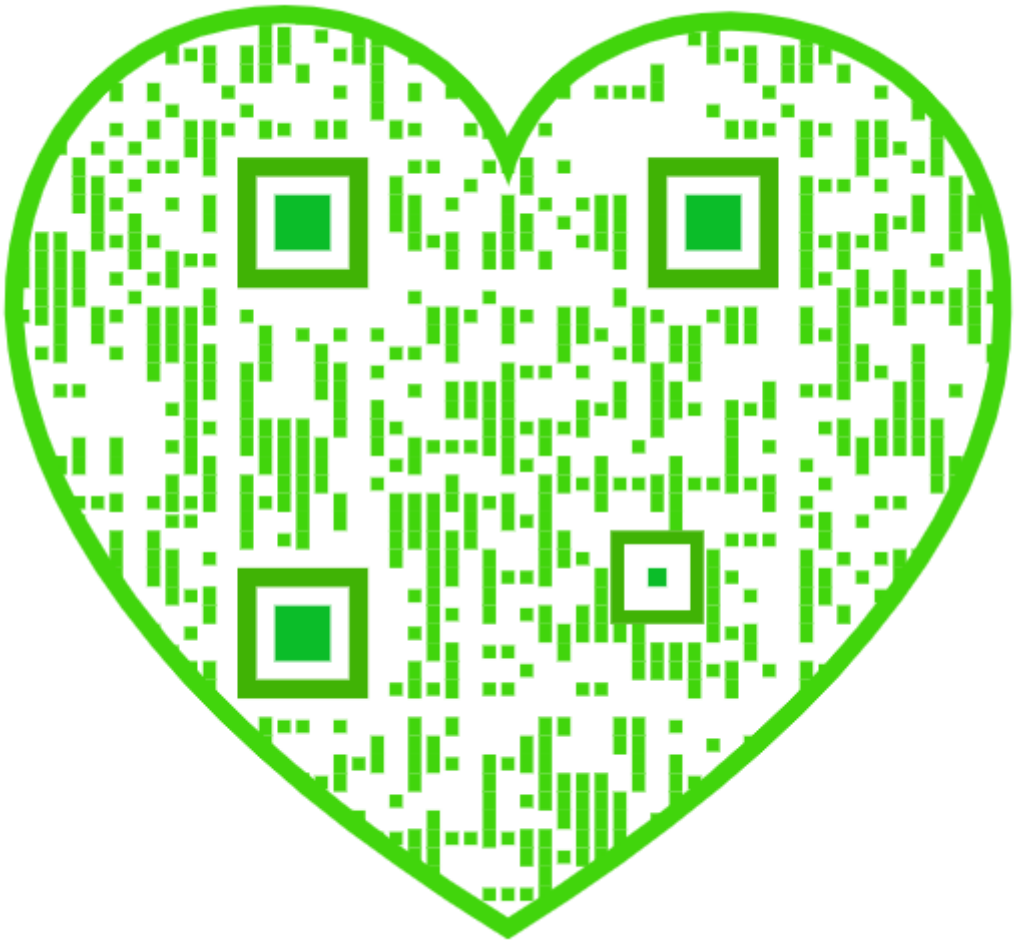

Verbetering.

- In afl. III, blz. 277, 2e regel v.b., staat: *In 't midden van 1618*. Lees: *In 't midden van 1617, misschien 1616*.

Blz. 277, 17e regel v.b., staat: *En op de 8 Januarie 1629*. Lees: *En op de 8 Januarie 1619*.

Lijst der medewerkers

ANRI, POL	317
B.H	276
BASSE, M.	181, 475
CEUNIS, GERARD	32
COOPMAN THZN, H.	539
CORR, ELLEN	522
DE BACKER, FRANZ	310
DE CNEUDT, RICHARD	232
DE HOON, H.	327
DELVAEN, F.	282, 563
DE MONT, POL	46, 47, 48, 49, 315, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 466, 481, 528, 529, 530, 533
DE SWARTE, ALBERIK	289
DE WEERT, ERNEST	432
DE WILDE, FRANS	401
FREDERICQ, LÉON	385
FRIS, VICTOR	70, 342
JANS, JAN	148
LODEWYCKX, A.	54, 193
MATTON, ADR.	547
P.	81
PESCATOR	446
SABBE, MAURITS	169, 237, 359, 435
SCHMIDT, ERNEST W.	52, 235
SPEREMUS	348
STEPPENBACH, LEO	301
THOMISSEN, J.M.	42, 412
TIMMERMANS, FELIX EN THIRY, FRANS	211
VAN DER GHINST J^{r}, I.	1, 97
VANDER LINDEN, H.	279
VAN DER STRAETEN, EMIEL	498
VAN RIEL, LEO	178, 378, 572
VAN ROOSBROECK, GUST	261

VAN ZADELHOFF-MINNAERT, MARIE 114
VAN ZELE, JAN 535, 537, 538
VERCOULLIE, J. 357
VERSTRAETEN, EDMOND 517, 521

Zeven Brieven van Multatuli aan den Heer A. van der Ghinst, te Brugge, uit de jaren 1870, 1871 en 1873[1].

IN MEMORIAM VAN MIJN GROOTVADER.

Auguste van der Ghinst - de correspondent van Multatuli - werd geboren te Kortrijk den 18 April 1813. Nu, precies de datum van zijn geboorte is van weinig belang. Hij was leeraar aan 't Atheneum te Brugge. Zoover had hij het kunnen brengen door eigen kracht. Op zijn zesde jaar reeds een wees, moest hij, pas achttien jaar oud, zich zelf 'ontdragen[2].'

Hoe hij er toe kwam, na allerlei wedervaren, zijn examen van leeraar af te leggen, is een bijzaak. Jaren lang oefende hij zijn ambt uit in de 6e Latijnsche klasse. Hij legde zich met liefde toe op het onderwijzen van de eerste grondbeginselen der Latijnsche en der Fransche spraakleer. En hij deed het met dezelfden ijver, denzelfden ernst alsof het diepe philosophie ware geweest. Hij was zoo overtuigd van het nuttige zijner taak, dat hij alle eervolle bevorderingen weigerde. Immers, der mannen waarde ligt niet in het ambt zelf, maar wel in de wijze waarop het wordt uitgeoefend.

Hij was een eenvoudig man en daardoor was hij gelukkig. Hij keek niet met naijver naar den gebuur, of die rijker leefde dan hij. Tevreden met zijn lot, met het dagelijksche brood, wenschte hij noch nuttelooze weelde noch in 't oog springende levenswijze. Hij was een

(1) De Redactie is den Heer Dr. I. van der Ghinst zeer dankbaar, dat hij aan den *Vlaamschen Gids*, in het jaar van Multatuli's jubileum, die merkwaardige brieven liet afkondigen.

(2) Dat is de Brugsche uitdrukking voor zich "behelpen."

stille droomer, een enthusiast, een idealist. Zijn vrijen tijd wijdde hij aan kunsten en letteren, muziek en... sterrekunde, en met de weinige spaarpenningen, die hij van zijn karig traktement wist over te houden, schafte hij zich tal van kunstvoorwerpen aan: schilderijen, gravures, antieke meubelen en dergelijke dingen meer. Daarbij vrijgevig, was hij op verre na geen ‘praktisch’ man! O neen, hij ware doodarm geworden zonder de energieke medewerking zijner trouwe echtgenoote. Zij, die kloeke, schoone Vlaamsche vrouw(1), moest wel zorgen, dat er genoeg overbleef om hunne zeven kinderen te voeden, te kleeden en eene behoorlijke opvoeding te geven. Zij was praktisch! Zij wist met ongewone wilskracht hare barke in de goede richting te handhaven. Ook wanneer haar man, overgelukkig, met eene kostbare aanwinst naar huis kwam, moest hij bukken onder eene stortvlaag van verwijten; - de huisvrouw zag het nuttige van die ‘buitengewone uitgaven’ niet in, en vreesde voor het evenwicht van haar budget.

Maar zij hadden elkaar lief. En samen brachten zij het tot eene gelukkige synthesis: door hem werd de ideale kant van het leven betracht; zij was de practische geest, die het eerste mogelijk maakt. Immers, kunst en poëzie zijn tengere bloemen, die slechts op een vruchtbaren akker bloeien kunnen. Daar waar de levensstrijd te hard is, blijft er geen plaats over voor het schoone. Vraag den afgesloofden fabriekwerker, waarom hij het verhevene van 't leven niet inziet; hij zal u antwoorden: ‘Het schoone van 't leven? Het is rusten en zijn honger stillen.’ - En de vrouw zorgde, dat de man zonder bekommering kon droomen.

Is het een wonder dan, dat *Max Havelaar* het gemoed van den zachten Brugschen schoolmeester aan 't roeren bracht? De Sjaalman was natuurlijk zijn vriend en hij weende bij het lezen van de lijdenshistorie van Saïdja met zijne buffels. En de *Minnebrieven!* Hij voelde, dat de man, die den *Havelaar* geschreven had, *véél* moest geleden hebben, om dien ongewonen bitteren toon in de *Minnebrieven*

(1) Juliette Fivé (1811-1893). Zij was de dochter van Jozef-François Fivé, geboren te Herzele in 1771 en gestorven te Leuven in 1854, als ontvanger der belastingen. Van 1826 tot 1831 had hij in den Haag de functies van ‘buitengewoon opziener van het kadaster’ vervuld.

aan te slaan. De onverschilligheid van het publiek had den menschenvriend tot een menschenhater gemaakt. Wie overgevoelig is, heeft de keus tusschen zelfmoord of gek worden. Het maatschappelijk evenwicht wil het zoo; dat noemt men ‘l'ordre social’, dat een breed, heel breed geweten moet bezitten. De mystieke Fransche schrijver Léon Blois heeft iets van Multatuli, wanneer hij in striemende woorden de maatschappij geeselt. Het Droogstoppelras heeft vertakkingen in alle landen. En wat treurig is: zij zijn de sterksten, de ‘geadapteerden’; want zij hebben zich dat ‘elastiek geweten’ met fatsoen en braafheid eigen gemaakt.

De geestdriftige bewonderaar van Multatuli sprak met gloed in zijn huisgezin over den genialen en - wat meer is - gevoelvollen schrijver. En zoo viel het goede zaad in de jonge geesten zijner kinderen en maakte hen gereed voor wat recht is en goed.

Wanneer men te veel sprak over den Sjaalman Douwes Dekker, riep de huisvrouw wel eens uit: ‘Zwijg met uwen Multatuli; 't is zeker weer een *vrouweverdriet!*’ (En zij had het bij het goede eind: Tine was ‘la femme d'un poète!’) Zij voegde er bij: ‘Gelijk al *uwe* groote mannen. En die ‘groote mannen’ waren kunstenaars, vrienden van grootvader, die nu juist niet bekend stonden in de stad als voorbeelden van huisvaders. Het ‘bohemerleven’ mag ons eigenaardig en kleurrijk schijnen, - voor eene huisvrouw is het minder aangenaam.

* * *

't Was in 1869 op een voordracht, die Multatuli te Gent was komen houden (over de vooroordeelen in het onderwijs), dat zijn bewonderaar met hem kennis maakte. Zij brachten samen een achternoen door, sprekende over Indië, politiek en godsdienst. Beiden waren het eens, dat godsdienst een ‘onwaarheid’ is. Maar als de schuchtere leeraar vroeg: ‘Wat zult gij in de plaats stellen?’ dan antwoordde Multatuli: ‘Daar zit een vliegje op uw mouw; ik knip het weg; wat stel ik in de plaats?’ Dat is waar voor menschen, die van dat ‘vliegje’ niets afwisten. Maar wie er aan gewoon geworden was, kon het misschien moeilijk missen. Zoo dacht grootvader er over.

Verder schreef hij aan Multatuli over zijne theorie van den invloed der kometen. In 1850 was de verschijning der staartster gevolgd geworden door jaren van buitengewone onvruchtbaarheid, zooals het in 1811 ook het geval was. Tusschen deze beide verschijnselen was er misschien een verband. (Nu is inderdaad wetenschappelijk bewezen, dat de staartster electrische verschijnsels in den dampkring teweegbrengt: condensatie, enz.). En de professor meende in de geschiedenis van Jozef - die aan Pharao de zeven jaren overvloed, gevolgd door zeven jaren schaarschheid, voorspelde - de bevestiging zijner theorie te vinden. Immers in die Oostersche verhalen is er altijd een kern van waarheid onder het vele fabelachtige. En Jozef had die gevolgtrekking kunnen maken door zijne kennis over de kometen, aan de Egyptische priesters ontleend... Zoo onstond de briefwisseling tusschen Multatuli en grootvader (23 April 1870).

* * *

Een tweeden brief schreef hij twee dagen later aan Multatuli om zijne theorie te staven met citaten uit Herschel, Humboldt, D'Alembert, Newton, enz. Daarop antwoordt Douwes Dekker in een brief, gedagteekend 15 Mei 1870, uit Mainz geschreven, waarin hij zijn correspondent vertelt, dat materieel gebrek hem den geest niet vrij genoeg laat om zijne stellingen grondig te onderzoeken, maar waarin hij hem tevens tot strenge zelfkritiek aanmaant.

Dit was genoeg om bij grootvader de snaar der goedhartigheid aan het trillen te brengen. Hij schreef hem hartelijk troostend terug en zond hem geld. Veel was het niet; want het was genomen op zijne zuinige spaarpenningen. Hij schreef: ‘Nu heb ik gelukkiglijk 50 francs in *mijne* kas, die ik u geern totaal zenden zou, maar wij zijn in de Meimaand, en ik heb beloofd met mijn gezin naar eene *baraque* te gaan. 't Is ik, die betalen moet. Ik doe wat ik beloof. En mijn gezin, vooral mijne spaarzame vrouw (on a toujours les défauts de ses qualités) moet niet weten, dat ik tracht behulpzaam te zijn. Wees zoo goed, mijn waarde Multatuli, dit te aanvaarden als eene oude schuld voor de aangename uren, die uwe werken mij verschaft hebben, en vooral zij zoo goed van er geen woord over te schrijven’ (enz.).

Daarop volgt als antwoord een haastig briefje (Mainz, 30 Mei 1870), dat een langer schrijven aankondigt. Geroerd door grootvaders ‘eenvoudige gemoedsburgerlijke wijze van doen,’ laat Multatuli zich openhartig uit over zijne knellende en plagende bekommeringen, die hem het werken onmogelijk maken. Dit is eene ware autobiographie en beschrijving van eenige dagen strijd.

De brief van 8 Juni 1870 is alweer een antwoord op eenen brief van zijn Brugschen correspondent, die hem verteld had, dat hij de *Minnebrieven zeer* dikwijls gelezen had en zoo hoogschatte; en verder, dat hij ‘met voor 't recht en de waarheid te strijden meer goed doet dan de rijkste bankier zou doen kunnen.’

Het haastig briefje van 30 Mei 1871 uit Wiesbaden, en de lange brief van 5 Juni 71 beantwoorden twee brieven van Januari en 20 Mei. Daarin werd o.a. gesproken over Roomsch katholicisme. Grootvader had geschreven: ‘Het is in de katholieke landen, dat meest booswichten te vinden zijn. Aldaar is blind gelooven de hoogste deugd en in de rede of 't gezond oordeel zijn vertrouwen te stellen is den duivel aanhangen. Maar, wanneer de hartstochten in gisting komen, of wanneer een dogma verdwijnt voor de rede, en daar hij nu toch verdoemd is, werpt de katholiek geloof en deszelfs *accessoire* (een gering pakje ongeteerde *zedeleer*) over boord; en dan, zwicht u van zulke kerels!’ Daarop antwoordt Multatuli met eene vergelijking van katholicisme en protestantisme, waarvan het eerste het toch wint op artistiek gebied.

Die laatste brief is zeer bitter van toon. Overspanning maakt den schrijver het werken zwaar, ja zelfs onmogelijk. En hij moet geld winnen! En hij wordt gelasterd door behoudenden en liberalen, wier politiek hij niet volgen wou. Vae soli!

Nu blijft de correspondentie een tijd lang onderbroken. De volgende brief dagteekent van 24 Januari 73, altijd uit Wiesbaden. Multatuli heeft het zeer druk, want hij is bij zijn uitgever verbonden en hij is ziek...

Tot daar gaat de briefwisseling.

Er bestaat nog een omslag van eenen brief uit Rotterdam, van 18 Februari 75; maar de brief ligt er niet in. Op den omslag staat, van grootvaders hand geschreven: ‘verzengde.’ Deze brief

moet ‘intiem’ geweest zijn. Misschien behandelde hij dat, waarvan Multatuli in zijn laatsten brief spreekt: ‘die smart die sedert een jaar (71) op mij drukt, de *eerste* smart van mijn leven, die onherstelbaar is’ en hij had er bijgevoegd: ‘Misschien zal ik u later daarvan iets zeggen, maar ik ga 't nu voorbij.’ Multatuli had aan zijnen correspondent gevraagd dien brief te verbranden. Wat de stipt eerlijke man ook gedaan heeft.

* * *

Ginds op den Brugschen doodenakker rust de asch van Multatuli's vriend. Hij leefde gelukkig, omdat zijn leven was werken en liefhebben. Hij stierf omringd van zijne trouwe vrouw, zijne kinderen en kleinkinderen... En blijft er ook niets over van den mensch, die weerkeert tot stof om terug in den levenskolk te worden opgeslorpt, al laat hij geene werken achter, die onsterfelijk maken, toch zal hij blijven voortleven door het goede dat hij stichtte, omdat het goede, hoe nederig ook, onsterfelijk is.

Aan boord van *Ville d'Anvers*, Juli 1910.

DR. I. VAN DER GHINST J^{r}.

I.

Mainz, 15 Mei 1870.

Waarde Heer Van der Ghinst,

Eerst heden ontving ik uwe beide brieven van 23 en 25 April. De plaats van waar ik u schrijf verklare de vertraging. Ik zwerf, als bijna voortdurend nadat ik de provincie Lebak op Java verliet. Holland straft mijne pligtsbetrachting zonder genade.

Bij voortduring legt men het er op toe, mij 't leven onmogelijk te maken. Ik hier, en mijn lief gezin in den Haag, strijden eenen dagelijkschen strijd tegen gebrek.

De wijze, waarop men in Holland mij vervolgt, is vreeselijk. Mijn arbeid wordt versmaad, mijne handelingen en bedoelingen gelasterd. Men belet mij bakker en vleeschhouwer en huiseigenaar te voldoen, en vertelt dan overal: dat ik zoo'n bezonder slecht mens ben, die ‘huisheer, slagter en bakker niet betaalt!’

Voor circa zes weken, dreef de nood mij van huis. Ik vertrok naar Duitsland om, zoo mogelijk, de Duitsche vertaling van den *Max Havelaar* te plaatsen. Maar de uitgevers hier zijn niet te bewegen tot eene onderneming, die buiten hun gezigtkring ligt. Wat weet men in 't verwaande Duitsland van 't landje ‘waar platduitsch wordt gesproken’?

Toch zoude ik misschien geslaagd zijn, vooral door het wijzen op de zeer hoogdravende beoordeelingen van den *M.H.* in Engeland, indien ik mij behoorlijk hadde kunnen bewegen. Maar geldgebrek houdt mij gevangen, zoodat ik noch naar Leipzig kan gaan - den focus van den boekhandel - noch zelfs mijne brieven frankeren.

Sedert maanden tracht ik te vergeefs mijnen arbeid te plaatsen op eene wijze, die mij en de mijnen zou kunnen behoeden voor gebrek. De tegenwerking in Holland gaat zoo ver, dat zelfs de groote winst,

die mijn geschrijf oplevert, niet in staat is de uitgevers te bewegen mij ten dienste te staan, altans niet de zoodanigen, wier middelen zouden gedoogen mij te betalen. En daaraan heb ik behoefte.

Sedert weken bood ik mijn drama *Vorstenschool*, het stuk over *Vrije studie* en meer zaken ter verkoop aan. Men antwoordt mij niet eens. De oorzaak is, naar ik van ter zijde verneem: ‘Dat ik zoo'n bezonder slecht mens ben!’

Zoo antwoordt Nederland op den *Max Havelaar!*

Nooit is een sylbe wederlegd van wat ik als feit openbaarde, noch omtrent de gruwelen, die daar ginds plaats hebben, noch omtrent de gewetenloosheid dergenen, die tot tegengaan geroepen zijn, noch aangaande mijne pogingen om daaraan een eind te maken. Integendeel, ieder erkent volmondig de waarheid van wat ik zeide, in het boek waarin ik meen bewezen te hebben een goed mens te zijn...; en in stede van regt doen, scheldt men mij uit. Dat is goedkooper!

Intusschen zit ik hier vruchteloos te peinzen op middelen om een eind te maken aan zoo'n onwaardigen strijd. Eén vast punt - dat is eenvoudig: dagelijks brood voor mijn gezin! - en ik zou den strijd winnen. Maar dit is de toeleg van de heersende klassen in Holland, dat mij dit vaste punt onbereikbaar worde gemaakt.

Waartoe dit alles, vraagt ge, in antwoord op mijne brieven die over geheel andere zaken handelen?

Ik was genoodzaakt u die, zeer korte en onvolledige beschrijving van mijne pijnlijke omstandigheden te geven, om u te doen begrijpen, waarom ik *thans*, onder zulken druk, niet in staat ben u behoorlijk te antwoorden. Ik haat alle oppervlakkigheid, en mag dus de door u medegedeelde beschouwingen niet beoordeelen, voor ik wat meer vrijheid van geest voel. Verbeeld u, dat ik leed aan zware tandpijn... dat is geen toestand waarin men met de noodige kalmte, onderwerpen als de door u voorgestelde behandelen kan.

Reeds nu echter betuig ik u mijnen dank, èn voor den hartelijken toon uwer brieven, èn voor de eer der uitnoodiging tot discussie.

Nog eens: ik oordeel heden *niet*. Maar ik geef u in overweging de vruchten van uw nadenken nog eens, en wel op andere wijze, *zoo scholastiek mogelijk* te formuleren, iets als (bij voorbeeld):

I. Feiten.
a) door wien vermeld?
b) hoe gestaafd?
c) graad van geloofwaardigheid.

II. Hypothesen (niet alleen de uwe, maar ook van anderen) of slechts gegist-mogelijke.

III. (als conclusie uit het vorige) UW THESIS.

Het spreekt van zelf, dat deze verdeeling slechts bij benadering wordt voorgesteld. De scholastieke vorm heeft haar nut, daar zij gemakkelijker dan andere inkleeding, zekere afdwaling doet vermijden, waartoe wij, arme fatamorgana-aanbidders, zoo vaak neiging bezitten.

Dat ik begon met de rubriek *Feiten* was om de opmerking die ook in mijn *Vrije studie* voorkomt, dat wij zoo vaak redeneren over oorzaken van *a, b* of *c*, zonder eerst grondig te onderzoeken of *a, b, c* wel *inderdaad* bestaan?

Moogt ge - gij waarheidszoeker! - eenig gewigt hechten aan 't arabische *Josefssprookje?* (tenzij als model van Oostersche vertelsels). Zulke verhalen - ook 't schoone boek Job is er een - bestaan in 't Oosten bij duizenden, en ontstonden waarschijnlijk in de verbeelding der karavaan- of karavanseraï-improvisatoren, die gewoonlijk een geschiedkundig feit (Joodsche heloten in Egypte) tot kanevas kozen voor hunne vertellingen. Dat doet men nog heden in 't Oosten met veel aangeboren talent, maar... de in zulke verhalen te pas gebragte bijzaken (*πχρεργα*) mogen geen stof leveren tot betoog in zaken van stipt-wijsgeerigen aard. Dit zoude zijn alsof men eene romanheldin, die haar bestaan te danken had aan de behoefte eens schrijvers om z'n kader te vullen met liefde, zwart haar, blauwe oogen en... hysterischen tint - ik meen niet van die dame maar van 't boek: anders lezen ‘ze’ 't niet! - nu 't zoude zijn of we zoo'n verbeeldingsproduct voor 'n historische persoon aanzagen. Kritiek, kritiek! Altijd kritiek.

Ja, kritiek, zelfs waar ge namen noemt als d'Alembert, als Newton, als Humboldt! (in uwe citaten van die heeren komen onjuiste, of altans onjuist geformuleerde denkbeelden voor. Dat mag niet!)

Maar - ik dwaal af! *Lust* om uwe stellingen te onderwerpen aan een onderzoek, zoo grondig als mijne al te gebrekkige wetenschap toelaat, heb ik wel. Maar ik mag niet en kan niet. Denk aan die tandpijn! Zoodra ik eenigzins kan, zal ik uwe beide brieven behandelen. Wat ik thans daarover verder zeggen zoude, ware onbekookt; en misschien is 't weinige dat ik schreef, reeds te veel. Op ééne zaak echter geloof ik te mogen aandringen: exacte formulering en... kritiek.

Ja, nog iets! Door ondervinding geleerd, waarschuw ik u tegen te groote ingenomenheid met de denkbeelden, welker vader gij zijt. Hebt ge een vijand, iemand dien gij haat, minacht, veracht? Welnu behandel uwe stellingen alsof HIJ ze had voorgedragen. Dat is de weg! 't Is moeilijk, maar 't *moet!*

En nu ben ik verplicht mij weder neer te strekken op de pijnbank mijner zorgen. Wees nog eens bedankt voor uwe beide brieven, en reken er op, dat ik die zeer oplettend zal behandelen, bij de eerste verademing, die mij te beurt valt.

Ja, ik herinner mij uwer zeer goed. Vaarwel, en geloof mij uw zeer welwillende dienaar en vriend

DOUWES DEKKER,
MULTATULI.

In Amsterdam heeft zekere heer Koning verband meenen te ontdekken tusschen de periodieke verandering der declinatie van de kompasnaalden en... de staatsche gebeurtenissen in Europa! Dat klinkt vreemd, niet waar? Welnu, hij betoont zijne (baroque) stelling, met voorbeelden, die curieus zijn. Maar ook niet meer dan curieus. Ook hem heb ik aangeraden zijne meeningen te beschouwen als kinderen van een doodvijand. Maar hij is er te zwak toe. En wie is dat niet? Toch moeten wij er naar streven.

II.

Mainz, Zondag morgen 30 Mei 70.

Beste hartelijke vriend!

Mijn vrouw zendt me uwen naar 's Hage gezonden brief.
Voor ik dien nog gelezen heb, dit eene slechts. - *Het is* behoorlijk ontvangen, en: *zend niet meer*.
Ik wil u niet vergeefs naar een brief p.r.[1] laten vragen.
Morgen met gelijke post een tweede.
Gij hebt mij eenen grooten dienst gedaan. Zend echter niet meer. Ik kan mij redden en hoop voortaan altijd. Ik zal u die verandering verklaren.
Hartelijk gegroet.

Uw liefh.
DOUWES DEKKER.

Morgen meer. Dit is in haast.

Ik zal u tevens mijn niet-antwoorden verklaren. Zend volstrekt niets meer. Er is gelukkige verandering in mijn toestand.

(In het omslag staat er nog:) Vervolg en slot morgen. Ik wil u niet vergeefs naar de post laten loopen.

(1) Poste restante.

III.

Mainz, 30 Mei 1870.

Mijn waarde hartelijke Van der Ghinst,

Gister zond ik u een haastig briefje om te beletten, dat gij te vergeefs zoudt vragen aan de post. Ik weet bij ondervinding hoe verdrietig dit is; en *U* een verdriet te veroorzaken, zou ik *misdaad* vinden. Ik sloeg liever een ontrouw minister dood, schoon ik ook dàt niet goedkeuren zou.

Gijzelf kunt niet weten, hoeveel goed mij uwe fr. 40 hebben gedaan; meer dan, in andere oogenblikken, het tiendubbele. Ik was in een crisis. Gewoonlijk verdeel ik de zwarigheden in 1^{e}, 2^{e} en 3^{e} soort. Welnu, ik ging gebukt onder alle drie deze soorten tegelijk en de derde soort (de zeer *kleine*) drukte mij 't meest. Ik vrees geen tijgers; maar wandluizen (vergeef 't platte woord) zijn me daarom gevaarlijk, wijl ze mij de kracht benemen den tijger onder de oogen te zien.

Zonder beeldspraak, en nu eens over *geld* sprekende, waarop hier de zaak aankomt, ik zie kans *duizenden* bijeentebrengen (*zeer letterlijk gemeend*). Ja, tien- en honderdduizenden, mits ik niet worde geplaagd om fr. 3, 6 of 20! Eene waschvrouw, die *misschien* mij overmorgen zou komen manen, maakt me heden reeds impotent. Dit is de *letterlijke* waarheid; en, als ik dan gevangen ben in een geheel web van wasvrouwen, ben ik niets, *niets* waard.

Een web, zeg ik. Ik zal eens één ding noemen. Eten, drinken, enz., is me vrij onverschillig. De eenige behoefte van zoogenoemd materielen aard, waaraan ik mij - dom genoeg, - eenigzins afhankelijk heb gemaakt, is thee en een sigaar. *Goed* is dat niet, maar wie

zonder zonden is, enz. Om schoone kleederen en de meeste zaken, ja *bijna alle zaken*, die anderen tot uitgaven verleiden, geef ik niets En mijn vermaak is: denken.

Ik zou dus, *wat dit betreft*, weinig noodig hebben.

Maar - overal in balans - er zijn andere dingen, waarin ik duurder ben, schoon ik niet geloof daarom méér noodig te hebben dan zij, die wijn of bier lusten, en vermaak najagen van anderen aard dan 't mijne.

Ik ben zenuwachtig. Die toestand verslimmert zich, als men mij plaagt en ergert. Ik moet vaak geld uitgeven, het klinkt vreemd, maar 't is de waarheid, *om kalmte te koopen*. Ik ben hier in een logementje, dat ik verlaten zal zoodra ik kan, en mag over 't geheel niet klagen; maar dit is zeker, dat niemand zulke hooge drinkgelden geeft als ik. Het ondergeschikt personeel houdt mij voor zeer mild. Ze weten niet, dat ik bij 't geven van fooien, daarbij stilzwijgend de conditie maak; ‘Wees niet ruw tegen mij; laat me niet te lang wachten, als ik schel; indien ik u een brief geef voor de post, bezorg dien dan *terstond*; maar geen rumoer voor mijn deur; en antwoord niet brutaal, als ik u verzoek dat natelaten.’

Aan dit alles heb ik, *om te kunnen denken*, d.i. arbeiden, BEHOEFTE. Een boosaardig kind zou mij geheel kunnen vernietigen, en dat moet ik afkoopen!

Is dit geheel alleen zenuwzwakte? Is dit een gevolg van de herinnering, hoe eens alles wat mij omgaf, op m'n wenken vloog? Is 't ergernis, dat ik - *omdat ik mijn pligt deed* - zóó ben achteruitgezet, dat ik telkens ben overgeleverd aan zulke kleine misères?

Dit alles laat ik daar. Ik *verhaal* slechts, schoon 't moeilijk valt alle commentaar te vermijden. In de eerste plaats, vraag ik: is 't *mijn* schuld? Heeft niet die overgevoelige prikkelbaarheid der zenuwen 't zelfde regt op verpleging? - negatief slechts. Ik ben tevreden, als ik maar niet *geplaagd* word! - als andere ongesteldheden?

En nog iets: mag men 't mij zoo zwaar aanrekenen, dat ik, op zekere wijze gesard - ik spreek nu alleen van bezwaren n^{o} 3, de kleine! - onmatig ben iets te doen, indien ik, *niet* geplaagd, méér doe dan anderen?

Wat ik schreef, is weinig in vergelijk met mijn denken. Maar

wat ik dacht, is - naar ik geloof - nog minder in verhouding tot wat mijne hersens hadden *kannen* arbeiden, indien ik sedert mijn vertrek van Lebak, ware beschermd geworden tegen... de wandluizen. Hoe weinig ik voortbragt, het zou *veel*, onbegrijpelijk veel zijn, in de oogen van iemand, die weten kon *hoe* ik werken moest! 1000 maal riep ik uit, en ook ik doelde er op in de *Minnebrieven* - die wáár zijn: 't is eene fotographie van 14 dagen levens! - 'Hoe gij, Jesus, beklaagt u geen steen te hebben om 't hoofd ter ruste te leggen? Zie *mij* eens, en erken dat mijn toestand moeielijker is. Mij beukt men 't hoofd stuk, het hoofd, dat mijn werktuig is om iets voort te brengen! En de geheel andere linzen van onzen tijd! En mijn gezin! En de wijze, waarop tans Joden weten te kruizigen!'

Ja, zie mijne *Kruissprook* - en al wat er om en bij staat... de *Minnebrieven* zijn waar. Daarom begrijpt men ze niet in Holland. Men is zóó gewoon aan gemaakte boeken, dat men geen boek verstaat, dat geleefd en geleden is. Dat hebben 'schrijvers' faiseurs op hun geweten! En dit is ook de *reden*, waarom ik zoo gedurig protesteer tegen 't mooischrijverschap. Gij zult daarvan overal sporen vinden. In 't 'mooischrijven' is iets als valsheid, iets *hoerigs*, dat me stuit.

Maar ik wil voortgaan met het onderwerp van dezen brief: geldzaken. Maak u gereed op 'n - betrekkelijk - blij einde. Ja, 'k geloof een kaap omgezeild te zijn.

Meen nu niet, door meer te willen begrijpen dan ik zeg, dat de noodzakelijkheid om kalmte te koopen - 't heeft er waarachtig veel van, of ik schatting betaal aan Algerijnsche zeeroovers! - groote uitgaven veroorzaakt. Neen, met die behoefte meegerekend, ben ik nog goedkooper te onderhouden dan anderen, die *vermaak* noodig hebben.

Dit zou *niet* het geval zijn, ik zou duurder wezen dan anderen, dan prinsen en bankiers, indien ik toegaf in mijne aangeboren neiging om te helpen, om de tooverfee te spelen of den reddenden oom uit Amerika. Van kinds-af had ik, tot het zotte toe - ik erken dit - de neiging om M. of Mad. Voorzienigheid een lesje te geven (zie 'n paar passages in *Havelaar*, en ook de aanhef van de Wouterhistorie, waar ik god zijn traagheid verwijt). Steeds was ik jaloers op god, om zijn macht het goede te doen; en ik nam hem kwalijk dat hij 't niet deed.

Een klaar bewijs, dat hij er niet is. Een fainéante god = géén god. En 't is *goed*, dat hij niet bestaat. Ik schrijf daarover in mijne verhandeling over *Vrije Studie*, die bundel III mijner *Ideën* opent, want die is ter perse, gelukkig! Straks meer daarvan, daar 't in verband staat met het onderwerp van dezen brief: geld.

Reeds nu echter moet ik u zeggen, dat ik aan de waarheid schuldig ben iets intetrekken, dat ik eenmaal schreef. Er staat in de *Ideën*, dat ik liever een god had met rede begaafd, dan de domme onvermijdelijke, *tot keus onmagtige* natuur. Dit is onjuist gezien. Ik zal in *Vrije Studie* verklaren waarom.

Ik zeide dan dat de lust om prins, god, oom of fee te spelen, mij *niets meer kost*. Dit is waar, juist, omdat ze mij zoo véél kosten *zou*, als ik daarin toegaf. Sedert ik Lebak verliet, moest ik die tand wel uittrekken. De wortel zit er nog - en doet me pijn! - maar opschieten kan ze niet meer. Mijn zwak op dat punt was namelijk zoo... buiten alle maat, dat ik juist dóór het verregaande daarvan, tegen de toepassing beschermd ben. Waar ik toch niet met *duizenden* kan helpen - een bewijs dat hoogmoed meer deel aan de zaak heeft, dan goedhartigheid, ik keur 't daarom ook af! - vervalt mijn vermaak in 't bijstaan. Geen goud bezittende, houdt de schaamte 't koper in mijn zak. Ik sta dus daarin zeer ver onder u, met uwe nobele fr. 40; en - als bewijs, hoe al wat goed is, inéén grijpt - de eenvoudige gemoedsburgerlijke wijze van doen, die *uwe* handelwijze kenmerkt, valt te zamen met een *beter effect* dan menige hoogvlieger in 't financiële - *ik* bijvoorbeeld in m'n rijken tijd - met honderden of duizenden in andere omstandigheden zou bereikt hebben. Uwe hulp heeft me van een paar wandluizen verlost!

Voor ik mag afstappen van de oorzaken, die mij uitgaven veroorzaken - let wel, dat ik nà alles wat ik nu zeide, *niet* duurder ben dan een ander - moet ik iets anders noemen, dat mij wel indedaad op kosten jaagt: *armoede* zelf *is duur!* Wie niets of weinig heeft, kan nooit het goedkoopste kiezen; hij moet nemen wat men hem gelieft te geven en betalen wat men eischt. Mijn logement hier is, meen ik, 2^{e} rang, en de prijzen zijn, naar ik van anderen verneem: wat men gewoon is te noemen: billijk. Billijk, ja voor 'n logement, dat wil zeggen: zeer hoog!

Wat ik hier geniet - allereenvoudigste zaken! - is zeker 4 maal duurder dan 't wezen zou, indien het mij op huishoudelijke wijze verschaft werd. De slotsom is dat ik:

1° slecht leef (m'n thee is ondrinkbaar, en ik eet afval van de, anders goede, tafel, omdat ik niet kan mee eten te één ure, wat hier de gewoonte is. Als ik zoo vroeg eet, werk ik niet goed, en moet dus tevreden zijn met wat er te 4 of 5 uur is; 'tgeen me voor de zoogenaamde extra-bediening nog duurder wordt aangerekend, dan de inderdaad *goede* table d'hôte wezen zou.
2. meer betaal dan anderen.
3. boven en behalve 't wel betalen van veel geld, nog de smart heb, juist om die duurte, *niet* te kunnen betalen, en me gedurig in allerlei bochten moet wringen om *te mogen blijven, waar ikzelf niet wezen wil*.
4. dóór dit alles verhinderd word, datgene te doen, waardoor aan dien toestand een eind zou gemaakt worden, d.i.: *werken* (op dit oogenblik is dit het geval *niet*. Ge ziet, ik schrijf u, *met inspanning om wáár te zijn*, en alzoo arbeidende aan wat mij 't liefst is, een langen brief. Voor acht dagen nog, zoudt ge niets dan een zeer haastig groetje hebben ontvangen. Ik *heb* nu eenig loisir, en gebruik die o.a. voor u. Let wel, dat het mij, wat de taak aangaat, die ik me opleg, geheel gelijk is[1], of ik een brief of voor de pers schrijf. Ik tracht in beide gevallen mijne indrukken zoo nauwkeurig mogelijk in woorden te brengen, en daar de taal arm is in vergelijk met die indrukken, noem ik dat: arbeid. Deze brief zij u een bewijs, dat ik, een oogenblik adem halende, ook voor de pers werken kan en dus kans heb op geld.)

Die n° 4 is nog niet uit. Ik sprak van zenuwachtigheid en plagend ongedierte. Ik verzeker U, dat ik weken lang *sidderde*, als ik iemand den trap hoorde opkomen. 't Was me *onmogelijk* twee onderdeelen van 'n gedachte behoorlijk aan elkaâr te knoopen. Zelfs sliep ik niet, of maar half - altijd vervolgd door onbetaalde rekeningen.

(1) Op wat kuisching en correctie na (Nota van Multatuli).

Armoede *duur?* Ja! Als iemand, die f. 10 van mij te vorderen heeft, het weten kon hoe groot de kans was, dat ik hem f. 100 - zou betalen, mits hij mij gerust stelde over die *tien*... ware er voor woekeraars goede zaken te maken! Maar dat weet het gros der menschen niet!

Zoudt gij gelooven, dat ik - NIET GEPLAAGD, en onder nog een paar voorwaarden, waaraan tans niet kan voldaan worden - in staat ben meer dan *tweeduizend gulden in de maand te verdienen?*

Dit moet u overdreven schijnen, en, daar ik niet wil doorgaan voor een windmaker, voel ik, dit cijfer te moeten justificeren.

Vooraf dit: de *Havelaar*, ‘waarvan de heer van Lennep uit welwillendheid de halve opbrengst voor mij heeft gereserveerd’ - let wel op de: ‘’! - heeft me, hoe gesmoord ook, en zonder volkuitgave! - duizenden opgebragt. Ik kan niet zeggen hoeveel, maar nog altijd ontvang ik jaarlijks eene afrekening (met die: ‘’!) van ± fl. 100. (Ik *had* dat werk niet verkocht aan v. L. Maar men bedriegt zich, als men meent, dat *hij iets van de opbrengst hebben wou*. De kwestie zat dieper.

Bedenk overigens, dat die duizenden over 10 jaren tijds loopen, en dat ik met mijn geheel gezin in 1860 van alles ontbloot was. Ook is me dat geld gedurig toegeworpen om gaten te stoppen en nooit zóó, dat er kwestie kon zijn van eene huishoudelijke inrigting. Tevens was er altijd door die: ‘’ de conditie bij dat M.v.L. (of nu zijne regtverkrijgenden) met die ‘welwillendheid’ kon ophouden, zoodra hij verkoos. De *regtbank* had hèm den eigendom van *Havelaar* toegewezen! Maar als ik me nu ophoud met *die* verdrietige zaak, zou ik te ver afdwalen.) Ik moet demonstreren hoe rijk ik zou kùnnen zijn, als ik steeds kon arbeiden; en bereken gij daarnà, hoeveel ik lijden moest onder beletselen, die mij zoo arm hielden. Ik heb geen 1/100 deel geproduceerd van wat ik vóór mijn 40 levensjaar opzamelde in mijn gemoed. In den *Havelaar* laat ik Stern aan Droogstoppel voorstellen: dien Sjaalman ‘een kruik inkt en wat papier te zenden...’ *Droogstoppel-Nederland* heeft wel gezorgd dat dit niet geschiedde! Van mijne *Ideën* worden verkocht 2100 exemplaren. Hiervan de helft terstond, en de andere helft écouleert in de 3, 4 volgende jaren. De uitgever Meyer (van hem heb ik deze opgave) liet eerst driedubbele

oplaag drukken (3 × 550 ex.), maar verhoogde later tot 4 dubbel. Een bewijs dat hij er voordeel in zag méér dan 1650 in ééns op de pers te leggen. Ik ga nu voorbij, wat hij onlangs bedongen heeft voor kopijregt van latere drukken. Zeker is, dat hij daarvoor *iets* heeft bekomen, want de uitgever Funke heeft geannonceerd, dat hij dit kopijregt had *gekocht*. Het moet dus na de exploitatie van die 2100 ex. nog iets waard zijn geweest. Maar dit cijfer niet kennende, werp ik het weg, vooral daar ik óók 't bedrag niet weet der tezelvertijd overgenomene onverkochte exempl. Welker waarde evenwel *courant* moet geweest zijn, omdat men anders geen geld geeft voor 't regt om ze nog eens te drukken.

Het getal verkochte ex. dus stellende op 2100, ben ik beneden de waarheid, mits ik daarvan aftrekke: present exemplaren en premiën aan boekhandelaars (1 voor 6 of zoo iets) ik weet niet hoeveel.

Maar eene andere beraming verhoogt meer dat getal. Zoodra ik - wandluizen! - mijnen arbeid staak, blijft het getal koopers stationair, of gaat zelfs achteruit. En als ik met loisir, geregeld voortga, stijgt het. Dat is een gewoon verschijnsel, 'tgeen elke uitgever u bevestigen zal (voor dien Funke is 't nu bijv. een fortuintje dat Bundel III geannonceerd is. En dat Meyer 't kopijregt *verkocht*, was, omdat hij in de meening verkeerde, dat ik niet meer schrijven zou. Hij was juist de man, die mij vertelde, dat een werk zoo steeg, als de schrijver voortging. Dit belet niet, dat hij zelf dikwijls oorzaak was dat ik *niet* kon voortgaan! Maar die historie zou me weer te ver leiden. De moraal is weder: dat *armoed een dure ziekte is*).

Hoe dit zij, 't onbekende tegen elkaêr uitwisselende, ben ik beneden de vermoedelijke waarheid: dat er van mijn werken 2000 exempl. worden gesleten.

Nu de rekening! Elk blad van 16 pagina's kost *minder* dan 5 cents (vooral als de oplage terstond 4 dubbel is, en er dus voor 2100 ex. niet meer zetloon wordt betaald dan voor een enkele oplage van 550.)

Stel 5 cents.

Elk blad wordt verkocht (aan particulieren) voor 15 cents.

Winst 10 cents per blad.

Zonder vermoeienis - mits niet geplaagd! - schrijf ik bijna

één vel per dag, dooreengenomen. Ik weet niet in hoeveel tijd ik den *Havelaar* schreef, maar 't was in minder dagen dan dat boek vellen bedraagt, en nog niet eens ongestoord. Rekenende op hindernis, onwel zijn, enz. durf ik aannemen, doorgaande 1/2 vel druks per dag te leveren:

1/2 × 10 × 2000 = 10.000 centen = f. 100.

Dat zou zijn: fl. 3.000 (*galden*, geen francs) in de maand.

Daarvan trek ik af: 1/3 commissieloon aan boekverkoopers.

Blijft als gezegd is: fl. 2000 in de maand!

Ik was verpligt u die omslagtige berekening voorteleggen, omdat het cijfer zoo zonderling klinkt bij mijn voortdurend geldgebrek.

Toen ik *Havelaar, M. Br., Vrije Arbeid, Ideën*, enz. schreef, wist ik dit niet. Ook was ik zelfs, toen ik begon het intezien, meestal in een toestand, die me noodzaakte genoegen te nemen met wat men geven wou! 't Was altijd de historie met het linzengeregt van Jacob en Ezau. (Daarover heb ik curieuse voorvallen meêtedeelen! Maar ik moet nu voortgaan met de hoofdzaken.)

Dat aannemen van wat men wel geliefde te geven, omdat er altijd spoed was, stond voornamelijk in verband met de behoeften van mijn gezin, iets waarvan ik tot nog toe niet gesproken heb.

Over 't geheel - ik herhaal dit, en zelfs 't misbruikmaken van mijn verlegenheid door logementhouders, etc. *meegerekend* - zoude de betaling van f. 40 p. blad (zooveel geeft men mij gewoonlijk) nog ruim voldoende geweest zijn voor alle behoeften, indien:

1. die mij geregeld waren betaald, naarmate van mijnen arbeid.
2. ik eenmaal hadde kunnen geraken tot eene huishoudelijke inrigting.
3. ik door 1 en 2 loisir hadde gehad tot werken.

Maar dit alles was zoo *niet!* De historie van mijn getob en gewurm in dit opzigt is lang! Ik weet niet wáár te beginnen, om u te schetsen wat er verloren ging aan te laat ontvangen loon, aan wachten, aan ergernis. De uitgever d'Ablaing (firma Meyer) had zelf geen geld, en de uitgave zou voor 1/2 rekening zijn. Halve-rekening, in boekverkooperstijl, beduidt afrekenen over 1 1/2 a 2 jaar. Ik leed gedurende 't schrijven van bundel I & II armoede! Mijn gezin te Brussel

leefde op crediet - dus: zeer veel duurder dan anders 't geval zou geweest zijn! - Mijne vrouw moest, om uittehouden, laten opschrijven wat men verkoos, en acceptatiën teekenen, die men haar voorlegde.

Ik zelf *at* dikwijls den ganschen dag niet, omdat ik geen cent had! Het is voorgekomen, dat ik - die malle behoefte aan sigaren! - mijnen uitgever bidden moest om 25 centen!

(Die periode was vreeselijk. En ik ga veel, ja bijna alles voorbij; want het is pijnlijk me te herinneren hoe ik, arbeidende, niet op den nuttigen tijd werd betaald, en door ergernis daarover zoo weinig arbeiden kon! Sla de *Ideën* op, ge zult hier en daar puntjes vinden, aldus:

Dat beduidt: een maand impotentie door smart!)

Acceptaties! Natuurlijk. Mijne beste *zeer huishoudelijke* vrouw zat gedurig in tweestrijd tusschen de keus om te *teekenen*, of met de kinderen op straat gezet te worden. Zij bleef immer moedig. Ook in dit opzigt zijn de *Minnebrieven* volkomen wààr. Dat boek, ik herhaal dit, is niets dan werkelijk doorleefde toestanden van hart, geest en stoffelijke moeilijkheden, op zeer eenvoudige wijze gearrangeerd. Vandaar dan ook, dat mijne verbittering den uitersten grens bereikte, tot aan krankzinnigheid toe. Met nieuwen moed portraiteerde ik, wat er omging in mijn gemoed, en hieraan is dan ook toeteschrijven, dat alles zoo bont dooréén staat: ik teekende wat ik *in* en *om* mij zag. Dit vergeef ik Holland nooit, dat ze dit boek niet begrepen hebben! De *M.B.* zijn 100 *Havelaars* waard! In geen taal bestaat een zóó opregt weergegeven schilderij van wat er in 14 dagen kan worden gedacht, geduld, gehoopt, geleden.

Of alles ‘mooi’ is, zooals de Hollanders zeggen? Dat scheelt me niet! Ik heb geen mooiheid beloofd - nooit! Ik beloofde en beloof: waarheid, en wie háár niet ‘mooi’ vindt, ga elders ter markt. De *M.B.* zijn wáár, tot het impudente, tot het krankzinnige toe - àls waarheid onkiesch en krankzinnig wezen kan. Er is ziels-anatomie in dat boek, en ik gaf m'n eigen hart ter ontleding en ik sneed zelf tot het mes ontviel aan de sidderende hand; en dat Hollandsche vee roept: niet mooi!

O, ik ben daar bitter geworden! Ik was 't niet, toen ik aanving. Maar om 't niet te worden, had ik niet van de *M.B.* moeten spreken.

Enfin! Telkens acceptatiën, en als ik van tijd tot tijd Meyer kon opwekken geld te zoeken, en als hij slaagde, viel dat terstond in dien gouffre. Het slot van dat hoofdstuk mijner lijdensgeschiedenis was, dat hij eindelijk *juist tegen den dag* - zeer toevallig! - dat er weder een paar woekeracceptaties moesten betaald worden, geld had, en daarmêe mij... noopte, overhaalde of dwong, genoegen te nemen met eene finale afrekening tegen f. 40 per vel instede van de 1/2 rekening.... die iets meer zou bedragen hebben! Na aftrek van 't broksgewijs gefourneerde, van gekochte boekwerken, - waaronder vele exempl. van mijn eigen werk.... ik moet erkennen dat hij mij boekverkoopersprijs berekende - van kamerhuur (ik bewoonde eene mansarde in zijn huis!) enz., enz., bleef er ternauwernood zooveel over, dat de toen vervallen acceptatie in Brussel kon betaald worden. Ik vertrok, en raakte aan 't zwerven. Waarom en wat ik zocht, ga ik weer voorbij. Niet omdat het geheimen zijn, maar anders kom ik niet gereed. En ook die historie met den uitgever Meyer is zeer onvolledig. Er is veel meer dan ik nu aanroer. Maar zwijg over die zaak. Er zal een tijd komen, dat ik er meer van verhaal, zoodra ik me goed bewegen kan. Ik heb nu alleen over geldzaken te spreken.

Het getal episoden en verwikkelingen, die me telkens beletten tot arbeid te komen, is groot. En bovendien, mijn leven is zeer gevuld. Dat zal men zien, als ik eenmaal mémoires schrijf. Wie *lezen* kan, moet het begrijpen. Mijn gemoed - hart, verbeelding, geest, alles - neemt aandeel in veel wat anderen lauw laat. In zedelijken zin ben ik een ‘viveur’. Zonder den minsten smaak in gewone uitspattingen, is 't mijn ziel, die bambôche maakt. Ook dit begrijpen ze in Holland niet. Ze hebben de platheid te meenen, dat ik een viveur ben in gewonen zin - of liever, dat wenden zij voor om 'n pretext te hebben tot smaad of ignorantie. Dit laatste is nu de mode. Men doet, of ik er niet ben; en dit gaat zoover, dat ik iets als dankbaarheid voelde voor een paar blaadjes (katholieke) te 's Bosch, die mij nu en dan uitschelden. Bij vergelijking gesproken is dat nobel. De zoogenaamde liberale bladen, zelfs zij die geheele zinsneden van mij overnemen,

noemen mijn naam niet. Ik zag dat nog gister in een blad dat N.B. 'n feuilleton van mij plaatst.

Geldgebrek en f. 2000 's maands? Wat is natuurlijker dan dat ik, die sedert jaren die anomalie inzag, trachtte daaraan een eind te maken? Zeer wel, maar toen beging ik een fout, aan welker herstel ik *nu* bezig ben.

Als men op 'n verkeerden weg is, en eindelijk omkeert, rijst altijd de vraag: waarom keerde je niet vroeger om?

Ook na de afhankelijkheid van Meyer, raakte ik in eene dergelijke verhouding met 'n anderen uitgever, en zeker idee fixe, waaraan ik telang vasthield, benam me en beneemt me nog, de vrijheid, die ik noodig heb en veroveren *wil*.

Om namelijk voor *eigen rekening* uittegeven, en alzoo fl. 2000 's maands te maken, was noodig: geld om drukker en papierkooper te betalen. Dit *moest*, want de uitgevers zorgden wel, dat men mij geen crediet gaf. Ik rekende, dat de benoodigde som omtrent fl. 3000 zou bedragen. (Het voldoen van boeken gaat zeer traag, zoodat ik lang moest *betalen* voor *ikzelf* iets ontving van de koopers.) En ik zocht sedert drie, vier jaar naar de f. 3000! Dat heeft me véél gekost, en 't is te bejammeren, dat ik daaraan zooveel tijd besteedde. Ik had wel voor fl. 6000 kunnen schrijven, met de moeite die ik nu aan 't opsporen van die fl. 3000 besteed heb. Maar dit wist ik niet vooruit! En - telkens spiegelde men mij de verlangde hulp voor oogen. Ik geloofde, vertrouwde, wachtte, en *altijd bedroog men mij.* Ja, bedriegen! Want de loop der onderhandelingen was zóó eenzelvig, zoo gelijksoortig, dat het onmogelijk was daarin niet eene taktiek te herkennen. Dat wil zeggen: *nu, après-coup!* Hadde ik dit terstond ingezien, het zou niet gebeurd zijn. Maar zoo gaat het immers altijd? Overal... ook te Antwerpen vond ik ‘vrienden’, die dàt, dàt en dàt doen zouden, en - niets deden. Ik maak expresselijk eene uitzondering voor sommige individuen onder die ‘vrienden’. Daar zijn, als bijv. de gulle, eerlijke opregte de Geyter, lieve menschen onder, die er geen schuld aan hebben, dat anderen hen - als mij - bedrogen met valsche geestdrift.

In Friesland, waar ik de voorlaatste winter voordragten hield, was de vloed van ‘vrienden’ zóó groot, en zóó stellig zeker was de

belofte van hulp, dat ik voor de 100e maal aan mijne vrouw schreef: we zijn gered. Ze zullen mij helpen om voor eigen rekening te schrijven - en dan kunnen wij alles afdoen, etc.

Daar in Friesland heeft een ‘liberaal’ Kamerlid, vreezende dat ik bij de aanstaande verkiezingen zijne plaats zou Innemen - en daar was kans op! - de geestdrift gesmoord. Hij heeft daar de gewone Hollandsche taktiek gebruikt! - fijn is ze niet, maar 't gelukt! - die provincieleden te zeggen: ‘Ja, hij schrijft wel mooi; maar geloof me, hij is een slechte kerel. Gijlieden weet dat zoo niet; maar ik, die dagelijks omga met groote Heeren in den Haag, ik verzeker u dat!’ Probatum est.

Ik moet hierbij voegen, dat ik bij en onder dat vruchteloos zoeken naar geld, tevens altijd bezig was met de uitgave der Duitsche vertaling van den *Max*. Dat *moet* geschieden. Ik heb 't aan Holland gezegd en zal woordhouden, *gelijk in alles* wat op de laatste bladzij van dat boek staat. Die uitgave gaf aanleiding tot tweërlei beslommering, nà de moeite van 't vertalen zelf, dat door eene dame onder mijn toezicht geschied is.

Ik had, daar er met correspondentie in zoo'n zaak niets te bereiken valt, telkens noodig zelf in Duitschland te wezen, en heb dááraan menigen gulden besteed, dien ik inderdaad voor andere zaken noodig had; maar 't *moest*, en moet nog!

Dat gaf telkens onkosten, te erger, als ik - gelijk nu 't geval is - ergens *vast vries.* Het geld, dat strekken kon voor 8 dagen, is niet genoeg voor 9, en die negende dag kan mij weken en maanden ophouden. Zoo iets is me wel 100 maal voorgekomen. Zoo raakte ik vast te Visé bij Luik - vóór den *Havelaar* - waar ik gedreigd werd met vrouw, kinderen en eene javaansche kindermeid - door maréchaussés als vagabonden over de grenzen te worden gezet! (Dat was ook eene curieuse historie, die ik eens beschrijven zal!) Zóó vroor ik vast in Brussel, nà den *Havelaar*, wachtende op de verschijning van *'t beroep op de natie*, waarmee Prof. Veth mij geleurreerd had. Zóó bleef mijn gezin daar gebonden, totdat ik, toen ik 8 maanden op de vervulling van die belofte gehoopt had, eindelijk zelf naar Holland ging, waar ik eveneens gevangen werd in de strikken van geldgebrek! (Dat is de periode der *Minnebrieven*.) En zoo is 't vaak gegaan, bijna

altijd. Altijd wachtte ik op iets, dat niet geschiedde; en intusschen was ik geheel of half onmagtig. Maar 't plaatsen der Duitsche vertaling van *Havelaar*, had nog een doel. Het boek was in de Engelsche reviews zeer, zeer geprezen. Dat de Holl. mooivinderij, die slechts duurde zoolang men meende, dat ik een hulp wou zijn van wat *zij* liberalisme noemen - uwe clericalen zijn er prachtig bij! - in Duitsland niets gold, begreep ik. Bovendien, zij lezen hier geen Hollands, en minachten onze letterkunde met verwaten domheid... Maar ik meende, dat een *in Engeland* zoo hooggeprezen werk hier ook opgang maken zou, en hoopte dus voor die vertaling *geld* te krijgen, dat mij ten stade komen zou bij de behoefte aan die fatale fl. 3000. Ook die hoop - nog is ze gegrond, zoodra ik me behoorlijk kan bewegen en niet uit nood van 't oogenblik mij behoef te onderwerpen aan woeker - ook die hoop is tot nog toe teleurgesteld. Ik weet, dat de Duitsche *M.H.* duizende thalers zal opbrengen, en verkies dus niet toetegeven in de pretentie van een dommen uitgever, die voorgeeft mij een dienst te doen door het *voor niets* op zich te nemen. 't Spreekt vanzelf, dat ik die vertaling voor niets geven zou, ja zelfs geld *toe*, indien ik niet om in Holland vrij te worden, geldig noodig had; want de politieke menslievende strekking blijft hoofdzaak.

Nu moet ik wat teruggaan.

Eenigen tijd na bundel II der *Ideën*, en dus na die onverwachte zoogenaamde afrekening met Meyer, moest ik - om den *Havelaar* alweder en nog om andere zaken, die ik nu voorbijga[1] - naar Duitsland. Daartoe geld behoevende vraagde ik aan Meyer. Hij had niet. Daarop eenen ander, die terstond gereed was, en zoowel mij als mijne vrouw zond wat ik vraagde. De voorwaarde was: schrijven voor f 40 per vel. Ik schreef - na eenig heen en weer zwerven te Keulen - *Een en ander over Pruisen en Nederland* en wenschte niets liever dan voort te gaan om die schuld af te doen, schoon ik in dien tijd beslommeringen had van velerlei aard. Ik zal er *iets* van noe-

(1) *Ook*, maar niet alleen, omdat ik niet in de gevangenis wilde. Ik had drie heeren geslagen, die eene arme niet onverdienstelijke, artiste bespotten, omdat zij niet ‘mooi’ was. Daarvoor was ik - ten regte - veroordeeld.

men, en zoo kort als de zaak toelaat. (Bedenk steeds, dat ik *veel* oversla; anders wordt de brief een boekdeel).

Vóór de aftreding van 't vorig - conservatief - ministerie, (conservatief is in Holland niet: katholiek, maar: behoudend op staatkundig en vooral *koloniaal* gebied) vóór die aftreding was Nederland in gisting. Men begon intezien, dat de liberalen niet liberaal waren, maar met het conservatief ministerie was men ook ontevreden. Ik kwam in briefwisseling met een hooggeplaatst persoon, die eigenlijk tot de oude conservatieve partij behoorde, maar nu misselijk was - nagenoeg als ik - en van liberalen en van conservatieven.

Ik stelde hem *radicale* middelen voor. Weder ontbinding der Kamers - eens was 't al geschied, maar met ons bedorven en bedervend kiesstelsel had men afgevaardigden van 't zelfde allooi in de plaats gekregen - beroep op het volk dóór den Koning, nieuwe verkiezingen *regtstreeks* en *algemeen.* (De toon van mijnen raad was als de laatste paginas van dat *Een en ander*, dus nog al forsch! *En zie*, die behoudende oude heer en ik ontmoetten elkander in één punt (ook over koloniën)! Spoedig herstel, intrekking van al de quasi-verbeteringen, die nà *Havelaar* daar ginds zijn ingevoerd. (Huichelaars! Er is niets verbeterd. Integendeel!)

In dien tijd raakten er vele brieven van en aan mij *verloren*, ook van en aan den uitgever van Helden, ook van en aan mijne vrouw, die te Amsterdam na haar vertrek uit Brussel vruchteloos een dak had gezocht, en nu in Italië was. Hoe en waarom moet ik weer voorbijgaan.

Genoeg, *later* is mij gebleken, dat er veel brieven niet teregt kwamen. Maar dat wist ik niet, voor 't te laat was!

Eindelijk zoude *ik* in Holland komen, en *ik* zoude het beroep op 't volk schrijven, Havelaar zou hersteld - in *alle* opzigten - etc.

Die gevangenis, waartoe ik veroordeeld was, werd opgeheven.

En - schreef ik: ‘Als ge nu wilt, dat ik spoedig kom, zend me dan een paar honderd gulden, die ik hier noodig heb’. (Die hooggeplaatste persoon had me dat namelijk aangeboden.) Dat was eene kleinigheid bij de schadeloosstelling (duizenden), die aan den *Havelaar* zouden worden uitbetaald. Dat was in Nov. 66.

Ik kreeg geen antwoord. 14 dagen, ongeveer, daarna schreef ik

weer. Geen antwoord! Die beide brieven schijnen verloren te zijn (gestolen). Tegen half Dec. schreef ik weer, of iets later, en geen antwoord! Die brief was toch wel aangekomen. Maar de daarop door dien betrokkene, zelf in de bus gedane fl. 200, zijn nooit ontvangen! In diezelfde week zijn er nog drie andere brieven zoek geraakt; maar dat wist ik *toen* niet. Dit had ten gevolge, dat ik 1° Keulen niet op z'n tijd verlaten kon, en 2° dat ik op koelen voet raakte met dien ouden heer. Zijn toon namelijk over 't niet-ontvangen van dien brief, beviel me niet, en ik zei hem, dat ik daarmee niet gediend was.

Dat de brief niet gerec. was, geschiedde, omdat men in den Haag niet mogt weten, dat hij met mij in correspond: stond. Ook ontdekten wij eerst het gevaarlijke van de post, toen 't te laat was.

In en door diezelfde periode van brievendiefstal kwam er een breuk tusschen den uitgever van Helden en mij. Telkens kreeg *of* ik *of* hij geen antwoord.

De conditie was, dat hij, altijd fl. 40 per vel betalende, mij fl. 20 zou zenden, en de rest afschrijven op schuld. Maar wat ik hem schreef of zond, ik kreeg *geen antwoord!* Dit is me thans nog niet opgehelderd. Eens reisde ik expres naar Amsterdam om hem te spreken te krijgen, maar hij was niet te huis. Ik wachtte, hij kwam niet. Kortom eene zonderlinge verwarring, en ik geloof niet, dat het wegraken van brieven daarvan alleen de oorzaak is. Maar wat dan? Dit weet ik niet.

Die uitgever is jong. Men verhaalde mij, dat het hem niet goed ging. Ik dacht, dat hij in geldverlegenheid zijnde niet voldoen kon aan de afspraak, en zich schaamde dat te zeggen. Ook andere gissingen hielden mij bezig. Het ergste was, dat ik moeielijk bij een ander kon gaan; dan immers had ik terstond ten antwoord gekregen: doe eerst uw schuld bij V. Helden af.

Toch *moest* het! En ik kreeg duidelijke bewijzen, dat er - buiten V. Helden zelf, denk ik - een complot bestond om *mij 't schrijven te beletten.*

Voor 5 weken - hier in nood zittende - schreef ik aan de redactie van *Het Noorden*: of zij feuilleton konden gebruiken? Met ommegaande ontving ik antwoord: ja, goed, de conditie is 180 regels in de week à f. 20 en bij overdruk nog eens f. 20. (Dat is zeer veel!)

Met vreugd begon ik terstond, en was verwonderd, na zulk hupsch accueil, een brief te ontvangen, kort gezegd inhoudende, dat men hun was komen vertellen... 't oude: ‘Dat ik zóó'n bezonder slecht mensch was.’

Dit geschiedt overal, waar ik een voet zet. Zoo is Neerlands antwoord op den *Max Havelaar!* De oorzaak dat de hoofdredactie van *'t Noorden* die fraaiigheid niet vroeger wist, kan daarin gelegen hebben, dat ze eerst onlangs uit het afgelegen Groningen naar Amsterdam is overgeplaatst, en nog niet op de hoogte - of laagte - van den strijd, dien men tegen mij voert.

Niet terstond, maar na eenig nadenken, kwam mij in den zin, dat misschien die schuld aan V. Helden oorzaak was van dien ruwen aanval. En ik schreef hèm. Natuurlijk verweet ik hem z'n eeuwig zwijgen (dat me nu nog een raadsel is!) en vraagde, of 't billijk was, dat ik altijd mocht gekromd blijven onder die schuld, die hij me belette af te doen, omdat hij zich als dood aanstelde? En zie voor 10, 12 dagen antwoordt hij mij (zonder dat zwijgen op te helderen), dat hij weer op de oude voorwaarde voor mij wil uitgeven. Alzoo is bundel III der *Ideën* nu begonnen en reeds aangekondigd.

Tegelijkertijd kreeg ik van een tijdschrift een verzoek om een ‘Iets’ (Het is reeds verzonden: ‘*Iets over zeker soort liberalismus*’. Het zal geplaatst worden in de maandnummers Juli en Aug. van *Nederland*).

Dus mag ik eindelijk weer werken! Ik sprak zooeven van een fout, die ik beging. In plaats van na Meyer te zoeken naar die f. 3000 om uittegeven voor eigen rekening, had ik maar terstond voor f. 40 per blad zooveel moeten trachten te leveren, dat ik dáárdoor die f. 3000 had bijeengekregen. Maar - ik wist niet vooruit, dat ieder, die mij dat geld beloofde, geen woord houden zou! Daarmee zijn jaren voorbijgegaan.

En toen v. Helden niet antwoordde, had ik me niet zoolang moeten gebonden achten door die schuld. Wel om ze aftedoen met *geld*, maar niet om daarvoor te *schrijven*, daar hij me door z'n onverklaarbaar zwijgen het voortgaan onmogelijk maakte. Maar ik dacht telkens te slagen in 't andere, en dan ware *die* zaak eene kleinigheid geweest.

Het is nu te hopen, dat ik eenigen tijd zal kunnen arbeiden. En v. Helden en *Nederland* hebben mij voor 't gezondene reeds gedeeltelijk gehonoreerd, ter verwijdering der bezwaren n^{o} 3.

Uwe fr. 40 strekten daartoe óók! En daarom waren ze zoo nuttig. Ik had namelijk niet eens geld voor briefport en dergelijke.

't Spreekt van zelf, dat ik die som zoo spoedig mogelijk zal teruggeven. Maar ik ben nog zoover niet.

Nu liggen aan de beurt: bezwaren n^{o} 2, d.i. dit logement, en vele rekeningen t'huis in den Haag (huishuur, slachter, bakker, enz.).

Tehuis in den Haag. Na zich drie jaren te Milaan te hebben staande gehouden - ik kon maar zelden iets zenden - met de beide kinderen, had ik eindelijk mijne vrouw geschreven: ‘Kom terug, wij hebben een huis en er kan nu voortaan voor alles worden gezorgd. De jonge (of niet meer jonge) dame[(1)], die den *Havelaar* vertaald had, bood mij uit eene kleine erfenis van hare grootouders aan, een huis te huren en door meubels bewoonbaar te maken. Ik sloeg dit af, omdat ik niet voor eigen rekening schrijvende en niets kunnende uitrigten met van Helden, geen kans zag mijn gezin te onderhouden.

In Italië verdiende mijne vrouw heel sober 't noodige, door les te geven in 't Engelsch. Ik mogt hen niet laten komen zonder eenige zekerheid, dat ik voor alles zorgen kon.

Dit viel in den tijd, dat ik voorlezingen hield in Friesland. Ik verhaalde het. En de ‘vrienden’ beloofden mij het noodige. Ik bespaarde van mijn voordragten 't reisgeld van Italië naar Holland. Die jonge dame huurde het huis, meubelde het - mijne vrouw en kinderen kwamen, en toen ik aandrong op vervulling der beloften, paaide men mij met uitvluchten. Er is *niets* van de zaak gekomen!

Mijn zoontje, dat te Milaan goed studeerde in chemie, botanie, anatomie, mechanica, etc. (in Italië is 't meeste onderwijs kosteloos! Dat lijkt er in Holland niets naar!) is nu sedert ruim een jaar van alles verstoken. Want ik heb nog geen geld kunnen vinden, om hem op een college of lycée te doen. Mijn dochterje even zoo. Is dat niet bitter?

(1) Mej. Haminck Schepel.

Toen ik na de toestemming van v. Helden terstond naar den Haag schreef om zeker pakket, sloot mijne vrouw in haast een slordig briefje in. Ik zend het hierbij[1]. Ge leest daar o.a. ‘hoe heerlijk van van H.’ Maak uit dat woord ‘heerlijk’ eens op, hoe wij met die zaak getobt hadden. 't Was een cauchemar! En let eens op de f. 10 - waardoor zij *nu* 't gevraagd pakket frankeren kon - dus vroeger niet! Het briefje is zeer in haast, dat ziet ge wel.

Wat zij onderaan van *Havelaar* zegt, is antwoord op een berigt, dat dit boek in 't Spaansch wordt vertaald. Ik vermeen, dat het nog dit jaar het licht zal zien. Het wordt vertaald te Buenos-Ayres, door denzelfden, die de Engelsche vertaling heeft bezorgd: Baron Nahuys, een der edelste en tevens der zonderlingste wezens, die ik ooit leerde kennen. Hij is dood voor alle genot, voor alle hoop, voor alles - behalve voor *mij;* en dat was zoo, zes, acht jaar, voor hij me gezien had! Overigens - of daardoor misschien - bemoeit hij zich met niets. Hij kende geen Engelsch, en ging naar Engeland om 't te leeren. Spaansch leert hij nu te Buenos-Ayres.

En nu uwe voorstellen over de soort mijner schrijverij. 't Is me onmogelijk iets te maken of uittewerken, wat me van buiten af is ingegeven, ja zelfs vaak wat ik mij zelf opdraag.

Maar die fout ligt niet in gebrek aan onderwerpen of stof. Die is altijd in voorraad, als mijne stemming en omgeving mij slechts toelaten mijne gedachten uittewerken. Ik hoop nu daarin te slagen. Ik zal trachten de sarrende plagerij, die nog altijd bestaat, (al ware 't alleen de ergernis van zoo'n opschrijvend logement), te trotseeren, en voort te gaan. Dat feuilleton in 't *Noorden* is een groot relief. Dat geld wordt naar huis gezonden in den Haag. Al kunnen ze er geen groote rekeningen mee betalen, het doet leven. En intusschen zal ik probeeren mij hier vrij te werken.

(1) Briefje van Mevr. Douwes Dekker aan haar man, besloten in Multatuli's brief van 30 Mei 1870 (afgeschreven door mijn grootvader.)
Beste Dek. Dankje voor de brieven van J. Ontvangen tien gulden, waarmee ik 't pakje kan gaan frankeeren. Kinderen wel. Gister avond kregen we drie kaarten van Freuda voor de Comedie. Hoe heerlijk van Van Helden.
Moed en duizendmaal geduld van harte gegroet in haast
Hoe aardig van den *Max Havelaar*.

Hoeveel mislukte pogingen ik daartoe reeds deed, is niet te zeggen! 't Schijnt, dat er weer veel brieven verloren gingen; want dikwijls kreeg ik geen antwoord! En intusschen liep de rekening op!

'Als ik iets geschreven heb, is m'n hoofdindruk: Over die zaak zou veel te zeggen wezen!' Dit geldt ook dezen brief. Ik vermeed zooveel mogelijk alles wat niet regtstreeks geldzaak was, omdat ik anders *te veel* zou meêtedeelen hebben, als oorzaken van mijne moeilijkheden.

De strijd, dien ik aanving bij 't verlaten van Lebak, is zwaarder dan iemand weten kan, en zeer gecompliceerd.

En toch hoop ik te zegevieren! Eerst bezwaren n^{o} 3, dan 2, dan 1 (grootere schulden van vroeger tijd) en dan de hoofdzaak: het *slot* van *Havelaar* en 't *slot* der *Minnebrieven.* Ik *weet* wat ik zal te doen hebben, als 't me eindelijk gelukt mij opteheffen uit den modder, waarin Holland den strijd overbrengt en waarin men tracht mij te smoren.

Ik meende aan uwe lieve, hartelijke trouw zooveel uitlegging schuldig te zijn. Vergeef me, als ik te uitvoerig was; maar ik wilde u toonen, dat ik gevoel heb voor uwen goeden wil. Denk echter niet, dat ik *alles* zeide, o neen! Mijn leven is zeer vol. Ik moest me telkens inhouden, om niet nog meer aftedwalen.

En... en - wat ik heden deed, doe ik nooit meer. Ik schrijf nooit weer zóó'n langen brief! Ik vond u dien schuldig te zijn - maar zal me voortaan sparen tot het arbeiden voor den eenigen practischen hefboom, die de wereld schijnt in beweging te kunnen brengen, voor geld! Havelaar was naïf; hij meende, dat *regt* voldoende was! Neen, geld, geld, en nog eens geld moet er zijn. Welnu, ik zal probeeren. Ik heb duizenden noodig voor achterstand, meer nog voor de toekomst... ik zal trachten!

En nu nóg eens bedankt en zeer vriendelijk gegroet. Wilt ge mij schrijven, gaarne; maar *ik* zal voortaan kort zijn.

Adieu, adieu.

t.a.v.

DOUWES DEKKER.

Mijn adres is eenvoudig: à Mayence. De post kent mij. Wilt ge mij dat briefje van mijn vrouw terugzenden? Ik kan 't noodig hebben om te bewijzen, dat hij, v. H., en niet ik de oorzaak der vertraging was.

Toch heb ik nota van uwe voorstellen genomen, ook van den invloed der kometen.

(De andere brieven in de volgende aflevering.)

Legende.
Gedicht van den avond op de Leie.

I.

Wie was die vrouwe? Van waar was zij gekomen? Niemand wist het.

Als de roode avondzonne was weggedoken ginder, in bloedende weelde van karmijnrooden gloed; als de zacht-zijgende avondnevel teeder over de velden waasde en de moede menschen en de moede dingen ter ruste noodde; als alle werkgeruchten stil werden en de verzadigde koeien terug naar hunnen stal kwamen; als alle veld- en weidebloempjes hunne bleeke kelkjes sloten en er in de lucht een zoete geur uit de aarde steeg die de zegenende avondgeur der velden was; dan, mooi en heilig lijk de avond zelf, kwam zij zachtjes aangevaren, de vrouwe die zulke bleeke handen had, en die daarmede zoo stil de riemen in het water bewoog dat er geen geruchtje langs den oever steeg, en slechts de eenzame lischplanten een stille vezeling hadden.

Zoo kwam zij alle dagen in de schemering, stil en mysterisch...

En als de Leie niet meer lachte in het milde zongeglans, maar eenzaam en weemoedig werd, dan schoof er over heur stille water een bleeke gestalte... dat was zij, de geheimzinnige, die lijk een drijvende nenufaar de donkere Leie bevlekte in de schemering.

Dan steeg ze op den oever en richtte zich met trage schreden naar den boomgaard.

Die boomgaard lag niet ver verwijderd van het dorp, en was verlaten, behoorde aan allen en aan niemand; - de boomen waren oud en geknoest, maar iedere Lente wogen ze zwaar van zilver-witte en roze bloemkens, en in de Mei-maand was het hooge wilde gras met

lieve bleeke blaadjes bestippeld, die van de boomen vielen. De dorpelingen hielden dien boomgaard in eere en allerlei legenden die in den mond van ouder en kind lagen, waren er de oorzaak van.

Hier kwam die jonge vrouwe alle dagen in de schemering, en speelde en zong er met de boerenmeisjes en knechtjes, die haar als een heilige aanzagen en volgden in onbepeinsde vereering.

Hare haren, donker als de nacht, vielen lang langs haren rug, en lieten een groote duistere vlekke op de bleekheid van haar slank gewaad. Hare oogen waren diep en groot, en zwaar van liefde en van droefenis. En vol gratie en vol soberheid zongen hare bewegingen, en uit de wijde mouwen van haar wit gewaad sierden bleeke handen, die zachte gebaren hadden...

In dien boomgaard was er een harmonium; - van waar was dat harmonium gekomen? Dat wist men ook niet; maar zij, de vrouwe met de bleeke handen bespeelde het, en dan weenden er zachte lange tonen over de Leiestreek, en dan waren al de kinderen stil...

De koenste en stoutste koeier luisterde vroom en eerbiedig, en voelde zich teer-gelukkig; en zoo deden al de knechtjes, en zoo deden al de meisjes, en dan blonk er iets in hunne glanzende kinderoogen dat uit hun zieltje kwam en dat ze niet begrepen.

En ondertusschen gleden de slanke handen over de toetsen, zoo zacht en zoo donzig, alsof die bleeke handen niet uit marmer werden gehouwen, uit zuiver wit marmer;... en nochtans ze waren zoo witglimmend, zoo diaphaan... En de lange fijne vingeren lijk van de madonna's der mystieken schoven over het klavier, soms zoo traagzwierig, en soms zoo vlug en snel, alsof er over de witbeenen toetsen zilvervleugelige libellen vlogen...

En de vruchtboomen, in die halve schemering, leken even eerbiedig als de kinderen, en middelerwijl lieten ze traag de bleeke blaadjes van hunne bloemen vallen die op het gras daalden, teeder en droef, lijk de blauwe klaagtonen van het harmonium zelf.

Dan was heel de boomgaard ééne stille plaats van heiligheid, waar alles scheen te bidden in zwijgende luistering. En als er een flauw avondwindje langs de boomen streelde, en de jonge bladertjes een zachte ruisching hadden, dan mengde zich dit geluw blaargevezel met de orgel-zachte tonen, en dan werd die heerlijkheid gedragen in het

windje, zóó, weenend-zoet, over de rustende velden langs de stille Leie naar het dorp, waar de vrome inwoners, neergezeten op den dorpel hunner stede, in vredige luistering zaten naar die weemoedige zangen, die bijtijden met het avondwindje medezweefden...

En toen die eenvoudige braaf-geworden buiten-kinders goed hadden geluisterd naar die mooie muziek, als naar iets grootsch en heiligs waarvoor ze devotie hadden maar dat ze niet begrepen, - dan werden er ook vroolijke liedjes gespeeld, oude volksliederen welke ze medezongen en waarbij ze blij-kinderlijk dansten.

De jonge vrouwe had ze hun allemaal geleerd, en met hare bleeke marmer-handen op de blozende wangen getikt als 't goed was.

Eén liedje was er bij, dat droevig klonk en weemoedig was, en dat had die vreemde zoo goddelijk gezongen; - en al de kinderen, alhoewel zij het niet verstonden, zongen dat het liefst.

Met dit lied eindigde de schemer-teere plechtigheid; de vreemde zangeresse hief zich op, en hare bleeke handen sloten zachte het harmonium. Dan hing er reeds om de boomen een donkere wade, en droom-stemmende nevel-draden vlokten lijk stille weemoed dichter en zoeter om de dingen van den boomgaard. Daarin bewoog zich de jonge vrouwe als een lichtende engel en ieder gebaar der blanke handen was een streeling, die goudig lijk muziek den adem van den droeven avond mooier en heiliger maakte. Ook kwamen de sterren aan den hemel blinken, eerst flauw, opkomend en verdwijnend, dan onbedeesd, hei-fonkelende perelen en diamanten.

Dan trad zij trage uit den boomgaard, en voor ieder van de groote kinderschare rond haar had ze een teeder woord en een heiligen glimlach; ieder meisje streek ze met zachte lange vingeren langs de wangen, iederen jongen lei zij een troostende hand op den haarkop... De meisjes dachten altijd met kinderlijke devotie aan die zachte wrijving, de knechtjes voelden steeds die heiligen-hand op hun hoofd als een rijke zegening waarvan ze nauwelijks de waarde konden bedenken.

Alleene schoof zij verder tusschen de bid-boomen, en heur bleeke gestalte zweefde vol sereniteit door den avond...

De kinderen liepen nooit luidruchtig toen ze terug naar 't dorp traden, maar ze gingen stil en gelukkig, - er hing vrede en innigheid over de kinderschare, en ieder ouder kreeg die avonden een zacht en teeder kind te huis...

II.

't Was Zondag. Gansch den dag had de Leie haar glinsterlachend zonnekleed aangedaan, en de abeelen aan de oevers hadden er zich maar gedurig in gespiegeld, fier en voldaan, zich zoo frisch groen en zonnig uitgedost te zien. Ook in de weide daartegen was het feest, en al de bloemekens wedijverden om de schoonste en reinste kleuren.

In dien lachenden zonnebrand was alles schitterend en zilverend, en op het blijde water kwamen er talrijke roeibootjes gevaren, waar overal gul gepraat en gelach uitklonk.

Hadde dan die vrouwe met de bleeke handen moeten komen, zacht en statig langs de Leie glijdend in haar bootje dat steeds met witte nenufaren was bekroond en leek beslagen met zilveren siersels, dan ware zij geweest, mild omstraald van goudend zonnelicht om haar blank gewaad, lijk een ridder van den Graal, plechtig in zijn zwanenbootje met zilver-schitterend harnas.

Maar nu, met den avondschemer, nu er vredende ruste neerdaalde en alle lachgeruchten weggestorven waren; nu de abeelen weder stonden te droomen en ernstig en droef schenen; nu er over de Leie een luwtje streelde, een zwoel zomerluchtje dat liefkoozend langs de bladeren streek en er zijn avondliedje zong; nu er in plaats van zilver en goud-geflonker slechts bleeke vlekken waren in de schemering, en alle dingen met neveldraden werden omsponnen en thoopesmolten in de teedere doening van den avond,... nu kwam die jonge vrouwe, lijk altijd zonder geruchte, en weer was heur wit gewaad één blanke vlek van heiligheid... Geen zwanenridder leek ze, maar ze leek den avond zelf, een wazig beeld van teederheid en liefde.

't Was alsof er met haar bootje een groote stille droeve liefde

over de Leistreek weefde, vol oneindigheid en goedheid... Het water klotste zoo vreemd-zachte tegen de droomende oevers...

De meisjes en de knapen hadden heur afgewacht en toen ze verscheen liepen ze allen te samen naar den boomgaard. De twee kleinste nam ze bij de hand en dit was voor de kleine kleuters een wondere geneugte. Zij was de onbekende heilige vrouwe en aan heùr hand mochten ze medegaan. Maar ze gingen niet, de kleintjes, ze liepen pret-gierend voort en trokken haar bijna zonder eerbied vooruit; ze waren nog zoo jong. Slechts dàn gloorde het aangezicht der vreemde met een glimlach... een glimlach zoo broos en teeder als dien der Gioconda.

't Was heden een bijzondere dag, in den boomgaard werd er niet gespeeld.

Drie koeiers hadden reeds het harmonium op een kruiwagen geladen, en dien staken ze nu voort langs de Leie naar 't dorp..., daarachter volgden de vrouwe en heel de bende kinders. Maar geen blijde klanken galmden heden uit hunne jeugdige keeltjes, nu zou er niet gezongen worden van:

> Te Brugge staat een huizeken
> met spinsters, rommerom,
> Te Brugge staat een huizeken
> met bloempjes ommendom.

In hunne kinderoogen parelde er iets zachts en heerlijks, en hun kersenmondje bleef onschuldig gesloten. Droomerig met toch ietwat guitigen blik traden ze voort hand aan hand. Dat waren echt-leuke, lieve kindergezichtjes.

Op het hof eener hoeve hield de stoet stand. Hier was alles stil, zoo'n droeve drukkende stilte. De wachthond was weggevoerd, er was geen nijverig bedrijf zooals gewoonlijk op de hoeve tegen den avond.

Daarbinnen lag een ziek meisje, Meelke, dat anders gewoonlijk naar den boomgaard kwam en meespeelde. Nu was het ziek, heel ziek...

De vreemde met heur bleeke handen zou heerlijk spelen voor het kranke kind...

Daarbinnen lag Meelke met bleeke wangjes op haar bedje,

blonde haarkrullen kransten om heur hoofdje, en blauwe, droomblauwe kijkers tuurden naar de mooie onbekende die aan 't harmonium zat en speelde. Daarrond stond ootmoedig de vrome familie; de moeder weende, weende zachtsnikkend en hield den blauwen voorschoot voor heur aangezicht.

En Meelke keek zoo gelukkig sinds *zij* er was. Nu hadden heur kinderoogjes weer iets van hun vroegeren glans herkregen. Ze zou nu weer mogen luisteren naar die mooie muziek, lijk vroeger op den boomgaard.

Buiten stonden al de meisjes en de knapen voor de deur en het venster gedrumd; ze verroerden geen lid en luisterden, zoet lijk in de kerk.

En zacht speelde het harmonium, zoo avond-zacht, zoo teerweenend, zoo balsemend...

Lijze, lijze zeeg de avond neder, met zegen en met vrede. Hij spon zachte deemstering over het boerenhuis. Van binnen, waar reeds geel-zingend lampelicht brandde, viel zevend lichtweefsel op de koer in schuine balking uit deur en venster. In de haarkoppen der luisterende kinderschare bleven blonde lichtdraden kleven...

De stallingen stonden daar reeds zoo somber nu, 't was lijk of zij reeds slapen waren onder den warmen floersmantel van den nacht.

En lijk geluw-glimmerende lichtgewaden weenden de tonen rond de hoeve, langs de velden weg naar de Leie die ginder vloeide, waar de hooge populieren hunne smalle kruinen geheimzinnig deden wiegen, en zoo donker spookvlekten op het nagloedende blauwdonkere geluchte.

Dien avond zouden alle kinderen benauwd zijn om langs die donkerte weer te keeren naar hun huis... Ze zouden dicht tegeneen de diepe duisternis ingaan, met de teedere aandoening van blije-verlegenheid...

Binnen, in het huisje, waar het lampelicht zoo zwakjes geellichtte, lag het kleine Meelke te droomen van de zoete tonen, en kende geene donkerte...

III.

Meelke was gestorven, 't Had de oogen geloken vol zoetheid en freelheid lijk een bloempje dat 's avonds zijn kelkje sluit, 't Was ingesluimerd voor eeuwig, en geen lijden had haar mooi meisjesgezicht verkrompen; het had zelfs geglimlacht een poos te voren naar ouders en broerkens, en misschien wel was er in het subtiele van dat zonnestraaltje iets voor de vreemde... iets voor hare muziek.

Lijk een processie-maagdeken lag het op zijn sneeuwblank bedje, de blonde glanzende krultjes langs de porceleinwangjes.

Gedurende twee dagen lag het te zien. Al de inwoners van 't dorp en al de kinderen deden den treurigen ommegang, en staarden een poosje naar het doode Meelke. Ze hadden allemaal een woord van troost voor de moeder:

‘'t Is in den hemel, jong... 't Is in den hemel, jong...’

Maar ook *zij* kwam; ze kwam tegen den avond met heur wit gewaad weer vol liefde en heiligheid om haar heen. Men liet ze vol eerbied voorbij en trok zich wat terug.

Ook de zoon van den huize, een ruwe kerel, die altijd gemeen en barsch over die vrouwe had gesproken en zeide dat het een hekse was, hield zich nu ootmoedig achteruit.

Zij kuste 't kleine Meelke. De enge kamer was vol mysterieuze stilte, de menschen hielden hun adem in, en de neerzijgende avond omzoende de dingen met grauwte en vaagheid. Nevens het bedje stonden twee kaarsen te branden, spinnend om zich heen een bevende geel-roode klaarte, die zoo vreemd lag op de deemstering...

Dan ging ze weer weg, traag-schuivend in heur bleeke kleed... men zag hare voeten niet, zij zweefde lijk over den grond.

Nu was Meelke sinds drie dagen begraven.

De dorpelingen hadden veel gebabbeld over den dood van het meisje, en nu nog ging er allerlei gefluister rond, want er was een wind in het eenvoudig gedoe der boeren komen waaien, en die had achterdocht doen ontwaken. Men sprak over Meelkes sterven en men

voegde er die vrouwe bij. Maar men durfde het nog niet gelooven; toch werd het verteld van buur tot buur, maar met vezelende stemme; want had zij niet zoo'n schoon jong en droevig gelaat?

Was het mogelijk dat zij een...?

Weldra sprak men over de hekse, men zeide niet meer: die vrouwe. En wat men eerst gefluisterd had, liet men nu luid hooren.

Alleen als de avond was gevallen en er duisternis lag over de zwarte velden voor hun huizen, dan werden die menschen wat banger, en dan dachten ze aan die gezegdens, en aan die... vrouwe, en zij traden binnen.

En toen de vrouwe met de bleeke handen naar den oever trad, kwam haar geen enkel kind tegen, en was zij alleen op den stillen boomgaard.

De bladeren vezelden zoo geheimzinnig onder elkaar en het hooge gras deinde zoo verlaten in den avondwind...

Maar zij bleef spelen, zacht en zoet-zwevend als altijd, en de tonen dreven droevig met het avondwindje mede langs de Leie, naar het dorp, waar men bang de luiken sloot en de lichten ontstak...

IV

De kinderen van 't dorp spraken niet van de ‘tooverheks’, maar zij spraken vol eerbied en liefde over haar. De eerste dagen, toen de ouders hun verboden hadden terug te keeren naar den boomgaard, hadden ze veel geweend; ook hadden de ouders in hunne vermaning leelijk over haar gesproken. De zachtste onder de meisjes, die nog die bleeke marmeren hand langs de wangen voelden glijden, waren daarom zeer bedroefd en weenden nog iedermaal men haar beleedigde.

En nu, vol heimwee naar den boomgaard, zaten ze iederen dag met het schemeruur gezellig bij elkaar onder de linden van het kerkepleintje en vertelden van Haar... Soms zongen ze stille de aangeleerde liedjes...

Maar tevens gingen er ook andere geruchten rond in het dorp. Koeien waren gestorven aan ongekende ziekten, en dat bracht men in verband met Meelkes dood.

Men begon met wraakzucht te kijken in de richting van den verlaten boomgaard.

De zoon van Meelkes huis was de opstoker, hij blies op het aangewakkerd vuurtje dat zich snel verspreidde en onderhouden werd in de herbergen waar de ruwste lieden bijeenkwamen. Er werden daar allerlei plannen beraamd.

Op zekeren dag, toen de zonne al laag hing en reeds van warm goud was, richtte zich een somber groepje zattemannen buiten het dorp. De kinderen die onder de linden van het pleintje zaten en niets wisten van wat er ging gebeuren, hadden nochtans een angstig voorgevoel.

Dien avond bleven ze lang onder de boomen en zaten heel dicht bijeen en spraken zachte fluisterende woorden tot elkaar.

Er kwamen geene harmoniumklanken over het dorp... Was er geen luwtje dat ze kon overbrengen...?

Toen keerde het somber groepje terug zwanzelend en wildemans-zingend, en alle kinderen stormden verschrikt uiteen en liepen ijlings naar hun huis.

Ze waren zoo bang op hun donker kamertje en verscholen zich tot over den kop onder de dekens, waar ze snikkend huilden zonder vast te weten waarom...

Terwijl er vreeselijk werk werd verricht in den boomgaard, was de avond onzichtbaar binnengeslopen. Eerst lei hij zich wat in het gras ter ruste en tuurde naar de ondergaande zon, die zoo vreemd gloeide en zoo vurig rood was... Ze was lijk met bloed geverfd, zwaar van pijnen en smarten, en ze daalde langzaam langs het fantastisch geluchte. En al de boomen schouwden vol weemoed naar die mooiwreede bloedzon, en 't was lijk of hunne bladeren ook diepe wonden droegen en bloedden...

Dan zonk de zon achter de velden en ging daar hare smerte ter ruste leggen...

Een freel windje luwde over de Leie, en kwam naar den boomgaard, waar het ging zuchten in de bladeren der boomen, die stil ruischten en fluisterende stemmen hadden... 't was lijk een zucht van verlichting...

Dan stond de avond op, en met zijn vingeren die teêrder en zachter dan een luwtje waren, sloot hij eerst en vooral de bloempjes in het gras, schoof dan met zijn mooien nevelmantel om de schouders eenige malen in het rond, en klom langzaam op de boomen, waarover hij zachte zijn adem liet gaan, die lijk een teeder floers lijze om de bladeren bleef hangen en er ruste, vrede en avond-mooiheid bracht. Dan ging hij verder en deed overal zijn zelfde werk van liefde; en toen gansch de streek met zijn dijzig vredekleed was omhuld, trad hij voldaan naar de Leie en lei er zich te slapen.

Bleeker nog dan de witheid van heur gewaad, nu donkere vlekken dragend van bloed, schreed Ze langzaam naar het droefklotsende water. Om haar heen lag de floersige avond gezonken, in nevelige mooiheid vol treurenis en weemoed. Heure haren hingen los langs het kleed, en waren lijk een diepe nachtdonkerte om de diaphane bleekheid van heur aangezicht.

Ze tuurde in de richting van het dorp en in haar lijdend oog glansde de zachte gloed van een groote liefde... een oneindige liefde van goedheid en vrouwe-teederheid...

Aan de Leie zongen de abeelen hun stil droevig avondlied; en de eenzame die nu nog den zoen van den avond langs die streke gaat ontvangen, hoort dat lied... dat vreemde mooie avondlied der Leie.

GERARD CEUNIS.

Natuurstemming.
(Ironis.)

Alles grauw rondom mij...

Wolken zwaar en traag - (‘*logge gevaarten*’ in romantisen stijl) verdonkeren de hemel, zakken lager en lager, grijze ondoordringbare mist... Zó een hart dat zichzelve niet kent... Droppels zijpelen neêr, vallen koud en menigvuldiger uit de zware lage lucht.

Sinds dagen geen zon meer... halfduister bleef het, - hoe lang al? - op mijne kamer. Huiverend zit ik er, eenzamer nu door het wegblijven mijner gedachten. Eenzaam en koud is het àl: maar binnen in mij ópbruist het leven!

Regen en grauwheid. Bij plassen stort-i neder, kletst klaterend tegen de ruiten. Daartussen de woelende wind als 'n gierende Geest van ontzetting. Bovenmenselik z'n macht: hèm genoegt het de mensen te plagen. Hoor 'm fluiten, scherp en ironis; hoor 'm gonzen en dreunen en bulderen, schrikbarende zegepraal van woeste àlbrekende kracht. Drift van oneindigheid!... Hoor herfstbladeren ritselen en kraken de takken geknakt! Alle geluiden dooreen: warreling van gekrijs en gekreun, snikken en suizen,... plots gillen, scherp als de doodskreet van 'n aangevallen dier: ellende, ellende in lichtloze onmeetbare ruimten.

'n Zwarte plek en naar geschreeuw in de lucht: kraënde kraaien, vogelen van onheil. In één oogwenk is àlles verdwenen: somberheid in de stilte des Doods. 'n Dichter zou het akelig vinden. (Lees 'n handvol Dood-sonnetten.) *Ik* ben, och arme! geen dichter. *Ik* vind het schoon.

Kàn er iet mooiers zijn dan 't aanschouwen dier hevige worsteling... om het NIET? *Wilde* tegen *blinde* machten? Vreedheid van ongevoel tegen ontvankelikheid van ziel en *denkend* leven? Ewige

nuttelоosheid zonder oorzaak, zonder einde? Weelde van aandoeningen bij de dichter - - - en *ànderen* ook - - - want hebben *zij* alleen de diepte van gevoel en denkvermogen om in verwaandheid van hoogmoed te verachten de honderdduizenden die óók niet alledaags en oppervlakkig zijn, al zuchten of kermen ze niet in hoogdravende onverstaanbare rede of klaterend klinkklank van rijm?...

‘Oh! tout cela n'est que littérature...’ beweerde Verlaine, die gàns Dichter-Kunstenaar was.

O mijne wellust, lieve zoete wellust bij aan 't aanhooren van die stervenssnikken, 't opnemen in mijzelf van àl die wanhoopskreten!

Laat winden en stormen en regenvlagen huilen als *wij* zitten in 't warme, in 't zekere! als ónze ziel zo stil-gedwee is 'lijk 'n manke hond, ónze gevoelens - beheerst door sterke wil - sluimeren in vrede en heilige rust.

Wèg met opgeschroefde droefheid aan kranke geesten eigen, die blij worden omdat de zonne glanst en neerslachtig in grauwe herfst- en wintermist! Kinderen die zichzelf bedriegen en dromen dat ook hùnne ziel mède-leeft en mède-lijdt, onmachtig werktuig der onbestendig-afwisselende Natuur, - hùn kleine kleine ziel met de ewige Macht! Zó meten zij, in treurige verwaandheid, de kortstondige bewegingen van hun gemoed, - de ragfijne trillingen van hun verzwakt gemoed -, met d'oneindigheid buiten hen, met de strenge onlijdelikheid der dingen rondom hèn!

O, ik haat (maar niet uit afgunst) de poëten van verwaandheid, die zieken der verbeelding, flauwhartige bedriegers welke menen dat eenieder buigt en dankbaar handklapt bij 't aanhoren van hun lijdend lied! o Zang die waarlik lijdt aan mannendrift en forsheid, vrouwachtig opgeweld uit hartjes zonder moed! Wie anders wel dan *uws* gelijken worden vergiftigd en ontkrachtigd door de bedwelmende tonen van uw droomgezeur? Bespottelike gasten, dronken gemaakt door eigen grootheidspraal, wie kan uitdrukken met genoegzame hoon hoe verachtelik ge zijt en hoe klein?... Zie, daar liggen z' uitgestrekt op fluwelig rustbed, in zinnenroes van hoogmoed... in valse verrukking van drank... Nu stormt weer óp die afgezaagde droeve gamma van jammerklacht en wee; - loutere ledigheid van gevoelens en gedachten!...

En, bij m'n ziel! de domsten onder hen *geloven* aan hun eigen leugenlied en noemen zich, in onbegrepen-worden, de ongelukkigsten der aardekloot... en vreten, - hongerend in onverzadigbare lust naar pijnliker verbeeldingslijden, - vreten onophoudelik aan hun gewaande smart, de wàre kanker van hun laffe ziel. Zij *verdienen* hun ongeluk omdat ze 't glanzend, bloeiend, zonnig leven, 't volle leven der natuur verkrachten in hun dom geploeter zonder lucht en licht en straal van hoger hoop... die, door hun gebrek aan stoere levensleer en levenswijsheid, of door opzettelike vuile leugen, zo menig jeugdig hart bezoedelen, ontmoedigen door de twijfel aan 't geluk...

Het Geluk dat bestaat, doch *niet* onvermengd... Daar is 'n lach en 't traan in 't Geluk. 't Is 'n zegepraal, geen lóutere vondst; 'n straffe strijd van *wil* en *energie*, geen domme teerlingworp, geen jeremiade vol wemoed, den zwakkeling alléén bestemd, doch 'n klinkende krijgskreet in hevige strijd van sterken: dáár wordt veroverd het gróte, het duurzame Geluk.

't Regent en windt, en 't orkaant met verplettende kracht. 't Buigt en breekt en giert en loeit daarbuiten... En killer is het hier op m'n kamer... Eenzaam niet meer! Ze zijn teruggekomen, de moedige kinderen, mijne gedachten. Ze joelen, ze jubelen en stoeien gehard en gestaald. Hoe schoon is de strijd die bemoedigt! Tàns mag àl het wee des mensdoms vervullen m'n hart dat zich uitbreiden wil als 'n oceaan, verzwelgend, verslindend dat leed. o God! ik voel er *niets* van, ik lijd er *niets* om! Al die rijkdom van pareltranen en bloeddruppelen des harten trekt in stomme vaart m'n onverschilligheid voorbij: treurige oogjes, scherplange neusjes, tranenbedelende gezichtjes, doorschijnende wezens van maanlicht-beglansde teringlijders... àllen, àllen zonder moed van ironie of vloek!

Gegroet, o wees gegroet, vertroostende Ironie! Heil u, opbeurende vloek, mannelike kreet, duizendmaal beter dan tranen en stuiptrekking van mismoed of onmacht voor hèm *die niet meer bidden kàn!*

En ik, ik juich van blijdschap om de zelfbewustheid mijner kracht!

Maar... Hoetàng zal die toestand wel duren?...

Immer stormt het daarbuiten in koud-donkere nacht. Slapen kàn ik niet, ofschoon m'n ogen branden. O, ware ik 'n dichter! Wat kletterende rijmen, in allerhande vorm, ik aaneen zou rijgen, 'n krans van mooi-klinkende sonnetten voor mijzelf en m'n kracht! Een blijde krans van bloeiende bloemen der Verbeelding... Want nù is 't winter geworden, lezer m'n lieve, en de énige bloemen die schoon en dichterlik zijn, maalt de kou op m'n krakende ruiten. Om 't even! Ook die bloemen zijn me welkom. Zij bedwelmen niet, wel is waar, door hun geur - maar hun ijzige schoonheid verrukt mij... *Leven* en *Liefde* en *Moed*, - en zang van vreugd en bezieling verlang ik voor de dag van morgen: Wilskracht en sterkte die geen uitputting kent... Dàt leert mij natuur in de woeste strijd der elementen. Niew leven steeds, niewe worsteling en niew genot! Geen grillen en kuren, geklaag en gejammer, maar 't edel verlangen naar edele Schoonheid in onvergankelike duur! De zelfbewustheid van kracht die opwekt in ogenblikken van nood en benauwdheid der ziele... het besef van victorie in mij en de waardering van m'n ijver en trots, door *eigen* strijd en zelfheerschappij vergroot. En dàn het werk dat vertienvoudigt de moed en de blijheid des levens in moeite en vermoeienis, in verduistering of verzwakking van geest, in koortsige kamp en gloriënde overwinning.

Ik verlang geen ànder Geluk.

J.M. THOMISSEN.

[Verzen]

Na Stormnacht....

Zeg, hebt gij 't gehoord als een vlijmende klacht,
heel de nacht, heel de nacht,
gehoord aan uw raam in 't gehuil van de wind,
dat roepen en snikken: ‘Mijn kind!’
Zeg, hebt gij gehoord in 't geraas van d'orkaan,
in het zwiepen en slaan
van de krakende sparren om 't daverend dak,
in een boomtop die brak,
als gezucht van een mens, als gesteun en geween:
‘O mijn kind, o mijn lief! Ginds zo ver en alleen!
O mijn lief en mijn kind, en gevoelt gij het niet,
dat mijn ziele bij u is, u hoort en u ziet;
dat mijn ziel bij u waakt,
dat ze u aanvoelt, u raakt;
dat mijn ziel van uw voorhoofd het angstzweet kust,
dat, ongestoord, gij rust!’

Zeg, hebt gij 't gehoord, als een snerpende klacht,
heel de nacht, heel de nacht,
gehoord om uw raam in 't geraas van de wind
mijn roepen, mijn snikken: ‘Mijn kind!’

De Stonde komt.

Ik weet het en ik voel 't zo wel:
de stonde komt en nadert snel,
dat van dit heerlik groot geluk
niets blijven zal dan leed en druk;
dat al dees jaren van genot
tot leugen worden, bedrog en spot;
en van ons kussen zonder tal
niets rest dan nasmaak, wrang als gal.

Ik weet het wel, ik voel 't zo wel:
de stonde komt en nadert snel,
dat gij, wat ééns u 't liefste was,
zult breken, breken, broos als glas;
dat gij met onverschillige hand
't neergooien zult in 't wegezand,
en, lachend, met bei uw voeten kleen
voorttreden over de scherven heen...

Zoo rukt zich op een najaarsdag
van 't hout, waar het te groeien plag,
volgroeid en van de zon gestoofd,
veel schoner noch, het eêlrijp ooft,
en weet niets meer van d'oude boom,
die straks, ontblaârd, zijn droeve droom
voortdroomt, alléén in wind en smoor,
de boom, die heel zijn schat verloor.

Reeds!

Ach! voel je reeds heden niet meer op je wang,
ach! voel je niet meer op je voorhoofd,
ach! voel je niet meer in de wond
van je mond
de vlam van mijn kussen? - Ach is 't al zolang,
dat ik kuste je mond en je wang?

Ach! trilt dan reeds nu in je polsen niet meer,
ach! huivert niet meer door je leden,
brandt nu al niet meer door je huid van satijn,
- beide wellust en pijn, -
de brand van 't verlangen, waar ik van verteer?
Schroeit die in je polsen niet meer?

Ik, echter, ik bleef al dees tijd, al dees tijd
in de macht van die stond aller stonden,
toen met 't vocht van je mond en de lucht uit je long
in mijn ingewand drong
dit almachtig begeren, dat rust laat noch duur,
dit alles verterende vuur!

Ik, echter, al toef je zo ver, o! zo ver,
al vergun je mij teken noch tale,
zie, geen uur van de dag, zie, geen uur van de nacht
dat mijn harte niet jacht -
dat mijn bloed, als een veulen, niet huppelt van lust,
dat je weder mij, kussende, kust!

En Halewijn sprak...

En Halewijn sprak: ‘Hoor, liefste lief, wat ik voorspel...
Geen aardse bloem, geen min van mensen kan lang bloeien!
Voorwaar! ik vrees... noch eer dees Lent ten einde snel -
zoet-liefste Lief, zult gij mij haten en verfoeien...

Dees handjes, klein en teer, die 'k in de mijn nu houd,
- wee, wee! - wie weet, aan wélke hand zij zullen wennen!
Dees wangen, rozerood, die 'k zoen nu duizendvoud,
- wee, wee! - wie weet, welk andre zoenen straks zij kennen!

Dees vuurge liedren all', die 'k vond en zong voor u,
die 'k met mijn kussen van uw hete lippen plukte,
waarin 'k uw vorstlik Zelf, eeuwig onsterflik nu,
een stralenaureool om 't blanke voorhoofd drukte;

versmaden en verloochnen zult gij 't één na 't aâr,
verloochnen en versmaân, - dan woord voor woord vergeten!
En - hoort ge er later noch één enkel, hier of daar,
dat ik het zong *voor u*, zult gij niet ééns meer weten!

Dat is de vloek, mijn kind, die op mijn liefden rust...,
en keer op keer, mijn kind, heb ik zijn kracht ervaren...
Des, kus mij, kus mij, kind, zo lang en veel... 't u lust,
klink op, mijn lustigst lied, zo lang wij samen *waren...*

Ja, *waren*, kind!' - En diep in 't oog der slanke meid
sloeg als twee haken vast zijn vonkenschietende oogen
de zanger Halewijn en sprak: 'Ik weet... 't is tijd!
Mijn wonnemaand, mijn minnemei, - zij zijn vervlogen!

In 't diepst van uw pupillen, kind, o! hel, zo hel
als 't laaie lentelicht ginds op de torentinne,
ontkiemen zie 'k het daar en groeien wondersnel,
het wild verlangen, vrouw, naar *nieuwe* mannenminne!

Zoëven was 't een genster noch, iets als zo'n ster,
plots was 't een rode gloed, en nu - een wereldbrand...
Met duizend tongen lekt en likt het, heinde en ver,
ten hogen hemel op en over 't ganse land...

En ééns te meer weet ik en voel ik 't: - heen, ach! heen
is 't al te kort geluk, dat heel mijn ziel vergodlijkt!
Eén stond, een enkle noch te samen, - en - alleen -
voor goed ga ik door 't leven, dat mij enkel spot lijkt...

Doch, eer gij gaat, móógt gaan - gij dierbaar, heerlik kind,
zo heerlik en zo dierbaar, o! en toch zo vals; -
zo 'k ooit u minde; zo gij mij ooit hébt bemind,
heb meelij, sla noch eens uw armen om mijn hals!

Een enkle kus noch wil 'k je geven, ik, ik jou!
Je weet het wel, niet waar... de langste, die we ooit kenden!
die zoen van heel de ziel... - O zoete, droeve vrouw!
die zoen, die, vóór je 't zelf zo wou, nooit wildë enden!

En nu 'k die ene zoen je geef, begrijp mij goed,
nu kus ik, mét die zoen, kus in je trillend vlees,
sissend, zo als de beul met gloeirode ijzers doet,
driediep een wond, die nooit of nimmer meer genees!

Kus ik driediep een brandmerk, vrouw, driediep een wond,
die - hoor je 't! - levenslang in been en merg zal branden.
Zolang gij leeft, voelt gij de kussen van mijn mond,
zolang gij leeft, voelt gij de streling van mijn handen.

Ga heen, tot wie gij wilt! Haat en verfoei mij vrij!
lets blijft er toch, o vrouw, dat gij niet zult vergeten...
Dat ik, één korte Lent, van u was, gij van mij,
dat ik, gelijk op aard geen tweede, u heb bezeten!'

POL DE MONT.

Plato-schim.

Schutsgodinne
van purpren minne
doolt in de geurende bosschen rond.

Roode bloemen
fluisterend roemen
heur bloemenlippen en gulden mond.

Klamme zwaarte
van rijp geblaarte
glijdt langs heur wangen en brandend hoofd,

'Wijl intusschen
willen heur kussen
druiven en appels en donker ooft.

Maar heur zinnen
zijn moe van 't minnen,
en heur lippen van 't kussen wond;

En de druiven,
de purperdruiven,
snakken vergeefs naar heur gulden mond.

Diep in 't donker
schijnt wit geflonker
van slanke beelden door 't loover heen.

Zilver water
met lief geklater
Vloeit in een bekken van marmersteen...

Dáár te rusten
legt zij heur lusten
slapen in nevelig peinsgewaad.

Droevige oogen
aan blauwe bogen
blikken heur kwijnend in 't wit gelaat...

Schutsgodinne
van purpren minne
hoort plots, hoe Weemoed sluipt in het bosch;

Marmersteenen
gaan plots aan 't weenen,
en diep in heur hart scheurt wild iets los...

In koele schaûwen,
donkere blauwen,
vlijt zij zoetjes heur blanke leên...

Met wilde blikken
ligt zij te snikken
nevens het bekken van marmersteen...

Antwerpen.

ERNEST W. SCHMIDT.

De gekleurde Rassen van Zuid-Afrika[1].

Als men uit Europa komende te Kaapstad aan wal stapt, vindt men daar aan den voet van den statigen Tafelberg een mooie stad, met schilderachtige omgeving. Wat betreft huizen, straten, openbare gebouwen, kerken enz. verschilt zij maar weinig van een gewone stad in het vaderland van dezelfde grootte. De electrische trams zijn precies dezelfde als te Antwerpen of te Gent; de villa's in de voorsteden gelijken op die in de voorsteden van onze Europeesche groote steden. In de tuinen en parken vindt men naast de gewone, meestal geïmporteerde boomen en bloemen, ook palmen en andere tropische gewassen.

Maar wat het meest in 't oog valt, dat zijn de menschen met niet-blanke huidskleur, de zoogenaamde gekleurden, kleurlingen of naturellen. Men vindt ze in alle denkbare schakeeringen: pikzwarte Kaffers, minder donkere Maleiers en Hindoes, bruine Bastaarden, gele Hottentotten, Chineezen, Japanners, enz.

Over deze menschen van niet-Europeesch ras wensch ik U heden te spreken. En ik vertrouw dat deze keuze van een onderwerp uwe goedkeuring zal mogen wegdragen. Immers, de rassenquaestie, het probleem van de toekomst der gekleurde bevolking in Zuid-Afrika, is verreweg het gewichtigste vraagstuk dat de jonge Zuid-Afrikaansche natie zal op te lossen hebben.

Hier in Europa, vooral in de Nederlandsche pers van Noord en Zuid, lezen we veel over de vraag: wie zal in Zuid-Afrika de baas zijn, Brit of Boer? De vraag is van ondergeschikt belang in vergelijking met deze veel grootere vraag: wie zal er baas zijn, de zwarte man of de witte man? Als we zien, hoe gewichtig de Negerquaestie geworden

(1) Lezing gehouden in den Mechelschen Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond, op 4 November 1910.

is in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar er wellicht ongeveer een Neger staat tegenover zes of zeven blanken; en als men bedenkt dat in Zuid-Afrika de verhouding omgekeerd is, dat daar niet eens een blanke tegenover zes of zeven zwarten, maar slechts een blanke tegenover tien zwarten staat, dan zal men begrijpen, dat deze quaestie *de* quaestie is in Zuid-Afrika.

Boer en Brit hebben dit ingezien; daarom o.a. hebben zij de handen ineengeslagen en de Unie van Zuid-Afrika tot stand gebracht.

Toen de Hollanders, met Jan van Riebeek als eersten bevelhebber, aan de Kaap aan wal stapten in 1652, vonden zij daar kleine, geelbruine menschen, zeer vuil en op een lagen trap van beschaving. Dezen spraken een taal vol keelklanken en zonderlinge, smakkende geluiden, die in de Europeesche talen niet voorkomen (clicks, Schnalzlaute, zuigklanken of kusklanken). Op de Hollanders maakte deze taal den indruk van een ruwe, primitieve taal. Ze stelden zich voor dat deze wilden nog een zeer gebrekkige taal spraken, met half dierlijke geluiden. Ze noemden deze menschen Hottentotten, een klanknabootsend woord, dat, naar men zegt, vroeger stamelaar, hakkelaar zou beteekend hebben.

We weten nu dat deze taal zeer ingewikkelde verbuigingen en vervoegingen heeft, en de taalkundigen van dezen tijd spreken liever niet van primitieve en verder ontwikkelde talen, omdat de oudste talen die men kent, en ook de talen van de primitiefste en wildste volksstammen, reeds eene onafzienbare ontwikkeling achter zich hebben.

Toen de Hollanders eenigen tijd aan de Kaap gevestigd waren en verder in het land begonnen te dringen, stieten ze daar op een nieuwen volksstam, die nog op een lageren trap van beschaving stond. Dit ras was nog kleiner van gestalte dan de Hottentotten; de huid was ongeveer van dezelfde kleur, doch veelal gerimpeld; de taal bevatte nog meer keelklanken en zuigklanken, en klonk dus nog ruwer. Deze menschen waren de Bosjesmannen. Zij leefden alleen van de jacht.

Men neemt aan dat de Bosjesmannen de eerste, de oorspronkelijke bevolking zijn van Zuid-Afrika, dat zij eenmaal geheel Zuid-Afrika uitsluitend hebben bewoond, en misschien wel geheel Afrika hebben bezeten voor de aankomst der Hottentotten, die ze voor zich uit hebben gedreven naar onvruchtbare woestijnen en bergstreken. Nu

zijn de Bosjesmannen zoo goed als uitgestorven. Soms vindt men nog aderen. Enkele honderden schijnen nu nog verspreid te wonen in de lijk niet van zuiver ras, maar heeft b.v. ook Hottentottenbloed in de aderen. Enkele honderden schijnen nu nog verspreid te wonen in de Kalahari-woestijn en in de ongenaakbare bergstreken van het binnenland.

Verder naar het Oosten en naar het binnenland stieten de Hollanders eindelijk ook op zwarte menschen: de Kaffers. Het woord *Kaffer* beteekent ongeloovige; deze naam werd hun gegeven door de Mohammedaansche Arabieren, die eeuwen voor de blanken aan de Oostkust van Afrika gevestigd waren, en daar een uitgebreiden handel dreven.

De verschillende Kafferstammen, Zoeloe, Xosa, Fingo, Basoeto, Matabele, Betsjoeana, Barotse, Mashona, Herero, om er slechts enkele te noemen, en ook de Bantoestammen van Congo en van de Oost- en Westkust van Afrika, spreken overal, over een gebied wellicht grooter dan heel Europa, talen die behooren tot denzelfden taalstam.

Het eigenaardige van deze talen bestaat in zekere voorvoegsels, achttien in getal, die men met kleine wijzigingen in al de dialecten terugvindt; zij dienen vooral om enkel- en meervoud aan te wijzen, doch ook levende of levenlooze wezens, collectieven enz.; zij worden telkens herhaald, aan het begin van woorden die tot elkander in grammaticale betrekking staan. Een dezer voorvoegsels is in het enkelvoud *oemoe-*, in het meervoud *aba-*. De stam *-ntoe* beteekent mensch. Vandaar *oemoentoe* = een mensch, en *abanloe* = menschen, lieden. Dit woord *abantoe* is in sommige dialecten *bantoe*, en vandaar de naam, dien men aan het geheele ras gegeven heeft.

De bantoe-talen verschillen onderling niet meer dan de Germaansche talen onder elkander, dus als het Engelsch, het Duitsch, het Nederlandsch en de talen van Skandinavië; ook niet meer dan Romaansche talen onder elkander. De Kaffer leert gemakkelijk de taal van een naburigen stam begrijpen. In deze talen, ten minste in de zuivere Bantoe-talen, komen geene zuigklanken voor (waar zij wel voorkomen, wordt dit toegeschreven aan vermenging of invloed van de Hottentotten). De Bantoe-talen staan bekend voor zeer welluidend.

Men vergelijkt ze in dit opzicht met het Italiaansch. Er bestaat nog geene eigenlijke letterkunde in deze talen, als men eenige dierfabels en andere vertelsels buiten beschouwing laat, die uit den volksmond worden opgeteekend. Wel bestaan er eenige dagbladen.

Er zijn geleerden die gelooven aan de mogelijkheid van eene en dezelfde letterkundige taal voor al de Bantoe-volken. Zij steunen daarbij op de vele gemeenschappelijke woordstammen, en op de groote analogie in den bouw van de taal en in de spraakkunst. Zij verliezen echter uit het oog, dat bij het ontstaan van letterkundige talen, veel andere elementen invloed hebben, zooals politieke grenzen, vreemde kultuurinvloeden, enz. Feitelijk worden thans reeds, in de Kaapkolonie alleen, examens afgenomen in twee verschillende Kaffertalen (Xosa, Sesoeto). Ik geloof niet aan de waarschijnlijkheid van het ontstaan van ééne litteratuurtaal voor al de Bantoe-volkeren.

Men onderscheidt dus drie inboorlingenrassen in Zuid-Afrika: Bosjesmannen, Hottentotten en Kaffers. Er zijn daar echter nog verschillende andere gekleurde rassen, die na de vestiging der Hollanders uit andere werelddeelen zijn ingevoerd.

Ten eerste heeft men verscheidene duizenden Maleiers. Zij werden door de Hollanders in het land gebracht uit Nederlandsch Oost-Indië, als slaven, daar zij als zoodanig veel betere diensten bewezen dan de Hottentotten of Bosjesmannen.

Ook zijn herhaaldelijk Oost-Indische oproermakers als bannelingen naar de Kaap gebracht. Een hunner, een Javaansch edelman, werd door zijne geloofsgenooten als heilige vereerd, en zijn graf wordt nog door de tegenwoordige Maleiers als bedevaartplaats bezocht.

Verder heeft men een aantal Hindoes, dit wil zeggen inboorlingen uit Britsch Indië. Zij zijn vooral ingevoerd als arbeiders in Natal (koelies), doch men vindt ze overal als leurders, winkeliers en kleinhandelaars. De vroegere kolonie (nu provincie) Natal telt ongeveer 50,000 blanke inwoners en daarnaast ruim zooveel Hindoes, waarvan er een aantal zeer welgesteld zijn geworden. Door de dagbladen hebt gij vernomen hoeveel last de Transvaalsche regeering jaren lang heeft gehad met de Hindoes, en met hun leider, advocaat Gandhi.

Gij zijt ook op de hoogte van de proef die op de goudmijnen in Transvaal genomen is met Chineesche arbeiders. Al de ‘varkstaarten’

(zooals men ze in Afrika heet) zijn nu weer teruggezonden naar het Hemelsch Rijk, ten minste de arbeiders die met vaste contracten aan de mijnen werkten. Voor het overige zijn er nog wel eenige honderden over Zuid-Afrika verspreid, vooral als arbeiders in linnenwasscherijen.

Eindelijk zijn er nog een aantal inboorlingen uit St-Helena, uit Mauritius, uit Mozambiek, uit Madagascar enz. Doch het zou veel te lang worden om over al die verschillende rassen in het bijzonder te handelen.

Laat ons liever terugkeeren tot de drie hoofdrassen, om iets te zeggen over hun geschiedenis en over hun tegenwoordigen toestand.

Zooals in alle koloniën bestond aan de Kaap in den Hollandschen tijd de slavernij. De gekleurden, die dus niet op hun eigen grond, en onder hun eigen opperhoofden leefden, maar in den dienst der blanken hun brood moesten verdienen, waren over het algemeen de slaven van hun ‘baas’. Nu nog wordt de blanke man aan de Kaap door den gekleurde aangesproken als ‘baas’.

Er is geen reden om aan te nemen, dat de Hollandsche kolonisten hun slaven veel beter of veel slechter zouden behandeld hebben dan andere kolonisten. Ik heb eenmaal in een oud huis in de Buitenkantstraat te Kaapstad de localiteiten bezocht, waar slaven na hun dagelijksch werk werden opgesloten om er den nacht door te brengen. Het zijn hokken, gedeeltelijk onder den grond, zooals onze kelderkeukens, en met traliën afgesloten. Daar werden de slaven bij tientallen geherbergd, waarschijnlijk met niet anders dan wat vunzig stroo om op te slapen. De hygiënische voorwaarden zouden zeker onze tegenwoordige medici een huivering op het lijf jagen.

Toch is het niet onwaarschijnlijk dat de slaven, vooral op de boerenplaatsen, op patriarchale wijze behandeld werden, en dat hun lot dragelijk was, niet zelden zelfs vrij zacht en gelukkig, als men hun beschavingstoestand en graad van ontwikkeling in aanmerking neemt.

Te Worcester in de Kaapkolonie heb ik nog een zeer ouden kleurling ontmoet, die mij zonder eenige bitterheid vertelde dat hij tot op zijn 10 jaar ongeveer slaaf was geweest, en dat men hem toen getaxeerd had. (‘hul het ver mij getaxeer, baas’).

Zooals u bekend is, werd de slavernij door de Engelsche regee-

ring afgeschaft in 1836, en moesten toen al de slaven getaxeerd worden. De Boeren konden de kleine vergoeding, die men hun aanbood, gaan ontvangen... te Londen. In plaats van de reis naar Londen te doen, verkozen velen uit te wijken naar het wilde Noorden, naar de streken die later Vrijstaat en Transvaal zijn geworden.

Door jarenlange traditie hebben de Boeren beter geleerd met gekleurden om te gaan dan andere Europeanen. Zij behandelen ze beslist als menschen van een mindere soort, dus uit de hoogte, maar niet te ruw; leggen een tastbare straf op als 't past, maar blijven altijd strikt rechtvaardig en maken zich niet driftig. De beleefde Kaffer zal na de tuchtiging niet nalaten daarvoor te bedanken met de gewone formule: dankie baas.

Van de drie oude gekleurde rassen van Zuid-Afrika: Bosjesmannen, Hottentotten en Bantoe, is er slechts één dat eene toekomst heeft, en wel het laatstgenoemde.

Zooals reeds gezegd zijn de Bosjesmannen zoo goed als uitgestorven. Zij hebben zich nooit kunnen aanpassen aan een andere levenswijze dan die van nomaden en jagers. Bij de oude kolonisten stonden zij bekend als onverbeterlijke veedieven, en daarom is tegen hen een onverbiddelijke uitdelgingsoorlog gevoerd, waaraan slechts weinigen zijn ontsnapt.

Wat de Hottentotten betreft, nog enkele stammen, die hun eigen taal spreken, leven in de noordwestelijke districten van de Kaap (Namaqualand), en in het naburige Duitsch Zuid-West-Afrika. Deze laatsten zijn echter, zooals bekend, in den laatsten kolonialen oorlog van Duitschland gedeeltelijk uitgeroeid.

In Kaapstad en omstreken en in het westelijke gedeelte van de Kaap-provincie (de Kaapkolonie van voor de Unie van Zuid-Afrika), daar waren de eerste kolonisten ze vonden, hebben de Hottentotten hun zelfstandigheid geheel verloren. Zij zijn vermengd met andere rassen, met Maleiers, met Kaffers, met Bosjesmannen, en eindelijk ook wel met blanken. Het gevolg is geweest het ontstaan van een ras van *Bastaards*, gewoonlijk *Kaapsche Jongens* genoemd *(Cape Boys).* De trekken van de oude Hottentotten overheerschen; doch men vindt ook wel individuen die nu eens aan Bosjesmannen, dan eens aan Kaffers, dan weer aan Maleiers of blanken herinneren.

Deze *bruine menschen*, zooals men ze ter plaatse ook veel noemt, hebben uiterlijk geheel de levenswijze der Europeanen aangenomen. Zij zijn tot het Christendom bekeerd, behooren meestal tot de Hollandsche (Gereformeerde) Kerk, of tot een of ander Engelsch kerkgenootschap (Wesleyanen, Anglicanen, Presbyterianen, enz.). Zij kleeden zich en bewonen huizen als de Europeanen. Gewoonlijk verdienen zij hun brood als dienstboden en arbeiders; of ook wel als kleine landbouwers, en als zoodanig brengen zij het soms tot een bescheiden welstand.

Wat hun zedelijk karakter betreft staan deze Kaapsche Jongens niet zeer hoog aangeschreven. Zij zijn bekend als leugenachtig, lui en weinig vertrouwbaar.

Hun taal is gewoon Kaapsch Hollandsch, dat zij, vooral de ongeletterden, dikwijls zuiverder spreken dan vele blanke Afrikaanders. Dit laatste is toe te schrijven aan het feit, dat de blanken meestal langer naar school gaan dan de gekleurden en dus meer verengelschen. Immers de scholen zijn zoo goed als uitsluitend Engelsch; hoe langer iemand op school geweest is, hoc meer Engelsch hij onder zijn Hollandsch mengt. De bovengenoemde Engelsche kerkgenootschappen houden rekening met het feit dat hunne gekleurde lidmaten Hollandschsprekenden zijn, en houden voor hen godsdienstoefeningen in de Nederlandsche taal. Op de scholen voor gekleurden is het echter al Engelsch wat de klok slaat.

De voorstanders van het Hollandsch in Zuid-Afrika zouden wellicht goed doen wat meer aandacht te schenken aan hunne gekleurde taalgenooten. Noch de Zuid-Afrikaansche Taalbond, noch eenig ander taalminnend lichaam heeft zich ooit, bij mijn wete, in het minst om de gekleurde Hollandschsprekende bevolking, als zoodanig bekommerd.

Ook de Maleiers, die oorspronkelijk uit den Nederlandschen Oost gekomen zijn, spreken nog altijd Hollandsch in het dagelijksch leven. Dezen zijn echter Mohammedanen. Kort voor mijn vertrek uit Kaapstad maakte ik kennis met een hunner, Imâm Taleboedin, de voornaamste geestelijke voorganger der Kaapsche Moslims. Op zijn visitekaartjes staat te lezen in het Arabisch en in het Engelsch: *Chief Bishop of the Mahommedans.* Zijn Hoogeerwaarde vertelde mij dat hij bij de godsdienstoefening ook het Hollandsch gebruikte om de

'lessen' uit de Koran aan de geloovigen duidelijk te maken. Aan de Mohammedaansche school te Kaapstad wordt echter alweer niets dan Engelsch onderwezen. Tot mijn voldoening scheen deze toestand ook volgens het gevoelen van den Imâm niet een normale toestand te zijn, want, zoo drukte hij zich zelf uit: 'Hollands is toch die taal van die stad[1].'

Deze woorden troffen mij, omdat ik nooit zoo iets uit iemands anders mond gehoord had. Het zou nooit een blanke, hetzij Engelschman, of Afrikaander, of Nederlander, invallen, het Hollandsch te beschouwen als de taal van Kaapstad. De meerderheid der blanke bevolking is van huize uit Engelschsprekend, en de anderen leggen zich zonder de minste poging tot verzet bij dit feit neer. Maar de gekleurden spreken, onder elkander althans, nog altijd Hollandsch, en de gekleurden zijn de helft van de geheele bevolking der stad.

Zooals ik reeds heb aangeduid heeft alleen het Bantoe-ras een toekomst, althans voor zoover men dat nu kan nagaan.

Ongeveer 80% of meer van de geheele bevolking van Zuid-Afrika behoort tot dit ras. De onderscheidene stammen, waarin men dit ras verdeelt, zijn onderling zeer verschillend, zoowel in lichamelijk als in verstandelijk en zedelijk opzicht. Maar over het algemeen staan de Kaffers, zooals men de Bantoes gewoonlijk noemt, veel hooger dan de Hottentotten, of de Kaapsche Jongens.

Het zijn meestal sterke kerels, groot van gestalte, wel gebouwd, de vrouwen zoowel als de mannen.

Wat de uiterlijke beschaving aangaat staan de zwarte Kaffers echter nog ver ten achter bij de bruine menschen van de omstreken van Kaapstad. Zij kleeden zich en leven meestal nog op aartsvaderlijke wijze, in hunne ronde hutten, stevig uit leem gebouwd. Een aantal dezer hutten maken samen een kraal (dorp) uit. Zij zijn onderworpen aan hunne hoofden, kleine autocraten, die echter volgens oude ongeschreven wetten en overleveringen hun gezag moeten uitoefenen. Deze hoofden treden ook op als vertegenwoordigers van hun volk tegenover

(1) Ziehier nog een typisch voorbeeld van het eigenaardige Hollandsch van den Moslemschen bisschop. De Arabische woorden die in het Nederlandsch beteekenen: *het beginsel der wijsheid is de vreeze des heeren*, werden door hem overgezet als volgt: *die kop van die slimmigheid is die bang-wees ver Allah.*

de blanke autoriteiten, en zij worden voor allerlei aangelegenheden voor hun onderhoorigen aansprakelijk gesteld, b.v. bij het innen van belastingen.

De Kaffers koopen hun vrouwen en betalen ze met vee (zoo of zooveel koeien, schapen enz. is de koopprijs van een vrouw). Als zij rijk genoeg zijn koopen zij er twee, of drie, of meer.

Zij zijn ook meestal nog heidenen, hoewel zendelingen van verschillende gezindten onder hen arbeiden.

De vestiging van het gezag van Europeanen heeft voor de Kaffer, vooral dit gevolg gehad, dat de stammen nu in vrede naast elkander moeten leven, terwijl zij vroeger bijna onophoudend oorlog voerden en daardoor uitgestrekte landstreken van bewoners ontbloot werden. Nu neemt de bevolking zeer snel toe. Immers veel kinderen hebben is in alle opzichten een zegen en een voordeel voor den Kaffer. Hun opvoeding kost hem weinig of niets; de jongens kunnen spoedig door werken hun brood verdienen en de dochters zijn een zeer gewilde koopwaar, zoodat ieder Kaffer die eenige dochters heeft een man van vermogen is.

Intusschen, niet alle Kaffers blijven bij moeders pappot. (De uitdrukking past minstens even goed als in Vlaanderen: want pap van gestampte maïs met zure melk is het gewone voedsel der Kaffers). Duizenden werken als veehoeders, dienstboden, koetsiers enz. bij de Boeren en bij andere blanken.

Bovendien wordt een altijd grooter aantal hunner door hoogere loonen naar de goud- en diamantmijnen gelokt. Na enkele jaren kunnen zij dan genoeg sparen om rustig hun dagen te gaan slijten in de kraal hunner voorouders, en daar van de wonderen der groote stad te vertellen aan hun nieuwsgierige stamgenooten.

Het spreekt van zelf, dat overal waar Kaffers bij blanken in dienst zijn, zij daardoor ook in aanraking komen met de Europeesche beschaving. Aldus zal er langzamerhand ook een klas van Kaffers ontstaan die in kleeding en uiterlijke levenswijze de blanken nabootsen evenals de Kaapsche Jongens.

Doch ook op onderwijsgebied blijven de Bantoe van de weldaden der Europeesche beschaving niet geheel verstoken. Verre van daar. In de voormalige Kaapkolonie zijn ongeveer evenveel niet-blanke als

blanke kinderen op de scholen, en de meerderheid der niet-blanke leerlingen zullen wel Kafferkinderen zijn. Natuurlijk zijn er afzonderlijke scholen voor de gekleurden.

Te Lovedale, in het oostelijke gedeelte van de Kaap-kolonie, bestaat er een reeks onderwijsgestichten, die bezocht worden door naturellen uit geheel Zuid-Afrika: lagere en middelbare klassen, kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen, opleidingsscholen voor zendelingen en predikanten, technische klassen, enz. Zooals men ziet is daar al iets dat gelijkt op een begin van hooger onderwijs.

Wat meer is, hier en daar vindt men reeds een Kaffer die zijn weg gevonden heeft tot een Europeesche of Amerikaansche universiteit, en vandaar naar zijn vaderland is teruggekeerd met een of anderen academischen graad of zelfs met den doctorstitel.

Door dergelijke ontwikkelde Kaffers, en ook door Europeesche zendelingen, is in de laatste jaren de eisch gesteld van onderwijs in en door de moedertaal voor Bantoekinderen, en het schijnt dat aan dien eisch gedeeltelijk wordt toegegeven.

Van den anderen kant maken de naturellen ook aanspraak op een zoogenaamd *Native College*, dit is zooveel als een eigen Kafferuniversiteit. Enkele jaren geleden heeft men een vereeniging opgericht met het doel deze hoogeschool tot stand te brengen en belangrijke sommen zijn daarvoor reeds bijeengebracht(1).

Vele blanken zien dit alles met leede oogen aan. Zij keuren de geleerdheid, vooral de boekengeleerdheid voor de zwarten af; en beweren dat een ongeleerde, ‘rauwe’ Kaffer gewoonlijk een betrouwbaar en bruikbaar arbeider of dienstbode is, terwijl integendeel een geleerde Kaffer lui is, onhandelbaar, onbetrouwbaar en te trotsch om met de handen te werken.

Andere blanken en ook de regeeringen moedigen integendeel de beweging voor hooger onderwijs voor Kaffers aan en steunen ze geldelijk zoowel als zedelijk. Zij herinneren er aan, dat sommige Kaffers op de Negeruniversiteiten van Amerika gaan studeeren, en vandaar naar Zuid-Afrika terugkeeren, doordrongen van zeer ongewenschte

(1) Na enkele maanden had men 50,000 pond bijeen (1,250,000 fr.).

denkbeelden over de gelijkheid van het zwarte en het blanke ras. Deze denkbeelden zouden, zoo vreest men, zeer gevaarlijk kunnen worden voor de Europeesche beschaving in Afrika, en zouden, als men ze ongestoord zich laat ontwikkelen, den ondergang van het blanke ras in dit werelddeel kunnen meesleepen. Om dus de Kaffer-studenten in het land te houden, moet men hun de gelegenheid verschaffen aldaar hooger onderwijs te genieten, gegeven in een geest die aan de Europeanen en de Europeesche beschaving niet vijandig is.

Een typisch voorbeeld van de leergierigheid van sommige Kaffers werd mij meegedeeld door een vriend. Ergens in Natal, ik meen te Durban, had hij eenmaal een zwarte gezien, een volbloed Zoeloe, die dienst deed als portier in zeker gerechtshof. Om den tijd te verdrijven terwijl hij bij de deur zal te wachten, las hij in een boek. Toen mijn vriend zoo vrij was te vragen, of hij dit boek even mocht inzien, bleek dat het Cesar's *De Bello Gallico* was, in de oorspronkelijke taal!

Zooals reeds gezegd, arbeiden zendelingen van verschillende kerkgenootschappen onder de Kaffers om ze tot het Christendom te bekeeren.

Een van deze kerkgenootschappen heeft in de laatste jaren in Afrika sterk de aandacht getrokken. Het is de zoogenaamde Ethiopische kerk. Deze bestaat uitsluitend uit zwarte lidmaten, en hare predikanten of zendelingen zijn veelal Amerikaansche Negers. De leus der kerk schijnt te zijn: Afrika voor de Afrikaanders! Voor de zwarte Afrikaanders namelijk, die volgens de aanhangers dezer kerk de eenige ware Afrikaanders zijn. Zij heeft dus een beslist anti-Europeesch karakter.

Een paar jaren geleden kon men in *Ons Land* uittreksels lezen uit een blaadje, dat door deze kerk in het Hollandsch wordt uitgegeven, en de *Koerier* heet.

Van verschillende zijden zijn stemmen opgegaan om de propaganda dezer kerk van overheidswege te verbieden.

Nog onlangs vestigde de Kaapstadsche correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* op deze beweging de aandacht, naar aanleiding van de verkiezing van den kafferpredikant D^{r} Rubusana tot lid van den Kaapschen provincialen Raad. Hij deelt o.a. mede, dat de jongste verwikkelingen te Wilhelmsthal in Damaraland (Duitsch Z.W.

Afrika) door de autoriteiten worden toegeschreven aan de Ethiopische beweging in de Kaapkolonie.

En zoo komen wij dan op politiek terrein. Ook daar is de toestand zeer ingewikkeld, en zullen er in de toekomst een aantal moeilijke problemen op te lossen zijn.

In de vroegere Kaapkolonie hadden kleurlingen en naturellen(1), bruine Kaapsche Jongens en zwarte Kaffers, dezelfde politieke rechten als de blanke bewoners; dit volgens de grondwet, door Engeland in 1854 aan de kolonie geschonken.

In de andere koloniën, bepaaldelijk in Vrijstaat en Transvaal, wilde men van een dergelijk stelsel niets weten. Dit was de grootste moeilijkheid, die de Nationale Conventie op te lossen had, bij het ontwerpen van de grondwet voor een Vereenigd Zuid-Afrika. Ik heb het meer dan eens uit den mond van leiders uit de noordelijke kolonies gehoord, dat zij liever opnieuw oorlog zouden maken dan zich zoo iets te laten welgevallen.

Gij weet wat de Conventie er op gevonden heeft: zooveel mogelijk den toestand laten zooals hij was. De oude kolonies zijn provincies geworden in de Unie. In de Kaap-provincie behouden de gekleurden hun stemrecht; doch wanneer zij naar eene andere provincie verhuizen, verliezen zij het.

Niet alleen hadden de gekleurden stemrecht in de Kaapkolonie, maar zij konden ook lid worden van de verschillende vertegenwoordigende lichamen, zooals stadsraden en afdeelingsraden, en zelfs van het parlement. Zoo zetelt sedert jaren in den stadsraad te Kaapstad een Maleier, D^{r} Abdurahman, een man van buitengewoon veel invloed op zijne rasgenooten en op de gekleurde bevolking in 't algemeen.

In het parlement der Kaapkolonie heeft nooit een gekleurde zitting gehad, hoewel de grondwet dit toeliet; maar als lid van den eersten provincialen Raad, die de plaats van dit parlement tot op zekere hoogte inneemt, is juist enkele weken geleden een volbloed Kaffer gekozen, de reeds genoemde D^{r} Rubusana. Hij heeft gestudeerd te Lovedale in

(1) Men maakt soms een onderscheid tusschen de benamingen, en dan beteekent *kleurling* zooveel als bastaard, iemand van gemengd bloed, terwijl *naturel* beteekent een niet-blanke van onvermengd bloed, b.v. een Kaffer, een Hottentot, enz.

de Kaapkolonie, daarna in Engeland, en kreeg den graad van doctor *honoris causa* van eene universiteit voor Negers in Amerika.

Volgens de grondwet van de Zuid-Afrikaansche Unie mogen van het Unie-parlement alleen deel uitmaken personen van Europeesche afkomst.

Dit klinkt vrij eenvoudig, maar in werkelijkheid is het alles behalve helder. Wat zal er gebeuren als b.v. de zoon van een Europeeschen vader en van eene gekleurde moeder lid wil worden van het parlement? Is hij niet van Europeesche afkomst? De grondwet zegt immers niet dat men van zuiver Europeesche afkomst moet zijn. En ook dit is met voorbedachten rade geschied. Want moest men werkelijk van zuiver Europeesche afkomst zijn, dan zouden, naar men beweert, sommige van de meest geziene politieke mannen en van de hoogste ambtenaren niet meer op hun plaats zijn in het parlement.

Sedert de afkondiging van de Constitutie heeft de regeering voorgeschreven, dat bij alle toekomstige huwelijken het ras van de twee echtgenooten moet opgegeven worden. Maar zulks was tot dan toe niet gebruikelijk; en bovendien zullen er ook buitenechtelijke geboorten voorkomen. Het is niet moeilijk na te gaan tot welke geschillen onderhavig artikel van de grondwet eventueel aanleiding zou kunnen geven.

Eindelijk nog een woord over de maatschappelijke toestanden. In den gewonen omgang wordt nergens in Zuid-Afrika de gelijkheid van den gekleurde met den blanke erkend. Mannen als D^{r} Abdurahman of D^{r} Rubusana mogen zedelijk en verstandelijk nog zoo hoog staan; zij mogen in beschaving ver boven de meeste Europeanen verheven zijn, zij worden wegens hunne huidskleur onverbiddelijk uit het gezelschap van blanken gesloten. Deze regel strekt zich uit over hun geheele familie, vrouw en kinderen, ook al zouden zij met eene blanke gehuwd zijn.

In dit opzicht is de toestand dus geheel anders dan in de Latijnsche republieken van Amerika. En dit is ook het eenige middel waarover de blanken beschikken, om zich als ras, vooral als heerschend ras in Afrika te handhaven.

In Transvaal hebben gekleurden geen toegang tot tweede of eerste klas-rijtuigen op de spoorwegen, en aan den anderen kant heb-

ben de blanken geen toegang tot de derde klas. Een arme blanke, die geen tweede klas kan betalen, mag dus niet op reis gaan, en een rijke gekleurde, als was hij millionnair, heeft geen toegang tot de voor blanken voorbehouden tweede of eerste klas. In de Kaap-provincie bestaan deze draconische reglementen niet.

Ook in de kerk is de scheiding tusschen de rassen streng volgehouden, vooral in Transvaal en Vrijstaat, waar, althans in de gewone Hollandsche kerken, alleen blanken toegang hebben. Voor de Kaffers heeft men afzonderlijke zendingkerken.

In de Kaap-provincie is men hier ook weer iets minder streng. In een paar der oudste gemeenten zijn enkele gekleurde lidmaten. Zij zitten gewoonlijk op afzonderlijke banken achteraan. Zij nemen ook aan het avondmaal deel, maar drinken dan het laatst van den beker met wijn, na al de blanke avondmaalgangers.

Wat ik tot dusver zeide past eigenlijk alleen op de vier oude koloniën. Er ligt echter tusschen deze vier koloniën een vrij groot gebied waarop het niet van toepassing is. Dit is het Britsche Protectoraat van Basoetoland, de schilderachtige bergstreek van Centraal Zuid-Afrika. In dit gebied is de zwarte man heer en meester en hij is zich van zijn macht bewust: hij toont het in houding en manieren, en is een echte aristocraat, niettegenstaande zijn zwarte huidskleur. De blanke heeft in Basoetoland minder rechten dan de zwarte in de Kaapkolonie. Zoo is daar b.v. het recht op grondbezit aan de zwarten voorbehouden. Alleen de zwarte maakt er deel uit van het leger onder zijn eigen hoofden. En het is een leger waarvoor men respect mag hebben, flinke kerels te paard, gewapend met goede geweren.

Eenmaal 's jaars komen de hoofden bij elkaar en bespreken de belangen van hun land in een soort van parlement, waarvan geen blanken deel uitmaken en dat verscheidene dagen bijeen blijft. Alleen is een Britsch resident tegenwoordig.

Daar in Basoetoland zijn de Kaffers georganiseerd zooals nergens elders, en moest het eenmaal tot een botsing komen tusschen wit en zwart, dan zou vandaar het wachtwoord kunnen uitgaan. Laat ons echter liever hopen dat alle toekomstige conflicten op den weg des vredes zullen worden geslecht.

Wat zal de toekomst opleveren? Daarover zijn de opinies zeer

verdeeld. Personen die langer in het land hebben geleefd dan ik, en bijgevolg beter op de hoogte kunnen zijn, gelooven dat in eene niet al te verre toekomst de zwarte man zal heerschen over heel het land. Eerst en vooral heeft hij zijn enorm numeriek overwicht in zijn voordeel; doch, zoo wordt beweerd, ook in zedelijk en verstandelijk opzicht zal hij niet altijd voor den blanke onderdoen. Inderdaad, hij staat immers nu niet op een lageren trap van beschaving, dan wij Germanen eenige eeuwen geleden. Natuurlijk wordt deze opinie gretig aangenomen door de enkele intellectueele leiders van het zwarte ras.

Anderen, die niet minder over de zaak hebben nagedacht en even goed op de hoogte kunnen zijn, denken weer geheel anders, en meenen dat de blanke moet en zal heerschen in Zuid-Afrika, dat het land anders zeker in zijn vroegere barbaarschheid zal terugvallen. Ik wil mij liever aan geen voorspelling wagen.

Toch dacht ik dat deze gegevens wellicht konden interesseeren.

Vooral nu België een koloniale mogendheid is geworden, die gebied voert over zooveel millioenen Bantoe, is er voor ons zeker veel te leeren in Zuid-Afrika.

Zoohaast Rhodesië, het land van de onvergelijkelijk grootsche Victoria Watervallen en van de geheimzinnige Zimbabwe Ruinen, in de Zuid-Afrikaansche Unie zal zijn opgenomen - wellicht een quaestie van enkele jaren - zullen de Belgen in Congo de naaste buren worden van de Zuid-Afrikaansche Unie.

Ik kan u verzekeren dat men hieraan denkt in Zuid-Afrika, en dat de Congoleesche zaken aldaar met de grootste belangstelling worden gevolgd. Ongelukkiglijk steekt men zoo goed als uitsluitend zijn licht op bij de Engelsche pers, en ik hoef u niet te zeggen in hoever de Engelsche berichten over Belgisch Congo onbeperkt vertrouwen verdienen. De anticongoleesche veldtocht schijnt nu sedert de troonsbestijging van Koning Albrecht nagenoeg te zijn gestaakt. Het beste wat men aan beide zijden kan doen, is te trachten zonder vooringenomenheid koloniale vraagstukken te bestudeeren in alle kalmte en zooveel mogelijk van elkander te leeren. Als wij Belgen daarbij zoo grondig mogelijk de geschiedenis van andere Afrikaansche koloniën bestudeeren, kan dit niets dan goed. U dit aan te toonen, en u verder te

betoogen, dat er in Zuid-Afrika grooter en meer ingewikkelde problemen op een oplossing wachten, dan men zich gewoonlijk voorstelt, was mijn doel met deze lezing.

Nog enkel dit. Van Vlaamschgezinde zijde is wel eens het plan geopperd Hollandschsprekende Zuid-Afrikaners uit te noodigen om zich in Katanga te vestigen, en hun grond aan te bieden onder voordeelige voorwaarden, om daardoor het ontstaan eener gevestigde blanke bevolking te bespoedigen in onze kolonie. Het plan is van overheidswege wellicht met minder geestdrift ontvangen dan het verdiende.

Naar mijn bescheiden meening echter, moeten wij niet al te veel steunen op anderen om dat tot stand te brengen wat op onzen eigen weg ligt om te doen.

Laat ons vreemdelingen die zich met vriendschappelijke, vredelievende bedoelingen in onze bezittingen willen vestigen, aldaar welkom heeten, tot welke nationaliteit zij ook behooren. Laat ze ons dubbel welkom zijn als wij taalbroeders en stamverwanten in hen mogen begroeten. Doch laat ons zelf ondernemingsgeest en durf genoeg hebben om er voor te zorgen, dat landstreken die wij als Belgisch grondgebied hebben geannexeerd, in werkelijkheid ook een Belgisch karakter krijgen.

Laat de Vlamingen inzonderheid zelfbewust en metterdaad het deel van de taak, dat hun van rechtswege toekomt, voor zich opeischen en tot een goed einde brengen!

November 1910.

A. LODEWYCKX.

Het Geval van Meester Claus Van Lit[1]. (1387-1388).

Tijdens den opstand van Gent tegen Lodswijk van Male en 't kapiteinschap van Rase van Liedekerke met Pieter Van den Bossche en hunne gezellen (1380), stuurden de Gentsche schepenen eenen bode ‘t' Sente Gheertrudenberghe om meester Clause.’ Meester Claus Van Lit was een befaamde Noordbrabantsche busmeester of kanonnier, wiens talent de Gentsche opstandelingen bovenmate prezen, en dien zij, door verleidende voorstellen, tot hunnen dienst in hunnen oorlog tegen den graaf trachtten te winnen. De busmeester stuurde weldra eenen messagier naar Gent terug, en meldde zijne aanstaande overkomst (23^{en} Augustus 1380).

Claus Van Lit schijnt zich vooral binnen de stad met het verzorgen der bussen of ‘engienen’ en het vervaardigen van pulver opgehouden te hebben: hij zelf verschijnt weinig in de talrijke ‘springreizen,’ door de Gentenaars op het Vlaamsche platteland ondernomen, maar zijne ‘cnapen’ voeren het grof geschut naar Geeraardsbergen, om deze stad te ontzetten, gedurende het rewaertschap van Frans Ackerman (Juli 1381). De volgende maand lag hij met Jan De Beer en Jacop De Ryke voor Aalst; doch voor Deinze en Hulst (October en November van 'tzelfde jaar) vermelden de stadsrekeningen weer zijne dienaars alleen.

Meester Claus bleef te Gent tijdens het bewind van Philips van Artevelde, en na dezes dood, te West-Rozebeke, diende hij onder

(1) *Bronnen:* Stukken en brieven, uitgegeven als aanhang IV van 't jongste boek van Otto Cartellieri, hoogleeraar te Heidelberg, *Philipp der Kühne, Herzog von Burgund* (Leipzig, 1910), blz. 129-138; vgl. blz 51-52. - *Rekeningen der Stad Gent, tijdvak van Philips Van Artevelde* [1376-1389], uitg. door J. Vuylsteke Gent, 1893), blz. 189 tot 294, passim. - *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, d. XVIII, n^{r} 9, December 1910

Pieter Van den Bossche en Frans Ackerman: hij verwierf hier het poorterschap gedurende zijn verblijf, werd lid van St-Jorisgilde, en behield zijn burgerschap zelfs na den vrede van Doornik en de verzoening van Gent met Philips den Stoute (December 1385).

Men weet hoe Pieter Van den Bossche met ridder Jean Bourchier, den Engelschen rewaert, door Richard II aan de Gentenaars gestuurd, liever het land verliet dan te vertrouwen in de kwijtschelding, door den nieuwen graaf, den hertog van Bourgondië, beloofd; in Engeland werd hij door den koning en zijne ooms heerlijk ontvangen, verkreeg er eene rijke wedde en deed zijn broeder Race, oud-kanunnik van St-Donaas te Brugge, tot kanunnik van Westminster benoemen.

Naar Engeland vertrokken insgelijks de busmeester Clais Van Akerne en nog een andere Clais, raadsheer van ridder Jan Bourchier, beiden uit Gent gebannen, en zij werden vergezeld door den Augustijnerbroeder Adam, die den rewaert tot biechtvader gediend had.

Frans Ackerman integendeel, die de Gentsche afvaardiging naar Doornik geleid had, vol betrouwen in 's prinsen woord, bleef, ondanks de onheilvoorspellende waarschuwing van zijnen strijdmakker, in de stad, die hij drie jaar lang zoo dapper verdedigd had.

Meester Claus Van Lit schijnt insgelijks gedurende 't jaar 1386 te Gent verblijf gehouden te hebben, wellicht met eene meid, Sandrine genaamd. In 1387 trok hij, zoo beweerde hij later, naar 's-Hertogenbosch om zijn krijgstalent ten dienste te stellen zijner vorstin, Johanna van Brabant, van wie Willem van Gulik, hertog van Gelderland, dreigend de steden aan de Maas opeischte: daar verbleef hij bijna 't gansche jaar, volgens zijn zeggen, maar op zijnen terugkeer uit Brabant naar Vlaanderen werd hij, op last van Philips den Stoute, door den baljuw van 't Zwin te Sluis, Thomas van Scoonevelt, gevangen en zoo heimelijk mogelijk naar 't grafelijk slot Rupelmonde gevoerd en aldaar opgesloten.

Meester Claus schijnt sedert lang beloerd geweest te zijn door de grafelijke ambtenaars, want men verdacht hem heimelijke betrekkingen met Engeland en met de Vlaamsche ballingen aldaar te onderhouden. Inderdaad, de vrede van Doornik had de zes-jaar-lange troebelen van Vlaanderen niet dadelijk kunnen stillen: de geest van opstand bleef te Gent voortsmeulen. De Engelschen trachtten uit al hunne

macht dien gemoedstoestand te onderhouden en aan te wakkeren, des te meer dat Philips de Stoute een jaar lang, met eene ontzaglijke vloot in 't Zwin vergaderd, Engeland met eene landing bedreigd had. Men weet hoe die prachtvolle Fransche uitrusting op een sisser uitliep, en de onderneming niet eens een begin van uitvoering had. De angst die de Engelschen gansch 't jaar 1387 aangegrepen had, maakte dan plaats voor de dolste vreugde. De onmacht van hunne tegenstrevers schonk hun overmoed, en in der haast rustten zij nu zelven oorlogsschepen uit om de Vlaamsche kusten te teisteren. Pieter Van den Bossche nam met gretigheid die gelegenheid te baat om zich over zijne vijanden te wreken en nam dienst op de vloot, waarover de graaf van Arundel bevel voerde.

Op 7^{en} April 1387 verschenen de Engelsche vaartuigen voor Sluis; zij plunderden de dorpen der kust en kaapten de Vlaamsche schepen. De oude Gentsche hoofdman wilde den vlootvoogd bewegen om eene landing in Vlaanderen te wagen. Daarom poogde hij onverlet zijne Gentsche vrienden tot een opstand aan te moedigen en stuurde geheime boden om hun tevens den steun van den koning van Engeland te verzekeren. Zijne zendelingen, Roelkin Van Lit van Geertruidenberg, de beide ballingen Hein Baillu van Heusden en Willemen Van Araenge, voorts de appelkoopman Lieven De Wolf van Gent kwamen heimelijk binnen de stad en werden door Claus Van Lit, die van hunne komst en hunne doeleinden wist, in zijn huis geborgen.

De busmeester, dien men verdacht met de ballingen en vluchtelingen in Engeland in betrekking te zijn, gelastte zich de brieven te doen geworden aan Frans Ackerman en andere personen tot wie zij gericht waren. Hij schijnt een soort van raadsman van den oud-rewaert geweest te zijn, en werd de ziel van de verraderlijke samenzwering; hij hield den draad van het gansche komplot in handen, herbergde de spioenen en de trawanten, en diende als bemiddelaar tusschen de opstokers en de misnoegden. Overigens blijkt het dat broeder Adam verscheidene malen uit Engeland overstak, om, in wereldlijke kleederen verdoken, Claus van Lit over een mogelijken opstand te komen spreken. De moord op Ackerman, den 22^{en} Juli 1387 gepleegd, kwam echter alle hoop op gelukken verijdelen.

Wie den busmeester nadien verraden heeft blijkt moeilijk te zeg-

gen. Misschien was het een priester, zoo men mag vermoeden naar eene uitroeping, die den Bourgondischen officier bij Claus' aanhouding ontsnapte.

Wat er ook van zij, Claus Van Lit, beschuldigd van majesteitsschennis tegen den hertog en den Staat, van huizing van gekende ballingen en van vredebreuk tegen de openbare verdragen, werd, gelijk wij hooger zagen, zoo geheim mogelijk op einde December te Sluis opgelicht en naar Rupelmonde gevoerd.

Maar de aanhouding was zoo onbemerkt niet geschied als de hertog en zijne ambtenars wel dachten: verschillende lieden waren hiervan getuigen geweest, en geen drie dagen waren verloopen, of de Gentsche schepenen hadden de zaak reeds vernomen en wisten dat Claus Van Lit te Rupelmonde gevangen lag.

De magistraat van Gent besloot te handelen en verloor geen tijd. Op 1^{en} Januari 1388 richtten Jan Utenhove, Zeger Everwijn, Jan Van der Eecken en hunne gezellen eenen dringenden brief aan den kastelein van Rupelmonde, Guy van Longpré, waarin zij de onmiddellijke invrijheidsstelling van hunnen gevangen poorter vergden en zijn geding voor hunne rechtbank opeischten. Zij verkregen geen antwoord.

Op 3^{en} Februari vernieuwden zij hunne vraag op dreigende toon; na hunne verwondering uitgedrukt te hebben over de onbeleefde handelwijze van den kastelein, die zich niet eens gewaardigde te antwoorden, gebieden zij dezen wel te zorgen dat er niets aan hunnen ingezetene, die al ras zou in vrijheid zijn, misdaan worde; de schepenen eindigen dit schrijven met de scherpe verklaring dat, in tegenovergesteld geval, zij daarover ‘een passend besluit’ zullen nemen.

Nieuwe missive twee dagen later.

‘Scepenen ende raed der stede van Ghent. Castellain, onse goede vriend! Ten vervolghe der ghemeene broeders van den broederscepe van Sente Jooris binnen Ghent, hebben wy u ghescreven, dat ghy soudt ontslaghen meester Claus van Lit, onsen poorter ende voorseyden broeder, die onder u ghevanghen light; wat gy niet ghedaen en hebt. Ende daerenboven noch een waerf ende up nieu hebben wy u ghescreven by onsen bode, dat up den voorseyden meester Claus, door u, noch door anderen werde ghedaen eeneghe haestigheyt: want

ons intentie was ende es van soo voort te sprekene aen onsen here den gouverneur, dat hy worde verlost; van welke brieven, noch van den eenen, noch van den anderen, en hebt gy ons gheen antwoort ghesonden, wat ons wonder gheeft. Waeromme wy u noch heesschen ende verlanghen voor seker ende voor recht, dat ghy desen voorseyden meester Claus, onsen poorter, ontslaet ofte onder u houdet, in sulcken poincte dat negheene sake hem en messchie in lijve noch in leden in gheenre maniere; want soo dit gheschiede, tes te vreesen dat meerder daerute conde spruten. Ende daervan laet ons weten uwe antwoorde, ende en latet niet, want wy syn wel gheinformeert dat hy onder u light. Gode hebbe u in syne hoede. Ghescreven te Ghent, den V^{en} februarij.

'Ende was bovenghescreven: Den Castellain van Rupelmonde ofte synen stedehouder, onsen goeden vrient.'

Intusschen hadden de Gentsche schepenen dringende voetstappen aangewend bij den rewaert van Vlaanderen, den stedehouder in hertog Philips' afwezigheid. Hunne houding werd zoo dreigend, dat die gouverneur, Willem van Namen, heer van Bethune, na een onderhoud te Dendermonde met Guy de Longpré, zelf naar Gent kwam. De magistraat, vergezeld door twee hoofddekens en ettelijke anderen, kwamen hem vinden en protest aanteekenen tegen de privilegiën-schendende aanhouding van Claus Van Lit. Het onderhoud duurde tot zeer laat in den avond. Begrijpende dat dit geschil tot allerlei 'onbehachelijkheden' kon aanleiding geven, voornamelijk indien men den gevangene op de pijnbank zou leggen, gaf de gouverneur, laat in den nacht, aan de groote grafelijke ambtenaars meester Philips van Massemen, Pieter Blanchet, Dirk Gherbode en Guy de Longpré schriftelijk last, streng en uitdrukkelijk te zorgen dat de 'questie' op Claus Van Lit niet toegepast werd, maar dat hij alleen zou opgesloten blijven, tot verder bericht.

Meer nog; dienzelfden dag onderteekende de gouverneur een nieuw bevel, waarbij hij macht verleende, in tegenwoordigheid van 's hertogs raad, aan Jan de La Chapelle, souverein-baljuw van Vlaanderen, en aan Olivier van Steenbrugghe, hoogbaljuw van Gent, om Claus Van Lit te Rupelmonde te gaan opeischen en hem naar Gent te brengen, gebiedende voorts den kastelein van Rupelmonde den

gevangene dadelijk uit te leveren en hem van dezes slaking terzelfdertijd ontlasting gevende.

Guy van Longpré had voorzien dat zijn gevangene hem zou ontsnappen. Ook had hij, na zijn onderhoud te Dendermonde met den rewaert, geen tijd verloren. Eerst schreef hij, op raad van Willem van Namen, van den heer van Gruthuuse en van den deken van St-Donaas, een brief waarin hij valschelijk verklaarde dat hij in geen drie weken op 't kasteel te Rupelmonde geweest was en niet wist wie men er intusschen opgesloten had, maar dat hij er heen zou gaan om zich in te lichten en handelen volgens recht en rede. Doch terwijl de gouverneur met zijn gevolg voort naar Gent toog, snelde hij met den raadsheer Philips van Massemen naar Rupelmonde en deed den 6^{en}, in den morgen, den gevangene voor zich verschijnen. Ingelicht door eenen knecht, Bombelaere genaamd, onderzochten zij eerst Claus met zoete woorden, daarna op tamelijk ingrijpende wijze, zoo goed zij maar konden. De kastelein en zijn gezel betichtten hem, te zijnent te Gent eenige lieden geherbergd te hebben (die zij hem noemden naar de inlichting van Bombelare), welke van Engeland binnen Gent en van daar weder naar Engeland brieven gebracht hadden, om een bondgenootschap tegen den hertog en zijn graafschap Vlaanderen te smeden. Van Lit bleef stom als een visch. Zelfs de bedreiging hem op de pijnbank te brengen, zoo hij de waarheid niet openbaarde, kon hem geene de minste bekentenis ontlokken. Hij verklaarde alleen dat hij al de lieden wel kende die zij hem noemden, maar hield staan dat geen enkele hunner in zijne woonst gehuisd had sedert den vrede van Doornik in December 1385.

Alleen dit: een der geheime boden die zij hem genoemd hadden, Roelkin Van Lit, was voor een jaar of meer hem komen bezoeken, want zij waren beiden uit dezelfde streek, omtrent Berg-op-Zoom; Roelkin had hem toen verklaard dat hij van wege den Gentschen balling in Engeland, Pieter Wyncke (den oud-gezant van Philips van Artevelde tot Richard II) tot Frans Ackerman gestuurd werd. Toen had Claus hem gevraagd of hij aan Ackerman brieven bracht en wat hij dezen zeggen moest, en hem verwittigd van 't groot gevaar dat hij liep, want Roelkin was beschuldigd eenen burger eene wonde toegebracht te hebben, waarom hij sedert den vrede in Engeland ver-

bleef. Roelkin had geantwoord dat hij geen schrijven bracht en eenvoudig kwam vragen of Frans de jaarwedde wou trekken, die hij van den koning van Engeland genoot; zoo ja, dan wilde Pieter volgaarne die zaak achternaloopen. ‘Waar kan ik Frans Ackerman nu vinden?’ had Roelkin hem toen gevraagd; waarop Claus hem de herberg aangeduid had, waar Ackerman verkeerde. Daar ging Roelkin hem opzoeken, maar over het gesprek dat zij beiden hielden, wist Claus niets meer dan wat Roelkin hem verteld had. Sinds had Claus noch Roelkin, noch een anderen bode komende uit Engeland meer gezien, en hij bevestigde die verklaring bij eede; wel is waar herinnerde hij zich door Jacob Vertrudere en enkele anderen te hooren vertellen hebben dat men zekeren Hein Baillu, met andere brievenaanbrengers uit Engeland naar Gent, te Sluis aangehouden had, maar hij wist niet meer op welken datum.

Daarop wilden de kastelein en de raadsheer meer weten en deden Bombelare in Claus' tegenwoordigheid komen; de knecht verklaarde dat hij in Engeland geweest was met degenen die de brieven aan- en wedergebracht hadden, dat deze boden 's nachts te Gent aankwamen, ten huize van meester Claus vernachtten en dat Claus het was die hen het meest ter zijde stond in de stad.

Dit loochende meester Claus, bewerende dat er vroeger nog twee andere meesters Claus in de stad woonden, die de grootste handlangers van ridder Jan Bourchier geweest waren, de eene wezende zijn raadgever en secretaris, en de andere wezende smid, ook meester Claus genaamd en die tevens kanonnier was gelijk de gevangene: beiden waren uit de stad gebannen, en de smid nu onlangs nog opnieuw. Maar Van Lit zelf beweerde bijna het gansche jaar te 's-Hertogenbosch geweest te zijn ten dienste der hertogin van Brabant tegen den hertog van Gelderland: 't was bij zijn terugkeer uit 's-Hertogenbosch dat hij gevangen genomen werd.

Daar dit wederzijdsch verhoor tot geen uitslag leidde en Van Lit staande hield dat hij onschuldig was, ondervroegen toen Longpré en Massemen den gevangene, waarom hij dan bij zijne aanhouding geroeppen had: “'t Is de priester die mij verraden heeft!’ - ‘Dat heb ik nooit gezegd,’ beweerde Van Lit. Wel herinnerde hij zich dat, toen de baljuw van 't Water en zijn gezel hem aanhielden, zij onder elkaar

zegden: ‘Hadden wij nu den priester, de zaak was klaar!’ Waarop meester Claus voorzeker gemeend had dat zij dien priester daar wenschten om zijne biecht te hooren vooraleer hij ging sterven. En hij voegde er bij: ‘God vergeve 't hun, die mij zulks deden!’

Verder verklaarde Van Lit dat ten tijde der Doorniksche vredesonderhandelingen, toen ridder Jan d'Heyle in Gent kwam en de Engelsche rewaert met de vrijwillige ballingen naar Engeland vertrok, de Augustijnerbroeder Adam hem vroeg of de koning van Engeland veel vrienden in Gent telde, waarop hij, Claus, verklaarde van niet en dat de goede stad Gent den vrede begeerde.

Meer konden beiden uit den busmeester niet te weten krijgen, hoeveel bemoeiingen zij er toe deden; overigens Bombelare gaf hun geen nieuwe stof om den gevangene nog te ondervragen.

Nochtans, daar er eenige afwijkingen en tegenstrijdigheden in Van Lit's verklaringen voorkwamen, en daar hij toch bekend had te weten dat men met Ackerman gesproken had, wilden de kastelein en de raadsheer meer vernemen: zij waren besloten den gevangene 's anderen daags nogmaals te onderhooren en hem desnoods te pijnigen, indien hij anders niet wilde spreken.

Doch gedurende den nacht ontving Longpré den brief van Willem van Namen, die hem verbood Claus Van Lit op de pijnbank te leggen en 's morgens (7^{en} Februari) verschenen de souverein-baljuw en de hoogbaljuw van Gent te Rupelmonde om den busmeester op te eischen en naar Gent te voeren. Jan de La Chapelle en Olivier van Steenbrugghe verklaarden hem, dat, sedert het sluiten van den vrede, men nooit de Gentenaars zoo opgewonden gezien had als voor de zaak van dien gevangene: luide riep de menigte dat deze aanhouding gepleegd werd tegen de voorrechten en de vrijheden, daar de rechtskennis over hunne burgers en zelfs over degenen die aangehouden werden binnen hunne kastelnij, alleen aan hunne schepenen toebehoorde. Om alle moeilijkheden te vermijden vroegen beide baljuws dus aan Longpré hun den busmeester te overhandigen.

De kastelein van Rupelmonde wist niet juist wat te doen, daar hij gehandeld had op last van den vorst en nu door diens stedehouder als verloochend werd.

Hij eindigde met aan La Chapelle en Van Steenbrugghe te ver-

klaren dat het hertog Philips zelf was die den betichte had doen vangen en leiden waar het hem beliefde, *zonder te noemen waar*, dat hij het recht niet had hem te ontslaken, *zelfs al ware hij binnen 't kasteel te Rupelmonde*, en dat hij dit slechts doen zou op uitdrukkelijk bevel van den hertog: voorts verklaarde hij *dat hij de reden niet wist waarom de vorst dien meester Claus doen vangen had (!).*

Zeer misnoegd over die weigering, antwoordden beide baljuws dat, gezien de houding der Gentsche gemeente, er voorzeker een opstand te Gent zou losbreken, moest men over dezen burger recht doen of hem op de pijnbank leggen; en zij bevestigden dat zij sterk vreesden dat, in dit geval, de leden der poorterij der stad, die de hertogelijke partij aankleefden, groot gevaar loopen zouden, en dat inzonderheid de baljuw er niet langer zou durven verblijven. Daarop keerden La Chapelle en Van Steenbrugghe naar Gent terug (8^{en} Februari).

Die bedekte bedreiging had den gewenschten uitslag. Bevreesd over de mogelijke gevolgen zijner houding, briefde Guy van Longpré, dadelijk na hun vertrek, al de gebeurtenissen van 1^{en} Januari tot 8^{en} Februari den hertog over, met de verhooren van Claus Van Lit en de briefwisseling met Gent en met den gouverneur. Na dit alles uitvoerig uiteengezet te hebben, zonder de leugens te vergeten die hij voortdurend verzonnen had, eindigt hij dit lange schrijven volgenderwijze:

‘Zeer geduchte heer, wij zenden Ued. haastig deze boodschap, en bidden U zoo zoo ootmoedig als wij kunnen, dat het U behage ons nopens deze zaken Uwe goede inzichten te laten kennen en wat Ued. gelieven zou dat wij deden. Want, wijl de zaak zoo ver gekomen is als hooger gezegd, zoo durven wij niet verder te werk gaan door toepassing der buitengewone questie, zonder uw uitdrukkelijk bevel, om niets te verwekken waaruit ergernis of zwarigheid zou kunnen spruiten. Eens Uw wil daarover gekend, zullen wij verrichten wat Ued. behagen zal ons te bevelen. Nochtans zullen wij voort den gevangene uithooren, en zijn misdrijf ordelijk opstellen: voorts zullen wij de grootste vlijt aanwenden om de waarheid te weten der gevallen waarvan hij verdacht is, en van 't oogenblik dat wij er meer zullen over weten, zullen wij het U overbrieven met al het nieuws van herrewaarts over.’

Hertog Philips moet insgelijks door zijn stedehouder over het gevaarvolle van den toestand te Gent ingelicht geweest zijn. Hij gaf dus eindelijk toe. Enkele dagen nadien werd Claus Van Lit in handen van den Gentschen baljuw overgeleverd en zijn proces werd dadelijk voor de schepenen der Keure begonnen.

Wij bezitten de aanklachtsacte, tegen den busmeester te Gent voorgebracht. ‘Claus Van Lit wordt verdacht sinds den vrede van Doornik briefwisseling onderhouden te hebben met de Vlaamsche ballingen in Engeland, ten einde eene samenzwering tegen den hertog op touw te zetten. Hij heeft eene schuilplaats in zijn huis verleend aan de boden die uit Engeland met dit doel met wijlen Frans Ackerman kwamen spreken. Onder andere kreeg hij het bezoek van eenen emissaris, door Pieter Van den Bossche aan den oud-rewaert van Gent gestuurd, ten tijde dat de Engelsche vloot voor Sluis lag, en ook verscheidene malen herbergde bij den Augustijnerbroeder Adam, die zich in wereldsche kleederen vermomd had.

Al die verraderij had meester Claus aan den hertog of aan de wet van Gent moeten bekend maken. Maar hij werkte ze integendeel in de hand.

Alzoo hebben meester Claus en zijne medeplichtigen gehandeld tegen den vrede van Doornik en moeten dus ook gestraft worden volgens het beding van dit verdrag waarbij de peisverbreker wetteloos gemaakt wordt. Daarenboven hebben zij de misdaad van majesteitsschennis gepleegd tegen den landheer en het gemeenebest, d.i. de grootste aller misdaden.’

Voor de wet van Gent gebracht, beleed Claus Van Lit de hoofdpunten der aanklacht; volgens het vonnis zou hij zelfs bekend hebben dat hij de samenzwering verzonnen en uitgedacht had uit eigenbelang. Sandrine, die bij hem inwoonde, werd veroordeeld om de brieven te Gent rondgedragen te hebben.

Daarom verbande de amman Claus Van Lit voor 50 jaar buiten Vlaanderen en Sandrine 10 jaar, om het ‘groote en verschrikkelijke’ verraad dat zij jegens den vorst en het land op touw gezet hadden.

Toen Philips de Stoute, te Mouret, op 8^{en} Maart door een brief van meesters Pieter Blanchet en Dirk Gherbode dit vonnis vernam, kon hij zijne verontwaardiging over de geringheid der straf niet

bedwingen. Dadelijk liet hij tot zijnen kanselier Jean Cannart het volgende schrijven richten:

‘Kanselier, Blanchet en Gherbode hebben ons geschreven wat er met Claus Van Lit gedaan werd, en hoe hij, na zijne uitlevering aan de Gentsche wethouders, slechts voor 50 jaar gebannen werd. Wij schrijven dus aan beide meesters dat die straf ons veel te gering schijnt, gezien zijne bekentenis, die ons werd gestuurd en die wij u hierbij zenden. Gij zult hierin zien dat die bekentenis verscheidene punten van verraad tegen ons en van poging tot opstand bevat, tegen den vrede van Doornik; en de acte van verbanning der Gentsche schepenen zegt zulks uitdrukkelijk. Nu, daar zij dit in hun vonnis zelven bekennen, waarom hebben zij dan Van Lit niet gestraft volgens het beding van het verdrag, dat uitdrukkelijk verklaart dat diegenen die er tegen zullen handelen, zullen wetteloos gesteld worden, 't is te zeggen gestraft worden *ipso facto* en zonder proces? Ziedaar wat wij schrijven aan Pieter en Dirk, aan de Gentsche schepenen, aan de twee hoofddekens, aan onzen stedehouder Willem van Namen, met de verklaring aan allen dat het ons mishaagt dat Van Lit zoo weinig gestraft werd. Gij, kanselier, gij moet hun hetzelfde brieven, en den juisten tekst van het beding van den vrede laten afschrijven waarin gezegd wordt dat voor verbreking van 't Doorniksche tractaat men gestraft wordt zonder geding. Overigens, wij doen tevens aan de Gentenaars schrijven dat een andere maal wij ons beter zullen beraden vooraleer hun nog een man te laten overhandigen die zulke groote misdaad gepleegd heeft niet alleen tegen ons, maar tegen den vrede en tegen 't openbaar welzijn van gansch Vlaanderen.’

Ziedaar de verontwaardigde brief, waarin Philips lucht gaf aan zijne verbolgenheid; de Gentsche magistraat had openlijk den beschuldigde onder zijne bescherming genomen en hem, zelfs na zijne bekentenis, begunstigd en tot de geringste straf veroordeeld.

Wij kennen het vervolg dier zaak niet: zeer waarschijnlijk hebben de Gentenaars aan meester Claus den raad gegeven zich zoo ras mogelijk uit de voeten te maken, en zoo moest de hertog er van af zien den busmeester de voorbeeldige straf toe te dienen, die hij voorgenomen had.

V. FRIS.

Leo Tolstoï.

In graaf Leo Nicolaïevitch Tolstoï verloor Rusland op kunstgebied een geniaal schrijver, - op moreel gebied een eenvoudig, menschenlievend, vredelievend, rein godsdienstig asceet, - op wijsgeerig gebied een diep denker, - op sociaal gebied een utopistisch wereldhervormer.

Hij werd in 1828 te Iasnaïa Poliana bij Toela geboren en bezocht de universiteit te Kazan, waar hij echter meer aan zelfstudie dan aan de lessen der hoogleeraren te danken had. Hij leefde daarna als grondbezitter, eerst op zijn erfgoed, vervolgens in den Kaukasus. Daar schreef hij het eerste deel van een autobiographischen roman (van 1852 tot 1857 verschenen), het begin van een nooit voltooid geraakt *Leven van een Russischen grondeigenaar* en eenige novellen.

Na een vrij ongeregeld leven geleid te hebben, trad hij in het leger. Daar ontstonden *De Kozakken*, eene dichterlijke samensmelting van eigen ervaringen met de liefdesgeschiedenis van eenen vriend.

Tijdens den Krimoorlog was hij ooggetuige van de belegering van Sebastopol en leverde hij, in 1854 en 1855, schetsen van het oorlogstooneel, waarin hij zich een nauwkeurig opmerker toonde, al staan zij, zooals hij trouwens gaarne zelf bekende, eenigszins onder den invloed van Stendahls beschrijving van den slag bij Waterloo in *La Chartreuse de Parme* (1839). Van dat tijdstip dagteekent het eenige gedicht dat van hem bekend is: eene satire bij eene nederlaag, waaraan de generalen, bij gebrek aan doorzicht, schuld moeten gehad hebben. Hier ook deed hij vele indrukken op voor eenen roman, of liever voor een nationaal epos, dat hij schreef van 1864 tot 1869, en waarin hij historische bijzonderheden mengde, die hij bestudeerd had

ter wille van een - nooit voltooiden - roman over de *Dekabristen*, d.z. bannelingen die, sedert December 1825 naar Siberië verzonden, eerst in 1856 toelating hadden gekregen om naar Rusland terug te keeren.

Bedoeld epos is *Oorlog en Vrede*. Het omvat de jaren 1805 tot 1813. Het geheele Russische volk treedt er in op, in oorlogs- als in vredestijd. Eenige groote adellijke familiën, die in drie geslachten den lezer voorbijtrekken, geven den schrijver gelegenheid de samenleving in zijn land te typeeren. Het werk beslaat vier deelen, ongelijk in waarde. De gang van het verhaal wordt gedurig onderbroken door wijsgeerige beschouwingen in den geest van Hegel en door het inschuiven van brieven en uittreksels uit dagboeken. Maar de oorlogstooneelen, die reeds in *Sebastopol* schitterend geschetst werden, zijn hier meesterlijk beschreven. De prachtige bladzijden van Zola's *Débâcle* staan er bij ten achter.

Uit die beschrijvingen, zooals trouwens reeds uit *Sebastopol*, klinkt een toon van vaderlandsliefde, een toon van menschenliefde, die voor de verdere ontwikkeling van Tolstoï belangrijk is; ook een toon van smart over al de gruwelen, die de oorlog na zich sleept.

In latere dagen is Tolstoï, die zelf officier was geweest en getuige van de gruwelen van den krijg, meer en meer verbitterd geworden op die menschenslachting, dien georganiseerden moord, zooals hij zich uitdrukt in *Gij zult niet dooden*, en heeft hij de misdaden van den oorlog aangeklaagd in eenen *Brief aan den Tsaar*.

Ingewijden beweren dat die brief indruk gemaakt heeft op den keizer van Rusland en dat daaraan de bijeenroeping van de Vredesconferentie dient te worden toegeschreven.

Den oorlog van Japan heeft Tolstoï in striemende bewoordingen als aartsdom en volkomen nutteloos geschandvlekt. En terwijl Japan al met Rusland in oorlog was, werd Tolstoï's geschrift daarover in een dagblad van Tokio vertaald en tegelijkertijd werd een artikel opgenomen, dat bewees hoe populair hij in Japan was. Het zou, schreef dat blad, voor Rusland minder pijnlijk zijn Mandsjoerije te verliezen dan Tolstoï.

***

Maar laten we vijftig jaar achteruitgaan, tot het tijdstip namelijk, waarop Alexander II beloofde de lijfeigenschap in Rusland op te heffen, tijdstip waarop Tolstoï in nauwe vriendschapsbetrekking trad met Turgeniew en ook leed onder wat hij de huichelarij zijner omgeving noemde. Huichelarij was, volgens hem, de Shakespearevereering zijner letterkundige vrienden, omdat hij zelf Shakespeare niet wist te waardeeren. Huichelarij was, volgens hem, alle uiterlijke navolging van westersche cultuur. Huichelarij ook de tegenstelling tusschen de verheven gedachten, die algemeen verkondigd werden en het leven dat hij, zoowel als andere jonge aristocraten, leidde.

Zijn volk te ontwikkelen scheen hem nu een heilige plicht. Eene diepe sympathie vereenigde hem met de lagere standen Dààrin meende hij natuur, waarheid, echt godsdienstig leven te vinden. De massa kwam hem als een mystisch wezen voor, uit wiens geheimnisvolle diepte ongewone dingen, nieuwe wereldtoestanden zouden te voorschijn komen.

Als geheel jonge grondbezitter had hij er wel eens aan gedacht, het volk door onderwijs op te heffen. Dat nam hij zich nu ernstig voor.

Om zich daartoe voor te bereiden en zijn eigen gezichtskring te verruimen, ging hij vreemde landen bezoeken.

Op reis of tusschen twee reizen in schreef hij o.a. *Uit het Dagboek van Vorst Nekludov, Huwelijksgeluk, Drie Dooden* en *Polikuschka*, de geschiedenis van eene lijfeigene, geschiedenis die verscheen één jaar vóór de definitieve opheffing der lijfeigenschap (1861).

Hij bezocht, onder meer, België, Frankrijk, Duitschland.

Te Brussel leerde hij Proudhon kennen, van wien de bekende phrase komt: ‘Eigendom is diefstal.’ In Duitschland studeerde hij vooral opvoedkunde, zooals hij reeds vroeger Herbert Spencer's *Social staties* bestudeerd had. Ook met het communisme hield hij zich bezig, en gaf ten slotte de voorkeur aan de formule van den Noord-Amerikaan Henry Georges: men moet het land tot algemeen eigendom maken.

Te Iasnaïa Poliana teruggekeerd, trad de grondbezitter als onderwijzer op. Hij gaf een opvoedkundig tijdschrift uit en opende eene school, waar de leerlingen volkomen vrij waren in komen en

gaan, en waar een leervak naar de wenschen der scholieren óf uitgebreid óf veranderd óf geheel opgegeven werd. De adellijke onderwijzer was van oordeel dat de opvoeding het werk is der familie en dat de school aan de kinderen alleen 't materiaal moet bezorgen tot zelf vorming. Hij had eene groote vereering voor Jean Jacques Rousseau, van wien hij al de werken had gelezen, tot den *Dictionnaire de Musique* toe.

***

Naderhand is Tolstoï ook schoenmaker geworden. Vervolgens is hij gaan leven en zich kleeden als een eenvoudige boer, die voor zijne dagelijksche behoeften slechts eenige kopeken op zak had en zich soms alleen met tegenzin schikte naar de eischen van een huishouden op grooten voet (hij was in 1862 gehuwd). Zijne vrouw, Sonia Behr, die hem dertien kinderen geschonken heeft, zorgde voor het financieel beheer van zijne letterkundige werken. Zonder den invloed van zijne omgeving hadde hij zeker wel zijne goederen onder zijne boeren verdeeld, naar het bovenvernoemde stelsel van Henry Georges, dat hij in menig werk uiteenzette en voorstond.

***

Omstreeks zijn vijftigste jaar raakte hij onder den invloed van eene der talrijke Russische godsdienstige secten en werd hij een asceet, een godsdienstig dweper.

Van de orthodoxe kerk keerde hij zich af, omdat ze tijdens den Russisch-Turkschen oorlog voor de zegepraal liet bidden en dus de menschenslachting scheen goed te keuren en omdat, bij latere woelingen van de nihilisten, hare meest gezaghebbende woordvoerders de terechtstellingen wettigden.

Hij schreef toen eenige boekjes als *Het zoeken naar het Geluk, Wat te doen?, Gods Rijk is in u, Over het Leven, Waarin bestaat mijn Geloof?*...

Zijn geloof berustte op het Evangelie; maar de dogmata van de erfzonde, de verlossing, het leven hiernamaals verwierp hij. Of Christus van goddelijken oorsprong is, of het Evangelie op wonder-

dadige wijze werd geopenbaard had voor hem geen belang. Maar het alles beheerschende gebod: ‘Hebt elkander lief, wederstaat het kwaad niet, vergeldt geen kwaad met kwaad’, dàt was voor hem *de* goddelijke waarheid, en die verkondigde hij op elke bladzijde van zijne werken.

***

Met zijn geloof waren innig verbonden zijne sociaal-politieke gevoelens, zijne opvatting over 't bestuur van zijn land, over den regeeringsvorm en den economischen toestand van den toekomstigen staat.

Leven volgens de wet van God - zegt hij in eene studie *Over de Vrijmaking der Arbeiders* (April 1905) - is niet alleen voor den vorm kaarsen aansteken, den vasten onderhouden, naar de mis gaan, de iconen in processie ronddragen; - leven volgens de wet van God is God vreezen en hem méér gehoorzamen dan aan de politie, den gouverneur, den Tsaar. Als dus de politie, de gouverneur, de Tsaar iets eischt dat God verbiedt, moet ge niet aan de politie, den gouverneur, den Tsaar gehoorzamen, maar aan God.

En hij treedt in uitvoerige bijzonderheden, overal het Evangelie van Mattheus aanhalende, namelijk het 5e kapittel.

Eerste gebod. Gij hebt gehoord dat er gezeid werd: ‘Ge zult niet doodslaan. Maar ik, ik zeg u dat al wie zich in gramschap stelt tegenover zijnen broeder, zal gestraft worden.’ Dus is 't niet alleen verboden te dooden, maar ook te twisten, elkaar te beleedigen of haat toe te dragen.

Tweede gebod. Gij hebt gehoord dat er gezeid werd: ‘Gij zult geen overspel doen. Maar ik, ik zeg u dat al wie eene vrouw beziet om ze te begeeren, al overspel heeft bedreven in zijn hart.’ Dus niet alleen geene onreinheid, maar man en vrouw moeten samen leven: eene enkele vrouw met een enkelen man, en zich wachten voor alles wat tot den roes der zinnen aanzet.

Derde gebod. Gij hebt gehoord dat er gezeid werd: ‘Zweer niet ijdelijk, maar houd tegenover den Heer al wat gij onder eed beloofd hebt. Maar ik, ik zeg u: Zweer hoegenaamd *niet*.’ Dus moet

ge geenen eed afleggen, noch vóór de rechtbanken, noch aan den Tsaar, noch om te dienen in 't leger.

Vierde gebod. Gij hebt gehoord dat er gezeid werd: ‘Oog voor oog, tand voor tand. Maar ik, ik zeg u: Weerstaat niet aan dengene die u kwaad doet; maar als iemand u op de rechterwang slaat, bied hem ook de andere aan.’ Dus geene beleediging met eene beleediging vergelden; u niet wreken, maar anderen ter hulp komen; niemand kastijden, niemand in de gevangenis stoppen, niemand verbannen, niemand folteren.

Vijfde gebod. Gij hebt gehoord dat er gezeid werd: ‘Gij zult uwen naaste liefhebben en uwen vijand haten. Maar ik, ik zeg u: ‘Bemin uwe vijanden, zegen hen die u kwaad wenschen, doe goed aan degenen die u haten en bid voor degenen die u beleedigen en vervolgen.’ Dus, beschouw de andere volkeren niet als vijanden; maak geen onderscheid tusschen uw volk en een vreemd volk en verklaar geen oorlog.

Met dit stelsel, - geen kapitalisten, geen ambtenaars, geen grondbezitters, geen fabrikanten, geen priesters, geen aartsbisschoppen. Met dit stelsel, - geen belastingen, geen gebrek aan grond, geen soldatendienst, geen tienden voor de Kerk, geen ellende, geen dure levensmiddelen, geen lage loonen.

Belastingen? Maar wie, vraagt Tolstoï, zou ze gaan ontvangen, als de menschen leefden volgens de wet Gods? En àls er zelfs zouden zijn om die te ontvangen, dan zou hij die naar den wil van God leeft, antwoorden: ‘Als mijn geld of mijn arbeid noodig is voor een goed werk, zal ik het zelf aanbieden; maar ik weiger mijn geld te geven om de onkosten te dekken van gevangenissen, ketens, geweren, kanonnen, om jaarwedden te betalen aan de generaals. God verbiedt het mij, en ik zal het niet geven zonder dwang.’

Hetzelfde voor den krijgsdienst, hetzelfde voor den oorlog, hetzelfde voor het bewerken van den grond.

Wie leeft volgens de wet van God zal niet aan lagen prijs het vee, het huis of het land koopen van zijn behoeftigen buurman; hij zal niet voor minder loon gaan werken dan zijne kameraden; hij zal zich ten dienste niet stellen van den rijke om hem te helpen de armoede zijner makkers te exploiteeren...

Dat alles is zeer schoon... gezeid. Maar het is het woord van een godsdienstig dweper, niet dat van een practisch man. Ook als een boer hem schrijft: ‘Zeg ons hoe we kunnen rechtvaardig en goed blijven en terzelfdertijd leven, goed eten en behoorlijk gekleed gaan,’ - antwoordt Tolstoï zelf: ‘Het is onmogelijk. Van de twee dingen één: óf leven als een rechtvaardige, óf goed gevoed zijn.’

't Is de bekentenis dat hij zich menschen voorstelt die beter zijn dan de menschen gewoonlijk zijn, ja, zijn kùnnen, en dat zijn godsdienstig fanatisme, hoewel het getuigt van edele naastenliefde, geen practische basis heeft en eene gansch andere wereldorde veronderstelt.

***

We moeten er bijvoegen dat hij, naast de innerlijke, moreelgodsdienstige volmaking, op economisch gebied wilde dat de grondeigendom worde afgeschaft, dat de grond nationaal goed worde en tot eigendom van de algemeenheid gemaakt.

Dat de grond geen algemeen, nationaal eigendom is, dat noemde hij *De groote Misdaad:* zóó heet een zijner schriften (Juli 1905).

In eenen *Brief aan den Tsaar* acht hij den grondeigendom eene even groote onrechtvaardigheid als, vijftig jaar geleden, de lijfeigenschap was. Hij hoopt dat het Russisch volk, als voorbeeld voor de andere volkeren, den grondeigendom zal afschaffen en op die wijze tot den hoogsten graad klimmen van welvaart en onafhankelijkheid. Door dien maatregel zou de socialistische en revolutionnaire woeling verdwijnen, die onder de werklieden is ontstaan en de grootste bedreiging uitmaakt voor de regeering en voor het volk.

En in een ander werk: *De tegenwoordige politieke Beweging* (Februari 1905) schreef hij:

De Russen die tegenwoordig tegen de regeering strijden betitelen zich en beschouwen zich als de vertegenwoordigers der natie, hoewel zij geen hoegenaamd recht op dien titel hebben.

In naam van het volk eischen zij de vrijheid van drukpers, van geweten, van vereeniging, de scheiding van Kerk en Staat, het achturenwerk, de nationale vertegenwoordiging, enz.

Welnu, vraag aan datzelfde volk - de honderd millioen boeren

- wat het denkt over die eischen, en dit ware volk zal niet weten wat te antwoorden; want al die eischen, 't acht-urenwerk er bij begrepen, bieden geen het minste belang aan voor de groote massa der boeren.

Zij hebben maar één ding noodig: de nationaalverklaring van den grond.

Den dag waarop de boer niet meer zal beroofd zijn van den grond, zullen zijne kinderen niet naar de fabriek gaan werken (men hoort het: hij bekommerde zich alleen om de landbouwbelangen, geenszins om de nijverheid), en degenen die zullen gaan zullen zelven het aantal werkuren en het loon vaststellen.

Men zegt: Verleent de vrijheid, en 't volk zal zijne eischen doen kennen. Dat is valsch. In Engeland, in Frankrijk, in Amerika is de vrijheid van drukpers onbegrensd, en nochtans wordt er in de parlementen niet gesproken over de afschaffing van den grondeigendom.

Men zegt: Het eene sluit het andere niet uit. Ja toch. Het is onmogelijk de twee dingen samen te doen.

Alleen de grond, - dàt is hoofdzaak.

***

We zullen niet verder op die utopistische denkbeelden ingaan: aan 't woord was een philosoof, *niet* een practisch wereldhervormer.

Toch moeten we zeggen dat er in 't klein eene poging werd gedaan om den grond tot algemeen bezit te maken van de boeren: bij de Goeriërs namelijk, in 't gouvernement Koutaïs, in den Kaukasus. Maar ongelukkig - bekende Tolstoï zelf - verlieten de Goeriërs 't rechte spoor: ze sloegen diegenen dood die weigerden hun levensregel te volgen. Russische troepen kwamen tusschen en herstelden de orde.

De Doukhobors, die vóór de Goeriërs 'tzelfde hadden beproefd, zijn naar Canada moeten verhuizen. Tolstoï heeft ze grootendeels geholpen met de opbrengst van zijn roman *Opstanding*.

***

Men heeft de vraag gesteld: Welke is de invloed van Tolstoï geweest op de revolutionnaire beweging, die in 1905 in Rusland plaats had?

Alvorens de waarheid - of 'tgeen men er voor heeft laten doorgaan - bekend was aangaande pope Gapony, die, zooals de lezer het zich herinneren zal, aan 't hoofd stond van de manifestatie van 22^{n} Januari 1905 te Petersburg, beweerden sommigen dat die pope een volgeling van Tolstoï was. En ze verklaarden daardoor dat de werkstakers, die alleen hun vaderken den Tsaar wenschten te spreken, eene kalme betooging hadden belegd, waarin hunne vrouwen en kinderen gingen en ook de priesters, met het kruis voorop. Ze verklaarden daardoor, dat deze massa, veel sterker in aantal dan de troepenmacht, kalm bleef, ja, op de knieën om doorgang smeekte en nog op de knieën zittende door de kogels werd gedood: volledige toepassing van het ‘Wedersta niet aan het kwade’ en ‘Als men u op de rechterwang slaat, bied ook de andere aan...’

Maar een ander Russisch schrijver, die zich aan de algemeene aandacht heeft opgedrongen en eene meer rechtstreeksche rol heeft gespeeld bij den aanvang van die beroerde tijden, Maxim Gorki, zei in die oogenblikken van Tolstoï, en het heeft er allen schijn van dat hij gelijk had:

‘Die man is slaaf geworden van zijne denkbeelden. Sedert lang zondert hij zich af van het Russisch leven en hoort de stem niet meer van het volk.

‘Ik was persoonlijk getuige van een bezoek, door eene groep boeren aan Tolstoï gebracht, om hem te raadplegen over hunnen toestand. In plaats van naar de moujicks te luisteren, om hun daarna een practischen raad te geven, begon hij voor hen zijne geliefkoosde denkbeelden te ontwikkelen, die niet alleen de boeren, maar ook de intellectueelen niet kunnen begrijpen...

‘Neen, men moet geen groot belang hechten aan de woorden van Tolstoï over den tegenwoordigen toestand van Rusland: hij zweeft te hoog boven den toestand.’

Ja, hij zweefde te hoog. Hij was een apostel, een moralist, een philosoof; hij wilde het onbereikbare.

* * *

Van veel meer beteekenis dan als moralist en apostel was Tolstoï als schrijver, al was ook in de meeste werken, naast den kunstenaar, de moralist en de wereldhervormer aan 't woord.

Laten we dat voor enkele schriften nagaan.

Eerst voor *Anna Karenina*, een familieroman (1875-1877).

Anna Karenina is eene eerlijke, voorname vrouwennatuur. Zij is gehuwd met een veel ouderen man, een Staatsambtenaar te Petersburg, die haar niet weet te waardeeren, maar tegenover wien zij hare plichten vervult.

Zij wordt naar Moskou geroepen om eene scheiding te voorkomen tusschen haren broeder en diens vrouw Dolly, die ontdekt had dat haar man ongeoorloofde betrekkingen heeft met eene vroegere gouvernante.

Zij slaagt er in eene verzoening tot stand te brengen, maar keert zelve verliefd terug, en wel op graaf Wronski, die met Dollys zuster, Kitty, verloofd was.

Zij worstelt tegen dit gevoel, maar bezwijkt, en bekent alles aan haren echtgenoot. Deze wil voor de wereld alles verborgen houden; maar zij wil scheiding; zij schrikt er echter voor terug omdat haar zoon aan den man zou worden toevertrouwd.

Intusschen wordt zij moeder van een meisje. Hierbij is haar leven in gevaar. Zij roept haar echtgenoot en smeekt om vergiffenis. Hij vergeeft haar, vergeeft ook Wronski en voelt daarop eene zaligheid, die hij vroeger nooit gekend heeft.

Buiten alle verwachting herstelt Anna. Wronski, die zich heeft willen zelfmoorden, maar gered werd, reist met haar naar 't buitenland. Als beiden terugkeeren, is hun levensgeluk verbrijzeld. Wronski heeft zijne militaire loopbaan moeten opgeven. Hij wordt landheer, zoekt afleiding, is dikwijls afwezig. Anna wordt daardoor jaloersch. Eens verzoekt ze hem per brief te willen terugkomen. Zij gaat hem aan het station afwachten. Hij is er niet. Daarop werpt ze zich onder een aanrollenden trein. En zoo wordt een droom bewaarheid, dien ze eens aan Wronski heeft verteld.

Naast de figuren, die bij de echtbreuk eene rol spelen, komen ook een paar andere op den voorgrond: Kitty, de vroegere verloofde van Wronski, en Lewin, die om hare hand en haar hart dingt.

Als grondbezitter wil Lewin de economische toestanden hervormen. Hij leest alle schriften die op het onderwerp betrekking hebben. Met Spencer is hij overtuigd dat klimmende welstand de beste bescha-

vingsfactor is. Hij sticht daarom een genootschap, dat aan de boeren voordeelen verzekert in verhouding tot de opbrengst van weiden, akkers, tuinen, stallen... Hij besluit zelf boerenwerk te verrichten. Hij stelt over dat alles brochuren op en ontmoet allerlei ontgoochelingen. Kortom, 't zijn Tolstoï's ervaringen die hier beschreven worden. Ook zijne indrukken, b.v. over de eerste huwelijksjaren en de geboorte van het eerste kind. Ook zijn afkeer voor echtbreuk, waarvan hij al de smartelijke gevolgen voor oogen legt, en die hij in meer dan ééne omstandigheid krachtig heeft veroordeeld.

* * *

In *De Kreutzersonate* (1890) vindt men het treurige verloop van het huwelijk van 't echtpaar Podznychev: dierlijke drift en genotzucht eerst, - afkeer daarna; jaloerschheid, overspel, moord.

Tolstoï verlangt van de mannen de onschuld en de reinheid, die zij van hunne vrouw vorderen. Geene zinnelijke liefde neemt hij aan, zelfs niet in 't huwelijk: dat is de vernietiging van 's menschen geluk, een beletsel om gansch zijne zending te vervullen.

* * *

Ook in het drama *De Macht der Duisternis* (1886) wordt het zelfzuchtige en onzedelijke karakter der zinnelijke liefde in het licht gesteld. Het is een tafereel uit het leven der boeren, tafereel dat ijzing wekt door zijne gespannen toestanden en belang door zijne verbazende juistheid, zijn stout realisme.

De wildzang Nikita, een jonge knecht, heeft eene weeze verleid. Zijn vader, een vrome moujick, wil dat het meisje in hare eer hersteld worde. Maar zijne moeder, eene doortrapte heks, verzet zich daartegen; zij zal liever zorgen dat haar zoon in 't huwelijk kan treden met zijne meesteres, met wie hij ook liefdebetrekkingen onderhoudt: Anissia, de tweede vrouw van een rijken, ouden, ziekelijken boer. Die boer moet van kant gemaakt. De heks geeft aan Anissia vergif, dat deze in de thee van haar echtgenoot mengt.

Na den dood van den boer wordt Nikita de man van Anissia,

de heer en meester der hoeve. Werken doet hij niet meer, wèl twisten en zijne echtgenoote mishandelen en drinken en geld verbrassen - met Akoulina, de zestienjarige stiefdochter zijner vrouw.

Anissia stelt nu alle pogingen in 't werk om die stiefdochter uit den huize te verdrijven. Voor 200 roebel vindt zij een man voor haar. Maar Akoulina schenkt het leven aan een kind. Zal het huwelijksplan niet in duigen vallen, dan moet dat kind uit den weg worden geruimd. Maar hoe? Te vondeling gelegd? Neen, liever gedood. Voor de heks is dat een voorzorgsmaatregel; doch Anissia wil dat haar man ook eens voele hoe het iemand te moede is die een mensch heeft vermoord. Zij staat er op dat hij in den kelder een kuil delve om het wichtje te begraven. Hij stribbelt tegen. Maar zijne moeder weet hem te bepraten: het kind is dood, en er moet zonder uitstel gehandeld worden, opdat er niets van uitlekke. Hij geeft toe, delft den kuil en werpt het er in. Hij legt er een plank over en gaat er op zitten, zoodat de beendertjes kraken. Maar het kind leeft - en kreunt. Als zinneloos van ontzetting en woede springt hij den kelder uit, dreigt vrouw en moeder te zullen vermoorden en zoekt verdooving in den drank. Te vergeefs.

Akoulina, die niet weet dat het kind geleefd heeft, zal trouwen. Op het feest ontbreekt Nikita. Het bruidspaar wacht op zijn zegen. Hij doolt rond en ontmoet de weeze die hij verleid heeft, en die thans gehuwd en gelukkig is. Diep kwelt hem die ontmoeting. Hij verschijnt voor de gasten, waaronder een politiebeambte, valt op de knieën en, al roepen vrouw en moeder dat hij waanzinnig en betooverd is, toch bekent hij zijne gruwelijke daad.

Hier weer is het niet moeielijk eenen geestverwant van den schrijver te vinden, namelijk in den vromen vader van Nikita. Hij verkondigt de waarheid dat geld ongeluk is en kent slechts ter wereld de rechtvaardigheid en de boete voor God.

* * *

Het hoofdthema van den roman *Opstanding* (1899) vertoont wel eenige overeenkomst met *Schuld en Boete* van Fedor Dostojewski (1868); doch de waarde zit meer in de keurigheid der bijzonderheden. 't Volle licht valt op de twee hoofdpersonen, het Zigeunermeisje Ka-

toecka en den prins Nekludov; maar op passenden afstand bewegen zich daarrond rechters en advocaten, misdadigers en nihilisten, gevangenbewaarders en aristocraten, ambtenaren en kooplieden, die den schrijver vaak gelegenheid geven tot het uitbeelden van prachtige typen.

Katoecka wordt bij de tantes van prins Nekludov opgekweekt. Hij raakt op het meisje verliefd. Op Paaschdag, het feest der Opstanding, als 't in Rusland de gewoonte is iedereen te kussen, zoent hij Katoecka te zinnelijk; hij kan aan eene lagere drift niet weerstaan en... 't meisje wordt verleid - en verlaten.

Naderhand heeft zij, als dienstmeid, last van haren meester en diens zoons; zij zinkt steeds lager en komt in een huis van ontucht te recht, waar zij den naam van la Maslova (d.i. de gelukkige!) aanneemt.

Onder eene valsche beschuldiging van vergiftiging moet zij voor de jury verschijnen en, ofschoon onschuldig, wordt ze tot vijftien Jaar dwangarbeid veroordeeld.

Nekludov behoort tot de juryleden. Hem drukt die veroordeeling als lood: heeft hij er niet de grootste schuld aan dat Katoecka den slechten weg is opgegaan? Onder 't gewicht van die verantwoordelijkheid bidt hij 's nachts, voor 't eerst sedert jaren, en stelt zich voor, een heel ander mensch te worden. Hij verbreekt zijne liaison, verzaakt zijne huwelijksplannen, verlaat zijne prachtige woning. Hij zal la Maslova in de gevangenis opzoeken, haar volgen naar Siberië, desnoods haar huwen, om goed te maken wat hij nog kan. Maar na zijn eersten tocht naar de gevangenis begrijpt hij in hoe diep een poel van moreele ellende de ongelukkige verzonken is. Toch zal hij, trots haar zelve, hare ziel weer op doen leven. En hij gaat met haar naar Siberië, als hare voorziening in cassatie verworpen is geworden. Tot een huwelijk komt het niet: la Maslova zal hem dat offer sparen, door de hand van eenen gevangene te aanvaarden...

Als gevolg van zijne bezoeken in de gevangenis is de prins belang gaan stellen in de sociale ellende onder al hare vormen. Hij komt tot het inzicht dat zijn weelderig leven ten koste van het volk wraakroepend is. (Hier weer de denkbeelden van Proudhon en het stelsel van Henry Georges). Hij verhuurt een zijner landgoederen

zeer goedkoop, wat niet belet dat men nog afdingt op den prijs. Een ander landgoed maakt hij tot eigendom der boeren: zij beschouwen hem, zoo niet als een gek, dan toch als een berouwhebbend misdadiger, die zóó handelt als boete voor zijne zonden. Ook de aristocratische kringen bespotten hem, trachten hem door den invloed van bekoorlijke sirenen terug te winnen, werken hem in 't eind tegen. Maar hij houdt vol:

'Hij stapt in den trein naar Siberië, en in een wagon 3^{e} klasse, in gezelschap van werklieden, kleine ambtenaren, lieden uit de echte volksklasse snelt hij, met een hart vol hoop, den grond der gevangenschap tegemoet, die voor hem het land der geestelijke bevrijding zal worden, de maatschappelijke hel, die voor zijne ziel een paradijs zal zijn...

'Nekludov nam de harde, gespierde ledematen der werklieden op, hun grove kleeren, hunne vermoeide gezichten; en aan alle kanten voelde hij zich omringd door eene nieuwere menschheid, met ernstige belangen, ernstige vreugde en lijden. Hij voelde zich in de tegenwoordigheid van waar menschelijk leven.

Dit is *de groote wereld, de ware groote wereld!* dacht hij...

En dieper dan ooit gevoelde Nekludov de vreugde van den reiziger die een nieuw land ontdekt, een land, overvloeiende van bloemen en vruchten...'

* * *

We kunnen niet uitweiden over al de brochuren van Tolstoï (de allerlaatste, enkele dagen vóór zijn overlijden geschreven, handelde over de doodstraf), noch over zijne *Biecht*, noch over zijne excommunicatie door de Heilige Synode. Maar we moeten nog met een woord gewag maken van zijne verhandeling *Wat is kunst?*, die bij niemand instemming heeft gevonden.

De kunst is, volgens hem, een middel om door bewegingen, vormen, kleuren, tonen of woorden voorstellingen uit te drukken, zóó dat anderen van die voorstellingen doordrongen worden en deze in hen weer opleven. De kunst staat het hoogst, als zij de gevoelens wedergeeft die uit het godsdienstig bewustzijn der menschheid spruiten. Zij moet gevoelens van liefde en broederlijkheid tot blijvende,

algemeene, ingeboren gevoelens maken voor alle menschen. Schoonheid en wat genot bereidt kan niet als basis der kunst dienen. En een kunstwerk moet door iedereen verstaan worden.

Wagners werken hebben, volgens hem, niets gemeens met kunst, De negende symphonie van Beethoven behoort tot de slechte kunst. Sophocles, Euripides, Eschylos en vooral Aristophanes - ook Dante, Tasso, Milton, Shakespeare brachten geen kunstwerken voort. Veroordeeld wordt Goethe's *Faust*, het paganisme van de schilders en beeldhouwers der Renaissance, het symbolisme van onze dagen, de moderne richting, die voorliefde toont voor sterke contrasten en voor het schilderen van ontzettende tooneelen. Men bedenke, dat Tolstoï zelf *De Macht der Duisternis* en *De Kreutzersonate* schreef.

Kunstwerken van eerste gehalte zijn, volgens zijn criterium, *Les Misérables* en *Les pauvres Gens* van Victor Hugo; de romans en novellen van Charles Dickens; *Uncle Tom's Cabin;* de werken van Dostojewski; *Adam Bede*, van George Eliot.

* * *

Zijn eigen werk is in zijne oogen slechte kunst. Alleen twee stukken vinden genade: *De Kozakken* en het volksverhaal *God ziet de waarheid*, dat in sommige vertalingen *Een Verbannene* heet. Het speelt in Siberië. Het brengt ten tooneele een koopman, die, ofschoon onschuldig veroordeeld en ook door zijne vrouw verdacht, vroom blijft, overtuigd dat God de waarheid weet; die later den schuldige leert kennen, als deze eveneens naar Siberië verbannen wordt; die hem niet verklikken wil als dezes poging tot ontvluchten wordt ontdekt; die door de bekentenis van den berouwhebbenden schuldige in eere wordt hersteld en vrijgelaten - als hij reeds dood is.

Ook andere volksverhalen van Tolstoï treffen elken lezer.

Zoo b.v. *De twee Ouden*, waarvan de eene naar Jeruzalem gaat en de andere, die ook beloofd had die bedevaart te doen, in eene hut de nijpendste ellende lenigt.

Zoo b.v. *Hoeveel aarde heeft de mensch noodig?*, waarin iemand zooveel grond koopt als hij in éénen dag omloopen kan en

doodvalt als hij 't doel bereikt, zoodat hij alleen maar zes voeten aarde noodig heeft voor een graf.

Zoo b.v. hoe een nietig duiveltje *de eerste brandewijnstoker* werd, enz.

* * *

Nog dient een werk van langeren adem aangehaald: *De Dood van Iwan Iliitsch*, een sober, somber, aangrijpend stuk.

De collega's van den overledene waren hem niet ongenegen; maar op den voorgrond treden al dadelijk de vragen van bevordering en overplaatsing; en dan, hoe onaangenaam eene begrafenis te moeten bijwonen! De twee beste vrienden van Iliitsch spreken met elkaar in 't sterfhuis af, waar ze 's avonds met de kaarten zullen spelen. De weduwe tracht van één hunner te vernemen, welke geldelijke tegemoetkoming zij van de regeering verwachten mag. Echt is alleen de droefheid van den veertienjarigen zoon. Al het andere is ceremonie en comedie.

* * *

In de bovenstaande nota's hebben we ter loops gewezen op den invloed van Hegel, Rousseau, Georges en Stendahl op Tolstoï. Het zou zeker de moeite loonen daarover in bijzonderheden uit te weiden, - of eene vergelijking te wagen tusschen Balzac en Tolstoï, tusschen Auerbach, Hebel en Tolstoï, tusschen Gogol, Tolstoï en Gorki, tusschen Ibsen en Tolstoï, tusschen dezes kunstbeschouwingen en Schillers *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen*, - of den invloed na te gaan van Tolstoï op andere schrijvers, zooals b.v. Hauptmann. Maar dit alles zou ver de grenzen overschrijden, die wij ons gesteld hebben bij het schrijven van dit artikel.

P.

Zeven Brieven van Multatuli aan den Heer A. van der Ghinst, te Brugge, uit de jaren 1870, 1871 en 1873.
(*Slot*).

IV.

Mainz, 8 Juni 1870

Lieve Vrienden!

Wie de *M.B.* hooger stelt dan de *tendance-Havelaar* (die slechts 'n gekunsteld *pleidooi* is) is mijn vriend.

Dank voor uwen brief van 5 Juni!

Ik ben betrekkelijk zeer gelukkig.

Fancy is me verschenen, en doet me arbeiden, arbeiden!

Ik schrijf *Ideën* (Bundel III). Het eerste stuk is over *Vrije Studie*, en daarop volgt kommentaar.

Voorts: *Divagatiën* (!) over zeker *soort van Liberalismus* in 't tijdschrift *Nederland*, over Juli en volgende maanden.

En: Feuilleton in 't dagblad het *Noorden*, waarin Fancy *bat les champs à toute bride.* Prettig!

Gij zult dat alles ontvangen van de uitgevers en daardoor inzien, dat ik geen brieven mag schrijven. Jammer dat *Ideën* en *Divagatiën*

nog niet verschijnen. De pers gaat langzaam.. Maar koop of bestel *niets.* Gun mij de vreugd, dat ge dit alles ‘van den auteur’ krijgt, die uw vriend is.

Uw brief *doet me goed.* Groet uw gezin hartelijk.

DOUWES DEKKER.

Ik *kan* werken! Dus heb ik geen geldelijke hulp meer noodig. Ik hoop dat dit blijft. Mondeling zal ik u later verhalen hoe dit alles gegaan is. Maar, toen ik mijne brieven schreef, wist ik niet wat me boven 't hoofd hing.

Mijne vrouw en kinderen zijn weer moeten vlugten uit den Haag, naar Italië. Ze kon 't niet langer uithouden.

Ik vernam 't eerst, toen ze reeds te Ulm waren.

Ze had geld gekregen uit Italië maar...

Enfin 't was een slag, dien ik had willen voorkomen door 't aanbieden van mijn drama (dat schreef ik immers!)

Maar - ik kan werken, en zal dus alles herstellen.

Schrijf me... niet! Want dan antwoord ik, en ik mag niets doen dan voor de pers werken.

Hartelijk gegroet.

Ik zend u voorbedachtelijk de feuilletons in *'t Noorden niet,* voor er 10, 12 nummers af zijn. Dat al-te-afgebrokkelde is zoo onaangenaam voor lezer... en schrijver.

Fancy springt al schijnbaar? wild genoeg heen en weder. Als men nu haar sprongen nog dóórsnijdt, is er niet uit wijs te worden.

Ik wacht dus met zenden tot de zaak naar iets als 'n geheel begint te gelijken.

V.

Wiesbaden, 30 Mei 71.

Beste Heer van der Ghinst,

Beide uwe brieven ontvangen. Ik ben van nacht zoo onwel geweest, dat ik niet heden antwoord. Ik moet naar bed.

't Is dus alleen om U de ontvangst te melden, dat ik u schrijf. En mijn *zeer hartelijke* groet. Binnen twee dagen een langer brief.

DOUWES DEKKER.

VI.

Wiesbaden, 5 Juni 1871.

Mijn waarde beste Heer van der Ghinst,

Voor 4 (?) dagen schreef ik u in haast een woordje om u terstond gerust te stellen over uwe beide brieven van 22 Januari en 29 Mei (Neen, de eerste was niet naar Londen geweest. Er stond op 't adres zeer onduidelijk geschreven Londer (d.i. ‘zonder’) adres vertrokken. Nu, dat was onwaar. Ik had wel mijn adres opgegeven)[1].

Sedert vele *maanden* lag 't mij op 't hart u te schrijven en wat uitvoerig. Juist hierom kwam het er niet toe. Mijn leven is zeer woelig, en de stemming verandert zoo dikwijls, dat een brief van verleden week heden reeds 'n oudheid is, en vaak 'n *onwaarheid*.

De hartelijke wijze, waarop gij u mijn lot hebt aangetrokken, verdiende minstens zekere openhartigheid, wat meedeeling! En telkens zei ik: straks, straks! 't Was gelijk iemand, die in de bergen reist, en zich voorneemt te rusten op dat eerste heuveltopje vóór hem. Och, toen hij daaraan kwam, ontwaarde hij, dat zich een nieuwe top voordoet, die weer moet beklommen worden, voor hij adem scheppen kan. En dan weder, en nog éens en altijd door!

Indien ik wachten moest u eenig teeken van leven te geven, tot ik aan wat kalmte geraakt was, vrees ik, dat ge nooit van mij zoudt hooren. Dit besef drukt mij, en gij zijt de eenige *niet!*

(1) Antwoord op den brief van zijn Brugsch correspondent, die zoo begint: ‘Op den omslag van den hierbijgevoegden brief, dien ik u voor de tweede maal toestuur, zult gij zien dat ik moest veronderstellen dat gij inwoner van Londen geworden waart.’

Heden 5 Juni. Uw brief ven 22 Januari (en dien van 29 Mei) ontving ik voor 5 dagen. *En ik las dien eerst heden*. Hoe moet ik u goed uitleggen waarom? Van beide brieven zocht ik 't onderschrift *om te zien of ge ook welligt boos waart over mijn zwijgen*. Want dat vreesde ik. En ik zag, dat ge hartelijk gezind waart; als altijd. En er viel geld uit uw brief! dat roerde mij: En ik wilde *niet terstond* uwe brieven lezen, omdat...

Ik ben namelijk aan 't werken en werk *vervloekt slecht*. Sedert 'n gansche maand al, breng ik niets voort, dat eenigzins deugt. Ik werk al mijn blaadjes 10 keer over, en verscheur ze. Dit was al zoo sedert 'n maand, neen langer al. En let wel dat ik werken *moet*.

Ik beproefde alles om mij zelf te genezen van die onmagt. Maar, tot nog toe, alles te vergeefs. Soms dacht ik, dat de overspanning van het *willen* mij bedierf, en ging wandelen, of iets werktuigelijks doen vijlen, boren, hameren, een slot van 'n deur nemen en schoonmaken of zoo iets. Niets hielp.

Ik weet wat ik behoeven zou, maar heb 't niet in mijn magt dat geneesmiddel te bekomen: eenigen *tijd rust* en verwijdering van eene smart, die sedert een jaar op mij drukt, de *eerste smart van mijn leven die onherstelbaar is*. Misschien zal ik u later daarvan iets zeggen, maar ik ga 't nu voorbij.

Wat die behoefte van rust aangaat, ze bestond al voor zeer langen tijd; en als ik nu slechts goed werkte, zou dat me een betrekkelijke rust wezen. Nu echter martelt mij dat onvruchtbare pogen af, veel meer dan wanneer ik inderdaad iets voortbragt.

Die zoogenaamde Mult. commissie heeft mij den doodsteek gegeven. Ik zal genoodzaakt zijn die zaak publiek te behandelen, schoon 't mij walgt. In weinig woorden uitgedrukt, hebben die menschen eerst, onnadenkend, doch met zekeren goeden wil, partij voor mij getrokken; doch bij de eerste gelegenheid den Petrus gespeeld en vrede gemaakt met ‘Publiek’ ten mijnen koste. Het slot is, dat ze wel verre van mij in iets ook 't minste te hebben gesteund, mij zelfs nog de hulpbronnen hebben afgesneden, waarop ik rekende.

(Bijv. door hunne bemoeienis is mij de 1/2 opbrengst onthouden van den verkoop des *Havelaars*, waarop ik sedert *jaren* wachtte en... maar laat ik niet te uitvoerig zijn...

Mijn uitgever van Helden is welwillend en braaf, maar geldelijk-*insolide*. Uit zijne slordige betaling vloeide de nood voort, waarin ik verleden jaar verkeerde. Sedert dien tijd zocht ik een anderen uitgever, en werd daarin (door de onderhandsche tegenwerking van de Mult. Commissie) maanden lang opgehouden. Zeer ten laatste slaagde ik in 't plaatsen mijner *Specialiteiten*. Doch ik had aan stemming en tijd van wachten meer verloren dan dat stuk mij opbragt. De onderhandeling over dat werkje en 't afwerken zelf hebben *zeven maanden* geduurd! Dit verklare de - de anders onbegrijpelijke - uitvallen als bv op blz. 33!

Ge zeidet in *Specialiteiten* iets meer blijk te vinden van geestelijk welzijn? Ach; tot m'n schaamte moet ik erkennen, dat er bittere, bittere *kunst* is in dat boekje. 't Is geschreven op 'n pijnbank!

Hoe dit zij, uit de relatie met den uitgever Waltman, is voortgesproten een nieuw accoord voor 'n later werk. Hij zou van mij aannemen 20 vel *Millioenen studiën*, die reeds in feuilleton aanvingen in *Het Noorden*, doch daarin onverwachts afbraken: ‘omdat de lezers er niets van begrepen’.

Ik maakte de voorwaarde, dat hij mij *geregeld* betalen zou, en dit werd door hem aangenomen.

Gelijk ik u zeide, werk ik sedert langen tijd zeer slecht. Het was mij dus welkom, dat ik beginnen kon met de toezending der eerste vellen van 't reeds gepubliceerde. Het herzien en een weinig correctie, zou mij, hoopte ik, geleidelijk op den weg brengen tot voortgaan.

Toen ik voor een jaar die *Millioenen studiën* begon, had ik ze gereed in mijn hoofd. Ja zelfs, ik voelde *overvloed* van indruk. Die was uitgewischt maar ze zou terugkomen, vooral daar ik nu geregeld zou kunnen voortgaan, zonder eiken dag in angst te zitten. Ik maakte, daarop rekenende, allerlei regelingen en afspraken, en verheugde mij ia de betrekkelijke kalmte. Als nu de denkbeelden maar terugkomen, dacht ik. Ik zond alzoo twee vellen, waarop de betaling volgde gelijk de afspraak was.

Den 24 Mei zond ik 't derde vel... 't Was aangeteekend en is dus ontvangen. En zie, daar viel den 31^{n} uit uw brief een muntbillet van f. 10.

Let nu op 't verband tusschen dit alles. Mijn indruk was, gelijk

altijd sedert 6 weken: ‘werken! Laat ik me door geen aandoening van 't spoor laten leiden!’ En over die f. 10: ‘Goddank, ik kan 't in grooten dank terugzenden. V. d. Ghinst is niet rijk; 't zou slecht zijn hem te bezwaren, nu dat ik door dat accoord mij zal kunnen helpen. Maar... eerst *werken!* Zoodra ik een paar vel *goed* gereed heb en verzonden, zal ik die beide brieven lezen, en dan uitleggen waarom ik dat geld niet noodig heb. Intusschen is vreemd, dat ik niets verneem van de op 24 verzonden kopij. 't Zal morgen komen!’

Zóó dacht ik den 31 Mei. Tot heden 5 Junij ontving ik *niets!* Zoo begon ook van Helden in Augustus!

Bij alle andere dingen komt nu weer die nieuwe ergernis. Het is niet 't gemis van geld op zich-zelf, maar de onzekerheid of ik zal kunnen *voortgaan*, die mij belemmert. Het weinigje rust, dat ik in veel hooger maat nog dan 't betalen van mijn arbeid verschaffen kan, zoo noodig had, wordt mij nu weer benomen.

't Is de vraag niet, of dat geld ten laatste komen zal. Ik denk ja. 't Is in het belang van den uitgever zelf; want er wordt op mijn werken veel verdiend. Ook is 't de vraag niet, of de vertraging zijn schuld is (hij is een beginner, verneem ik); de zaak komt hierop neder, dat al zulke tegenstand mij afmat en mij nog ongeschikter maakt tot arbeiden, dan ik na al mijn tobben reeds ben.

Heden eerst nam ik mij voor uwe brieven te lezen. Ik behoef u wel niet te zeggen, hoe uwe hartelijkheid mij roert. En nu kom ik op 't zoo even gezegde, hoe wisselvallig de stemming is in mijn bewogen leven. Indien ik u den 31 Mei terstond had geantwoord, zou ik u heel anders geschreven hebben dan nu en mijn betrekkelijke opgeruimdheid had geen grond gehad. Ik zou alleen wat geklaagd hebben over de geestesverdooving, waaronder ik lijd, maar met de hoop dat dit voorbijgaand wezen zou. Nu weet ik 't waarachtig niet! Den 31^{n} schreef ik 't uitblijven van de verwachtte remise aan de Pinksterdagen toe, en spelde daaruit geen dóórgaande belemmering. Nu, lettende op de ondervinding met van Helden, moet ik mij wel voorstellen dat het weder den ouden weg zal opgaan.

Ik laat nu daar, in hoeverre die geheele zaak - ook zonder die eeuwige herhaling van teleurstellen - mij in allerletterlijksten zin tot 'n broodschrijver maakt! Ook dit is reeds treurig. Maar ik moet mij

schikken. Volgt er uit dit alles echter, dat ik om en voor brood schrijvende, nog niet *eens brood heb*, dan is 't nog erger!

't Is moeilijk de rekening van een ander te maken, en vooral in die rekening acht te geven op *verlies van stemming*. Die Waltman nu bv. had mij den 27 of 28 Mei f. 40 moeten zenden. Stel eens dat ik die *morgen* ontvang (heden is de posttijd voorbij). Dan moet ik hem crediteren voor de ontvangst. Maar hoe crediteert hij *mij* voor de ergernis van 't wachten, waardoor mijn gereedschap (namelijk mijn geest) bederft, zóó dat ik dagen en weken na de ontvangst van dat loon, niets kan voortbrengen? Op die wijze heeft van Helden mij voor *schatten* benadeeld.

In 't bijzonder geval van *thans*, moet ik erkennen, dat ik - ook zonder dit vergeefs wachten - door geheel andere oorzaken reeds bedorven was. Maar toch, de kans op herstel van m'n arbeidskracht wordt er niet grooter door. En is 't niet bitter, dat men zoo grof omgaat met mijn gemoed, als ik zelf *uit pligtbesef*, en om geen indruk te laten verloren gaan, de brieven van hartelijke vrienden 5 dagen ongelezen laat liggen?

Van hartelijke vrienden! Ja, en ook geheel tegenovergestelde zaken! Sedert vele dagen had ik eenige stukken ontvangen (Kamerspeeches en recensies in couranten mij betreffende), waarin ik word aangevallen en zelfs uitgescholden. Ik wist dit, maar stelde 't lezen uit *om te kunnen werken!* ‘Zoodra ik m'n *Millioenen studiën* weer helder voor den geest heb, en daarmede iets gevorderd ben, zal ik 't wagen,’ dacht ik.

Welnu, heden - voelende dat er toch niets aan mijn stemming te bederven viel - heb ik 't gewaagd. En ik ben bitter.

De zotste laster wordt tegen mij uitgebragt, hoe platter hoe liever. Zal ik antwoorden? Maar, zeer dikwijls is dit de wensch van een krantenschrijver! Het geeft hem stof om z'n kolommen te vullen, en z'n courant vindt aftrek. Bovendien, in Indische bladen wint men altijd tegen mij door 't tijdenverloop van mijn antwoord. Het gift heeft gewerkt, voor mijn tegengift aankomt.

Wat nu bv. *die Vrije-arbeid in Indië* aangaat, de (valsch-) liberalen zeggen dat ik mij ‘verkocht heb aan 't Behoud’. (De prijs waarvoor, blijkt nog al laag te zijn. Ik heb niet eens de middelen, om

de couranten te lezen waarin 't gezegd wordt! Een welwillend jongmensch in Holland schrijft die artikels voor mij over. Van daar dan ook, dat ik iets wist van den inhoud voor ik ze gezien had).

Ik gis, dat die Indische kwestie u minder interesseert, doch hoop, dat gij er op zult letten terwille van den *Havelaar*. De heele zaak komt hierop neder: dat ik *als Havelaar* met die (zoogenoemd) politieke kwestie mij niet inliet. Als *ambtenaar* en als *mensch* deed ik mijn pligt, zonder mij te bemoeien met een *stelsel van Regering*.

Daar ik nu in *moraal* en *religie* zeer onbehoudend ben, verbeeldden zich *de* liberalen, dat ik ook in die Indische kwestie aan hun zij moest wezen.

1° Was dit zoo niet. Maar:

2° Al ware ik voor die *Vrije arbeid*, dan nog zou ik niet met de liberalen zijn meegegaan, *omdat die kwestie niet aan de orde is*, en slechts dienen kan om de hoofdzaak, waarvoor ik optrad, te verduisteren, gelijk dan ook tot heden toe geschied is.

Verbeeld u, dat een officier van Justitie roof en moord ontdekt. Hij wil de zaak vervolgen. Als mensch en ambtenaar tevens is dit zijn pligt. De minister verbiedt en verhindert hem voorttegaan. Hij daarop zegt: ‘Dan kan ik u niet dienen. Voor ik weder in dienst van 't Land treed, moet ik weten of 't volk *uwe* of *mijne* inzichten deelt? Of men wil, dat misdaad al of niet gestraft wordt?’ Die vragen stelde ik in mijn *Havelaar* aan de Natie voor.

Doch zie, sedert eenigen tijd broeide er ontevredenheid met zekere rigting in de wetten. Stel eens: verschil van gevoelen over preventieve gevangenis of zoo iets. Is het nu niet *valsheid* bij voortduring zich daarmee bezig te houden, instede van te onderzoeken of die officier van Justitie al of niet gelijk had in zijne beschuldigingen? In den heelen *Havelaar* wordt over dien Vrijen Arbeid geen woord gesproken. *Ik dacht er niet aan!* De vraag was eenvoudig, of de wet *zooals die toen bestond*, en thans nog, denk ik, tegen roof en moord behoort toegepast te worden? En geef nu wel acht, dat *alles* wat ik beweerd heb in 't geheim onderzocht is, en wáár bevonden werd!

Toch weigeren behouders en liberalen mij regt te doen. In de behoudende couranten, waar men van mijn oordeel over dien huichelachtigen Vrijen arbeid *met zeer veel* ophef gewaagt, komt geen woord

voor over *mijn zaak*. Zij gebruiken mijne opinie als wapen tegen de liberalen, maar wachten zich wel van aandringen op regt in de Havelaarszaak.

En wat die beschuldiging aangaat van veranderd te zijn. Reeds in 1861 schreef ik dat die vrije arbeid voor de Javanen een huichelachtige leugen was.

Zie overigens in de Inleiding der *Minnebrieven*, dat ik toen weigerde vóór dien vrijen arbeid te schrijven. Heb ik geen gelijk dat ‘Publiek’ niet lezen kan?

Een Bataviaansch blad, dat mij dan ook dat veranderen van opinie verwijt en er zelfs bijvoegt dat ik tracht redacteur te worden van 't (zeer behoudend!) *Haagsche dagblad*, maakt mij zoo zwart mogelijk. En... op de Hollandsche wijs, d.i. door 't afsnijden van middelen van bestaan. Sedert jaren namelijk sukkel ik met de uitgevers. Er wordt op mijn werken veel gewonnen, maar... Er behoort onafhankelijkheid en moed toe om voor mij uit te geven. Bovendien, daar ik nu sedert 15 jaren (!) zwerf als een vagabond (in den letterlijken zin van 't woord) en nooit of zelden één werk verzekerde existentie vóór mij had - waarvan dan ook dat afgebrokkelde van m'n *Ideën* te wijten is - kan ik geen afgewerkten bundel aanbieden. Ik ben altijd genoodzaakt accoord te zoeken tegen betaling *au fur et à mesure* ik lever. Dit maakt dat het getal uitgevers waarmede ik in relatie treden kan, zeer beperkt is. Doch het wordt gereduceerd tot bijna nul, als men mij zóó discrediteert, dat niemand mij 't eerste vel betalen durft, uit vrees dat ik in 't vervolg niet zal leveren. Wat doet nu 't liberale Bataviasch *Handelsblad?*

Het schrijft: ‘dat ik aan zooveel uitgevers geld schuldig ben en daardoor 't beloofde werk niet lever.’ Zulke dingen zijn doodelijk voor mij.

Zeg nu niet: ‘Ik zou’ enz. Zie hier. De zaak is dood eenvoudig *niet waar*. Ik ben aan *geen enkelen uitgever* geld schuldig. Maar wat baat het of ik dit zeg? Men kan niet lezen! Even als met het aan wal brengen van een drenkeling, blijft het: Ja, er moet toch iets van aan zijn... ik weet zeker daarvan iets vernomen te hebben.’

Dat *iets* is dan wel juist het tegenovergestelde van wat men beweert, maar toch doet het z'n effect.

Dat algemeen streven om mij 't bestaan moeilijk te maken, gaat tot het ongelooflijke. Zou men 't kunnen gelooven, dat de Multatuli-Commissie, die zich vereenigde om mij te steunen, niet alleen volstrekt niets in mijn voordeel deed, maar zelfs de van Lenneps bewoog, om mij dat geld van den *Havelaar niet* uit te betalen?

In een Arnhemmer courant stond voor Ca 5 maanden, dat ik bittertjes dronk, in achterbuurten meisjes naliep, mijn tijd doodde met billard spelen en geborgde sigaren rookte. Van n^{o} 1, 3 of 4 geeft men geen toelichting, maar n^{o} 2 blijkt, volgens eene mij nageschreven zinsnede, aan den *Havelaar* ontleend te zijn (blz. 127). Misschien ook aan Idee 62.

Voelt ge hoe bitter moeilijk het schrijven valt, als men zoo dagelijks ziet te doen te hebben met 'n Publiek dat niet lezen kan? Want het is de speculatie op *die* onbekwaamheid, die de onbeschaamdheid geeft mijne woorden zóó op te vatten.

Doch men heeft aan zulk valsch verdraaien niet eens behoefte. De zotste, platste leugen is welkom. Ik weet niet ooit een geborgde sigaar gerookt te hebben om de eenvoudige reden dat ik geen enkelen tabakskooper ken dien ik crediet zou durven vragen. Wel is 't gebeurd dat ik *niet* rookte - een groot gemis! - omdat ik geen sigaren betalen kon. Ook heb ik andere schulden - en groote? - maar hoe men aan die ‘geborgde sigaren’ komt, is een raadsel. En tijd dooden met *billard*spel. En bittertjes drinken!

Zie, ik woonde 10 maanden in den *Toelast*, een logement in den Haag. Nu kon ik bv. in de courant zetten eene sommatie aan den logementhouder en zijne bedienden ‘of ik ooit - ik zeg niet bittertjes - maar één enkel glas gedronken heb? Bitter of ander spiritueus vocht? En of ik zelfs niet aan tafel, waar 't wijndrinken verpligt was, gewoonlijk mijn half fleschje onaangeroerd of althans *nooit ledig* staan liet?’ In één woord, ik kan *niets* verdragen, zelfs niet *één* glas bier. Op 't congres te Gent had de heer Limnander (de voorzitter) de goedheid thee voor mij te doen maken.

Ik kan over 't algemeen vragen of ooit sedert bijv. 20 of 25 jaren iemand mij had zien billardspelen? Ik ken het ternauwernood.

Ik kan vragen of mijn arbeid - voor zoo verre die publiek werd - getuigt van *tijd dooden?*

Welnu, dat alles is ijdel! Ik verneder mij te vergeefs. Want het is vernederend af te dalen op zulk terrein. En 't baat niet. Wat belet de menschen, die zoo iets drukken, daarna weer iets anders te zeggen?

Ik heb er aan gedacht de velen, die mij op die wijze vervolgen, aan te klagen voor 't geregt, wegens laster. Welnu, ik *durf* niet. Ik vrees, dat geen Hollandsche regtbank *mij regt* zou doen!

O, dit alles belemmert zoo de vlugt van mijnen geest! Het dooft de liefde uit. Al wat er liefelijks suisde in mijn ziel, wordt overstemd. En 't is juist dit gevoel, dat mij zoo onbekwaam maakt. Want al dat razen en schelden wondt mijzelf 't meest. Ik wilde niets liever dan zacht en goedig zijn. Maar dat wordt mij onmogelijk gemaakt en ik vrees zoo, dat ik uit overmaat van bitterheid weldra niet meer in staat wezen zal 't ware van 't onware te onderscheiden.

Daarbij komt, dat de gedurige teleurstelling mij zoo dikwijls tot 'n woordbreker maakt. Tal van menschen dien ik geld schuldig ben, en dien ik betaling beloofde, rekenende op van Helden, op de hulp van der Multatuli-Commissie, op het geld van van Lennep - in Nov^{r} was 't mij toegezegd en 't is mijn wettig eigendom! - beschuldigen nu *mij van ontrouw!* Ik kan toch niet aan iedereen uitleggen, *hoe* dat alles gegaan is. En die insoliditeit in betaling geeft dan aan velen aanleiding om mee te schelden, zoodat ik, die alles offerde wat ik offeren kon, en niets liever doe dan helpen en geven, word uitgemaakt voor 'n bedrieger, die z'n schulden niet betaalt!

Dat is dan koren op den molen van m'n vijanden! 't Verwondert mij, dat ze bij dien *bestaanden* voorraad van klagten nog de luxe aanwenden van niet-bestaande tijd dooden, billardspelen, meisjes naloopen in achterbuurten en bittertjes!

Hunne verbeelding doet helaas, onnoodig werk. Zeer dikwijls kunnen zij mij krenken zonder liegen!

Toen ik in Juni 70 meende en hoopte geregeld aan 't werk te blijven, nam ik allerlei verpligtingen op mij, die ik niet heb kunnen vervullen.

En mijne vrouw en kinderen in Italië! Sedert langen tijd tracht ik - om te kunnen arbeiden - hun toestand te vergeten. Maar daarvan moet ik zwijgen. 't Zou me leiden tot den onherstelbaren slag die mij door 't gebeurde van 't laatste jaar werd toegebracht, en waaronder ik zal blijven gebukt gaan zoolang ik leef.

Ze weten niet wat ze mij gedaan hebben! Bij dien slag is al 't overige *niets.* Ik kan daarover niets meer zeggen.

Ik lees weder uwe beide brieven. Hartelijk dank voor uw N.J. geschenk! Daarvan kunnen veel sigaren gerookt worden en ik zal ze niet behoeven te borgen!

Geloof toch niet dat ik gedurende al den tijd van mijn zwijgen u vergat. Ik wachtte altijd op de gelegenheid u *iets goeds* te melden... Helaas, als ik u voor acht of tien dagen geschreven had, zou ik 't ten onregte gedaan hebben!

Ik ben nieuwsgierig naar den indruk dien 't stuk over *Speciali teiten* maken zal. Ik was wel genoodzaakt daarin weder veel belangen te kwetsen, en zal er dus over gehavend worden. Als men zich dan maar bepaalde tot de *zaken* die ik schrijf en mij niet zoo *persoonlijk* aanviel.

Het leven in Holland is me onmogelijk geworden door die taktiek. Ik ontmoet overal of kwaadaardige vijandschap of vrienden van Rammelslag's gehalte. Dat is even onaangenaam.

Het trekt mijn aandacht, dat gij zoo bijzonder ongunstig oordeelt over de katholieken. Juist dezer dagen kwam ik in aanraking met een Duitscher, die *precies* zoo oordeelde.

Nu weet gij dat ik, *die alle goddienarij voor een pest houd*, zoo min protestant ben als katholiek. Maar hoe komt het nu dat ik, met mijn verstand *alle* godsdienst wegwerpende, *wat mijn smaak als artist aangaat*, minder fel op 't Katholicisme dan op de Protestanten gebeten ben?

Ik zoek de oorzaak hierin:

1° Dat gij, *in België*, de katholieken hebt leeren kennen als *politieke* partij. Dit is bij mij 't geval niet. In Holland is 't louter eene zaak van domme gelooverij en raakt den staat niet, zoomin als de Joden. Ook *die* zouden zich misschien anders openbaren, indien ze politisch een rigting vertegenwoordigden.

2e Ik *lijd* en onderga meer van *protestantsche* booswichten. Zoo'n Duymaar van Twist is de type van 'n protestant, koud, droog, dor, zwijgend en... voor zichzelf zorgend.

3° Van der jeugd af klemde mij mijne protestantische omgeving.

De katholieke zal dit *u* gedaan hebben.

4° Ik sprak van m'n smaak *als artist.* Er is meer *kleur* in 't katholicismus. Voor mij is de gelooverij een skelet. Welnu, de katholieken kleeden het aan, geven 't een kaarsje in de hand, en een bloemenkrans op 't hoofd. Dit is nu onzinnig. Maar... de protestanten rukken hulsel en krans weg en willen toch dat men 't rammelend geraamte schoon vinde. Dit komt mij nog ongerijmder voor, als ten minste dit woord 'n comparatief toelaat. Ik spreek daarover op blz. 230 van m'n *Ideën.*

Van *Ideën* gesproken, reeds sedert *maanden* ligt de kopij voor vel 16, 17, 18, 19, 20 en 21 gereed. Waarom van Helden geen voortgang maakt met drukken is me een raadsel. Ik vrees, dat hij geldelijke onaangenaamheden heeft met de drukkerij. Vel 19 heb ik reeds voor lang gecorrigeerd.

Houd het mij ten goede dat ik in dezen brief veel over mij zelf en niets dan treurigheid schrijf. Ik moest u of niets schrijven of zóó.

En nu ga ik voor de 100e maal beproeven of ik aan 't werk kan komen. 't Is vreeselijk, die onmagt! En ik voel dat het worstelen daartegen mij hoe langer hoe meer afmat. Er is mij een doorn in 't vleesch gedrukt, die mij vergezellen zal tot het graf. *Ze* weten niet wat ze gedaan hebben.

Wees met de uwen zeer hartelijk bedankt en gegroet van uwen

Liefhebbenden vriend,

DOUWES DEKKER.

Denk vooral niet, dat ik op 't oogenblik behoefte aan geld heb Ik woon veel kalmer dan bij Mainz, en ben hier niet zoo spoedig aan 't uiterste. Neen, ik ben niet om geld verlegen voor dagelijksche behoefte. Ik erger mij slechts zoo, dat die uitgever nu z'n woord breekt, en ik dus niet weet, of ik ditmaal zal kunnen doorwerken. In die hoop namelijk had ik 't heele accoord gesloten. Zeer hartelijk gegroet.

Gij hebt u vergist in de meening dat het adres op aflevering 3 der *Ideën* van mijne hand was. Van Helden schrijft nagenoeg als ik. Ik ben niet in Holland geweest.

VII.

Wiesbaden, 24 Januari 73.

Mijn beste heer V.D. Ghinst,

Ik neem expres maar 'n half velletje papier om mij te dwingen tot kortheid. Uit lust u lang te schrijven zou ik meer tijd nemen dan ik mag. En wachtende op wat ruimte van tijd zou ik 't schrijven uitstellen tot - wie weet!

Ik wil uwen hartelijken brief geen oogenblik onbeantwoord laten. Dat zou zonde zijn!

Dus: mijn *dank* daarvoor en 't verzoek deze weinige regelen alleen aan te nemen als vriendelijke groet. Ik heb 't zeer druk en *moet* eenige weken me geheel bezighouden met de pers. Zoodra ik kan, zal ik u antwoorden. Dus nog eens: beschouw dit alleen als 'n groet van uwen vriend

DOUWES DEKKER.

De oorzaak van m'n drukte is, dat ik me bij den uitgever verbonden heb voor véél werk. En zie, sedert 'n maand hoest ik veel, vooral 's nachts, zoodat ik 's morgens moe ben en mij dom voel. Hieruit vloeide een achterstand voort, die ik nu, iets beter al, moet trachten intehalen.

Voor 't eerst van m'n leven heb ik medecijn gebruikt. De doctor gaf mij eerst (geloof ik) een weinig *morphine*, en nu tinct. Bryon (???) Ik moet erkennen dat m'n nachtelijk hoesten veel minder is, en dat ik weer een weinig *spirit* voel, maar 't rechte is het niet!

Daar m'n uitgever mij behoorlijk betaalt heb ik geldelijk geen klachten. Integendeel! Zoodra ik weer beter ben, zal ik in betrekkelijke ruimte verkeeren. Och, ik heb vroeger zoo met uitgevers gesukkeld. Dat brak me zoo.

Wanneer gij over eenigen tijd 'n herdruk van m'n beide eerste bundels *Ideën* ontvangt (die reeds lang verschenen zijn), meen dan niet, dat dit 'n gevolg is van uwen brief. O neen. Maar ik had 'n reden om den uitgever tot heden toe nog geen lijstje te zenden van de vrienden dien hij een ex. zenden moet.

Ge zoudt mij veel verplichten door de mededeeling van de moeilijkheid die gij te boven zijt gekomen!... Ik neem er deel in, en 't is zeer leerzaam. Groet uwe echtgenoote beleefd en hartelijk.

Indien ik zoo weinig blijf hoesten als nu de laatste dagen, behoor ik in staat te zijn in zekere gevallen werkdadig te kunnen helpen. Daarom is 't goed dat gij mij uw leed meedeelt.

Nawoord.

De bovenstaande brieven van Multatuli bezitten groote waarde (wel te verstaan de langere), omdat ze uit een zeer bewogen tijdvak van zijn leven dagteekenen: zijn eenzaam verblijf te Mainz in 1870 (toen zijne naar Italië vluchtende vrouw en kinderen in die stad overnachtten zonder hem te bezoeken) en de allereerste dagen zijner vestiging te Wiesbaden in 1871 met Mej. Haminck Schepel, mitsgaders een brief van 1873.

De brief uit Mainz van 30 Mei 1870 is een der langste en aangrijpendste, die Multatuli ooit geschreven heeft.

Geroerd door de ontvangst der geldelijke hulp, die zijn Brugsche bewonderaar hem zoo gul eenvoudig gezonden had, opent Multatuli hem zijn hart.

Allerlei bijzonderheden over het schrijven van zijne voornaamste werken (vooral over de *Minnebrieven*) geeft hij er ter loops, evenals over zijne financieele en andere moeilijkheden. Het is een onsamenhangend, maar aangrijpend overzicht van zijn gansche leven in Europa na zijn ontslag te Lebak. Die brief wordt aldus - zooals hij zegt - bijna ‘een boekdeel.’

De brieven uit Mainz vullen bovendien eene gaping aan in de reeds uitgegeven gedeelten van Multatuli's correspondentie.

Het Volk der Friezen.

> Clarum inter Germanos Frisium nomen.
> (TACITUS.)
> Scharf nnterscheidet Sprache, Recht and Sinnesart den Friesen von seinen Nachbaren; ein Jahrtausend hat nicht vermocht seine eigenthümliche starre Kraft zu brechen, noch heute ist sie den Nachkommen der alten Friesen geblieben.
> (D^{r} KARL FREIHERR VON RICHTHOFEN).

Menigeen die van plan is een reisje door Nederland te maken, gaat zelden verder dan Amsterdam. Noord- en Zuid-Holland, Gelderland, Utrecht en zelfs Zeeland en Limburg werden dikwijls genoeg bezocht; maar hooger op, in Friesland, Groningen en Drenthe komt men niet, en toch is er in die streken zooveel bezienswaardigs, zooveel dat tot het meest eigenaardige en belangwekkende van Nederland hoort.

Hoewel ik hier reeds eenige jaren woon en vroeger, van uit mijn geboorteland, Vlaanderen, menig reisje naar Nederland maakte, was ik nog niet in de gelegenheid het noordelijkste gedeelte van het land te bezichtigen. Eerst dit jaar ging ik er heen. Het zou een tocht worden door het land der Friezen, niet alleen de provincie Friesland, waar nog steeds de oude taal gesproken wordt, maar ook Noord-Holland, Groningen en Drenthe; kortom overal waar in Nederland de afstammelingen van de Oer-Friezen zich eens vestigden en waar er dus nog overblijfselen te vinden zijn van de taal, de zeden en gewoonten van het oude Friesland.

Van Amsterdam uit spoorden we door de mooie Zaanstreek met de vele, vele windmolens, de malsche weiden vol schapen en koeien, en de dijken, die daar ook weer het laag gelegen binnenland moeten beveiligen voor het water. De uitgestrekte, later drooggemalen plassen

bemoeilijkten in de 16e en 17e eeuw het doordringen van de Spanjaarden. Die streek werd toen het bolwerk voor het hoogerop gelegen land; en daaraan is het wel toe te schrijven, dat in West-Friesland nog zooveel oorspronkelijks is bewaard gebleven.

's Namiddags kwamen we aan in Hoorn, het kleine, aardige stadje met de zindelijke straten. Hoorn is anders dan de Nederlandsche stedekens beneden den IJpolder; men krijgt er reeds den indruk van angstvallige netheid. De gevels der huizen, waaronder verscheidene zeer fraaie, in oud-Hollandschen stijl, staan er allemaal zoo propertjes te pronken en de keurige horretjes achter de ramen spreken zoo duidelijk van gezellige binnenkamers; maar tevens verhinderen ze zoo volkomen elken onbescheiden blik, dat men er reeds dadelijk die twee eigenschappen van de Friezen in leert kennen: netheid en geslotenheid voor wat hun vreemd is. Toch viel ons overal de meest hartelijke ontvangst ten deel, maar... we kwamen er niet als vreemdelingen en al schenkt de noordelijke bewoner van Nederland niet gauw zijn vriendschap, wanneer hij dat eenmaal doet, kan men er ook op bouwen als op een rots.

Eenmaal in de week komt het anders zoo stille Hoorn in beweging. Des donderdaags is er kaasmarkt en dan komen de boeren hun goudgele en karmijnroode waar aan den man brengen. Overal heerscht er dan drukte en bedrijvigheid, in en om de Waag loopen koopers en verkoopers door elkaar, de kaasjes worden uitgestald, gewogen en verkocht, terwijl de anders zoo kalme boeren opgewonden praten en handelen. En boven dat alles prijkt het standbeeld van Jan Pieterszoon Koen, als het eenige rustige, te midden van die overstelpende drukte. Het tooneel is zoo typisch lokaal, men ziet en hoort er zooveel van de oude gewoonten der West-Friezen, dat voor den vreemdeling Hoorn dien dag een bezoek overwaard is.

Als bezienswaardigheid is er verder nog de Hoofdtoren, het Stadhuis, het Arsenaal en het Weeshuis, monumenten uit de XVIe en XVIIe eeuw, benevens het West-Friesch museum, een mooi gebouw waarin een belangwekkende verzameling van voorwerpen, betrekking hebbende op de geschiedenis van 't land en, op de ‘Slapershaven’, een paar oude geveltjes met bas-reliefs. Die primitief gekleurde en in steen gebeitelde versiering verbeeldt den, in 1573 geleverden Zuider-

zeeslag tegen de Spanjaarden, gemeenlijk ‘slag van Bossu’ genaamd, omdat de overwinnende West-Friezen den bevelhebber, graaf van Bossu, gevangen namen. Het gevolg van die overwinning was het verhaaste vertrek van Alva uit de Nederlanden.

De koetsier, die ons naar het dorpje bracht, waar we dien nacht zouden logeeren, vertelde met trots dat hij zooveel Engelschen hierop gewezen had en dat zijn uitleggend: ‘Bossu, yes’, meestal met een knik van verstandhouding beantwoord werd. Ze wisten dus wat hij bedoelde, al was zijn kennis van hun taal niet bijster groot.

Door de Oosterpoort, een overblijfsel van de vestingmuren uit 1600, verlieten we Hoorn, gezeten in een Noord-Hollandsch karretje, een typisch rijtuigje, dat ze glazen wagen noemen, omdat het overal met glas kan afgesloten worden. Toen stond echter alles open en daar we langs den zeedijk reden, woei de frissche Zuiderzeebries mij om het hoofd, een lucht van wier meebrengende, en de fijne druppeltjes van de branding opzwiepende tot mijn gelaat. Het kan er zoo spoken onder aan dien basaltsteenen muur; op dat oogenblik was de zee wel erg woelig en stonden er witte koppen op de golven, maar een storm was het nog lang niet en zou het ook wel niet worden, daarvoor was de lucht niet somber genoeg.

Het dorp, waar we heengingen, lag verscholen onder het geboomte aan den voet van den dijk; maar overigens zijn er geen boomen te zien, behalve om de eenzame hoeven, die in het land staan.

Die hofsteden dragen al heelemaal het Friesche karakter, ze staan er afgezonderd, het woonhuis vooraan en daarachter de schuur met het zeer hooge dak.

De boerenwagens hebben er ook reeds een krommen dissel; waar *die* verdwijnt, eindigt meteen de Friesche bevolking. Een ander kenteeken is de gouden helm, de oorijzers, die de boerinnen onder de kanten muts dragen. In West-Friesland bedekt het maar gedeeltelijk het haar, ook de kap van kant en blauw gaas verbergt dit niet geheel en de stiften, dit zijn de gouden plaatjes bij de ooren, staan er recht overeind. Bovendien is het, samen met de dikke bloedkoralen ketting, de zondagsche dracht; in de week komt er een bescheiden mutsje voor in de plaats, zonder goud en zonder versierselen: de hul, die het gelaat van de draagster even stemmig omsluit als de muts van een leeke-

zuster. Daar komt dan, als ze uitgaan, het kleine hoogvormige boerenhoedje overheen; over de zondagsche kap dragen ze, helaas, een afschuwelijken nieuwmodischen kapothoed met bloemen en linten opgemaakt. Het staat heel leelijk bij het stijlvolle oorijzer, maar... op straat dient men een hoed te dragen en daarom maar zoo'n smakeloos gevaarte opgezet, dat bovendien nog niet goed bevestigd kan worden en bij elke stevige windvlaag opzij gaat zitten.

Onze gastvrouw, de flinke West-Friesche boerin, verwelkomde ons aan het hek van haar woning. De straat, d.w.z. de met kleine steentjes belegde weg van 't hek tot aan het woonhuis, was hier geel geverfd met een blauwe bies, net als de luiken vóór de ramen en de houten afsluiting van het erf. De boeren zijn er allemaal decoratieschilders; met een zeer juist gevoel voor kleur en schakeering, weten ze hun huis en hof zoo te verven dat het, tusschen het omliggende geboomte, een frissche, heldere noot geeft. Alleen gezien zijn die kleuren hard en schril, maar in het geheel doen ze uitstekend. Overal ziet men er keurig geverfde straatjes, de trots van den Noord-Hollander, evenals de witgekalkte boomstammen en de blank geschuurde klompen vóór de deuren.

Netheid in elk hoekje, maar het meest komt dit wel tot zijn recht in den koestal. Daar komen de beesten, twee aan twee, in een afgeschoten ruimte te staan, met den kop voor een klein raampje, zoodat ze voldoende licht en lucht krijgen. Deze gewoonte, om het vee met den staart naar voren te plaatsen, is beslist eigen aan het Friesche land, Ook staat het op een verhoogd gedeelte van den stal, onderaan bevindt zich dan een goot met water, waardoor al het vuil naar buiten wordt gevoerd. De melkemmers en kannen zijn van glimmend koper en staan in een afzonderlijke ruimte, waar de boerin ook tevens haar kaas bereidt. Alles blinkt er van zindelijkheid en bij sommige boeren worden zelfs de staarten van de koeien aan een ring bevestigd, ten einde het slaan tegen de schotten te verhinderen.

Het vee blijft in het warme jaargetijde ook 's nachts op het land, zoodat de stal dan ledig staat en als koel zomerverblijf door den boer en zijn familie gebruikt wordt. Dan wordt hij flink opgeknapt, de schotten krijgen een nieuwe verflaag, blauw, groen of lichtbruin, er komen miniatuurgordijntjes voor de ramen en de grond wordt terdege

geschrobd en gespoeld. In een woord: de stal wordt op zijn zondagsch uitgedost, evengoed als de boerin, die zich voor den spiegel de mooie, kostbare kap opzet. Soms wordt dit nog verder gedreven; eenige jaren geleden werd ik in datzelfde dorpje op theevisite genoodigd bij een rijken boer en werd er ontvangen in... den koestal. Het leek er echter niets meer op, de muren waren achter mooie notenhouten schotten gekomen, het steenen plaveisel met een dito vloer belegd, waarover een warm tapijt; voor de tamelijk groote ramen hingen keurige kanten gordijnen en eenige werkelijk fraaie meubelen en wandplaten gaven aan deze origineele ontvangkamer een even gezellig als vermogend aanzien.

Er is daar veel welvaart; de kleine boerderijtjes, zooals men ze wel in Vlaanderen ziet, met hoogstens één koe en wat varkens, bestaan er niet. Het zijn haast allemaal eigen geërfden met tamelijk groote bezittingen; hoewel de rijkdom er niet zoo groot is als in de andere Friesche provincies van Nederland.

Een taaleigenaardigheid, die mij hier opviel en die zich overal op mijn reis herhaalde, was het weglaten van de ‘ge’ voor het verleden deelwoord, zoo bijv. daan voor gedaan, loopen voor geloopen. En bovenal trof me het gebruiken van ‘hebben’ voor ‘zijn’ als hulpwerkwoord, een bijzonderheid ons Vlamingen ook zoo eigen. Menig Hollander, bewoner van den Haag of Rotterdam, maakte er mij vroeger opmerkzaam op, terwijl het iemand van de noordelijke provincies heel natuurlijk in de ooren klonk. Waar aan onze Vlaamsche zeekust en in gansch West-Vlaanderen, nog zooveel overblijfselen te vinden zijn van de oude Friesche taal, is het niet gewaagd te veronderstellen dat ook deze bijzonderheid in beide streken, Friesland en Vlaanderen, één zelfden oorsprong heeft.

Volkomen zuiver is het ras in West-Friesland niet meer, maar vermengd met het Saksische en Frankische. Toch is het type nog tamelijk zuiver, voornamelijk bij de visschers van de Zuiderzee, die lange, lenige en toch gespierde mannen met hun smal, scherpgeteekend aangezicht, de dichtgesloten lippen en de klare, lichtblauwe oogen, die u vlak in 't gelaat kijken en waarin men toch niets lezen kan... als de eigenaar het niet wil.

Ik zag ze aan 't werk, die visschers, het zware, moeilijke werk,

dat hun krachten sloopt. Het is een telkens terugkeerende strijd tegen de zee, die eeuwig wisselende met haar verraderlijke aanvallen en met de toch zoo machtige bekoring, die ze uitoefent op al deze menschen.

Flevo heette het meer, dat in het begin van onze jaartelling, waar nu de Zuiderzee ligt, een bescheiden plaats innam. Alleen een stroom, de Flevus of het Vlie (vandaar Vlieland) verbond het meer met de Noordzee. Toen vormden Noord-Holland en Friesland één geheel, waarvan de eilandenreeks in 't Noorden een overblijfsel is. Eendeels door die verbinding en anderdeels door de vervolging der Spanjaarden, stonden de West-Friezen veel in betrekking met hun noordelijke rasgenooten. Samen trokken ze te velde tegen den gemeenschappelijken vijand, hun belangen waren één gebleven, zelfs nadat in 1177, na herhaalde overstroomingen van de lage kustlanden, de Noordzee onder een hevigen storm het Vlie zooveel verwijdde. Wel verminderden toen de onderlinge betrekkingen tusschen Noord-Holland en Friesland, maar vele raseigenschappen hielden zich staande in het voortaan afgezonderde gedeelte.

Met een oppervlakte van 5000 km^2 en een diepte die verschilt van 3 tot 20 meter, heet de Zuiderzee maar zoo'n binnenzeetje, dat bestemd is om in afzienbaren tijd te verdwijnen, maar ondertusschen... een storm daar is, juist door de zandbanken, minstens zoo gevaarlijk als op de Noordzee en veel onaangenamer door den korten, Snellen golfslag. Bij mooi weer is het echter een genot zachtjes te deinen op haar oppervlakte. Door de steeds vochtige lucht is ze telkens anders. Nu eens zwart als inkt, vuilgrijs of geelachtig als een moeras; maar dan weer is één helder oogenblik voldoende, om haar met de teerste kleurschakeeringen te tooien. Ik ondervond het dien volgenden morgen. 's Nachts was de felle wind gaan liggen en aan den hemel waren de wolken weggevaagd. De zon schitterde met vollen glans, zich spiegelend en weerkaatsend in de golven. Het flonkerde aan alle kanten, de meeuwen vlogen met scherpe vreugdekreten over de baren en de visschersvloot kwam Hoorn's haven uit, de zeilen vol en de netten ten buit gereed.

Aan de noordkust van West-Friesland ligt Medemblik. Ook daar weer vindt men vele herinneringen, maar bovendien heeft dit stadje

een historisch verleden. Medemblik is de vroegere kroningsstad der oude Friesche koningen, vóór en ook nà het Christendom. Onder het bestuur van Karel Martel in de 8e eeuw, regeerde daar koning Radbout. Deze zou tot het Christendom bekeerd worden, maar reeds met den eenen voet in de doopkuip staande, vroeg hij aan bisschop Wolfram, die hem doopen zou, of zijn voorouders in den hemel waren. De bisschop gaf hierop een ontkennend antwoord en toen trad Radbout terug, verklarende liever bij zijn voorvaderen, dan zonder hen in den hemel te zijn. De dringende smeekbeden van den bisschop en van Radbout's reeds bekeerden zoon, hielpen niet; de onverzettelijke Fries bleef bij zijn besluit.

Van Hoorn naar Enkhuizen, waar ik mij inschepen zou naar Friesland, reisde ik per trein. Links en rechts van den spoordijk hetzelfde polderland met de vele sloten, het bijna uitsluitend zwartbonte vee en de steeds hooger wordende daken.

In Enkhuizen lag de stoomboot klaar, die de reizigers naar Stavoren brengen zou; we hadden dus geen tijd om de stad te bekijken, wat echter van minder belang was, omdat ik er vroeger reeds kwam. Enkhuizen ligt op den oostelijksten uithoek van West-Friesland, van twee zijden door de Zuiderzee bespoeld. Onder het Burgondisch huis was zij reeds een belangrijke handelsstad, doch 't was vooral in de tweede helft der zestiende eeuw dat de haringvisscherrij haar in welstand deed toenemen.

Het mooiste gebouw is voorzeker het stadhuis, ontworpen door Jacob van Kampen, den bouwmeester van het paleis op den Dam te Amsterdam. Het bevat prachtige schilderijen van Romein de Hooge; verder heeft men de Waag, de Gomaruskerk met een beroemd koorhek en ander snijwerk, den ingang van de St-Pancras- of Zuiderkerk enkele antieke Hollandsche gevels van de zestiende eeuw, waaronder het pakhuis, eertijds van de O.I. compagnie, de Drommedaris - het wachttorentje aan de haven-met een der welluidendste klokkespelen van Nederland, en een typisch binnenwatertje, dat ze de Friesche tuinen noemen. Het uiterlijk van dat thans vervallen plaatsje verschilt niet veel met Hoorn, ook hier weer de nette straten met de aardige huisjes. Ik kreeg telkens den indruk van een Neurenberger speeldoos, zoo popperig klein leek dat alles.

De stoomboot gaat oogenblikkelijk na het verlaten van de haven in noordelijke richting. Van Stavoren, waar we na een goed uur zouden aankomen, was niets te bespeuren ondanks de heldere lucht. Friesland's kust was onzichtbaar, zoodat ik al dadelijk het gevoel kreeg naar een vreemd land te reizen en dat behield al den tijd van mijn verblijf in de provincie. Taal, aard, gewoonten en omgeving zijn daar zoo gansch anders dan in het overige Nederland. Onze boot ging aardig snel; de deining was nauw merkbaar, maar toch nog sterk genoeg om eenige passagiers een aanval van zeeziekte te bezorgen. Een voorbijgaande hotter was bemand met Friezen uit Stavoren, die een paar stadgenooten op onze boot eenige woorden toeriepen in hun vreemde, scherpe, maar toch rijke en kernachtige taal. Ja, 't was voorzeker geen Holland waar ik heenging!

Na een half uur vertoonden zich de eerste heuvels van Gaasterland boven de kim. Het was vaag, schemerachtig grijs, maar langzamerhand kwam er kleur in. De alleenstaande stukjes sloten zich aaneen, de kust kwam in haar geheel te voorschijn; eindelijk waren zelfs het groen der zeedijken, de roode daken der huizen en de kappen der molens te onderscheiden. Bij somber weer is alleen het ‘Reade klif’, een vooruitstaande, roestkleurige zandbank, zichtbaar.

Stavoren, een van de oudste plaatsen van Friesland, vroeger de zetel der Friesche koningen en de hoofdstad van het rijk, was beroemd als handelsplaats. Thans is het een klein, onaanzienlijk stedeke, dat door het verzanden van zijn haven, de vroegere grootheid en welvaart verloren heeft.

Omtrent den ondergang der stad bestaat de volgende legende, die zelfs volgens eenige oude kroniekschrijvers tot de ‘waerachtige historiën’ behoort en in het jaar 1350 zou voorgevallen zijn. Ten tijde van Stavoren's hoogsten bloei, toen de schatrijke kooplieden niet wisten hoe ze hun geld zouden besteden en daarom maar zilveren drempels en gouden hekken voor hunne woningen lieten maken, woonde daar een vermogende weduwe, maar die tevens erg trotsch was en volstrekt niet liefdadig. Een menigte schepen bezat ze, die aanhoudend naar andere landen voeren om handel te drijven. Nu was zij sinds lang niet meer tevreden met de eerbewijzen van hare stadgenooten, ze dorstte naar meerderen roem en gaf daarom bevel aan een harer schip-

pers naar de Oostzee te varen en terug te komen met het kostbaarste, dat hij maar krijgen kon. De goede, eenvoudige man kwam terug met een lading van de beste tarwe, volgens zijn meening het kostbaarste wat er op de wereld bestond, het heerlijke graan dat rijk en arm tot voedsel diende. De weduwe was echter van een andere meening, ze was teleurgesteld en snauwde den schipper toe: ‘Wat gij aan bakboord ingeladen hebt, zult gij aan stuurboord in zee werpen; weg met den rommel!’ De schipper, verontwaardigd over zulk een bevel, verweet de rijke vrouw hare schandelijke verkwisting en voorspelde haar, dat zij eenmaal haar brood aan de deuren zou moeten bedelen. Dit denkbeeld vond zij al te dwaas; lachend trok zij een prachtigen ring van haren vinger en wierp hem in de golven, zeggende: ‘Zoomin ik dezen ring ooit terugkrijg, zoomin zullen armoede en ellende mij treffen’. - Het graan, dat zoovele armen uit den nood had kunnen helpen, werd dus, ondanks alle smeekbeden, in zee geworpen; maar kort daarop vond de rijke vrouw haar ring terug in de maag van een visch, dien ze voor haar middagmaal kocht. Van toen af kwam de voorspelling van den schipper in vervulling. De huizen die ze bezat, werden door brand vernield, hare schepen verongelukten op zee, roovers ontstalen haar geld en kostbaarheden, en zoo was na weinige jaren de eens zoo overmoedige vrouw tot den bedelstaf gebracht. Ook voor de stad, wier inwoners steeds zoo verkwistend waren, bleef de straf niet uit. Het weggeworpen graan veranderde, volgens de legende, in een breede zandbank, die zich vóór de haven uitstrekte, zoodat handel en scheepvaart ten gronde moesten gaan. Die zandbank heet nu nog het ‘Vrouwenzand’ en elk jaar groeien er nieuwe looze korenaren op. Die halmen zijn echter niets anders dan de helm, het algemeen bekende duingras.

Van Stavoren op Leeuwarden gaat de trein eerst dicht langs de kust, zoodat men soms vlak achter den zeedijk spoort. Deze verdedigingswerken, opgetrokken van klei, geschoord door kolossale basaltsteenen, zijn bewonderenswaardig. Duizende en duizende guldens heeft de aanleg daarvan gekost, daar al het materiaal uit den vreemde moest komen en telken jare wordt er nog voor veel geld aan hersteld. De zee kan er met zoo'n woest geweld tegen beuken, dat zelfs deze Titanswerken voortdurend toezicht en herziening noodig hebben. In de

oudste tijden woonden de Friezen, ten einde veilig te zijn voor het water, op kunstmatig opgeworpen heuvels of ‘terpen’. Vele van die terpen bestaan nog met het oude kerkje uit den Noormannentijd, maar andere zijn afgegraven en de klei voor grof geld verkocht. Men vond er menig stuk oud aardewerk, kunstig gevormde potten of sierlijke drinkhorens, munten en wapens, zelfs nog uit den vóór-Romeinschen tijd, en geraamten, niet alleen van huisdieren, maar ook van allerlei wild. Een zeer mooie verzameling van die terpvoorwerpen vindt men in het Friesch museum te Leeuwarden. Deze hoofdstad van de provincie heeft verscheidene mooie monumenten: de Jacobskerk met de praalgraven der stadhouders; het stadhuis, groot en prachtig gebouw waarin de stadsbibliotheek, de archieven en mooie schilderijen te vinden zijn; het oude Gouvernementsgebouw, dat alleen uit een historisch oogpunt waarde heeft; de in 1598 opgetrokken Waag; de Kanselarij of oud gerechtshof en nog verscheidene nieuwere gebouwen. Ook is er nog het oude prinselijke paleis en de prinsentuin (tegenwoordig een wandeltuin met muziektent), beide herinneringen aan het verblijf te Leeuwarden van de Friesche stadhouders uit het huis van Nassau-Dietz. Voor één daarvan, Willem Lodewijk, rechtstreeksch voorvader van Koningin Wilhelmina en om zijn menschlievendheid door de Friezen bijgenaamd ‘ûs heit’[1], werd vóór eenige jaren in Leeuwarden een standbeeld opgericht.

In het Friesch museum bevinden zich, behalve de ethnographische documenten en de plaatselijke oudheden, ook medailles, portretten uit de 16^{e} en 17^{e} eeuw en vooral een eenig mooie verzameling oud porselein. Die voorliefde van oud porselein vindt men er overal weer. Bij menigen boer staat er een pronkkast vol van het mooiste en fijnste porselein, dat zich maar denken laat, kopjes en schoteljes bij dozijnen vol, sierborden, vazen, schenkkannen, alles echt Japansch, Chineesch of Delftsch. Practisch nut hebben die voorwerpen niet, daarvoor zijn ze te kostbaar, evengoed als de zilveren theestoven, fornuizen en kleine snuisterijen van gedreven zilver, die ook meer voor het versieren van de woning, dan wel voor het gebruik dienst doen. Sedert eeuwen moeten de Friezen reeds zeer vaardig zijn geweest in het kunstig bewerken

(1) Onze vader.

van hout en allerlei metalen, getuige de soms meters diep gevonden voorwerpen in de terpen. En nog toonen zij met trots de door hun eigen landskinderen vervaardigde kunstvoorwerpen in museum of huiselijke verzameling. Des winters houdt menige boerenjongen zich bezig met kunstsnijwerk, dat op tentoonstellingen algemeene bewondering inoogst.

De Friezen houden veel van zoetigheid en zoo vindt men in Leeuwarden een menigte bakkerijen, die van allerlei Friesche koekjes en gebak verkoopen, zooals ‘dûmkes’ (anijskoekjes), krakelingen, taai, en vermaarde kruidkoek en het z.g. ‘klontsjebôlle’[1]. De naam geeft het aan, zoet is dit gebak, maar lekker ook, vooral als het pas uit den oven komt. Op zaterdag namiddag staan de broodwinkels vol met lange planken, waarop brooden druipende van suiker en stroop. Een voorproefje van luilekkerland! De Friezinnen met het oorijzer op (hier een vollen helm met platte stiften en een wit kanten muts, zoodat van het haar niets te zien is) loopen af en aan, om de noodige inkoopen te doen, terwijl het stadsdialect afwisselt met het eigenlijke of boerenfriesch.

In de steden is de bevolking Saksisch, natuurlijk vermengd met het Friesch; maar buiten bleef ze zuiver, vandaar ook dat alleen op 't platte land de taal goed gesproken wordt.

Opmerkelijk is de blanke gelaatskleur van deze vrouwen, hare trotsche, ja vorstelijke houding en haar mooie gang. Krachtig is het ras ondanks de vele slachtoffers, die de tuberculose maakt; dit is echter toe te schrijven aan den moordenden invloed van den bodem en het klimaat, dat zeer vochtig is en tevens guur door den fellen noorderwind, die voortdurend op de kusten staat.

Tusschen Stavoren en Leeuwarden bestaat de streek uit weilanden, met hier en daar een eenzame boerenhoeve door boomen omringd, zoodat er van 't gansche gebouw meestal alleen maar het hooge dak te zien is. De stallen staan dikwijls op het zuiden of zuidwesten, waaruit volgt, dat het woonhuis zijn gevel naar het noorden richt, een maatregel die het vee dus beter ten goede komt dan de menschen. Daar zal het echter wel om gedaan zijn; nergens ter wereld heeft

(1) Suikerbrood.

men zulk mooi vee als in Friesland, maar ook nergens wordt er zooveel zorg aan besteed. Het Friesche rund moet zijn zwartbont met witte pooten; een roode of roodbonte koe wordt er niet geduld en loopt er al eens een enkele van die kleur in de kudde, dan is ze toch ten doode opgeschreven en wordt in geen geval vermeld in het veestamboek. Een paria!

Men noemt soms het Hollandsche landschap eentonig, maar wie die prachtige Friesche velden ziet, bont van bloemen en vee en overgoten met een stralenden zonneschijn, zal daar niet over klagen. Ik zal ten minste dien aanblik niet licht vergeten!

De stadjes Hindeloopen, Workum en Ylst spoorden we voorbij en ik weet er dus niets bijzonders van mee te deelen, behalve dat Hindeloopen zich onderscheidt door een vreemde, van het overige Friesland totaal verschillende kleederdracht, die vroeger algemeen, maar nu nog slechts door sommige bewoners en vooral bij feestelijke gelegenheden gedragen wordt. Vroeger waren beide eerste steden havens van eenige beteekenis, maar ook hier kwam er verzanding en vervielen ‘Hynljippen en Warkum’ tot hun tegenwoordige kleinheid. Lief liggen ze echter in hun afzondering, deze Lilliput-stedekens.

Te Sneek, een druk bezochte boter- en kaasmarkt, is er een mooie oude brug, tevens poort, met twee spitse torens: de Waterpoort en een stadhuis met hoogen trap en fraai versierden gevel, waarop het wapen van de stad prijkt. Links een halven adelaar op gouden veld, als zinnebeeld van de Saksische stadsbevolking en rechts, drie boven elkaar staande kronen, waarschijnlijk omdat ‘Snits’ vroeger een Hanzestad was en dus veel handelsbetrekkingen met Zweden had. Eigenaardig is het echter, dat schuin daartegenover in dezelfde straat, zich het gemeentehuis bevindt van het omliggende Wymbritseradeel. Friesland heeft elf steden, twee eilanden en slechts dertig gemeenten of ‘grieteneien’. Deze bestaan dan ook uit een wisselend aantal dorpen met eigen kerken en scholen, maar slechts één gemeenschappelijk bestuur. Het gemeentehuis bevindt zich meestal in het voornaamste dorp; voor Wymbritseradeel staat het echter buiten de gemeente in Sneek.

Finland wordt weleens het land der duizend meren genoemd, maar met evenveel recht zou men de streek, tusschen Sneek en Heerenveen, dien naam kunnen geven; daar toch is het slechts water zoo ver

als het oog reikt. Meren en plassen vol ‘ruskepijien, plompeblêdden en swanneblommen[1].’

Het ‘plompeblêd en de swanneblom’ zijn de symbolen van Friesche trouw. Friesland's nationaalvlag bestaat dan ook uit eenige schuine banen, afwisselend wit en blauw en op het wit zeven roode plompebladeren.

We zaten in de tram tusschen Sneek en Heerenveen en daar hoorde ik niets anders meer spreken dan het Friesch. Eerst namen de menschen mij, de vreemdelinge, wat wantrouwend op, maar toen ze merkten, dat ik hun taal wel niet spreken kon, doch heel goed verstond, was het ijs al gauw gebroken. Op mijn verzoek zouden ze ook met mij hun ‘memmetael’[2] blijven spreken.

Het Friesch is voor den Hollander een gansch onverstaanbare taal en daarom werd het ginds wel als een zeldzaamheid beschouwd dat ik, die nog wel voor het eerst in hun ‘heitelân’[3] kwam, hun gesprek volgen kon.

Ik werd op de proef gesteld, de meest tegenstrijdige onderwerpen werden behandeld, maar het lukte hun niet mij in de war te brengen, daarvoor was ik in Utrecht te veel in de gelegenheid geweest mij te oefenen. Ik werd de beste maatjes met die Friesche boeren, veehandelaren en arbeiders, en toen we in Heerenveen de tram verlieten, werd mij met een welgemeend ‘ta wersjens!’[4] op trouwhartige Friesche manier de hand toegestoken.

Te Joure, een flink dorp voorbij het Sneekermeer, veranderde het landschap; de waterpartijen maakten plaats voor weiland en langzamerhand naderden we de woudstreek van Friesland. Uit aardigheid vraagt men wel eens: ‘Waar staat de Friesche boom?’, maar dat kan alleen toepasselijk zijn op het noorden en westen van de provincie, in 't oosten vindt men er boomen genoeg. Daar strekken zich ‘de wouden’ uit, een vruchtbare streek met veel bosschen, beplante wegen en door elzenhout omheinde landerijen. Het deed mij sterk denken aan Vlaanderen's bouwlanden, de lucht was er ook zachter en de bewoners, hoewel echte Friezen in dracht en spraak, vertoonden toch eenige

(1) Lischdodden, plompebladeren en waterlelies.
(2) Moedertaal.
(3) Vaderland.
(4) Tot weerziens!

andere eigenschappen. Men schijnt er de gezelligheid van het samenwonen in dorpen te verkiezen boven het verblijf op een eenzame hoeve, ook lijken de menschen daar mededeelzamer te zijn. Het voorzichtige zwijgen tegenover den vreemdeling wordt er althans niet zoo streng in acht genomen.

De bezitting Oranjewoud, een vroeger verblijf van de prinsen van Oranje, ligt in de nabijheid van Heerenveen. We reden er heen langs goed onderhouden, lommerrijke wegen en mooie bouwlanden; het buiten zelf ligt midden in de bosschen. Verscheidene uitgestrekte bezittingen vindt men er, o.a. het mooie Harinxmastate in de nabijheid van Beetsterzwaag.

Evenals Joure en Heerenveen is Beetsterzwaag een prachtig dorp, dat meer heeft van een stad dan van een gemeentewijk; er zijn uitstekende hotels, die in de vacanties druk bezocht worden door families uit Friesland en Groningen. Heerenveen vertoont nog de eigenaardigheid, dat dit dorp tot drie gemeenten behoort, die het zich onderling verdeelen; n.l. Skoatterlân, Haskerlân en Aengwirden. Op het punt waar ze aan elkaar raken, staat dan ook een herberg met het opschrift: ‘Yn de treie grieteneien.’

Te Beetsterzwaag zouden we overnachten in het hotel Herder, een uitstekend logement en dat ik daarom gaarne bij naam noemen wil. De eigenares, een deftige Friezin, met het onberispelijke oorijzer op, liet ons binnen in een verbazend groote eetzaal, met openslaande deuren op een grooten tuin, en binnenin zeer smaakvol versierd met levende planten en bloemen. Deze zaal werd 's winters gebruikt voor de ‘winterjounenochten[1].’ Mèt het ijsvermaak vormen deze gezellige bijeenkomsten een zeer typisch tijdverdrijf van de Friezen; ze spelen er n.l. liefhebberijtooneel. De stukken, in het oorspronkelijk Friesch geschreven door verdienstelijke auteurs, zooals daar zijn: Waling Dykstra, Fjibbe Geerts van der Meulen, Halbertsma, Jan fen é Gastmar, e.a. behandelen meestal tooneelen uit het volksleven. Velen van deze gelegenheidsspelers geven uitstekend werk en oogsten dan ook den lof van landzaat en vreemdeling in.

De Friezen zijn erg vaderlandslievend en het is dus geen wonder dat zij die ‘om ûtens’[2] zijn, hun best doen om de Friesche gebrui-

(1) Winteravondgenoegens.
(2) Buiten Friesland.

ken in eere te houden. Vandaar dat in heel veel plaatsen van het overige Nederland ‘selskippen’ ontstaan zijn, die zich ten doel stellen het spreken van de ‘âlde memmetael’ te bevorderen en meerdere aaneensluiting tusschen de ‘lânsljue’[1] mogelijk te maken.

Deze selskippen geven dan ook winterjounenochten. Men vergadert in een zaal en onder het zingen van Friesche liederen en het spelen van tooneelstukken brengt men de genoeglijkste avonden door. Die liederen zijn meestal mooi en zeer gevoelvol, maar nergens weet de Fries het zoo goed uit te drukken als in het gloedvolle Friesche volkslied. Ik was menigmaal in de gelegenheid die vergaderingen bij te wonen en wat ik er hoorde en zag, deed mij begrijpen waarom de Friezen nooit overwonnen werden. Die taaie wilskracht, het koppige, onverzettelijke doordrijven van hun wil, zoowel in 't goede als in 't kwade, maakt hun tot een volk van onoverwinnelijke kracht. ‘Frvslân boppe!’[2] is hun strijdkreet en wee dengenen die hun tradities zou durven aanvallen. Nog niet lang geleden liet iemand zich, in een groot Amsterdamsch blad, minachtend uit over ‘dat taaltje dat daarboven gesproken wordt’, en een bekend Friesch schrijver diende hem daar oogenblikkelijk op ten antwoord: ‘Jonkje, jonkje kom dou er is yn Fryslân!’ 't Was niet veel, maar ruimschoots genoeg om hem te doen verstaan, dat de Friezen als één man zouden opstaan om de beleediging te wreken.

Een oud Indisch man vertelde eens dat hij, in Antwerpen zijnde, op straat drie Nederlandsche matrozen zag loopen, aan hun uiterlijk als Friezen te herkennen. Hij legde een de hand op den schouder en voegde hem toe: ‘Ha, jullie zijn Friezen!’ Deze keerde zich om en gaf met strak gelaat ten antwoord: ‘Wêrom niet?’ De verblufte heer zweeg en vroeg niet verder, hoewel onze Janmaats daar niets verkeerd mee bedoelden en alleen gewapend waren tegen mogelijke miskenning van hun Friezendom.

Ook mij viel een soortgelijke ondervinding ten deel; in Drachten, hoofdplaats van Smallingerlân, waar we uit Beetsterzwaag per stoomtram aankwamen, is er een ophaalbrug met het wapen der grietenei. We bleven er naar kijken, glimlachend de een of andere opmer-

(1) Landgenooten.
(2) Friesland boven.

king makend, toen er plotseling achter ons verbazend hard gelachen werd. Eenige blonde mannen keken ons aan, in 't blauwe oog niets dan spot en minachting en ja, toch ook wel wat verborgen woede. Ze dachten blijkbaar dat wij aan het gekscheren waren over hun brug of hun woonplaats, en daarom maar gauw uit tegenweer nog veel harder gelachen dan wij. Toen ze evenwel vernamen dat wij belang stelden in dat schild, omdat ik indertijd alle wapens van Friesland's grieteneien geteekend had en toen het ten overvloede bleek, dat ik hun taal goed verstond, verdween de argwaan en maakte plaats voor de grootste welwillendheid. We kregen al de inlichtingen die we vroegen en bij het heengaan ook nog een vroolijk: ‘noflike reis fierders![1]’.

Of het nu door die ontmoeting kwam of door het niet Hollandsche van de omgeving, hoe dan ook, ik voelde in Drachten weer sterk, dat ik me eigenlijk in een vreemd land bevond. De hooge daken der huizen, de schoorsteenen met groot vierkant dekblad, de “doorreed’ of stalling met twee uitgangen, de hooge sjeezen (rijtuigen), de oorijzers van de vrouwen, de strakke gezichten van de mannen, de opschriften op winkels en woningen; maar vooral de taal, de scherpe, duidelijke taal, helderklinkend als regendruppels op de glazen, alles kwam dien indruk versterken. Echter herinnerde het officieele postkantoor met Neerlands wapen mij er aan, dat ik ook hier maar 2 1/2 cent te betalen had voor een briefkaart naar Terneuzen of Maastricht.

‘Hoe heet je?’ vroeg ik aan een kleinen dreumes met vlasblonde haren, die mij, voor zijn vader's winkel staande, nieuwsgierig bekeek. - ‘Sybe’, was 't korte antwoord. - “En jij?” aan een dito kereltje dat ook eens kijken kwam. - “Fije, en det binne Maayke en Akke”, op twee nog kleinere zusjes wijzende. We gaven ze ieder een cent, die ze met ernstige gezichten aannamen, als hoorde het zoo voor de gegeven inlichtingen.

Tot even boven Drachten gingen we nog steeds per stoomtram, maar daarna kwamen we te zitten in de paardentram voor Veenwouden (station der lijn Harlingen-Nieuwe Schans) en Dockum. Wel twintig jaar is dit de eenige aansluiting geweest tusschen Dockum en de rest

(1) Genoeglijke reis verder.

der provincie, maar nu bestaat er een locaalspoor, dat dit stadje en andere plaatsen uit het noorden met Leeuwarden verbindt. Binnen in het ouderwetsche voertuig was het benauwd en smal, maar we kregen een plaatsje bij den koetsier en zoo ging geen enkele bijzonderheid van den weg voor ons verloren. Trouwens daar zorgde onze voerman wel voor, zijn paard draafde kalm door en hij had alle gelegenheid om zich met ons bezig te houden. Eindeloos lange wegen zijn het daar, maar ik vond het er niet vervelend; het is er lief, landelijk eenvoudig en bij elke kromming van den weg kwam er afwisseling. Dan eens was het een ooievaar die, boven op zijn nest gezeten, met stoïcijnsche onverschilligheid, het leven beneden hem gade sloeg, of wel huppelde een jong veulen als dol achter de schutting van elzenhout en waar deze stoffeering ontbrak, wist onze koetsier door een kwinkslag of het vertellen van een aardige anecdote, er den moed in te houden. De man was werkelijk een aangenaam ‘causeur’ en daar ik een dankbare toehoorderes was, deelde hij mij menig belangwekkend feit mee over de streek en de bewoners.

Eindelijk, na een paar uren en bij een laatste kromming van den weg, verlieten we ‘de wouden’, d.w.z. alle geboomte hield op en aan den gezichteinder van de vlakte vertoonde zich Dockum. Gulliver bij het naderen van Mildendo in Lilliput moet een soortgelijke gewaarwording hebben gehad als ik, toen dat kleine, lieve stadje zich vertoonde, verscholen tusschen het geboomte van zijn groene wallen. De tram houdt nog daarbuiten stil, dus in de gemeente Dantumadeel. We traden onder het nieuwsgierig kijken van de inwoners, het stadje binnen langs de Woudpoort. Dockum heeft vier poorten die kruisgewijze tegenover elkander staan: de Woudpoort in 't zuiden en daartegenover de Aalsumerpoort, in 't westen de Hantumerpoort en ten slotte in het oosten de Halvemaanspoort, zoo genoemd omdat van daar uit de Dockumers naar Damiate optrokken. Als herinnering aan dien tocht voert Dockum nu nog steeds een Turksche maan in 't wapenschild.

't Is een leuk volk, die Dockumers; geest en intelligentie hebben ze in ruime mate, vroolijkheid ook, want ze houden van een kwinkslag of een aardigheid en wanneer die voorgedragen wordt in hun grappig dialect, werkt het onweerstaanbaar op de lachspieren.

Het stadhuis van Dockum staat midden in de stad op een ruim plein, de ‘Syl’[1] genaamd. Van een sluis is niets te zien, wel loopt het water van de gracht onder het plein door. Over de borstwering die aan beide zijden is aangebracht, hangen eenige baliekluivers. Ze zoeken naar... de garnaat of garnaal!

Dockum wil niet onderdoen voor grootere steden en houdt er dus ook een legende op na. Volgens deze moet er onder de Syl een reusachtige ‘garnaat’ liggen aan een ijzeren ketting. Gevonden is hij echter nog door niemand en daarom zegt men van de Dockumers, dat ze de garnaat zoeken, maar hem niet vinden kunnen, omdat hij onder de Syl ligt. De oorsprong van deze legende is waarschijnlijk te zoeken in den tijd dat de zee veel dichter bij Dockum lag en een groot gedeelte der bevolking zich met de garnalenvangst bezighield.

Andere bezienswaardigheden zijn de Waag, een zeer oud gebouw, de Fetsepomp, een niet zeer fraai monument, maar uit de middeleeuwen afkomstig en daarom belangwekkend. Van deze pomp zegt men dat ze in verband staat met den Bonifaciusput, die even buiten de poort, op 't gebied van Dantumadeel te vinden is.

Den volgenden morgen gingen we er heen om dit vermaard monument te bekijken. Het stond er toen vol met kermiswagens, want het was juist jaarmarkt in Dockum, maar we stoorden ons niet aan het minder aanlokkelijke van de omgeving en stapten dapper door. De Bonifaciusfontein geniet haar vermaardheid niet alleen omdat het de eenige bron uit de gansche streek is, maar ook om de legende die er aan verbonden is. In 753 kwamen aldaar eenige Engelsche zendelingen om het Christendom te prediken. Maar de Friezen wilden toen van die nieuwigheid niets weten en de aanvoerder, Bonifacius, werd, met een groot aantal volgelingen, vermoord. Ter plaatse, waar dit gebeurde, trapte zijn paard met den hoef op den grond, zoodat deze bron ontstond. De eigenlijke wel ligt veel verder het land in; waar het water langs loopt zijn op regelmatigen afstand wit geschilderde hekjes aangebracht, zoodat de weg gemakkelijk te vinden is.

Wie Dockum verlaat langs de Alsumerpoort komt in de grietenei Oost-Dongeradeel, waar zich het station bevindt van de lijn

(1) Sluis.

Metslawier-Leeuwarden. Metslawier is de hoofdplaats van Oost-Dongeradeel, dat dertien dorpen telt; ook de daaraan grenzende gemeente West-Dongeradeel bestaat uit een aantal flinke welvarende dorpen. Deze grieteneien ontleenen hun naam aan het rivierje de Donga, dat tusschen hun gebied stroomt en in hun wapenschilden wordt dat ook herdacht: een zilveren streep loopt voor Oost-Dongeradeel recht en voor West-Dongeradeel kronkelend over azuren veld.

Aan het verblijf in de Dongeradeelen zijn voor mij beslist de aangenaamste herinneringen van de gansche reis verbonden. Door bijzondere omstandigheden was ik in de gelegenheid bij eenige families daar aan huis te komen. Ik heb dus veel kunnen zien en opmerken van wat een ander reiziger misschien niet zou bespeuren; maar toch zal elkeen die daar voor het eerst komt, een zeer gunstigen indruk krijgen. In gansch Friesland zag ik geen enkel dom gezicht, maar hier... boer of arbeider, rentenier of handwerksman, allen zonder uitzondering bleken intelligent te zijn. De ontwikkeling is daar dan ook groot; de boeren zijn beschaafde menschen, die behalve een grondige kennis van hun vak, ook nog best mee kunnen praten over andere, zeer verschillende en geleerde onderwerpen.

Ook is de kennis van vreemde talen er lang niet zeldzaam; menig boerenzoon gaat na het lager onderwijs op de dorpsschool, nog eenige jaren in Dockum of elders een inrichting voor meer uitgebreid lager onderwijs bezoeken.

Eerlijkheid en openhartigheid zijn hoofddeugden van de Friezen, ze komen recht voor hun meening uit en zullen zich niet storen aan de z.g. etiquette. “Sljucht en rjucht’[1] zeggen ze waar het op staat, al mag dat dan soms wat ruw klinken. Toch zijn ze beschaafd en fijngevoelig; ze zullen niet licht door misplaatste nieuwsgierigheid iemand kwetsen.

We hadden bijzonder goed weer daarginds in 't hooge noorden en ik kon me dus moeilijk voorstellen hoe koud het daar 's winters wel zijn kan, wanneer dagen achtereen de zeewind guurt en de sneeuw tot metershooge duinen opzwiept. Onder het felle schijnen van de zon, lagen de uitgestrekte velden als met goudglans overtogen, om zich

(1) Eenvoudig en recht.

tegen den avond, bij het wondermooie kleurenspel van den hemel, met ijle dampen te bekleeden. Het was een schouwspel zoo teer, zoo fijn en tevens zoo verheven, dat het mij stil deed worden van ongekende aandoening en bewondering. Het oorverdoovende gekwaak van de kikkers was het eenige dat de betoovering verbrak. Maar 't gezang van deze Friesche nachtegalen behoort zoo bij dit landschap van nevels en weiland, dat ik er niet onaangenaam door getroffen werd. Door de onmiddellijke nabijheid van de Noordzee, liet de Noorderwind zich nog even gelden, maar na den warmen dag was dat briesje een verkwikking.

Tusschen de eilandenreeks, van Terschelling tot Norderney, ja zelfs tot Jutland, en het vasteland, bevinden zich in zee ondiepe gedeelten, die langzamerhand ontstaan zijn door een voortdurend aanspoelen van het zand, een opeenhooping van uit de zee afkomstige gewassen en het slib, dat de rivieren naar zee voeren en dat door den vloed weer teruggedreven wordt. Deze onbepaalde stranden heeten ‘wadden’ en hebben bij eb een modderachtige kleur. Evenwijdig aan de kust loopen er min of meer bevaarbare geulen, sommige zeer diep. Bij de kentering van het getij vloeit het water daar in talrijke stroompjes heen, kreken en plassen vormend van zeer verschillenden omvang en diepte. Talrijke zeevogels komen dan aanvliegen om er hun voedsel te zoeken, de meeuwen, zwaluwen en sterlingen werpen zich op de kleine vischjes die in de plassen achterblijven, terwijl andere vogels trachten de weekdieren uit hun schelpen en schalen te pikken; eerst bij het terugkeeren van den vloed verdwijnen deze drukke gasten, die de lucht vullen met hun eentonig gekrijsch en schel getjilp. Reeds ten tijde der Romeinen bestonden de wadden op de Noordkust van 't Friesche land, zooals men uit de vertaling van P.C. Hooft naar Tacitus kan zien.

Te Holwerd, een mooi dorp in West-Dongeradeel, zagen we de zeekust. Een ontzagwekkende dijk hield het geweld van de golven tegen. We stonden er boven op en hadden zoo een prachtig vergezicht op de vette polders en het mooie vee, dat aan het landschap zoo'n eigenaardige levendigheid geeft.

De grimmige noorderwind blies ons haast weg, maar we hielden dapper stand, want daarginds, vele kilometers in zee, lag Ameland

en dat moesten we eens goed bekijken. Een lange strook grond vertoonde zich even boven den glinsterenden waterspiegel, de blonde duinenreeks die zich af en toe donkerder kleurde, verdween soms geheel, om even verder weer te voorschijn te komen, zelfs waren de omtrekken van een boomengroep vaag te onderscheiden. Het geheel was door een nevelachtig waas overtogen en lag er zoo bekoorlijk, dat het meer had van een fata-morgana, een betooverd sprookjesland, dan van een werkelijk bestaand eiland. Vroegere jaren is er met veel kosten een dam gemaakt, die Ameland met het vasteland verbond, maar op een stormachtigen nacht sloeg de zee er drie gaten in; de overblijfselen zijn bij den overtocht nog te zien.

Op dit eenzame eiland bevinden zich drie welvarende dorpen en één gehucht; de bewoners houden zich met land- en tuinbouw, veeteelt en vischvangst bezig. 's Avonds flikkert het vuurtorenlicht van Ameland over de golven, ook de lichten van Schiermonnikoog, het tweede Friesche eiland, en Terschelling zijn meestal zichtbaar. De ‘Brandaris’ of vuurtoren van dit laatste eiland (door de Friesch sprekende bevolking Skylgerlân genoemd) geeft het sterkste licht van gansch Europa.

- ‘Wol Mefrou ek ‘n pântsje kofje ha’? (Wil Mevrouw ook een kopje koffie hebben), vroeg mij de statige Friezin, die we tegen het middaguur een onverwacht bezoek brachten. Ze was nog niet in vol ornaat, het gouden oorijzer lag nog in de kast, maar om het gelaat met de fijne, aristocratische trekken, droeg ze een wit gehaakt mutsje dat de kortgeknipte haren bedekte. Wat moet die vrouw mooi geweest zijn in haar jonge jaren! Nu hadden het verdriet en de zorgen rimpels gegraven om de oogen en den mond; maar toch toonden deze trekken nog onmiskenbaar de voornaamheid en de beschaving van deze boerendochter. Het zal voor haar een teleurstelling geweest zijn, dat ik haar zonder haar kap zag, maar ze liet er niets van merken, maakte ook geen verontschuldigingen en gedroeg zich alsof ze, in plaats van een huishoudschort en 't witte mutsje, minstens een statiejapon en gouden kroon ophad.

Het kopje koffie werd mij uit een dikbuikigen trekpot met een kraantje geschonken; een stukje turf lag er onder te smeulen om het vocht warm te houden.

- ‘Ek molke, ek en klontsje’? (Ook melk, ook een klontje?)

- ‘Ja, graag!’

Met een schenklepeltje, kunstwerk van gedreven zilver, deed mijn gastvrouw wat dikke room bij de koffie en nam vervolgens uit een doosje van Chineesch lakwerk een klontje van witte kandij.

Alles gaat er steeds in de puntjes; onder het blad, met de koffiekan en andere attributen, komt nog een kleedje om de gladgeboende tafel niet te schenden. Die gewoonten worden van ouder tot ouder bewaard, want de Friezen zijn conservatief. Ze gaan met hun tijd mee wat ontwikkeling en beschaving betreft; op gebied van landbouw en veeteelt gebruiken ze de nieuwst uitgevonden werktuigen; maar in den huiselijken kring, in 't familieleven blijven de oude gebruiken van volle kracht.

Ik heb het voorrecht gehad een boerderij van binnen en van buiten te kunnen bekijken. 't Is eigenlijk een rijk in 't klein, zoo'n flinke boerenhoeve met de omliggende landerijen. De boer, met zijn gezin, woont in een ruim huis, dat vooraan staat en door een tusschenbouw met de stallingen verbonden is. Zoo'n ‘bûthûs’[1] is hier van ‘tzelfde model als de West-Friesche stallen; alleen is er meer ruimte, wel voor honderd beesten.

Een aardig gezicht moet het 's winters zijn al die zwart bonte koeienruggen in een rij te zien staan; nu was 't bûthûs echter leeg en 't vee op het veld, waar het de trots van den boer uitmaakt. De ‘gollen’[2] met hun hooge daken zijn dikwijls tot aan den nok gevuld met geurig hooi en koren. Het gewelf van een Gothische kerk lijkt weinig hooger dan deze daken. Staat men er onder, dan schijnt die holle ruimte reusachtig, het is er koel en van boven straalt een schemerachtig licht, dat de uiterste hoeken in 't halfdonker laat.

Om het erf staan dikwijls eenige arbeidershuisjes, waarin dan de knechten wonen, zoodat de boer zijn personeel steeds in de onmiddellijke nabijheid heeft.

Er zou nog zooveel te zeggen zijn over de levenswijze en de gebruiken van de Friezen in Friesland, maar ik moet een keuze doen. Vóór ik echter aan 't vertellen ga over Groningen, dien ik nog even

(1) Veestal.
(2) Stapelschuren.

de aandacht te vestigen op een tocht, dien we per rijtuig deden van Dockum over Oostrom, Ee en Aengwierum naar de ‘Neie Sylen’[1] aan de Lauwerszee. Het Dockumer Grootdiep, een sterk kronkelend kanaal, loopt langs die streek. Eigenaardig is het een zeilboot daarop na te gaan, dan links, dan rechts, den achtersteven plots wendend, om even later weer schijnbaar op de afgelegde baan terug te komen. Is men op eenigen afstand, dan zijn alleen de zeilen zichtbaar en schijnt het schip dwars over land te laveeren.

Van de Neie Sylen gingen we ook per rijtuig (het eenige vervoermiddel, daar trammen en treinen er ontbreken) langs vruchtbare bouwlanden, naar Kollum en Buitenpost. Vroeger werd hier vlas verbouwd, maar nu is het bijna geheel verdrongen door aardappelen, tarwe en beetwortels. Bij het naderen van Kollum komt er ook meer struikgewas langs de wegen en om de bouwlanden.

Niet ver daar vandaan, ten zuiden van Kollum, bevinden zich eenige arme heidedorpen; de bewoners trekken het gansche land door als schareslijpers, bezembinders, matten- en mandenmakers. Elk jaar echter wordt de streek meer ontgonnen en verbetert de toestand daardoor; het is trouwens het eenige armelijke gedeelte van gansch Friesland.

Van Buitenpost gaat de trein op Groningen; het was dus het laatste dorp van Friesland dat we zien zouden. Ik dacht aan het land, dat ik nu verlaten ging, en ondanks de nieuwsgierigheid naar wat Groningen mij brengen zou, kon ik een gevoel van leedwezen niet onderdrukken; ik had er mijn verblijf zoo gaarne wat langer gemaakt. Wat ik gezien en beleefd heb in Friesland zal het mij nimmer doen vergeten. Ik deed mijzelf dan ook de belofte er nog eens weer te keeren later; maar dan in den barren winter, als het water dik bevroren en het ijsvermaak in vollen gang is.

Valete, Frisici!

De stad Groningen werd door ons gauw bereikt. Na al de dagen doorgebracht in een land, waar de gewoonten der voorouders nog van volle kracht zijn, viel het ‘groszstädtische’, het nieuwerwetsche van Groningen ons dubbel op. Een ruim en mooi station, electrische tram-

(1) Nieuwe sluizen.

men, automobielen, dames met glacé handschoenen en nieuwmodische japonnen, wandelende studenten, militairen, aapjeskoetsiers en haastig fietsende slagersjongens, alles en allen bewezen ons, dat we in een groot centrum waren.

Groningen, de voornaamste stad van het noorden, telt een 70.000 inwoners, maar geeft door den breeden aanleg van de straten, den fraaien huizenbouw en de mooie plantsoenen, een veel grooteren indruk. Vooral de Groote Markt, het ruimste plein van heel Nederland, met den indrukwekkenden Martinytoren, een Gothisch gebouw van 105 meter, verdient hierom de aandacht. Als bezienswaardigheden bezit Groningen nog het stadhuis, een modern gebouw met zuilengalerij en waar een medaillenverzameling te zien is; het Gerechtshof, het gouvernementsgebouw, de beurs, den nieuwen schouwburg, het postkantoor, het doofstommeninstituut, in 1790 door den hoogleeraar Guyot opgericht, een der beste instellingen van dien aard in Europa, en ‘last not least’ het zeer mooie academiegebouw, dat opgericht werd in de plaats van de, in 1851 gebouwde en vóór enkele jaren door brand vernielde, hoogeschool. Ook het academisch ziekenhuis dat, om zijn uitgebreidheid en de zorg, waarmede het opgericht werd, zijn gelijke in Nederland niet heeft, dient vermeld te worden. De gebouwen beslaan een gansch plantsoen.

Weinige steden hebben in den loop der geschiedenis zooveel tegenspoed ondervonden als Groningen. In de IX^{e} eeuw door de Noormannen verwoest, kwam ze achtereenvolgens onder de heerschappij van de hertogen van Saksen en van Friesland, de bisschoppen van Utrecht en van Munster, den hertog van Gelderland en den koning van Spanje. In 1282 werd Groningen een Hanzestad. Van 1505 tot 1594 had de stad tienmaal een beleg te weerstaan; door de Spanjaarden genomen in 1580, een jaar na het toetreden tot de unie van Utrecht, werd ze hernomen door den prins van Oranje in 1594.

De bevolking is er nagenoeg heelemaal Saksisch, maar de ‘ommelanden’ integendeel zijn voor een groot deel Friesch. Vandaar ook dat het wapen der provincie verdeeld is in vier velden, waarvan twee den Saksischen adelaar voeren en de twee andere de Friesche banen met de plompebladeren: stad en ommelanden.

In het noordelijkste gedeelte is het Friesche element het zuiverst gebleven, maar de taal ging er verloren.

Scherper dan de taalgrens in België, scheidt de provinciegrens de Friesch sprekende bewoners van Friesland, van hun rasgenooten de Groningers, met hun zwaarklinkend Nederlandsch dialect, waarin er echter nog wel Friesche woorden en uitdrukkingen te vinden zijn.

Scherp en duidelijk klinkt het oude Friesch, zwaar en lomp het Groningsch. En zooals de spraak, verschilt ook de Groninger in karaktereigenschappen en uiterlijk met den Fries. Nergens zag ik zulke prachtmenschen als in Groningen, athleten met blonde haren en blauwe oogen; maar minder vlug, minder intelligent en onverschilliger dan de Friezen. Het lenige, handige en onbewust aristocratische van dezen missen ze ten eenen male; alleen de blauwe oogen, met hun ondoorgrondelijken blik, stempelen hen tot het ras der Friezen. Toch zijn de Groningers zeer flinke en degelijke menschen; en elke vreemdeling, die deze streken buiten het engere ‘âlde Fryslân’ bezoekt, zal ook de bewoners er van zonder twijfel aanzien als te behooren tot hetzelfde volk, hoezeer ook de vermenging met Saks (en Scandinaaf?) merkbaar is.

Zelfs in 't dragen van het oorijzer verraden de Groningsche vrouwen het karakterverschil met de Friezinnen; de kap is langer, de stiften, die meer bewerkt zijn, staan dichter bij de oogen; het geheel geeft een slordiger, losser, minder vluggen en deftigen indruk.

Waar men in tram en trein, of op straat een man met lange beenen en smal aangezicht ontmoet, kan men er haast zeker van zijn, in hem een afstammeling van de oer-Friezen te herkennen. Meestal draagt hij dan een oud-Frieschen naam; komt men aan 't praten, dan valt ook weer op de duidelijkheid en beslistheid, waarmee hij zijn gedachten weet te uiten. Van ouder tot ouder woont zijn geslacht in Groningen, maar zijn aard, zijn karakter, zijn bloed zijn Friesch gebleven.

Van de stad Groningen gingen we per spoor in oostelijke richting naar 't station Hoogezand-Sappemeer, gelegen tusschen de beide dorpen van dien naam. Een mooie, bloeiende streek, veel weiland, veel kanalen met hooge vaste bruggen, belommerde wegen en welvarende dorpen. Te Hoogezand, dat nog tot de veenkoloniale dorpen kan gerekend worden, namen we een rijtuig om ons naar de noordelijker gelegen gemeente Slochteren te begeven. Net als in Friesland, zijn de dor-

pen in Groningen groepsgewijze onder één bestuur verzameld. Door lage veengronden, vervormd tot vruchtbaar bouwland, waarop veel gerst en haver geteeld wordt, kwamen we in den namiddag aan te Slochteren, het eerste en voornaamste dorp van die gemeente.

Reeds in de verte ziet men den ouden kerktoren zonder spits, vierkant met een pannendak. De kerk brandde jaren geleden af, maar de toren bleef staan, aan de zuidzijde zitten er twee Spaansche bommen in; deze werden tijdens het beleg van Groningen op het kerkhof gevonden en in den torenmuur gemetseld.

Slochteren bezit één bezienswaardigheid: de Freylemaborgch, een Friesche 'stins'(1) uit de XIII^{e} eeuw. Aan het slot zelf is er uiterlijk niet veel merkwaardigs en van binnen hadden we geen gelegenheid het te bezien, daar de slotheer afwezig was. Het park mag echter bezichtigd worden door vreemdelingen en dat is dan ook wel de moeite waard.

Wie Zola's boek 'La faute de l'abbé Mouret' gelezen heeft, kan zich eenigszins een denkbeeld vormen van dezen heerlijken tuin. Telkens en telkens buigt het wandelpad zich om en steeds beschouwt men natuurtafereelen van verrassende schoonheid en verscheidenheid. Er schijnt geen eind aan te komen, de grenzen van de bezitting zijn niet te vinden; denkt men er te zijn, dan komt plotseling weer iets anders, nog mooier dan het voorafgaande. En men dwaalt, dwaalt zonder te denken aan tijd noch uur. Eerst moet de dikke boom gevonden worden, de boom waarvan Zola spreekt en die ook niet ontbreekt in het Slochterbosch. Ha, daar is hij eindelijk, de eerbiedwaardige reus, de plataan met zijn onmetelijke kruin en den stam waar tien menschen omheen moeten staan om een kring te vormen! Prachtig is het daar en zoo vredig, zoo stil; een bank, die er omheen getimmerd is, noodigt tot uitrusten, tot droomen, tot zwijgende bewondering.

Zou Zola het Slochterbosch gezien hebben?

Vroeger was de provincie Groningen in zes districten verdeeld en nu nog worden verschillende streken met de oude namen genoemd. De gemeente Slochteren ligt zoodoende in het vroegere Friesche Fivelingo.

(1) Burcht.

Onlangs kreeg ik in handen een oud boek, handelend over de rechtspraak voor Fivelingo in de XIV^{e} eeuw en de taal, die er toen gesproken werd, was zuiver Friesch.

Shildwolde, met den spitsen, gansch van baksteen opgetrokken toren, Helium, Siddeburen, al deze flinke dorpen, gemeentewijken van Slochteren, reden we voorbij. Aan den weg staan ettelijke villa's en buitenverblijven, maar laten we ons niet vergissen, het zijn boerderijen. Het ruime, deftige woonhuis, met groote spiegelruiten en kanten gordijnen, verbergt de reusachtige schuren. Voor aan de straat ligt een fraaie bloementuin, achter op het erf is 't boerenbedrijf in vollen gang. Hier is alles het persoonlijke eigendom van den boer; geen gehuurde hofsteden of landerijen, alles ‘eigen spul’; vandaar ook dat zoo'n boer zich erg voelt en het bijv. beneden zijn waardigheid acht, om derde klas te reizen. En zie de vrouwen maar eens. Hoe rijk gaan ze niet gekleed en wat besteden ze niet aan goud en andere sieraden. De Nederlandsche statistieken maken uit, dat het landbouwbedrijf in de provincie Groningen verreweg het meest winstgevend is. Dit vindt zijn oorzaak in de vele aldaar voorkomende rijkslandbouwscholen, die uitstekend onderwijzend personeel bezitten en uitgestrekte proefvelden en die bloeien door het gewilde gebruik, dat er van gemaakt wordt door de boerenjongelingschap. De Groninger boer wordt dan ook gerekend vooraan te staan als baanbreker voor de nieuwere wetenschappelijke landbouwmethodes, zooals het aanwenden van kunstmeststoffen, het bepalen telken jare van de vruchtensoort, die uitgezaaid zal worden en het gebruiken van de nieuwste landbouwwerktuigen. De resultaten, door ons leeken te zien als prachtige koren- en koolzaad- en vlasvelden, moeten dan ook verbazingwekkend zijn.

Te Siddeburen draaiden we weer af naar het zuiden, om de gemeente Noordbroek te bezoeken. De dag naderde zijn einde, het was weer een verrukkelijk mooie avond. Bloedrood werden de fijne wolkjes gekleurd door de ondergaande zon, de ijle nevels, die uit den vochtigen bodem opstegen, weefden een doorzichtig waas om het landschap, terwijl de arbeiders, het gereedschap op den schouder, met langzamen stap naar huis gingen. Aan een van hen vroegen we den weg. De man keek ons aan, zweeg een oogenblik en gaf dan doodkalm en traag de gevraagde inlichting. Was het vermoeienis, begreep hij ons niet goed

of lag het in zijn aard? We besloten het nog eens te probeeren met een ander individu. Een jongen van elf jaar ongeveer, stond een eindje verder te kijken; ook tot hem werd dezelfde vraag gericht. 't Jongmensch kijkt ons aan, glimlacht en zwijgt.

- ‘Versta je ons niet?’

Een bevestigend knikken en eindelijk:

- ‘Kiek, die kant uut.’

We waren al weer op stap, tegen zooveel bedaarde langzaamheid bleken we niet opgewassen. En nog eens kregen we een staaltje van deze koele rustigheid. Een dame stond voor het hek van haar tuintje. Onze beleefde vraag waar het postkantoor was, scheen haar zoo te doen ontstellen, dat ze geruimen tijd noodig had om zich te uiten. - ‘Kiek’... nog een tempo en dan kwam ten laatste het antwoord. Het lag daar dus wel in den aard van de menschen; een Fries doet anders, is dadelijk klaar met zijn antwoord en heeft niet zooveel tijd noodig, om het onder woorden te brengen. Misschien is het de stoere kracht van de Groningers, die hen zoo langzaam maakt, het degelijke wel doordachte van menschen, die het goed hebben in hun vruchtbaar land en zich weinig storen aan den vreemdeling.

Van Noordbroek naar Delfzijl loopt er een nieuw aangelegde spoorweg. We reisden in gezelschap van uitgaande schoolkinderen; allemaal op het mooist gekleed en oranje vlaggetjes in de handen. De oogen glinsterden van pret, maar toen ik ze aankeek en met mijn buurmeisje een praatje wou maken, werden de blikken beschaamd naar den grond gericht en scheen het jongejuffertje de spraak te hebben verloren. Verlegen volkje, dat te Delfzijl een dagje ging doorbrengen in de frissche zeelucht.

De kap van een oude boerin trok mijn aandacht door de vele van de stiften afhangende kettinkjes, de juweelen mutsspelden en het blauwe gaas, dat hier net als in West-Friesland tusschen de kant was ingelascht. Men zegde mij, dat dit een zeer ouderwetsch model was en weinig meer gedragen werd. Ze kwam uit den zuid-oosthoek van Groningen.

Delfzijl aan de uitmonding van de Eems is een zindelijk havenstadje, omringd door hooge wallen met sluisdeuren. Een daarvan heet de Waterpoort en geeft toegang tot de aanlegplaats voor de booten op

Emden (Hannover). Het was ons plan geweest de reis te vervolgen door Oost-Friesland naar de Ditmarsche heide; maar door onvoorziene omstandigheden moesten we veel vroeger terugkeeren, zoodat we alleen tijd hadden om een bezoek te brengen aan Emden.

Over de Dollard duurt de tocht vijf kwartier. De kapitein van de boot, die wel Engelsch, Duitsch, Deensch, Noorsch en Hollandsch sprak, maar volgens eigen getuigenis geen woord Fransch kende, vertelde ons van de vele betrekkingen met Scandinavische landen. Delfzijl heeft een Deensch vice-consulaat en in Emden zagen we zoowel de Noorsche als de Zweedsche vlag in de haven wapperen.

Het zeer mooie Rathaûs, links en rechts omgeven door oud-Hollandsche huizen met trapgeveltjes, bevat een belangwekkende verzameling wapenrustingen, vlaggen en curiosa uit den Spaanschen en Franschen tijd. Om deze ‘Rüstkammer’ te mogen zien moet men een kaart halen in het Hauptpolizeiambt. Dit is een klein en onaanzienlijk gebouwtje, maar haast even belangwekkend als het monumentale Rathaûs, om de oud-Nederlandsche spreuk, die in den gevelsteen gebeiteld is: ‘Slaept niet, die daer waeckt’. Toepasselijke woorden voor een politiepost, maar van hoeveel dieper beteekenis hier aan de grenzen van de Nederlanden. Slaept niet die daer waeckt over de erfenis der vaderen, hun taal, hun gewoonten, hun eeuwenoude tradities. Emden moge dan Duitsch wezen, de inwoners zijn het slechts oppervlakkig. Diep in 't gemoed zijn het Nederlanders, Groningsch van spraak, Friesch van inborst menigmaal.

Een politieagent gaf ons de kaarten; het bleek een Bentheimer te zijn, die ronduit verklaarde zich zoo goed als Nederlander te voelen en onze taal tamelijk zuiver sprak.

- ‘Soll ik geen Hollandsch verstaan, ik bin ja Bentheimer! In de Rüstkammer moet u sehen hoeveel Nederlandsche noamen en aufschriften er te vinden zijn.’

We klommen dus de trappen van het Rathaûs op, nadat de Führer ons de gouden schatten van Emden in de raadzaal getoond had: mooie drinkbekers en de prachtige ambtsketting met 's Keizers portret van den burgemeester. Jammer genoeg had de man het te druk met eenige Duitsche marineofficieren, om ons in te lichten over het tentoongestelde in de Rüstkammer. Toch was er genoeg te zien dat

voor zichzelf sprak: oude zijden vlaggen uit de slagen van Heiligerlee en Jemmingen, met Nederlandsche spreuken zooals ‘Hou ende Trou’, ‘Eendragt maakt Magt’, ‘Alles voor het Vaderland’; schilden met louter Nederlandsche namen van officieren uit den Spaanschen tijd: Piet Marmeus, Jan Schaarfsma, Sjoerd van der Tol enz...; walvischtanden met de Nederlandsche vermelding, hoe in het jaar zestienhonderd zooveel deze tanden door een schipper uit Emden van Groenland gehaald werden; een schoorsteenplaat met oud-Hollandsch opschrift en zooveel meer nog.

Op de ‘Alter Markt’, waar standbeelden staan van den grooten keurvorst en van Bismarck, trok de naam van een fruithandelaar onze aandacht. Jan Poppinga, dat was voorzeker een Nederlander, een Fries, die hier woonde. Op 'tzelfde oogenblik verscheen de eigenaar voor zijn winkeldeur, een blonde jonge man, hoog van gestalte, met smal, bleek gelaat en lichtblauwe oogen. Dit versterkte onze meening; we moesten dat eens onderzoeken en gingen dus maar wat kersen koopen. Jan Poppinga bleek geen Fries te zijn, maar Duitscher uit Emden, ook van afkomst; d.w.z. voor zoover hij het wist uit de verhalen van zijn vader en grootvader, had zijn geslacht altijd in de streek gewoond. In 't Nederduitsch, dat precies Groningsch is, vertelde hij ons van de vele bewoners met Friesche namen. Zuiverder Friesch type dan hij zelf kon men moeilijk vinden; zelfs zijn schorre, klanklooze stem wees op de verwantschap met de zoo aan tuberculose onderhevige rasgenooten uit Nederland.

We zagen er meer van die langbeenige menschen; soms waren het Nederlandsche Friezen, scheepslui bij de een of andere reederij; maar even dikwijls bleken het Duitschers te zijn, mannen, die ondanks de vermoeiende dagtaak, met lenigen stap en trotsch opgericht hoofd hun weg vervolgden, zelfbewust in de kracht van hun onwrikbaar en onveranderd ras.

Op het Evangelische kerkhof te Emden bleek ons hoe nauw verwant zich deze Duitschers met de Nederlanders voelen. Van de vijf grafschriften waren er minstens twee in onze taal en de overige droegen haast altijd Nederlandsche klinkende namen. Ja, we vonden er zelfs een in het Friesch, een familiegraf; maar we konden niet uitmaken of het Duitsche dan wel Nederlandsche Friezen waren.

Eén monument trok vooral onze aandacht. Het was opgericht door de gemeenteleden ter eere van de nagedachtenis van ‘Henricus, Johannes Hitjes, Evangelisch predikant, geboren te Emden, 17 Februari 1798 en gestorven aldaar 11 Mei 1843.’ Een paar toepasselijke bijbelteksten waren in den steen gebeiteld, alsmede eenige woorden van vereering voor den afgestorvene. Waarschijnlijk heeft deze leeraar de godsdienstoefeningen menigmaal in het Nederlandsch geleid; in huis bij zijn geloofsgenooten sprak hij het zeker ook en deze, hun aller moedertaal drong dieper door tot de harten en werd waardiger geacht voor dit huldeblijk op dit Duitsch kerkhof. Sterker nog dan de levende bewoners van Emden, vertelden de dooden mij van de raseenheid, die er bestaat tusschen ons en hen.

Nergens spraken we Duitsch en overal begreep men ons goed. Een gymnasiumleerling aan wien we den weg vroegen naar ‘Zwischen beiden Sylen’, werd eerst wat rood en verlegen en antwoordde in het Hoogduitsch. Of we hem wel verstonden? - ‘Gewisz, gewisz, aber bitte sprechen Sie Niederdeutsch mit uns, wir sind eben dafür nach Emden gekommen!’ O! 't was dus geen spotternij, dat veranderde de zaak en hij vond het heel aardig in zijn eigen landstaal met ons te kunnen spreken.

Den volgenden dag gingen we over Leer en Nieuweschans terug op Nederland. Een klein deel van Drenthe zouden we nog bezoeken tot slot van de reis. Langs Winschoten en Heiligerlee bereikten we Groningen. Eenige dagen te voren waren we van uit deze stad per rijtuig gegaan over Helpman en Haren naar de Drentsche Punt. De weg, mooi en belommerd, liep voortdurend in zachte steiging. We waren op den Hondsrug, een verhevenheid van den bodem die zich uitstrekt dwars door Drenthe; daar vinden de meeste beekjes en rivieren van de provincie hun oorsprong en banen zich naar alle richtingen een weg. Toen bemerkten we reeds hoeveel zachter de lucht daar was en dat viel ons nog meer op bij het verlaten van den trein te Vries in Drenthe. Niet ver van het station ligt in de hei een hunnebed, dat men kan gaan bezichtigen vóór de tram naar Zuidlaren vertrekt. Waar deze errata vandaan kwamen en hoe de voorouders er in slaagden, om deze reuzenblokken op te tillen en vast te leggen, blijkt een onopgelost raadsel; maar zeker is het dat deze meer dan tweeduizend jaren oude

steenen de begraafplaatsen waren van de aanzienlijkste bewoners dier streken.

In het vlakke heidelandschap ziet men ze reeds van verre, onwrikbaar vast staan ze als de onverstoorbare bewakers van traditie en geschiedenis der volkeren. Een schaapherder met zijn kudde loopt er langzaam omheen; veel heeft hij niet te doen om zijn schaapjes bij elkaar te houden; daar zorgt de hond wel voor en onderwijl is de baas aan 't kousen breien uit de wol, die moeder de vrouw thuis zit te spinnen. Zoo 'n herder heeft het meestal niet breed en hij tracht dus op die manier nog wat bij te verdienen.

Van Vries op Zuidlaren gaat een paardentram langs een boschrijke streek; de lucht is er verrukkelijk zacht en bezwangerd met geuren van de denneboomen. Kinderen met kransen en bloemtuilen van korenbloemen en madeliefjes komen bij elke halte hun werk aanbieden in ruil voor eenige centen.

- ‘Een centien maar!’, klinkt het dan in de zachte, aangename Drenthsche spraak, die ook wat van het Friesch heeft, althans wat zinswendingen en uitdrukkingen betreft; want voor het overige is het, evenals het Groningsch, een dialect van het algemeen Nederlandsch.

Door de uitgestrekte heidevelden staat Drenthe in rijkdom en vruchtbaarheid achter bij de twee andere noordelijke provincies, ofschoon in de laatste jaren vele onvruchtbare streken ontgonnen werden. Het zijn echter voornamelijk de veengronden, die hier den bewoners een middel van bestaan opleveren. De grootste helft van de in Nederland gebruikte turf komt uit Drenthe. Dit is dan meest de losse turf uit het hoogveen, dat eenvoudig afgegraven of uitgespit wordt en in stukken gesneden. De harde turf komt voornamelijk uit het zuiden van Friesland en Groningerland. Daar hebben ze er meer werk mee. Eerst moeten de moerassige veengronden uitgebaggerd worden; die grond wordt vervolgens uitgespreid over een stuk land en dan begint het z.g. turftrappen. Daartoe worden er planken overheen gelegd en daar gaan de arbeiders op dansen en trappen. Als nu alles gelijk getrapt is, wordt die laag veengrond met een scherpe spade in stukken gesneden en opgedroogd. Daarna worden deze turven opgestapeld en voor het vervoer in gereedheid gebracht.

Ook in Drenthe dragen de vrouwen het gouden oorijzer, maar alleen 's Zondags of bij plechtige gelegenheden. Door de week loopen ze zonder muts, met het kortgeknipte tot aan den nek afhangende haar; wat ze nu juist niet mooier maakt. Aardig is het echter al deze Drentsche boerinnen naar de kerk te zien gaan. Allemaal gouden helmen die schitteren en flonkeren in 't zonlicht, want geen kanten kap bedekt hier het edel metaal. Tot in den uitersten zuid-oosthoek dezer provincie, d.i. tot aan de Bentheimer grenzen, wordt de gouden Friezenkap nog gedragen.

Van Zuidlaren werden we per rijtuig gebracht dwars over de hei naar Assen, een tocht van twee uur ongeveer. Onder gewone omstandigheden zou dit misschien wat eentonig worden, maar we troffen een zwaar onweder onderweg. Wel was er gevaar aan verbonden in dit open rijtuig te zitten terwijl de storm om ons heen woedde, maar we moesten verder en 't schouwspel was zoo indrukwekkend en aangrijpend mooi, dat de vrees voor ongelukken op den achtergrond gedrongen werd.

Over de onmetelijke heidevelden, waar zoo ver als het oog reikt geen woning, geen hek, geen water te zien is, scheerde een felle wind, die de bladeren van de enkele nietige eikenboompjes in heftige beweging bracht en de reeds zoo kromme, verschrompelde stammetjes nog dichter naar den grond boog. Boven die naargeestige vlakte hingen zware, loodkleurige wolken, welke in het begin nog omzoomd waren met het goud van de daarachter verborgen zon, maar later geen enkel lichtplekje meer vertoonden. De haasjes en patrijzen, die deze eenzaamheid wat leven bijbrachten, waren al tusschen het dorre struikgewas verdwenen; alleen het regengekletter tegen de ruiten van den wagen en het gerommel van den donder verbraken de stilte. Onophoudend flitste het weerlicht in grillige vertakkingen of hoekige lijnen de paarse hei met een geelachtigen gloed kleurende; terwijl de sombere wolken door de vale weerkaatsing een huiveringwekkend aanzien kregen. Eén bliksemstraal, zoo dik als een arm, sloeg recht naar beneden, onmiddellijk gevolgd door een hevigen slag, waarvan het geknetter zich door de ruimte verspreidde en als het ware teruggekaatst werd. Kort daarop, toen het onweder ten slotte verminderde of liever afdreef naar het noorden, steeg aan den horizont een roode gloed in

den dalenden avond en den volgenden dag vernamen we, dat er ginds, door het inslaan van den bliksem, een heidebrand ontstaan was. Toen we eindelijk in Assen aankwamen, waren we hartelijk blij, maar moesten toch erkennen nooit prachtiger natuurtafereel aanschouwd te hebben.

Te Assen zouden we den sneltrein nemen op Utrecht, zoodat onze reis hier eigenlijk eindigde.

Rijk aan afwisseling was deze tocht door het noordelijkste Nederland. Veel belangrijks, veel schoons en veel goeds had ik aanschouwd in het land der Friezen en veel bleef er, ook voor mij, nog te zien en te kennen van de zeden en overleveringen van dit oude volk. Voor een eersten keer was het echter genoeg, dan juist blijft de prikkel bestaan, om later terug te keeren ter nauwkeuriger beschouwing.

Mogen deze, door mij medegedeelde reisondervindingen een aansporing zijn voor anderen, om daar ook eens een kijkje te nemen!

Ik geloof niet dat het hun berouwen zal.

MARIE VAN ZADELHOFF-MINNAERT.

Utrecht, Juli 1910.

Teil Uilespiegel.

I[1]

Is eigenlijk eene brok folklore, *in verzen; eene reeks beschouwingen, verhalen en liedjes van Kempischen aard.*

Teil is hier de oude volksfiguur in een nieuwerwetsch pak; 't is de geest en de geestigaard in de Kempen onzer dagen.

Van Kniesegem, zijn geboortedorp in de Antwerpsche heide, waar de guit het, als schooljongen, straatbengel, missediener en moederszoon, toch wat ál te bont had gemaakt, vertrok Teil

op kloeke beenen,
Recht voor zich naar 't Oosten henen,
met een plan
In zijn stuggen boerenbol,
Heel een plan, zoo nieuw als dol:
Hij zou namelijk
Liedjes dichten langs de baan,
En uit liedjes - renten slaan!
Zoo ging hij, ging
- van dorp tot wijk, van hot naar haar,
En rekte 't ommereizen weken, maand en jaar:

Van Berendrecht naar Asch, langs Lier en Turnhout om,
Van Poppel over Mol, naar Diest en Gingelom;

Geen plekje in Kempenland, geen heidehoek zoo dood,
Die beurtelings niet de eer van zijn bezoek genoot.

(1) Fragmenten uit het Gedicht.

En welkom overal! der boeren blijde geest;
Een gul gestemde gast bij ieder fooi en feest.

Hij ‘miek’ historie, schiep legenden, sneed gevat
De grappigste uien op, met kleurig kakelblad:

De *Pot van Oolen* dankt aan hem zijn wereldeer;
De *Pier* te Magerhal vond hij - ziehier wanneer.

De Pier van Magerhal.

Ten halve Sint Antheunis-wijk
En Schil',
Nabij de kroeg
‘Den Ploeg’
Een wegel smal
Naar Hal.
Het was er zondagstil;
De regen goot.
't Had zóo de gansche week
Gegoten, of 't een zondvloed leek;
Maar van gras,
Slijk,
Of water in een sloot
Geen spoor:
Pas
Was
Het stof gedempt!
En Uilespiegel, nat
Tot op zijn hemd,
Liep over 't effen pad
Met droge zolen door
Tot Hal.
Hij vond het dorpje leêg,
Gesloten deuren overal:

De hoogmis was in gang,
Het kerkje volgetast.
De regen plast
Terdeeg
Op kruis en zerk;
En Teil, beducht voor de orgeldoos,
Geborgen onder zijnen kiel,
- Want *hij* is anders voor geen hoos,
Geen watersnood,
Noch vlagen bang! -
Liep schuilen achter 't koor der kerk,
Vlak naast de felle gulp der goot,
Waar, wist hij, minder water viel...

De mis is uit, en
Het volk vlot buiten.

De vrome schaar
Bemerkte Teil, die daar
Gehurkt zat bij den grond.
Ze drongen allen rond:
'Och arme,Teil, hoe nat!
Zeg, vriendschap, deert u wat?'

Maar lachend wees hij hun
In 't zand iets pinnedun,
Dat krinkelkroop:
- Wie uit den hoop,
Wie erkent dat ding?

Niemand in den kring!...
Men keek,
Men stiet malkaar op zij,
Men week:
De pastor kwam erbij.
'Een *lumbricus terrestris*,' doopte hij.
- Zoo heet het in 't Latijn,
Zei Teil, doch in verstaanbaar Vlaamsch: een pier. -

‘Wat wonderdier!...
Een pier... alhier!...’

Dit was er nu eens een:
De vreugd steeg algemeen;
Men woelde en joelde als 'k weet niet wat,
En trapte menig terp je plat...

- Thans hem vlug
Geklonken, hecht en vast,
Aan band en kram;
Of de onverwachte gast
Keert terug
Van waar hij kwam. -

De koster haalde een heilgenschrijn,
De smid had dra een ketting klaar;
Men bond het beestje en - sloot de kast...

Sinds hangt er achter 't hoofdaltaar,
Gespijkerd in den gevelmuur,
Als relikwie, met ruit en raam,
De pier - ten pronk voor vreemd en buur:
Van heinde en ver liep volk te zaam;
Want Teil verkondigde overal
Het raar geval:
Een pier te Magerhal!!!

II.

Teil staat op het Kerkplein.

Elkeen wil hem hooren;
Men dringt om zijn stoel, en verdringt nu malkander
Veel stipter en drukker dan even te voren
Rond preêkstoel en outer... Daar binnen

Was 't ontegensprekelijk netjes en stichtend:
Een wierooklucht streelend voor biddende zinnen;
De kandelaars blinkend; de waskaarsen lichtend;
't Parochiesermoen vol vertroostende spreuken;
Plechtstatige Gregoriaansche gezangen,
Met orgelgedreun door de dompige beuken; -
't Ging alles zijn stemmige weeklijksche gangen.
Doch kerklijk vertoon kon het langer niet winnen,
Toen 't zondagnieuws binnendrong: Teil is verschenen!
Plots wemelde 't pleintje van bonte boerinnen,
Met paffende boerenzoons dwaas er doorhenen:

Zaagt ge ooit op een nêerhof den stalknecht staan smakken
Met koren te midden van pikkende kiekens?
Dan kunt ge u verbeelden het gulzige snakken
Om Teil, met zijn snaakrige tronie en liekens...

Zoo zingt hij van Bedrogen Trijn; *van* Tiste; *de* Wreede Moord; *een liedje over* Congo; *een* Boerenbede *en ook het volgende:*

Wanneer het Hartje mint.

Wanneer het hartje mint,
- Niet waar, mijn kind? -
Dan warmt het zonnetje éens zoo wel,
Dan vliet het greppeltje éens zoo hel,
Eén lange zoen is dan de wind;
Dan talmt ge 's avonds buitenshuis,
Hertellend al de tintelstarren;
Niet bang, dat uil en vledermuis
Zich in uw blonde bles verwarren;
- Niet waar, mijn kind,
Wanneer het hartje mint...?

Wanneer het hartje mint,
- Niet waar, mijn kind? -

Dan veert uw stroozak donzig zacht;
Uw kaffen peluw heel den nacht
Vertelt u sprookjes roos getint;
En kraait bij 't kriekend morgenrood
De haan van op het houten hekken,
Dan wip! de bolle borsten bloot,
En zingend recht in zalig rekken;
- Niet waar, mijn kind,
Wanneer het hartje mint...?

Wanneer het hartje mint,
- Niet waar, mijn kind? -
Dan heet de bigge zusje-zoet;
Dan aait ge 't kalfken op zijn snoet;
Of liflaft schier den bandhond blind;
En poezelt poesjes ronden rug
Al strijklings langs uw naakte kuiten,
Dan woelt een wondre griezling vlug
Naar boven, dat uw oorkens tuiten;
- Niet waar, mijn kind,
Wanneer het hartje mint...?

III.

De dag,
Eén lach.

De morgen glimlacht - als door tranen heen:
Ei zie! hoe sluiksch een lichtstraal, heel beneên,
Een eerste rozig wolkje wakker wekt,
Tot aan zijn neusje in 't wiegje toegedekt!
Hoe vader Boom den kleuter tegengeeuwt;
En moeder Beek, nog eer haar lievling schreeuwt,
Hem de armen reikt, en stoeit met morgenrood!
Al rozer spartelt zich de blozerd bloot:
Omhoog, omlaag, langs heuvlen, vlakte en dal
Eén sprenkeling van dauwvreugd, overal!

Kersouwkens wateroogen, zilverfrisch;
Van paarlen druipen bies en sabellisch;
De heibrem hangt vol rillend raggerijm;
Kastanjebotten, bol in stollend lijm,
De klevrige els, de schromple wierookmast,
De wisschenwilg, de berk met klammen bast,
Ze staan in 't zand of tripplen door den bemd
Op barre voetjes en in flodderhemd;
Maar levensblijheid zijpt uit merg en spint:
Ze laten droog zich zoenen door den wind,
En pinken schalksch, en greemlen even, - stil
Als een, die weifelt of hij lachen wil...

Een stille glimlach is de dageraad.

Doch toont opeens de zon heur gul gelaat,
Haha! dan breekt het lachen luide los
Uit riet en kabbel vliet, in mos en bosch,
Uit elken bloemekelk, met open mond,
Probaat, cordaat, aanstekelijk gezond:
Dan lacht naar del en wel de torenschel,
- Een schrille kinderlach zoo fel en hel;
Dan stooten hanestrot en koeiekop
Hun tragen boerenlach het neêrhof op;
Dan is 't, om prijs, voor leewerks hemelvlucht;
Dan bromt het keverkoor in 't heidegras
Zijn kortswijl, - net een verre veêlgekras;
Dan ligt het duin te leverschudden, als
Een dubble paterskin, zoo glad en malsch;
Dan de oude linde, dikke brouwersgast,
Houdt lollend schort en schokkedijen vast;
En turfgrond, grint en leemen kluit,
Ze barsten mede in breed geschater uit,
Crescendo met de zegevaart der zon,
Die immer lacht, als geen ooit lachen kon...

't Is wel den ganschen godsgenaadgen dag
Eén machtig aangehouden schaterlach.
Doch eens de Wereldlacher weg in 't West,
Dan uust...! een teutje alom en - ernst in 't nest!
Nog even met gedempte levensvreugd
Een zwoelen zucht geloosd van wonne en deugd;
Nog haastig in het scheemrig slaapsalet
Een lodderlonkje om de uitgepruischte pret;
Maar eindlijk, saai geschommeld, mat en moê,
Voor lang de bekjes dicht, de snoetjes toe.
- Droomt zalig, zand en loof en vogelveêr;
Goê nacht; we herbeginnen morgen weêr!

Zoo gaat het langs de zonnebaan.

Doch menschenpret houdt langer aan;
En 't Donker is niet bijster mis,
Waar 't fluistert in geheimenis:
‘Waak door!... Wie slechts te bedde gaat,
Wanneer de klok met beetjes slaat,
Die lacht voorzeker langst en lest;
En wie de leste lacht, - lacht best!
De dolste grap geschiedt in 't laat:
Bij nachte is 't à gegekscheer, maat;
Dan geldt een poets als bare munt,
En lukt, fataal, in 't minste punt.
Ook welk genot: superlatief!
Zoozeer geen lachen meer, manlief,
Maar proesten, proesten tot ge braakt;
Dat ruggegraat en broekband kraakt;
En dat ge in uwen ouden dag
Nog uitschiet in een schaterlach,
- In 't aanzicht van den Dood, die wenkt! -
Als ge aan de vroeger parten denkt...’

IV.

Teil is niet enkel een meêlacher in den dag, niet enkel een onvermoeibare kwâpoets in laten avond of bij nacht - als getuigen zijn serenade aan Oude Piet, *zijn geval met* 'n Avend, zatte Peer!, *zijn poets aan* Beth *gespeeld, de histories van het* Kattevel *en van den* Strooman, *zijn grap der* Berechting - *hij heeft ook oogenblikken van hoogst dramatischen ernst, als b.v.*

De Brand.

Van Vierseldijk naar Bouwel, langs den binnenweg:
Een boogscheut opgezetten berm en iepen heg;
Vervolgens de effen hei, de volle vale vlakte,
Met hier en ginder, waar het zand in dras verzakte,
Een kladde schelfijs. - Want het vriest geducht en kwaad
Bij klaren maneschijn. En Teil, die nog zoo laat
En op zijn eentje doorstapt, dat zijn longen zwoegen,
Heeft rijm op snor en sjerp, en dampt als hielp hij ploegen.
Nu nog het bosch door, - 't schimmelgrauwe sparrebosch,
Met zijn te mul tapeet van dennenspelde en mos,
Zijn akkerbreede baan, zijn dwaze sledesporen,
En pluimend mastplantsoen tot midden in de voren...
Al is de kou hier milder, 't gaan valt minder licht;
Maar op het kruispunt, halverwege, bleef wellicht
Het wijf nog waken, of heur oliepeerken branden;
Dan kan hij, voor een borrel bij den toog, daar landen.

En gaandeweg bedacht hij 't vreemd bestaan dier weef:
Een hageweef, - ze had een klein, - en hiet ‘de teef’
Bij wie haar, mijlen ver, van hooren zeggen kende.
Ze woonde al eenge maanden dáar, op 't Kerkenende;
Ze sleet er heimlijk drank; ze hield er hond noch meid:
Heur kind, heur kiekens, heur konijnen en heur geit;
Voor hel noch duivel bang, van God en mensch vergeten,
Tenzij - van wie wou slempen, dat ze 't nergens weten...

Het peerken brandde nog... ‘Maar neen! zoo licht geen lamp;
Die rook, die stank van schaddenvuur: ik vrees een ramp.
Naar 't Heilig Bloed[1] of Scherpenheuvel, mij om 't even,
Indien ik redding breng, zoo kind en moeder leven!’

't Was geen klassieke brand: geen snokkig noodgelui,
Geen dorp in rep en roer, geen drang van burenlui,
Geen vluchten langs het dak, geen gillen aan de vensters,
Geen wisslend noorderlicht van purpren gloed en gensters,
Geen branden schier! - Een hut gaat meer bescheiden op:
Wel pulvert vlug de dekking, net een mastentop;
Maar vunzig hout en wanden vonken, smeulen, bakken
Van leem tot steen; geen vlammen: smook in dikke pakken.
En waar het vinnig wintert, windstil als 't nu was,
Daar dekt de tas zich huivrig dicht in lillende asch:
Een lijkwade, onder welke kiekens, geit, konijnen,
Verstikt en roostend, zonder kik noch mik verdwijnen;
Het wiegekind met hen, helaas!...
Alleen het wijf
Kon Teil nog van den vloer, in zwijm, een lijk zoo stijf,
Naar buiten tillen... Dan, het stil en wild verwoesten
Bestaren door de wrange golp van stiklucht; hoesten
En - wachten, tot het mensch terug haar zinnen kreeg.

Hoe eendig naar, die plek, zoo plots gerooid en leêg!
Hij rilde om 't roerend drama, tusschen aarde en hemel
Zoo onverwachts gespeeld, bij zilvren maangeschemel...
De koude neep hem nooit zoo fel, als bij dit vuur.
Doch toen de vrouw verzuchtte en bijkwam op den duur,
Ontdeed hij zich, om haar, van wollen sjerp en wanten;
Hij hielp haar, zachtjes, opstaan uit het kille zand, en
Vertroostend sprak hij tot de droeve dutse: ‘Kom,
Hier keert ge nimmer in uw leven wederom:
Uw kleintje is heengereisd, een engeltje daar boven.

(1) In beêvaart naar Hoogstraten.

Aanvaard wat geld, in leen; geen danken dus noch loven;
Verhuur u in de stad; ga, leef er vroom en rein...'

Zoo bracht hij haar te Bouwel, op den morgentrein;
Herdacht nog, hoe de brand zijn beide bruien blaarde,
En lachte: 'Bah! ik vond mijn Vagevuur op aarde.'

V.

Teil had nu
zwak gezworven
Wel een jaar of twelf-dertien;

toen hij eindelijk, om zijn allerlei fratsen, bij 't gerecht aangeklaagd voor 'aanslag op de zeden,' voor 'brandstichting,' voor 'opstand tegen wetsgezag,' en voor 'diefstal' - niets meer dan dàt! - bij den onderzoeksrechter in verhoor moet komen 'met getuigen en dossier, een lijvig pak!'

Teil legt er de zaken uit zooals ze zijn: onnoozele grappen; en mag, witgewasschen, vrij heengaan...

Doch, dit ernstig voorval in zijn lustig zwerversleven, en nog een ander - hij vrijt en denkt aan huwen! - hebben zijn bestendige goede luim fel geschokt.

Hij zit, daags vóór Palmenzondag,
Even boven Hullebrug,
't Eerste zonnetje in den rug,
nabij Lier, in de Bol-aa, te hengelen:
Niet een visch
Hapte. 'Weet ik wat het is?
Alles loopt me, sedert, mis!'
Preutelde Uilespiegel.
Juist heden is hij jarig - drie en dertig, de jaren van Christus;
en daarover nu
een meditatie
Zonder kop en zonder staart,
Doch, om 't lijf, der aandacht waard,

Als modern model bewaard
Van een ‘redenatie’:

Vagebond...! Zijt dan al diep
van den spannerd gesneden! Ik stond er
Paf, met mijn gaper vol tanden.
Hoe leelijk gezegd, het is waarheid.

‘Rechter,’ - dit hadde, beleefd,
ik hem kunnen beduiden, - ‘Verschooning:
Ieder is vrij in ons landeken;
anders en ware 't warempel
Dwaas en onnoozel geweest
er In Dertig zich dood om te vechten.
Zit *gij* breed en gemakkelijk,
vast van verblijf, in uw armstoel;
Even een schieter, die schuchter
in 't schutblad schuilt van het Wetboek;
Ik zong vrij, van den hak op den tak,
als de merel, mijn wildzang!...’

Zoo driest diende gesproken;
het lag op mijn tong wel te branden;
Maar... het was ernst; en aan ernst
heb ik eerst me geheel te gewennen:
'k Schrok, als een uil op een schuurpoort...
Sedert begon er mijn ruitijd!

's Rechters verwijt was ten deele
toch raak, - als de meeste verwijten:
Koekoek! riep men reeds elders,
en Windvlaag doopten me derden.
'k Woonde gewoonlijk in anderer nest,
en beraamde mijn richting
Minder dan 't windschot doet;
dit is waar, - in zooverre als het waar is!

Boomen bezetten een plek,
en behouden hun plaats in het zonlicht;
Kerken en torens verhuizen
in eeuwen niet éens van het dorpsplein;
Waar is het...! Teil is een dwaler,
was nooit en is nergens ten zijnent:
Kikkers, hoe pover, zijn meester
en heer is het slib van hun poeltje;
Snoek, als hij jaagt, is 't op voren
of min, toch in eigene waters;
Wederom waar...! Als de Heiland
bezit ik geen steentje, dat mijn is;
Hengelen doe ik, sinds jaren her;
zelden een bliekske, dat doorbeet!

't Ging er mij immer, als hier
in den mageren tijd van den Vasten:
Uren en dagen verliepen
rumoerig en bont, als de Bol-aa
Spiegelend beurtelings woelige wolkjes
en blakende blauwte;
't Stopseltje danste; en al dook het
weleens, of al had ik aan 't lijntje,
Enkel... hexameters haalde ik
dan boven, - de boter niet waard zelfs.

Heden verjaar ik: de jaren
van Christus; een reesel van lengte!

Vatbaar voor sufheid ben ik niet,
en wel minder voor waanzin.
Maar... dat verhoor; (hoe de meid[1] ook
Barrabas! riep; de gendarmen

(1) Van notaris Peeters; zij was, na de gendarmen, eene der getuigen tegen Teil.

Graag mij een geeseling gunden:
   Herodes is dood; en Pilatus
Bleek de rechtvaardigheid zelve,
   nu 't keizerlijk Rome niet langer
Meesterschap voert in den lande
   noch over het volk van Judea!)
Heden verjaren; en tevens
   hier visschen de visschen te dom; dan
Gisteren 't Welkomfeest
   bij den Brouwer, den nieuwe, haar broeder;
Pallemenzondag morgen;
   - 't is veel, om gelijk te gedenken,
Kalm en met orde, als het hoort...

   Dat ik gisteren, ginder, mijn leste
Guitstuk uitstak, staat vast,
   hoe het al schikte in zijn plooien:

't Dorp was gevlagd, als op kermis;
   en stoopen jong bier, dat het plaste.
't Kon er niet anders, of 'k zou
   mijn toekomstigen schoonbroêr,

- Hiet het notarisgerief haar ‘Slons,’
   ze is een engel, de weeze! -
'k Zou dus den Brouwer, haar broeder,
   in wijlen zijn vaders gedoen, en
Namens de juublende vrienden
   en klanten hun welkom vertolken.
'k Deed het als volgt; doch ik ben
   er niet fierder om:

Hulde aan den Brouwer

   'k Mag nuchter zijn of dronken;
   Wanneer 'k mijn glas bestaar,
   En die 't heeft volgeschonken,

Den nieuwen Brouwer daar,
Zoo vraagt niet wie van beiden
Ik meest in 't harte vier:
Mijn hart en kan niet scheiden
Den brouwer - van zijn bier!

Ik doe mijn lippen open,
En hef het glas tot hier;
En laat naar binnen loopen
Ons lekker gerstenbier...
o Wist gij, spreek ik stille
Dan, hoe ik beide u vier:
U, bier, om brouwerswille,
U, Brouwer, om uw bier...!

Daavrend applaus in een dubbelen ban,
met geweldigen springvloed
Zattemanstranen. En zij,
in verrukking: ‘Hoe rijgt hij het samen!’

Heilig geheim zijn de wegen
des Heeren: een zonde van luiheid,
Wetens en willens bedreven,
beloond als een daad van verdienste!
Die parodie van den hartzang
eens Godegevalligen dichters[1]
- Ruischende pauwveêrpracht
om de spillen eens ruienden reigers! -
Voerde me 't meisje parmantig
in de armen, dat allen het zagen...

'k Deed, of ik schaamde om de schamele rijmen;
en, innig triomflijk,
Fijmelde ik: ‘Sooze, mijn Sooze,
Versta het niet gansch naar de letter:

(1) Frans De Cort.

Verzen zijn louter gemaakte,
   geknutselde bloemen, zijn grootspraak;
Enkel mijn proza is nooit
   ongerijmd, en vertelt u geen leugens:
'k Heb er van oudsher, dat weet gij,
   een hekel aan dranken en drinkers;
Doch... des te zeerder bemin ik
   de dochter en zuster eens brouwers!
Willen we, Sooze?...' Dan lispten
   heur krieken van lippen me 't jawoord.

'k Doe het niet jonger: de jaren
   van Christus. Wat voor of wat achter,
Hem toch geleek ik weleens;
   - met verschuldigden eerbied en ootmoed:

Sinds ik de wijk nam uit Kniesegem,
   zag ik geen Bethlehem weder;
'k Wandelde in Juda, bezocht Galileën,
   - Zuid-Brabant en Limburg -
Overal zaaiend parabelen,
   stichtende sprooken en spreuken.
Trof ik er óok Publicanen
   en óok Pharizeërs bij benden,
Kinderlijk rein hing ook *mij* er
   het mindere volkje aan de lippen.
'k Zei hun: 'Wie ooren nu heeft,
   om te hooren, die hoore!' Met eenen
Stonden ook de oogen en monden
   gespalkt; en dan, uren lang, dreunden
Wijd, als 't sermoen op den berg,
   ten gerieve van grooten en kleinen,
Vlaanderens liederen over
   de Kempische velden en vlakten...!

Maar de Messias der Kempen,
   in 't vasten bepaald onervaren,

Liet door den Droes der woestijn
zich verschalken, - en trouwt eer het zomert.

Pallemenzondag morgen:
Ze spreidden hun kleêren ter aarde,
Zwaaiden met palmen en takken
en riepen van harte: ‘Hosannah!
Zone van David en Koning
van Israël, die nu tot ons komt in
Naam van den Heere, gezeten
op eene ezelinne en haar veulen!’

Zóó en onthalen ze zeker
niet *mij*, als ik te Antwerpen eerstdaags
Aanland, plechtig mijn intreê
doe in de stad - met mijn Sooze...

Uit Gallileën terug,
weêr binnen de palen van Juda
Bij de Jordane[1] - gevoel ik
almachtig den drang naar mijn einddoel
- ‘De’ Stad! - mij als omknellen,
me roepen: ‘Het uur is gekomen!’
Ha, 't is de geest van ons Kempen;
de zielzucht zelve der Heistreek,
Die, om twee stroomen te spijzen,
zich 't noodige ontzegt en verstuift in
Droogte; terwijl ze de kruim
van haar zoons en de bloem van haar dochtren
Afstaat, uitdrijft, opstuwt
- Keurvee immer! - ten daaglijkschen
Offer ter eere ende glorie
van 't heerlijke, glorierijke Antwerpen...!

(1) Mattheus, Kap. XIX, 1.

Antwerpen!... Salomo bouwde,
   in de kracht van zijn weelde en zijn wijsheid,
Israëls eenigen God,
   te Jerusalem eenig een tempel:
Hechter dan Salomo's bouwstuk,
   rijst in mijn hart U een Roemhal,
Hoog als uw toren, zoo breed
   als uw Schelde, zoo rijk als die diep is;
Boven den koepel een Genius,
   glanzend van goud, die U kroon en
Lauweren reikt in het aanschijn
   van de bewondrende Wereld;
Binnen, bij 't blakerend altaar
   uwer Drievuldige Godheid,
- Taal, Kunst, Handel! - uw Steêmaagd
   frisch, in gedurige aanbidding...!

Antwerpen!... 'k Leerde in uw levenden
   eeren hun drift naar het Schoone en
Goede, hun dwepen met Vrijheid,
   Vroomheid, Recht; en hun wondre
Trouw aan de spraak van Oud-Brabant;
   'k smeek U, in naam van uw dooden,
- Zetters en Zeggers en Zangers,
   mijn Heiligen! - wees mij genadig!!!

Zing ik wel ooit nog? 'k En weet niet:
   Ik zwijg, als een vogel aan 't ruien.
Later wellicht, in de Stad,
   als me *bi appetite* de tijd rest,
Na mijn gedraaf bij de Dokken:
   Ik ga er een Natie me koopen.

Eerst nu mijn kruisdood: trouwen!
   En slacht ik niet langer, te hopen,

Den evangelischen vijgboom,
   o! dan verzin ik nog ander
Deuntjes en grappen, tot oefning
   van lever en milt; of ik houd me
Stom... van verbazing en hoogmoed,
   wijl er de jongskes tjipiepen:
Ei, ook de nachtgaal zwijgt,
   als er eindelijk leven in 't nest ligt.

VI.

't Gedicht besluit met een

Nazang

tot den goedjonstigen Lezer.

Dus U heeft - tot hier! - gelezen.
   Kan het wezen?
Vond U waarlijk tusschendoor
   Tijd daarvoor?

Dus U leest nog ‘sprokkelingen;’
   Ander dingen
Dan uw kerkboek, dan een klad
   Centenblad?

Dus U lustte, zonder zwijmen,
   Vlaamsche rijmen;
Wat er nietigst blijkt op aard',
   In dien aard?

Dus U duldt zelfs, dat gedichten
   Minder stichten;
Dat ze louter kortswijl zijn,
   Als de mijn?

Dus U schoeit ‘in zake vaarzen’
Stoute laarzen:
‘*Taal is plant; haar geur en roem*,
't Vers - de bloem!

Hymne of Cluyte, of hoe te noemen,
Alle - bloemen:
Rozen, kollen, minder nog,
Bloemen toch!'

Innig dank, goedjonstig Lezer...
Steller dezer
Had veeleer een karrevracht
Blaam verwacht:

Mangel aan verheven dictie,
Draad en fictie,
Attisch zout, classieken geest,
- Hieraan 't meest!

En daar nijgt U, welgenegen,
Hem nu tegen,
Met een snoeprig mondje-tuit:
Is 't al uit?

Zelfde zucht, als toen Rhapsoden
Hella's oden
Zegden, tot verstierf hun luit:
Nu al uit?

Uit?... Och neen! Der Iliade
Wedergade
Vangt pas aan. Homeros thans,
Heet Jan Jans.

Dat ook hij, als de oude Blinde,
Helpers vinde

Tot, na hem, 't Rhapsodenbent
't Epos endt...!

Vlaandren hoeft geen wee-en-wach-en;
't Leere lachen:
't Volk, dat lacht met open mond,
Is - gezond!!!

JAN JANS.

Nederlandsche Letterkunde.
De Dichters.

Wij houden voor de gewichtigste gebeurtenis in de Nederlandsche dichterlijke bedrijvigheid der laatste maanden het verschijnen van een volledige volksuitgaaf van Guido Gezelle's dichtwerken (De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen). Voor enkele franken zijn de tien mooi gedrukte bundels van den Westvlaamschen Meester thans in het bereik gesteld van de heele Vlaamsche gemeenschap, die wel zal weten te genieten van de eerlijke schoonheid, die haar aldus geboden wordt. Het is verheugend vast te stellen hoe Gezelle's poëzie een ruimen lezerskring vond. *Dichtoefeningen, Hiawadha's Lied, Rijmsnoer* en *Tijdkrans* worden hier voor de derde maal herdrukt, *Liederen, Eeredichten et Reliqua* en de *Laatste Verzen* voor de vierde maal, *Gedichten, Gezangen, Gebeden en Kleengedichtjes* voor de vijfde maal, en *Kerkhofblommen* voor de achtste maal. Waar is de Vlaamsche, ja de Nederlandsche dichter, die zich op onze dagen in een gelijken bijval mag verheugen?

Of dit ooit het geval zijn zal met de zoo individuëele lyriek van den machtigen woordkunstenaar K. van de Woestyne? *De Gulden Schaduw* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) geeft ons hooge en edele kunst, maar kunst voor enkelen, en daarnaast decadentie van 's dichters impressie-lyriek, die, wij bekennen het in eerlijken ootmoed, althans niet door ons altijd kon genoten worden. In de ‘Poëmata’ vooral kunnen wij ons door de vreemd gewrongen wijze van zeggen en de chaotische verwarring der beelden niet heenworstelen. 't Gaat ons hier als bij het hooren van zekere ultra-moderne symphonieën, waar een even opduikend melodisch thema dadelijk door andere aanklotsende en aanbruisende in een verwarden draaikolk meegesleurd wordt, waaruit wij allerlei geluiden en klanken kunnen waarnemen, maar niets helders, niets dat tot rustig genot stemt. In ‘Het Huis van den Dichter’ krijgen wij meer bezonken kunst. Er waait een kalmte vol melancholie over deze verzen, die vaak weer huiveren van

geheimzinnige angsten. Is 't volgende niet een heel mooi stemmingsversje?

De rozen droomen en dauwen
ten avond, vredig-vroom;
er waart een paarsere schauwe
aan den kastanje-boom.
De vijver blankt in dampen;
de troostlijke nacht begint.
- Ontsteek, ontsteek de lampe;
mijn angst ontwaakt, o kind.

En dit hier?

Niet waar? Een snede vleesch op deze snede brood,
en, dankend nóg, een stillen sluier om de zorgen...
De ruste naert. Gelijk een aarzelende morgen
wacht ons de slaap, bijna nog schooner dan de dood...
't En is niet veel wat ons van vroeger hopen rest;
Maar draagt ge niet het kind van onze zaligheden,
o vrouwe? En hoe ge om onzent-wille hebt geleden:
de tranen zijn een bron die 't goed betrouwen lescht.
Ik min u, vrouwe; ik min u, kind. Gaat slapen. 'k Blijf,
want 'k voel hoe verzen, barens-reede, mij bewonen....
- o God, mijn toch betrouwde God, gedoog te loonen
dees wankelende ziel in dit doorhankerd lijf...

Elders laat Van de Woestyne zich waardeeren als een rijk beeldenschepper, vooral in de ‘Rei der Maanden’, die niet zijn een reeks van natuurindrukken of folkloristische fantasieën, als in E. Verhaeren's befaamd *Almanach*, maar een galerij van forsch geteekende, sprekende symbolistische beelden. April, de ‘maegre maagd, ijvrend van begeert’; Juni, de worstelende jongelingen; December, de slachtmaand, en verscheidene andere maandbeelden laten een duurzamen indruk na.

De innigste hartstocht, die Van de Woestyne's poëzie een uiterst zeldzame schoonheid verleent, is zijn hartstocht voor het mooie woord. Wij stellen ons b.v het hooge genot van den dichter voor bij het ontbinden van het aangrijpend woordgeweld, waarmede hij (p. 152) het zeegeweld te schilderen weet in het beeld van een forsch onstuimig paard. Breed van rhythmus en vol van klank is Van de Woestyne's vers. Geen ander levend Nederlandsch dichter overtreft hem in den edelen orgeltoon zijner woordmuziek.

E. van Offel, die ons den bundel *Getijden* (L. Opdebeeck, Antwerpen) aanbracht, mag zeker gerangschikt worden onder de vier, vijf beste Vlaamsche dichters van onzen tijd. Alles waarmede verfijnde woordkunst, muzikaal gevoel en beeldenplastiek de poëzie verrijken kunnen, bezit hij in hooge mate en sommige zijner kleine stukjes ontleenen aan die gaven een duurzame schoonheid. Mocht

men wel eens een intenser menschelijk gevoel onder Van Offel's verzen wenschen, toch geniet men steeds onvoorwaardelijk van de nooit banale uitdrukkingswijze en vooral van het scherp teekenende en voornaam fijn schilderende woord. Wij kunnen Van Offels's *Getijden* gerust aan alle fijnproevers aanprijzen. Het boek is heel mooi uitgegeven, versierd met platen, door den dichter zelf geteekend.

P.C. Boutens' *Vergeten Liedjes* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) zijn als een welluidend neuriën, vergeleken bij den forschen klank van K. Van de Woestyne, doch wat een teerheid van gevoel en wat een kalm woordengetoover valt daarin te bewonderen! Waar Boutens' impressionisme de draden niet afbreekt, die zijn individuëel voelen met dat van de lezende gemeenschap in betrekking stellen, krijgen wij ware poëzie.

> Daar is een lied dat 'k zingen moet -
> O de avondzon op 't lentegras! -
> Eer de onontkoombre dood voorgoed
> Mijn stille lippen vult met asch.
> Wel leende ik nachten lang als knaap
> Mijn hoofd aan den gesternden wand
> Totdat het bloed zong in mijn slaap
> Als de echo van een hemelsch land....
> Wel droeg ik rijper vreugd en smart
> Tot waar, aan zoom van zomerzee,
> Het luide kloppen van mijn hart
> Zong met het hart van moeder mee...
> Daar blijft een lied dat 'k nog niet zong,
> Dat 'k om zijn gouden zekerheid
> Heb uitgesteld als een die jong
> Uit hoog geluk steeds hooger beidt.
> Ik weet dat ik het nergens zing
> Dan hier waar ik uw hart hoor slaan,
> 't Lied waarin alle lied verging
> En elk ding beidt zijn nieuw bestaan....
> Zoo laat mij nog in zaalge wacht:
> Het hoogste heil is nimmer ver:
> God zendt het in den slaap vannacht,
> Ik zing het met de morgenster!

Drukt dit stukje niet heel voornaam de hooge verwachting van den dichter uit eens het schoonste lied te zingen, het heerlijkste waarvan hij droomt?

Getijden van P.N. van Eyck (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) kon ook wel de zang eener liefde heeten - een ‘boek van vreugde en schreiend lijden.’ Een diep gemoed, vol edele menschelijkheid, trilt in die mooie verzen, die trots verwante trekken met den algemeen heerschenden dichterlijken trant van den dag, toch hier en daar persoonlijk klinken. Weinigen drukken hun gevoel nog zoo artistiek-eenvoudig uit als Van Eyck in het volgend gedicht aan zijn moeder:

Ik zat met zusterken te zamen
In 't schemerhuisje van uw hart, -
De klank van vrome moedernamen
Was u tot troost voor zorg en smart.
Toen trad ik, stil, verholen schreiend,
In diepen weemoed naar de deur:
Daarbuiten, langs de ruiten glijend,
Ried ik een z achten ademgeur.
Dat heeft u bitter leed gegeven,
Daar uw verdolend twijflen dacht,
Dat uit uw huis mij vreemder leven
Voor altijd wegging in de nacht.
O moeder, niet om zelf te reizen
Verliet mijn liefde één uur den haard,
Waar ik mijn eerste dichterwijzen
In droefheid heb te zaam gegaard.
Ik ging ter deur, omdat een ander
Van leed en moeden kommer bleek,
Naar waar wij, vredig met elkander,
Saam zaten door het venster keek.
Ik ging, om aarzel-bang te vragen,
Of zij in ons geliefde huis
Wou vinden, o, voor al haar dagen,
Een warm en altijd innig thuis.
Zoo leid ik tot uw zachtheid henen
Die 'k aan de ramen wachtend vond,
Wil om mijn korte gáán niet weenen,
Nu gij een nieuwe liefde wont!
Uw hart kan, moeder, nooit verarmen
Wanneer ge ook háár uw haardstee geeft,
Gij kunt ook háár gemoed verwarmen,
Dat slechts in stilte en liefde lééft.

In denzelfden intiemen kamermuziektoon klinken over 't algemeen ook de gedichten, die Jan Greshoff in *Door mijn open Venster* samenbracht (H.D. Tjeenk Willink en zoon, Haarlem). Zachte stemmingen, liefst bij kwijnend avonduur of maanstillen nacht, zaligheidjes en angstjes in teer-teere liefde en bij dat alles in de eerste plaats kweelende, streelende woordmuziek. Een hooger, haast godsdienstig gevoel draagt evenwel enkele van Greshoff's liederen, als b.v. de *Ontraadseling:*

Avonden zijn licht-grijze oogen,
Waarmee de eeuwigheid beziet
In een glans van mededoogen
Land en water en het wuivend oeverriet....
En uit de onbestendigheid
Van den dagelijkschen tijd
Groeit het god-verklarend uur
Dat zal einde' en nochtans eindloos van duur.
Avonden zijn klare monden,
Daarmee de eeuwigheid benoemt
Heilig alwie met zijn wonden
Tot haar komt en haar verheerlijkingen roemt.
En wij rekken onze handen
Naar de gouden hemelranden
En wij roepen de avond aan,
Dien wij biddend en beminnend tegengaan.

De Vlaamsche schrijver Ary Delen, die onlangs zijn eerste, pittig prozabundeltje *Prinskensdag* de wereld inzond, openbaart zich in Greshoff's *Door mijn open Venster* als een begaafd boekversierder Zijn fijne teekeningetjes, zoowat in Empire-stijl opgevat, zijn discreet en smaakvol - gansch in den toon van Greshoff's verzen.

Wilhelm Loeb gaf een bundeltje verzen uit: *Ten schaamlen disch*... (Drukk. Levisson, den Haag), dat niet in den handel kwam, maar toch ter bespreking aan de tijdschriften werd gezonden. Dat is vast een nieuwigheid, die niet veel navolging zal vinden! W. Loeb toont zich in dat mooie boekje als een broertje of neefje van Greshoff, Van Eyck, Bastiaanse, Reddingius en de andere intimisten, die in de Hollandsche poëzie thans wel de meerderheid schijnen uit te maken. Weer teere stemmingetjes lichte aandoeningen, weemoedige herdenkingen, droeve-blijheid in al wat avondlijk schemert en kwijnt... Stille nocturnetjes in den vroegen, stillen avond... Hoe ze luiden? Kunstig en zuiver. Kleine kunst, maar fijne kunst. Oordeelt maar:

De lamp werpt schaduw over mij:
Ik peins in droeve droomerij
Van eerste liefde, lang voorbij.
Ik lag aan donkrend avondstrand,
Mijn haren streelde een zachte hand...
De zee lag ver in purperbrand.
De nacht streek loom neer op de kust,
Moe was de zee in slaap gesust...
Ik heb hààr blij-ontroerd gekust.
De maan steeg langs een lichte glooi,
De lucht diep, zonder wolkenplooi...
Zoo droomend was het leven mooi.
Wij stonden op om heen te gaan,
Bleven nog even zwijgend staan...
Die zee, die kus, die stille maan.
Deze avond is nu lang voorbij;
De lamp werpt schaduw over mij..
Ik staar in verre mijmerij...

Wilt gij nog een heerlijker staaltje van die intimistenkunst? Ik haal het uit *Het jaar der Dichters 1911* (Drukk. Luktor et Emergo. den Haag), samengesteld door J. Greshoff met de medewerking van 26 Hollandsche en Vlaamsche jongere dichters. In dit bundeltje, dat zoo wat doet denken aan een herleving van de Muzenalmanakken en andere Jaarboekjes uit den tijd der Dichtgenootschappen, schuilt onder meer moois het volgende pareltje van stille, kleine, knusse kunst:

Nu maanlicht in mijn kamer dringt
En in den boom een vogel zingt
Zoo helder of de maneschijn
En 't liedje saamgeweven zijn,
Staar ik stil naar uw lief gelaat,
Waarop een glimlach spelen gaat,

En denk, wat is het leven schoon:
Een lief gelaat, een klare toon,
De maneschijn, frisch boomgeruisch
En een die in zijn kleine huis
Gelukkig is omdat de nacht
Iets teeders in zijn leven bracht
En 't diepe lang door-leden leed
Om zachtheid van den nacht vergeet.

Dit stukje is van Jules Schürmann, die voor enkele maanden grooten bijval oogstte met zijn dichtbundel *Uit de stilte* (L.J.C. Boucher, den Haag). Dit boek, einde 1909 verschenen, werd reeds einde 1910 herdrukt.

Wie zich een denkbeeld wil vormen van den hedendaagschen stand der Nederlandsche poëzie, zij de *Nieuwste Nederlandsche Lyriek*, eene bloemlezing, verzameld door Laurens van der Waals, aanbevolen (H.D. Tjeenk Willink en zoon, Haarlem). 37 onzer jongste dichters zijn hier met enkele hunner kenschetsendste stukjes vertegenwoordigd; onder hen komen de Vlamingen De Clercq, Van de Woestyne en Van Nijlen voor.

In de *Verzen* van Marie Metz-Koning (Derde bundel; P.M. Wink te Zalt-Bommel) trilt een meer altruïstisch gevoel dan in de hiervoor vermelde dichtbundels. Er klopt een warmer, hartstochtelijker hart in. Zij geven ons niet alleen kunstig woordgenot, maar ze ontroeren ook en dat is toch ook steeds, trots alle theorie, een der wondere werkingen der ware poëzie geweest. In een mooi-luidend gedicht geeft deze dichteres ons als het ware haar poëtisch credo:

O, mijn Muze is geen meisje met engel-gezicht;
En ze sloot voor het leven haar oogen niet dicht.
Zij is ook niet een moeder, die enkel maar weet,
Van den weg naar de wieg, en klein-kindertjes-leed.
Ze is nog minder een kindje, dat zangetjes weeft,
En aan mij, die ze liefheeft, haar bloemetjes geeft.
Maar mijn Muze is een vrouw, met den blik van een man,
Die het leven door-lééd, en het dóór-denken-kan,
En die toch nog wil leven, uit innere kracht;
En de menschen bemeêlijdt; en niemand veracht,
Die de schoonheid aanbidt, en om ijdelheid spot,
En zich kneedde uit een leemklont het beeld van een god.

O, haar hand was soms hard in den nacht op mijn hoofd;
En haar wil heeft me dagen van rusten beroofd;
Maar haar woord is 'n ladder; haar stem is 'n wijn;
En nooit wensch ik zoo diep iets, als bij haar te zijn.
Want haar wil is een staal, dat mijn wezen doordringt;
En haar wet is een vreugd, die mijn leven doorzingt;
En mijn vreeze tot háár is een godsdienst gelijk;
En haar haat is mijn hel, en haar liefde is mijn rijk,
En haar lippen als rozen zijn vuur op mijn mond;
En haar lach is mijn lust; en haar smaad is mijn wond;
En haar oogen zoo diep, zijn als meren van tijd,
Waar mijn gondel Gedachte naar Tijdeloos glijdt.

Klinkt die stem niet als eenigszins verwant met die van H. Swarth? De lezing van den ‘roman in verzen’ *Van droeve Liefde,* waarmede de bundel aanvangt, en van de sonnetten en andere gedichten, die er op volgen, versterkt nog dien indruk. Wij bedoelen niet zoozeer een verwantschap van hetgeen wij de ‘rhetoriek’ der beide dichteressen zouden noemen, indien dit woord niet te dikwijls in ongunstigen zin werd gebruikt, maar wel een verwantschap van gevoel, van levenswarmte, van edelen hartstocht.

Volker, die voor onze lezers geen onbekende is, brengt ditmaal een miniatuurbundeltje *Kleindichtjes* aan (P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam). Het zijn puntdichtjes, concetti's van satirischen aard op allerlei omstandigheden, personen en strekkingen, die Volker's sympathie niet genieten. Reeds in zijn vroegere bundeltjes bleek de zin van Volker voor deze kleine geestige hekelkunst, waarin Huygens en Staring uitmuntten. Heel pittige versjes liggen dan ook hier schalks en schelms te pinkoogen. Wij hopen, dat de schrijver niet op zich zelf doelt waar hij schrijft:

> Elf feeën, naar zijn wieg gespoed,
> Gaven kern al wat slagen doet.
> Die niet genood was, schonk hem geest.
> En hij is nooit ook iets geweest.

Voor sommige zijner broeders in Apollo is het volgende prikje:

> Als nog die woordkunst lang regeert
> En 't dichtrental nog iets vermeert,
> Moeten de woorden allemaal
> Naar 't gekkenhuis of 't hospitaal.

Wat denken de Vlamingen van het volgende?

> Leve Verhaeren ‘de’ Vlaming, zoo roepen eenstemmig de Walen.
> Leve Bazaine, heeft, eens, iedere Duitscher gedacht.

Zou eene toespeling op de parabel van den verloren zoon hier niet christelijker geweest zijn?

Dr. Eug. van Oye, die met *Balder's Dood* een gelukkigen stap waagde uit de lyrische naar de dramatische poëzie, is blijkbaar door den behaalden bijval aangemoedigd geworden en heeft de gedramatiseerde legende in verzen *Godelieve van Gistel* (J. Houdmont-Carbonez, Brugge) geschreven, die bij koninklijk besluit van 29 Juli 1910 met den driejaarlijkschen Staatsprijs voor tooneelletterkunde bekroond werd. Een werk van Dr. Van Oye is nooit zonder verdienste en dit is met *Godelieve* ook het geval. Het is in zuivere, dichterlijke taal

geschreven; maar veel meer goeds van dit tooneelgewrocht kunnen wij niet zeggen. Wat de oorspronkelijkheid van het onderwerp betreft, stellen wij het beneden *Balder's Dood*, en in dramatisch opzicht is het een bleek ding, zonder pit. Al wat het verslag van den keurraad zegt over de noodzakelijkheid van tooneelkunst ‘bezield door een hooger ideaal’, over de verplichtingen voor den tooneelschrijver ‘de classieken te bestudeeren’, de behoefte om onze tooneelkunst uit ‘het moeras van alledaagschheid’ te doen opstaan, enz., kunnen wij zeker onderschrijven, maar 't is onze eerlijke overtuiging, dat *Godelieve* maar in geringe maat blijk geeft van die deugden en strevingen. Wij denken niet, dat *Godelieve* veel last van het voetlicht zal hebben. Het stuk behoort als inhoud en bewerking tot hetgeen men gewoonlijk een collège-drama noemt.

Marcellus Emants liet van de twee uitgebreide epische gedichten, *Lilith*, waarmede hij in 1879 als dichter optrad, en *Godenschemering*, die hij in 1883 daarop volgen liet, een nieuwen druk verschijnen, - van *Lilith* den tweeden en van *Godenschemering* den derden (Tjeenk Willink en zoon, Haarlem). Deze beide werken, die bij hun verschijnen niet onthaald werden zooals zij het verdienden, blijken dan toch op den duur de belangstelling van het publiek afgedwongen te hebben. Vooral *Godenschemering*, de tragische geschiedenis van Loki, waarin Emants een mooie opvatting van het Skandinaafsche godendom ontwikkelt, verdient zulks ten volle. Het geslacht der dichters van '80 erkent gaarne Emants als een zijner voornaamste voorgangers.

Dit neemt evenwel niet weg, dat Emants in het mooie *Gedenkboek*, uitgegeven door den *Nieuwen Gids* om de 25^{e} verjaring van de stichting van dit tijdschrift te vieren (N.V. Electr. Drukkerij ‘Luctor et Emergo’, den Haag), met een wijs woord het optreden dier jongeren van voor dertig jaren kenschetst. ‘Te betreuren is 't, schrijft hij daar (blz. 56), dat in de menselike ontwikkeling op elk gebied telkens en telkens weer zo veel moet worden afgebroken en waardeloos verklaard, dat met inspanning en geestdrift werd opgebouwd. Hoe mooier zou 't niet zijn als elk volgend geslacht zich wijden kon aan een hoger en breder voortbouwen op de oude grondslag! - Dit mag ons evenwel niet weerhouden de slopers te danken, die gemeend hebben hun vernietigende arbeid te moeten verrichten en tegenover hetgeen zij afkeurden niet te kunnen volstaan met het leveren van ander, beter werk.’ Van de meer dan honderd medewerkers van den *Nieuwen Gids* komen in dit jubelboek bijdragen en portretten voor, die van dit werk niet alleen een rijke kunstgaaf, maar ook een bron van documentatie voor onze jongste literatuurgeschiedenis maken. Wij vestigen

de aandacht onzer Vlaamsche lezers o.m. op eene belangrijke beschouwing van den Antwerpschen toondichter Lodewijk Mortelmans over Peter Benoit, die in dit gedenkboek voorkomt op blz. 129 en in het *Nieuwe Gids*-nummer van November 1910 voortgezet werd.

Nog even wenschen wij de aandacht te vestigen op eenig verdienstelijk vertaalwerk, dat ons in de laatste maanden toegezonden werd. Boutens' vertaling van O. Wilde's *Florentijnsch Treurspel*, met de vertaling van *Salome* samen in de Wereldbibliotheek uitgegeven, is welluidend en zwierig als een oorspronkelijk werk. De vertaling van Dr. De Raaf, die enkele maanden voor die van Boutens verscheen, bezit die verdienste niet. De *Roemeensche Volksliederen en Balladen,* naar Helene Vacaresco, die H. Swarth in verscheidene tijdschriften liet verschijnen, werden thans ook tot een bundeltje samengebracht in de Nederlandsche Bibliotheek (L. Simons). André De Ridder en Gust, van Roosbroeck gaven een kleine studie *Over de Jong-Weensche Dichters* uit (Boekhandel ‘Flandria’, Antwerpen), waarin vertaalde gedichten voorkomen van Hugo van Hofmannsthal, Richard Schaukal, Rayner Maria Rilke, Hugo Salus en Stephan Zweig.

Zeer belangrijk is de vertaling, die H. Van der Waals leverde van den Sanskritischen *Hitopadessa* (H.C. Delsman, Amsterdam). Dit verhaal, waarin wij een der oudste vormen van het dierenepos kunnen waardeeren, werd met zijne afwisseling van proza en verzen door Van der Waals in een zeer genietbaar Nederlandsch overgebracht en met enkele - wat te schaarsche - aanteekeningen voorzien.

MAURITS SABBE.

Fransche Letteren.

Daar ik slechts tweemaal 's jaars, uit plaatsgebrek, in den *Vlaamschen Gids* onder deze rubriek schrijven kan, zal ik nog eens, zooals *Den gulden Winckel* het eens geliefde uit te drukken, ‘door de Fransche letteren vliegen.’ Trouwens, in een Vlaamsch of Nederlandsch tijdschrift moet, dunkt mij, een regelmatige rubriek, aan vreemde literatuur gewijd, niet meer zijn (speciale studies over vreemde schrijvers of literaturen daarboven stellend) dan een gids, een leidraad voor den belangstellende doorheen den doolhof van het moderne boek. Het is dus natuurlijk, dat zij, die zich met zulke kroniek gelasten, slechts met een paar woorden de volgens hen belangrijkste werken aanduiden, slechts enkele in 't bijzonder besprekend. Men verwijte mij dus geen oppervlakkigheid of geen ‘door de Fransche letteren vliegen’, maar neme mijn kronijk voor wat zij is: een kort overzicht van het bizonderste wat in het afgeloopen jaar verscheen.

Indien ik langere citaten mocht geven, zou ik bewijzen, dat de dichter Edmond Gojon in *Le Visage penché*, wat den vorm betreft, een verre navolger is van José-Maria de Heredia en van Henri de Régnier, maar dat hij ondanks dit een zeer persoonlijk talent bezit, dat, eens tot rijpheid gekomen, algemeene waardeering zal genieten.

Van heel ander karakter en vorm zijn de gedichten van Cécile Sauvage in haar bundel *Tandis que la terre tourne*. Die jonge vrouw weet o.a. met veel subtiliteit en met soms eerst vreemd schijnende, maar toch juiste vergelijkingen het uitzicht der dingen weer te geven. Hier en daar nochtans, precies door dit scherpe zien en een zucht naar ‘anders’ zijn, stuit men op triviale verzen.

Van de eenige der honderden romans die mij bekend staan, zijn enkele meer dan lezenswaard.

Le meilleur Amour, door Louis Delzons: een goed heelmeester, die de fout zijner jeugd goedmaken wil, trekt zich het kind aan en laat de moeder vrij anderen lief te hebben. De beste ‘mariage de raison’ kan niet opwegen tegen den plicht tot het reeds geschapene, is

de door den schrijver verdedigde thesis. *Le meilleur Amour* is een goed boek.

Le Roi de Galade, door A. Arnyvelde, is een philosophisch verhaal, waarin de schrijver tracht te bewijzen - en hij doet dat met veel talent - dat het niet goed is voor de minderen alle waarheden te ontsluieren.

Robinson, van Alfred Capus. Braaf.

Le Chevalier aux ânes, van Paul Flamant, speelt in Spanje; buiten eenige waarlijk prachtige Spaansche landschappen is dit werk niets anders dan een paraphrase op Rossinante's ruiter.

Jean Lorrain heeft nog nooit zoo veel, zoo zuiver en zoo sierlijk geschreven als... sedert zijn dood. Lees *Pelléastres* en U zal me gelijk geven.

Ik had reeds, meen ik, de gelegenheid te zeggen, dat Madame Jane Catulle Mendès een zeer begaafde schrijfster is. Dit blijkt weer eens uit een zonderling charmeerend boekje, *Chez Soi*, over het deugdelijke van de gezelligheid, de smaakvolheid en de intimiteit van den eigen haard. Dat alles wordt gezegd zooals het gezien en gevoeld werd: door een echte dichteres.

Op historisch letterkundig gebied verschenen eenige belangrijke werken, die een nadere bespreking overwaard zijn.

Figures françaises is een boek nationalistische critiek over Rivarol, Fromentin, Coppée, Signoret, Guérin en Barrès. De schrijver, Ernest Gaubert, behandelt zijn onderwerp eerlijk-objectief en geeft goede citaten. De studie over Rivarol is de beste. Een goede bibliographie maakt dit boek tot een uitstekend documentatiewerk.

Als een eerherstelling mag Paul Chaponnière's *Piron, sa vie et son oeuvre* gelden. Zij vormt een goede, nauwkeurige en gedetailleerde studie, gesteund op veel onuitgegeven stukken, - veel nauwkeuriger en vollediger dan Rigoley. Chaponnière toont ons ook, dat Piron niet alleen een man van talent was, maar daarenboven een edel hart bezat. Hij bewijst ook, ten overvloede, dat Piron mooiers en beters geschreven heeft dan zijn beruchte *Ode à Priape*, - hoewel ik vind, dat men dit gedicht niet als een plat onzedelijk werk mag verwerpen.

Bij L. Michaud verscheen *Les Conteurs galants du XVIII^{e} siècle*. Het is natuurlijk hooger bedoeld dan uitspanningslectuur, maar zal, vrees ik, bijna uitsluitend als zoodanig opgenomen worden.

Léon Gistucci geeft, onder den titel: *Pessimisme de Maupassant*, een zeer zaakrijke, hoewel zeer bondige studie over den grooten novellist, dien Gistucci gekend en wel begrepen heeft.

Twee andere belangrijke brochuren zijn *Le Théâtre contempo rain*, van H. Maassen en vooral *Essai sur la dramaturgie de Saint* -

Georges de Bouhélier, door Michel de la Torre. Deze stelt zijn hoop geheel in Saint-Georges de Bouhélier: ‘Il pense que nous ne sortirons de la fadeur, de la convention et de la bassesse qu'en retrouvant l'inspiration idéo-réaliste de ces poètes’ (van de ‘époque du génie gothique’).

Bijzondere melding dient gemaakt van *La Bible dans Victor Hugo*, door Claudius Grillet. Dit is de eerste studie over dit onderwerp en een zóo volledige en omstandige, dat de schrijver meteen dit onderwerp schijnt uitgeput te hebben. Grillet bewijst, dat Victor Hugo gelijk had te beweren: ‘La bible c'est mon livre!’ Tot die bijbelvereering werd Hugo vooral gebracht door Lamartine (*Méditations*), Chateaubriand (*Les Martyrs*) en Milton, wiens *Paradise Lost* Chateaubriand prachtig vertaalde. (*Paradise regained*, waarvan hij zich zeer veel inspireerde, vertaalde hij echter niet...). In den bijbel zelf was het vooral het boek van Job, dien ‘lépreux de génie’, dat Hugo het zijne noemde. Door zijn metamorfozen heen, van romantiekersbiblism langs oprecht bijbelgeloof tot bijbelsche philosophie, blijft het boek Job hem bij.

Tusschen nog andere studies over Victor Hugo onderscheid ik *La Fonction du Poète*, door Amédée Guiard, die Hugo zeer juist schetst, hoewel hij niet altijd zeer malsch is voor hem. Hugo wil, dat de dichter de leider der volkeren en zijn werk hun evangelie weze. Maar hij zelf is daarin niet geslaagd. Hij beminde te zeer het gerucht: ‘Il confond l'étonnement avec l'admiration; voir et être vu, toucher à tout, occuper toutes les avenues, s'exercer dans tous les genres, remporter toutes les victoires, stupéfier par les incessantes métamorphoses de son esprit à se repaître de cette multiplicité d'effets, voilà sa grande joie. Il dépense à ce jeu déplorable une somme de travail qui suffirait à trois épopées, sans parvenir à en achever une.’ Op dit werk kom ik wellicht nog eens terug.

Tot slot nog dit boek, dat een verrassing is: *Un grand Précurseur des Romantiques*, door Jacques Reboul. Die voorlooper is Ramond, Fransch schrijver en geleerde, die leefde van 1755 tot 1827 en bijna, neen totaal, onbekend is door het groote publiek en door een groot gedeelte der letterwereld, dit ondanks een studie van Sainte-Beuve. Nu hebben we voor de hand een prachtig critisch werk, dat Ramond, die een geleerde van Lamarck's gehalte blijkt te zijn, als schrijver doet kennen. Volgens Reboul is Ramond's werk de schakel tusschen *La nouvelle Heloïse* van Jean Jacques Rousseau en *Itinéraire de Paris à Jérasalem* van Chateaubriand. Wat eigenlijk nog moet bewezen worden.

LEO VAN RIEL

Engelse Letterkunde.

Om allerlei redenen - gebrek aan plaats, noodzakelikheid om in de massa nieuwe uitgaven een keus te doen enz. - hebben wij tot nog toe een paar boeken onbesproken gelaten, die nu juist niet meer tot de allerlaatste verschijningen behoren, zodat wij een ogenblik gevreesd hebben dat het wat laat was om ze nog als wat nieuws aan onze lezers voor te stellen. Ze schijnen echter op het Engels publiek zulk een blijvende indruk te maken, dat het 'beter laat dan nooit' van toepassing is. Het ene is *Tono-Bungay* van H.G. Wells, dat in Februarie 1909 zijn eerste, reeds in Maart zijn tweede, in November een derde uitgave beleefde en sedertdien altijd weer herdrukt werd (bij Mac Millan). Van het andere, *What's wrong with the world*, door G.K. Chesterton, verscheen in 1910 de 8ste uitgave (Cassell).

Behalve hunne letterkundige waarde, leveren beide werken nog een gans biezonder belang op: het zijn hekelingen van Engeland en de Engelsen door Engelsen.

Tono-Bungay is een roman, en, zoals van Wells te verwachten is, een zeer eigenaardige, boeiende roman. George Ponderevo, de held, vertelt ons eerst zijn kindsheid, zowel op school als op Bladesover, één der grote oudadellike kastelen van Engeland, waar hij zijn verlofdagen doorbrengt, omdat zijn moeder er iets als opperdienstmeid is. Als hij twaalf jaar oud is, loopt daar een onschuldige vrijage met de nog jeugdiger Lady Beatrice Normandy uit op een vechtpartij met haar neef, die later lord zal zijn, zodat zijn moeder onze held moet verwijderen.

De bekrompen kwezelachtige bakker, bij wie hij nu in de leer wordt gedaan, voorspelt hem gedurig dat hij in de hel zal branden, omdat zijn mond dingen laat ontsnappen, die niet al te stipt met de godsdienst overeenkomen, en de jongen vlucht terug naar Bladesover, waar hij door zijn strenge moeder slecht ontvangen wordt. Zij is zo door haar omgeving en haar gehele leven doordrongen van de noodzakelikheid om 'zijn plaats te kennen', om de bestaande orde van de maatschappij als iets heiligs, en de kerkelike gewoonten als de voor-

waarde van alle ‘respectability’ te beschouwen, dat zij, over haar onafhankelik voelend en denkend zoontje beschaamd, verontwaardigd en wanhopig is. Zij is overtuigd dat hij de slechte weg opgaat, die zijn overleden vader opgegaan was; in het kasteel *mag* hij niet blijven, hij moet weer weg. Ze brengt hem bij zijn joviale oom Edward Ponderevo, die te Wimblehurst apoteker is; hier wordt hij met open armen ontvangen, vooral door zijn kinderloze tante Susan, en zijn oom belooft hem Latijn te leren. Wanneer hij zijn moeder terug naar het station brengt, verwondert hij er zich over dat tante hem, in enkele uren, veel meer tederheid heeft betoond dan ooit zijn moeder deed. Eerst bij het afscheid - hun laatste samenzijn, want ze sterft een paar maand later schielik - leert het kind zijn moeder enigszins beter kennen:

> Zij zat in de trein om terug te keren, herinner ik mij, en ik stond aan het open portier van haar kompartiment, en geen van ons beiden wist hoe spoedig wij voor immer zouden ophouden elkander een last te zijn.
> ‘Je moet braaf zijn, George,’ zeide zij. ‘Je moet leren..... En je moet je niet kanten tegen die boven je en beter dan je zijn,... noch ze benijden.’
>
> ‘Neen, moeder,’ zeide ik.
> Ik beloofde onverschillig weg. Haar ogen waren op mij gevestigd. Ik was bezig mij af te vragen of ik die zelfde avond nog aan het Latijn kon beginnen.
> Toen roerde iets haar hart, een gedachte, een herinnering; misschien een voorgevoel... De eenzame trein wachter begon portieren toe te slaan.
>
> ‘George,’ zeide ze haastig, bijna beschaamd, ‘kus mij!.’ Ik stapte haar wagen binnen, terwijl zij voorover boog. Zij ving mij driftig in haar armen, ze drukte me tegen zich - een zonderling doen in haar Ik werd gewaar dat haar ogen buitengewoon glanzend waren en dan barstte die glans los langs de onderste wimpers en rolde langs haar wangen.
> Voor de eerste en de laatste maal in mijn leven zag ik de tranen van mijn moeder. Dan was zij weg, mij ontsteld en onthutst achterlatend; ik vergat voor een ogenblik dat ik Latijn ging leren, on dacht aan mijn moeder, als aan iets nieuws en vreemds.

Nu leert de jongen Latijn, apotekerij, en nog veel andere dingen. Hij verhuist met zijn oom, die iets heeft van Mr. Micawber's kinderlike naïveteit in geldzaken, failliet gaat, en de kleine stad en zijn kleine apoteek moet verlaten voor Londen en een grote apoteek, waarin hij als helper dient. George wordt student, wordt verliefd op Marion, trouwt, is teleurgesteld, flirteert met een andere, scheidt van zijn vrouw, wordt schatrijk met en door zijn oom, die Tono-Bungay heeft uitgevonden, ziet Lady Beatrice Normandy weer, bemint en wordt bemind, kan haar echter niet trouwen, wil zijn oom's zeer bedreigde financies redden door ergens in Afrika een wonderbare schat van radium te gaan veroveren, komt van die al te Jules Verne-achtige tocht - die beter ware weg gebleven - juist bijtijds terug, om getuige te zijn van het bankroet en de dood van zijn oom en is voortaan een beroemd ingenieur, maker van oorlogschepen en luchtschepen.

Maar al die en andere avonturen, hoe interessant ook, zijn niet het voornaamste. Het voornaamste, het ware onderwerp van het boek is Tono-Bungay.

Tono-Bungay is de naam van een geneesmiddel; het bestaat uit wat water, wat prikkelende ingredienten, wat suiker en wat geur, en zal niemand genezen noch kwaad doen. Maar het wordt gestoken in mooie flesjes en dozen met sluwe etiketten er op, en, dank zij een ongehoord luidruchtig adverteren, door geheel Engeland en dan door het Buitenland gekocht, geslikt en geroemd als *het* geneesmiddel voor alle kwalen. Ponderevo, die te Wimblehurst arm was omdat hij eerlike waar verkocht, wordt te Londen in een oogwenk schatrijk, koopt kastelen, beschermt de kunsten, oefent invloed op de politiek, tot zijn altijd grotere stoutheid in financiële ondernemingen hem ten val brengt. Dan eerst wordt Engeland gewaar dat Tono-Bungay slechts uiterlike schijn was, zonder enige overeenkomstige, stevige wezenlikheid.

Dat geheel Engeland eigenlik een monsterachtige fles Tono-Bungay is, zullen de Engelsen wel later gewaar worden, meent de schrijver, en wil het ons nu reeds doen geloven. Daarom doorlopen wij aan de zijde van George Ponderevo alle gebieden, alle vertakkingen, alle uitingen, alle vormen van het Engels leven: op het platte land, waar alles heendraait om het herenkasteel - een fles met feodaal Tono-Bungay in -, in de kleine stad, te Londen, in de officiële Kerk, in de dissidente kerkjes, in het Parlement, in de scholen, de gerechtshoven, aan de huiselike haard, in het huweliksleven, in de liefde zelf: overal is er eigenlik ‘something rotten’ verborgen achter sleur, vorm, plechtigheid, huichelarij, traditie, conventie en andere bedriegelike etiketjes. Omnia vanitas, omnia Tono-Bungay! En als, in het prachtig laatste kapittel, ingenieur Georges Ponderevo op zijn jongste pantserschip de Teems afvaart, schijnt hem die reis een beeld van de toestand: het akkerleven, het fabriekleven, het Parlement, St-Paul's kerk, de paleizen, de tempelen van handel en financie, alles gaat voorbij, voorbij...

> The river passes, London passes, England passes....

Een ding, *een* hoop blijft: de wetenschap, die eerlik en vastberaden de toekomst ingaat, zoals zijn schip de zee.

Wij hoeven nauweliks te zeggen dat dit stelselmatig naspeuren van al wat in Engeland *vanitas* mag heten, de schrijver aan het gevaar blootstelt het stevige, dat er naast is, te onderschatten. Wells is er niet aan ontsnapt.

Het Engels leven, zoals alle leven, bevat elementen die morgen of overmorgen zullen uitsterven, maar is een boom veroordeeld, en moet er een splinternieuwe geplant worden, omdat zekere takken verdorren en met de herfstbladeren zullen vallen?

Engeland, overdrijft Wells, is een 'feodale inrichting, door ontaarding ingehaald.' Daarom moet de wetenschap vernielen en vervangen. Wij zijn eerder geneigd te denken dat die 'ontaarding', als het vallen van dorre bladeren, een voorwaarde van normale ontwikkeling is; de wetenschap hoeft alleen trapsgewijze te vervormen wat levend en gezond bleef, en dat doet ze ook. Het bestaan van dat gezond, ontwikkelbaar bestanddeel feitelik te ontkennen, door *geheel* het Engels leven, hoe geestig ook, op Tono-Bungay-flesjes te trekken, is onrechtvaardig. Maar dit ontneemt weinig aan het letterkundig genot, door deze schitterende satire van Engeland opgeleverd.

* * *

Ook G.K. Chesterton heeft het uitsluitend over '*wat verkeerd is*'. '*In de wereld*' voegt hij er bij. Maar in waarheid had de titel van zijn boek moeten luiden: 'What's wrong with *England*.' Hij is niet de enige Engelsman die zijn land met de wereld verwart. Zijn boek is geen roman, zoals *Tono-Bungay;* het is een reeks gestadig ironiese, gestadig gispende essays over Engelse toestanden en vragen van de dag. Bij die algemene kritiek van 'the world' ware strenge objektiviteit te wensen. Maar indien er een subjektief schrijver bestaat, dan is het wel G.K. Chesterton. Van daar dat hij dikwijls zijn eigen ziels- of geestestoestand voor de werkelikheid neemt. Ja, het dunkt ons zelfs, dat zijn gehele boek op een dergelijke zinsbegoocheling berust. Het moet immers dienen om te bewijzen dat alle misstanden en misbruiken uit de moderne Engelse maatschappij één hoofdgebrek tot oorzaak hebben: het gebrek aan ideaal. Wel zien zekere mensen van goede wil het kwaad, en trachten het te verhelpen. Maar al hun plan nen en hervormingen lijden schipbreuk omdat zij niet juist weten wat ze willen; ze vragen zich niet genoeg af waarin het goede bestaat:

> 'What is wrong is that we do not ask what is right.'

Zo komt het b.v. dat het onderwijs mank gaat. Dat onderwijs moet dienen om betere mensen te maken; maar *wat* is *de* betere mens? Trouwens de gehele maatschappelike inrichting heeft tot doel de vooruitgang van de mensheid. Goed. Maar in welke richting ligt die? In de richting, antwoordt schrijver, van een volmaakte mens die

niet bestaat, maar die men zich op voorhand dient voor te stellen, anders loopt men in den blinde. Dit wordt zeer snedig saamgevat - snedigheid heeft Chesterton altijd genoeg - in de woorden:

> The most important man on earth is the perfect man who is not there.

Wat doet nu de onverstandige wereld? Ze verliest die niet bestaande men uit het oog, en daar ze toch verbeteren wil, neemt ze haar toevlucht tot een doelloos rondtasten in de duisternis, dat zij ‘de praktijk’ noemt:

> We may repeat here that these pages propose mainly to show one thing: that progress ought to be based on principle, while our modern progress is mostly based on precedent. We go, not by what may be affirmed in theory, but by what has been already admitted in practice.

Ofschoon hij, die zozeer aandringt op de noodzakelikheid van een vast grondbeginsel, nergens het zijne duidelik uitlegt, laat hij toch zijn voorliefde voor het Kristen ideaal doorschemeren. Of hij gelijk heeft te beweren dat modern Engeland zich daar niet langer naar richt, laten wij onbesproken. Maar de afwezigheid van *zijn* ideaal en de afwezigheid van *alle* ideaal in Engeland zijn twee. Het zou kunnen gebeuren dat de moderne wereld niet langer streeft naar een hemelse zaligheid, die haar problematies voorkomt, maar naar een steeds volledige en edeler aards geluk, dat te zoeken is in de menselike broederlik heid. Het kan gebeuren dat een andere omschrijving van het menselik ideaal van onze dagen in Engeland de juiste is. Maar, om te bewijzen dat iemand *geen* ideaal heeft, volstaat het in elk geval niet het mislukken van zijn pogen en werken in het licht te stellen, en dan te beweren dat dit gebeurde uit gebrek aan grondbeginselen.

Overigens, het gehele boek door ontmoet de lezer, naast een zeker getal juiste opmerkingen, een nog groter getal onhoudbare paradoxen. Gedurig worden dingen gezeid die *bijna* waar zijn, of dingen die volkomen vals, maar pittig ingekleed zijn, of ook wel beweringen die geboren schijnen uit louter lust om eens wat anders te zeggen dan de gewone mens. Diegenen, die een Republiek der Verenigde Staten van Europa dromen als iets nieuws, dat eerst de verre toekomst kan geven, krijgen van de ‘laudator temporis acti’, die Chesterton dikwijls is, ten antwoord, dat die Verenigde Staten van Europa bestaan *hebben*, o.a. ten tijde van het Romeinse rijk. De vreselike *pax Romana* zou dus niet meer mogen spreekwoordelik gebruikt worden door wie van het onderdrukken van alle volkeren door één volk spreekt, maar wel door wie van een broederlike federatie van volkeren droomt! De suffragetten hebben ongelijk het stemrecht te

vragen, omdat er, op duizend vrouwen, slechts één dat recht verlangt, Ook omdat alle regering *dwang* is, en het dus gezond is, dat ten minste ene helft van de mensheid aan het plegen van dwang onschuldig blijve. Met zulk filosoferen geraakt men ver, zo ver als onze Multatuli, die ook het tegenspreken van aangenomen meningen als een letterkundige sport beoefende. Vele invallen en uitvallen van Chesterton zijn even plezierig, en even ondiep als zekere spitsvondige Ideën van de grote Nederlander. Het is b.v. onzin, zegt Chesterton, man en vrouw te scheiden om reden van ‘incompatibility of temper’: die incompatibiliteit is er altijd, en is er nodig om de liefde mogelik te maken. De voorzitter van het Huis der Gemeenten heet de Speaker en... hij zwijgt meestal. Het voornaamste feit in zake educatie is dat er niets van die aard bestaat: het is een *woord*, geen zaak. En let op de gewild zorgeloze wijze waarop dit gezegd wordt; Multatuli had het niet beter gedaan; het zou kunnen doorgaan als de vertaling van Idee zoveel:

> Of course, the main fact about education is that there is no such thing.

Kortom, wij denken niet dat het groot sukses van het boek te wijten is aan de aard der uitgedrukte denkbeelden, maar aan de aard der uitdrukking. Alleen liefhebbers van het paradoxale kunnen een glanzend vuurwerk van geestige zetten en gewaagde beweringen met opbouwende filosofie en wijsheid verwarren, of Chesterton en Multatuli als hervormers op sociaal of zedelik gebied ernstig opnemen. Maar iedereen gevoelt bewondering voor de kunstenaar die op een nieuwe, pittige, prettige, krachtige wijze kan zeggen dat wit zwart is, en de lezer zo kan boeien, dat hij, bij elke bladzijde protesterend *te gen* het boek, dat boek met onverzwakt genoegen uitleest.

* * *

Rewards and Fairies, door Rudyard Kipling (Mac Millan) is eigenlik een vervolg op een dergelijk werk, *Puck of Pook's Hill*, in zover wij hier alweer Dan en Una ontmoeten, alsmede de oppergeest Puck; deze leeft met de twee kinderen op vertrouwelike voet, en staat het hele boek door te hunnen dienste om allerlei vizioenen uit het verleden, deels in verzen, deels in proza, op te toveren, en aldus Dan en Una en de lezer te vermaken. Enkele van de dichtstukken zijn waarlik kernachtig, maar de prozavertellingen zijn de hoofdzaak; ze zijn ook veel boeiender en dragen veel duideliker de stempel van Kipling's eigenaardige fantasie. Het enig verband tussen de verhalen ligt in de

eenvormige wijze om ze in te leiden: Dan en zijn zusje Una zijn ergens gegaan om te spelen; plots staat voor hun verwonderde ogen een of ander bekend of typies personage uit de Engelse geschiedenis, die ze aanspreekt; weldra vernemen ze ook een welbekende stem, die van hun oude vriend Puck, die van achter een boom of een plant te voorschijn komt, en de historiese persoon of de denkbeeldige vertegenwoordiger van een histories tijdperk aan het praten brengt over zich en zijn tijd. Zo maken de kinderen kennis met koningin Elisabeth, met Wellington, met Washington, met een bouwmeester uit de Renaissance, met St-Wilfrid, met een geneesheer uit de tijd van Cromwell, ja zelfs met een man uit het voorhistories tijdperk, die vertelt hoe hij het ijzer leerde kennen.

Nu, Dan en Una zijn wel zeer lieve kinderen en op zich zelf interessant genoeg; maar het is te duidelik dat zij er alleen zijn om met Puck iets sprookjesachtigs te verlenen aan het boek en een kunstmatige band te vormen tussen de verhalen. Deze, immers, bewegen zich alle, behalve één, op de volkomen vaste grond van de werkelikheid. Puck en het toverachtige verschijnen alleen als de ‘commère’ en de ‘compère’ in een Franse revue; men vergeet hun bestaan zodra de eigenlike handeling aan de gang is. Kipling is, dunkt ons, een al te modern-gezinde schrijver om zich gemakkelik in de sprookjeswereld te bewegen. Zijn verbeeldingskracht is schitterend, maar heeft altijd werkelikheden tot onderwerp. Daardoor komt het waarschijnlik, dat het enige verhaal uit zijn boek, dat mislukt is, ook juist het enige is, dat zich uitsluitend met het bovennatuurlike bezighoudt: wij bedoelen het eerste, *Cold Iron*, waarin tovenarij, Oberon, Thor met zijn hamer en andere mythologiese elementen een rol spelen. Kipling, die overal elders zo duidelik is, wordt hier ingewikkeld en duister, zodat men zich afvraagt of Dan en Una wel uit de symboliese betekenis zijn wijs geworden.

Gelijk al de werken van Kipling zijn ook deze vertellingen doordrongen met wat men ‘Imperialistiese’ geest heeft genoemd. Dit imperialisme, zowel op politiek als op elk ander gebied, bestaat hoofdzakelik in de bewondering van de macht en het sukses. En ook daarom waren Dan en Una beter gebleven waar men van Roodkapje en van Duimpje vertelt. Men moet de kinderen niet te vroeg, zo ooit, de minachting inprenten voor de zwakke die dient geholpen, noch voor het mislukt pogen dat moet getroost worden.

Onze lezers die het boek ter hand nemen zullen, zoals wij, enkel zuiver genot putten uit de soms indrukwekkend epiese kunst waarin de schrijver zijn instinktmatige bewondering voor de kracht weet om te zetten. Wij zijn volwassen mensen. Maar sedert de oorlog

tussen Engelsen en Boeren weet men dat er in Engeland vele kleine en grote kinderen zijn, voor wie het schadelik is zich door al te moderne Puck's te laten leiden[1].

* * *

Edoch, wij zouden het niet wagen, al te streng de staf te breken over Kipling's neiging tot verheerliking van de Zegepraal. De onzichtbare macht die de menselike zaken regelt, herstelt somwijlen het bedreigde evenwicht door een nodig geworden reaktie. Kipling is misschien een tegenvergif. Want wie de durf, de moed, de macht, de viktorie al te uitbundig bezingt, gelooft toch ten minste dat in deze wereld nog veel het vechten, het overwinnen, het leven waard is. Wordt daarbij het altruisme, het medelijden wat verwaarloosd, het vertrouwen in het tegenwoordige, de hoop in de toekomst worden gesterkt. En dat is hoogst nodig waar zovele schrijvers zich alleen daarom de vurig verlangde zelfmoord misgunnen, omdat zij menen een heilige taak te moeten vervullen: ons te overtuigen dat wij ongelijk hebben te blijven leven. Aan die heldhaftige zelfverloochening hebben wij o.a. de werken te danken van een der ergsten, - van de talentvolste - onder die Engelse pessimisten, Thomas Hardy.

Zijn laatste bundel verzen, *Time's Laughingstocks and other verses* (Mac Millan), is *ene* variatie op het thema: gij, die tot uw ongeluk deze Stad der Smart binnentreedt, *lasciate ogni speranza*. De dichter zegt ons niet dat het leven beter was, nu slechter is, beter kan zijn. Hij klaagt niet over *verval*. Hij klaagt er over, dat telkens hij iets goeds meende te ontwaren, hij weldra wreed teleurgesteld werd, *en dat het niet anders kon;* want de mens en al wat hij denkt, voelt, doet, het gehele leven is, van nature, des kwaads. Een verval van de mens is niet mogelik, dus ook geen hoop, tenzij in de eindverlossing, de dood.

In een van zijn gedichten (*The Unborn*) - dat overigens prachtig is - bezoekt hij 's nachts de woning der ongeborenen. Dadelik springen hem al die geesten geestdriftig te gemoet om nieuws te horen over dat gedroomde paradijs, de aarde. Medelijden belet hem, hun de waarheid te zeggen: ze kunnen hun lot toch niet ontgaan, waarom hun ogen geopend? Hij keert dus weer...

(1) Andere verschijningen van belang op het gebied van roman on novelle zijn: George Meredith, *Celt and Saxon* (Constable), dat een fragment bleef; Maarten Maartens, *Harmen Pols* (Methuen); Arnold Bennet, *Clayhanger* (Methuen); Eden Phillpotts, *Tales of the Tenements* (Murray) en Bernard Capes, *Jemmy Abercraw* (Methuen). Dit laatste bespreken wij de volgende maal.
Behalve de verder besproken vorzenbundels zijn aan te stippen: William Watson, *Sable and Purple* (Eveleigh Nash) en Stephen Phillips, *The New Inferno*. (John Lane).

And as I silently retired
I turned and watched them still,
And they came helter-skelter out,
Driven forward like a rabble rout
Into the world they had so desired
By the all-immanent will.

Soms drijft hem het vast besluit om alles zo zwart mogelik voor te stellen tot denkbeelden, die aan zekere parodieën van Piet Paaltjens doen denken. Die wenste eens met zijn beminde te worden verpletterd onder één trein. Hardy zegt ergens tot zijn geliefde dat hij van de toekomst maar één ding verwacht:

That thy worm should be my worm, Love!

Maar meestal blijft de dichter met meesterlike zekerheid binnen de palen van het schone, en die ingehouden somberheid is des te bitterder. Slechts eenmaal roert hij een andere snaar dan die van de wanhoop, in *Geographical knowledge:* Er is in een dorp een vrouw, die niet weet waar Blackmoor is, noch wat de kortste weg naar Bath, noch in welke richting Yellham Wood ligt, al zijn die plaatsen zeer dicht. Maar op een kaart toont ze u zonder aarzelen Calcutta, Bombay, Guinea, ‘Gib's rock’ (Gibraltar) en wijst u in de ruimte met de vinger, in welke richting Portsmouth ligt. (Juist achter de klok in haar kamertje!) Waarom?

My son 's a sailor, and he knows
All seas and many lands,
And when he 's home he points and shows
Each country where it stands.

He 's now just there - by Gib's high rock -
And when he gets, you see,
To Portsmouth here, behind the clock,
Then he 'll come back to me!

Een eigenaardigheid van Hardy's vorm is zijn gewilde zorgeloosheid; de taal is dikwijls schier alledaags en met de maat neemt hij grote vrijheden, zonder dat men hem ooit banaliteit of slechte versificatie kan verwijten. Hij wandelt met vaste stap op de rand van de slordigheid zonder er in te vallen, en dit verhoogt bijna altijd de indruk. Door deze bundel bewijst hij eens te meer dat hij een zeer goede dichter is; zal de nakomelingschap hem tot de waarlik *grote* dichters rekenen? Dat heeft ze tot nog toe alleen met zulke mannen gedaan, die het kwaad wel zagen, betreurden en aankloegen, maar die door dat schouwspel noch overrompeld, noch verblind werden; het waren soms pessimisten; maar nooit predikten zij een evangelie der

wanhoop; zij riepen op ten kamp tegen het kwaad, zij verkondigden bewust of onbewust, de mannelike, strijdvaardige, gezonde Boodschap der hoop.

* * *

Noch het een noch het ander pessimisme zal men ontmoeten bij Alfred Noyes, wiens bundel *The Enchanted Island* en kort daarop zijn *Collected Poems* onlangs verschenen zijn (Blackwood). Misschien is zijn optimisme te wijten aan het feit, dat hij bij voorkeur in een wereld van eigen schepping, niet in dit dal van tranen, vertoeft. Immers, zijn hoofdeigenschap is een zeer weelderige fantasie, en al was zijn vroeger besproken epos *Drake* niet zonder verdienste, zijn *Forest of wild Thyme* stempelde hem vooral tot een sprookjesdichter. Door zijn laatste bundel wordt die indruk niet uitgewist. De beste stukken daaruit zijn die, waarin hij de lezer naar de wereld van spoken en feeën meevoert. Hier en daar is zijn symbolisme nog al nevelachtig, en dan is ook de vorm ietwat gewrongen. Maar over 't algemeen is de symboliese betekenis - er wordt bijna altijd ene bedoeld - duidelik genoeg. Naar het ‘Toovereiland,’ waaraan de titel van de bundel ontleend is, zeilde de dichter in zijn kindsheid en zijn jeugd; hij beschrijft het met een geestdrift, die des te aanstekeliker werkt, daar de taal, de beeldspraak, de kleuren- en klankenfantasie overal prachtig is. Het latere leven heeft die droom van 't Paradijs verdreven, bewezen dat het een droom was. Maar een *ware* droom was het toch; er is iets van overgebleven, een glans, een hoop...:

> Yet - I remember -
> a gleam, a gleam,
> (Or ever I dreamed that youth could die!)
> Of sparkling waves and warm blue sky
> As out of sleep into a dream,
> Wonder-wild for the old sweet pain,
> We sailed into that unknown sea
> Through the gates of Eternity.
>
> Peacefully close your mortal eyes,
> For ye shall wake to it again
> In Paradise, in Paradise.

Eigenaardig is *the Admiral's Ghost*, een spookgeschiedenis waarin een oude matroos vertelt dat te Trafalgar, onder de vorm van Nelson, eigenlik de geest verscheen van Drake, de bekende overwinnaar van de Spaanse Armada.

In de *Tramp transfigured* krijgen wij een echt sprookje. Een vagebond ontmoet een arm oud vrouwtje, wier weggelopen jongen sedert twintig jaar niet meer gezien werd. Zij vraagt hem de weg

naar een dorp waar zij meent dat de teruggekeerde verloren zoon zich nu moet bevinden; zij wil hem gaan opzoeken, hem vergeven; maar de weg is lang en zij is zo oud en gebrekkelik en zo arm! De vagebond geeft haar al wat hij bezit, enkele pence; ze zegent hem en strompelt voort, terwijl hij zich neerlegt om wat uit te rusten en na te denken over dat zegenend woord, het eerste dat hij sedert jaren hoorde. Nu komen aan alle kanten feën en geesten aangevlogen, die hem in een grote vlinder veranderen. Een geheimzinnige macht drijft die insekt-vagebond naar een naburig dorp, naar een open venster: daar ziet hij de oude moeder in de armen van haar zoon, hem vertellend hoe het gekregen geld haar aan een plaats op een wagen hielp, zodat zij nog bijtijds haar zoon kon terugvinden, wanneer die juist opnieuw naar zee wilde vertrekken. Daarop wordt hij wakker; de vlindervlerken zijn verdwenen; hij ligt op de grond, waar hij het vrouwtje gezien had.

De levendigheid, de aanschouwelikheid, de bekoorlike ‘waarschijnlikheid’ waarmee dit alles wordt voorgesteld, en vooral de macht van taal en versmaat bewijzen hoe geheel te huis zich de dichter in het bovennatuurlike voelt.

Geen wonder dat vele van zijn gedichten hunne bezieling aan godsdienstig geloof te danken hebben, en dat die altijd onder de beste zijn. Men leze b.v. in *A friend of Carlyle* de episode waarin hij op uiterst roerende wijze de dood van zijn vrouw (kort na de geboorte van zijn eerste kind) gedenkt. Reeds te voren was met allerlei smart, ook allerlei twijfel in zijn ziel gedrongen. Maar door die wrede slag meende hij wel dat zijn vertrouwen in God voor goed geknakt was:

> It was the night my loved one died,
> The year our child, who lives, was born!
> All night upon my knees I cried
> To God to change His world ere morn;
> ‘Roll back Thy stars, bring back my dead,
> And take what else Thou wilt away;
> But bring not back to me.’ I said,
> ‘The hopeless horror of the day.’

Zou God hem verhoren? Of zou hij, 's morgens, de wereld weer terugvinden zoals die was, onveranderd, maar zonder zijn vrouw? De morgen kwam; het scheen hem dat God's medelijden hem als zachte armen omvatte. Hij stond op, schoof de blinden van het venster: de wereld *was* veranderd:

> A pure white mantle blotted out
> The world I used to know:
> There was no scarlet in the sky
> Or on the hills below;
> Gently as mercy out of heaven
> Came down the healing snow.

The trees that were so dark and bare
Stood up in radiant white,
And the road forgot its furrowed care,
As day forgets the night,
And the new heavens and the new earth
Lay robed in dazzling light.

Dat weervinden van het verloren geloof, dat sneeuwmirakel is alleen denkbaar bij iemand, wiens geestesgesteltenis van die van Hardy, in een dubbele betekenis, *hemelsbreed* verschilt. Ook deze verloor een geliefde jonge vrouw en vroeg aan God: Waarom doet gij dat? Wij, mensen, noemen dat *wreedheid!* 'Zo!' antwoordt God, verwonderd, 'dat denkbeeld is mij volkomen nieuw: ik zie wel dat gij er meer van weet dan ik.'

Voor Hardy is het leven

A senseless school, where we must give
Our lives that we may learn to live!

en waar er van prijsuitdeling geen spraak is.

Daartegen weet de tedere, dromerige, optimistiese Noyes met een mooi beeld te protesteren in een der enkele nieuwe gedichten, die hij bij zijn *Collected Works* gevoegd heeft; tot een pessimist zegt hij daar: gij beweert dat het leven een wrede minnares is, die het hart van de mens alleen verleidt om dan zijn liefde met spot te bejegenen en heen te gaan. Welnu, mij verlaat ze ook, maar ze geeft mij hoop:

To me she seems a queen that knows
How great is love - but ah, how rare! -
And, pointing heavenward ere she goes,
Gives him the rose from out her hair.

Misschien met minder, maar met sympathieker talent begaafd dan Thomas Hardy, is Alfred Noyes even oprecht. Hij, die een hele onbestaande wereld kon verdichten, verdicht geen enkele mening, geen enkel gevoel.

Ook Hardy zegt overal, niet wat de mode of de meerderheid, maar wat *hij* denkt en voelt. En beiden weten het op krachtige, indrukwekkende wijze te zeggen. Aldus kunnen wij ze verenigen in onze achting en onze bewondering, omdat zij, zo verschillend, één zijn door de oprechtheid en de schoonheid.

M. BASSE.

Katanga, een land voor blanken[1].

Toen ik een jaar geleden te Antwerpen aan wal stapte, na eene afwezigheid van 8 jaar, waarvan vijf in Afrika doorgebracht, vond ik veel veranderd in het vaderland. En met blijdschap zag ik, dat in meer dan een opzicht de veranderingen ook verbeteringen waren.

Dat er op stoffelijk gebied vooruitgang is, zal niemand betwisten. Ook over zekere verschijnselen op maatschappelijk, verstandelijk en zedelijk gebied zullen velen van ons zich verheugen.

Daar ik jaren lang in eene Afrikaansche kolonie heb gewoond, zal het u niet verwonderen dat de nieuwe koloniale politiek van België vooral mijne aandacht trok. Op geen ander gebied is er zooveel nieuws aan te stippen:

1° Eene uitgestrekte kolonie is als Belgisch grondgebied geannexeerd.

2° De grondlegger van onze koloniale macht, koning Leopold, is heengegaan.

3° Een jonge, veel belovende koning heeft als zijn opvolger den troon bestegen. Als kroonprins heeft hij onze kolonie van het eene einde tot het andere doorkruist en bij zijne troonsbeklimming heeft hij plechtig aan de beschaafde wereld verklaard, dat België de taak, die het als koloniale mogendheid op zich heeft genomen, zelfstandig, op waardige en menschlievende wijze zal weten te volbrengen.

Over Belgische belangen in Afrika zou ik u vandaag willen spreken. Deze belangen zijn echter zoo veelzijdig, en het gebied dat daarbij in aanmerking komt is zoo uitgebreid, dat ik mij vooral wil bepalen tot het gewest in Afrika dat op dit oogenblik het meest onze aandacht verdient: Katanga.

Het district Katanga, de zuid-oostelijke hoek van Kongo, grenst

(1) Lezing gehouden op eene openbare vergadering van het *Vlaamsch Handelsverbond*, op het stadhuis te Antwerpen den 19 Februari 1911.

o.a. aan Rhodesië, de Engelsche kolonie ten Noorden van Transvaal. Katanga is meer dan vijftienmaal zoo groot als België, dus bijna zoo groot als Frankrijk of Duitschland. Maar er is een groot verschil tusschen de groote noordelijke helft, Beneden-Katanga, en het zuidelijk gedeelte. Dit laatste, Boven-Katanga alleen, is nog zes of zeven keeren zoo groot als België en daarover zou ik inzonderheid willen spreken.

Zooals bekend, is het grootste gedeelte van het Kongo-bekken bedekt met eindelooze bosschen. Boomen zoo hoog als kerktorens staan er dicht bij elkander. Daartusschen vindt men groote varens, allerlei slingerplanten en andere gewassen, zoodat de stralen van de zon nooit door dien plantengroei kunnen heendringen. Daar wordt met zooveel moeite en arbeid de caoutchouc door de Negers verzameld.

Een geheel ander uitzicht heeft Zuid-Afrika, Kaapkolonie, Vrijstaat, Transvaal, enz. Bijna gansch het land is daar eene onmetelijke, kale vlakte, waarboven hier en daar zich nog kalere heuvels (kopjes) en bergen verheffen. Uren, zelfs dagen lang kan men er rijden of sporen zonder een enkelen boom te zien, die dien naam verdient.

Katanga en Rhodesië liggen tusschen de dorre vlakten en woestijnen van Zuid-Afrika en het groote aequatoriale woud van het Kongo-bekken: zij vormen den overgang tusschen deze twee zoo hemelsbreed verschillende streken.

Boven-Katanga heeft niet een zoo weelderigen plantengroei als de Evenaarstreek; maar het is ook niet zoo kaal als Zuid-Afrika. Bosschen met hoogstammige boomen wisselen af met laag kreupelhout en met uitgestrekte grasvlakten, waar het gras soms 3 of 4 meter hoog groeit. Zoo vlak als in Vlaanderen of in de provincie Antwerpen is het er nergens.

De golvingen van het terrein herinneren veeleer aan Hoog-België, vooral aan de provinciën Luik en Luxemburg.

Water is er genoeg. Men vindt er honderden rivieren, kleine beekjes en spruiten; maar ook reeds machtige stroomen, grooter en breeder dan de Schelde en de Maas: de Lualaba, de Luapula, enz.

In deze rivieren vindt men gansch het jaar water. Als men van Afrika spreekt, is het de moeite waard dit er bij te zeggen; want in

het grootste gedeelte van Zuid-Afrika zijn de rivieren bijna altijd droog. Vergeet niet, dat het in vele streken van dat land soms in 2 of 3 jaar niet regent.

Eens heb ik eenige dagen verbleven bij een schapenboer. Gij zult u kunnen voorstellen hoeveel grond hij voor zijne kudden noodig had, als ik U zeg dat zijne boerderij ongeveer 15 tot 20 km. diameter had. Dat is dus ruim zoo ver als van Antwerpen tot Lier. En dit was niet eens een van de slechtste districten. Men had het huis gebouwd bij eene fontein, waarin men iederen morgen een beetje water vond. Daarom heet dit huis en de hoeve ‘Allemorgenfontein.’

Het zoeken en vinden van water is van zooveel gewicht in Zuid-Afrika, dat dit een ambacht geworden is. Er zijn daar menschen die op een wonderbare manier kunnen ontdekken waar er een waterader in den grond is. Zij gebruiken daarvoor eene roede van een bepaalde sloort hout en gaan daarmede over de vlakte. En deze roede wijst hen, trekt hen als het ware naar de plaatsen waar water diep onder den grond vloeit. Daar wordt dan geboord. Het boren van een put kost dikwijls duizenden. Men kan er subsidie voor krijgen van de regeering. Ik heb me laten vertellen dat het beheer van de spoorwegen in de Kaapkolonie dergelijke waterzoekers met een vast tractement in dienst had, om plaatsen op te zoeken langs de lijnen, waar water te vinden is.

Ik vertel u dit alles alleen om u er op te wijzen hoe gelukkig het is dat we goed water hebben in de rivieren van Katanga. En niet alleen water, maar ook lekkere visch vindt men in die rivieren en in de meren, zooveel men wil.

Dan zijn er op vele plaatsen watervallen. En het geluk wil, dat men juist de grootste en machtigste van deze watervallen vindt vlak bij de groote mijnen en toekomstige nijverheidscentra. Deze vallen zullen in overvloed beweegkracht en electriciteit kunnen leveren en zoo zal men veel geld kunnen sparen.

Het land is vol wild. Geen hazen en konijnen, zooals hier in België, maar groot edel wild, zooals buffels, antilopen, elanden, wilde bokken, enz., die zeer smakelijk vleesch in overvloed opleveren. Men vindt er ook leeuwen, olifanten, zebra's, hippopotamussen, allerlei vogels en vele andere wilde dieren.

Wat den landbouw betreft, er zijn uitgestrekte grasvelden die als weigronden kunnen dienen, en gronden geschikt voor bijna al de landbouwproducten van België. Maïs groeit er in overvloed. De zuidvruchten, zooals banana's, citroenen, vijgen, ananassen, goava's, papaya's enz. groeien er gemakkelijk. De inboorlingen planten sedert eenige jaren aardappelen, die uitstekend gedijen. We zullen maar niet spreken van een aantal zeer nuttige vruchten en groenten, die in Europa of in België onbekend zijn.

De voornaamste en rijkste hulpbronnen voor de naaste toekomst zijn echter de mijnen.

Men vindt er vooral kopermijnen, die onberekenbare hoeveelheden kopererts bevatten.

Dr. Emil Zimmermann, die gedurende het afgeloopen jaar in opdracht van de Duitsche regeering door Afrika reisde, zegt het volgende van de kopermijn de Kongoster (bij Elizabethstad); ‘Van nu af (Juli 1910) heeft men kopererts ontdekt voor een waarde van 30 tot 40 millioen fr.’ Dit voor de mijn der Kongoster. Maar dat is maar eene kleinigheid; want verder spreekt Dr. Zimmerman over de kopermijn van Kambove en daar heet het: ‘De Kongoster is heel rijk, maar volgens deskundigen is deze mijn, vergeleken bij Kambove, als een eenvoudige sprankel naast een groot vuur. Kambove kan beschouwd worden als de rijkste kopermijn van de geheele wereld. De aanwezigheid van verscheidene millioenen tonnen koper is reeds buiten allen twijfel gesteld. Er is eene bergketen, uren lang, die geheel uit koperert bestaat. Het kopergehalte is buitengewoon hoog, dikwijls 15%, terwijl het gehalte in de Vereenigde Staten gemiddeld slechts 5% is, en in de Rio Tinto 3%.’

Het ijzer en de kalk, noodig voor de behandeling van het koperert, worden op kleinen afstand gevonden.

Verder vindt men veel tin, dat kostbaarder is dan koper, en ook goud. Waarschijnlijk zal men nog andere delfstoffen vinden, zooals kolen, diamanten, enz.

En nu een woord over de bevolking.

Volgens de laatste en meest betrouwbare gegevens, die ik heb kunnen krijgen, zouden er ongeveer 225.000 inboorlingen zijn in geheel Katanga, en in Boven-Katanga alleen niet meer dan 57.000. Met andere woorden: dit land is zoo goed als geheel onbewoond!

Of het klimaat er dan misschien zeer ongezond is? In het geheel niet. Juist omgekeerd. Daar dit van zoo bijzonder veel gewicht is voor de toekomst van het land, moet ik hierover wat uitvoeriger zijn.

Katanga ligt aan den anderen kant van den evenaar. De seizoenen zijn er dus omgekeerd: als het hier zomer is, is het daar winter. Maar de winter is daar de droge tijd. Dan regent het er bijna nooit, zes maanden lang: dat is de aangenaamste tijd; men heeft dan voortdurend aangenaam, frisch, helder weer. In den zomer heeft men heel veel onweer, heftige storm- en draaiwinden, en veel donder en bliksem. Die daar bang voor is moet dus niet naar ginder trekken. In den zomer regent het er ook veel, en deze overvloedige regens matigen dan de warmte.

De hoogste temperatuur die men bij de Kongoster in 1910 heeft waargenomen, is 31°. Soms daalt de thermometer in den drogen tijd tot het vriespunt.

Wat bij het klimaat van Boven-Katanga den doorslag geeft is het volgende. Dit land is eene hoogvlakte van ongeveer 1000 tot 1500 m. boven den zeespiegel. Denk eens even na wat dit beteekent. De Baraque Michel is 674 m. Zooals bekend, is het op de bergen altijd koeler dan in de vlakte, en hoe hooger, hoe kouder. Als we hier in België eene bergvlakte hadden, zoo hoog als Boven-Katanga, zou het klimaat op die hoogvlakte veel gelijken op dat van Lapland en de Noordkaap.

Dan is het ook bekend dat de ongezondste hitte die is, welke gepaard gaat met te veel vochtigheid in de lucht. Dan krijgt men eene afmattende hitte, zooals in België soms aan een onweer voorafgaat. Deze ongezonde hitte houdt in tropische gewesten, b.v. in Kongo, soms weken of maanden aan. In Boven-Katanga is zij bijna geheel onbekend.

Alles wat ik u over het klimaat van Katanga zeide, hebben de geleerden onder cijfers gebracht, en met enkele eenvoudige berekeningen hebben zij uitgemaakt dat dit klimaat niet tropisch, maar een zacht gematigd klimaat is, dat veel overeenkomst heeft met dat van Italië en Griekenland. Met die cijfers wil ik u niet lastig vallen. Hoor liever wat de dokters zeggen, die in het land verbleven hebben:

Dr. Briart zegt het volgende: ‘Katanga is gezegend met een bijzonder gezond klimaat, dat in zekere opzichten veel gelijkt op een gematigd klimaat. Men heeft er niet de drukkende hitten van de evenaarstreken. De koude en de koelte van den morgen zijn als eene voorbereiding van de vermoeienissen van den dag.’

Dr. Amerlinck: ‘Men zou denken dat men in België was, in den winter. In onze groote mantels gewikkeld, eene versterkende frissche lucht inademende, in den wind die onze handen en aangezichten blauw deed worden van de koude, gingen wij snel vooruit; wij hebben allen hetzelfde opgemerkt: wij dachten verplaatst te zijn naar België in de maand Februari; de gelijkenis was volkomen. Hoe heerlijk was het zoo te leven, hoe voelden we ons herboren worden, niettegenstaande vermoeienissen en ontberingen!’

Is het te verwonderen dat de negers het er te koud vinden? Op de hoogvlakte van Kundelungu, zoo groot als 3 of 4 Belgische provinciën, woont letterlijk geen enkele inboorling. Deze streek, 1500 tot 1700 m. boven de zee gelegen, schijnt geheel te bestaan uit gronden die wellicht geschikt zouden zijn om in weilanden te worden herschapen.

En nu nog een woord over de verschrikkelijke slaapziekte. In Boven-Katanga komt deze ziekte niet voor. Wel in Beneden-Katanga. Uit een wetenschappelijk onderzoek, ingesteld in 1906, is gebleken, dat het insect dat deze ziekte overbrengt van den eenen mensch naar den anderen *(glossina palpalis)*, alleen gevonden wordt ten Noorden van eene lijn, die overeenkomt met de noordelijke grens van de hoogvlakten van Boven-Katanga. Dit is blijkbaar eene natuurlijke grens, en ze heeft zich sedert 1906 niet verplaatst. Voor de verspreiding van deze ziekte in Boven-Katanga is dus, voor zoover we kunnen nagaan, niet te vreezen. Overigens schijnt de slaapziekte in den laatsten tijd aan 't afnemen. Laat ons hopen dat we binnen eenige jaren er geheel van zullen verlost zijn.

Wel vindt men in de meeste streken van Boven-Katanga de tse-tse-vlieg, de plaag van het vee, maar toch niet overal. Zoo b.v. niet ten Westen van de Lualaba. Overigens, we weten bij ondervinding dat deze vlieg verdwijnt waar de grond ontgonnen en bewerkt wordt, of ook waar het wild (buffels, antilopen, elanden, enz.) wordt

uitgeroeid. Zoodat we mogen hopen dat eenmaal het land geheel van dit schadelijke insect verlost zal worden. Aan menschen doet het geen kwaad.

Het gevolg van dit alles ligt voor de hand: Boven-Katanga is zonder eenigen twijfel geschikt als woonplaats voor Europeanen. De blanke man uit België zal daar niet minder goed gedijen en zich voortplanten als in het naburige Zuid-Afrika, Transvaal, Vrijstaat, Rhodesië, enz.

En om de feiten zelf te laten spreken: in 1908 (het laatste jaar waarover we gegevens hebben), waren er 83 blanken werkzaam aan de mijnen in Boven-Katanga; er is slechts één sterfgeval voorgekomen, ten gevolge van eene ziekte die niet aan het klimaat te wijten was, eene leverziekte uit Europa meegebracht. Koortsen zijn weinig voorgekomen en waren niet kwaadaardig.

Twee dingen zijn dus gansch zeker:

1° Dat Boven-Katanga een gezond land is, met een aangenaam klimaat, geschikt voor Europeanen.

2° Dat dit land ook rijk is aan natuurlijke hulpbronnen. Anders gezegd: dat er veel geld te verdienen is, machtig veel geld.

De hoofdvraag voor ons is thans: wie zal in dat land, waar nog bijna niemand woont, en waar plaats is voor millioenen menschen, wie zal daar wonen? En wie zal dien grooten rijkdom vergaren, en door arbeid zich toeëigenen?

Zullen het Belgen zijn, die in deze Belgische kolonie zullen wonen, of vreemdelingen?

Er is daar een grootsch werk tot stand te brengen: een uitgestrekt, rijk, schoon land moet voor de beschaving worden geopend. Dit werk moet en zal in de allereerste jaren gedaan worden. Als wij het niet doen, dan zullen anderen het voor ons doen. Maar dan zullen deze anderen ook de vruchten van hun arbeid plukken.

Velen, die wel geschikt zijn voor dit werk, zullen terugschrikken voor de lange, onbekende reis. Laat mij u daarom even vertellen hoe gemakkelijk men die reis kan doen.

Men kan Katanga bereiken langs drie kanten:

1° van Antwerpen naar Boma en dan geheel Kongo door reizend: dit duurt tegenwoordig 10 weken;

2° langs het kanaal van Suez, de Roode Zee en de Oostkust van Afrika over Beira;

3° langs Kaapstad.

Deze laatste weg is tot nog toe de gemakkelijkste en de vlugste; daarom zal ik hem met enkele bijzonderheden beschrijven.

Ik veronderstel dat eenigen van u op dit oogenblik het besluit nemen om met de eerste gelegenheid van hier scheep te gaan naar Katanga. De allersnelste verbinding is die met de Engelsche postbooten uit Southampton *(Union Castle Line).* Iederen Zaterdag vertrekt eene boot uit Southampton. Als ge Vrijdag van hier naar Londen vertrekt, en Zaterdag van Londen naar Southampton, en dan daar voor goed inscheept, komt ge op Dinsdag 14 Maart te Kaapstad aan, en vandaar met den trein in eene week te Elizabethstad in Katanga op 21 Maart, dat is juist 25 dagen na uw vertrek uit Antwerpen.

Maar als ge niet zoo'n groote haast hebt, gaat ge gemakshalve te Antwerpen zelf aan boord voor een van de Duitsche booten *(Deutsche Ost-Afrika Linie).* Zoo hebt ge nog eene volle week om pak en zak klaar te maken en van familie en vrienden afscheid te nemen. Maandag, 27 Februari, scheept ge hier in aan boord van de *Bürgermeister.* Den volgenden dag doet ge Southampton aan, op 6 Maart Las Palmas en Teneriffe, waar het reeds volop lente is. Op 20 Maart ligt ge een paar uur voor anker voor Swakopmund, en den 21 te Lüderitzbucht. In deze twee havenplaatsen van Duitsch-Zuid-West-Afrika krijgt ge uwe eerste indrukken van het Afrikaansche vasteland: zand, kale, dorre zandheuvels en zandwoestijnen. 't Kan niet treuriger.

Maar op 23 Maart komt ge te Kaapstad: ik wensch u toe dat het nog voor zonsopgang is, zooals mij dit gebeurde. Dan zult ge waarschijnlijk het schouwspel, dat ge voor u hebt, ook nooit vergeten. In de verte komt de gouden zonneschijf boven de Drakenstein-bergtoppen juist te voorschijn. Dichter bij verheft zich de statige Tafelberg, aan wiens voet de schoone Kaapstad zeer schilderachtig gelegen is. Ge hebt eenige dagen tijd om de stad en omstreken op uw gemak te bezoeken, vermits de eerstvolgende sneltrein naar het Noorden, die rechtstreeks tot Katanga aansluiting geeft, eerst vijf dagen nadien vertrekt. Ge bezoekt dus het historische buitenverblijf Groote Schuur, het Kaapsche schiereiland, Kaappunt en de eigenlijke Kaap de Goede Hoop, ook de beroemde wijnplaats (hoeve) Constantia.

Dan, op Dinsdag 28, gaat ge op den sneltrein zitten, die u in 7 dagen naar Elizabethstad brengt.

Op den trein vindt ge eetwagens, slaapgelegenheid, enz. Ook ontbreekt de gezellige omgang met medereizigers evenmin als op de boot.

Gij spoort door het land der Boeren, door de Karroo, over de Oranje-Rivier, vele historische slagvelden voorbij, Belmont, Modderrivier, enz. Ge ziet nog de bekende blokhuizen uit den Boerenoorlog, langs de lijn opgericht om ze te beschermen tegen de aanvallen der Boeren. Op sommige plaatsen zijn monumenten opgericht ter eere van gesneuvelden.

Te Kimberley blijft ge 2 uur stil; als ge vlug zijt kunt ge eene diamantmijn bezoeken. Dan komt ge Vrijburg en Mafeking voorbij en spoort door de eindelooze Kalahari. Op Vrijdag 31 zijt ge te Bulawayo, de hoofdstad van Rhodesië. Daar blijft gij stil van 9 uur 's morgens tot half twee. Ge kunt dus de stad op uw gemak bezoeken, wat ik u zeer aanbeveel, omdat gij u hier eene voorstelling zult kunnen maken van wat Elizabethstad in Katanga binnen enkele jaren worden moet. Tot 1893 had hier de koning der Matabele, Lobenguela, zijn hoofdkwartier. In de hovingen van de residentie van den goeverneur wijst men u den boom, waaronder Lobenguela zetelde als hij recht sprak. Waarin die rechtspraak meestal bestond kan men gissen, als men weet dat Bulawayo zooveel wil zeggen als: de plaats waar men doodslaat. In 1897, vier jaar na de bezetting van 't land, komt de spoorweg tot Bulawayo en de plaats krijgt een gekozen gemeenteraad. Interessante bijzonderheid: de vreemdelingen kregen dadelijk stemrecht. Maar... de Engelschen zorgden en voor dat deze vreemdelingen nooit de meerderheid werden.

Den volgenden dag komt ge bij de onvergelijkelijk grootsche Victoria-watervallen voorbij, die ge uit den trein goed kunt waarnemen: het prachtigste natuurtooneel dat ik ooit gezien heb. Deze watervallen alleen zijn, met hun omgeving, de moeite waard om de reis te ondernemen.

Eindelijk komt ge weer over eene grens, en zijt opnieuw op Belgisch grondgebied: den 4 April, 36 dagen na uw vertrek uit Antwerpen, zijt ge te Elizabethstad, de hoofdstad van Katanga. De zeereis heeft 24 dagen, de landreis 7 dagen geduurd.

De onkosten verbonden aan deze reis, voor iemand die matig is in eten en drinken en andere uitgaven, zijn: 1e klas, 2000 à 3000 fr.; 2e, 1500 à 2000 fr.; 3e, 1000 fr. ongeveer.

Voor Belgische emigranten is de zaak echter veel eenvoudiger: zij kunnen van het ministerie van koloniën vergoeding krijgen voor hunne reis, ook voor vrouw en kinderen en al wat zij noodig hebben.

Een andere gewichtige vraag: wie is er zeker werk te vinden in Katanga? Het antwoord is eenvoudig: al wie flink en gezond is, een ambacht kent, en niet bang is te werken. Verscheidene mijnen worden geëxploiteerd; spoorwegen worden aangelegd; huizen, fabrieken, spoorwegstaties, hoeven, steden en dorpen worden gebouwd; publieke gebouwen, kerken, een klooster worden opgericht. Er is bijna nog niets van dit alles, en het moet er komen, zoo spoedig mogelijk.

Te Elizabethstad, de voorloopige hoofdstad, zijn straten en lanen reeds uitgemeten sedert een paar maanden. De stad beslaat een vierhoek van 1600 m. lang en 1300 m. breed. De straten snijden elkander met rechte hoeken, en zijn 10 m. breed. Maar de huizen moeten aan iederen kant dan nog 5 m. achteruit worden gebouwd, zoodat de geheele breedte 20 m. zal zijn. Zoo is er plaats genoeg voor bloemperken voor de huizen en ook voor boomen die schaduw en koelte zullen geven in de warme zomerdagen. Verder is er eene breede laan, die in diagonaal gaat van de spoorwegstatie naar de residentie van den goeverneur. Dan is er nog een breede boulevard langs de rivier (de Lubumbashi). Van dezen boulevard heeft men een prachtig uitzicht over een groot dal en verder tot aan de bergtoppen aan de grenzen van Rhodesië.

Hieruit kan men gemakkelijk afleiden dat de verschillende ambachten van het bouwvak vooreerst het meest gevraagd zullen worden. Metselaars en timmerlieden zijn zeker van werk den dag na hunne aankomst. Zij verdienen 32.50 fr. tot 37.50 fr. per dag, waar van zij gemakkelijk 15 tot 20 fr. kunnen overhouden. Dezer dagen hoorde ik van een metselaar die sedert 6 maanden ginder werkzaam is; hij heeft geregeld iedere maand 200 tot 300 fr. aan zijne vrouw in België gezonden.

Daarom vervoert de regeering tegenwoordig metselaars en tim-

merlieden naar ginder, ook al bezitten zij niets, als zij maar kunnen bewijzen dat zij hun ambacht kennen. Van de andere ambachtslieden vraagt men dat zij 500 fr. bezitten, om daarvan ginder eenige weken te kunnen leven terwijl zij werk zoeken; of wel dat zij hier voor hun vertrek leeren metselen of timmeren.

Te Elizabethstad zijn bijna geene groenten te krijgen, behalve de dure en minder gezonde groenten, in blikken bussen ingevoerd. Daarom zou het goed zijn als er ook eenige groenteboeren naar ginder trokken; of wel nog beter ambachtslieden die ook wat verstand hebben van land- en hofbouw. Want in die nieuwe landen is het zeer gewenscht als men desnoods wat van alles kan doen. Het is ook goed als de vrouw wat in den tuin kan werken en groenten kweeken; dan kan zij dadelijk met haren man mee vertrekken.

Doch niet alleen voor hen die bekend zijn met een ambacht is er plaats. Vermits de menschen daar toch moeten eten en gekleed gaan, is er behoefte aan bakkers, slagers, kruideniers, kosthuishouders, kleermakers, schoenmakers, enz. In al deze beroepen is er zeker veel geld te verdienen voor hen die bij de hand zijn en zich aan de eigenaardige omstandigheden weten aan te passen.

Iemand schreef dezer dagen uit Elizabethstad: ‘We hooren hier aldoor, dat die of die zich gevestigd heeft als bakker, die of die als slager, of als hotelhouder. Maar geen Belgische namen. Waarom niet?’

Een paar weken geleden las ik in een weekblad het volgende bericht:

‘Le ministre des colonies, dans un entretien qu'il a eu avec M. Delhaye, président honoraire de la Fédération nationale du bâtiment et des travaux publics de Belgique, a, rapporte la ‘Chronique des Travaux publics,’ exprimé le désir de voir les entrepreneurs belges prendre part à l'exécution des travaux publics au Katanga. La plupart des entrepreneurs du Katanga sont actuellement des Italiens, des Portugais et des Grecs, et l'on n'en est pas toujours satisfait.

‘M.H. Delhaye a répondu qu'il transmettrait ce voeu à la Fédération nationale, mais que celle-ci serait sans doute d'avis d'envoyer un de ses membres pour aller là-bas se rendre compte des conditions des entreprises et que le gouvernement devrait payer les frais de cette enquête.

‘Sans s'engager, le ministre a laissé entendre que cette proposition ne lui paraissait pas inacceptable.’

Met andere woorden: de Belgische aannemers en architecten zullen onderzoeken welke kansen zij in Katanga wel zouden kunnen hebben. Met dit onderzoek zullen verscheidene maanden verloopen. De gunstige tijd om te bouwen, het droge seizoen, gaat beginnen en zal dit jaar wel verloopen voor de Belgische architecten met hun onderzoek zullen klaar zijn. Intusschen verdienen de vreemdelingen al het geld... zonder veel te onderzoeken.

Ik mag u niet verbergen, dat, als er in Katanga veel geld te verdienen is, zelfs voor eenvoudige werklieden, het leven er ook zeer duur is, misschien wel 3 of 4 maal zoo duur als in België. Om u een denkbeeld te geven van den prijs van sommige waren (omstreeks nieuwjaar 1911): meel, het kg. 2.50 fr.; boter 7 fr.; koffie 8 fr.; rijst 2.50 fr.; zout 1.50 fr.; poedersuiker 3 fr.; cacao en chocolade 8 fr.; vloeibare melk (blik van 1 pond) 1.75 fr.; kaas (doos van 330 gr.) 2.75 fr.; spek, de doos 3.25 fr.; haring 2.50 fr.; Sunlightzeep, 4 stukken, 2 fr.; kaarsen, voor 8, 2 fr.; vuurhoutjes, het pakje, 1 fr.; petroleum de 1., 2.85 fr.; Semois-tabak, 100 gr., 1 fr.; Kaapsche wijn, de flesch, 6 fr.; bier: stout, de flesch, 5 fr,; Pilsner van Johannesburg, 4 fr.; Normal-kousen, 2 a 3 fr. het paar; leeren schoenen, 37.50 fr.; linnen schoenen, 9 fr.; de kost in eene restauratie: 250 fr. per maand.

3 of 4 werklieden samen in een huishouden kunnen eten (4 maal per dag) voor ongeveer 6 fr. per dag ieder.

Zooals gij ziet, zijn de prijzen voor de eerste levensbehoeften meestal zeer hoog. Maar met de betere verkeerswegen en het ontstaan van lokale nijverheden zal dat gaandeweg verbeteren. Zoo zal men te Mwashia, volgens specialisten, zout genoeg voor heel Katanga kunnen produceeren tegen 0.05 fr. het kg. En waarom zou er daar geen goede Vlaamsche brouwer Vlaamsch bier voor onze Vlaamsche kolonisten gaan brouwen aan minder dan 4 of 5 fr. de flesch, zooals men nu voor vreemd bier betaalt?

Ik zei dat er te Elizabethstad een hotel-restaurant is waar men voor 250 fr. voor middag- en avondeten in den kost kan gaan. Het zou mij verwonderen als de eigenaar niet de eene of andere vreemdeling

was uit Johannesburg, Bulawayo of ergens anders in Zuid-Afrika, die natuurlijk zijn hotel geheel op Engelschen voet heeft ingericht, met eene Engelsche keuken. De meeste Belgen houden niet van die Engelsche keuken. De eerste Belgische hotelhouder die daarheen gaat, en verstand heeft van zijn vak, kan natuurlijk op de klandisie van zijne Belgische landgenooten rekenen.

En om nu nog eens op de duurte van het leven terug te komen: de Vlamingen zijn de wereld door bekend voor hun werkzaamheid en hun spaarzaamheid. Iemand die het verstandig weet aan boord te leggen zal al gauw uit de verschillende eetwaren *die* weten uit te kiezen, waarmede hij het goedkoopst en toch goed kan leven.

Ik geloof dat juist deze geest van overleg en zuinigheid, gepaard aan hun werkzaamheid en volharding, de Vlamingen bijzonder geschikt zal maken voor de kolonisatie. Hierin overtreffen zij de Engelschen, die zoo dikwijls als model-kolonisten worden geprezen. Wij hebben tot nog toe nooit de kans gehad om te toonen wat wij op dit gebied kunnen tot stand brengen, daar wij nog nooit een eigen kolonie hebben bezeten. Nu we die wel hebben, moeten we aan de wereld toonen wat wij er kunnen van maken.

Een van de zwakke punten in de blanke bevolking van Zuid-Afrika, Boeren zoowel als Engelschsprekenden, is dat zij bang is voor handenarbeid. Ik heb dit dikwijls zelf kunnen waarnemen; ieder die in het land geweest is weet het, en de leiders, Botha, Malan, Merrinan en anderen zijn de eersten om hun volk juist op dit zwak te wijzen en het te keer te gaan. De blanken zijn daar bang om tot den rang van Kaffers af te dalen, als ze met hun handen moeten werken. Waar hun zwakheid ligt, laat daar onze sterkte wezen, en laat ons Vlamingen het nooit vergeten: alle eerlijke arbeid adelt, ook handenarbeid.

Het invoeren van vreemde, gekleurde arbeiders in Britsch Zuid-Afrika is een van de donkerste bladzijden in de economische geschiedenis van dat land. Laat de ondervinding, daar opgedaan, ons tot leering verstrekken en laat ons deze treurige fout vermijden in onze kolonie.

En om tot Katanga terug te keeren: laat ons bedenken dat, als het leven daar drie- of viermaal zooveel kost als hier, de loonen er zes- tot achtmaal zoo hoog zijn. Op die manier is het niet moeilijk om

gauw een goeden stuiver over te houden.

Welke prachtige gelegenheid voor onze brave Vlaamsche huismoeders! Terwijl zij hier in België met wonderen van werkzaamheid en spaarzaamheid juist de twee eindjes weten aaneen te knoopen, zouden zij ginder met dezelfde zuinigheid, zonder moeite, 2 of 3000 fr. per jaar kunnen overhouden.

Gaarne zou ik u uitvoerig spreken over den landbouw en over den handel. Gebrek aan tijd en bevoegdheid laat mij zulks niet toe.

Van een nationaal standpunt is de landbouw nochtans van het allerhoogste gewicht. Als het na eenige jaren zal blijken dat onze boeren in Katanga gedijen, dan zal dit land voor België en de Belgen kunnen behouden worden. In het tegenovergestelde geval zou de bezetting en kolonisatie altijd oppervlakkig en onvolledig blijven. Mommsen zegt het zoo mooi in zijn Romeinsche geschiedenis:

'Vele andere volkeren zijn overwinnaars en veroveraars geweest, geen ander volk heeft gelijk het Romeinsche zich den grond weten toe te eigenen door hem te drenken met zijn zweet na de overwinning, en een tweede maal met de ploegschaar te veroveren, wat eerst met het zwaard was gewonnen. De oorlog kan terugnemen wat hij geeft: de ploeg geeft nooit de aarde terug die zij bevrucht heeft.'

Maar waarom teruggaan tot de Romeinen?

Wat zien wij naast onze eigen kolonie in Zuid-Afrika?

Is ook niet daar de ploeg machtiger dan het zwaard gebleken? En blijft de oude landbouwende bevolking die den grond heeft in bezit genomen, niet de eigenlijke meesteres in het land, zelfs na meer dan honderdjarige vreemde overheersching, en na een bloedigen oorlog, die schijnbaar zoo geheel tegen haar is uitgevallen?

En nu de handel.

Ik weet dat het Vlaamsch Handelsverbond sedert lang pogingen doet om onze handelsbetrekkingen met Zuid-Af rika uit te breiden. De grootste moeilijkheid hierbij schijnt te zijn om rechtstreeks met de afnemers in Afrika in betrekking te komen. Een gedeelte van de winst moet worden afgestaan aan tusschenpersonen te Londen, die onze fabrieksmerken verwijderen en hun eigene Engelsche etiketten op onze produkten plakken.

Nu we naast Britsch Zuid-Afrika een Belgisch Zuid-Afrika in Katanga bezitten, zou het anders moeten worden.

De handel van Belgisch Kongo is gelukkig nog voor het grootste gedeelte in Belgische handen. De invoer in Kongo bedroeg in 1909 28.500.000 fr. en daarvan waren bijna 18 millioen uit België ingevoerd. De uitvoer bedroeg 78 millioen, waarvan 62 millioen naar België.

Laat onze handelslui er nu maar voor zorgen dat zij de markt in Katanga tijdig in bezit nemen. Dit moet een prachtig afzetgebied worden, wel waard dat men er zich in 't begin eenige opofferingen voor getrooste. Terzelfdertijd zal het dan wellicht voordeeliger en gemakkelijker worden ook de Zuid-Afrikaansche markt gedeeltelijk te veroveren.

Maar onze kooplui mogen niet nalaten zelf ter plaatse hun belangen te gaan behartigen, of dit door eigen vertegenwoordigers te laten doen. Met veel genoegen vernam ik wat er te Antwerpen juist in den laatsten tijd in die richting werd gedaan, ook van zuiver Vlaamsche zijde.

Het doet mij zoo vreemd aan wanneer ik dingen lees als de volgende: Dr. Zimmermann (zie boven) schrijft uit Elizabethstad, Juli 1910: ‘De twee grootste handelshuizen zijn hier Ullmann en C^{o} en Hellwig en C^{o}. Ullmann is een Duitscher uit Neurenberg, Hellwig is een Duitscher uit Berlijn.’

Waarom...?

Volgens de laatste berichten zijn er nu te Elizabethstad en in de naaste omgeving reeds meer dan 500 blanken. We vergissen ons zeker niet als we aannemen dat de kleinste helft daarvan Belgen zijn. Maar nog is het niet te laat!

Volgens de officieele statistieken bedroeg het getal der in België geboren personen, die in de jaren 1904 tot en met 1908 naar landen buiten Europa uitgeweken zijn, bijna 15000 (14774). Ik heb met de officieele cijfers, die voor iedere provincie worden opgegeven, uitgerekend, dat daarvan ruim 9000 Vlamingen waren en ruim 5000 Walen. Dus in ronde cijfers bijna 2000 Vlamingen per jaar en ruim 1000 Walen per jaar: tweemaal zooveel Vlamingen als Walen.

Deze duizenden emigranten zijn met weinige uitzonderingen vertrokken naar Amerika, vooral naar de Vereenigde Staten en Canada. Daar komen zij bij een vreemd volk, met vreemde wetten, een

vreemde regeering, een vreemde taal en vinden slechts bij uitzondering landgenooten.

Nu wij weten dat onze eigen kolonie een land voor blanken is, moeten wij kost wat kost trachten dezen stroom van landverhuizers naar deze Belgische kolonie te keeren.

Nu de spoorweg tot Elizabethstad klaar is, zal het getal blanke immigranten in Boven-Katanga snel toenemen. Laat ons aannemen dat er dit jaar 2000 blanken bijkomen. Welnu, dan moeten wij er voor zorgen dat daarvan 1500 Belgen zijn, en van deze 1500 kunnen 1000 Vlamingen zijn.

België zal er wel bij varen. De rijkdom dien deze kolonisten zullen vergaren zal grootendeels naar België worden overgebracht, en de kolonisten die ginder blijven wonen, zullen als Belgen ook trouwere onderdanen van het moederland blijven dan dit van vreemden te verwachten is.

Vooral Antwerpen zal er wel bij varen. Immers alles wat bijdraagt tot de grootheid van onze kolonie, draagt van zelf bij tot de uitbreiding van Antwerpens handel en scheepvaart. Niet dat Antwerpen zonder onze kolonie zou kwijnen of achteruitgaan; immers de geheele wereld ligt voor u open. Maar toch is het onbetwistbaar dat de toeneming van de Belgische bevolking in Katanga den handel met onze kolonie zeer zal doen stijgen. De behoeften aan grondstoffen, aan allerlei waren zijn veel grooter in nieuwe landen dan in oude. En deze handel tusschen moederland en kolonie, die immers uitsluitend door uwe bemiddeling plaats heeft, kan niet anders dan uwen bloei in ruime mate bevorderen.

En omgekeerd kan het op de ontwikkeling der kolonie niet anders dan gunstig werken, als zij door eene bloeiende wereldhaven met het moederland in verbinding staat en gemakkelijk in al hare behoeften kan worden voorzien.

In 1910 zijn er, behalve de ambtenaren, veertig Belgische kolonisten naar Katanga vertrokken. Veertig, een handjevol! Daartegenover staan misschien twee-, drie- of vierhonderd vreemdelingen, Engelschen, Duitschers, Amerikanen, Australiërs, Italianen, Portugeezen, Grieken, wat weet ik al!

Wij kunnen het dezen vreemden niet kwalijk nemen dat zij zoo

bereidwillig zijn ons te komen helpen aan een groot, gewichtig werk. Dit is hun recht. Het is hun plechtig bij internationale overeenkomsten verzekerd. Eigenlijk moeten wij er hun zelfs dankbaar voor zijn, want zij helpen ons het land ontwikkelen en dragen dus bij tot den vooruitgang.

Maar toch zullen wij om verschillende redenen verstandig doen, als we al onze krachten inspannen om dit groote werk zooveel mogelijk zelf tot stand te brengen.

Dat de Vlamingen dus zorgen voor hun 1000 man in 1911!

En welke soort van menschen moeten het zijn?

Sommigen zullen misschien zeggen dat dit een goede gelegenheid is om minder gewenschte elementen van hier weg te krijgen: menschen die hier niet aan hun brood kunnen komen, leegloopers, bedelaars en vagebonden. Neen, honderdmaal neen! Als ze hier voor niets deugen, zullen ze ginder nog veel minder op fatsoenlijke wijze aan hun brood komen.

Jonge, flinke kerels moeten we hebben, die niet bang zijn voor de ongemakken en ontberingen die ze zeker op hun weg zullen vinden, vooral den eersten tijd. De besten, de werkzaamsten, de spaarzaamsten, de stoutmoedigsten onder onze dappere Vlaamsche bevolking, laat hen hun geluk daar ginder gaan beproeven, en ik voorspel hun dat van de 1000 Vlamingen die in 1911 vertrekken er binnen eenige jaren twee, drie of vier misschien millionair zullen zijn, 100 of 200 rijk, en bijna allen welvarend en welgesteld.

Voor de millionairs sta ik niet in, voor de anderen wel.

Het spreekt van zelf dat deze Belgische landverhuizers in een Belgische kolonie zich veel beter thuis zullen gevoelen dan zij, die naar Amerika vertrokken zijn en daar verdrinken onder millioenen menschen van allerlei naties en talen.

In Katanga zullen onze landgenooten kunnen rekenen op welwillende tegemoetkoming van wege hunne overheden in al hun moeilijkheden. Kerken en scholen zullen worden gebouwd. Er zijn reeds verscheidene geestelijken in Katanga om te zorgen voor de godsdienstige belangen der kolonisten. Als zij een tegenslag hebben, wat altijd en overal mogelijk is, dan zal het moederland ze niet in den steek laten. Zij zullen met raad en daad worden geholpen in den nood. En als het

hun wel gaat, zooals we ten stelligste verwachten, dan zullen niet alleen familie en vrienden, maar geheel het land zal zich daarover verheugen.

Het vertrek van deze duizend Vlamingen in 1911 zal voor ons volk van vier millioen geen groot verlies zijn. Alles zal hier zijn gewonen gang gaan. Treinen en trams zullen blijven loepen, fabrieken en werkhuizen zullen blijven werken, winkels en koffiehuizen zullen open blijven, de post zal de brieven blijven bestellen, de melkboer de melk, enz. In een woord: hier in België zal niemand zien dat er iets veranderd is.

Maar ginder, Ui het verre Afrika, daar zal veel veranderen. Daar zullen onze duizend Vlamingen, met hunne harde koppen, wonderen helpen tot stand brengen.

In dat groote, mooie land, dat tot nu toe aan tallooze wilde dieren, en slechts weinige duizenden onbeschaafde menschen tot woonplaats strekte, zullen wegen worden aangelegd, mijnen ontgonnen, fabrieken gebouwd. Er zullen hofsteden verrijzen, veel gelijkende op die in Vlaanderen, dorpen met Vlaamsche namen en Vlaamsche inwoners, en steden, zooals die in België, maar met breedere straten en weidschere pleinen. Daar zullen op winkelramen en uithangborden de namen van land- en taalgenooten niet meer in de minderheid zijn. Dagen weekbladen, ook Vlaamsche, zullen er worden gedrukt.

Duizenden onzer medeburgers zullen er den eigen landaard hebben overgeplant, met al zijne goede eigenschappen en deugden, en gezuiverd wellicht van sommige nationale gebreken, die daar in den helderen dampkring der Katangasche hoogvlakten door de frissche bergwinden zullen worden weggevaagd.

En na eenige jaren, voor we het zelf goed zullen weten, zal daar ginder voor de verbaasde wereld, die nog ternauwernood gehoord heeft van ons kleine oude België hier, een nieuw Belgenland zijn ontstaan, veel grooter in de ruimte en met een grootere toekomst misschien dan het moederland in Europa. Wij zullen er trotsch op mogen zijn. En niet het minst de moedige pionniers, die met hun eigen handen en hoofden en harten zooveel grootsch hebben weten te scheppen.

A. LODEWYCKX.

Van Zuster Katelijne en 't Lievevrouwken.
Aan Isidore Opsomer.

Het groote jaarwiel draaide langzaam rond, geluidloos, met zijn licht en zijn donker.

En als de spie waarop in blauwe letters ‘Sinte Margareta’ geschilderd stond in de lucht klaar begon te worden; als de jongens 's avonds hun gloeiende lollepotten zwaaiden; als de meiskens op straat in ronde dansten en met helle stemmeken zongen:

> Is Mijnheer Pastoor niet 't huis?...
> 'k zou hem eens geren spreken
> t'avend in zijn huis...

als de knapen beeten gingen uittrekken en er duivelssmoelen in korven om ze 's avonds, met een brandende keersken in, rood-gloeiend langs eenzame straten te zetten dat het de meiskens den schrik op het lijf joeg; dan ontwaakten de twee begijntjes uit het ‘Suverlik herteken van Jezus’, schudden het alledaagsche gedoe van hunnen rug en kregen een wondere welgezindheid in hun herte...

Het jaarlijksch feest der zoete patrones van 't Begijnhof naakte en er kwam een lange vent het huizeken genoemd ‘Suverlik herteken van Jezus’ witten, het hofken vóór 't huizeken oprijven en er bonte bloemekens planten, en 't houten hek, de luiken, de vensterramen en het deurken met een licht-groen kleurken beschilderen. Een peke van 't Godshuis kwam de gerskens tusschen de bollende straatsteenen uittrekken, want dat groeide er welig, en zoutwater gieten of andere dergelijke remedies en kortte niets!

En zoo stond het huizeken daar nu, rein en frisch in den blanken zonneschijn, met gouden vlammekens in de ruiten, als een blij gebed.

En 't begijntje Katelijne was welgezind als ze 's avonds door

de stad ging en de kinders zag rond gaan met hun lichtjes, die waren als vurige, wiegende bloemen boven de lachende gezichtjes....

‘Neen,’ peinsde ze dan, ‘'t en duurt niet lange meer... nog vijf dagen en 't is Margrietje en dan gaat de processie uit en dan!...’ Ze verkreukelde zich aan 't genot dat ze smaken zou,... preutsch in een wit, wit kleed met veel kant en witte bloemen er rond, en mede dragend de zilveren relikwiekas van de heilige Begga.... Nog vijf keeren slapen!... O!... En ze peinsde aan de vijf nachten en aan de vijf dagen en hoe die zijn zouden... Wat zou er zooal kunnen gebeuren?...

Toen werd ze droef, Katelijne: er kon nog zooveel gebeuren!

En als ze in heur beddeken lag dien avond en ongestoord begon te denken aan de vele gebeurtenissen die 't schoone feest konden verhinderen, aan 't een of 't ander onheil dat heur beletten zou in 't witte kleed de Sinte-Begga-kas te dragen, werd het heur zoo vreemd te moede, dat ze stillekens snikte... Ze wou bidden en vele vaderonzen lezen om die naarheid te verdrijven; maar ze vond de woorden niet om te beginnen... gotogot!... en dan gingen heur gepeinzen onwillekeurig weer naar de processie en hoe heur plaats ingenomen werd door een ander!... Op 't einde viel ze in slaap van 't danig tobben. en heur slaap was ledig en hol, zonder droomen...

Maar opeens piepte heur deur open en zie! 't Lievevrouwken van Geertruide stond op 't bed aan 't voeteind in een wolkje van gouden licht... Haar wit brokaten kleedje, geboord met gulden papegaaien, hing stijf als een kegel om heur heen en 't bolle gezichtje bewoog onder het hooge zilveren kroontje. In heur oogen zaten zilveren vlammekens.

Katelijne bezag het beeldje met gulzige oogen en ze had er een zoet genoegen aan... 't Was zoo schoon in het donzige licht en levend ook! Ze bleef het aldoor bezien en ademde zacht, om het licht niet te storen. Ineens verroerde het beeldje en 't begijntje dacht dat het zou heengaan, terug op de schouw in Geertruide heur keuken; en ze vroeg smeekend: ‘Lievevrouwken?...’

't Lievevrouwken duwde heur pollekens uit den nauwen mantel, neep nijdig de lippen op elkaar en bitste toe:

‘Ik kom u zeggen dat ge niet in de processie moogt gaan.’

Dat viel lijk een dondersteen op Katelijne heur hert. Ze voelde een krop in de keel, snakte naar asem en barstte los in een wild gesnik... ‘Lievevrouwke toch!... waarom nu niet!... 'k doe het sedert zoovele jaren!’

En 't beeldeke, koeltjes, lachte:

‘Ge gaat er niet in!... Ik zegge 't aan Menheer Pastoor!’

Katelijne dierf niets meer zeggen, maar snikte, snikte dat heur lijf er van schokte. Ze boog heur hoofd in de lakens om 't beeld niet meer te zien en ze weende 't uit, die wrange smart, huilde en kreste luidop. Heur verdriet schoot lijk een razende waterval van heur hert, en door heur hoofd spookten plots ongewone dingen in zotten wirreldans: tafels en stoelen met duivelskoppen, lanteerns en inktpotten met beenen en armen, spinnekoppen die uit pisbloemen smoorden, alles dooreen lijk een spokendans.

In den morgen, als de schoone zon uit den grond rees en een weelde van gouden licht door de witgewasschen gordijntjes heen op de roerlooze kamer-meubeltjes kletste, dat de witte muren er van zinderden, ontwaakte Katelijne.

De schoone klaarte boorde door heur doezeligen gedachtengang en wekte in heur vlokken van beelden, onsamenhangend eerst, maar die stijgend, 't een na 't ander, zich schikten en hervormden den akeligen droom. Ze draaide zich om en wou er om lachen!... Wat was 't een weerken, en blauw de lucht!... Er vlogen drie witte duiven door de lucht!... Maar de lach verging op heur lippen, en ze zag het Lievevrouwken weerom en ze hoorde vlijmend het bitsig gezegde: ‘En ge gaat er niet in, Katelijne!’ Dees woorden sprongen door de kamer, schril en nijdig, op maat van den knersenden tik-tak der hanghorloge, dat ze er van op de zenuwen kreeg!

Zou het dan toch gebeuren?... Zou ze dan toch niet mogen?... En ze lag te dubben en te peinzen in heur wit beddeken, met pimpelende oogen en de onderste lip tusschen de tanden.

Ze weende stillekens.

En waarom zou het nu niet zijn?... Ze had toch geen zonde begaan?... En ze liet heur gepeinzen dalen in heur wit zielken, zoekend of er hier of daar in een hoeksken geen zondeke stak. Maar ze vond niets. 't Was alles wit, sneeuw-wit, zoo wit als heur lochte pro-

cessiekleed, dat ze gisteren met voorzichtige vingeren uit de kas had gehaald en dat daar nu, op een stoel, in 't volle morgenlicht lag te schitteren, als ware 't een kleed van licht, als had het alle 't zonnelicht opgezogen dat in den jongen morgen door heur vensters zeefde.

Katelijne keek er naar, bedroefd. Ze bekeek de fijngelegde strikskes langs de boorden en op de borst; ze zag naar de stralende perels die 't halskraagsken berankten met zilver... Zoo ging ze in de processie, blank en rein in heur hagelwitte kleed, onder het waaiende purper der vanen, die klapten boven heur hoofd, dragend eerbiedig, met drie andere, kranige begijnen van 't hof, de zilveren relikwiekas... Zoo was 't verleden jaar!... en hoe zou 't nu zijn?...

Daar hoorde ze 't sleffen van trage voeten op de trap en treden die kraakten... Katelijne luisterde, veegde het nat uit heur oogen en ze had zich nauwelijks fijngelegd, of Geertruide stak heuren kop in de deur:

‘Zuster Katelijne!... ge blijft zoo lang te bed!... toch niet ziek he?... 't Zou spijtig zijn voor zondag!... Menheer Pastoor zit beneden naar u te wachten!...’

De deur klonk toe. Geertruide was weg en weer sleften op de trap heur trage voeten, de gang door en de keuken in.

Wat kwam Menheer Pastoor nu doen?... 't Was zeker voor de processie! 't Kon niet anders'!... gotogot! als die maar geen slecht nieuws bracht!... Ze zou hem bidden, hem paaien met zoete woordekens: 't was toch zoo'n goede vent!

Ze trapte het bed uit en kleedde zich gejaagd.

Heur witte kleed straalde aldoor in het helle licht en de zon schoof tusschen de bloemdraden der gordijntjes een gouden tapijt, met krullen en blaadjes op 't effen plankier... Zoo lag de heele straat ook schoon, vol bloemen en lisch en riekend kruid als de processie uitging...

En 't Lievevrouwken had gezegd: ‘Ik zegge het den Pastoor’ en nu zat de Pastoor beneden te wachten... Een groot verdriet steeg in heur, en heur herte zwol, zwol alsof het bersten ging... De woorden van het beeldje wipten weer op en schokten krissig door de kamer. spottend: ‘En ge gaat er niet in!... en ge gaat er niet in!’

Katelijne was nu gekleed. De zon schoof achter een wolk. Ze haastte zich de trappen af.

Menheer Pastoor stond aan het venster en keek naar den hemel, waar een zwarte, goudomrande wolkenromp zachtjes verder zeilde. Hij draaide zich om en knikte gemoedelijk: ‘Goen morgen, Zuster Katelijne.’

't Begijntje boog het hoofd schuchter.

‘Dag, Menheer Pastoor.’

‘Katelijne,’ zei de man, ‘Margrietje pis-kous komt weer met heur gewater af. 'k Dacht van morgen vast, 't wordt schoon weer vandaag; maar zie, daar hangt een zwarte-zuster met breede rokken vlak voor de zon heur gezicht. 'k Geloof dat het zal regenen!’

't Menschke ademde diep... 't en was niet over de processie! De Pastoor zag er blij uit! Voor wat kwam hij toch?... Misschien om een aalmoes voor de zielkens van 't vagevuur.

‘'t Zou zonde zijn,’ ging hij voort, ‘want dat nattig weer werkt fel op mijn rhumatism!... Wij beginnen al oud te worden, Zuster Katelijne!’

Ze knikte instemmend.

‘Gij wordt gij ook oud! en als een mensch dan niet wel en is, slaapt hij wat langer!... Gij zijt zeker ook een beetje ziek, Zuster?...’

't Begijntje zei ja, om heur late opstaan te verbloemen... Maar nauwelijks waren de woorden vervloten, of ze kreeg een groote spijt over het gezegde!

Menheer Pastoor keek heur goedig aan met zijn diepe oogen, en zijn mond plooide compassielijk. Hij knikte ‘ja... ja...’ en kneep eventjes de oogen toe.

Het was donker geworden. Blinkende regendruppels stoven op de ruiten en kletsten er uiteen in kleine lekjes. De lucht was grijs. De daken der huizen, blauw en rood, blonken van het nat.

‘Daar hebde 't al!’ zei hij en hij wees naar buiten. ‘'t Zou spijtig zijn voor de processie!’

Wat kwam Menheer Pastoor nu toch doen?... Hij stond daar met zijn hoed te draaien en vertelde zoo 'n nietige dingen... gotogot! 't zou wel erg zijn!...

‘Ja, Zuster, ik kwam om over de processie te spreken...’

Daar had ze het!... Het vrouwken ging aan 't knikkebeenen...

ze zette zich op een stoel,... slikte den krop die in heur keel wrong door,... pimpel-oogde om de tranen die brandden...

‘Ja, Zuster Katelijne! ge zijt tusschen dit en een jaar fel verouderd... peins eens: twee en zestig!... en dan die slijmziekte die nog in uw lijf zit... ge weet het wel!...’

Ze rilde op heur stoel.

‘En nu zondag moest ge de relikwiekas dragen, he?... Zuster! 'k zou u aanraden 't niet meer te doen!... 't Is zoolang, twee uren met dat gewicht op uw schouders loopen... is 't nie waar?’

Ze kon niet antwoorden... heur keel was toegenepen!... Ze had in den grond willen zinken om niet meer gezien te zijn, om heur verdriet uit te schreien!

‘Ja, ja!... ik heb er met Moeder-Overste over geklapt en ze zei het ook... Nu zult ge de processie zelf eens zien, Zuster, want die hebt ge in tien jaar niet meer gezien, omdat ge er zelf ingaat... ja! ja!... Zuster Geertruide zal dit karweitje eens doen...’

Hij lachte gemoedelijk... Hij sprak nog over ditjes en datjes, maar als hij zag hoe suf Katelijne daar zitten bleef, peinsde hij, dat ze ziek was en tord met een ‘tot later, Zuster!’ de keuken uit.

Nu was 't begijntje alleen. Ze zat roerloos als een steenen beeld. Plots sloeg ze de handen vóór heur oogen, viel met den kop op tafel en snikte luid. De tranen liepen tusschen heur beenderige vingers lijk glazen perels.

Het was waarheid geworden! Ze had willen sterven! Ze mocht de heilige beenderen der lieve Sinte-Begga nooit meer dragen!... nooit meer!... gotogot!... En dat in heuren goeden, ouden dag... Het wee wrong diep in heur hert, vaster en vaster, en 't zou er nooit meer kunnen uitgerukt worden!... Daar was toch niets meer aan te veranderen!... En weer knepten de hakkende woorden door het kamerruim: ‘En ge en gaat er niet in!... en ge en gaat er niet in!...’ Toen werd het heur duidelijk dat de schuld aan 't Lievevrouwken lag, dat bij Geertruide prijkte op het schouwblad. En in heur groeide een haat, zoodat ze er heur wee om vergat... Ze weende nu niet meer, kneep de tanden vast op elkander en siste:

‘'t Is uwe schuld!... uwe schuld he?... maar ge zult hier weg! ge zult hier weg!... ge moet hier weg!’

En ze herdacht zich den droom en sterker groeide in heur de haat!...

Het regende buiten.

* * *

Nu was 't zondag en de blije zomerzon hing als een felle remonstrantie hoog in het smetteloos blauwe van den warmen hemel te blekken en op de witte gevels van 't Begijnhof leekten heur gouden en zilveren vlammekens.

Geertruide kwam uit het lage deurken van 't huis genoemd ‘'t Suverlik herteken van Jezus’ schoon in het witte kleed. Ze bleef eventjes staan in het hofken en keek rond. Op den lochten sluier, die in lijnige plooien van heur hoofd om heur schouders ruischte, stond een zedig kroontje van blauwe bloemekens, lijk zoete starrekens. De gouden borstspeld en 't kruis schitterden in 't felle zonnegedaver.

Ze straalde rijk aan zinderende licht en heur gezicht bloosde onder de sneeuwen blankheid van heur sluier. Ze dierf niet opzien, want ze wist dat de menschen heur bekeken.

Katelijne oogde heur achterna, door de gordijntjes, trappelend van jaloerschheid, met pimpelende oogen en verwoed bijtend op heur onderste lip...

Dat was nu de werkelijkheid... Alles wat het heksige Lievevrouwken heur had toegesnauwd tijdens die vreeselijke nachtmerrie... gotogot! Ze had de vreugde van Geertruide gezien als Menheer Pastoor heur zeggen kwam: ‘Zuster Geertruide, ge moogt Katelijne in de processie vervangen’ en 't haastig ja-knikken van heur gebuur. En nu zag ze Geertruide weggaan. Nu kon ze alleen blijven en ongestoord heur verdriet laten woelen lijk een doornekroon om heur bloedende hert...

Ze peinsde aan het groote onheil dat nu voorviel en heur rustig oude-menschenleven 't onderst boven had geschud, en aan de bangheid die heur telken jare beklemmen zou, als 't jaarwiel boven den einder ‘St-Margrietje’ zou laten zichtbaar worden!... Tien jaar lang reeds droeg ze, om de liefde Gods, in de processie de heilige beenderen der Sinte-Begga!... 't Was heur immer een zoet genoegen

geweest, te denken aan de zaligheid van de komende processie, het werk van 't vasten en 't bidden twee maanden op voorhand om heur arm lijveken weerdig te maken de schoone kas te dragen in den stoet van heuren Bruidegom Jezus-Christus!...

En nu!... Ze had het wel gevoeld dat er iets gewichtig gebeuren ging in heur kalm leventje. 't Was niet in den haak in heuren gedachten-gang... er haperde ergens wat... Maar ze wist niet wat het zijn kon... Het ding zwol en werd benauwelijker tot al met eens die droom en de woorden van Menheer Pastoor heur den eindelijk slag kwamen brengen... Nu was alles voltrokken en heur hert was bitter... Ze werd wrevelig en drentelde zuchtend heenentweer in heur keuken...

Op het einde werd ze dat ook moe. Ze zette zich bij Geertruide voor het venster.

Op de schouwplaat, één glinstering in den vollen zonneschijn die door het ééne raam een trapezium van goud op de witgekalkte schouw lei, stond het Lievevrouwken roerloos... Katelijne verschoot toen ze het zag in dat helle licht en 't wierd heur of het weer bewegen ging en spreken zou de bitsige woorden, die heur heele leven hadden gebroken... Ze keek het nijdig aan, en de haat sloeg omhoog in heur... Ze zou het wel weg krijgen!... heb geen nood!... anders wierd het leven heur een hel in de aanwezigheid van het zegepralende beeldje!... En ze fezelde heur besluit tusschen de tanden, als was ze bang het hardop te zeggen!...

Buiten op straat was 't een gaan van allerlei menschen met feestelijk uitzicht, die naar de processie kwamen zien.

Markeken Ronk en Flor van 't Els waren in de weer voor hun deur, wiegend van links naar rechts, met zwierige hand spierwitte zavel aan 't uitvingeren. Kleine meisjes in witte kleeren stapten gracielijk en locht als vlinders met hun witte schoentjes trippelend over straat. De menschen lachten en knepen hun oogen toe voor 't hevig zonnegedaver, dat overal lag te denderen in de helle lucht. De oude pekens en mekens liepen aarzelend voorbij met onzekere stapkens; ze liepen in de deugdelijke zon en vertelden genoeglijk allerhande zottigheid over Margrietje, die heuren pis voor één dagsken had ingehouden.

Katelijne zag dat leven en ze geraakte stilaan in de warme stemming van dezen feestdag... Ze dacht aan geen processie meer en heur oogen dronken het levendige beweeg van al die menschen in de trillende zonne-lucht, tot plots weer hoekten door de kamer de scherpe woorden: ‘En ge en gaat er niet in! en ge en gaat er niet in!...’

Ze schrok en begon weer te dubben over 't onzalige voorval... gotogot! en heur oogen kwamen vol tranen en ze zag het Lievevrouwken, beverig door heur vele tranen heen, pronkend in den gouden schijn... De woorden sprongen en sneden zoo vlijmend door heur ooren, dat heur hoofd er zeer van deed en een kramp over heur slapen wrong...

Ineens klopten jubelende klokkeklanken op de sidderende ruiten, en ze buitelden door de zonnige lucht-golven als blauwe rookkrullen, die verijlden in de lichtsiddering. Nu en dan hoorde Katelijne een geruisch van verwijderd muziek, dat bij poozekens machtig en vol toezwol, maar naderhand ook even lijze door 't gewone lawaai van de drukke straat opgezogen werd.

't Was de processie die traag aanschoof...

Katelijne verschoot en nam vlug de twee koperen kandelaars, waar een roze keers in zat. Ze ging er mede buiten, zette ze op de vensterrichel en stak de wieken aan. Een geel, arm vlammeken bibberde er nu boven en wiegelde in het zoele windeken. Andere jaren prijkte 't Lievevrouwken tusschen de keersen in, maar Katelijne wou dat nu niet. Ze had er zoo'n vreugde aan, het wreede beeldeken ook te pijnigen, het te sarren, het te laten alleen, ver van den stoet, op de zwarte schouwplaat...

De lucht hing vol klare klanken, die singelden door het zonnegetoover op de vensters en de ruiten. De muziek speelde een hellen deun, op de trage maat der stil stappende menschen. Het volk in de straat rijde zich op de gaanpaden langs weerskanten, en daar kwam de processie.

Katelijne zag toe van achter de gordijntjes. Ze kreeg een felle vrees en er klemde zich wat om heur herte, dat heftig klopte in heur boezem.

Ze zag de soldaten komen op twee roten, met wuivende veder op den hoed en zware stappen die rukten uit, boven de muziek en

't egale prevelen der biddende menschen; de roode vlag der congregatie, met allerlei gouden bloemen en zilveren vruchten bestikt, gedragen door een vent lijk een reus, en een heele kliek menschkens daarachter: nederige wijfkens met een blauw lint rond den hals, mummelend eentonige vaderonzen. Dan kwamen de maagdekens in stijve, witte kleedekens, die in rechte plooien om hun lijfje lagen, een gouden kroontje op 't krullekopken van golvend haar, dat lijk een gulden vloed om hals en schoudertjes daalde. Ze droegen vaantjes van blauw en wit en liefelijke kleuren die vlamden in de zon; of schilden, wonder getint, met Latijnsche spreuken en opschriften in gothische letters. Ze stapten met hippende paskens op maat van de zoete muziek en hun kleedekens en hun haar ging gracielijk op en af. Kleine jongskens in purperen paterskleeren, een lantaarnken in de hand en een roodzijden kalotteken, bolrond over hun blonde haren, volgden. Ze stapten traagjes, en hun lange rokskens sleepten over het zand en de riekende kruiden die er gestrooid lagen.

Zoo schoof de processie verder: pekens uit het Godshuis met een hoogen hoed en dragend een dikke kaars, waarop een smokend vlammeken danste; deftige heeren in zwarten rok, blootshoofds, rond de beelden der heiligen; mannen met banieren die waaiden boven het bont gewemel van biddende vrouwen... En de menschen langs het gaanpad zagen toe met groote oogen en lachten tevreden... 't Was een gouden pracht, blinkend in de flitsende zonnestralen, sneeuwwit en vioolpurper wemelend dooreen lijk een zonvergulde kerkraam. Alles ging matig op de tonen der zachte muziek en 't blonk zoo schoon en grootsch, met daarover de bonte waaiing van rijke kleuren, vlottend met zoeten zwier in de davering der vurige zon.

Daar kwamen de mannen in priesterrokken en witte roketten, fijngeplooid; ze torsten groote koperen draaglantarens, rijkelijk geornamenteerd...

Katelijne zag het... ze hield heuren asem in... nu moest de relikwiekas komen... God!... Heur hart stond stil, ze wierd wit als een lijk...

En daar kwam de relikwiekas, gedreven in zuiver zilver; tafereelen uit het leven der heilige Begga stonden er op geciseleerd, en nu de zon er zoo al met eens een vollen brand op neergoot, scheen de kas te vlammen en te gloeien, dat het zeer aan de oogen deed...

Katelijne zocht met angstige oogen naar de witte begijntjes, die de kas droegen... Ze merkte Geertruide, die blij-lachend voortstapte, biddend aan heur beenen paternoster...

Toen sloeg heur herte plots, met een wilden bons, terug aan den gang en de scherpe woorden van 't Lievevrouwken ketsten weer door de kamer: a En ge gaat er niet in! en ge gaat er niet in!'... Het bloed gudste naar heuren kop en er stremde wat in heur keel.. Heur beenen knikten, en met radelooze oogen zag ze den bonten stoet voorbijschuiven en verdwijnen achter de cypressen van den Kalvarieberg...

Nu kwam de heilige, groot-wondere God in vorm van brood, gedragen onder een blauwe baldakijn, door een goud-omhangen priester, omgeven door ijle wierookwolken en zware zangen, die eerbiediglijk samenwentelden tot wondere akkoorden, als gezongen door diep-geloovige, middeneeuwsche lieden, braaf en zedig.

Katelijne en kon het niet meer zien... gotogot!... die doornen om heur hart!... Ze viel aan 't weenen, en heel heur wrange smert stroomde nu los in rauwe wanhoopskreten, een stortvloed bittere woorden van wraak en spijt!...

En 't Lievevrouwken stond schoon te blinken, en heur gezichtje bloosde lijk een kriek, boven het witte brokaatkleedeken.

* * *

Toen Geertruide binnenkwam, vond ze Katelijne roerloos op een stoel gezeten in heur keuken.

‘Zuster! waarom zijt de niet buiten geweest?’

Ze keek naar de rood beschreide oogen van Katelijne:

‘En ge hebt geweend?’

't Begijntje schudde pijnlijk heur hoofd en zei: ‘'k Had zoo'n pijn in den kop!...’ Ze wilde heur woorden intrekken, want ze voelde dat het een leugen was... gotogot!... en er viel een zwart druppelken in heur wit zielken, dat er openspetterde en de blanke reinheid bekladde.

‘En Zuster toch, waarom hebde 't Lievevrouwke niet in 't venster gezet?... Wat gaan de menschen nu denken?... 't heeft er altijd gestaan!... en dat nu voor de eerste maal!...’

Katelijne trok verwonderde oogen. ‘Dat heb ik fijn vergeten, Zuster Geertruide!’ Er viel nog een zwart droppelken in heur wit zielken.

Geertruide dan, met radde tong, heur aankijkend, hernam:

‘Maar Zuster! ge moet slapen gaan! ge zijt zoo ziek als een hond!... 't Is al goed dat ge in de processie niet geweest zijt!... Menheer Pastoor had groot gelijk!... Wel! wel!... Toe, Zuster! naar boven, 'k zal lindenthee gereed maken... dan zal 't beteren!...’

Katelijne en roerde niet. Geertruide lei heur kroontje af, plooide voorzichtig heur sluier en haakte heur sieraden los. Dan ging ze naar boven, heur bruids-kleed uitdoen.

Nu zat Katelijne weer alleen... Geertruide heur gezeever deed heur pijn... 't Groote was nu toch gebeurd en ze siste het Lievevrouwken toe, nijdig met een fluitende stem, lachend om de schoone wraak die ze bepeinsd had: ‘Gij moet hier weg!... weg!...’

* * *

Het hoog-tij was nu voorbij. De begijntjes en kwezelkens zaten weer in hun hofken of gingen naar de vespers. Alles werd weer stil en ingetogen. De schoone zon blekte heur volle namiddaglicht op de witte gevelkens, die blonken. In de boomen hingen vogel-zangen.

Katelijne was terug in heur keuken en zat stil in een hoek. Ze peinsde steeds met groot verdriet aan heur stuk geslagen leven, en door heur hoofd schoten vele gedachten van wraak. En ze zag de processie en de relikwiekas als een wit vuur in de zon, gedragen door vier witte begijntjes en van voor links, op héur plaats, Geertruide... gotogot!... Plots groeide vóór heur oogen het Lievevrouwken met een spottend gezicht en de bitsige woorden joepten op: ‘En ge gaat er niet in! en ge gaat er niet in!’... O! dat scheurde heur heelen kop in stukken!... Feller laaide de wraak, en heur oogen blonken als vuurtjes.

Ze stopte de ooren met heur handen om niet te hooren!... Razend kneep ze de oogen dicht om niet te zien!... Maar heller groeide en groeide het beeldje, in een wolk van goudlicht, en lijk een donder kraakten de wooorden: ‘En ge en gaat er niet in!... en ge en gaat

er niet in!'... Ze zou er nog zot van worden!... Ze zou heuren kop op de steenen kapot slaan om dien zotten zang te doen ophouden! Ze zou met scherpe nagels heur borst openscheuren, om er dat naamloos wee uit te sleuren... Maar eerst het Lievevrouwken weg... dan zou ze zich verlost voelen van ééne temptatie tenminste... Het beeldeken stelen?... en dan?... Hoe zou ze het wegkrijgen?...

Ze hoorde in de gang het geslef; de klink der deur tjokte omhoog en Geertruide, in alledaagsche kleeding, stond voor heur.

'Zuster, 't is goed weer, he?'

Katelijne zuchtte, zei 'n ja, kwaadweg, omdat ze gestoord werd bij 't bepeinzen van heur wraakplan.

'Wie had zoo'n weertje kunnen bedenken! En gisteren nog zoo'n killen regen, om met den lollepot onder de voeten te zitten!... Zuster Katelijne, 'k heb van menheer pastoor een schoon, blauw boekje gekregen. De Navolging Christi van Thomas a Kempis heet het en daaruit haalt hij vele spreuken voor zijn sermoon... Hij lachte, als hij 't me gaf: Dat 's ne prijs, zuster Geertruide, omdat ge ze schoon waart in de processie...'

Katelijne had er niets van verstaan. Ze hijgde zeer en tuurde gespannen naar de zonrondekens, die op de roode plaveien van den vloer dooreendansten.

''t Is 't schoonste boek dat bestaat, zei hij, waarin geschreven staat hoe men zalig kan worden!... En hier ga 'k nu alle dagen in lezen!'

Katelijne zuchtte diep en schudde het hoofd van opgekropt wee.

't Werd stil, ongewoon stil rond het geknip van den horlogeslinger in de eiken kas.

Katelijne zocht naar een woordje om toch ook iets te zeggen. Wat zou Geertruide niet peinzen?... En ze zei rad: 'En waar is 't boekske?...' Maar 't gezegde was nog niet koud op heur tong, of ze had er reeds spijt over. Nu zou ze mee moeten naar Geertruide heur keuken...

'O! 't ligt binnen!... Kom eens zien...'

Ze kon niet meer 'neen' zeggen, stond trage recht en volgde. Nauwelijks kwam ze 't plaatsken binnen, of heur blikken gingen naar

't Lievevrouwken op de schouwplaat. Ze kreeg er een koudheid van op 't herte!... Zie! daar brandden de ronde oogskens!... gotogot!... Katelijne draaide fluks heur kapken om naar de zuster die 't blauwe boeksken uit een lade nam, en er met voorzichtige vingerkens in bladerde.

‘Schoon he, zuster?...’

‘Ja 't, zuster!’

Ze piepte tersluiks naar 't beeldeken. De oogskens gloeiden niet meer en ze was er blijde om... Ze voelde zich weer sterker en de haat bobbelde in heuren kop. Ze zou het wel weg krijgen!... Weg moest het! Want er was geen leven meer te houden in de gedurige aanwezigheid van dat heksige Lievevrouwken!

Geertruide had het boekje weer ter plaatse gelegd en babbelde over den pastoor, die zoo goed schilderen kon. Hij was nu weer aan 't werk aan de Heilige Maagd... zoo schoon, zuster!...

Ineens kwam er een korte klokkenklank aarzelend door de lucht tuimelen en pas was hij verzinderd, of heller klepten er andere hem na, zuiver gedragen op den naklank van den ver trillenden voorlooper.

‘Ga-de mee naar 't lof, zuster Katelijne?’

‘Och! 'k hebbe zoo'n pijn in mijnen kop, zuster Geertruide!... Ik ga liever eens wandelen langs de veste...’

Geertruide sloeg heuren kotonetten voorschoot af, nam twee oude kerkboeken onder den arm en ging met Katelijne de straat op. Ze zeiden geen woordeken meer en aan de kerk scheidden ze. Katelijne ging langs 't Hemdsmouwke den Grachtkant op, 't Waschhuis door en wandelde nu op den dijk in den helderen zonneschijn, naar de vest af. Ze voelde zich een poosje jonger en vrijer, maar moe van het wreede tubben dreven heure gedachten in 't wilde naar de hoornen, die vol vogels zaten, of naar heur wekelijksche schoenen, die ze gisteren naar Kaluiken, den schoenmaker, gedragen had voor poleviëen.

Op de veste, in de blauwe lommerte der dubbele olmen-rij, speelden kinders en ze lieten zich in den beemd rollen en plukten boterbloemen. Op den dijk-weg, die blond langs de zilveren Nethe liep, wandelden twee witgekapte begijntjes.

Katelijne voelde stilaan de rust om heur. Heur hart sloeg gemakkelijk en ze genoot van den zomerschen namiddag. De Nethe schoof zachtjes weg tusschen ranke rieten. Er sprong een zilveren vischken in de zon, en een groote kring rondde, wiegelend in grootere kringen, die in 't oeverriet uitdeinden. Katelijne en had het vischken niet gezien en ze vond het aardig dat nu opeens het blauwe vlak aan 't deinen ging en de beeltenis der populieren aan den overkant aan 't kronkelen geraakte. Een beetje verder zat een vent, geborgen onder een strooien hoed, aan 't visschen. Hij smoorde een pijp en van onder de randen stegen blauwe wolken. Ze bleef er op staan zien, gedachteloos. De man draaide zijn kop om en bezag heur zonder iets te zeggen, 't Begijntje werd verlegen en zocht een woordeken: ‘Goe weer, he vent?’

‘Ja Zuster, vandaag en is Margrietje toch niet aan 't schuren geweest...’

Hij keek weer naar zijn lijn en rookte wolken uit zijn pijp.

Katelijne verschoot! Vandaag en is Margrietje niet aan 't schuren geweest!... gotogot! het droeve voorval geraakte weer wakker geschud!... 't was vandaag toch Margrietje!... Maar kijk! daar kwam Cicielken, 't portieresken die in Jeruzalem geweest was, achter heur aangestapt. Ze zeiden elkaar goeien dag en begonnen samen te klappen, al slenterend naar 't Sas. Katelijne vergat het Lievevrouwken weer en luisterde aandachtig naar 't gepraat van 't oude begijntje.

Er fladderden kleppenters over de wei en hoog in de vuurge lucht hing een leeuwerik te tierelieren.

Aan 't Sas draaiden de zusters om en kwamen op hun stappen terug. Katelijne kreeg het weer zoo benauwelijk!... Nu keerden ze naar 't Begijnhof! Ze moest weer naar 't huizeken, genaamd: ‘Het suverlik herteken van Jezus’!... bij 't Lievevrouwken!... En de muizenissen drongen alle omhoog in heuren kop, om er hun zotten dans te hernemen. Katelijne en hoorde Zuster Cicielken niet meer... gotogot!... Ze kwamen voorbij den visscher... Margrietje en schuurt vandaag niet!... en de processie was uitgegaan!... de processie!... En ze keek naar de roode daken van 't Begijnhof, waar de zonneschijn op te dansen lag... Ze hoorde het klokje kleppen... gotogot!...

't Portieresken werd gewaar dat Katelijne niet meer en luis-

terde. Ze haalde een beenen paternoster uit den zak, zei ‘Daâg Zuster’ en zette zich in het gras, biddend weesgegroeten en vaderonzen.

Katelijne, verbauwereerd, vroeg: ‘Wat is er?...’

Cicielken, die hardhoorig was, en gaf geen bescheid.

En ze liep haastig voort naar huis. En in heur keuken heeft ze zoo lang geweend dat ze er op 't ende bij in slaap viel.

De stilte woog loodzwaar in de keuken en de horlogeslinger kapte den tijd in kleine stukskens. De avond steeg uit de eerde en vulde 't geluchte met zijn warme donkerte. De hemel was donkerblauw, als een fluweelen zee, waar schipkens drijven met ontstoken lanteernkens in den mast. 't Begijnhof lag stil als een doodenhuis. Katelijne zat nog op heuren stoel en snorkte regelmatig met den tiktak van het uurwerk...

Plots dommelden er drie klokke-tonen op de ruiten.

Ze schoot wakker, angstig, wreef zich de oogen, zocht naar heur gedachten, die holderbolder in 't dikke kluwen van dezen slaap verward lagen... 't Was al zoo donker!... Ze luisterde naar de stilte die suizelde. Ze zag het venster, dwaas, als verloren, met het groote kruis van 't raam achter de ijle gordijntjes.... Ze luisterde weer naar de stilte, totdat opeens het knersend tikken van de horloge vooruitsprong en heur bij de werkelijkheid trok...

Maar ei!... ze kreeg er een steek van in den kop!... daar djokte het akelig vooisken weer op, spottend en schril, op maat, met den knersenden tiktak: ‘En ge en gaat er niet in, en ge en gaat er niet in!...’ En meteen begon heur spijt en heur haat te wringen en te wroeten in heuren boezem, als doornenranken. Ze bleef sterk en siste: ‘'t Moet hier weg!...’ Ze was alleen nu en kon middelkens bepeinzen om het van kant te maken...

Zou ze 't stelen?... maar dán?... Wegwerpen in de Nethe, en geen haantje zou er nog over kraaien! Doch 't beeldeken zou nog bestaan alsdan en heur nog meer komen tempteeren!... of 't zou ergens stranden, en alzoo 't voorwerp worden eener groote devotie!

Het in stukken kappen en 't verbranden in heur stove?... Ze moesten het eens te weten komen!... gotogot!... dan ging ze vast voor heur straf!... Ze vond geen uitweg en heur gepeinzen dwaalden in een duister hol, waar geen uitweg te vinden was.... Ze zou eens door

't sleutelgat gaan kijken bij Geertruide, om het beeldeken te zien; wellicht kwam er dan een lichtje in heur hersens. Ze stond op, ging op de tippen het gangsken door en bracht heur oog aan 't sleutelgat.

't Was donker in de keuken. Geertruide was er niet. Vóór 't Lievevrouwken lag in een donker-rood glazen potteken een vlammeken te wiegelen en kletste een schoonen, stillen schijn op het beeldeken, dat lachend stond in zijn witbrokaten kleedje. Op de zoldering, recht boven 't glas, wiegde een groote roode ronde. Al 't ander stak in het duister. Katelijne zag maar toe en duwde heur hoofd tegen de deur. De deur was niet in 't slot en draaide piepend open.

Ze verschoot danig, dat heur hert er een poozeken van stil stond. Het was hier stil lijk in een graf. Toen heur bloed weer aan het jagen ging, rilden en beefden heur beenen, dat ze zich op een stoel liet vallen. Vóór heur schemerde het beeldeken in het roode lichtje.

En toen schoot heur haat weer naar boven, 't Was dát nietig stuksken hout, dat heur schoone leven vernield had, dat heur laatste oude-menschen-dag kwam vullen met gal en edik. Heur goede rust was weg... weg... Ze kreunde van spijt in dees bange stilte, want ze vond geen passend middelken om dat verdoemde Lievevrouwken van kant te maken, en alzoo het zoete bestaan van vroeger te hervinden...

Plots een klonengeklop op de trap! Er was toch niemand thuis!... En eer Katelijne den tijd had te peinzen, zag ze door het deurgat, op de trap in het gangsken twee geel-berookte holleblokken, waarin twee dunne, fel-behaarde spillebeenen staken... De klonen daalden, de een na de ander, en klopten op de treden... Katelijne vergriezelde... gotogot!... en als ze weer bijkwam, zag ze binnenkomen een grooten vent in witte monnikspij, het hoofd in de punt-kap en lezend in een oud, groot boek. Er hing een verroeste koffiemolen met een touw aan zijn linker-schouder... Temets kwam er een dunne klaarte de keuken ingedreven en 't begijntje zag onder de kap een rooden dop-neus, die op en neer ging. De vent zette zich onder de tafel, sloeg met een flap zijn boek toe en begon aan zijn koffiemolen te draaien, dat het piepte en kreste alsof men er een biggetje keelde.

Katelijne en roerde niet en zat als gebeeldhouwd op heur stoelken. Ze keek met gespannen oogen naar den pater die zijn molen liet vallen en weer zijn boek opnam. Telkens hij een blad omdraaide, joeg

er een fluitende wind door de keuken, 't Begijntje en kon niet meer denken; het was of heel heur leven zonk in een bodemlooze diepte.

Bots! en uit het breede schouwgat tuimelden drie rosse geraamten. Ze kletterden met hun tanden en maakten een danig lawaai, alsof er honderd ratels in hun schedels ronkten.

Uit het kasken kropen er twee oude pekens, klets-naakt, gaven elkaar de hand, wandelden door de keuken en vertelden wat met fluisrterstem. Ze lachten genoeglijk. Drie zwarte kraaien kwamen krassend uit de gang gevlogen en zetten zich op de gladde koppen der geraamten. Ze bleven met hun vleugels slaan, totdat de drie pietjes-de-dood hun lawaai staakten. De pater sloeg zijn boek toe en de ventjes zetten zich nevens de stove, op hun achterste. Nu was er een diepe stilte. En 't Lievevrouwken stond onnoozel te blinken in het roode lichtje.

Er kwam een bleeke vrouw de keuken in. Ze was gehuld in een zwarten mantel en droeg om den hals een levende adder. Uit heur mondhoeken leekte bloed in dunne streepkens langs heur kin, Het licht in de keuken zwol bij heur binnenkomen. Katelijne bezag de vrouw... en ei! daar kreeg ze ineens een wondere welgezindheid om heur herte!... Ze loeg de vrouw tegen, zeer vriendelijk, alsof ze heur goed kende. De zwarte vrouw kwam nevens 't begijntje zitten en nam heur bij de hand. Ze lachte genegen en toonde Katelijne veel vieze gedrochten, 'n voet hoog, die stillekens binnenschoven: groote eierschelpen, waaruit twee dunne behaarde beentjes klauwden en een groote kop bovenaan, opgeblazen en scheel; een verneukeld wijveken, dat geld aan het tellen was en de stukken een voor een in een kikvorsch zijnen muil wierp, de nevens heur hoepte; saters met bokspooten, die op een zevenpijp zotte liedekens speelden; kaboutermannekens en wiemkes met dikke koppen, loopend op hun handen, de punt-schoenen wiebelend in de lucht, 'n Hoop zwarte duivelkens, met een Hollandsche pijp in den kop en tegelijk zwierend een grooten vuurpot, waaruit allenthenen smeulende sprankels vlogen, besloten dezen wonderbaren stoet.

Nu was het komen uit. 't Helsche volk staakte zijn spel en hurkte neer op de roode plaveien. Met gespannen oogen tuurden ze naar het gangsken waar het pikdonker was. 't Roode lampken brandde stil.

Er zwol een zoet muziekgeruisch nader en plots achter de deur ging de processie voorbij. 't Waren nu allen kleine ventjes, een duim groot en 't was dezelfde orde en doening als dezen morgen, met het purper en rood der vanen in 't wit der maagdekens in een gouden schijn die er om wolkte.

Katelijne heur schrik was vergaan en ze moest lachen om dees wonder vertoon. De gedrochten in de keuken keken hun groene oogen uit hun lijf!... Zie! daar kwam de zilveren relikwiekas van Sinte-Begga, gedragen door vier witte begijntjes en Geertruide van voren links!... Al de spoken knarsten nijdig op hun tanden en vuur sprankelde uit hun mond. En de zwarte vrouw zei in 't oor van Katelijne, wijzend naar Geertruide: ‘Dat is uwe plaats, en men heeft ze u ontnomen!’

De kristelijke stoet ging verder; de muziek verklonk en alles verdween, opgezogen door de duisternis.

't Lievevrouwken was rood in het licht van het lampken.

Ineens stampte de pater met zijn klonen op de plaveien, draaide met geweld aan zijn koffiemolen en begon luid te zingen. 't Was een teeken, want meteen sprongen de geraamten recht en beenden zot door de keuken, en tusschen hun vlugge, kletterende beenen door draaide en danste heel het malle gespuis, schreeuwend en schuifelend, en ze maakten zulk een leven dat de keuken en van denderde. De zwarte duivelkens zwaaiden er tusschen door met hun vierpot, dat een regen van gensters over 't huppelend volkje starde. Plots schreeuwde de kikvorsch met wijd-open bakkes. De spoken rolden holderdebolder over malkander, sprongen vlug recht en zochten hun plaatsken op om er roerloos te zitten.

De dunne klaarte vloot de kamer uit en 't werd donker. Katelijne zag de geesten niet meer op den vloer. Rood danste het lampken op de schouwplaat.

De zwarte vrouw stond recht en bracht 't begijntje vóór het beeldeken. Ze sprak toen: ‘Wie is er de schuld van, dat ge niet in de processie gegaan zijt?...’

Katelijne voelde den haat weer wringen in heur boezem. Ze vergat het heele spel van spoken en duivels en heur stem beefde van woede: ‘Dié... dié daar!...’

En de vrouw sprak: ‘Die moet hier weg!’...

De duivelkens met hun lollepot kropen in 't midden der keuken en staken hun pijp aan. Ze speekten nen keer in de gloeiende kolen en nu kronkelden omhoog schoone vlammen, die het kamerken verlichtten en de smoelen van 't spookvolk nog afschuwelijker maakten. De drie geraamten dansten rond de potten met de krassende kraaien op hun schedel en al de helsche broeders floten en zongen:

't Lievevrouwken weg van hier,
't Lievevrouwken weg van hier,
in de vlam van 't helsche vier!

De duivelkens speekten aldoor in hun potten om de vlammen wakker te houden. En het liedeken schokte door 't heele huis:

't Lievevrouwken weg van hier,
't Lievevrouwken weg van hier,
in de vlam van 't helsche vier!

Het deed Katelijne deugd aan het hert en ze knikte goedgunstig. De zwarte vrouw fluisterde: ‘Steek het in brand, dan zijt ge er van af... toe, Katelijne!’...

En 't begijntje, triomfeerend, zocht een stoksken in den houtbak onder de stoof, stak het stoksken in een vuurpot en wachtte tot er een vlammeken aan tongde. Ze hield het brandend houtje voor heur, lachend van blijdschap om de gevonden wraak. Ze duwde het stoksken onder 't kleedje van 't Lievevrouwken; in een wip flapte een helle vlam omhoog en wentelde er rond...

De spoken schoten in een lach en stormden de keuken uit. De pater zijn klonen klopten zwaar op de trap. De zwarte vrouw liet een kres en vluchtte ook.

En er kwam een angstige stilte.

Katelijne zag het Lievevrouwen-kopken lachend in den vlammendans en meteen rees in heur geest het schrikkelijke van deze werkelijkheid... gotogot!... 'n heiligschenderij... de hel! de hel!!... Ze sloeg heur kromme nagels in de haren en zag met open mond en wijde oogen het vurige beeldeken aan.., O! de verdoemenis!...

Ze viel op heur knieën: ‘o Lievevrouwke! in Godsnaam en brand toch astenblieft niet af... Ik zie u zoo geren!... gotogot!... Lievevrouwken!...’

Maar de vlammen tongden voort en druïden smerigen rook, die stonk. Het blozend gezichtje werd zwart en verrimpelde onder een vlam...

Nu zou ze zeker naar de hel!... ‘Astenblieft Lievevrouwken... gotogot!’...

Ze sprong recht, greep het vlammende beeldeken en prangde 't aan heur borst: ‘Ge moogt niet afbranden!... ik zie u zoo geren!’

De vlammen kronkelden langs heur boezem omhoog en sloegen heur in 't gezicht. Ze stuikte op den vloer, joeg de vlammen weg met radde handen, maar het vuur spiraalde om heur lijf en drong in heur vleesch. Ze spartelde en wrong als een paling; ze sloeg heur hoofd op den grond: ‘'k En zal 't niet meer doen!... nooit meer doen!’ Ze rochelde... O! die brand om heur lijf! die brand in heuren buik! die brand in heure borst!...

Een groote vlam kwam in heur gezicht woelen, sloeg heur blind, neep den neus af, wrat de wangen weg en liet de tanden grijnzend bloot... De vlam slingerde rond heur schedel... er schoot een schicht door heur hersens en ze was dood, pier-dood!...

Katelijne brandde voort in een schoonen vlammendans.

Lier, Driekoningenweek 1906.

FELIX TIMMERMANS en FRANS THIRY.

Aan Vlaanderen[1].
Vaderlandsche Sonnetten-cyclus.

Den vriende Joris Rouckhout.

I.

Is dan uw roem, O Vlaandren, en uw luister
voor alle tijden spoorloos weggeslonken?
Zult gij, in loomen doodslaap weggezonken,
dan nimmermeer verrijzen uit het duister?

Op de oude glorie, door de vaadren u geschonken,
teert gij in slaafsche rust. En bruist er
geen toorn in u bij 't knellen van de kluister,
die klein en krachtloos u houdt vastgeklonken?

Blijft gij dan steeds in 't slaafsche juk gedoken,
en voelt ge u niet van fiere woede koken,
van eerzucht groot, van nieuwen strijdlust dronken?

Waak op! Met mannenvuist uw boei verbroken,
den langen smaad en bloedgen hoon gewroken,
ten strijd, ten strijd, en loon naar werk geschonken!

(1) Dit gedicht werd voor de eerste maal, in open lucht, tijdens het 11e Juli-feest van 1910 te Gent, voorgedragen door den heer Joris Rouckhout.

II.

Ons past geen laf geslacht van zwakkelingen;
Vlaandren vraagt kerels zonder vrees of vare,
die elken vijand trotsch in de oogen staren,
en, door hun wil, Heden en Toekomst dwingen!

Waarom nog langer stamverraders sparen,
en, om ons eigen zwakheid, handenwringen?
Neen, niet van buiten dreigen ons gevaren,
geen Waal of Franschman kan ons doodslied zingen,

maar in ons eigen zelf ligt onze schande,
wij worgen Vlaandren met onze eigen handen,
wij treden 't zelf, lafhartig, op het herte,

en voelen, zielloos, derenis noch smerte...
Wat klagen wij, zoo wij ons zelf niet achten,
dat vreemden ons bespotten en verachten?

III.

Waak op, waak op, o Vlaandren, onze tijd vraagt daden;
beuk neer, wie trotsch en smadend tegen u zich keert,
sla machtloos, wie uw ziel en schoonheid niet en eert,
verguis de ontzinden, die hun eigen volk verraden!

Want recht is recht! Waak op, wees fier en vastberaden,
en smeek niet meer, maar eisch, bewust en onverveerd:
Wie bedelt om zijn recht is 't zonnelicht niet weerd,
blijft zwak en machteloos en eeuwig schandbeladen.

Gezegend land, waar Kunst en Schoonheid lokt en lacht,
waak op, en kweek een trotsch en zelfbewust geslacht,
laat u niet, ongestraft, verguizen noch kleineeren,

heb eerbied voor u zelf, dan zal de vreemde u eeren,
en dan, ik zweer het u, het zál, het moét wel gaan,
en Vlaandren, groot en sterk, zal nimmermeer vergaan!

RICHARD DE CNEUDT.

Verzen.

I.

Ergens, verloren,
een grijze toren
staat in mist...

En ergens, verloren
uit zwarten horen,
zingen in mist
huivrige koren:
‘Waarom geboren?’
‘Waarom geboren?’

O, in mijn ooren
klinken die koren
zoo bang uit den diepen mist!...

Mijn leven is 't,
dàt zwemt in den mist,
dàt zwemt er verloren...
verloren...! van sinds ik geboren
tot, ééns, in de stille kist...

Ergens, verloren,
een grijze toren
staat in mist...

II.

Nu is het weggedreven,
Nu is er schaûw.
Er is een kim verschenen
Van teeder blauw.

De roode wolk van zonde
Dreigt nu niet meer:
Heur meer van wrange tranen
Viel bloedig neer.

Langs blauwe boomen drijft er
Een witte wind:
En in de ruimte zingt er
Iets van het kind.

Antwerpen.
ERNEST W. SCHMIDT.

Twee Stroomingen in de Nederlandsche Poëzie.

Verplaatsen wij ons in de Nederlandsche letterkundige beweging een vijf en twintig jaar achteruit, dan komen wij in een tijdperk van opgewekt leven, dat weerklonk van fiere strijdleuzen, hartstochtelijke aanvallen tegen de heerschende literatuur en niet minder hartstochtelijke belijdenissen van een nieuw literair geloof. Wij bevinden ons dan in 't jaar 1885, waarin de *Nieuwe Gids* voor de eerste maal verscheen als tolk van een rijk begaafde groep jonge kunstenaars, die geen vrede hadden met de literaire opvattingen van hun tijd en deze gansch hervormen wilden, niet onder den drang van vluchtig vervliegenden, rumoerigen jeugdovermoed, maar gedreven door werkelijk zeer diep wortelende en vruchtbare schoonheidsbeginselen.

De voornaamste dezer jongeren, Kloos, Verwey, Van Eeden e.a., waren onder den invloed van een helderziend en bezielend man, D^{r}. Doorenbos, hun aller leeraar, doordrongen geworden van degelijke en strenge aesthetische opvattingen, die zij grootendeels bij de Engelsche dichters Shelley en Keats hadden leeren waardeeren en thans als een nieuwe kunstleer in Nederland openbaarden.

De letterkunde mocht niet anders zijn dan ‘in woordgeluid weergegeven aandoening.’ Waar emotie afwezig was en alleen verstand en geest werkten, kon geen literaire kunst geschapen worden. De letterkunde moest er naar streven om een volledige harmonie te verwezenlijken tusschen gedachte, taal en klank, gansch naar Carlyle's gezegde: ‘poetry is musical thought.’ En de poëzie mocht niet aan om het even welke wijsgeerige, godsdienstige of verzedelijkende doeleinden ondergeschikt worden. Ze mocht er alleen naar streven om, zooals Keats het voorhield, iets schoons voort te brengen.

Keats, die in zijn gedicht *Endymion* had geschreven: ‘A thing of beauty is a joy for ever’ (Al het schoone is een bron van eeuwig genot), beoefende de woordkunst om de woordkunst zelf. Dit deden de Nieuwe Gidsers hem na[1].

Deze kunststellingen, door de Nieuwe Gidsers toegepast, drukten op hun werk een gansch eigen stempel, die het scherp onderscheidde van dat hunner voorgangers.

De vroegere schrijvers zochten in de eerste plaats naar een onderwerp, dat ze maar al te dikwijls buiten hun eigen gemoedsleven vonden. De aanleiding tot hun schrijven was niet in de eerste plaats een innerlijke drang, maar vaak iets uiterlijks. Zoo schreef b.v. Da Costa zijn *Hagar* omdat een uitgever hem een gedicht gevraagd had om het in eene reeks Bijbelplaten naast het portret van Hagar te plaatsen. Een dergelijke genesis voor een gedicht was bij een Nieuwen Gidser eenvoudig ondenkbaar. De dichters der Nieuwe-Gids-richting gaven den brui om het zoogenoemde onderwerp. Ze wilden alleen een emotie of een stemming uitzingen, die ze zielsinnig gevoeld of ondergaan hadden, hoe onbelangrijk die den leek ook mocht schijnen.

De dichters van voor '85 waren, bij uitzondering van Multatuli, in zekeren zin navolgers van vroegere richtingen, van Da Costa, Tollens, Ter Haar, Beets e.a. Hun gemis aan oorspronkelijkheid viel vooral op in hun taal en beeldspraak, die uit overgenomen wendingen en figuren en versteende beelden en vergelijkingen bestond, welke conventioneel gemeengoed geworden en gansch tot holle rhetoriek ontaard waren. De Nieuwe Gidsers wilden in hun taal en beeldspraak eigen geluid, eigen woordkeus en vergelijkingen en allegorieën, die de vrucht waren van eigen scherp onderzoek en gansch persoonlijke ervaring. Zij wilden niet meer met de beelden van vroegere geslachten spelen als met mozaïeksteentjes. Zij wilden niet meer ‘gedachtenloos de beelden van anderen overnemen.’ Zij wilden eigen beeldspraak, aan het werkelijke leven ontleend.

Ook in den rhythmus hunner poëzie braken de jongeren af met de geijkte, schoolsche verzenschema's van het vorig geslacht. Even

(1) Over den invloed van Shelley en Keats op den *Nieuwen Gids* leze men: W. De Hoog, *Studiën over de Nederlandsche en Engelsche Taal en Letterkunde*, II, blz. 251.

als Shelley en Keats huldigen zij den onschoolschen rhythmus, - de welluidendheid van het vers, getoetst aan hun fijn waarnemend oor, als hoogste criterium hunner metriek beschouwend.

De heilzame invloed, door de aesthetische leer van de Nieuwe Gidsers uitgeoefend, valt niet te loochenen. Zij heeft de Nederlandsche literatuur met enkele onvergankelijke meesterstukken verrijkt, die niemand zou willen missen. Enkele sonnetten van Kloos, *Ellen* en *De Broeders* van Van Eeden, *Mei* van Gorter, *Rouw met het jaar* van Verwey, en andere werken nog zijn schitterende gaven, die de beweging der jaren '80 aan onze letterkunde schonk, als een bron van eeuwige vreugde.

Niettemin is er met de aesthetische beginselen der tachtigers gebeurd wat er met alle aesthetische beginselen na zekeren tijd gebeurt. Waar men in den beginne alleenlijk oogen had voor hun onbetwistbare waarde, is men er na verloop van jaren ook de keerzijde van gaan inzien. En zoo is er thans in Nederland een onloochenbare reactiebeweging tegen de opvattingen der vroegere Nieuwe-Gidsers waar te nemen. Talentvolle dichters zetten nog wel de traditie der tachtigers voort - P.C. Boutens, om slechts één der begaafdste jongeren te noemen, bewijst nog steeds welke gezonde kracht en onvergankelijke waarheid in de aesthetische leer van den *Nieuwen Gids* ligt, - doch tegenover hen staat thans een belangrijke groep met andere idealen.

Wat brengt die reactie tegen de tachtigers en hun navolgers in?

De letterkundige beginselen, die door Kloos, Verwey e.a. ontwikkeld werden, vloeien in werkelijkheid alle voort uit één en hetzelfde oer-beginsel, namelijk: ruimere erkenning, overheersching zelfs van het individualisme in de poëzie. Door de erkenning van dit beginsel werd deze literatuur overigens in het teeken van haren tijd gerukt. In de politiek was het toen immers de bloeitijd van het liberalisme, met zijn individualistische leer, dat in Holland op dat oogenblik het radikalisme zag geboren worden[(1)]. Ook de wetenschap, die toen uitsluitend hare aandacht wijdde aan de ontleding, aan de

(1) J. De Meester: *Iets over de Literatuur dezer dagen*, blz. 10 (C.A.J. van Dishoeck, 1907).

waarneming der naakte verschijnselen, wees den letterkunstenaar in de eerste plaats op het ontleden en het waarnemen van eigen, gansch persoonlijk gevoel. Naar het voorbeeld der bewonderde ‘onmaatschappelijke’ Engelsche meesters zonderden de tachtigers zich dan in zich zelf af en zoo werd hun school in de eerste plaats de school van het individualisme. Individuëel gevoel en stemming werd de stof der poëzie, individuëel zien en waarnemen werd de bron der beeldspraak, en individuëele muzikale begaafdheid de maatstaf van den poëtischen rhythmus.

Dit in zich zelf gezonde en heilzame individualisme ging echter vaak te ver en ontaardde weldra in een grillig en gevaarlijk sensitivisme. Zoolang dichters aan het woord waren met een rijk en breed gemoedsleven, werden we de zwakke zijde van die uitsluitend subjectieve bezieling en zegging niet gewaar, maar zelfs bij de meesters der school, als Kloos b.v. in zijn minder gunstige uren, en des te meer bij de met minder rijke menschelijkheid bedeelde volgelingen, trof het al spoedig, dat de bezongen stof te dikwijls onverschillig liet, te dikwijls onduidelijk bleef en de uitdrukking ook te dikwijls verwaarloosd of gezocht voorkwam en ons in elk geval geen schoonheidsaandoening gaf.

Wie kan b.v. volkomen verzen genieten als de volgende van Herman Gorter[(1)]?

> Onze gesloten oogen gaan -
> langs onze oogen de golven gaan,
> duistere lucht -
> Wij zijn twee visschen die gaan bewenen
> diepbegraven zwarte zeeholen
> zonder gerucht.
>
> In de zwarte stad,
> in de steenkole stad,
> in de stad gestegen van metaal,
> daar heb ik een zaal
> zwart gebrand - rood van minne,
> daar brandt geel licht van binnen.

(1) *De School der Poëzie*, I, Sensitieve Verzen (blz. 8).

De leege wanden staan rondom,
gevallen fluweel, daar vouwen zich om
de stille plooien verrukkend -
dan gaan daar rukkend
de roodgouden lichten door -
Wij oogend staan daarvoor -
en wandelen zuchtend.

Als stompe huizen gelicht geraamd,
waar het weerlicht in vlamt
zoo zijn onze wanden daar -
als groote vrouwen met vallend haar
staan de hoeken omhoog en houden verzaamd
het zachtfloerse zaalgeraamt.
Daar staan we en houden stil,
we raken elkaar met geril
en kijken al rondom ons -
in ons is gegons,
ver buiten ons gonst ook de stad
somber en mat.

Maar groote vlambloemen gaan beginnen
in uwe handen te wieglen van minne -
uw haren rijzen als een vlam,
uw wangen zijn vuurvioeiend, lichtklam -
o doe in mij vergaan.
dat vlammend beraan.

Als poëzie werden ons dingen voorgelegd als dit sonnet van Boeken[1]:

Ik, die zoo vaak stond op den grooten Dam,
Den ouden Dam, waar nimmer is geheid,
Die stremde de Amstel, komend van 't geweid',
Laag, water-sloten-land, o Amsterdam -

Waar staat uw innigst kamer-huis door Kam-
pen gebouwd, Jacobus, want gezeid
Is daar zóó schoons van: als in 't maai-gras weid'
Daar één, die de Algrqotheid van Amsterdam

(1) *Goden en Menschen.*

Bezongen heeft in wel-geloovig lied,
'k Zei: daar is niet geheid, maar dat is niet
Geheel, waar; in de Warmoes-straat is niet

Geheld, waar Hij, wien ik niet noemde, woonde,
die de' al-schoon-dichterlijke pracht vertoonde -
Dertien-duizend-zes-honderd paal'n staan in den gronde.

Het spreekt nu wel van zelf, dat dergelijke mislukte verzen niet noodzakelijk altijd op de rekening van een te ver gedreven individualistische poëtiek moeten geschoven worden. In alle scholen en richtingen treft men meer slechte gedichten dan goede aan. Maar het eigenaardige karakter van de gebreken dezer verzen vloeit toch onbetwistbaar hoofdzakelijk voort uit het eng individualistisch standpunt, waarop hun schrijvers zich plaatsen.

Kloos bepaalde de dichtkunst ten onrechte als: de allerindividuëelste expressie van de allerindividuëelste emotie. Het individualisme werd tot zijn uiterste consequenties gedreven. Wat het gemoed van den dichter in een bijzondere stemming bracht, verwekte niet noodzakelijk dezelfde stemming bij den lezer. De persoonlijke vizie en zegging van den dichter is niet altijd van aard om bij ons dezelfde aandoeningen te wekken, waaraan ze bij hem hun ontstaan te danken hadden. Individualistische kunst moet om genietbaar te zijn steeds met vaak onzichtbare, maar toch hechte draden verbonden zijn met het algemeen menschelijk gevoel. In menig, geval bleken nu bij de tachtigers en hun navolgers die draden doorgesneden. Afgezonderd in hun trotsche eenlingschap, als in een toren van ivoor, lieten zij de menigte onverschillig.

Dat angstvallig aankweeken van het individualisme maakte hen vaak tot menschen met een zoogenaamde ego-centrische levensopvatting, d.w.z. dat zij zich zelf als het middelpunt van het heelal beschouwden en alles wat leefde en wentelde om hen heen tot hun eigen ik terugbrachten en met den maatstaf van hun eigen ik maten. J. Perk, de voorlooper der tachtigers, schreef in zijn *Hemelvaart:*

De Godheid troont diep in mijn trotsch gemoed,

De hemel is mijn hart, en met den voet
Druk ik loodzwaar den schemel mijner aard',
En, nederblikkend, is mijn glimlach zoet:

Ik zie daar onverstand en ziele voosheid...
Genoegen lacht... ik lach... en, met een vaart,
Stoot ik de waereld weg in de eindeloosheid[1].

Hetzelfde trotsch individualisme spreekt nog uit de twee terzinen van Perk's ander sonnet *Het Lied des Storms:*

De duizend, die zichzelf nooit wezen konden,
Bezitten saâm één waarheid, die hen bindt:
Hùn is 't geloof, dat spreekt uit duizend monden;

Maar wie, wat menschlijk waar is, zelf ontgint,
Voelt zich aan zich doorziek alleen verbonden,
En weet, dat hij voor zich slechts waarheid vindt[1].

Kloos verklaarde ongeveer in denzelfden vorm als Perk, toch nog krachtiger: '*Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachte*', en Verwey vond in de '*vergoddelijking van het Ik afstooting van al het andere, wereld en menschen*'. Zoo bleven zij vreemd aan het moreele en sociale leven van hun tijd. Uit hun gedichten waren immers de thema's van ideëel-ethischen aard gebannen. De wereld stond in brand en zij zongen in hun afzondering alleen van hun eigen ik in het tempeltje van hun ziel.

Door zich aldus te vervreemden uit het sociaal leven, dat zich rondom hen ontwikkelde, veroorzaakten de tachtigers de eerste reactie tegen hun poëzie. Een nieuw altruïstisch ideaal bloeide hoe langer hoe weiliger op in Holland. Het vond een krachtige uiting in de zich uitbreidende sociaal-democratie en ook wel in de evolutie der andere partijen in democratischen zin, vooral der kerkelijke partijen met Schaepman en Kuyper. Het werd bekrachtigd door de kieshervormingen van 1887 en vooral van 1896, die ook het Staatsbestuur in eene meer humanitaire richting stuwden[2]. Deze nieuwe democratische strooming, deze nieuwe drang naar naastenliefde werd nu de macht, die de jeugd het meest aantrok en tot daden opwekte. Democratie en altruïsme werden de nieuwe slagwoorden van den tijd en ook in de poëzie lieten deze begrippen zich gelden.

(1) *Mathilde*, p. 118.
(1) *Mathilde*, p. 117.
(2) Dr. H.T. Colenbrander: *Nederlaag*. (De Gids - Juli 1909 - blz. 7).

Zoo zien wij, dat de thema's van ideëel-ethischen aard, die de tachtigers buiten het rijk der poëzie hadden gehouden, er weer binnentreden. Voortaan luidt de leer, dat poëzie maar volledig mooi is wanneer wij achter den vorm het leven zelf, de ethische beschouwing van den dichter gevoelen. Geen schoonheid meer om de schoonheid alleen - maar wel: het leven in den vorm der schoonheid. In zekeren zin is dit de rehabilitatie van de zoo dikwijls gewraakte tendenzkunst. De pure tachtigers waren alleen 'dichters', priesters in den uitsluitenden dienst van het schoone, - de vertegenwoordigers der andere strooming zijn voortaan vaak dichters in den dienst eener bepaalde levensbeschouwing. Zoo kunnen wij thans naast de socialistische dichters ook een classificatie maken van katholieke dichters (Alb. Smulders b.v. en verscheidene Vlamingen als G. Hermans, K. van den Oever, C. Eeckels, e.a.), Kuyperiaansch-calvinistische dichters (Seerp Anema), theosophische dichters (G. Heuvelman), enz. Ik denk er geen oogenblik aan die dichters om hun tendenz boven andere zonder tendenz te verheffen. Alleen meen ik, dat hun tendenz hen niet beletten kan mooie poëzie te leveren als zij wezenlijk dichters zijn. Wij waren zoo gewoon geworden tendenz in de kunst als 'des duivels' te beschouwen, dat het wel goed is met H. Gorter weer te bevestigen dat zij 'des hemels kan zijn[(1)].' Er ligt immers een sterk verstandelijk element, tendenz in het werk van zooveel onsterfelijk groote dichters, Dante, Vondel, Goethe, e.a.m.[(2)].

Uit de werken van verscheidene der nieuwere Hollandsche tendenzdichters spreekt overigens meer dan eens scherp duidelijk een bewuste reactie-geest tegen het individualisme der tachtigers. Een polemiek in verzen! Ziehier wat de orthodoxe Seerp Anema b.v. plaatst tegenover de door ons geciteerde (blz. 243) individualistische belijdenis uit het *Lied des Storms* van J. Perk:

> Wat bazelen die blinden, die daar zingen
> Van Godheid in zich zelven, - die geroep'nen
> Uit niet, die voor zich zelf naar 't eeuwig snellen!

(1) Kritiek op de Litteraire Beweging van 1880 in Holland (*De Nieuwe Tijd*. 14^{o} Jg. 1909. n^{r} 2, blz. 100).

(2) Hierover raadplege men C. Scharten: *De Krachten der Toekomst II*$_2$ Over Tendenz in de Kunst.

Wij duizend, die zich zelf niet wezen WILLEN,
Wij kennen hem, die eeuwig ons gekend heeft:
God, onze God, de Schepper aller dingen[1].

De eerste reactie tegen het individualisme der tachtigers kwam uit hun eigen schoot. F. van Eeden, die zich van den beginne af door een diepere humaniteit onderscheiden had, voelde zich het eerst door de sociale strooming meegerukt. Hij waagde allerlei pogingen om het lot zijner lijdende medemenschen te verbeteren, trad werkdadig op bij werkstakingen en arbeidersconflikten, stichtte de kolonie *Walden* op communistischen grondslag, en deze sociale bedrijvigheid vond weerklank in zijn literair werk, dat nu in ruime mate maatschappelijke vraagstukken aanraakte en er een breeder menschelijk belang door kreeg. Dezen ontwikkelingsgang heeft Van Eeden zelf ontleed in den *Kleinen Johannes*, zijn eigen allegorische zielsgeschiedenis. Daar zien wij hem de lijdende menschheid naderen met zijn hooge idealen van liefde en rechtvaardigheid. Hij doet ons denken aan een mystieken socioloog als Tolstoï, die in de toepassing van de reine leer van Jezus het waar geluk der menschheid meent te zullen vinden. Hij staat buiten alle bepaalde kerkelijke en politieke dogma's en leerstellingen, doch zijn heele menschelijk en dichterlijk wezen wordt beheerscht door een groote liefde voor de gemeenschap.

Ook de begenadigde zanger van *Mei*, Herman Gorter, die in zijn bundel *Verzen*, in 1892 verschenen[2], de individualistische kunstleer der tachtigers tot haar uiterste consequenties dreef en door de echte modellen van onverstaanbaarheid, die deze bundel bevat, treffend aantoonde hoe noodlottig een dergelijke poëtiek kon worden, - ook H. Gorter kwam tot inkeer. In zijne *Kritiek op de litteraire Beweging van '80 in Holland*[3] kwam hij zelf opbiechten, dat hij gedwaald had en dat het hyper-individualisme der tachtigers hunnen ondergang moest bewerken. Hij trad nu uit zijn individualistische afzondering in het volle maatschappelijke leven, werd een vurig aan-

(1) *Poëzie*, blz. 72.
(2) Herdrukt in *De School der Poëzie*, I (W. Versluys, 1905).
(3) *De Nieuwe Tijd*, Jg. 1908, n^{r} 4, 5, 6, 10, 12; Jg. 1909, n^{r} 1, 2, 3 (J.A. Fortuyn, Amsterdam).

hanger der sociaal-democratische leer, waaruit volgens hem alleen ware kunst kon opbloeien.

De Nederlandsche poëzie na 1880, schreef hij, ‘ging alleen in zelfverheerlijking en zelfverblinding, in het alles op het spel zetten ter wille van impressie, ontroering of hartstocht, en in het niet kennen dan deze alleen, in vereenzaming, verder dan eenige burgerlijke poëzie nog ooit gegaan was: de Nederlandsche poëzie kende dus haar eigen tijd niet, wiens idealen niet meer de burgerlijke zijn[(1)].’

Het dichterlijk socialistisch ideaal van Gorter werd ook dat van de rijk begaafde dichteres Mevr. Henriette Roland Holst-Van der Schalk, die na in een eersten bundel *Sonnetten en Verzen in terzinen*, 1895, de poëtische ‘vruchten harer afzondering’ gelegd te hebben, ook als socialiste door het machtig opgolvende maatschappelijke leven meegevoerd werd en daar bezieling vond voor een nieuwe poëzie, die wij in *De nieuwe Geboort* en in *Opwaartsche Wegen* te genieten kregen.

De overgang van de individuëele naar de maatschappelijke poëtiek dezer twee laatste dichters is echter in hoofdzaak een overgang naar den geest geweest. Alhoewel ze voor gemeenschapsidealen gewonnen waren en daarin voortaan hun bezieling vonden, werd hun poëzie daarom toch nog geen gemeenschapspoëzie, waaruit *allen* genot konden putten.

Hoe algemeen-menschelijk de poëtische voortbrengselen van Mev. Holst's nieuwe richting ook gevoeld zijn, toch zijn ze niet genietbaar voor de heele gemeenschap, als b.v. de sociale poëzie van een Ada Negri. Al is zij hoog altruïstisch gestemd naar geest en hart, hare poëtiek bleef toch vaak te individualistisch.

Soms weet deze hoogst begaafde dichteres toch wel den echten toon der gemeenschapspoëzie te treffen, getuige haar *Haven-Arbeider:*

> Gij, die duikt uit het donkre ruim der schepen
> tot het donker gewelf der blinde nacht
> of tot den middag, als de zonneschacht
> goudfletsend glijdt langs blauwe waterstrepen, -

(1) *De School der Poëzie*, I. Voorrede."

in heldre wereld schoudert gij uw vracht,
en daalt weer: op en neer, langs smalle reepen;
schatten der aarde voert ge door uw grepen,
en wint niets, dan wat brood tot nieuwe kracht.
Soms stijgt een golf van toorn u naar den kop:
om vrijheid stort ge als een dolle stier
voorover, waar de scherpe punte' u treffen.

Dan ligt ge machteloos, een kreunend dier. -
o veelgekwelde broeder zie toch op:
leer kalme kracht, die ge behoeft, beseffen[1].

Gorter had wel het besef, dat bij zijn vernieuwde levensbeschouwing ook een andere poëtiek behoorde, en van nu af streefde hij naar eenvoud en helderheid. De waarde van deze nieuwe manier is echter twijfelachtig. Zeker zijn we thans ver van den wirwar der impressionistische verzen van 1902, maar daarom krijgen wij toch nog geen echte schoonheidsontroering. Wij kunnen bij het lezen van Gorter's sociale poëzie den indruk niet verdrijven, dat hij hoofdzakelijk langs den weg der theorie tot dat nieuw credo kwam, minder langs den weg van het gevoel.

In Gorter's drie bundels *De School der Poëzie*[2] kunnen wij de evolutie van zijn dichterschap stap voor stap volgen. De eerste bundel, die de ‘sensitieve verzen’ bevat, geeft ons niets dan uitingen van Gorter's ‘eigen zinnelijk-onmiddellijk gevoel.’ Hij bekent zelf, dat hij tot dan toe ‘geheel instinctief geleefd (had) en zich met niets bijna dan met (zich) zelf had bezig gehouden.’ Hij zag dan de kleinheid en armoede van dergelijke poëzie in en begon te streven naar dat groote, rijke en algemeene, dat de vroegere groote poëten gekenmerkt had. Hij zocht het eerst in de wijsbegeerte, zooals wij leeren kunnen in den tweeden bundel van *De School der Poëzie*, dien hij zelf voorstelt als een ‘overgang van individualisme naar socialisme.’ De eerste helft van dezen bundel is nog volop sensitief impressionistisch, zoo vreemd en onduidelijk of gansch ongenietbaar als de meeste stukjes uit den eersten bundel. Daar is het, dat wij b.v. nog lezen:

(1) Uit *Opwaartsche Wegen*.
(2) W. Versluys, Amsterdam.

En de bestraalde ochtendzee -
de zee, de zee, de stormzee, zeeïg, siszee, grijnszee,
stormschuim, huilschuim, bruischzee,
heetzee, keelzee, hoogzee,
in de ronde, verronde, horizonnen -
in de morgenzon, de luchtzon, de witzon, het dag, het witdag. -[1]

Wij laten andere zonderlinge gezochtheden ter zijde! De tweede helft van den bundel is doortrokken van Spinoza's leer en wint al wat aan helderheid, doch niet aan poëtische kracht. De abstractie der metaphysica schonk Gorter geen bevrediging voor zijn dorst naar schoonheid. Toen vond hij in Karl Marx wat hij te vergeefs elders gezocht had: ‘den weg naar de algemeene schoonheid onzer onmid dellijke wereld, onzer maatschappij.’ Van dan af was zijn werk een streven naar die algemeene schoonheid, ‘die voor allen geldende, de niet-alleen-individueele.’ De laatste gedichten van den tweeden en den derden bundel van *De School der Poëzie*, die de ‘socialistische verzen’ bevat, en het later verschenen *Klein Heldendicht* zijn de eerste vruchten van dit streven.

Toen 't avond was,
de stad blonk flauw als een robijn,
heb ik het socialisme gekend.
En mijn hart dat altijd brandend
was naar laafnis, vond eindelijk nu zijn
meer, zijn alomvattende rust en stroomplas[2].

In deze verzen is, zooals blijkt, de sensitieve impressionist niet dood, doch hij geeft genietbaar impressionisme. Op andere plaatsen vatten wij veel minder de schoonheid der stemmingen en beelden van den impressionist, die Gorter trots alles gebleven is.

Ai, 't is nog klein nog, dat groot socialisme.
Het lijkt een slak, hef huisje van een slak,
het lijkt een rose schelp, 't huis van een mossel,
een oestertje op 't strand, slakje dat kruipt
over den tak van een roosappelboom.

(1) *De School...* II, blz. 17.
(2) *De School...* II, blz. III.

Maar het groeit, in zijn zilten groeivocht is
meer kracht dan in wat ook er leeft.
Het duurt niet lang of 't is een olifant
en gaat razende door de wereld, 't vult
met zijn gesnork en trompet heel de lucht,
en dringt in alle hoeken en doove ooren.
Weldra is 't nu het spreeksel van oude wijven
en halfvolwassen knapen. Maar 't zal blijven
buiten de menschen de groeiende kracht,
het materiëele zijn, 't wezen van 't zijn.
Daarom drink volle teuge' er van, mijn hart,
wat ook flauwmenschen er van brallen, 't is
wààr, en in zijn hoogste essentie waar[1].

Die slak-mosselschelp-oester, die olifant wordt enz. zullen wij nog niet voor de algemeene schoonheid houden, - dat zijn nog trekken uit de vroegere periode. En valt u daarnaast ook in deze verzen niet een nuchtere koude redeneertoon op, die ook nog bijlange niet tot schoonheid omgezet is?

Ik kan niet denken dat het samenwerken
komt, dat de arbeidende klassen
zich samensmelten tot één macht, of nevel
wolkt om mijn voorhoofd van een dronken geestdrift[2]
.....
Er is iets groots in ons land geschied.
Hebt ge 't gehoord? De spoorarbeiders hebben
uit vrijen wil de havenarbeiders
gesteund, niet voor zichzelf maar slechts voor hen.
De brand der solidariteit is over-
geslagen - het brandt breeder - allen voor een
en eén voor allen in de arbeidersklasse![3]

Zou men iets dergelijks niet evengoed uit een partij-brochure kunnen halen?

Deze indruk stemt nagenoeg overeen met hetgeen C.S. Adama van Scheltema over Gorter's nieuwe manier schrijft.

Zijn kunst, oordeelt hij, bleef als vroeger het angstvallig, koel

(1) *De School...* III, blz. 9.
(2) Id. II, blz. 141.
(3) Id. III, blz. 49.

waarnemen van alle beelden, die op het vlak van zijn ziel vielen. ‘Hij begon opnieuw de beelden, die in zijn geest vielen, fotografisch te reproduceeren; en daar de wereld voor hem nu niet meer als vroeger een onbegrepen verwarring, maar, volgens zijn sociaal-democratische leer, een logisch samenstel was, schenen hare beelden in zijn ziel ook niet meer duister of diepzinnig, maar helder als duinwater, doch helaas ook even levenloos[1].’

Degene, die, naar ons oordeel, onder de jongere Hollandsche dichters het volledigst de zoogenaamde gemeenschapskunst vertegenwoordigt, is C.S. Adama van Scheltema, die ons niet enkel mooie, voor allen genietbare poëzie schonk, maar ook in een lijvig boekdeel: *Grondslagen eener nieuwe Poëzie*[2], tegenover de individualistische kunstleer der tachtigers een maatschappelijke kunstleer ontwikkelde.

Dit is het boek van een echt apostel. Het heeft er al de verdiensten en al de gebreken van. De gebreken! De apostel Scheltema gaat tegen de poëtiek der tachtigers in als tegen een goddelooze pest, en trots zijn beste pogen is hij onrechtvaardig in zijn oordeel over hare verdienste. Het individualisme der tachtigers verdient niet de verguizing, waaraan Scheltema het onderwerpt. Dit individualisme heeft in onze letteren de rhetoriek gedood en in dit opzicht is Scheltema zelf een ondankbaar kind der tachtigers. Dit individualisme heeft onvergankelijke, meesterlijke gedichten voortgebracht. Enkel daar waar het tot zijn uiterste consequenties kwam, leed het schipbreuk. Dat ziet Scheltema niet genoegzaam in en zoo wordt hij vaak te scherp in zijn veroordeeling. Een ander gebrek van Scheltema's kunstleer is, dat hij alleenlijk de socialistische levensbeschouwing in staat acht om ons de ware gemeenschapskunst te geven. Dit komt neer op de parodoxale bewering, dat een dichter om dichter te zijn socialist moet zijn. De beste weerlegging van deze bewering geeft Scheltama zelf, waar hij Goethe en Gezelle roemt als de twee begenadigden, die hem toeschijnen het best het type van den gemeenschapsdichter te verwezenlijken. Zeker is geen van deze twee, noch de individualist Goethe, noch de vrome katholiek Gezelle, langs den

(1) *Grondslagen eener nieuwe Poëzie*, blz. 21.
(2) W.L. en J. Brusse, Rotterdam.

weg der sociaaldemocratie tot de gemeenschapspoëzie gekomen. Scheltema bewijst alleen, dat een dichter ook socialist kàn zijn.

Deze beide voorbehoudingen gemaakt zijnde, kunnen wij onbewimpeld onze ingenomenheid betuigen met sommige deelen van Scheltema's boek, dat uitstekende gedachten en wenken bevat, die allen verheugen, welke met leede oogen aanzagen hoe jammerlijk sommige rijkbegaafden in de laatste jaren door het hyper-individualisme op een dwaalspoor raakten.

Kunst moet zijn, naar Scheltema's oordeel, ‘gestyleerde humaniteit’, de bezieling moet algemeen menschelijk meevoelbaar zijn, tusschen gevoel en verstand moet evenwicht heerschen, verbeelding en humor, die door de tachtigers veronachtzaamd werden, moeten weer in eer hersteld worden. Luistert naar Scheltema zelf, waar hij zegt wat kunst zijn moet:

‘Niet de kunst om de kunst, maar de kunst voor de gemeenschap, de kunst ter wille onzer medemenschen! Wij moeten aan kunst ‘wat hebben’, kunst moet ons ‘wat geven’! Als wij een avond zien dan moet een gedicht onze stemming vertolken en verheffen, als wij liefhebben dan moet de kunst ons hart met lentebloesem bekransen, als wij schreien moeten wij in de kunst de zoete weerspiegeling zien onzer eigen tranen, - dát is kunst, daarvoor is kunst altijd geweest, van de eerste Grieken, van de middeleeuwsche troubadours, tot het voorgeslacht der tachtigers toe - totdat de waanwijzen, hun medemenschen ignoreerend, hun gemeenschap beleedigend, dachten dat zij de meesters in plaats van de edele dienaars dier gemeenschap waren! Want ‘dienaars’ (zooals de oude priesters het waren: leiders - ja, doch in den besten zin ook dienaars eener gemeenschap) zijn wij; dienaars der gemeenschap, met een welomschreven afzonderlijke taak; haar stemmingen te verhoogen, te veredelen, te vervolmaken - te leiden, door de muziek van onze eigen ziel. Een taak, die ons is opgelegd, omdat wij toevallig een dieper, gevoeliger ziel hebben dan de anderen, omdat óns geluk en ónze smart zooveel grooter zijn dan de hunne, omdat onze oogen zooveel wijder en dieper de schoonheid zien dan zij. En om de eer en de grootheid dier gaven waardig te zijn en eervol te dragen, legt de adel onzer ziel ons de verplichting op aan hun tafel aan te zitten, en met hen het beste wat wij hebben te deelen,

het brood te breken, een beker van het leven te drinken... en dan weer weg te sluipen, omdat, als den ouden slotzanger, ook ons nog altijd de eenzaamheid lief is.

‘De kunst om de kunst!’ Neen, goddank niet meer. De kunst om hen, die om ons heen zijn, de kunst om onze eigen diepe ontroeringen aan hen mede te deelen, met wie wij leven in één wereld, in één tijd, met wie wij verbonden zijn door duizenden banden. En niet voor hen *al* onze eigen, onze oneindige aandoeningen, - neen, slechts die, welke ook de hunne zijn, ook de hunne zouden kunnen wezen - wellicht ook, die de hunne zouden kunnen worden.

‘Wij zullen weer worden die zangers van weleer en ons neerzetten aan de tafel van de levenden, en zingen van al wat gebeurt in hun hart - ons eigen hart is immers als het hunne! En als zij ons niet verstaan en als wij, nog erger, hen vervelen, welnu dan hebben zij het volste recht ons de deur te wijzen: - ‘Ruk uit blinde zanger! als uw kunst ons niet dichter bij God brengt dan onze wijn en gebraden varkens, dan hebben wij haar niet van noode; zing voor de vogels, zij verstaan u misschien beter dan wij!’

Die woorden verkwikken ons, niet omdat wij er een nieuw evangelie hooren in verkondigen, maar wel omdat wij er een soort van eerherstelling in zien van de oude, echte opvatting der poëzie, waarvan wij afgeweken waren. Het wil ons toeschijnen bij 't overwegen van Scheltema's theorie en 't lezen van zijn verzen, dat onze literatuur, die zich een tijd uit het leven losgemaakt had, er weer henen keert en weer een schakel der maatschappelijke verschijnselen zal worden, wat ze nooit had mogen ophouden te zijn.

Nog verheugender is het vast te stellen, dat Scheltema's dichterlijke arbeid volkomen beantwoordt aan de eischen zijner theorie. In zijne bundeltjes *Uit Stilte en Strijd, Uit den Dool, Eenzame Liedjes, Zwerversverzen, Van Zon en Zomer, Een Weg van Verzen* en *Levende Steden: Londen, Dusseldorp en Amsterdam*[1] krijgen wij werkelijk algemeen meevoelbare poëzie van het beste allooi. Zelfs daar waar Scheltema als partijman zingt als b.v. in het mooie vers ‘Aan

(1) Alle bij W.L. en J. Brusse te Rotterdam.

mijn Partijgenooten', in de 'Oproerige Verzen', '1 Mei', 'Waakt op, Proletaren' en andere stukken, ontroert hij ons door de echt menschelijke diepte van zijn toon. Geniet b.v. *De Daad:*

Wie is het die de zwarte voren
In golvend goud veranderen doet,
Wie mesten en wie maaien 't koren,
Wie is het die de wereld voedt? -
  Dat zijn de paarden en de ploegers,
  Dat zijn de zweeters en de zwoegers,
    Dat zijn de zaaiers van het zaad--
      Dat is de daad!

Wie graaft de glinstrende kolen,
Wie schept het schitterende zout,
Wie haalt uit diepe duistre holen
Het gele glanzend zachte goud -?
  Dat zijn die in het donker graven,
  Dat zijn de slovers en de slaven,
    Dat is de zwarte kameraad--
      Dat is de daad!

Wie zijn het die de wereld tooien
Met hunne wapperende vlag,
Die roode bloesems om zich strooien
Gelijk een eeuwge lentedag -?
  Dat zijn de werkers en de wakers,
  Dat zijn de sterken en de stakers,
    Dat zijn de mannen van de straat--
      Dat is de daad!

En wie, die hunne vaandels vlechten
Tot éénen rozerooden band,
Die voor een nieuwe wereld vechten
En sterven voor 't beloofde land -?
  Dat zijn de muiters en de makkers,
  Dat zijn de taaie rooie rakkers,
    Dat zijn de sloopers van den staat--
      Dat is de daad!

Treft dat eenvoudige, kernachtige partijlied niet werkelijk als een nieuwe klank na al de gezochtheid der individualistische expressie? En dit gedicht hier, dat *Holland* bezingt - ook al een nieuwigheid in de poëzie der laatste 25 jaar! -, doet het u niet verkwikkelijk aan?

Wat zijt gij klein, Holland,
Met al uw velden en vlakke wegen,
Met uw rampzalige aardappellanden,
En uw vreeslijk droefgeestige regen,
En uw lage goedaardige stranden--
  Maar groot toch is de zee, Holland,
Waaraan gij langzaam zijt verschenen,
Waaruit ge als een schelp zijt geboren,
Die zingt door uw heele land henen,
Dat elk in zijn ziel haar kan hooren!

Doch wat zijt gij klein, Holland,
Met uw simpele wilgeboomen,
Met al uw kleine kabblende plassen,
En die paar platte gemakklijke stroomen,
En uw bloemen en tamme gewassen - -
  Maar groot toch is uw hemel, Holland,
Met zijne matelooze klaarten,
Met al zijn oneindige kleuren,
En die veranderende wolkengevaarten,
Waarmee groote dingen gebeuren!

Doch wat zijt gij klein, Holland,
Met uw verlegen zwijgende menschen,
En al uw langzame stille levens,
En al uw vele denkbeeldige grenzen,
En o! met nergens ooit iets verhevens--
  Maar groot toch is uw volk, Holland,
Verwant aan uw heerlijk verleden,
Dat tusschen uw hemele' en zeeën bleef groeien,
En lusschen die wisslende eeuwighedon
Zich bereidt om opnieuw te gaan bloeien!

Ik ga niet beweren, dat dit lied vlekkeloos mooi is, noch dat er niet veel mooiere dingen uit de bundels van Scheltema te halen zijn, doch ik citeer het omdat het door onderwerp en klaren ongedwongen vorm een eigenaardig oud-nieuw geluid geeft na de twintig jaren individualistische lyriek, die wij doorgemaakt hebben. De lyriek heeft met Scheltema blijkbaar verjonging gevonden in het volkslied en op zijn liederen kan men toepassen wat Volker - nog een jong Hollandsch dichter, die voor de heele gemeenschap dicht[1], - schreef in het

(1) *Kleindichtjes*, blz. 6.

algemeen: ‘de schoonste lyriek wordt geboren onder de wisselwerking van volks- en kunstlied’ - ‘de invloed van het volkslied behoedt het kunstlied voor decadentie en aanverwante kwalen.’

Nieuw, voor ons geslacht althans, is in Scheltema's poëzie ook de geest van optimisme, van vertrouwen, van opgeruimdheid, die er als een sterk- en gezondmakende wind door henen flappert. Men zong al lang niet meer gelijk Scheltema in *Moed:*

O zon, gij komt mij weer genezen!
O geurenvolle zomerwind
Ik wil in u gelukkig wezen -
Een diep-gelukkig menschenkind!

Ik worstel in uw lucht naar boven,
Ik stijg weer uit uw schaduwen -
Ik wil weer in mij zelf gelooven,
Dat ik gezond - gezegend ben!

Zie, 'k heb mijn hoofd weer opgeheven,
Ik wil een dappre kerel zijn,
Ik wil weer vechten met het leven
En lachen in de zonneschijn!

Zie, 'k heb de moed om niet te klagen,
Om iedre vreugd en iedre pijn
Glimlachend aan mijn hart te dragen: -
De moed om een blij mensch te zijn!

De moed om zelf mijn lot te lezen,
Tot het mij dood van 't vechten vindt -
O zon! ik wil gelukkig wezen -
Ken diep-gelukkig menschenkind!

De humor, die gansch uit de poëzie gebannen scheen, brengt Scheltema er triomfantelijk weer in. Gaarne citeerden wij fijne, guitige, speelsche stukjes als b.v. *De Vogeltjes, De Wilgen*, e.a., doch wij beperken ons bij *Meisje:*

Meisje, weet je wat ik -
wat ik zeggen wou -?
'k Wou je zeggen dat ik -
dat ik van je hou.-

En dan wou ik, schatje -
dat je - nou dat gij -
Nou natuurlijk dat je -
dat je hield van mij. -

En dan wou 'k je als je -
als je van me houdt -
Zoenen in jouw halsje -
als je 't hebben woudt. -

En dan - nou dan dee ik -
dee ik 't overal -
En dan dee ik - nee ik -
dee ik niemendal! -

En dan - ja dan zou ik -
zou ik 't nog een keer -
En dan--ach! dan wou ik -
wou ik nog veel meer -!

Ik haal die gedichten uit Scheltema's werk aan, niet omdat ik ze voor de mooiste houd, die hij schreef, maar alleen omdat ze mij, tegenover de dichtbundels en poëtische bijdragen in tijdschriften der laatste jaren, zoo nieuw in de ooren klinken. Natuurstemmingen en lyrische impressie's die door hunnen inhoud minder afwijken van hetgeen de tachtigers en hunne navolgers gaven, krijgen wij hier ook rijkelijk, doch niet één dezer persoonlijke stemmingen die niet volkomen genietbaar is voor allen.

Als wij na deze samenvatting van de beweging der tachtigers en van de reactie, die er tegen inging, ons nu afvragen in welke verhouding onze Vlaamsche dichtkunst zich tegenover die stroomingen bevindt, dan stellen wij vast, dat dezelfde factoren hier ook hebben gewerkt. Terecht heeft Vermeylen Frans Netscher eens weerlegd, toen deze in de *Hollandsche Revue* beweerd had, dat de jongere Vlaamsche richting, die in de tijdschriften *Van Nu en Straks* en *Vlaanderen* hare tolken vond, rechtstreeks uit den *Nieuwen Gids* zou voortgesproten zijn. Deze voorstelling is inderdaad niet nauwkeurig. Onze jongere litteraire beweging is op Vlaamschen bodem gewonnen en geboren geworden. Maar dezelfde internationale zuurdeesems, die omstreeks '80 op de Amsterdamsche jongeren werkten, oefenden

op zekere Vlamingen ook hunnen invloed uit en zoo komt het, dat enkele vertegenwoordigers onzer jongere richting nauw verwant zijn met de tachtigers. Ook kan het niet geloochend worden, dat er althans op enkele Vlamingen, vooral onder de jongsten, wel bepaald rechtstreeksche invloed van den *Nieuwen Gids* gewerkt heeft.

Scheltema velt dan ook over de jongere Vlaamsche dichters een oordeel, dat ik u niet sparen wil:

'In 't algemeen gelijken zij op de tachtigers, en wat wij van deze zeiden geldt ook voor hen, - even bijzonder en persoonlijk van taal en gevoelens, kenmerkt een zelfde anarchistische tendenz hun vorm, verschuilt zich een zelfde leegheid van inhoud achter het schoone, willekeurige woord. Twee eigenschappen doen hen verschillen van de tachtigers: - in tegenstelling tot hen hebben zij hun land, hun taal, hun volk lief, en zijn zij niet alleen rijker aan beeld en phantasie, doch ook gevoeliger en algemeen menschelijker van ritme; - maar het eerste werd zelden tot menschenliefde, het bleef een liefde voor de vorm en de kleur, een moderne schildersliefde, en hun zoete rijkdom van taal en ritme vermag hun gemis aan doel en inhoud niet te verbergen. Zij hebben bijna allen iets gewilds, gezochts, gemaaktschoons en artificieels, maar door hun muzikaler ritme dan de tachtigers gevoelen wij hen ons nader dan deze, ofschoon de waardeering dikwijls onzuiver gemaakt wordt door een toevallige, oogenblikkelijke aantrekkelijkheid van dialect en taal. Zij schijnen soms decadenten van Shelley en Vondel beide, en Heine is wel hun uiterste tegenstelling, die alleen menschelijks, maar nooit woord-mooi had; Karel van de Woestijne is de weelderigste en tevens de echte decadent, rijk, bedwelmend en giftig van geur, doch zonder zaad of vrucht...'[1].

Gelukkiglijk, voegt Scheltema er bij, vindt men in Vlaanderen naast deze jongere dichters ook den echt menschelijken Guido Gezelle, die na lange miskenning weer in 't volle daglicht trad juist op 't oogenblik, dat de Vlaamsche jongeren zich baan braken. Scheltema brengt hulde aan zijne gezonde poëtiek en ook aan die van Pol de Mont. Deze poëtiek is de door Scheltema zelf omschrevene van de kunst voor de gemeenschap, dit wil zeggen van de kunst met een ideaal, een inhoud, een bedoeling, waaraan allen in den lande iets hebben kunnen.

(1) *De Grondslagen eener nieuwe Poëzie*, blz. 105. 17

Het ligt volstrekt niet in onze bedoeling met Scheltema tegen de tachtigers en hun volgelingen hier in Vlaanderen storm te loopen. Wij hebben reeds gezegd, dat wij hem niet volgen in zijn stelselmatig bestrijden der individualistische poëtiek. Wij volgen hem vooral niet wanneer die poëtiek ons bij Karel van de Woestijne enkele zeer mooie en genietbare gedichten schonk als b.v. *Wijding aan mijn Vader,* ''t Is triestig dat het regent in den Herfst', ''k Ben eenzaam droef in 't geel-teer avonddalen' e.a. De individualistische inspiratie beschouwen wij nog steeds als de heilzaamste, zoolang ze de draden niet doorsnijdt, die haar met het begrip en het gemoed der gemeenschap verbinden.

Het is ons hier overigens alleen te doen geweest om een karakteristieke letterkundige strooming, die in Vlaanderen, naar ons ondervinden, nog niet genoegzaam bekend is, meer uit een historisch dan uit een critisch oogpunt te bespreken.

Hierbij durven wij echter de hoop uitdrukken, dat door een helder inzicht in de gemeenschapskunstleer, door een minder stelselmatig en overdreven houden van het individualisme der tachtigers - menige verkeerdheid uit onze Vlaamsche poëtische opvattingen zal verdwijnen en vooral, dat de kritiek der jongeren zich aan de mode van gisteren zal weten te onttrekken en sommige onbillijkheden, die ze beging, zal weten te herstellen.

Alleen door de afwijking van het degelijk begrip van de maatschappelijke roeping der kunst, alleen door een te ver gedreven en niet gecontroleerd vertrouwen in sommige uitspraken van Kloos, het orakel der tachtigers, kunnen wij verklaren hoe een dichter, dien wij voor een onzer begaafdste en meest universeele van aanleg houden, hoe een Pol de Mont zoo vaak onrechtvaardig werd beoordeeld. Wij zijn overtuigd, dat men bij een beter begrip der gemeenschapspoëtiek, niet alleenlijk in de Mont een wegbereider zal willen erkennen, maar ook een waarachtig poëet, die enkele onvergankelijke gedichten heeft geschapen, zoo schoon, zoo zuiver gevoeld en zoo welluidend als de beste, door Zuid-Nederlanders voortgebracht.

Door diezelfde verzwakking van het maatschappelijke gevoel bij onze jongere schrijvers, kunnen wij ook alleen verklaren hoe ze zich als dichters zoo minachtend afkeerden van onze Vlaamsche volks-

bewegingen onze gemeenschappelijke volksidealen beschouwden als onwaardig om tot de hoogte hunner poëzie opgeheven te worden. O, wij weten het heel goed, dat de dichters van vorige geslachten niet steeds een echt dichterlijken, taal- en gevoelmooien vorm vonden om onze volksverzuchtingen te vertolken en dat ze op dat gebied vaak teerden op een holle romantische rhetoriek, doch de reactie tegen dit onechte, dit ondichterlijke in den vorm mocht geen reactie worden tegen het edel gevoel, dat ons toch nog allen blijft bezielen. De reactie der jongeren tegen de vroegere vaderlandsche poëzie ging overigens veel te ver en werd vaak onrechtvaardig. Het is nog niet lang geleden, dat een onzer beste schrijvers J. Vuylsteke en andere dichters, die Vlaamschgezinde poëzie schreven, voor ‘rijmelaars’ deed doorgaan. Het is werkelijk om zich af te vragen of die beoordeelaar over Vuylsteke iets meer kent dan de zeer oppervlakkige critiek, die Kloos indertijd over dien dichter schreef. Iemand, die gansch Vuylsteke gelezen heeft met de kernachtige, echt doorvoelde Vlaamschgezinde fragmenten, die men b.v. in zijne *Mijmeringen* aantreft, moet wel eenzijdig of verblind zijn om daarna nog van rijmelarij te durven gewagen.

De traditie van Gezelle, Rodenbach en De Mont leeft gelukkiglijk bij enkele jongeren weer op. Is het niet R. de Clercq, die door C. Scharten ‘een eerste vogeltje van den nieuwen dag’ genoemd werd?

De Clercq's *Gedichten* en zijn *Toortsen* geven hem ten volle recht op den titel van gemeenschapsdichter. Hij is daar ten andere ten volle bewust van. Hoort maar hoe hij oordeelt over de andere jonge Vlaamsche dichters:

> Stil, buiten der vrijheid gedachtenstorm,
> Vermaken ons dichters de schaar met vorm.
> Met woorden fijn aan elkander gelijmd,
> Met oude, met nieuwe, of een raar dat rijmt.
> Toe, borstelen maar, vegen maar, verf op verf!
> Wij schilderen schoon, dat 's ons verderf,
> Wij zingen als leeuweriks bij de wolk:
> De val van een lied duikt den val van een volk.

Dit is wel de taal van iemand die aan de poëzie iets meer vraagt dan louter schoonheid. De Clercq schrijft gemeenschapspoëzie zooals

de dichters onzer middeleeuwsche volksliederen er schreven. Zij stonden midden in hun volk, leefden zijn leven mee, voelden al zijn hartslagen en wisten dan voor hun individuëel gevoel, dat tevens het gevoel der collectiviteit was, een vorm te vinden, die van hen persoonlijk, doch ook van hun heele volk was. De Clercq's gemoedsleven is in eenklank met dat der Vlaamsche gemeenschap en door zijn bijzondere zegging verwijdert hij er zich ook niet van. Zijn liederen werpen voor immer een vreugdigen zonnestraal over het Vlaamsche arbeidersleven en in zijn *Toortsen* is hij de eerste onzer jongeren, die terugkeert naar de sociale Vlaamsche poëzie. *Toortsen* geeft ons in moderne Maerlantsstrophen de verzuchtingen der hedendaagsche Vlaamsche democratie, haar verlangen naar beter stoffelijk leven, naar hoogere geestelijke ontwikkeling, naar sterker zelfstandigheid. De Clercq heeft in menig gedicht bewezen, dat dergelijke stof een dichter waardig is.

MAURITS SABBE.

Over Friedrich Nietzsche.

I.

Tusschen de verschijningen op intellectuëel gebied, waarvan de werken mogen ‘teekenen van tegenspraak’ genoemd worden, staat nog heel vooraan de weinig-begrepen dichter-filozoof Friedrich Nietzsche.

Door de eenen verafschuwd als een verachtenswaardigen Antikrist, voor de anderen een ondoorgrondelik raadsel, duister van tegenspraak en diepte, werd hij door geestdriftige volgelingen op het schild getild als de Profeet der komende tijden die in zijn apocalyptieke ‘Oppermensch’-vizioenen de oplossing van het eeuwige levensraadsel heeft voorvoeld...

Wat men ook meenen moge over deze buitengewone en zoo ingewikkelde persoonlikheid, - Nietzsche - het is onloochenbaar dat van zijn geheimzinnige en aantrekkelike gestalte een groote invloed is uitgegaan op de moderne geestesgesteltenis, en op de moderne literatuur. Het ‘Oppermenschen’-probleem staat ontegenzeggelik grootopgericht tegen den horizont waarheen de huidige filozofische geesten schouwen, terwijl literarische figuren, als b.v. de Italiaan d'Annunzio, de Duitschers Dehmel en Schaukal, de Noor Ibsen, de Franschman Barrès, de Engelschman Shaw, de internationale modernist Marinetti enz., veel zijner denkbeelden aankleven. In Frankrijk wordt zijn naam reeds misbruikt tot titel van een succes-roman. (*Nietschéenne*, van Daniël Lesueur). Nochtans moet ons het spookbeeld van eene Nietzsche-beweging geen vrees aanjagen: heel wat snobisme en raardoen-willen is reden van het ontstaan dier versch-gebakken ‘Oppermenschen’. Het is onmogelik Nietzsche zelf verantwoordelik te stel-

len - als sommigen onwetend deden, b.v. Fierens-Gevaert in *La Tristesse comtemporaine* - voor al den droevigen onzin die er in zijnen naam gebazeld wordt.

Zóó getuigde voor Frankrijk nog Henri Albert: ‘Il est célèbre chez nous et on le connaît à peine... On cite à tout propos ses aphorismes mal compris et son oeuvre se cache encore dans les ténèbres de l'inconnu.’

In der waarheid is men nog heel weinig bewust van de reactie die Nietzsche belichaamt tegen de anarchistische, mystische (beter: mystiekerige), socialistische, feministische, pessimistische, demokratische geestesgesteltenis van dezen tijd. Nog altijd blijft waar, bitterwaar wat Nietzsche eens zei: ‘Ze *spreken* alleen over mij, als ze 's avonds bij het vuur zitten, maar niemand *denkt* aan mij.’ En ook: ‘Nog verzette mijn woord geene bergen, - en wat ik zeide bereikte de menschen niet. Ik ging wel tot de menschen, maar nog landde ik bij hen niet aan.’

Als elk durver op gedachten-gebied is Nietzsche vaak op een ongepaste wijze bevochten geworden, terwijl langs de andere zijde zijne vereerders hem verongelijkten met een kritieklooze, dwepende vergoddeliking. Verguizing noch overschatting hielden maat: terwijl men in sommige literaire cenakels voor het nieuwe Evangelie van Zarathustra op de knieën lag, en de mysterieuze spreuken van dezen verjongden profeet als orakeltaal en sybillenwoorden vereerde, - werden door inzichtslooze tegenstanders dreigzwaarden geheven tegen zijn immoralistische denkbeelden en tegen den toekomstigen ‘Oppermensch.’ Op voorhand werd die reeds beladen met al wat men aan duivelsch slecht-zijn kon uitdenken - en men bekommerde zich, bij die executie, maar juist genoeg met zijn schepper, Nietzsche, om dezen te beschuldigen als hoogere menschen voor te stellen esthetische moordenaars als Cesar Borgia, - volken-vernietigers als Napoleon, of loensche diplomaten als Macchiavelli! Niets staat echter verder van de ware opvatting van Nietzsche, dan deze bekrompene uitlegging van zijn half-begrepen woorden. Ik zou hier vluchtig willen aantoonen hoe de nog-ongeboren ‘Oppermensch’ een soort kunstenaarsideaal was, een dichtersdroom vol onwezenlikheid van dezen meest esthetischen aller denkers.

In al zijn veelvoudige veranderingen bleef Nietzsche toch aan twee menschen-idealen trouw: aan Goethe en aan de Grieken. In zijn ‘Oppermensch’ - die niets anders is dan een willen-verwezenliken in vleesch en bloed van zijn eigen menschen-ideaal, van de afspiegeling van het hoogste en het beste in zijn wezen, - zou heel zeker het Goethiaansch verstandelik evenwicht zich verbonden hebben met het lichaamssterke, levengenietende, harmonische, zondelooze van den Griek van vóór de decadentie, met zijn vrooliken, onschuldigen, zonnigen, zachten geest. Want het oude, guldene Hellas was de heerlikste Droom die lichtte in zijn ziel, - en dien hij meedroeg door den schemeravond van deze Westersche beschaving. De schijnbaar zóó moderne denkbeelden van Nietzsche hebben onmiskenbare overeenkomsten met die van de vóor-Sokratische wijsgeeren: Anaximander, Anaxagoras, Empedokles, enz. Het vaststellen van die analogieën zou eene zeer uitvoerige studie wettigen.

Sokrates (‘die fragwürdigste Erscheinung des Altertums’) is voor Nietzsche de gehate typus van den abstract-theoretischen mensch, van den dialectiseerenden wijsgeer, van den koel-bewusten, kritischen ontleder. Hij noemde hem een dekadent, armer aan leven en levensgenot dan zijn voorgangers, de groote goden- en tragediëndroomers. Sokrates waande dat zijn denken en zijn wetenschap hem zouden gevoerd hebben tot het doorschouwen van alle diepten des levens, - en in waarheid kon zijn koele geest het echte Grieksche wezen niet meer begrijpen, met zijn jubelende schoonheidsverrukking en zijn lichaamsvereeren.

De ontdekking van den ‘*zuiveren geest*,’ van den ‘*geest op zich zelf*,’ van het ‘*ding an sich*,’ door Plato, op het spoor van Sokrates volvoerd, is voor hem de betreurenswaardigste vergissing, ooit door een filozoof begaan.

Eeuwen-lang zullen op dit spoor de wijsgeeren loopen; - een dualisme scheppen in den mensch van ‘zuiveren geest’ tegenover het verachte lichaam, - en van uit de denkbeeldige hoogte van hun ‘zuivere rede’ het leven en de instincten verloochenen en ‘kwaad’ noemen (bron onzer moraal). Het is aan onzen tijd voorbehouden gebleven, de leegheid van die dualistische conceptie van ‘ziel’ en ‘lichaam’ te herkennen, en ze weer harmonisch samen te smelten in de éénheid: Mensch.

Het kristendom is voor Nietzsche, naar de dogmatiek en de ideologie: ‘Platonisme ten gebruike van het volk’, met bijgelovigheden opgesierd dualisme, gegrondvest op dialectiek. Dát voelden ook wel de middeleeuwsche kerkleeraars Duns Scott of Thomas van Aquinen, die Plato vereerden als een kerkvader. Naar de moraal is het kristendom voor Nietzsche een decadenten-gedragsregel voor verzwakte rassen, een triomf van de moraal der slaven. Zij bracht in de evolutie der laatste eeuwen een algemeen verzwakken, een algemeen verminderen van den typus ‘Mensch’ teweeg. Onze moraal, vijandig aan het leven in al zijn instinctieve uitingen, moet noodzakelik de levensvreugde onzer moderne menschen vernietigen, door den langzamen invloed van geslachten-lange evolutie, de levenskrachten uitputten. Het moderne pessimisme en nihilisme is dus een noodzakelik gevolg der levensverachting, die als basis ligt aan de kristelike wereld-opvatting. Het leven aanvaarden zonder het te bevechten, het versterken, verhoogen, verschoonen met groote liefde en dankbaarheid, ziedaar wat Nietzsche als gedragsregel opstelt: het kristendom en het ascetisme in zichzelf overwinnen. Het is alsof we Brand van Ibsen hoorden spreken: ‘Wees uzelf. Een ding is vrij: de eeuwigvrije menschengeest. Het recht zichzelf te zijn is een recht dat ieder ding bezit, - en een ander vraag ik niet... en ik, Brand, wil uit het nederig struikgewas der huidige menschheid, óp doen bloeien een nieuwen menschboom, sterk, vol merg, den nieuwen Adam.’

We moeten terugkeeren tot de vereering der Kracht, tot de levensliefde, wars van zwakte, los van haat voor het bestaan - tot eene ‘Umwertung aller Werten’, die ál wat het leven versterkt en verhoogt doet aanvaarden, eenvoudig en dankbaar, als *goed* en *schoon*, opdat, langzamerhand, door de verbetering van het menschenras, uit ons een meer volmaakt wezen evolueere, de ‘Oppermensch’, zóó 'lijk de mensch langzaam ontstond uit eene lagere diersoort. Het pessimisme, de kristelijke moraal, het Boudhisme, het nihilisme, - alle levensopvattingen die de waarde van het leven ontkennen, moeten overwonnen en versmeten worden. Een moraal van macht, een kracht-esthetiek op fyziologische gronden, - een instinctsvereering strevend naar een verhooging van den typus ‘mensch’, - ziedaar eenige der meest-bekampte opvattingen van Nietzsche.

Met deze noodzakelik te korte en te onvolledige uiteenzetting van de amoralistische denkbeelden van den Duitschen filozoof, heb ik alleen bedoeld éven te wijzen op den grondslag van deze omwentelingen: het stellen tegenover het kristendom van die heerlik Grieksche menschheid die zondeloos was, en zonder schuldbewustzijn, krachtiger en meer harmonisch.

Zulk een vereering - een zuiver-esthetische - was een kunstenaar als Nietzsche waardig. ‘Ook zonder goden is ons de aarde licht,’ riep hij uit, - en schiep dan dat vooral artistieke en quasireligieuse toekomst-ideaal: den Oppermensch, - een nieuwe God, nog onverwezenlikt, maar die gevormd zal worden uit het beste en het voornaamste onzer intellectualiteit, uit het gezondste onzer levenskrachten. ‘Eens zegde men: God, als men over verre zeëen staarde, maar nu leer ik u zeggen: Oppermensch...’

Nooit bijna heeft Nietzsche zich volkomen kunnen bevrijden van het geloof dat de wereld als een esthetisch fenomeen alléén gerechtvaardigd kan worden, - en dat grond-gevoel, dat dieper instinct van zijn wezen brengt hem tot de filozofische uitspraken, die onbegrijpelik zouden zijn, moesten we ze niet van onder de optiek zijner kunstenaarspsychologie beschouwen: Zóó b.v. als hij, in zijn middelste periode, met wrangen spot de kunst verloochend had en den kunstenaar voorgesteld als een komedianten-probleem, dacht hij terzelfdertijd eene ‘Kunst des Levens’, die hij stelde tegenover de ‘Kunst der Artisten.’ - De mensch zou geen kunstwerk meer voortbrengen, maar zou zichzelf omscheppen tot een kunstwerk. Het leven verschoonen en verheerliken, niet meer in droomen en gedichten, - maar in daden. - Weêrom zweeft hem hier het ideaal eener Grieksche, krachtige, evenwichtige menschheid voor oogen en zijn levenskunst is een Goethiaansche opvatting. Nimmer en nimmer, ondanks zijne zelfbekamping en zijn vereering voor den wetenschappeliken mensch, kan hij den kunstdrang in zich aan banden leggen. Zijn Griekenvereering was daar eene eerste en zeer blijvende uiting van.

Ontsproot zijn geestdrift voor Wagner ook niet hieruit, dat hij meende dat de tonen-tooveraar van Bayreuth de antieke éénheid van het Grieksche drama: zang, spel en muziek zou hersteld hebben?

Brak hij niet met Wagner af, toen deze in zijn *Parsifal* verheer-

liken ging de ascetick, de levensverloochening, het kristendom, het tegenovergestelde van het Grieksche ideaal?

Hoe diep hij zich één voelde met het Grieksche kunst-wezen, moge bewijzen zijn geniale intuïtie van het Dionyzische element en het Appolinische, die ten grondslag liggen van de oude tragedie. Zijn kunstenaarspsychologie bracht hem tot het ontdekken van die oerdrijfveeren in zich zelven. In zijn gedichten, in zijn Zarathustra-boek, in zoovele zijner aforismen, in zijn autobiographie jubelt en schreit de kunstenaar, de Dionyzische kunstenaar in heerlike woordenrhythmen zijne verrukking uit en zijne smart.

De Grieksche beschaving rees vóór hem op als het hoogste toppunt van evenwichtig menschwezen dat ooit werd bereikt. Hij voelde zich den nijdigen kamper, den onverzoenliken vijand der heele tweeduizend-jarige kristelike beschaving. Zij beteekende voor hem den zege van verduisterd en verziekelikt intellekt over ‘das aristokratische Genie unter den Völkern.’ Weder-aanknoopen met de Grieksche kultuur scheen hem de eerste voorwaarde en de onontkomelikste tot veredeling der menschwaarde in de toekomst.

Nu stelde hij vast (*Menschelik - al te menschelik - Van de eerste en de laatste dingen*, I) dat de filozofische problema's ten huidigen dage juist dezelfde verhouding innemen als voor tweeduizend jaar. Wagner gelijkt Aischulos, Kant de Eleaten, Schopenhauer is met Empedokles verwant. Dezen waren zijn eerste leermeesters. Door de duisternis der kristelike eeuwen kwamen hem, die bij de Grieken vertoefde, deze modernen tegen als dragers van dezelfde gedachten, die zwanger gingen van dezelfde tragediën. Het Kristendom ‘twee duizend jaar tegennatuur en menschenschending’, schijnt hem een betreurenswaardige aanslag op den natuurliken ontwikkelingsgang der menschheid. Alle hoogere en fijnere beschaving, alle groene wasdom van wetenschap en kunst is hier gestrooid door de Ouden, en het Kristendom is enkel een veel-vernielende vorst geweest in een langen nacht naar den geest. Gemakkelijk kan men hieraan zijn voorliefde voor het tijdperk der Renaissance vastknoopen.

Hetzelfde esthetisch grond-instinct, dat hem dreef tot de verheerliking der Grieksche levensblijheid - grondslag van zijne mooie immoraliteit, - dat hem bracht tot zijne ‘Oppermensch’-schepping, is de oorzaak van zijn scherp-afgeteekend individualisme.

Elk kunstenaar is van huize uit een individualist, omdat ware kunst een hoog-opgericht zelfbewustzijn veronderstelt.

Elke kunstenaarsmoraal - esthetische moraal - is strijdig met de algemeene moraal der anders-aangelegden, der niet-artistieke temperamenten. Het lieve 'ik', ééns als maatstaf, als waardemeter aller levens-feiten aangenomen, veronderstelt: eene rechtvaardiging, een goed-vinden van alle tendenzen van dat 'ik' - anders zouden we kritiek uitoefenen op dat 'ik' zelf. Dat zou dan een hooger princiep veronderstellen, dat boven het 'ik' wetgevend zou verheven staan, - een nieuwen waardemeter, die het individualisme zou onttronen, b.v. het algemeene welzijn. Het individualisme is noodzakelik amoreel: het doet 'ja' zeggen tot alle innerlike drangen van het wezenzelf. De rechtvaardiging van al de streefkrachten, van alle facetten van ons wezen is noodzakelik eene rechtvaardiging van het instinct, de diepste basis van ons bewust-bestaan: dus, een goed-vinden van het 'kwade', het 'verbodene', het 'immoreele', van de 'zelfzucht', van sociale omstandigheden zelfs die iemand zouden bevoorrechten, zij het dan ten koste van anderen: den aristokraat.

Eene kunstenaarsmoraal is dus eene aristokratiscne gedragsregeling, eene leer voor uitzonderingen, eene vooropstelling der 'heeren-natuur.'

Voelt men nu hier de gronden van Nietzsche's aanvallen tegen de heerschende levens-regels, tegen het Kristendom, den oorsprong van zijn aristokraat-zijn?

Nietzsche was kunstenaar, dichter, een stylist, een woordbeelder en taalschepper van buitengewone kracht. Heel zijn filozofische arbeid is maar een neven-produkt van den artist, evenzeer als zijne veel-bevochten moraalkritiek.

De wondertreffende kracht van zijn rhythmisch woord in zijn boeken als *Also sprach Zarathustra* - of in zijn aforismen ontstaat hieruit, dat daarin niet alleen spreekt de wijsgeer: d.i. de enkel-logische verstandsmensch, maar eene heel sterk en diep voelende persoonlikheid. Zijn gevoelsdenken is maar de verstandelike uitdrukking van de neigingen van een uitzonderlik-rijk aangelegd temperament, dat vele mogelikheden omvatte. Hij is geen denker als Kant b.v., een nijver en mathematisch verstand, dat syllogisme aan syllogisme scha-

kelt, op zoek naar eene abstrakte ‘Waarheid’. - Koud en passieloos, intellectueel breinwerk als hoogere rekenkunde, staan hunne ‘wijsbegeerten’ *buiten* het leven. Nietzsche heeft geen systeem opgebouwd, geen logisch geheel van juist-passende onderdeelen, maar hij heeft zich *gansch* gegeven, met heel zijn twijfelende en strevende menschelikheid, in zijn werk dat sporen draagt van tragische zelf-bekamping, van heroïsche zelf-overwinning.

Dát is het geheim van zijn grooten invloed. ‘Alle bewerkers van omwentelingen in de menschelike meeningen zijn dichter’ (Shelley) - b.v. Plato, Kristus - omdat onze overtuigingen veel meer afhangen van de ontroeringen van ons gevoel, dan van de zekerheden van ons verstand.

Nietzsche's ‘waarheden’ zijn niet algemeen onpersoonlik, logisch-abstrakt, maar allerpersoonlikst en ontroerend: zij drukken zijn zeer samengesteld psychologisch wezen uit. De denkbeelden die bezield worden door zijn prachtig-rhythmischen stijl zijn wel niet zoo fonkelnieuw, zoo gansch-ongehoord, zoo buitensporig, als sommigen meenden. Hunne bezonderste waarde ligt in de passionneele persoonlikheid die ze opnam en vervormde, ze overglansde met het eigen licht van zijn teedere en hoogmoedige ziel.

Zijn woorden zijn geen nieuw Evangelie, geen nieuwe blijde boodschap, - zij zijn de biecht van één der aller-uitzonderlikste menschen, die onze eeuw voortbracht, van een zeer hoog staand, zeer bewustvoelend en bedenkend intellekt. Hij wil ze niemand opdringen als alléén-zaligmakende wetenschap (en daarin nogmaals verschilt hij grondig met alle filozofen, profeten, dwepers en religie-stichters); ieder moet in zichzelven zijn eigen waarheid ontdekken.

‘Ik ga heen, mijne leerlingen, geheel alleen!’ zei Zarathustra tot zijn volgelingen. ‘En ook gij moet heengaan geheel alleen! Zoo wil ik het. In waarheid geef ik u dezen raad meê: gaat heen, verre van mij en maakt u los van Zarathustra! Gij zegt dat gij in Zarathustra gelooft? Maar wat is u Zarathustra? Gij zijt mijne geloovigen; maar wat beteekenen alle geloovigen? Gij zocht uzelven nog niet; toen hebt gij mij gevonden... En nu beveel ik u mij te verliezen om uzelven te vinden; wanneer gij allen mij verloochend zult hebben, dan eerst zal ik tot u wederkeeren.’

Als Zarathustra zou ook Nietzsche gaan, ‘geheel alleen.’ Hij brak achter zich alle bruggen af, verloochende zijne vroegere meesters Schopenhauer en Wagner, - en bleef ten laatste met zich-zelf alleen. Met zichzelf, dat wil zeggen met de vele kampende machten die in hem leefden, - en die zich onderling rusteloos bevochten, met niets-ontziende heftigheid.

Nietzsche is een weinig-begrepen psychologisch probleem. Hij is een raadsel dat ons aanstaart uit zijne vele *tegenstrijdige* uitspraken en houdingen, die alle toch een deel van zijne persoonlikheid wederspiegelen.

Hij was een vreemd samengesteld mengsel van verscheidene intellectuëele typen, die hij beurtelings of te gelijktijdig in zich droeg. In hem leefden in tweespalt een bezonder dichter, een kritisch denker, en koel ontleder van het eigen enthousiasme, - een Dionyzische godendroomer en een kalm-klare wetenschapsmensch, een religieuze dweper, een profeet. Hij droeg die allen in zijne geestkrachtige, verfijndhartstochtelike, weeke, bijna-vrouwelike natuur, - en ze gingen in eeuwigen strijd onophoudend tegen elkander óp. Is het dan te verwonderen dat de rechtstreeksche uiting van dat ingewikkeld gemoedsleven, zijn wijsbegeerte, vol standpuntsveranderingen is, vol angst, vol kentering, vol onverwachte omwentelingen en zelfbevechting? Door dezen voortdurenden kamp, door deze onoplosbare tweespalt wordt zijn denkleven *tragisch,* maar juist daardoor stijgt het tot die intensiteit en tot die hoogte. Hij was eerst-en-vooral toch een gevoelsdenker, en zelfs waar hij overtuigd was, ‘zuiver-wetenschappelik’ te arbeiden, blijft zijn inzicht op alle levensproblema's dat van een zeer bewust kunstenaar, - en geenszins dat van den koelen ‘intellect’-mensch. De kracht van zijn rhythmischen en beeldrijken stijl ontspruit uit de passie die zelfs de dorste redeneeringen bij hem kwam doorgloeien. Heen en weergeslingerd tusschen goud-doorlichte kunstdroomen en grijze werkelikheid - soms goddelik en lichtvaardig henendansend boven zijn eigen tragiek, draagt zijn tegensprekelik werk het kenmerk van die onvastheid. Op de tijdperken dat hij zich vooral met moraal-kritiek (dat was voor hem: wetenschap) bezighield, - en dan eigenlik een individualistische kunstenaarsmoraaluitdacht, - volgden tijden van hoog-stijgende artistieke productie, waarna de reaktie hem weêr in kalmere diepten terugslingerde.

Nooit nochtans werd de kunstenaar in Nietzsche volledig onderjokt.

In zijn eerste boek reeds, in *Ursprung der Tragödie,* verklaart hij dat ‘enkel als esthetisch fenomeen de wereld en het bestaan eeuwig te verrechtvaardigen’ zijn, en nog in 1888, in zijne autobiografie *Ecce Homo,* verklaart hij volgenderwijze zijne bevindingen en ontroeringen bij het schrijven van het Zarathustra-boek - (en ieder zal erkennen den kunstenaarswellust bij het scheppen, die dezen geboren dichter doorrilde):

‘Hat jemand, Ende des 19. Jahrhunderts, einen deutlichen Begriff davon, was Dichter starker Zeitalter Inspiration nannten?... Der Begriff Offenbarung in dem Sinne, dass plötzlich, mit unsäglicher Sicherheit und Feinheit, etwas sichtbar, hörbar wird, etwas, das einen im Tiefsten erschüttert und umwirft... Man hört - man sucht nicht; man nimmt - mann fragt nicht, wer da giebt; wie ein Blitz leuchtet ein Gedanke auf, mit Notwendigkeit, in der Form ohne Zögern - ich habe nie eine Wahl gehabt. Eine Entzückung, deren ungeheuere Spannung sich mitunter in einen Thränenstrom auslöst, beider der Schritt unwillkürlich bald stürmt, bald langsam wird; ein vollkommenes Aussersichsein mit den distinktesten Bewusstsein einer Anzahl feiner Schauder und Ueberrieselungen bis in die Fusszehen; eine Glückstiefe in der das Schmerzlichste und Düsterste nicht als Gegensatz wirkt... Alles geschieht im höchsten Grade unfreiwillig, aber wie in einem Sturme von Freiheitsgefühl, von Unbedingtsein, von Macht, von Göttlichheit. Die Unfreiwilligkeit des Bildes, des Gleichnisses ist das Merkwürdigste; man hat keinen Begriff mehr was Bild, was Gleichnis ist... Dies ist meine Erfahrung von Inspiration.’

En zóó menigmaal moest hij uitroepen: ‘Wilt gij niet uitweenen, uitweenen uw purperen weemoed, - zoo moet gij zingen, o mijn ziel! -’ - Zijn kunstenaarsproduktie werkte bij hem als eene verkalming, als eene zelf-verlossing.

Nochtans heeft niemand wrangere dingen over den kunstenaar en zijn lieve leugens gezegd - dan deze dichter, die een dichtervijand was. Na mateloos in ontelbare verrukkingen de Schoonheid te hebben aangebeden als het eenige dat het leven levenswaard kan maken, keert hij zich tegen zijn vroegere afgoden, en vaart bitter tegen hen

uit, als enkel de misleide doet tegen de veelgeliefde valsche illusie. Tegen Wagner, tegen genie-waan, tegen kunst-aanbidding, tegen inspiratie-geloof keerde hij zich, en den intellectuëelen wetenschapsmensch stelt hij op als een ideaal, een hooger menschen-type.

'Das Kunstwerk gehört nicht zur Notdurft, die reine Luft in Kopf und Charakter gehört zur Notdurft des Lebens... Ein Künstler ist nicht Führer des Lebens, wie ich früher sagte...'

In zijn vroeger-vereerde Dionyzische en Appolinische scheppingstoestanden herkent hij nu maar primitieve werkingswijzen van het verstand dat, in droom en roes, willekeurig en verward arbeidt; zooals het in de oer-tijden gebeurde, toen het intellekt nog zeer onvolkomen was. Enkel kunstenaar-zijn is niet waardig van een hooger-denkend mensch.

In een viertal boeken *(Menschlich-Allzumenschliches, Morgenröte, Die fröhliche Wissenschaft)* legde hij een diepe, bitter-sarkastische scepsis aan de kunst in scherp-snijdende aforismen neer.

Niet langer meer zoekt hij in metaphysiek of ideologie den oorsprong en de bestaansreden der 'ingeving'. Niet langer meer kon kunst en schoonheid het bestaan verrechtvaardigen en levenswaard maken. Niet langer meer schijnt roes hem een 'Gefühl der Kraftsteigerung', maar eene soort van narcotiek die uitput, en 't leven vermindert als de koorts den zieke. Keerde hij zich tegen Plato vroeger, nu is hij met hem t' akkoord om van de dichters te getuigen dat 'de dichters in dit gelijken aan profeten en waarzeggers: dat ze allen zeer schoone dingen zeggen, zonder juist te weten wàt ze zeggen.' (Plato, Apologie van Sokrates.) Sceptisch en kritisch staat hij tegenover den kunstenaar, - en nochtans schenkt hij ons daar zeer belangrijke en diep-ontledende inzichten op de psychologie van het kunstscheppen. Nuchter-geworden na zijn lange Wagner-dweperijen, schouwt Nietzsche kalm en ontledend toe op zich-zelf, en onderzoekt die nevelvage toestanden van verrukking en geestdrift. Boven Kunst stelt hij nu Wetenschap, en een oogenblik zelfs ontzegde hij aan schoonheid alle levens-waarde. Nietzsche wilde zich loskampen van den dichter in zich. 'Alle die Visionen, Schrecken, Ermattungen, Entzückungen des Heiligen - man kan ruhig "des Kunstiers" dafür sagen - sind bekannte Krankheitszustände, welche von ihm auf

Grund eingewürzelter religiöser (ästhetischer) und psychologischer Irrtümer, nur ganz anders, nämlich nicht als Krankheiten, gedeutet werden... Nicht anders steht es mit dem Wahnsinn und Wahnreden der Propheten und Orakelpriester; est ist immer der Grad von Wissen, Phantaisie, Bestrebung, Moralität in Kopf und Herz der Interpreten, der daraus so viel gemacht hat. Zu den grössten Wirkungen der Menschen, welche man Genies und Heilige nennt, gehört es, dass sie sich Interpreten erschwingen, welche sie zum Heile der Menschheit *missverstehen*.'

Hij spaart geen pijlen tegen die dwepende 'Trunkenbolden,' die de tuchteloosheid van het fantastisch denken huldigen, en waarschuwt voor de overschatting van halfgestoorde, fantastische, fanatieke, zoogenaamd geniale personen. Ingeving, intuïtie, genie-geloof, kunst, mystiek en metaphysiek zijn in hem gevallen - en ironisch schouwt hij over de puinen.

Een kunstenaar is nu voor hem een soort van overblijfsel van een vroeger menschen-type, - een kindschheid van den geest die nog achterblijft in het eeuwenoude stadium van de fantastische, vergelijkende en beschrijvende oordeelen - een primitieve zonder scherpschiftende denkkracht, vaak wel een lijder aan levensverarming: een decadent. Heel de moderne kunst, Wagner en de romantiek inbegrepen, zijn uitdrukkingen van het decadent-zijn onzer heele samenleving, en van het menschenras. Goethe en de Grieken, - die twee beelden gloren hem steeds hooger en klaarder voor in het licht zijner vereering.

De kunstenaar is onbeschaamd: hij buit zijn gevoelens en gedachten uit, en stelt zich geestelik naakt voor alle onbescheiden blikken. Vuurraderen en vuurpijlen willen met schelle, bonte kleuren verrassen, verwonderen, óverglanzen, bewonderd worden; *niet* de eeuwige, stille sterren, die kalm boven al het nutteloos wereldgevoel *lichten*. Dwaallichten willen vervolgd worden: ook flikkeren ze maar boven rottige moerassen... De koketterie en de verbluffingslust der kunstenaars is hem als het vuurwerk en de dwaallichten.

Hun spelend op- en neerwerpen der fakkelen van gedachten, hun bijval-zoeken en toejuichingen; hun heendansen - als metaphysische hansworsten! - over de strak-gespannen koorden der gevoe-

lens, hun óp-blazen van zeepbellen van veel schitterkleurige illusies - zijn hem maar Arlekijnsdansen vóór het voetlicht, en voor het publiek...

De kunstenaar Nietzsche was ziek aan zichzelf... Dichtte hij niet?:

> ‘Der Wahrheit Freier? Du?
> Nein! Nur ein Dichter!
> Ein Tier, ein listiges, raubendes, schleichendes das lügen muss,
> Das wissentlich, willentlich lügen muss,
> Nach Beute lüstern,
> Bunt verlarvt,
> Sich selbst zur Larve,
> Sich selbst zur Beute.
> Das - der Wahrheit Freier?...
> Nur Narr! Nur Dichter!’

Aan de zonden-rekening die Nietzsche den dichters toezendt is bijna geen einde, zijne lyrische verachting overstort hen nog in het ‘Gaya Scienza’-boek met een waterval van heerlik gerhythmeerde woorden...

Na al dat sarkasme ontwaakte de onoverwinbare dichter weer in den would-be-wetenschappeliken wijsgeer. In ontroering en ontzetting (zie boven citaat uit *Ecce Homo)* schreef hij dat zoo verwonderlike boek: *Also sprach Zarathustra,* den bijbel van den ‘Oppermensch’. Dat dichtwerk - eene afzonderlike studie waard - bevat zooveel treffende, klare en zooveel duistere, raadselvolle spreuken, dat het als alle bijbels en profetenboeken op méér dan ééne wijze kan verklaard worden. Hier bereikt het Nietzsche-probleem zijne hoogte. In verrukken als een ziener en zanger wandelt hij door droomwereld, bang en trotsch onder ‘der Schönheit heiligem Lachen und Beben.’ In wild uitbruischen van gedachten in rhythmen honderdlei, - ‘Singe und brause über, oh Zarathustra, heile mit neuen Liedern deine Seele: dass du dein grosses Schicksal tragest, das noch keines Menschen Schiksal war.’

De vreugd-aan-scheppen, de lachende lust van het voortbrengen en zich-uiten doorgloeit hem: ‘Meine weise Sehnsucht schrie und

lachte also aus mir, die auf Bergen geboren ist, eine wilde Weisheit wahrlich! - meine grosse flügel-brausende Sehnsucht! Und oft riss sie mich fort und hinauf und mitten im Lachen: da flog ich wohl schaudernd, ein Pfeil, durch sonnentrunkenes Entzücken:

- hinaus in ferne Zukünfte, die kein Traum noch sah, in heissere Süden, als je sich Bildner träumten: dorthin, wo Götter tanzend sich aller Kleider schämen:

- dass ich nämlich in Gleichnissen rede und gleich Dichtern hinke und stammele: und wahrlich ich schäme mich, dass ich noch Dichter sein muss!'

Want, midden in dat wild lyrisme, wordt nogmaals op verscheidene plaatsen de dichter en de kunstenaar verloochend!

Hier voelen we de onoplosbare tweespalt van Nietzsche's geest, den afgrond die zijn wezen in tweëen deelde, en waarover hij maar een oogenblik dansen kon op 'lügnerische Wortbrücken.' Geslingerd tusschen zijn ontroerende kunstscheppingen en zijne zelfkritiek kon hij op zich zelf wel een woord van Zarathustra toepassen: 'Ik raad u wel: Gij waart de betooveraar van allen, maar tegen uzelven hebt gij geen leugen en list meer over. - Gij zijt als degenen, die dichten en godzuchtig zijn: woedend haten zij den denkende, en deze jongste der deugden, welke heet: Redelikheid.'

In *Also sprach Zarathustra* zijn gansch verschillende geestesstromingen te zamen geloopen, - en het zou een uitvoerige en moeilike psychologische analyse vragen, dat zóó ingewikkelde werk te ontleden in zijn samenstellende faktoren. Heel de zóó menigvoudige persoonlikheid van Nietzsche komt er tot een lyrische uitbarsting en veredeling in kunst.

Van mystiek en romantiek, kunst-vereering en levens-afkeer was Nietzsche overgegaan tot de kritiek der metaphysiek, de wetenschap, en de aanvaarding des levens, tot een lyrisch positivisme; nu is hij getreden naar de verheerliking der werkelikheid, naar een Dionyziastisch omjubelen van het Leven in al zijn uitingen.

Hij wordt de dichter van het materialisme, 'lijk hij de moralist der evolutie-leer kan genoemd worden.

In honderd veranderingen, in strijd en omwenteling, toch getrouw aan het hoog-stellen van het individu en van de Grieken,

dwars door perioden, die recht tegenover elkander stonden, heeft Nietzsche zijn rusteloos wezen heengedragen. Hij dacht met scheppingslust, zóó als de kunstenaar zijn werk verwezenlikt. Eens een denkbeeld uitgewerkt, dan was het in hemzelf reeds 'overwonnen' - en was hij reeds bekommerd om het tegenovergestelde denkbeeld dat in hem óp-lichtte. Zijne tragiek lag hierin dat hij, *te* scherp-bewust, eeuwig overendweer zwenkte tusschen den ontroerenden toover der kunstdroomen, en de nijdigste, sarkastische zelfkritiek. Uit onweerstaanbare behoefte tot zelfvrijmaking en zelf-rechtvaardiging ontstaan al die theorieën en vooropstellingen, uit innerliken kamp en strijd. Met mogelikheden in hem als enkel zeer weinigen bezaten, heeft hij nooit kunnen verwezenliken dat hoogere evenwicht van een Goethe, dat klassieke maat-houden in alle innerlik streven: dat juist is het diepbedroevende in deze reusachtige intellectuëele schipbreuk, die eindigde met het hersenkrank worden van dien buitengewoonsten der dichter-filozofen. Finis tragediae!

In deze bladzijden, te beknopt om op eenige volledigheid te durven aanspraak maken, heb ik enkel getracht een algemeene kenschetsing te geven van dezen onrustigen, heroïschen en tragischen geest, - en een oogenblik het voornaamste facet te belichten van zijn veelvuldig wezen: nl. zijn kunstenaar-zijn.

GUST. VAN ROOSBROECK.

Starter en 't Verbod van Toneelspelen.

‘Dat oock alle de schandelycke misbruycken, waer door de menschen van de ware Godsalicheyt tot de ydelheyt ende ongebondenheyt deses Werelts afgetrocken worden’, moeten nagelaten; daar tegen dient ernstig gewaarschuwd te worden: ‘gelijck daer zijn... 't spelen van de Rhetoryckers ende Comedianten...’

Zo werd bepaald in de Post-acta van de Nationale Synode[1].

Men was 't er over eens in streng-kerkelike kringen dat ‘schouw-tooneelen ende schouw-spelen... rechte scholen der ydelheyt ende sondige hooghten zijn; van de welcke alle Christelicke Huysvaders ende Huys-moeders een af-keer ende grouwel moeten hebben...’ zoals Ds Wittewronghel in zijn uitgebreid werk[2] schreef, waarvan de nog uitgebreidere tweede druk al spoedig volgde. In de eerste druk had hij deze ‘vleeschelicke schouwburgen en openbare tonneelen der ydelheyt’ al gekwalificeerd als ‘rechte scholen des satans’[3].

Toch weerde men zich voornamelik tegen 't spelen van wereldse en goddeloze stukken. In 1603 hadden Deputaten van de Hollandse synode al beslist dat het spelen op zich zelf was ‘een middelmatich dinc’. Tegen 't schooldrama had men ook minder bezwaar, mits er geen oneerbiedigheid in voorkwam, en 't diende tot 't aanleren van ‘welsprekendheid en goede maniere.’[4]

Zo werd dan om een of meer van deze redenen het toneelspelen op Coster's Academie in Amsterdam wel tegengewerkt door de predikanten en kerkeraad.

(1) Sessio 177; ed. H.H. Kuyper, blz. 269.
(2) Oeconomia Christian. Kap. 44 (ed. 1661) II blz. 1167.
(3) (Ed. 1655) blz. 583.
(4) Zie ook Schotel, Tilb Avondst. (1830) blz. 307 vv. En let nu op de kwestie bij 't Chr. Gymn., in Amsterdam, 't vorig jaar beslecht.

En hiermee in verband heldert zich nu op de komediegeschiedenis van de welbekende Starter.

In 't midden van 1618 kon hij in Leeuwarden een Toneelkamer oprichten, onder de zinspreuk ‘Och mochtet rijsen.’ Deze kamer zong Willem Lodewijk de Stadhouder het ‘Wellecomst gesangh’ toe. Daar vertoonde men, wel voor de Camerleden alleen, de Timbre de Cardone, een werk ‘in der ijl gemaeckt’; als tussenspel moest trekken de klucht in de friese landstaal. De 21 September werd de Daraïde vertoond. Tachtig aanzienlike personen zouën lid van deze Camer zijn geweest; wat mischien aanleiding gaf dat het spelen in de vroegere Grauwe Begine Kercke werd toegelaten: men laat Starter zijn gang gaan.

Midzomer 1618 wordt evenwel in de Dokkumer Synode, de Provinciale, gevallen over ‘heydensche comoedien ofte schouspelen die tot Leeuwarden ende Boolswerdt tegens verscheydene synodale resolutien wederomme doorbreken...’[(1)].

En op de 8 Januarie 1629 besluit de Leeuwarder Stadsmagistraat ‘de Comedianten hun spelen op t'segghen, als mede het spelen van d'ionge ieucht t' verbieden.’[(2)]. En daags daar na ontnemen Gedeputeerde Staten aan Jan Starter c.s. ‘tgebruik van Lants tucht huys’ en gebieden hem te zorgen dat 't ontruimd wordt van alles wat gediend heeft ‘totten gebruycke van het Comedie speelen...’[(3)].

Starter trekt later naar Franeker, waar hij zich in 1621 inschrijven laat als! student in de rechten.

Maar 14 Augustus 1621 dekreteert de Academiese Senaat dat 't spelen van comedies en tragedies op de Universiteit is verboden. Dit is merkwaardig. De 21 October 1613 was door Curatoren ‘gepermitteerd dat een comedie van goede seeden bij de studenten ageert’ mocht worden[(4)]. Zelfs werden in 1597 gelden door de stadsregering uitgetrokken ‘ter zake zekere recompens aan studenten ten respecte van de actien der comedien geaccordeerd...’[(5)].

(1) Acta Synod (1618) dl. VI, blz. 258.
(2) Resol. van de Stad Leeuwarden.
(3) Resolutie Boek Gedep. Stat.
(4) Resol. Curat. Acad.
(5) Fran. A ch.

Toch had de Harlinger Synode Provinciaal van 1590 al uitgesproken dat het ‘studenten (ofte iemant anders) en sal niet geoorlooft weesen omme comedien te ageren.’[1].

't Verbod in Franeker werkt zeker er toe mee dat Starter naar Amsterdam trekt. Daar werkt hij af Bredero's Angeniet, welk spel door de broeders ‘In Liefd' bloeyende’, in de Oude Kamer dus, werd vertoond (1623); men mag vragen: waarom niet in Coster's Academie?

Ook in Amsterdam heeft de lustige, arme Londense zwerveling geen rust. Men weet nu dat hij op een van zijn tochten, in Hongarije stierf, als Lijf-historicus van de graaf van Mansvelt.

Zwolle.
B.H.

(1) Acta Synod. dl. VI blz. 55; vgl. ook de Leeuw. Synode A^{o} 1592, ald. Blz. 67.

Eene Nederlandsche vertaling van D^{r} Helmolt's Wereldgeschiedenis.

Het belangrijk werk van Dr. Helmolt, dat voor enkele jaren in Duitschland verscheen en reeds eene Engelsche en eene Russische vertaling beleefde, verdiende ook in het Nederlandsch te worden vertaald. Het zal door het geletterd publiek gretig gelezen en geraadpleegd worden, omdat het op bevattelijke en tevens bondige wijze de voornaamste uitkomsten van de geschiedkundige wetenschap uitlegt en den lezer een ruimeren blik op het gansche verleden zal verschaffen. Het plan er van, dat geheel nieuw is, werd zóo opgevat dat het werkelijk een kijk op de wereldgeschiedenis geeft. Daardoor zelf heeft Dr. Helmolt's onderneming zulken opgang gemaakt en werd ze in allerlei geleerde tijdschriften druk besproken. Hare nieuwheid verwekte argwaan, maar de poging van den Duitschen geleerde werd doorgaans met sympathie te gemoet gezien, en zij mag inderdaad grootendeels geslaagd heeten.

Zijn doel was eene geschiedenis van *de wereld* - niet van Europa alleen, zooals tot nog toe in de zoogenaamde ‘Wereldgeschiedenissen’ gebeurd was - te schrijven. Daarom verkoos hij, in de plaats van de chronologische indeeling, op de ontwikkeling van de Europeesche geschiedenis gegrond, eene algemeene geographische indeeling. Oudheid, middeleeuwen en nieuwe tijden zijn immers benamingen die alleen van een Europeesch standpunt uit verklaarbaar zijn. Het spreekt van zelf dat zij niet als maatstaf voor de bepalingen van de tijdvakken der buiten-Europeesche geschiedenis kunnen gelden.

Te recht zegt Dr. Helmolt dat geen enkel schakel in de keten der wereldgeschiedenis mag ontbreken. Ook beschouwt hij geen volk, geen land als ‘historieloos’. De uitkomsten van de wetenschap be-

treffende het verleden van de Aziatische, Amerikaansche en Afrikaansche volkeren zijn nog ontoereikend om den algemeenen gang van de beschaving te volgen, maar hebben er reeds hoogst merkwaardige verschijnselen van vastgesteld. De kennis van de buiten-Europeesche geschiedenis dringt zich overigens meer en meer op, naarmate de koloniale uitbreiding van Europa toeneemt. Vele historici hebben de noodzakelijkheid ingezien hun arbeidsveld te verruimen en opmerkelijk is het dat een geleerde als Prof. K. Lamprecht, na zich op het bestudeeren van de Europeesche geschiedenis te hebben toegelegd, besloten heeft de eigenlijke wereldgeschiedenis te onderzoeken: te Leipzig heeft hij een *Institut für Völker- und Universalgeschichte* tot stand gebracht, waar hij met de medewerking van vakgeleerden uit verschillende landen de algemeene geschiedenis der beschaving beoefent.

Wat het belang van Dr. Helmolt's werk nog verhoogt, is dat hij een groot deel van de ‘Voorgeschiedenis’ mede in zijn plan begrepen heeft. Het verleden wortelt inderdaad in het voor-verleden, en daarom mogen de voornaamste voorhistorische feiten niet ter zijde worden gelaten.

Het breed opgezette plan is ook flink uitgevoerd. De ontzettend zware taak kon alleen door medewerking van talrijke vakgeleerden volbracht worden. Het werk bestaat uit een aantal monographieën, ieder door een specialist opgesteld, maar verbonden door hoofdstukken van synthetischen aard, die wederzijdsche invloeden bekend maken. Het eerste boekdeel behandelt de geschiedenis van Amerika: I, *Ondenverp en doel van eene Wereldgeschiedenis*, door Dr. Helmolt zelf; II, *Grondbeginselen der ontwikkelingsgeschiedenis van het Menschdom*, door Prof. J. Kohler, welke aangevuld en toegelicht werden door Prof. S. Van Emden, Prof. H. Kern en Mr. Nieboer, terwijl Mr. J.A. Levy er een belangrijk artikel op het natuurrecht bijvoegde; III, *Het Menschdom als Levensverschijnsel der Aarde*, door den beroemden Leipziger hoogleeraar, wijlen J. Ratzel; IV, *De Voorgeschiedenis der Menschheid*, door Prof. J. Rancke, voor deze uitgave herzien door Dr. A.J.C. Snijders. Van bijzonder belang is ook het laatste hoofdstuk: *De geschiedkundige beteekenis van den Stillen Oceaan*, door graaf Wilczek en Dr. K. Weule, naar de laatste gegevens bewerkt. Het tweede boekdeel is gewijd aan Oost-Azië en Oceanië, met den

Indischen Oceaan. Max von Brandt, vroeger Duitsche gezant, een kenner van de Oostaziatische toestanden, heeft de geschiedenis van Japan, China en Korea knap samengevat. Dr. H. Schurtz schetst die van Hoog-Azië en Siberië, alsmede die van Indonesië. Prof. K. Weule verhaalt op aantrekkelijke wijze het verleden van de Australische en Oceanische volkeren en legt de geschiedkundige beteekenis van den Indischen Oceaan uit. Eindelijk beschrijft Prof. E. Schmidt op bevattelijke wijze de hoofdfeiten van de geschiedenis van Indië. Al die monographieen bieden eene samenvatting van de laatste uitkomsten van de wetenschap. Het spreekt van zelf dat met elken opsteller de opvatting verschilt en tengevolge hiervan volledige eenheid niet te bereiken was. Maar - en dit is hoofdzaak - het werk beantwoordt aan de vereischten van een degelijk geschiedkundig handboek.

H. VANDER LINDEN

Duitse Letterkunde.

Dat de Nobelprijs voor literatuur 't vorig jaar aan Paul Heyse werd toegekend, mag wel van algemene bekendheid worden geacht en zal daarom hier slechts even worden aangestipt. Het is de eerste Duitse schrijver, aan wie deze eervolle onderscheiding te beurt valt, want de tot dan toe enige Duitse laureaat, Theodor Mommsen, kan toch niet als letterkundige worden beschouwd. Paul Heyse is de vertegenwoordiger van een vroeger geslacht in de Duitse literatuur, - hij is tachtig jaar oud -, evenals die andere veteraan, Wilhelm Raabe, die de 15 November 1.1. overleden is op dezelfde ouderdom. Voor deze was de roem niet zo snel gekomen als voor de eerste; slechts langzamerhand drong zijn naam door tot het grote publiek, al had hij ook wel beter verdiend. Maar ik meen toch dat zijn faam veel duurzamer zal blijken als die van Heyse. In alle bladen en tijdschriften werd de overledene herdacht en iedereen gewaagde met eerbied en liefde van zijn beste werken als *Die Chronik der Sperlingsgasse, Der Hungerpastor, Die Akten des Vogelsangs* e.a., waarvan altans het eerste volkomen populair in Duitsland is geworden. Het zijn werkelik merkwaardige boeken, volkomen Duits naar vorm en naar geest en die tot de belangrijkste zullen blijven behoren van wat de tweede helft van de 19^{e} eeuw in Duitsland heeft voortgebracht.

Tot de beste van dit tijdperk zullen ook wel bljven gerekend worden de werken van de gekende Oostenrijkse schrijfster Marie von Ebner-Eschenbach, die op 13 Septembrer van vorig jaar haar tachtigste verjaardag vierde. De pers heeft gewedijverd om haar bij die gelegenheid te huldigen en heeft getracht hare betekenis in de moderne Duitse literatuur aan te duiden. Maar de beste hulde, die haar gebracht werd, is de uitgave van drie bundels *Ausgewählte Erzählungen* door de gebr. Paetel te Berlijn. Ze bevatten de meesterlikste novellen van deze schrijfster, zoals *Die Freiherrn von Gemperlein, Oversberg, Jakob Szela, Der Vorzugsschüler* e.a. en geven een helder en volledig denkbeeld van hare veelzijdige kunst. Deze bundels zijn zeer mooi uitgegeven en kosten, in fraaie halflederband, slechts 12 Mark.

Van de nieuwverschenen boeken van deze winter schijnt me het merkwaardigste de nieuwe roman van Clara Viebig: *Die vor den Toren* (Fleischel en C^{o}, Berlijn; ing. 6 M., geb. 7,50 M.), die tans, naar mijn oordeel, de biezonderste schrijfster is van Duitsland en van wie men met het meeste recht mag verwachten *de* moderne Duitse roman. Zij heeft het talent het landschap te doen leven, het één te doen worden met de bewoners en er aldus de werkelike held van haar boek van te maken. Op die wijze geeft zij waarlik kultuur-historiese romans. *Die vor den Toren*, dat tot de beste van haar werken mag gerekend worden, is in zekere zin een tegenhanger van haar ander meesterwerk *Die Wacht am Rhein.* Gaf zij daarin de wording van het Duitse rijk, in haar nieuwste roman geeft zij de geschiedenis van de landbouwers die, na de oorlog van '70, ‘buiten de poorten’ van Berlijn wonen en opgeslorpt worden door de uitbreiding van de grote stad. Deze verslindt de omliggende dorpen, ook Tempelhof, waar de handeling plaats heeft; de boeren worden rijk, *te* rijk, door de waardevermeerdering van hun grond, houden op landbouwers te zijn en hun te gemakkelik verkregen rijkdom wordt de oorzaak van hun ondergang. De erfelikheid komt daarbij, maakt ook slachtoffers, - te veel zelfs voor mijn smaak, want die erfelikheid ligt er wel wat te dik op -, en gierigheid en dronkenschap worden het ongeluk van die boerefamilies.

Talrijk, een beetje verwarrend zelfs in 't begin door hun aantal, zijn de personen, maar langzamerhand komt er klaarheid in en met verbazende knapheid wordt hun geschiedenis verteld. Karl Lietzkow, die door de schuld van zijn vrouw een dronkaard wordt en zich verhangt, de prachtige moeder Badekow, moeder Längnick en haar ongelukkige zoon, en alle andere personen zijn zo plasties uitgebeeld en van zulke levenswaarheid, dat men ze niet meer uit het geheugen verliest. Heerlik mooi is de beschrijving van de terugkomst der troepen na de oorlog en als een scene uit Ibsen doet de schildering aan van moeder Längnick, die drinkt met haar zoon, opdat hij zijn overleden vrouw zou vergeten, wie ze nooit heeft kunnen vergeven dat ze haar haar zoon had ontstolen. Maar ik zou wel kunnen blijven opnoemen, indien ik wou wijzen op alle mooie brokken uit dit boek.

In verschillende besprekingen werd gewezen op de invloed, die Viebig ondergaan heeft van Zola en, naar mijn mening, terecht. Evenals Zola verstaat Viebig de kunst de massa uit te beelden en te doen leven in hare werken. Zij is voor mij een der merkwaardigste en der sympathiekste fieguren in de moderne Duitse literatuur en haar laatste boek een der biezonderste van hare reeds lange reeks werken.

Ook Jos. Lauff heeft in zijn roman *Kevelaer* (Grote, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5 M.) een werk van kultuur-historiese waarde geleverd,

dat getuigt van een kunnen, dat eerbied afdwingt, al is het dan ook zo groot niet als dat van Viebig. Evenals de meeste van zijn andere boeken speelt het verhaal in de streek van de Beneden-Rijn, tegen de Hollandse grens. Lauff tekent er in de strijd van het klerikalisme tegen de vrijzinnige denkbeelden en in 't biezonder de strijd om de school. Een boek dus van actueel belang, niet het minst voor ons land, en dat duidelike blijken aflegt van een krachtig talent. Het aantrekkelikste van het werk is de tekening, vol humor, van het leven van de dorpelingen, vooral van de kwezelaars; ook het landschap is geschilderd met meesterschap. Te betreuren is het alleen dat de tweede helft van het boek lijdt aan onwaarschijnlikheid; in ieder geval staat de eerste helft in elk opzicht veel hoger.

Met diepe vreugde en grote verwachting heb ik gegrepen naar het nieuwe boek van Hermann Hesse, de talentvolle schrijver van *Peter Camenzind*, die me lief is als geen ander van de hedendaagse Duitsers. Ik vroeg me af of dit werk, *Gertrud* (Langen, München; ing. 4 M., geb. 5,50 M.), weer zo mooi zijn zou als *Camenzind*, of Hesse misschien ditmaal het definitieve boek zou geschreven hebben, dat we van hem mogen verwachten. Zo gauw ik enige bladzijden gelezen had, geraakte ik weer onder de indruk van die wondere bekoring, die ook *Peter Camenzind* uitoefende; het is dezelfde warme, kleurige stijl, het is dezelfde zacht-weemoedige kijk op het leven als in dit boek. *Gertrud* toont dus gene nieuwe zijde van het talent van Hesse; want ja, het is zelfs bijna dezelfde geschiedenis als in *Camenzind.* Het is, even eenvoudig als de tietel, het verhaal van de componist Kuhn, die zijn leven lang liefde gevoelt voor een vrouw, ze met een vriend ziet huwen, ze ongelukkig ziet worden en daarin berusten leert. Het is zó simpel, dit verhaal; er zijn gene grote gebaren in, geen hartstocht slaat er in uit en geen dramatiese toestand grijpt u aan; stil en met een zachte glimlach van berusting op de lippen gaan de personen door het leven. Ja, er is misschien wel iets weeks in dit werk... En toch bekoort het zoals alleen een werk van Hesse bekoren kan. En als het boek uitgelezen is, dan vraagt men zich bijna niet meer af of er dan wel vooruitgang is bij de schrijver; het genot is te groot geweest dan dat men veel zou nadenken en vragen. Toch is in *Gertrud* meer eenheid als in *Peter Camenzind;* Hesse beheerst beter zijn stof en in die zin kan er gesproken worden van vooruitgang, alhoewel we de frisse natuurzin missen moeten, die de *Camenzind* zo aantrekkelik maakte. Toch is per slot van rekening *Gertrud* een boek waarnaar men dikwels grijpen zal, een boek, dat gelezen en herlezen zal worden en in de boekekast staan zal bij de lievelingswerken, die regelmatig terug ter hand worden genomen.

Veel minder zal dit het geval zijn met het nieuwe boek van

Friedrich Huch: *Enzio. Ein musikalischer Roman* (Mörike, München; ing. 4,80 M., geb. 6 M.). Een muziekaliese roman? Als men wil, alhoewel de muziek zeker het hoofdmotief niet is van het werk. Het is de tragiese geschiedenis van een rijk begaafde jongen, die bij gebrek aan evenwicht in zijn karakter verloren gaat. Na een veelbelovende jeugd, werpt hij zich in een hartstochtelik liefdeleven, kan zich niet beheersen, wordt heen en weer geslingerd tussen zijn kunst en de vrouwen en gaat daaraan eindelik te gronde. De talrijke besprekingen over muziek, die in het boek verspreid liggen, hadden even goed weg kunnen blijven; het beste van het werk is de fijne psychologiese studie van Enzio. Biezonder mooi zijn ook de liefdescenen; evenals in het vorig boek van deze schrijver, *Pitt und Fox*, is het me opgevallen hoe veel beter de vrouwen getekend worden als de mannen; de fieguur van Bienle b.v. is prachtig. Ook de humor komt niet zo zeer tot zijn recht als in zijn vorige werken en biezonder als in zijn 'komiese roman' *Peter Michel*, waarvan tans een omgewerkte volksuitgave bij dezelfde uitgever is verschenen (gek. 2 M., geb. 3 M.). Het is de tragiekomiese geschiedenis van Peter Michel, een naïeve, brave jongen, die leraar wordt, trouwt (en hoe!) en een eerzaam, gezeten burger wordt. Maar dit boek geeft, en dat is zijn biezonderste hoedanigheid, de tragiek van het gewone, alledaagse leven en tezelfdertijd het belachelike, het groteske van datzelfde leven, op een verrassend meesterlike wijze. Bij zijn verschijnen werd het begroet als de beste Duitse komiese roman en het is daarom een verheugend feit, dat het nu door zijn lage prijs in het bereik van elke beurs is gesteld. Het is daarbij zeer mooi uitgegeven en het omslag is versierd met een typiese tekening van de gekende karikaturiest Gulbransson.

De vorige winter bracht ook nog twee andere romans, die beide spelen in Weenen in de Beethoven-tijd. Het zijn *Liebesmusik* van Hans Hart (Staackman, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.) en *Alt-Wien* van Otto Hauser (Bonz en C^{o}, Stuttgart; ing. 5 M., geb. 6 M.). In beide speelt Beethoven zelf een rol en ook andere gekende fieguren, als Schwind, Raimund e.a. treden er epiesodies in op.

Het eerste boek is het beste. De schrijver Hans Hart had met zijn vorige roman, *Das heilige Feuer*, (cf. *Vl. Gids* 1910, n^{r} 3, bl. 280) reeds opgang gemaakt. *Liebesmusik* zal zijne faam vestigen. Het is een boek vol hartstocht en vol van de gratie van de Biedermeiertijd. Het heeft niet de wilde fantazie of de grote adem, die door *Das heilige Feuer* ging; het is meer een werk van fijne distinctie, van humor en het is even boeiend als het voorgaande. Het schildert op verrukkelike wijze het zich-vinden, het elkaar-verliezen en het zich-wedervinden van twee geliefden; ook de bijfieguren verdienen alle lof en sommige epie-

soden, zoals een heerlike idylle tussen een jongen en een meisje, dat enige jaren ouder is, verlenen een grote bekoorlikheid aan dit boek.

Niet zo aantrekkelik is *Alt-Wien.* Het is degelik werk, maar het is te langdradig en boeit de lezer niet. Men voelt zich altijd geneigd het met het vorig boek te vergelijken en deze vergelijking valt niet in zijn voordeel uit. Wel is het oude Weenen goed getekend, wel voelt men de juistheid van het midden waarin de personen leven; maar de adem van de kunstenaar ontbreekt, die het alles moet bezielen.

Van de zo snel beroemd geworden Hans Bartsch ligt een bundel novellen voor me, met de tietel *Bittersüsse Liebesgeschichten* (Staackmann, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.). Ik stel het niet zo hoog als zijn vorige bundel *Das sterbende Rokoko* (cf. *Vl. Gids* 1910, n^{r} 3, bl. 279); er is, niet zoveel 'Stimmung' en zoveel gratie in, die van dit boek de grootste bekoring uitmaakten. Toch zijn er een paar novellen in, die er zeker niet moeten voor onderdoen, zoals *Die Wandlungen des Herrn Würffel*, een zeer mooi verhaal uit de Tiroolse boerenoorlog in het begin der 19^{e} eeuw, dat een juist en levendig beeld geeft van deze bewogen tijd en *Pfingstküssen*, dit frisse, zinnelike verhaal met zijn overweldigende humor, dat Bartsch langs zijn beste zijde toont. Ook de andere novellen, alle verschillend naar opvatting en naar inhoud, getuigen van het veelzijdig talent van deze schrijver en maken van deze verzameling een werk, dat aan al zijn bewonderaars welkom zal zijn. De uitgever Staackman verdient alle lof voor de keurige uitvoering van dit boek.

Er verschenen ook bundels novellen van Rudolf Herzog: *Es gibt ein Glück* (Cotta, Stuttgart; ing. 3 M., geb. 4 M.) en van J.C. Heer: *Da träumen sie von Lieb' und Glück* (bij dezelfde uitgever; ing. 3,50 M., geb. 4,50 M.).

De novellen van de eerste schrijver vallen niet erg in mijn smaak; er is een geurtje aan van een zeker soort romantiek, die tans te recht uit de mode is geraakt, en ze zijn ook van valse sentiementalieteit niet altijd vrij te pleiten. Op een paar uitzonderingen na nochtans: *Die Väter* en *Heimat* zijn werkelik mooi.

Veel beter zijn de drie novellen, die de tweede bundel uitmaken. Evenals de andere werken van deze gekende Zwitserse schrijver munten ze uit door hunne frisheid en hunne eigenaardigheid. J.C. Heer bekleedt zeker een der eerste plaatsen in de Zwitserse literatuur.

Van de talrijke nieuwe dichtbundels verdient in de eerste plaats genoemd te worden de bloemlezing uit de gedichten van Gustav Falke, die onder de tietel *Die Auswahl-Gedichte von Falke* bij de uitgever Alfred Janssen, te Hamburg is verschenen (geb. 5 M.). Falke staat tans met Dehmel aan het hoofd van de Noord-Duitse poëzie. Dikwels

wordt hij vergeleken met Liliencron, met wie hij veel gemeens heeft en dat hij onder deze vergelijking niet te lijden heeft, is voor mij wel de hoogste lof. In deze bloemlezing, die het beste bevat van wat de dichter heeft voortgebracht, kan men aanhoudend zijn krachtige taal bewonderen, gepaard met een grote tederheid van gevoel, diepe gedachten naast volmaakte schoonheid van de vorm. In vele zijner gedichten heeft Falke al het eigenaardige en het frisse van het volkslied weten te treffen en ook zijn kindergedichten behoren tot de beste van het genre. Dit boek is met veel smaak uitgegeven en is met zijn voorname, witte band een sieraad voor elke boekekast.

Interessant is ook de nieuwe bundel van Max Dauthendey: *Die geflügelte Erde. Ein Lied der Liebe und der Wunder um sieben Meere* (Langen, München; ing. 10 M., geb. 12,50 M.). Dauthendey heeft tot nog toe uitgemunt in het korte lyriese gedicht. Nu heeft hij een wereldzang geleverd, die naar omvang kan vergeleken worden met de grote epossen. Een reis om de wereld heeft hem de stof geleverd voor dit werk en in de wijze waarop hij deze stof heeft behandeld, toont hij zich een schrijver, die de algemene opmerkzaamheid ruimschoots verdient. Men kan nauweliks van verzen spreken bij dit boek, het is veel meer ritmies proza, dat zich telkens volkomen aanpast bij het behandelde onderwerp. Het is een werk dat wel niet populair zal worden; de schrijver heeft overigens daar niet naar gestreefd; maar door zijn zeer persoonlike opvatting en zijn interessante vorm mag het beschouwd worden als een der eigenaardigste werken van de nieuwere Duitse dichtkunst.

Van de gekende uitgave *Deutsche Dichtung, herausgegeben und eingeleitet von Stefan George und Karl Wolfskehl*, is het derde deel verschenen: *Das Jahrhundert Goethes* (Bondi, Berlijn; ing. 2,50 M., geb. 4 M.). Het is een royaal uitgevoerde bloemlezing, al is de letter wel wat pretensieus, en bevat de mooiste stukken van de voornaamste Duitse dichters der 19^{e} eeuw. De namen der samenstellers zeggen genoeg, dat hier het meest gestreefd werd naar vormschoonheid, streven dat door hunne vroegere bloemlezingen in deze serie uit het werk van Jean Paul en van Goethe genoeg is gekend. Voor wat hier geleverd werd is de prijs verbazend laag.

Op het gebied van de literatuurgeschiedenis valt niet veel aan te tekenen. Het interessantste is wel een nieuwe uitgave van het beroemde autobiografiese werk van Theodor Fontane: *Von 20 bis 30*, die tans bij Fontane & C^{o}, te Berlijn, is verschenen (ing. 6 M., geb. 7,50 M.). Men weet welke schat aan inlichtingen over de literatuurgeschiedenis der vorige eeuw dit werk bevat en men kent de onvergelijkbare meesterschap, waarmee Fontane deze herinneringen uit zijn

leven vertelt. De grote aantrekkelikheid van deze uitgave en de reden waarom ze hier wordt aangekondigd, zijn de zeer mooie illustrasies, ten getale van 40, die hier voor het eerst worden geboden, Het is een ware galerij van portretten van alle, die tussen 1840 en '50 in Berlijn een rol hebben gespeeld in de literatuur, Het lijdt geen twijfel of vele Fontane-bewonderaars zullen zich deze uitgave willen aanschaffen, evenals de zeer merkwaardige brievenverzameling, die van dezelfde schrijver verschenen is: *Theodor Fontane 's Briefwechsel mit Wilhelm Wolfsohn* (Bondi, Berlijn; ing. 3 M., geb, 4 M.). Uit *Von 20 bis 30* weet men met welke sympathie Fontane spreekt over deze vriend uit zijn jeugd. Deze brieven bieden vele interessante biezonderheden over de eerste schrijversjaren van Fontane; deze was daarbij een onvergelijkbare brievenschrijver en daar tot nog toe zeer weinig brieven uit zijn jeugd bekend waren, zal deze verzameling dubbel welkom zijn. Dit fraai uitgegeven boek is versierd met een tiental portretten en platen, waartussen een zeer mooi portret in kleuren van Fontane op 23 jarige leeftijd.

Tot slot van deze kronijk is het mij een genot een prachtige uitgave te kunnen aankondigen van het gekende humoristiese verhaal van Jean Paul: *Dr Katzenbergers Badereise*, bij Julius Zeitler, te Leipzig verschenen. Ze is gedrukt op groot formaat, met een zeer mooie Antiqualetter, op geelgetint papier met brede randen, en is versierd met vijf meesterlike etsen en een tietelplaatje van H.A. Müller. Het is een der mooiste boeken, die in de laatste jaren in Duitsland verschenen en kan niet genoeg aan alle boekeliefhebbers aanbevolen worden. Het is daarbij zeer goedkoop: sierlik gebonden kost het slechts 6,50 M. Ik weet niet of de uitgever het inzicht heeft andere boeken in dezelfde uitvoering uit te geven; het ware anders de ideale uitgave voor de beste verhalen van Goethe, Kleist, Hoffmann, Eichendorff, Storm, Keller en zovele andere.

FRANS DELVAEN.

Over Internationalisme.
Rede uitgesproken op het Algemeen Congres van het Willems-fonds, gehouden te Sint-Niklaas op 17-18^{n} Juni 1911.

Beminde Medeleden van het Willems-fonds!

Mag ik een korte wijl uw aandacht vestigen op een huidig verschijnsel van 't hoogste belang, het wassende internationalisme? Met U wil ik dit bekijken door onzen Vlaamschen bril.

Aanschouwt toch het aangroeien van het getal der internationale bijeenkomsten, van 1860 tot 1910, in de laatste halve eeuw aldus:

1861-1870	69
1871-1880	150
1881-1890	295
1891-1900	645
1901-1910	790

De zittijden van zekere Congressen zijn vele in getal: het Koloniaal Instituut 10 zittingen; het Congres van Zeevaartkunde 11; het Instituut voor Volkenrecht 22.

De congresleden worden gestadig talrijker: er waren 9.000 leden opgeschreven in het Scheikundig Congres van Londen (1909); 7.000 leden in het Geneeskundig Congres van Moskow. Het Internationaal Samenwerkend Verbond telt 559 aangesloten maatschappijen; het Internationaal Verbond van het Blauw Kruis, 1.184 afdeelingen en 61.214 leden. Het Algemeen Verbond der Kristene Bonden van jongelieden telt 7.805 genootschappen, 800.000 leden, 2.964 bezoldigde secretarissen; de leden bezitten in gemeenschappelijKen eigendom 1.069 gebouwen.

De internationale stichting van het Nobelfonds bezit een kapitaal van 23 millioen kronen. Voor het inrichten van het Internationaal Congres tegen de Tering (in 1903 te Washington) heeft de Amerikaansche Wetgevende Kamer een millioen frank gestemd.

Het gewicht van een genootschap als dit van het Algemeene Postverbond - een der meesterwerken der negentiende eeuw - is door deze cijfers te leeren: Het Verbond bestaat uit 48 Staten, beslaat 114 millioen vierkante kilometers met 1.151 millioen inwoners. In één jaar (1905) werd er verzonden op het grondgebied van 't Verbond: 32.140 millioen briefwisselingen (brieven, postkaarten, stalen zonder waarde, enz.); voor 37 millioen verklaarde waarde; 532 millioen postpakjes, en 2.660 millioen nummers van door postabonnementen bediende nieuwsbladen(1).

Wat doet zich nu op voor ons oog? Twee verschijnselen, die bij den eersten aanblik als onvereenbaar, tegenstrijdig voorkomen: sociale hervormingen en vervormingen, die een toenemend internationalisme in feitelijke toestanden en in menschelijke betrachtingen bijbrengen, - daartegenover een toenemend en onweerstaanbaar streven der naties tot zelfstandigheid en onafhankelijkheid.

Internationalisten dan - zooals Proudhon en tallooze minderen - beweren dat men menschelijkheid, broederlijkheid, vooruitgang, ja beschaving tegenwerkt met nationale bewegingen te sterken.

Die bewering vloeit uit een onjuiste opvatting van die bewegingen, en ja nog veel meer uit een oppervlakkig, verkeerd begrip van de internationale strekkingen zelve.

De vooringenomen internationalisten beoogen niet een machtige eenheid, spruitende uit een harmonische samenwerking midden de rijkste afwisseling der bestanddeelen. Zij verkeeren in den waan, door een grove (en bovendien onmogelijke) slechting van alle verscheidenheden, de gewenschte eenheid te verwezenlijken. Zij beseffen niet, dat de uitslag ware een arme en machtelooze eenvormigheid, ontbloot van de rijke middelen en de levendige krachten der verschillende ethnische elementen.

Zij - kwade apostelen van eene goede zaak - verklaren:

(1) Paul Otlet in het tijdschrift *La Vie Intellectuelle* (1009).

Wat baat het het menschdom door welke natie de vooruitgang bewerkstelligd wordt, aangezien die bewerkstelling in alle geval onvermijdbaar komt? En wij antwoorden: Ieder volk bezit zijn eigene, kenschetsende hoedanigheden, wier werking heilzaam wezen kan in de algemeene ontwikkeling der beschaving, en de benuttiging van alle factoren, ook de minste, is niet overbodig in het gelukkig voortbrengen van de maatschappij der toekomst: ‘Den wijze is niets gering.’

Hun zoogezegd internationalisme loopt uit op een ziekelijk wereldburgerschap, waarvan zij de leuze *Ubi bene ibi patria* aanzien als het kernig besluit van een heldhaftigen vrijgeest! Hun wensch voor werkelijkheid nemende, verwerpen zij in hun beredeneeringen de menigvuldige elementen, die wij in rekening brengen, als daar zijn: de oorsprong der volkeren, hun taal, hun natuurlijke geaardheid, hun zeden, hun verleden, hun graad van beschaving, de grond- en luchtgesteldheid, enz.

Zij - de enggeestige internationalisten - miskennen de wet der Natuur, die zegt: ‘Gij zult uw vaderland beminnen.’ Wij - de verder ziende internationalisten - bekennen dat gevoel bij ons, zooals wij het bij anderen eerbiedigen. Zij gekscheren met de vaderlandsliefde, noemen haar een verouderd ding en ons verachterde liên. - En toch, wij beminnen hartstochtelijk ons Vlaamsche vaderland, en komen er voor uit! Wij beminnen het, omdat onze wieg er stond en wellicht ons graf er zal zijn; omdat we er leven en streven; omdat onze voorouders er zwoegden en leden; omdat we ons ontwikkelden in den kring zijner instellingen en gebruiken; omdat de roerende Moedertaal er ons het harte binnendringt; omdat het verleden des vaderlands als het ware onze eigen wording is; omdat we in zijn gebreken evenals in zijn hoedanigheden ons zelven terugvinden, en dat zich zelf zijn en zich zelven kennen macht en genot geeft; omdat wij erkennen en ondervinden de hooge waarde van het gemoedsleven; omdat... Maar ook zonder ‘waarom’ en ‘daarom’ beminnen wij ons land en onzen stam! Vraagt een liefderijk kind zich af, waarom het zijn moeder mint? We ondergaan genoeglijk en volgen gehoorzaam de natuurlijke ingeving van ons hart: ‘Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas.’ (Pascal).

De ‘schatten des vaderlands’, vraagt ergens Maurits Sabbe,

weet gij wat al in die woorden schuilt? Hij vindt het antwoord bij Emile Souvestre *(Un philosophe sous les toits)*:

‘Gij hebt er misschien nog nooit aan gedacht wat het vaderland is! Dat is alles wat u omringt, alles wat u gevoed en grootgebracht heeft, alles wat gij hebt liefgehad! 't Landschap, dat daar vóór u ligt, die huizen, die boomen, de meisjes, die daar lachend voorbijgaan, dat is uw vaderland! De wetten, die u beschermen; het brood, dat uwen arbeid betaalt; de taal, die gij spreekt; de vreugde en de droefheid die de menschen en de zaken waaronder gij leeft, u aandoen: 't is alles uw vaderland! 't Kamertje waar gij eertijds uwe moeder zaagt; de herinneringen, die zij u heeft nagelaten, de grond waarin zij rust, 't is mede uw vaderland! Gij bespeurt het en ademt het in te allen kante! Stel U voor uw rechten en uw plichten, uw genegenheid en uw behoeften, uw herinneringen en uw dankbaarheid, vat dit alles saam in één naam, en die naam zal zijn: het vaderland!’

Wij herhalen, dat onze vaderlandsliefde niet dat bekrompen en onteerend gevoel is, dat den roem der naties in de vernedering hunner buren stelt, maar wel die edele vervoering, die ons de eerste plaats doet droomen in den vredelievenden en vooruitstrevenden wedijver der volkeren. De burger dient best zijn vaderland anders dan gewapenderhand, telkenmale, dat hij met verstand en hart deelneemt aan het leven van zijn stam. Ziedaar de ware wijze om zijn vaderland te beminnen en te dienen! En zooals de eigenliefde een voorwaarde van ontwikkeling is bij den mensch, is de vaderlandsliefde der burgers een dringende voorwaarde van voorspoed voor een land!

‘Een levendig nationaliteitsgevoel - zegt de Amsterdamsche hoogleeraar C.B. Spruyt - is bij een volk een teeken van levenskracht en levenslust, het ontbreken van dit gevoel, een nagenoeg afdoend bewijs, dat zulk volk ten doode is opgeschreven, en slechts wacht op de uitwendige aanleiding, die het vonnis volvoert, door de wereldgeschiedenis geveld.’

* * *

Edoch, zijn er daar niet talrijke mijner vrienden in de bij uitstek internationale partij waartoe ik behoor, welke verkonden dat de gehechtheid aan het vaderland in strijd is met het socialisme? Sta ik

daar niet - in of neven mijn partij - als een verloren schildwacht? Neen, ik bevind me - wel integendeel - in uitstekend gezelschap!

Het landelijk Fransch socialistisch Congres van Limoges in 1906 verklaart: ‘dat een Regeering de onafhankelijkheid van een vreemde natie niet mag bedreigen, zonder een aanslag te plegen tegen die natie, tegen hare werkende klasse, ook tegen de internationale werkersklas; dat de bedreigde natie en hare werkersklasse den dringenden plicht hebben hunne onafhankelijkheid en hun autonomie te vrijwaren tegen zulk een aanslag.’

Het landelijk socialistisch Congres van Nancy bekrachtigt die verklaring in 1907 en het internationaal Congres van Stuttgart bevestigt hetzelfde beginsel.

‘Twee groote waarheden’, zegt Jaurès, ‘heeft het Congres verkondigd; de eerste is, dat de zich zelf regeerende volkeren het recht en den plicht hebben met de uiterste kracht hun autonomie te handhaven.’

‘Hervé’, zegt hij, ‘heeft een deel der werkelijkheid verwaarloosd en geen rekening gehouden met het bestaan der nationaliteiten en de noodzakelijkheid voor het wereldproletariaat om de autonomie der natiën te handhaven.’

Wat zegt Vandervelde? ‘De internationale zou geen vormelooze massa zijn, geen hutsepot van ontbonden natiën, maar een vrije en harmonieuse federatie van zichzelf besturende natiën. De vrijheid en de oorspronkelijkheid van het vaderland zijn noodig voor den groei van het proletariaat, noodig voor den rijkdom door verscheidenheid van het menschelijk genie.’

Luistert naar Bebel: ‘Wanneer een natie verdrukt wordt, worden de Proletariërs van die natie, zooals in Polen, zoodanig opgezweept door den wil om hun volk te doen herleven, dat ze niet meer in staat zijn gansch hun kracht te wijden aan de ontvoogding van het proletariaat zelf.’

‘Om samenhang te scheppen tusschen het streven der Proletariërs’, zegt Gustave Rouanet, ‘moet het historisch midden, het tooneel hunner bedrijvigheid, de haard van hun werk - het vaderland - gevrijwaard worden tegen alle geweld, eiken aanval. De werkersklasse is zelfs die, welke het allereerst belang heeft bij de volstrekte autonomie van het volk.’

‘De anti-patriotten geven voor het vaderland te ontkennen’, zegt Jaurès; ‘zij denken een abstracte werkersklasse uit, zich geheel ontwikkelende in een ledige ruimte, en onder voorwendsel de Proletariërs te verlossen van het juk van het vaderland, waarin ze leven, bereiken ze geen ander doel dan ze te doen bukken onder het juk van het vaderland, waarin ze niet leven, maar dat het hunne zou worden door de verovering, een dubbelen last van knechtschap en van schande.’

Wat er bij 't verlies van onze nationaliteit zou verloren gaan? Dat zal Jaurès u zeggen in verheven bewoordingen: ‘De ouden zeiden: beklaag den slaaf, want hij heeft slechts de helft zijner ziel. Welnu! zoo is het ook met de geknechte natiën: hunne ziel is verminkt, hun genie is gefnuikt en voor het groote werk der ontvoogding van den werkersstand, van menschelijke organisatie, hebben wij het noodig, dat alle hersenen hun oorspronkelijke kracht bewaren, hun genie en hun eigen ontwikkelingsvatbaarheid.’[1].

Wij nu - flaminganten - beweren te zijn niet alléén burgers in ons land, maar ook menschen van onzen tijd, en hoe paradoxaal het dan ook in de ooren onzer tegenstrevers moge klinken, stellen wij de vraag: Hoe *kan*, hoe *moet*, hoe *zal* de vlaamschgezindheid het internationalisme in de hand werken?

Het antwoord vinden we reeds in het vertoogschrift, door de Vlaamsche Vereeniging van Letterkundigen bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers onlangs ingediend:

‘De Vlaamsche dichters en schrijvers... weten, dat geene beschaving groot worden kan zonder den bevruchtenden invloed der buitenlandsche geestesstroomingen; maar zij wenschen juist dat hun volk, geworteld in eigen grond en opgroeiend naar eigen aard, ook deel zou hebben aan het internationaal gedachtenleven, en zij meenen, dat zulks eerst mogelijk wordt door de uitstralingskracht van hooger onderwijs, gegeven in de taal des volks.’

Ziehier verder het afdoend betoog van Julius Mac Leod, den Vlaamschgezinden denker en wijsgeer:[2]

(1) Al die citaten neem ik over uit *Debat Meert-Hardijns over het 11e Julifeest* en *de Vlaamsche Beweging*, 1910.

(2) *Het Nederlandsch en de Wetenschap* (bij Siffer, Gent, 1901).

‘Het heilzame werk dat de Vlaamschgezindheid tracht te volbrengen, nl. het aankweeken van een gezond cosmopolitanisme der wetenschap, wordt tegengehouden door den officieelen Franschen invloed.

‘Geen theoretische beschouwingen, geen spitsvondige redeneeringen, geen distinguo's zijn bij machte het feit weg te cijferen, dat overal waar ze komt, de Vlaamschgezindheid dat gezond cosmopolitanisme, dat niets gemeens heeft met naäperij van het buitenland, met zich medebrengt, en dat de verfransching daarbij een hinderpaal is. Neem nu dien hinderpaal weg, laat de Vlaamsche jeugd vrij hare vleugels ontplooien! Wanneer wij ons beroepen op dringende sociale noodwendigheden om eene Vlaamsche Hoogeschool te vragen, wordt ons uit de hoogte geantwoord dat dit in strijd is met de belangen der hoogere geestescultuur. De ongegrondheid van die tegenwerping wordt in 't oog vallend wanneer men een vergelijking maakt met Noord-Nederland: aldaar heeft *ons* erfgoed vrij kunnen gedijen; aldaar wordt hooger onderwijs uitsluitend in onze taal gegeven; in Noord-Nederland kunnen alle studenten Fransch, Duitsch en Engelsch lezen en aldaar staat de hoogere geestescultuur op een hooger peil dan in België. Wie Noord-Nederland kent zal dit geen oogenblik betwisten. Laten wij dus zonder vrees het voorbeeld van Noord-Nederland volgen: de beweging, die thans reeds bestaat, zal er wel voor zorgen van onze studenten eindelijk te maken wat ze sedert zeventig jaar hadden moeten zijn, nl. door en door Vlaamsche jongens, die genoeg Fransch, Duitsch en Engelsch kennen om met de wereldbeschaving in voeling te blijven. Het peil der hoogere geestescultuur zal rijzen.’

* * *

Nu, er is toch een soort van internationalisme, waarvan we niet willen hooren. Hoe zal ik het noemen? Het wereldburgerschap van den modernen wandelenden Jood. Dat der zwervende vaderlandloozen, om de korst brood genoodzaakt naar heinde en ver een karig en wisselvallig bestaan te zoeken.

Ondanks de hoogte van ons bevolkingscijfer, moeten we de maatschappelijke plaag der ontvolking van het platteland, der uitwij-

king naar 't Walenland, der landverhuizing naar den vreemde vastberaden te keer gaan.

'In de Belgische bevolkingsbeweging, spelen Oost- en WestVlaanderen de hoofdrol. Deze provinciën hebben, in de laatste tien jaar, zoowel door uitwijking naar den vreemde als door verhuizing naar het Walenland en de groote steden, 100.000 menschen verloren en dit verlies is grooter dan dat van al de provinciën te zamen. Deze beweging ontneemt dus aan Vlaamsch België een zuivere Vlaamsche bevolking en dit verlies wordt alleen vergoed door een hoog geboortecijfer (33 per 1000 inwoners). Het Walenland, waar het geboortecijfer 21 op 1000 is, kan den toevoer van uitheemsche elementen niet missen, om de bevolking aan te vullen. Oost- en West-Vlaanderen zijn aldus de voorraadkamers waaraan de andere Belgische en vooral Waalsche provinciën nieuwe levenskracht ontleenen.'[1]

In 1902 waren er te Robaais op 124.6000 inwoners, 48.873 Belgen, 51.088 in 1903 en 52.071 in 1904. Te Toerkoenje zijn er 25.000 Belgen op 75.000 inwoners.[2]

Het grootste getal dier uitwijkelingen komen uit Henegouw en West-Vlaanderen. In 1897, waren er uit die twee provinciën 6.690 op 11.482 Belgen, dat is 58 ten honderd. De verhouding was 60 t.h. in 1896, en 63 t.h. in 1895.

In 1891, waren er in het Noorderdepartement 289.528 Belgen of personen in België geboren. Sedert dien is dat cijfer stellig nog gestegen. Het grootste deel dier Belgen zijn Vlamingen. Zonder overdrijving mag men de Vlaamsche uitwijking in de laatste vijftig jaar naar het Noorden van Frankrijk op een half millioen onzer stamgenooten schatten![1]

In 1907, op de algemeene vergadering der Weldadigheidsmaatschappij van New-York, werd verslag voorgedragen over den zedelijken en stoffelijken toestand der instelling. Daarin staat te lezen, dat van 30 Juni 1905 tot 30 Juni 1906, 1.100.735 landverhuizers in de Vereenigde Staten binnenkwamen. In die massa waren er 5099 Belgen,

(1) Lod. de Raet, *Bevolkingscijfer en Stambelang*, in de Handelingen van het 29e Nederl. Taal- en Letterkundig Congres, 1906.

(2) Joly: *La Belgique Criminelle.*

(1) Lod. de Raet, *Bevolkingscijfer en Stambelang*, in de Handelingen van het 29e Nederl. Taal- en Letterkundig Congres, 1906.

waartusschen nagenoeg 4000 Vlamingen - in de tijdspanne van één jaar aldus! - in meerderheid werklieden van den akker. Sinds 1906 is die uitwijking naar Amerika nog merkelijk toegenomen.

'Welnu, *alle landen begrepen dat de uitwijking een nationaal gevaar is*. Zij weten, dat zij er belang bij hebben, de uitwijking te beletten, en daarom deden ze al 't mogelijke om het bestaan in hun land te vergemakkelijken, d.i. de vermeerdering van het productievermogen te verzekeren, en aldus den levensstandaard te doen stijgen.

'Zoo zagen we b.v. dat in Duitschland, waar in 1880 het getal uitwijkelingen 200.000 beliep, dit getal in 1910 is tot 25.000 gedaald. Het middeltal, dat 4,86 was, is sedert de laatste 30 jaren op 0,38 gevallen, alhoewel de bevolking van het keizerrijk 36% grooter werd! Die cijfers zeggen genoeg.'

Hoe nu het voortbrengingsvermogen van den enkeling vermeerderd?

Daartoe moet voor goede beroeps- en nijverheidsscholen, voor algemeene technische opleiding gezorgd worden. Dat zal mogelijk zijn als wij Vlaamsche landbouwkundigen, Vlaamsche technologen, Vlaamsche ingenieurs in alle vakken zullen hebben: 't is te zeggen, als de hoogeschool van Gent Vlaamsch zal zijn, eerder niet![1]

Een der hoogste nijveraars van ons land, meteen een der klaarziendste sociologen, Ernest Solvay, verklaarde met nadruk in zitting van den Senaat (27 December 1899): 'Niet alleen is er behoefte aan lager verplicht en kosteloos onderwijs, maar daarenboven aan bijzondere vakscholen, waar beroepsbekwaamheid zal worden verstrekt en vaardigheid tot mededinging op de internationale arbeidsmarkt.'

Maar men gedenke dan, dat de leerkrachten, de leeraarskorpsen voor die noodigste aller volksscholen alléén in onze vervlaamschte hoogeschool gedijen kunnen!

* * *

Het voorbeeld van Duitschland inroepend bij 't bespreken van internationalisme uit Vlaamschgezind oogpunt, denk ik onvermijdelijk

(1) P. de Smet, *Over Overbevolking en Uitwijking in Vlaamsch-België* (Studentenblad *De Goedendag*, 1911.)

op het verwijt, thans meer dan ooit het flamingantisme aangewreven, dat het met pangermanisme heult.

Een Gentsch hoogleeraar hoorde ik zijne pleitrede tegen de vervlaamsching... zijner school besluiten met dezen volzin *à panache:* 'Wacht U, dat uw leuze *In Vlaanderen Vlaamsch* eens omgekeerd worde in deze: *In België Deutsch!*'

Nu, haalde ik alléén mijne meening hieromtrent aan, dan zou men opwerpen: Eén zwaluw is nog de lente niet.

Ziehier dan wat een onzer strijdgenooten, Alfred de Smet, reeds in 1884 schreef: 'Gewis heeft Duitschland ons niet, in de verste verte, het kwaad gedaan wat Frankrijk ons berokkende, onze gewesten nooit geroofd... Alleenlijk vreezen wij dat het pangermanisme geene mindere bedreiging inhoudt voor de zelfstandigheid der Hollandsche en Belgische Nederlanden dan de vermaarde *théorie des frontières naturelles*.'[(1)]

Ja - zal de tegenstrever nu weerleggen - *rari nantes in gurgite vasto!*

Daarom laat ik volgen een brok uit een gezamenlijken brief, uitgaande van een gezaghebbend Vlaamschgezinde stichting, het *Nationaal Vlaamsch Verbond*, waarvan het bestuur aan het Parijzer dagblad *Le Temps* (24 November 1891) schreef: 'Si nous sommes les adversaires résolus de toute annexion quelconque de la Belgique à la France, nous nous déclarons les adversaires également décidés de toute annexion quelconque de la Belgique à l'Allemagne. Annexion française, annexion allemande, que pareille catastrophe atteigne notre patrie, et nos annexeurs, quels qu'ils soient, rencontreront, au premier rang des protestataires irréconciliables, les flamingants.'

Hoofdmannen der Vlaamsche Beweging namen hun bekleeden van officieele waardigheden te baat om die ellendige verdenking van pangermanisme te bestrijden. In 1895, op de jaarlijksche openbare plechtige zitting der Koninklijke Vlaamsche Academie, in zijn feestrede als Bestuurder, besloot Dr. C.-J. Hansen aldus:

> Zoek geen heil in Zuid of Westen,
> Bij den vreemde is heil noch eer!

(1) *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*, 6e jaargang, blz. 647.

Wilt ge uw volksgeluk bevesten,
Keer dan tot u zelven weer.

En 't jaar nadien, op dezelfde Academie, als briefwisselend lid, hield Mr. A. Prayon-van Zuylen een lezing met den heel raken titel: *Charybdis en Scylla - Verfransching of verduitsching?* - Laat ik daaruit herinneren:

'Wij zijn niet geroepen om achter den Chineeschen muur, dien men tusschen Germanen en Romanen zou willen opwerpen, post te vatten en, als voorhoede van het Duitschdom, alle gemeenschap met den erfvijand af te snijden. België is geen grensfort; het is een kruisweg, waar de drie groote beschavingen van onzen tijd, de Duitsche, de Fransche en de Engelsche, elkander op onzen onzijdigen grond in vrede ontmoeten en waar het van ons afhangt de vruchten van alle drie te plukken.'

Ten slotte, mijn waarde aanhoorders, geef ik ten beste de onverdachte en overwachte getuigenis, pas afgelegd door een Franschman, die sedert jaren ons land bewoont, den heer Charles Rolland, voorzitter der Fransche Kamer van Koophandel te Brussel, iemand die het wèl weet[1]:

'Het is gansch ten onrechte, dat men in de Vlaamsche beweging eene vijandige houding tegen Frankrijk zoekt of eene strekking om het Duitsch element in België te doen bovenslaan.

Die opvatting is totaal valsch....

Wanneer men dus in Frankrijk denkt, dat de overwinning der Vlamingen in dezen taalstrijd als de voorwacht eener Duitsche overrompeling van België moet beschouwd worden, verkeert men in eene grove dwaling. Nooit zal het Duitsch in België de gebruikelijke landstaal worden.....

'Nooit heeft men een flamingant gehoord, die de aanhechting van België bij Duitschland heeft gevraagd, terwijl anderzijds menige Waal luidop gedroomd heeft van een opslorping van België door Frankrijk.'

Wie toch, Dames en Heeren, ziet niet in, dat het stevigste en

(1) In een interview aan een der voornaamste bladen van Frankrijk. *La Dépêche*, van Toulouse, vertaald in *De Vlaamsche Gazet*, nummer van 23 Mei 1911.

duurzaamste bolwerk tegen Duitsche inzijpeling of Fransche opslorping is: het versterken van instinctmatigen volksaard; - het opleiden van alle maatschappelijke klassen tot eensgezinde liefde voor het gemeen zedelijk erf; - het grondvesten van inniger samenhang tusschen die klassen door eenheid van voertaal; het aldus mogelijk maken van wederkeerig en ingrijpend dienstbetoon; - het bevruchten en bewerken van aangeboren oorspronkelijkheid; - het redden van eigen zeden; - het gave behouden van gezonde overleveringen; - het logisch ontwikkelen van natuurlijken aanleg; - het weren van alle overgewaaide smaak en gebruik; het uitroeien van alle tegennatuurlijk onderricht, van alle verbastering en ontmanning; - het beoefenen van vaderlijke Vlaamsche kunst; - kortom het veelvuldig ontvouwen van eigen onbevangen en zelfstandig wezen?

Mijn hoofdgedachte, neen, ons *aller* hoofdgedachte, niet waar, vat ik hierin samen:

> Wij gaan niet naar Parijs.
> Wij gaan niet naar Berlijn.
> Oost, West, t' huis best![1]

En met den immer betreurden Algemeenen Voorzitter van het Willems-fonds, onzen geliefden Julius Vuylsteke, roep ik uit:

> Wij ook, wij zullen Fransch,
> Noch Duitsch, noch Engelsch wezen,
> Maar blijven als voordezen
> Voor eeuwig Nederlandsch!

ALBERIK DE SWARTE.

(1) Alfred de Smet. *loc. eit.*

Centenwinkel.

Kastanjestraat.

...Daar ligt 't centenwinkeltje, geprest tusschen twee hooge huizen die er reusachtig boven uitschieten met hunne platte breede gevels als monsterruggen: 't zit als een stil lammeke tusschen twee olifanten. Neergehurkt schijnt het, nietig en verneukeld met zijn benepen-geruit voorvenster der dagen van olim, zijn lage, opene deur, als van een veld-kapelletje, waarachter 't innere, de bonkige winkelbank en de duizend en één beuzelarijen wegdonkeren in wemelende kleurenversmelting. Een matte dag piept en wringt door al 't uitgestalde door, flauw, blauwend, geheimzinnig. En nochtans alles glimt er van netheid, van de blank-gekalkte zoldering, door de ophangende speeltuigen piepend, tot op de tegelsteenen, glad-glijdend als een wintersche slibberbaan. En de musch wippend in de muit, van op 't dwarsstokje van beneden naar 't dwarsstokje van boven en van dit naar 't drinkpulletje, en van dit naar 't eetbakje, klappend luchtig met de vlerken, krast zijn eensilbige kreten uit, sjirp... sjirp... met gelijk-afgemeten tusschenpoozen van rust, en dan weer opnieuw beginnend onvermoeibaar, immer lustig in zijn ingebeelde drukte.

Sjirp... sjirp... sjirp...

Binnen zit de oude heer Balde een uiltje te vangen. Een dikkerd. Nu opent hij traag de oogen en geeuwt en men ziet geen kaken op zijn gelaat, 't is net een olie-koek die in tweeën barst, in twee manehalfronden, vet-spottend. Zijn handen beginnen te trommelen op zijn dikken buik, welvend als een biervaatje boven de kwabbige billen, die spannen in 't nieuw-modische broekje of ze er in gegoten waren. Aldoor trommelen zij een jagend-fantastischen stapmarsch, en telkens als de mollige vingeren neertikken, kleuren de wakke toppen vinnig -

geel, plotseling, wittend weer en dan rood-vlammend. Zoo'n kleine, gezette, ouderwetsche kabouter, die oude heer Balde! Zijne haren grijzen krullend-dik op zijn kop, zijn volle, flets-vleezig maangezicht, schijverond, lacht met een geijkten lach, die met plooitjes in de gezichtspieren geprent staat, onuitwischbaar. Zijn oogen pinken achter twee vleeschwalletjes, als kleine glazen stuiters. En zijn zeemzoete, siroop-fluitjes-lange stem kruipt bedaard uit zijn knevelloozen mond en valt geleidelijk uit in ruisching van zomerregentje, malsch.

- Half acht voorbij...

De klok ratelt maar door en de oude heer Balde mijmert van zijn zoete dingen. Straks zullen de knapen uit de bewaarschool weer naderstrompelen met hongerige oogen, ongeduldig als kleine duivelkes. Ineens zullen ze daar zijn met hunne snoepige gezichten, boffend de cent omhoogstekend in een waan van millionnair. En dan, dan zal de rol van Balde beginnen en zijn lachende bol zal over de winkelbank heenbuigen, met gemaakte, potsierlijke gebaren:

- Dag, Jefke, Caroluske, Martientje! Heel de compagnie! Goeden dag, bonjour, bonjour, bonjour!!

Daarna, leuk:

- Kababbelkes, hè?

Een zware stilte hangt in 't winkeltje, over de borstels aan de wanden met hun roerlooze stekels, droomerig zwevend om al de snuisterijen heen. En Balde hoort zijn hart dansen, als aan een koord, daarbinnen, en in de soezerigheid valt een vage vrees aan zwarte dingen over hem.

- Fien... Fien!...

- Ja, wat nu weer?

Ze wil al naderhompelen met haar witten voorschoot, maar Balde schiet al vol verzekering en geruststelling op. 't Was niets, niemendalle: zoo maar een zotte gedachte, een slag van den molen, zoo...

Fien moet het hare dan er ook tusschen-uit klepperen:

- Ik geloof dat er ééne van uw vijf op wandeling is...

En Balde, sussend en doodbedaard:

- Wel mogelijk... mijn gevel is op boodschappen uit!

Het plechtig uur naakt. Balde spant reeds 't oor. Ze zullen komen, de gehelleblokte kleintjes. De straat slaapt nog in vervelende

eenzaamheid en zonneschijn stoeit op de doodstijf opreuzende burgershuizen met groote begordijnde vensters. Daar valt een schaduw op de ruit: twee kerelkes. Ze leggen hun handen op 't vensterhout en turen zoo met gragen blik alle glazen potjes af, daarin de lekkernijen lokken, soms wijzend met de vingeren. En hun oogen gaan nu naar binnen kleven aan de ontrolde plakbeeldekeslinten, die daar neerbengelen, aan de zijden, als reepen uit een tooverlantaarn. Nu wriemelden ze nog verder, hun oog valt op 't kalme, bespiedende gezicht van 't oud heerke Balde, dat al gewenkt heeft, vriendelijk-lachend. In een wip zijn ze binnen en de centen tingelen in een smak op de winkelbank, gebiedend:

- Plakbeeldekes, heerke!
- Mij: een aapken-op-een stok, heerke!

Hij heeft zijn ronden rug al gewend naar de speeldingen toe:

- Goed, mijn snoezige kinderkes, brave deugnietjes!

't Spel gaat volop aan gang. De kudde ratelbonkt nu onafgebroken nader, altijd eender geklopper op de straatsteenen: ze schilderen aan de deur, betwisten elkander 't gedeelte van 't venster: ‘tot daar voor mij..., tot daar voor u...’ Eenigen houden er een razenden wedren op na: 't gehamer klettert, ze draven als jonge veulens, ze werpen de borsten vooruit, de hoofden in den nek, met de klak in de hand, en al de spankracht komt te pas in den loop. Wie zal er 't eerst bij 't heerke Balde zijn? De klompjes vliegen langs weerszijden op en neer, ze klotsen, de eene kletter-klinkend als een gebarsten klok, de andere nieuw, ploffenddof als een zwaar gewicht. Heel de straat is vol gerammel en geraas, gefluit en gelawaai van kinderstemmen, en in een wenk vliegt 't alles te gaar bij Balde binnen. Ze hunkeren daar nu allen voor de winkelbank - nauw zoo hoog als die - en stooten en duwen en wringen als plaaggeesten en ze steken de handen op met de cent er in en ze rekken, en roezen verwardelijk en luid, meisjes en jongens dooreen:

- Een karmel, heerke!
- Een suikerstaf, heerke!
- Een babbelaar op 'n stok, heerke!

Dan, een der wedrenners:

- Gerief mij eerst, heerke! Ik ben de eerste hier geweest!

- 't Is niet waar: ik was de eerste, heerke!

Ze twisten en tweedrachten en dringen naar voren. Hun mondekes schreeuwen open in frischrood vleesch, en ze staan daar zoo schoon allemaal te zamen, heel die jeugd met de bloemige uitbundigheid, die stuift als een lustige wolk om hen heen. Hun tandjes elpenbeenen uit, en al dat gesnater en getater is als van jonge muschjes, te hoop gedromd in het nestje en maar piepend met wijdopgespalkte bekken goudgeel-belijnd, als de oude komt aanfladderen met een versche, wringende rups, als lokaas vooruitgestoken. En Balde ziet dat met klare ogen aan, zijn mond lacht wegkrimpend en 't is nu als een gleuf in zijn smoutebol-gezicht, een gleuf met een rondheid in de kanten, net zoo de geldspleet op een winkelbank. Alsdan meent hij het waarachtig druk te hebben, te druk. Hij is als een ziel die op de pijnbank ligt. Hij snokt over de winkelbank heen, over de glazen kasten met suikerdingen volgetast, den scheidenden vrede-arm breed uitgebreid:

- Allo, niet allemaal te gelijk! Maar mijn lekkere kameraadjes toch... Elk op beurt... Ik heb ook maar twee armen aan mijn lijf... Hola... stilte, kadeekes... kadeekes!

En zijn woorden razen weg in 't gewemel en gewoel als in een bosch vol toeterend windgeblaas. 't Klein republiek-gerammel gaat zijn gang. Twee stumperds staan daar al gereed als vechtersbazen met vonkel-oogen om een moderne knotspartij met de klompen aan te vangen. Hun armpjes zwaaien.

- Zeg het nog eens, snotter!
- Jawel ik, boschaap!
- Drekbeer!
- Stilte! buldert Balde radeloos door de scheldpartij heen en hij trechtert zijn mollige handen om den mond: stilte!

't Baat allemaal niet en waarachtig, de slagen gaan vliegen. Alsdan draait het bloed in zijn lijf om; hij verliest den kop, staroogt-bleek naar binnen toe. Hij schettert uit als met gillen:

- Fien... Fien... Fien!

Ze stormt nader in allerijl met haar witten voorschoot met vierkante plooien, trippelend. En links en rechts duwt ze het groepje vaneen, dat daar reeds als een kluwen garen aaneenstrengelde.

- Wat zijn dat nu voor gemeene kuren? Weest eens braaf gij

allemaal, hé? Mijn zoete kusventjes, zoo en moogt ge toch niet losduivelen opeen-aan lijk de wilden, hê! Foei dan! Wat zou maseurke nog zeggen!

Haar haren liggen op haar hoofd samengeplakt in een zwart netje. En nu, na den storm, monkelt haar gelaat als een zonne, en ze heeft een geweldige leute als ze Balde beziet, onnoozel in zijn getergdheid vol radeloosheid en beteutering. De ruzie schijnt met den slag geëindigd. De kortstondige veete is vergeten; vrienden en vijanden hunkeren nevenseen nu, bedaard en wijs; de eene groep bestormt Fien, hangt aan de plooien van haar voorschoot, de andere plaagt 't heerke voort, dat, zijn gewoon zalig nietsdoen gewend, nu meent voor een bende kleuters zich op te offeren.

- Fien, een piepje!
- Suikerklitskes, heerke!
- Een siroopfluitje, Fien!
- Heerke, een staf zoethout om op te knabbelen!

En, verscheidene reizen achtereen, langs weerskanten:

- Ja! Ja! Ja! Ja!...

En nu is de groote handel van den centenwinkel volop aan gang. Balde en Fien moesten wel honderd handen hebben om gauw genoeg de wenschen van het grage volkje te voldoen, dat brandt van ongeduld met dien centenrijkdom op zak. Onder alle mogelijke kinderdingen in wordt nu gesnuffeld en gezocht. De nota-boekjes van tien bladzijden, met grauw-harig, grijs papier worden te berde gebracht; men koopt potlooden met een-dag-durende schrijfstof, van without, ze brokkelen als men scherpt; beeldrollen met tien portretjes van kwasten en zotten, klowns en zatlappen om op de handen te plakken; suikeren fluiten, kousbanden, sirooptuitjes die lange, glimmende draden laten neersijpelen, en die men lekkerbekkend uitzuigt: tollen, griffelen, verfdoosjes; dikke, roode babbelaars op stokjes, zuurbollekes met veelkleurige tinten, strepen en glansen; miltblokjes, menteschijfjes, hostieblaadjes; vijgen, Amerikaansche vijgen, apenootstukjes[1]; suikerkersen, kriskoekcentjes[2]; plakleerkes om steenen meê uit den grond te trekken; knikkers, kogels, kaatsballen, brillen met gekleurde

(1) Kokosnootstukjes;
(2) jus de réglisse.

glazen... alles aan den geringen prijs van een cent. En Balde en Fien gaan en komen; hun handen glijden over de glazen, langs de papieren en linten, onder de glazen der kasten, soms zelfs moeten ze naar buiten gaan om 't gevraagde te vinden, door een koppig klantje geëischt. En altijd komen de jonge snaken binnen: 't is als een processie-gang. De groote schouwvensters lokken hen niet, ze stappen die voorbij met smadende blikken vol minachting. Hier zijn ze in hun schik en meester; hier kunnen ze gemelijk, vrank, brutaal-af vergen naar hun goesting. En 't water borrelt hun uit de tanden, hun oogen blijven begeerig opgespalkt, oogen groot als monden, die wel alles zouden verslinden in hun goedsjeugdige vraatzucht, en waarin de heerlijke dag spiegelt als in een waterke, druipend-vochtig. De groote snoep is begonnen, en de gretige tongen gaan al als hongerige raspen strijkend op en af langs al 't lekker, dat ze elkander hartzeer barende toonen en aanprijzen.

...Zoo zakken ze nu traagjes af, naar de bewaarschool toe, in troepjes. De suikerdingen knellen ze in de knuistjes al likkend. Ze meten ze soms, welke babbelaar is de langste nog; ze wedden en ruilen om 't meeste goeddoen en den besten smaak. En Balde staat nu op de zulle voor, hij aait de kinderkes hunne krullende zijdelokken, hij helpt hen omzichtig van den steen te stappen. En zijn stem klinkt lustig:

- Adjuus... brave snoeperkes! Salu Djefke, Caroluske, Martientje! Appelkes-van-mijn-oogen, jongskes, jongskes, valt maar niet, past goed op voor karren... Bonjour... bonjour!

Zijn er zusjes en broertjes samen, dan raadt hij aan:

- Hè, ventje, neem zusje met de hand, hè! Zoo, zie zoo: dat is braaf, dat is braaf!

En dan blijft hij met kinderlijken lach lollig naturen, tot ze zwenken, om den hoek der straat. Zijn oogen stralen van genoegen, zijn mond lacht en Bij donkert weg naar binnen, waar hij Fien lodderoogend op de schouders tikt:

- Goede zaakjes, Fien!

Ze trippelt pruttelend achter de winkelbank uit, geveinsd kwaad, om zijn gestadige boert, waaraan maar geen einde komt, als ze meedoen wil. Balde staat pal, tuurt rond naar al zijn waar, al zijn

speelgoed en versnaperingen. De zoetigheid bedwelmt hem, nevelt als een zomerochtendmistje om hem, geurend, en slaperigheid tintelt stillekes door heel zijn leden. Reeds steekt de wisschen zetel zijn blanke armen lokkend uit, en 't muschje knapt op de zaadjes, dat de droge schillekes wegspritsen door de draadjes uit. Balde rekt zich, hij steekt zijn armen wijd-uiteen, en zoo staat hij nu, een amerijtje, als een monsterachtig dikke kristusmensch, wien 't kruishout wacht. Hij is moede van al dat lang getob, hij zal maar wat rusten gaan, nu niemand hem storen komt. 't Zal heet worden vandaag dat de kraaien in 't geblaarte gapen. De zon zit haar duivelsche zomerwoede bot te vieren op de stralendwitte straatmuren, geweldig.

Een kleine, bleeke schaduw deemstert voor de ruit.

- Wat nu nog? Een kruiper, een achterblijver?

Hoog-benieuwd loert Balde door de neerbengelende plakbeeldekeslinten heen. Daar staat een graatmagerige mizerie-lijder van een rakker zich zelven 't water in den mond te spuiten van begeerte; hij blikt naar alle kanten toe, en zijn oogen wenden en wentelen maar rond naar klein en groot, naar karmellen en bollen en speeldingen, die daar, achter dit klare glas, hunne bekoorlijkheden uitstallen, tartend. Zijn gelaat is doorschijnend bleek, zijn oogen blauwen week weg in de kassige holten, en de lompen hangen hem te wiegelen aan zijn broek. Balde's gemoed schiet vol. Hij zelf heeft nooit kinderen gehad. Hij beseft maar vaag nog de groote vreugde die ze baren, en de zalige stonden, die ze een gelukkige vader, een juichende moeder bezorgen; maar hij Is, in zijn kinderloosheid, een razende kinderzot; hij draagt legioenen van die deugnietjes, die appelkes-van-zijn-oogen, die snoezelige snoeperkes in zijn gevoelige ziel om. Hij kent ze zoo goed en lacht en leeft met hen en zijn heele uiterlijk heeft iets kinderlijks en zoets en teeder-stils. Hij kucht eventjes, kijkt nog toe.

De stumperd heeft zijn vinger in den mond gestoken, en zijn oogen vloeien uit over de breede glazenflesschen vol suikerbollen. Zijn gedachten gaan naar Balde. Wat moet 't heerke toch wel gelukkig zijn en rijk, dat hij zoo'n schat van babbelaars heeft, van alle soorten en grootten, die danig lekker zijn! En dat hij geen enkele cent heeft, en moeder zoo straatarm is, en al zijn kameraadjes des morgens naar hier heensnellen om snoepwaar...

De kerktoren grommelt acht slagen uit, die traag door de steedsche dommeling vallen.

De rakker voelt als een elektrischen schok in zijn lijfje. 't Moet weg, naar school, hij is zeker de laatste! Hij gaat, en gaande kijkt hij naar 't venster om, als kleefden zijn blikken daarbinnen ergens aan bollen en milt vast. 't Nat borrelt in de ooghoeken van Balde op, hij kan niet meer.

- Hè! Ventje... Kereltje... kom eens hier!

Het slofvoet nader, verlegen. Hij, in een wenk, heeft een der glazenpotten vast, pakt met een vuistgreep in den hoop, en duwt hem den zak vol suikerbolletjes dat er eenige op de gladde steentjes rollebollen, als knikkers. Balde raapt ze op, hij steekt ze hem bij de andere.

- Daar: mond open: een lekkere miltkarmel!

't Ventje snakt er heen en loost onder 't knabbelen een langen zucht van zaligheid. En Balde, met dikke propkeel:

- Wat zegt ge nu?

- Merci.

Daar rolt hem een traan uit de oogen, nu hij den knaap ziet eten en knabbelen met vollen feestmond, hij die zoo weinig van die waar onder zijn hunkerende, gretige tandjes kon leggen! En Fien, om al dat gedoen benieuwd, waagt 't even een stap uit de keuken naar voren te doen, met bedillend gelaat;

- Wat is dan dat hier voor een geraas?

Hij gaapt haar aan en lacht domweg, gelukkig. Hij stikt in de eindeloosheid van zijn weelde. Maar Fien begrijpt er toch niets van, meent hij, kort en goed.

- Wat het is? Ja, de musch was uitgekomen, ziet ge. En, en... ja, ze vloog zoo onbehendig in een suikerpot zonder deksel, dat ik ze seffens weer beetpakte... Dat is 't heel spel, en 't heel geraas...

Ze begluurt hem, spottend, met vinnige oogen.

- Zoo, ja... ja, zoo: een musch op twee beenen en met een jongensgezicht, die ge bollekes en karmellen in bek en pooten stopt... Neen, ik heb kijkers om niet te zien, hè?

Hij herasemt, met groote verbazing:

- Och, Fien, 't was toch zoo'n sukkelaar... zoo'n arm schaapje...

Zijn stem smeekt zacht. Maar ze is zonder meer al weggeschoten, als naar gewoonte, en daar fladdert hier nog iets na, als een witte wimpeling van de vierkante plooikes van haar blanke voorschoot. Balde lacht tersluiks naar alle dingen om hen heen, die gezien hebben in roerlooze, bewonderingsvolle spioennerij, tot wat edele, brave daden hij bekwaam is. Hij weet zelf niet meer, hoe 't zoo ineens kwam, zoo snel vooral, zonder denken noch nazinnen: klap! daar hebt ge ze alle, ventje, kadeeke! En zijn dikke hand doet vannieuws het groote gebaar in de lucht, trillend.

Een zware ledigte vol bedwelmende hitte, opkletsend tusschen de spierwitte muren, is de doode straat, zonder menschen noch geraas nu. Weer zweeft zacht als een geest door alle speeldingen, achter de winkelbank, tusschen de suikerglazen en over heel de wemeling van de uitgestalde snoepwaar de geheimzinnige stilte, waarin men lang luisteren kan naar zijn eigen adem. Balde voelt hoe de zwaarte van zijn opgeblazen dik lijf hem 't gaan en staan lastig maakt, en een natheid dringt uit de poriën van zijn huid. 't Zal weer een zonne-geduivel en geflakker geven vandaag! Nu kraakt de wisschen zetel onder den plofval van zijn gevleesd lichaam, dat in etensvolheid en begeertensvoldaanheid roerloos tegen de rugleuning helt. Over het blank, breedopen boordje - Balde's geliefkoosde dracht - puilt de twee verdiepingen dikke hals met de kwabben overballend, flets; de oogjes, als groenglazen stuiters, pinken flauw weg achter de oogwallen; de ouderwetsche kabouter, 't heerke der snoezelige snoeperkes, dommelt; zijn handen trommelen op zijn op-en-neergaanden buik een lustigen, jagend-fantastischen stapmarsch, en als de mollige vingeren neertikken kleuren de toppen vinnig geel plotseling wittend en dan weer roodvlammend. Hij kucht eens, gluipt soezerig rond, en prevelt met een werktuiglijke knikke-bolling:

- Ventjes, kadeekes: tot middag...

Daar ronkt een snorvlieg binnen over de snuisterijen heen, nu en dan azend. 't Muschje dopt zijn bekje in 't drinkpulletje, steekt 't kopje op, laat de drup zakken. 't Klappert met zijn zachte vlerken dat 't nat in zilveren regen sprinkelt. En, na dit frisch badje, huppelt het van stokje tot stokje, eentonig weer de zaadjes opknappend in de muit, en 't spot in de groote stilte: Sjirp... sjirp... sjirp...

LEO STEPPENBACH.

Een Reisindruk.

We stonden, mijn vriend Richard en ik, op het hoogste punt van het lieve stadje Chimay, dicht tegen de Fransche grens. Van ons weg, drumden de huizen malkander naar beneden: al de schaliedaken waren treden van een groote, onregelmatige trap. Hier en daar blonk er een dakje in den zonneschijn als een verblindende spiegel... Geen gerucht, dan soms het verwijderde schokken eener kar... Nevens ons bloeide een vlier, en de zoete geurengolven stroomden door de frissche meilucht.

Maar dieper dan het stadje, heel ver, tegen den horizont, strekte zich een breede, blauwe lijn uit: het woud, waarin, wie weet waar, de abdij der Trappisten zich moest bevinden, ‘Kom, Richard, laten we gaan naar de Trappe, 't wordt tijd.’

We daalden naar het stadje. We gingen voorbij de klare waters der ‘Eau blanche’, een nietig rivierje, dat rond het zware, ruwe rotsblok slingerde, waarop het kasteel stond der prinsen van Chimay. We kwamen - door een dubbele rij huizen, eigenaardig met steenblokken gebouwd - op de groote markt, waar zich oprichtte de zonderlinge kerk uit romaanschen, gothischen en byzantijnschen stijl. Juist speelde de kleine, oude beiaard een huppelend deuntje in korte, afgekapte, zilverhelle nootjes. En 't was, in dien namiddag van meielucht en licht, met het oude, luttel gespel van dien beiaard, op dit plein, dat sinds eeuwen bijna niet is veranderd, de melancholische herinnering aan de verre middeleeuwen, toen de rijke prinsen van Chimay en hun kasteel, dat ginder stond geschraagd door zijn hooge rots, het meesterschap voerden over de kleine menschjes hier en hun lage huizekens.

‘Laten we gaan, he,’ zei Richard.

We gingen wat verder en namen de tram naar de Trappe. Wel-

dra stoomden wij weg, achter ons latend het stadje, badend in zonnelicht. We reden langs magere velden, hier en daar doorsneden door een dreef zwarte boomen, tot we kwamen te Forges. Daar stond het huis, waar eens Verhaeren verbleef, toen hij zijn ‘Moines’ bezong en situeerde in die ruwe, leiachtige streek met haar droge weiden en haar kolossale wouden en haar nare waterplassen... Maar zachtjes, zachtjes aan stoomde de tram verder... We kwamen in het woud en 't was opeens een frissche verandering: alles was nieuw en zacht; teer groen leefden op de boomen de eerste opengebarsten botten. Reusachtig stonden hier en daar de eiken, kaal nog en voorzeker wachtend, met kalme berusting, op het wonder, dat elke Lente brengt. Hun zwarte stammen met dikke, ruwe uitwassen en knobbels, waren van verre verkenbaar nevens de sierlijke, blanke berken en de rijzige beuken. De zon, spetterend door de luttele bladeren, trilde en leefde op den rooden en rossen grond in blijde plekken goud.

‘O mijn vriend, het is zóo goed hier,’ sprak Richard, ‘van avond keeren wij terug door 't woud, met ons tweeën, te voet...’

We verlustigden ons met het gespeel der zonne in alle hoeken van 't woud, met den vorm van een boom, den forsigen, kloeken bouw van een zwaren tak, met het gekwetter van een vogeltje hier en daar. En 'k zag hoe Richard die vormen in de lucht nateekende en ze beminnend streelde met zijn lange, blanke handen... We zeiden beiden niets meer, stil doorgenietend een weinig bekende weelde.

Langs een machtige dreef, wemelende zijbeuk van de woudkathedraal, gingen we naar de Trappe. We belden aan. Een oude monnik, in bruine pij, met uit-stekende slaapbeenderen en extatische oogen, kwam opendoen en leidde ons, na een welkomsgroet, in de bezoekerszaal, die gansch witgekalkt was en kaal, met een enkel boekenkastje en een groote tafel. Wij uitten den wensch, het gesticht te mogen bezoeken, en bereidwillig leidde ons de oude monnik door de zwijgende kloostergangen. Wij zagen de eetzaal, waar, op twee lange tafels, in regelmatige lijnen, de kommen stonden voor het eenvoudig avondmaal van straks. Er was iets strengs, iets kouds in die zaal, er was iets treffends in den eenvoud dier naakte, witgekalkte muren. Wij zagen de slaapzaal met de kleine alkoven der monniken. Het bed was

klein en hard. Er nevens, aan den wand, hingen de koorden met knoopen voor de sombere zelfkastijding der zwaarmoedige broeders. We traden in de boekerij, - heiligdom, waar drie broeders gebogen zaten over zwijgende boeken - en in de kleine kerk, de eenige versierde plaats, maar versierd met eindelooze liefde en toewijding.

De monnik toonde ons dan de bakkerij, en de brouwerij, en de schrijnwerkerij, en de smis... En alle monniken - zwijgend knikten ze ons welkom en ernstig, ingetogen werkten zij voort, - hadden hetzelfde iets op hun wezen, een waas van diepe teruggetrokkenheid en zachten weemoed en zoet vertrouwen en immense liefde, een waas, dat ik zelfs vond bij de monniken, die in de schuren werkten, bij den jongen kloosterling, die de koeien oppaste. We gingen een poosje buiten en zagen den grond rondom de abdij, den schralen, drogen grond, met hardnekkigheid gescheurd en vaneengereten door den volhardenden ploeg der monniken... We keerden weer in de vreemdelingenzaal...

Ik hadde zoo gaarne willen opgaan in het leven van die zwijgende monniken met trage gebaren en extatische oogen, en 'k voelde zóo een eerbied, zóo een liefde voor hen... Toch dook het klaar besef van een onmogelijkheid in mij op en daardoor een weemoed om een der vele dingen, die men ongenaakbaar weet...

De monnik, die ons leidde, Frère Innocent, schonk ons uit een oude, steenen kruik van het donkere, schuimende bier der Trappisten, maar hij zelf dronk niet. Wij spraken... En als van zelf kwam het gesprek over Verhaeren, dien we, sedert een paar uren, opriepen in den geest, Richard en ik, en wiens ruwe, machtige verzen ons vreemd in de ziel ruischten.

‘Oui, Verhaeren’, zei de monnik. ‘Il a écrit à propos de nous, n'est-ce pas? C'est beau, l'art... Mais c'est vain.’ Zijn stem klonk ons vreemd toe, stoorde ons bijna... 't Was een oude stem, als uit een sprookje, en die stem zei ons ware, brutale dingen... ‘Et je compare Verhaeren, épris de beauté, à un pauvre papilion qui volerait, le soir, vers une lampe brûlante...’

We zwegen. Ik bekeek Richard, dien ik zoo goed kende met al zijn dorst naar schoonheid, wiens zware verzen ik zoo juist had gelezen in ‘La Belgique Artistique et Littéraire’ en zag, hoe hij verbleekte. En ik herinnerde mij het masker van Verhaeren, ik zag dien

kop vóór me - evenals dien eenigen keer, toen ik hem waarlijk kon bekijken: op een grijzen Allerzielendag, op het kerkhofje van St-Amands, bij het graf zijner ouders -, zwaar was dit hoofd gebogen en de lange snor was razig om den willigen mond getrokken, de wind speelde met een dikke haarlok op het voorhoofd. En ik verbeeldde hem mij als dien wilden, roekeloozen, grootschen Dom Balthazar onder de zachte monniken - die heilig leefden om heilig te sterven, klein niet, sluw niet, maar wel eenvoudig en heel naïef als in de middeleeuwen, wachtend naar het schoone uur des doods... Frère Innocent verstond Verhaeren niet... En toch waren zijne opvattingen heel diep...

Hij zei nu weer, heel langzaam en als droomend: ‘Tout est vain, sauf la foi... Tout est vain... La vie entière est vaine...’ Mijn blik ging naar dien monnik. Ik zag zijn mager, doorschijnend wezen, met de vurige, reine asceten-blikken. Ik zag de ruige pij om zijn afgeleefd lichaam, den zwaren paternoster en de knoopenkoord om zijn middel. Hij sprak ons prevelend, met zijne dunne, aristocratische lippen boven zijn tandeloozen mond...

Wij gingen toen, na bedankt te hebben, want het werd avond. We wandelden door de breede dreef, en toen we ons omkeerden, zagen we de abdij staan, grootsch en vurig in het zonnelaaien. We gingen verder, latend achter ons het zwijgende, tragische leven der monniken. En toen dacht ik weer aan onzen geleider... O, die verzen van Verhaeren, zóo juist op Frère Innocent toepasselijk:

> Tu es l'extase et la candeur, tu es l'exemple
> Et le foyer d'araour. Si nous étions encor
> Les moines embrasés des moyen-âges d'or,
> Nous baiserions le bord de ta robe de bure,
> Nous bénirions tes mains calmes qui transfigurent....

De avond in het woud was zacht en goed... Takken en bladeren zeefden late zonnestralen, donkerroode zonnestralen, en het bosch scheen in een toovergloed te staan. En steeds voelde ik Verhaeren diep ruischen in mijn ziel:

> Connaissez-vous ces beaux soirs d'or
> Où les anges voilent les yeux du jour?...

En meteen dacht ik weer aan die abdij, die Trappe met haar stille monniken... en het leven, dat niet ‘vain’ kon zijn...

Mijn vriend draaide zich naar mij toe: wij hadden allebei dezelfde gedachten en bekeken malkaar diep in de oogen, tot we er zagen hetzelfde klaar geluk om genoten schoonheid, met de bede aan malkander, die schoonheid toch niet uit te spreken in banale woorden, maar samen, zij aan zij, en zwijgend, verder te gaan door het avondwoud.

FRANZ DE BACKER.

Dal tegen Berg.

Aldoor, altijd en overal
tegen de Bergen vocht het Dal.
Eeuwen liet het zich schenden en schaden,
plagen en plukken, belasten, beladen;
verkropte het, saam met hun haat en smaad,
als dong en als drek hun zonden en kwaad;
eeuwen droeg het gedwee naar boven
al d'oogst van zijn akkers, al 't ooft uit zijn hoven,
hongerde 't zelf in gebrek en nood,
om vet te mesten de Reuzen groot;
eeuwen lang, door der Bergen heren,
liet het zijn dochters schaken, schofferen....
Eindelik liep de maat eens vol.
Tandenknarsend, van wraaklust dol,
stormden de Dalen de hellingen op,
bezetten er elke kop en top,
en op elke burg en van elk altaan
lieten zij kraaien de rode haan....
En zij braken aan scherven de macht en de trots
van de Bergen, ‘de Groten bij gratie Gods!’
Dagen laaide daarboven de brand!
Vrij, beneden, lag 't lage land,
en d' as, die van boven nederwoei,
zette het dal in groenende bloei....

Aldoor, altijd en overal
tegen de Bergen vocht het Dal....
Overal, de wereld door,
was het de Berg, die het pleit verloor....

POL DE MONT.

Van den Vuurdood gered.

Mijn dochter riep: - ‘Van onder 't stof der jaren
- In letterlijken zin -
Heb ik iets opgedolven!’

't Waren
Cahiers met verzen in.

En ik,
Vol schrik:
‘- Dat heeft de schoonmaak nu op zijn geweten
Hoe heb ik zóó iets niet in 't vuur gesmeten!’

En zij: - ‘Misschien
Mag ik eens zien?’

- ‘Het loont de moeite niet. 'k Bespaarde
Te lang die monsters zonder waarde.
Maar nu... er hoeft niet veel gepraats:
In 't vuur er mee: daar is hun plaats.
Het is een bundelken cantaten...’

- ‘Moet ik het ongelezen laten?’

Och, een... cantatensmid is zwak.
Dus - open ging het pak
En 'k sprak:

I.

Hier is er eene: DROOMEN. Zie,
Het is de lof der Fantasie,
Die in de lange, bange nachten,
Des menschen lijden komt verzachten,
Zoodat men 't grievend leed
Vergeet.

't Is duister - en 't is middernacht.
Ge hadt dat zeker wel verwacht?
Zoo niet zoudt gij het kunnen hooren:
't Slaat twaalven op den klokketoren.
Daarna, als eenig aardsch geluid,
Klinkt nog de stem van den *haneken-uit*.
De rest doen *englen en demonen:*
Dus boven- en onderaardsche tonen.

Een *vrouwe* droomt, verrukt, van d'echtgenoot,
Die... haar ontrouw is en verstoot.
Een *engel*: Hecht daar geen geloof aan! Neen!

De *waker* dan: De klok slaat één.

Een *moeder* droomt: Nu is mijn zoon genezen!
En ach - 't zal dra het einde wezen:
Wee, o wee!

De klok slaat twee.

Een *ander* - ja, 't wordt langs om sterker -
Droomt van de vrijheid... in zijn kerker.
Het *koor* alweer: Slaap ongestoord
En droom uw roze droomen voort.

De klok slaat drie.

Dàn komt van zelfs een symphonie
Van zulken aard dat men gewaar wordt
Dat het allengskens klaar wordt.

Kloosterlingen
Zingen
Kalm
Een psalm.

In 't eind zijn al de menschen wakker.
Hexameters klinken op wei en op akker:

Alles is Logen op aard!...
Wel liefelijk zoet zijn de droomen,
Maar... hoe bitter de smart,
die des morgens ons wacht bij 't ontwaken!
't Lachende droombeeld verzwond...
en zoo voort, en zoo voort, en zoo verder.

II.

Op 'tzelfde droomenthema
Is nóg hier een poëma:
DE DROOM DES SLAVEN. Hm! Zien wij het in.

Een koor van bromstemmen is het begin.
Daarna een solo: de droomende slaaf.
(Hij droomt in verzen, - bijzondere gaaf!)

Wie buigt zoo teer
Zich mijwaarts neer
En ontneemt mij die knellende boeien?
Die stroom van licht dien ik zie vloeien, -
Die wondre glans die mij omringt, -

Die zoete stem die mij in de ooren zingt...
Wat wil men dan met mij?

Geesten: Vrij! Ge zijt vrij!

Wat doet de slaaf nu hij vrij is? Wel, -i
Gaat eerst bij zijn moeder, daarna bij zijn Nelly:

Gij deedt mij elke foltring tarten.
Gij zijt de koningin mijns harten.
(Bemerk hoe lief
Die genitief!)
Ik kniel voor u - een slaaf alweer,
O Nelly, Nelly teer!

Ge vat het zeker? Bij 't ontwaken
Zal hij een wanhoopssolo slaken.
Maar nù nog niet.
Eerst een reciet!

De zonne zendt een zee van goud
Op berg en dal, door wei en woud...
Daar klinkklankt de ure van 't ontwaken,
Waarop de schoone tooverdroom
Voor naakte waarheid plaats moet maken.

En *hij*: O, nu schiet alles mij te binnen!
't Was slechts begoochling mijner zinnen,
Een droom, eilaas!

En *allen* nu, zoo slaven 'lijk slavinnen:
Wanneer daagt voor ons eens het hoogste geluk, -
De schoudren bevrijd van het knellende juk?

Een optocht hier van slaven - voor orkest:
Dat vinden de toondichters altijd het best.
En een *koor van wijsgeeren* nog, voor het lest:

Eeuw van beschaving en licht,
hoe lang nog duldt gij die schande?
.....
Op dan, volkeren, op,
ontroerd door het droombeeld des slaven:
Volkeren, 't is in uw macht,
dien droom tot waarheid te maken.

Ja wel, mijn kind, wis en waarachtig:
Zóó schreef men cantaten, vóór - en na tachtig.

III.

Wilt gij nu iet
Op historisch gebied?
Ge antwoordt gezwind: Ja!
Hier is GALESWINTHA.

Een optocht van ruiters. Het *koor* maakt den lof
Van de schoone, die trekt naar vorst Hilperics hof.
Maar tusschen het koor
Dringt klagend de stem van de *berggeesten* door:
We ontwaren,
Gevaren
In 't duister verschiet.
Ga niet, ga niet!
Galeswintha, arrem kind,
Waarom bleeft ge niet in den lande?
Hier toch werdt ge alom bemind,
En dáár wacht verguizing en schande!
Galeswintha, arrem kind!

Hier was vrede, hier was heil
En liefdrijke zorg te alle tijden.
Fredegonde is wulpsch en veil

En zal u den voorrang benijden.
Hier was vrede, hier was heil.

Die stemme schokt haar in 't gemoed.
Maar zij moet voort. *Het koor:* Zij moet.

De moeder.
Dra scheiden bergen ons en zeeën.
Omhels mij nogmaals liefdrijk teer.
Aan de overzij der Pyreneeën
En vindt gij geene moeder meer.

Verlangt gij naar de rest nog veel?

Recitatief, in 't volgend deel:

De Frankische krijgers? Ze vloeken en drinken
En laten onteerende liedren weerklinken
Door 's konings hof heen.
Daar heerscht en gebiedt Fredegonde;
En de echte vorstin sluimerde in op haar sponde,
Vergeten,
Versmeten,
Misacht
En alleen.
.....
Middernacht.
Straks zal men Galeswintha worgen.

Zeg, kind, zoo wij de rest maar borgen?
Neen?

IV.

Nummer vier is NIOBE, de trotsche.
Ook dàt is iets van klinkt het niet, het botse.

Amphion, Thebe's vorst, komt aan het hof
Van Tantalos en zingt, verrukt, den lof
Van Niobe, wier hand hij het durft wagen
Te vragen.

Tantalos.
Hij weze welkom, Thebe's vorst,
Aan de oevers van den Hermos.
Breek' hem ter eer, uit volle borst,
De groet van 't gansche heir los.

Krijgers.
Heil u, heil u, vorst van Thebe,
Die der Muzen gunst geniet!
Wellekom, beroemde koning,
In het Lydisch rijksgebied!

Amphion krijgt algauw nadien
Mejuffer Niobe te zien.
Hij vouwt zijn handen samen, zucht,
En geeft zijn gevoel in een sapphicum lucht:

Niobe, betoovrende Tantalide,
Niobe, wier n a a m mij reeds lang door 't brein spookt,
'k Zàg u thans! En nu zal uw onweerstaanbaar
B e e l d mij vervolgen.

Niobe, zoo blank als de blanke lotos,
Niobe, bekoorlijke koningsd o c h t e r ,
Wees voortaan het heil van mijn volk en word nu
V r o u w van een koning.

Zijn zoetste wensch krijgt zijn bekroning.

O voer mij langs de blauwe zee
Naar de oevers van d'Asopus mee,
Waar gij regeert als Thebe's koning.
Aldus zingt *Niobe.*

In aller ijl
Klinkt het in *koor* natuurlijk: Heil!
Heil de schoone Niobe,
Die Amphion mocht bekoren,
Die voortaan in wel en wee
Hem zal toebehooren!

Niobe's moeder.
Mijn kind, 'k zal u mijn tranen snaren,
Ofschoon 't mijn hart, dat u zoo lieft,
In al zijn vreugde bitter grieft
U henen te zien varen.
Gij kwaamt, - gij gaat: het is der goden wil.
Als Hymenaios u komt wenken
Om u een vorstentroon te schenken,
Dan kreunt het hart der moeder stil.
Maar Niobe, aleer gij gaat,
Hoor nog mijn welgemeenden raad!
Het is, eilaas, weldra te laat.
Wat ook ze u geboden,
Tart nimmer de goden
In overmoed,
Blijf needrig en goed.
'k Heb vaak voor u gebeden en geweend:
Uw trots is in uw hart versteend...

Priesters.
Heerscher van den Oceaan,
Hoor ons aan!

Uw drietand brengt de woeste baren
Bij wilde stormen tot bedaren.
Op uwe onmeetbre zee,
Poseidon, bescherrem Niobe...

We zijn te Theben in deel twee.

Volk en Priesters.

De goudgelokte Apollo
Neemt deel aan Leto's feest.
Nooit zijn de zonnestralen
Zoo mild, zoo hel geweest.
Laat klinken nu de cither
Als hulde en eer aan haar,
Wier schoot ons heeft geschonken
Een goddlijk tweelingpaar.

Doch *Niobe* verjaagt de menschen:
Zij zou voor zich die hulde wenschen.
Haar past die, zegt ze, zevenmaal wel meer,
Omdat zij zeven zonen
En zeven dochteren kan toonen.
Apollo schiet die allen neer.
Gramschap, woede, stervensreutel en de rest,
Vlucht der massa, onweer - schildert hier 't orkest.
Bij 't vuisten ballen, 't handen wringen
Gaat *Niobe* nu anapesten zingen:

Verachtlijke tweeling vol giftigen wrok, -
Vervolge u de haat eener moeder!
Komt, treft mij nu ook maar en lescht uwen dorst
Met stroomen van bloed en van tranen.
Verraderlijk broed van een tijgergeslacht,
Ik loochen en vloek uwe godheid!

Priesters.

Keer uwe woede, godenpaar,
Ondanks die woorden, af van haar!
Zij heeft gelasterd, niet geweend:
Haar trots is in heur hart versteend.

Niobe.

Die woorden!... Oh!... 'k Zou needrig zijn en goed,
Bedwingen mijnen overmoed!...
En - 'k heb gelasterd, niet geweend:
Mijn trots is in mijn hart versteend.
Doch thans - o wreede, maar gerechte goden,
Laat nu mij weenen bij mijn lieve dooden.
Laat stollen mijn bloed,
Verdorren mijn veezlen,
Verstijven mijn lichaam,
Maar weenen mijne oogen,
Eeuwig, eeuwig,
Vol smart en rouw.

Zij wordt een rots, waaruit steeds tranen wellen.

Het *volk*, dat nu niet langer heen moet snellen:

Dropple de traan van berouw
steeds voort uit de oogen van rotssteen.
Gruwelijk wreed, maar gerecht
was de straf der toornige goden.

.....
Tranen van grievende smart,
bloedrood als de zon bij het zinken,
Wisschen wel nimmer het leed,
dat de hoogmoed wekte op onze aarde.
.....
.....

POL ANRI.

Noodtoestand.[1]

I.

De wet beschouwt als *onrecht* de aanranding, de krenking der rechtsbelangen, wier behoud voor de maatschappij en voor den mensch onontbeerlijk is. Onder deze rechtsbelangen welke door de wet beschermd worden, noemen wij de openbare orde, het leven, de gezondheid, de vrijheid, de eerbaarheid, het vermogen.

Dat deze rechtsbelangen niet mogen aangetast worden, leert ons het menschelijk geweten; en van jongs af aan wordt het ons ingeprent.

Als de schooljongens vechten, berispt hen de onderwijzer en zegt: Het is verboden elkander te slaan, zijnen evennaaste te mishandelen. De tien geboden Gods leeren: ‘Met wil of met werken slaat niemand dood.’

Neemt het kind snoeperijen weg, dan zal de moeder het terechtwijzen; en de zedenleer herhaalt: ‘Wacht u van stelen of onrechtvaardig leven.’

De mensch voelt, hij weet, dat de schending der hoogste levensbelangen op straffe verboden is. Doch niet in alle omstandigheden is de grens tusschen het rechtmatige en het onrechtmatige duidelijk door het menschelijk geweten aangewezen.

Moeilijke, twijfelachtige gevallen kunnen zich voordoen; één daarvan is *noodtoestand*.

(1) Het hierna volgend opstel is de samenvatting eener voordracht gehouden te Antwerpen, den 23 October 1910, bij de opening van den 3^{den} jaargang der Afdeeling ‘Hooger onderwijs voor het Volk’, ingericht door den Antwerpschen Tak van het Algemeen Nederlandsch Verbond. Wie meer over het onderwerp wenscht te vernemen, gelieve eene uitgebreidere studie, verschenen in de *Revue de Droit Beige*, 1911, te raadplegen.

Noodtoestand *(casus extremoe necessitatis)* is het geval waarin de mensch door het noodlot gebracht wordt en waarin alléén het begaan van een feit, over het algemeen als misdrijf omschreven, toelaat een rechtsbelang te vrijwaren of een plicht, door de wet voorgeschreven, ten uitvoer te leggen.

Het klassieke voorbeeld is dat van twee drenkelingen, die worstelen om het bezit eener plank, welke slechts één van hen kan dragen.

Wij zullen eenige gekende gebeurtenissen aanhalen, die het begrip nog duidelijker zullen maken..

In 1816 vergaat het Fransch oorlogschip ‘Medusa’ op de westkust van Afrika. 28 schipbreukelingen, waarvan 15 gezond en 13 andere ziek zijn, redden zich op een vlot; zij hebben geen ander proviand dan 40 flesschen wijn. Ten einde het langer te kunnen uithouden, werpen de gezond geblevene schepelingen hunne kranke medemakkers over boord; het gevolg van dit zoenoffer was dat de overgeblevenen werden gered. Zij hadden zoo vreeselijk geleden, dat men er niet eens aan dacht ze strafrechtelijk te vervolgen.

In eene andere omstandigheid van denzelfden aard was de uitslag omgekeerd. Den 5 Juli 1884, tusschen de Kaap de Goede Hoop en Australië, op 1600 mijlen afstand van het vasteland, zinkt de ‘Mignonette’; 3 matrozen en een scheepsjongen ontkomen in een bootje, doch zij bezitten niets anders dan 2 pond rapen en één duif, waarvan zij twaalf dagen leven. Den 20^{en} dag doodt een der matrozen den zieken jongen, en allen voeden zich met zijn bloed en zijn vleesch. Den 24^{en} dag na de schipbreuk worden zij aan boord van een Duitsch vaartuig geheschen, dat naar Engeland vaart. Daar staan zij te recht wegens moord en worden ter dood veroordeeld. Doch Koningin Victoria zet de doodstraf in zes maanden gevangenisstraf om.

Voegen wij bij deze voorbeelden den diefstal van eetwaren, door hongerlijdenden begaan.

Daaruit kunnen wij nu afleiden wat onder noodtoestand te verstaan is.

Noodtoestand is de botsing tusschen twee beschermde rechtsbelangen, welke niet gelijktijdig kunnen blijven voortbestaan, en waarvan het een noodlottig aan het ander moet opgeofferd worden; in den rechtsstrijd, die daardoor ontstaat, kan alléén het plegen van

een misdrijf een der rechtmatige belangen, welke in den rechtsstrijd begrepen zijn, doen zegevieren.

Het begrip, waarover wij hier handelen, wordt in de algemeene grondbeginselen van ons strafrecht niet voorzien; doch in enkele bijzondere gevallen wordt er melding van gemaakt.

Het gaan, het rijden over eens andersmans besloten erf is toegelaten wanneer de openbare weg ontoegankelijk is; en de nalatige gemeente is tegenover den benadeelden eigenaar aansprakelijk.

Het dooden van dieren, *in geval van nood*, wordt door de wet uitdrukkelijk veroorloofd.

In dezelfde omstandigheden is de overtreding der zondagsrust niet strafbaar; en, wanneer een der aanstaande gehuwden in doodsgevaar verkeert, is de huwelijksinzegening door een priester, vóór het voltrekken van het burgerlijk huwelijk, toegelaten. Van het noodsein in de spoorwegrijtuigen mag gebruik gemaakt worden om den trein te doen stilhouden, als de omstandigheden het vereischen.

Noodtoestand dient wel onderscheiden te worden van noodweer: in het eerste geval staat recht tegenover recht; noodweer, integendeel, veronderstelt eene wederrechtelijke aanranding welke men rechtens niet verplicht is te dulden, en welke men aldus mag afwenden, ter wering van het door de aanranding ontstaan gevaar.

Bij ontstentenis eener werkelijke regeling van noodtoestand, heeft de rechter tegenwoordig geene andere uitvlucht, om de straf uit te sluiten, dan het inroepen der overmacht.

Maar wij zullen dadelijk inzien, dat beide gronden van strafuitsluiting niet volkomen overeenstemmen.

Terwijl de dader, in geval van overmacht, gedrongen wordt door eene kracht aan welke hij niet kan weerstaan, zoodat hij, alléén tengevolge daarvan, deed wat hij anders had nagelaten of naliet wat hij anders had gedaan, is het zoo niet gelegen wanneer hij door de zucht tot zelfbehoud een strafbaar feit pleegt, ter afwering van een dreigend oogenblikkelijk levensgevaar: hier is de keuze tusschen het doen en het laten niet volkomen uitgesloten; wèl is de keuze beperkt; doch de dader staat tusschen het lijden, het uithongeren, het sterven, het *niets doen*, langs den eenen kant, en het *misdoen* langs den anderen kant.

In geval hij niets doet, offert hij zich zelven op; handelt hij om aan het noodlot te ontsnappen, dan krijgt een somtijds onedel gevoel de bovenhand; het egoïsmus zegeviert, behalve wanneer naaste betrekkingen of vrienden geholpen worden.

Welke zal nu de oplossing van dit tragisch vraagstuk zijn?

II.

Noodtoestand heeft in alle tijdperken en bij alle volken het menschdom bekommerd.

De Romeinen lieten het dooden van den evennaaste toe in geval van nood. Ik zal mij tot eene enkele aanhaling bepalen:

Is qui aggressorem vel quemcunque alium in dubio vitoe discrimine occiderit, nullam ob id factum calumniam metuere debet (C. ad legem Corneliam de sicariis IX, XVI).

In geval van brand, was het afbreken van een aanpalend gebouw toegelaten, ten einde te beletten dat de brand zich zou uitbreiden.

De *lex Rhodia* wettigt het overboord werpen van eens anders goederen om het schip of de manschappen te redden.

De Roomsche Kerk heeft altijd de zonde, in noodtoestand begaan, kwijtgescholden. De Boetverordeningen schenken vergiffenis aan den nooddruftige, die eetwaren of kleederen steelt, alsook aan den dader, die, in geval van wederrechtelijken aanval, eenen onschuldigen doodt(1).

In het Canoniek Recht gelden spreuken als: *Quod non est licitum lege necessitas facit licitum* en *necessilas non habet legem*.

De Germanen hebben altijd de leer gehuldigd, dat de nood den mensch boven het gewone peil van het leven verheft. Hunne leus was: *Noth kennt kein Gebot; Jeder ist sich selbst der nächste; Noth sucht Brot wo sie es findet; ein Notschlag kein Totschlag; ein besser Recht ist Leibesnot als Herrn Gebot*, enz.

Joost van den Vondel, in ‘Gijsbrecht van Amstel,’ schrijft ook: *De nood breeckt wet*.

(1) Dr F.W.H. WASSCHERSCHLEBEN, *Die Bussordnungen der abendländischen Kirche*

Bij de Franschen bestaan twee uitdrukkingen die elkaar schijnen tegen te spreken, doch die in den grond overeenstemmen: *Nécessité fait loi* en *Nécessité n'a pas de loi*.

Aldus heeft de volkswijsheid sinds lang de rechtsvraag opgelost, welke wij hierboven gesteld hebben.

III.

De wijsgeeren en de rechtsgeleerden hebben er ook naar gestreefd om de strafuitsluiting in geval van noodtoestand te rechtvaardigen. Maar hunne uitleggingen zijn altijd mislukt, omdat zij eene algemeene oplossing wilden geven aan het vraagstuk, dat veelzijdig is en van verschillende standpunten dient beschouwd te worden.

Het gaat niet aan, in de onderscheidene toestanden, welke zich werkelijk voordoen, immer denzelfden rechtsgrond voor de strafontheffing aan te nemen.

Het recht lijdt gestadig, wanneer men ééne en dezefde uitlegging voor alle gevallen van noodtoestand goedkeurt; verdeeling en onderscheiding zijn noodzakelijk.

Wij zullen de voornaamste leerstelsels, die over noodtoestand handelen, in korte woorden nagaan.

In Frankrijk, evenals in België, heerscht over het algemeen de leer der overmacht; doch wij hebben het verschil getoond dat bestaat tusschen de onweerstaanbare kracht, die alle mogelijkheid van anders doen uitsluit, en den noodtoestand, die of zelfopoffering of het plegen van een strafbaar feit oplegt.

Daarnevens ontmoeten wij de leer van de menschelijke onvolmaaktheid, die ons niet toelaat de heerschappij over onzen wil, in geval van noodtoestand, te behouden. Maar wie gevoelt niet dat de wet aan de zelfzucht niet altoos mag toegeven?

Het strafrecht gaat uit van het beginsel dat de mensch de heerschappij over zijnen wil steeds behouden kan en moet, zelfs onder den invloed der hevigste gemoedsbeweging; en, waar de werking de zedenleer niet voldoende is om den mensch van het plegen van misdeijven te weerhouden, versterkt en verzekert de strafwet de goede ge-

zindheid der burgers door de strafbaarstelling, die in zich zelve eene waarschuwende en afschrikkende kracht bezit.

Tegenover deze twee subjectieve stelsels doet men gelden dat de straf nutteloos is, omdat men met geene verstokte misdadigers te doen heeft. Het kwaad oefent geene aanlokking op hen uit; en bijgevolg bestaat er geen maatschappelijk gevaar dat dringend eene straf vereischt. Hij die onder den drang der noodzakelijkheid een misdrijf pleegt, behoeft niet verbeterd te worden; hij is, in de gewone omstandigheden van het leven, een normaal mensch. De straf is dus, tegenover hem, van alle nut ontbloot; en overigens, men bedenke welk overgroot leed zou moeten opgelegd worden om iemand, in geval van noodtoestand, van het plegen eens misdrijfs af te wenden.

Doch is het wel waar dat er geen leiddraad voor het menschelijk geweten noodig is, juist in de hachelijkste toestanden? De maatschappij heeft er altijd belang bij de wetschennis te beteugelen, en het is even onbewezen als onbewijsbaar, dat de straf den dader van het in nood gepleegde feit niet zou afgeschrikt hebben. Bovendien is de verbetering van den misdadiger de eenige uitwerking der straf niet; anderszins ware de tenuitvoerlegging der straf uitgesloten tegenover de ergste recidivisten.

Eindelijk is er nog eene leer die de strafontheffing steunt op de verhouding der twee in botsing geraakte rechtsbelangen, waarvan het hoogste dient gered te worden, terwijl het mindere opgeofferd wordt. In den ontstanen rechtsstrijd behoort de mensch niet lijdelijk te blijven; de maatschappij draagt hem tijdelijk hare rechten op, en laat hem toe te oordeelen over het behoud of het te niet gaan van de twee ongelijke rechtsbelangen.

Deze leer, zooals de vorigen, bevat een deel der waarheid en zal dienst doen, wanneer het materieele voorwerpen geldt; doch zij komt niet te pas in geval het te doen is om het al of niet bestaan van twee menschelijke wezens; want het is onmogelijk het leven van den eenen mensch met dat van den anderen te vergelijken. Hier en in soortgelijke gevallen kan de verhouding tusschen de twee tegenstrijdige belangen niet gewikt en gewogen worden.

Wij moeten ons dus onthouden van elke algemeene oplossing.

IV.

Laten wij, eerst en vooral, de grondbeginselen ten opzichte van het vraagstuk stellen.

Noodtoestand is eene uitzondering; slechts in buitengewone gevallen, wanneer een overgroot voordeel tegenover een klein nadeel staat, is zelfhulp, is zelfrichting gewettigd.

Noodtoestand verschaft overigens geen eigenlijk recht, doch alleen gedoogzaamheid. De gepleegde handeling blijft op zich zelve onrechtmatig, al is de dader niet aansprakelijk en de straf aldus uitgesloten. Minerva bedekt hare oogen met de hand; de Gerechtigheid werpt een sluier over haar aangezicht, omdat de mensch een onvolkomen wezen is en de zucht tot zelfbehoud zegepraalt over de zedelijke en wettelijke voorschriften.

Een recht kan alleen verleend worden, wanneer de strijd gevoerd wordt om materieele goederen welke met elkander kunnen vergeleken worden; en, verliezen wij niet uit het oog dat, zelfs dan, noodweer ten gunste van den aangevallene, van den aangerande niet mag ontkend worden. In de meeste gevallen, is de uitslag van den strijd niets anders dan de uiting van het egoïsmus, de openbaring eener afkeuringswaardige drijfveer. Tegenover derden, - naaste betrekkingen of andere hulpbehoevenden, - is het anders gelegen: hier hebben wij te doen met een edel gevoel.

Bij strijd tusschen twee plichten is de oplossing gemakkelijk: *Impossibilium nulla obligatio*. Een soldaat op post verneemt een voorgenomen moordaanslag; een getuige wordt, op denzelfden dag en op hetzelfde uur, voor twee verre van elkander afgelegene rechtbanken geroepen; in beide gevallen is eene wetschennis onvermijdelijk; doch de wet eischt het onmogelijke niet, en aldus zal alleen te overwegen zijn welke van de twee plichten moest in acht genomen worden om de belangen van de maatschappij te vrijwaren. Wij zullen over dit punt niet verder uitweiden.

In geval van strijd tusschen twee menschenlevens of tusschen het leven en de integriteit van het lichaam, schijnt de natuurdrift voor

zelfbehoud te zullen overheerschen. Doch men lette wel op dat hier geen recht verleend wordt, dat de strafuitsluiting haren grond vindt alleen in het onvolkomene van het menschelijk wezen. De maatschappij mag zich niet al te streng toonen, daar zij somtijds bij deze oplossing zal winnen; inderdaad, van de twee drenkelingen die om de enkele plank worstelen en welke beiden tot het verzinken gedoemd zijn, wordt er één behouden. Stelt u twee Alpinisten voor, aan één touw gebonden, waarvan de een in den afgrond rolt en de ander, na vruchtelooze pogingen om zijn lotsgezel te redden, eindelijk de koord dóórsnijdt: moet de zelfopoffering zoo ver reiken dat de ongedeerde zich zelven noodeloos zal prijs geven?

Nu klimmen wij verder op, en komen tot de erkenning van een recht. De strijd is ontstaan tusschen materieele belangen eenszijds en de hoogste levensbelangen anderszijds. Hier is het beginsel der evenredigheid aanneembaar; hier mag men besluiten tot het behoud van het hoogere belang boven het lagere. De eigenaar, de bezitter van het materieel voorwerp zal afstand doen van zijn recht ten behoeve van zijn evennaaste die in levensgevaar verkeert. De schipper aarzelt niet koopwaren over boord te werpen, ten einde het leven zijner manschappen te redden.

V.

Wij zullen nu meer in het bijzonder de aanranding van de personen, alsook de storing van de openbare orde en de schennis der zeden, nagaan.

De grond der strafuitsluiting is de zucht naar zelfbehoud, indien de vereischten van het maatschappelijk bestaan voldoening krijgen.

Wij herinneren het geval van de ‘Medusa’ en de ‘Mignonette’: de slachtoffers hebben hunne medegezellen van het lot bevrijd dat hun allen te wachten stond.

Doch de strafuitsluiting geldt niet tegenover soldaten, matrozen, pompiers, enz., die door hunne dienstbetrekking geroepen zijn zich voor anderen op te offeren.

Het beginsel van het zelfbehoud zal nog ingeroepen worden in geval van strijd tusschen de eerbaarheid, de vrijheid, de zedelijke zelf-

standigheid, langs den eenen kant, en het leven of de integriteit van het lichaam, langs den anderen kant. Klaasje Zevenster kan niet ontvluchten uit het huis van ontucht, waar zij hare eer zal verliezen, dan alleen door het doodelijk treffen of het vermoorden van de koppelaarster, aan wie zij haren sleutelbos ontneemt. In geval van wederrechtelijke vrijheidsrooving, mishandelt de gevangene zijnen wachter, ten einde los te geraken. Een onteerende brief wordt met geweld uit de handen van den drager gerukt.

Menigvuldige schakeeringen kunnen zich voordoen, naar mate van het overwegend belang en van de schuld of onschuld van de betroffene personen; doch de zucht tot zelfbehoud blijft de voornaamste grond der strafuitsluiting.

Wanneer de openbare orde of de openbare zeden in den strijd betrokken zijn, is de grond der strafuitsluiting gelegen in de verhouding, die tusschen de beide in botsing gekomene belangen bestaat. Eene vrouw vlucht, in nachtgewaad, uit een brandend huis; iemand treedt in eene herberg, na het luiden der politieklok, om eenen diefstal onmogelijk te maken. Er kan geen spraak zijn om de overtreders der wettelijke voorschriften, in deze beide gevallen, te vervolgen.

Welke zijn de vereischten der strafuitsluiting, waarvan wij hierboven gesproken hebben?

1° Het gepleegde feit moet, evenals bij noodweer, door de noodzakelijkheid geboden zijn. Zoodanig gebod bestaat niet, waar hij die zich in noodtoestand bevindt, het dreigend gevaar ook langs anderen weg gereedelijk kan afwenden, waar de hulp der openbare macht te zijnen dienste staat, waar hij deze slechts heeft in te roepen, om zich te beveiligen.

2° Het gevaar waarin hij verkeert moet oogenblikkelijk zijn; er is *periculum in mora*. Geene andere uitkomst is mogelijk; geene inroeping van de overheid is denkbaar.

3° Het gevaar moet ontstaan zijn buiten de schuld van den dader des misdrijfs. Tot den man die, door eigen schuld in noodtoestand gedreven, eenen doodslag begaat, zal de strafrechter zeggen dat het gepleegde misdrijf te wijten is aan de schuld door hem begaan, tijdens hij nog niet in noodtoestand verkeerde.

4° In de maat der mogelijkheid, moet er eene zekere evenredig-

heid bestaan tusschen het behoud van het bedreigde rechtsbelang en het gepleegde kwaad. Hiermee wordt rekening gehouden doordien wij vooronderstellen dat het bedreigde rechtsbelang het leven of de integriteit van den mensch is.

5° Het gepleegde kwaad moet van dien aard zijn, dat daardoor het dreigende gevaar wordt afgewend. Ondeugdelijke middelen zijn niet verschoonbaar.

6° De hulp, aan anderen verschaft, beperkt zich tot de bloeden aanverwanten. Wij hebben het recht niet om het noodlot van vreemdelingen af te keeren, om het op anderen te doen overgaan.

Daarenboven is de dader van het gepleegde kwaad schadevergoeding verschuldigd aan het slachtoffer of aan zijne erfgenamen: dat is een eisch der billijkheid, waaraan voldoening dient gegeven te worden.

Doch in den tegenwoordigen stand der wetgeving ware deze oplossing niet mogelijk.

Inderdaad, van het oogenblik af dat wij, in geval van noodtoestand, strafontheffing aannemen, vervalt daardoor de schuld van den dader; en het burgerlijk recht erkent alleen dan eene vergelding toe, wanneer het schadelijk feit zijnen oorsprong heeft gehad in nalatigheid, onvoorzichtigheid, onbedachtzaamheid, enz. Art. 1382 B. W., dat luidt als volgt: ‘De daad waardoor aan een ander schade wordt toegebracht stelt dengenen door wiens schuld die schade veroorzaakt is, in de verplichting om dezelve te vergoeden’, zou dus dienen gewijzigd te worden; en de wetgever zou zich genoopt voelen eene verplichting op te leggen zooals die, welke vervat is in art. 1320 van hetzelfde wetboek: De minderjarige beneden 16 jaar is strafrechtelijk niet verantwoordelijk, indien hij gehandeld heeft zonder oordeel des onderscheids; doch deze straffeloosheid belet niet dat hij, overeenkomstig art. 1320 B.W., aansprakelijk kan verklaard worden wegens de schadelijke gevolgen zijner daad.

VI.

Wij zijn eindelijk gekomen tot de aanranding van het eigendomsrecht ten bate van hoogere belangen.

Hier kan een noodrecht door de wet verleend worden, indien de maatschappij door den uitslag van den rechtsstrijd gediend wordt.

Iemand verbreekt de vensterglazen van een brandend huis om kinderen of zieken die daarin opgesloten zijn, aan de vlammen te ontrukken.

Een man, wiens kleederen vlammen, opent met geweld de afsluiting van eenen partikulieren tuin om zich in eenen vijver te werpen.

Een drenkeling klampt zich vast, ondanks den eigenaar, aan een voorbijvarend bootje.

De rechtshulp, de onderlinge bijstand, die de mensch aan zijnen evennaaste verschuldigd is, vereischen dat de eigenaar afstand doe van zijn recht ten voordeele van den in nood verkeerende of van hem die den vertwijfelde ter hulp snelt.

De maatschappij legt plichten op aan al de samenlevenden; het recht kan niet dulden, dat een overgroot belang te niet ga, indien het door de opoffering van een oneindig minder kan gered worden.

Het geldt hier dus de oplossing van een economisch vraagstuk: de beperking van het eigendomsrecht ten behoeve van hoogere belangen.

Bij openbare rampen, legt de wet aan de partikulieren de verplichting op om te helpen, om bij te staan (art. 556, 5°, Sr). Waarom zou dit wettelijk voorschrift geene verdere uitbreiding erlangen?

Het Nederlandsch strafrecht houdt daaromtrent de volgende bepaling in:

‘Art. 450. Hij die, - getuige van het oogenblikkelijk levensgevaar waarin een ander verkeert, - nalaat dezen die hulp te verleenen of te verschaffen die hij hem, - zonder gevaar voor zich zelven of anderen redelijkerwijs te kunnen duchten, - verleenen of verschaffen kan, wordt, indien de dood van den hulpbehoevende volgt, gestraft met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste 300 gulden.’

De memorie van toelichting rechtvaardigde deze bepaling in de volgende woorden:

‘De behoefte aan hulp kan in enkele gevallen zoo dringend zijn, dat ieder gehouden is te doen wat hij kan. Hij die een ander met den dood ziet worstelen en bij machte is hulp te verleenen, is daartoe

verplicht. Bij oogenblikkelijken nood moet de burger datgene doen wat de vertegenwoordigers van het openbaar gezag zouden verrichten, indien zij tegenwoordig waren. Van tijd tot tijd komen gevallen van den hier bedoelden aard voor; de bepalingen over het onwillekeurig veroorzaken van den dood of van lichamelijk letsel zijn ontoereikend en het volksbewustzijn ergert zich aan de straffeloosheid. Zoo werd o.a. voor eenige jaren in Frankrijk de enge redactie van art. 475 n^{o} 12 C. pén. betreurd bij gelegenheid van het ergelijk geval van een post rijder die onderweg een kind in een sloot zag verdrinken zonder iets tot redding te beproeven.'

Andere voorschriften van het Nederlandsch strafrecht luiden als volgt:

'Art. 474. De schipper van een Nederlandsch vaartuig die nalaat aan vaartuigen, schippers of opvarenden in nood zoodanige hulp te verleenen als waartoe hij bij machte is zonder zijn vaartuig, de opvarenden of zich zelven aan ondergang bloot te stellen, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste 3 maanden of geldboete van ten hoogste 300 gulden.'

'Art. 414. De schipper van een Nederlandsch vaartuig die aan vaartuigen, schippers of opvarenden, wetende dat zij in nood zijn, niet zoodanige hulp verleent als waartoe hij bij machte is, zonder zijn vaartuig, de opvarenden of zich zelven aan ondergang bloot te stellen, wordt, indien de nood het gevolg is van aanvaring of aandrijving met het vaartuig waarover hij bevel voert, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren.'

Niet alleen het volkomen weigeren van hulp, maar ook het onvoldoend hulpbetoon wordt strafbaar gesteld. Het kenmerk is steeds of de schipper datgene gedaan heeft wat hij in de gegeven omstandigheden doen kon. Hij moet zich niet door eene kleinigheid laten terughouden; eenig gevaar is allicht aan het hulpbetoon verbonden. Eerst wanneer zijne bereidvaardigheid hem zelven, zijn vaartuig aan ondergang zoude blootstellen, is hij niet gehouden hulp te verleenen.

Is de nood, waarin de schipper nalaat hulp te verleenen, het gevolg van aanvaring of aandrijving met het vaartuig waarover hij bevel voert, dan neemt het verzuim van hulpbetoon een zwaarder karakter aan, en wordt aldus de straf verhoogd.

Volgens art. 226 van het Duitsch burgerlijk wetboek, ‘is de uitoefening van een recht niet toegelaten, indien zij geen ander doel kan hebben dan een ander te benadeelen.’

De eigenaar moet dus afstand doen van zijn recht, ten einde anderen te helpen, ten einde hulpbehoevenden te bevrijden, uit den nood te rukken. Het egoïsmus wordt veroordeeld; de zedelijke verplichting: ‘Doe aan anderen wat gij zoudt wenschen dat u gedaan werde’, verkrijgt eene wettelijke toepassing.

Het recht op materieele voorwerpen is niet meer onbeperkt; het wordt dienstig gemaakt tot het algemeen welzijn.

In geval van nood, wordt dus het recht geschonken om zich van eens anders goed te bedienen.

Op dezen grondslag bouwen de art. 228 en 904 voort:

‘Art. 228. Hij die eens anders goed beschadigt of vernielt om van zich zelven of van een ander een gevaar te verwijderen waarmede deze zaak bedreigde, houdt op eene onrechtmatige daad te begaan, indien de beschadiging of de vernieling vereischt werden om het gevaar af te keeren, en indien de schade niet in onevenredigheid is met het gevaar.

Indien de dader van het feit het gevaar heeft veroorzaakt door zijn eigene schuld is hij verplicht tot schadevergoeding.’

Het geldt hier eigenlijk noodweer. Bij voorbeeld, een bouwvallig huis dreigt mijn eigen huis met instorting; deze wederrechtelijke aanval stelt mij in staat van wettelijke verdediging.

Doch art. 904 gaat verder; het luidt als volgt:

‘De eigenaar kan de inwerking op zijne zaak niet verbieden, indien dat onmisbaar is om een oogenblikkelijk gevaar te keer te gaan, dat onvergelijkelijk grooter is dan de schade welke daaruit voor hem kan voortspruiten.

Hij is gerechtigd om zich wegens de geleden schade te doen vergoeden.’

Het wederrechtelijk karakter van den noodtoestand verdwijnt; het gebruikmaken van eens anders goed wordt toegelaten; de eigenaar heeft alleen recht op schadevergoeding, zooals bij onteigening ten algemeenen nutte.

Het schadelijk feit is, in deze omstandigheden, geen misdrijf

meer; de eigenaar moet het gedoogen; het uitsluitend eigendomsrecht wordt beperkt.

Doen de wet stelt voorwaarden:

1° Oogenblikkelijk gevaar, een *damnum emergens*, niet een *lucrum cessans;*

2° Het gebruik van het vreemde goed moet onmisbaar, onontbeerlijk zijn;

3° Het gevaar dient oneindig grooter te wezen dan wel de schade verricht door de inwerking op het goed; dus geen noodrecht voor geringe, onbeduidende dingen, wèl voor het leven, de gezondheid der personen;

4° De noodwendigheid moet klaar vast staan; zijn mijne eigene middelen voldoende, dan bestaat geen noodrecht.

Bovendien wordt de schadevergoeding uitdrukkelijk erkend.

De eigenaar heeft altijd recht op wedervergelding.

Hij die geholpen werd is deze schadevergoeding verschuldigd.

VII.

Zoo zijn wij tot het slot dezer toespraak gekomen.

Het recht dient gewijzigd te worden; in Nederland, in Duitschland zien wij dat meer voldoening aan hulpbehoevenden verleend wordt, de eigendom beperkt wordt ten voordeele der noodlijdenden.

Is dat geen wonderschoon verschijnsel?

Het stroeve, sture Romeinsch eigendomsrecht: *uti et abuti*, gebruik en misbruik, is afgeschaft; het maakt plaats voor: gebruik ten behoeve en van den bezitter en van de maatschappij, waaronder begrepen wordt de nooddruftige enkeling.

De dageraad van het nieuwere recht breekt aan; de menschen zijn door broederbanden vereenigd, de zedenleer gebiedt: Bemin uwen evennaaste gelijk uw eigen zelf; maar nu komt de wet en maakt van de zedenspreuk eene wettelijke verplichting.

Waar geleden wordt, daar moet de evenmensch bijspringen om te helpen, om bij te staan.

Ik heb u willen toonen dat er leemten zijn in onze wetgeving; zij moeten aangevuld worden.

Door de eeuwen heen, onder alle luchtgesteltenissen, heerschte een vaag voorgevoel van hetgeen komen moest; de wetenschap van heden heeft het moeilijk vraagstuk van den noodtoestand opgelost. Het menschdom is verrijkt geworden, heeft daardoor eene aanwinst gedaan die niet te hoog kan geschat worden. Indien wij met vereende krachten samenwerken, dan zullen wij ook andere moeilijke toestanden oplossen, door datgene, wat in het volksbewustzijn berust, tot wet te maken.

Daartoe is onderlinge verstandhouding gewenscht; daartoe moeten wij ons richten tot de ziel der natie en haar overtuigen.

De samenleving schept plichten, die moeten nageleefd worden.

Volgens een Duitsch rechtsgeleerde, wordt het subjectieve recht slechts erkend wanneer en in zooverre het overeenstemt met het algemeen belang en met de partikuliere belangen van hen die in aanraking komen met dat subjectieve recht.

De zedenleer is in de wet doorgedrongen.

Als ik die nieuwe beginselen overweeg, dan is het mij, alsof ik in de verte een engelenstoet zag naderen: de seraphijnen en de cherubijnen, getooid in blank gewaad, en zwaaiende groene twijgen, - kleur der hoop, - komen statig aangestapt; en van den trans van uwen toren, hoor ik, te midden van klokkengeluid en bazuinengeschal, eene stem weergalmen, die uitroept: En een nieuwe wet is ons geboren, en haar naam is Broederlijkheid.

Geen rassenstrijd, geen klassenstrijd meer; vrede onder alle standen, liefde, verbroedering: waar nood is, daar moet geholpen worden.

H. DE HOON.

Stropdragers!

Gandavum laqueis gaudet.

De oudste spotnaam der Gentenaars is de vereerende benaming ‘Heeren van Ghendt.’ Wij treffen die aan in een gedicht van omstreeks 1438, getiteld: *De properheden van den steden van Vlaenderen*(1). Zij verdienden dien te recht, wanneer men de uitgebreide bestuurs- en rechtsmacht van Gent over zijne kastelnij beseft. In een manifest van 31 Maart 1452 verwijt Philips de Goede aan de schepenen der trotsche gemeente, dat zij zich als *heeren* betitelen(2) en uit hoogmoed die benaming in de opschriften hunner brieven gebruiken. Na den bloedigen slag bij Semmerzake, luidde dan ook een der bedingen van het strenge vonnis van Gaver, op 29 Juli 1453, dat ‘aengaende den placaten ende beslotene brieven van die van Gendt, die sy scriven aen de officiers van Minen Heere ende andre, sy sullen van nu voortan hemlieden beneden scriven, sonder den title te setten in de margie oft boven in 'thooft(3).’

Nochtans zien wij, in 1561, den Brugschen rederijker Edward de Dene in zijn *Testament rhetoricael* (blz. 61) den spotnaam van ‘Heeren van Gent’ herhalen, alhoewel wij weten dat die benaming sedert lang, althans ten minste sedert 1540, niet meer in zwang was. Maar het is voldoende den *Langhen Adieu* van de Dene met de pas vermelde *Properheden der steden van Vlaenderen* te vergelijken, om zich te overtuigen dat de rederijker eenvoudig het vijftiende-eeuwsch gedicht geparaphraseerd heeft.

(1) Laatst heruitgegeven door J.-Th. De Baadt, *Les Sobriquets des Communes belges* (Bruxelles, 1904), blz. 345.
(2) Gachard, *Documents inédits*, d. II, blz. 96-111; *Dagboek van Gent van 1447 tot 1470*, uitg. Fris, d. I, blz. 110.
(3) *Kronijk van Vlaenderen*, uitg. Serrure-Blommaert, d. II, blz. 203.

Wij herhalen het: toen De Dene schreef, was, sedert twintig jaar, het woord ‘Heeren van Gent’ door het algemeen bekende ‘stropdragers’ vervangen.

* * *

't Is dus meer dan drie en eene halve eeuw dat men de Gentenaars dien scheldnaam ‘stropdragers’ naar het hoofd slingert. Ondervraag wien ge wilt te Gent over den oorsprong daarvan, en men zal u antwoorden dat men dien akeligen titel verschuldigd is aan het erge vonnis van Karel V tegen zijne stadgenooten, na den opstand van 1539: onbarmhartige sententie, voegt men er bij, waardoor hij eischte dat de Gentsche hoofdmannen voor hem, met den strop om den hals zouden verschijnen en zijne genade afsmeeken.

Verschillende schrijvers, onder dewelke de opsteller der *Délices des Pays-Bas* (1697), hebben zelfs beweerd dat sinds dien de Gentsche magistraat veroordeeld was geweest om in de openbare plechtigheden den strop om den hals te dragen, ja, verzekeren dat de wethouders die gewoonte onderhouden hebben tot in 1791.

Het zal wel niet noodig zijn deze laatste bewering te weerlegden. Maar zelfs de algemeen verspreide en aangenomen meening, als zou de Gentsche overheid met den strop vóór Keizer Karel den voetval gedaan hebben, is eene dwaling, zooals reeds vroeger Voisin en De Potter ingezien hebben.

Laat ons de keizerlijke sententie van April 1540 raadplegen. Zij spreekt alleen van *Creesins* met den strop aan den hals: ‘Wy condempneren de voorseide van onse stede van Ghent te doen eerlicke amende ende beteringhe profytelic, te wetene dat scepenen nu jeghenwordich wesende van beede de bancken van onser voorseider stede met de pensionnarissen, clercken ende commisen, ooc notabel poorters die wij denommeren sullen, de deken van der weverye ende bedienden van den hueverdeken alle ghecleet met swarte kerels, ongheghurt, blootshooft, mitsgaders uut elcker neringhe zes persoonen, vyftich van der weverye ende ooc vyftich van den ghuenen die hemlieden noemden in de comotie *Creessins*, tot onsen verkiese, kuere ende denominatie, ende deselve Creessins den strop an den hals ende alle wesende in haerlieder lynwaet[(1)].’

(1) *Memorieboek*, d. II, blz. 201.

En zulks wordt gestaafd door het verhaal van den knieval op 3^{en} Mei daaropvolgende: ‘Eerst ghinck alvooren tot vyftich mannen, al in haerlieder lynwaet ende baervoets, elc met een strop an den hals. Daernaer quamen die van de weverie, omtrent de vyftich ofte zestich mannen, in 't zwarte, zonder strop, ende men dede hemlieden ontgurden als zy in 't Hof up de Plaetse quamen. Daernaer quamen die mannen van neeringhen, wel tot dry hondert steerck, al in 't zwarte alsboven. Daernaer quamen de poorters, ooc alsboven, tot ontrent veertich ofte vyftich mannen. Daernaer de commysen ooc alsboven; daernaer de secretarissen, schepenen van ghedeele, schepenen van der kuere, ooc in 't zwart laecken ende al sonder strop alsvooren[1].’

Zonder nog de gelijkluidende Fransche teksten door Gachard in zijne *Relation des troubles de Gand de 1540*[2] te vermelden, kunnen wij aanhalen den volgenden post der baljuwsrekeningen: ‘Payé à Jehan Corbeel, pour avoir livré les cordes de quoy on a faict les harts que les Cresens ont porté, en faisant ladite amende[3].’

Wie zijn die Creessins die zich zoo fel voor den keizer moesten vernederen?

Het *Memorieboek* gaat het ons vertellen op den datum van 4 November 1539, wanneer die naam voor het eerst in de Gentsche bronnen gebruikt werd:

‘Voor den Jacopynen was groot discoort, ende dat ute dien dat ter Colatie by trompetslaghe gheroupen waren alle de haechpoorters heerlic huus haudende, met huerlieder ghetraude gheselscipe, 20 jaer aut synde ende daer boven; deselve commende ten Jacopynen met grooter menichte, hemlieden wert daer den name ghegheven Creessins, ende midts der groote menichte, men wildese niet alle inlaten. - Die van de wet hadden den dekenen ghelast dat, als sy vergadert syn souden, dat sy senden sauden t'huerlieder assistentie uut elcker nerringhe vier personen om de voorseide Creessins te wederstane, dwelc een quaet avys was; nietmin, vele nerrynghe hadden hare mannen ghesonden by heere ende wet; ende die also commende voor den Jacopynen, ende de sciplieden, vleeschauwers ende viscoopers ende de yssu-

(1) Jan van den Vivere (1540), blz. 161.
(2) Aldaar, blz. 132, 156.
(3) *Relation*, blz. 500.

wers van der stede, soo had daer bynaer al qualic vergaen; want daer waren commen eenighe uut der Bogaerde van der weverye, ende seyden tot die haechpoorters die voor de Jacopynen stonden: ‘Creessin! Creessin! al syde hier versteken, compt by ons lieden; wy sullen u lieden verheffen[1].’

En het verhaal van den tijdgenoot Jan van den Vivere stemt overeen met dat van den ongenoemden opsteller van 't *Memorieboek*, om te staven dat de Creessins hagepoorters waren: ‘Daer wiert by dese haechpoorters ofte vreemdelinghen gheseyt: wy syn Creesins ende en mueghen binnen niet comen’. Verder luidt het nog duidelijker: ‘Als de voornoemde haechpoorters ofte anders gheseyt vreemdelinghen, die hemlieden daer eerst den name ghegheven hadden van Creessens, metten andere poorters meenden binnen te comen, soo reesser een groote beroerte[2].’

Hagepoorters of veldpoorters waren, zoo men weet, lieden van den buiten die zich in de stad hadden doen inschrijven en eene soort van mindere burgerschap verkregen hadden. Het waren meest ‘turfdraghers, metsecnapen, mesrapers ende alle andere van cleene importantie, seer aerme ende schamel lieden, die up de aelmoessen leven moesten, of die in gheene neeringhen ofte in 't ambacht niet vry en waeren[3].’

Dus was haagpoorterij dikwerf zinverwant met ‘vremd ghebouffe’ of ‘vremd ghepuepel’, zoodat de Creesins te vereenzelvigen waren met die daglooners van 't Gentsch kwartier, die de omliggende parochiën bewoonden, en die, na gewerkt of gebedeld te hebben, s'avonds naar den buiten terugkeerden. Echte Gentenaars waren de Creesins aldus niet; en 't zijn zij alleen die den strop hebben gedragen. Als nu ten dage de boeren van Melle of Meirelbeke, van Heusden of van Wondelgem de lollige Gentenaars, die het ten hunnent wat te bont maken, voor stropdragers uitschelden, begaan zij eene deerlijke vergissing en schenken aan onze stadgenooten eene beschimping die alleen op hunne eigen voorouders past.

Maar die verwarring hadden de Gentenaars van de 16e eeuw

(1) *Memorieboek*, d. II, blz. 161.
(2) Jan van den Vivere, blz. 110; *Relation des Toubles*, blz. LV.
(3) Jan van den Vivere, blz. 110.

reeds voorzien. Te midden van zijn verhaal van de ‘omaige’ of knieval voor Keizer Karel, onderbreekt Jan van den Vivere zich zelven en roept uit: ‘O strop! strop! wat suldi noch bloets costen ende hoe quaet heeft hy ghedaen, die desen raedt eerst upgaf, want er noch zo menich verwyt af commen zal, ende menighen dootslach daeromme sien ghebueren, dat deerlick ende claghelic wesen zal, duchte ick[1].’

Zelfs moesten de wethouders tegen die hoonende beleediging reeds maatregelen nemen twee maanden na den voetval: ‘Den 8 July 1540, was metten trompette verboden, wie hy waere, zich niet te vervoorderen te schimpen ofte te gecken ofte te verwyten in der eeuwicheyt, van het vonnesse dat den Keyser onlancx heeft uytghegheven binnen Ghendt van het draghen van den stroppe ofte anderssins, daer grooten twist af soude commen, als dootslaghen, vechtinghen, kivinghen ende andere saecken; soo wien daer d'eerste occasie af waere, soude ghecorrigiert worden metter doot, in exemple van andere[2].’

En de magistraat van Gent hield woord. Op 11 December 1554 werd de schipper Lambrecht Ghysbaert van Zoutleeuw, die aan de sluis te Harelbeke Gentsche schipliên voor stropdragers had uitgekreten, gegeeseld in schepenkamer en voor twaalf jaar uit Vlaanderen gebannen. Tien jaren later liep zekere Pieter Geeraerts dezelfde straf op. Een lieutenant werd voor 'tzelfde feit op 5 Augustus 1579 op de Koornmarkt opgehangen. En op 20 April 1588 ontstond er voor 'tzelfde scheldwoord tusschen Brugsche en Gentsche bootsknechten te Brugge een gevecht, waarin tien Bruggelingen en vier Gentenaars het leven lieten. Vermelden wij nog, om te eindigen, de harde vernedering, die de lijnwever Pieter De Meyere op 3 Oogst 1598 opliep, om gezegd te hebben dat ‘alle d'inghesetene deser stede al stropdraghers’ zijn.

Het zou ons niet moeilijk vallen, hier een aantal schimpliederen der 17^{e} en 18^{e} eeuw aan te halen, waarin de Gentenaars op min of meer pittige wijze voor stropdragers uitgescholden werden.

Ook teekeningen zijn bij de hand, waarin de stadgenooten van Artevelde met een weinig vereerend halssieraad afgebeeld zijn. Zoo eene oorspronkelijke ets, in het gemeente-archief te Mechelen bewaard en door J.-Th. De Raadt in lichtbeeld medegedeeld.

(1) Jan van den Vivere, blz. 161.
(2) Jan van den Vivere, blz. 186.

Deze gravure van 1687 verbeeldt, voor den Geheimen raad van Gheel (!), de Maanblusschers van Mechelen als eischers, tegen veertien Belgische gemeenten als verweerders, beticht gespot te hebben met de spuiters van den brand van St-Romboutstoren.

De satirische teekening die Gent verbeeldt toont ons twee personen, waarvan de eene in eene nederige houding, eenen strop in de hand houdt: Gent buigende voor Keizer Karel. Nopens dit paneel zegt de tekst:

> Gendt loopt onsen Brandt verkonden,
> Aen elckeen met volle monden:
> Dat sy peisen op den Strop
> Dat sy draghen aen den Krop.

Eindelijk zij het toegelaten hierop te wijzen, dat in den vreemdsoortigen spotnaam ‘Gentsche vliesheeren,’ die alléén voorkomt in den *Nieuwen Klugt Almanak voor 't jaer VII der Republiek* (1799), wij slechts eene leuke paraphrase van het gewone scheldwoord zien: de halsknoop of de strop wordt hier spottenderwijze vergeleken met den halsband van 't Gulden Vlies!

V. FRIS.

Mechanica en Philosophie.

De *astronomie* beschrijft de bewegingen der overgroote hemellichamen, en de *radiologie* gaat de uiterst fijne deeltjes na van de eensoortige grondstof, waaruit al het bestaande is opgebouwd. Tusschen beide staan de *physica* en de *scheikunde*, die middelmatige massa's, atomen en moleculen, tot het voorwerp harer waarnemingen hebben gemaakt.

De genoemde hoofdvakken der natuurkennis hebben dus eigene gebieden. Daar zij echter alle vier van mechanischen aard zijn, en de verkregen uitslagen door middel van een gemeenschappelijk eenhedensysteem weten uit te drukken, heerscht er over het geheele terrein de beste verstandhouding.

De steeds gevolgde onderzoekingsmethode is overigens de eenig-wetenschappelijke. Feiten worden opgemerkt, zorgvuldig waargenomen, wiskundig ontleed, en tot het opstellen van formulen en wetten benuttigd. Doet zich dan later een reeds onderzocht proces nogmaals voor, dan is de gang der verschijnselen voorop gekend.

Zegt men ons bij voorbeeld, dat een vallend voorwerp op een gegeven tijdstip eene gegeven snelheid bereikt of eenen gegeven weg afgelegd heeft, dan hoeven wij slechts de valwetten te kennen om de vaart van het voorwerp totaal te kunnen beschrijven, en om te weten welke snelheid of welke afgelegde weg met een willekeurig gekozen oogenblik overeenstemmen. Of vernemen wij dat een quantum rietsuiker aan de hydrolyseerende werking van een verdund zuur onderworpen werd, en bekomen wij tevens de noodige inlichtingen omtrent de sterkte van het zuur en den tegenwoordigen toestand van het systeem, dan kunnen wij ook voor elk verleden of toekomend oogenblik de toenmalige vordering der chemische verandering nauwkeurig berekenen.

Jammer is het te moeten vaststellen dat de vier hoofdvakken der

natuurwetenschap zich niet gelijkmatig en harmonisch ontwikkeld hebben. De scheikunde staat tegenover de astronomie, en zelfs tegenover de physica, merkelijk ten achter[1], en de radiologie is nog aan net wagen harer eerste schreden. Ook zal er nog veel water onder de brug loopen vooraleer al de eigenschappen der grootere agregaten uit die der moleculen en der atomen, en dan verder uit die der grondstofdeeltjes, zullen afleidbaar wezen; 't is te zeggen vooraleer de mechanica der stof in al hare verdeelingsgraden tot een enkele leer zal zijn samengevat. Wij zijn nochtans op goeden weg om dit verheven doel te bereiken, en mogen de hoop koesteren dat het werk van eenige menschengeslachten de nog voorhandene leemten zal kunnen aanvullen.

* * *

Wanneer nu de vraag opgeworpen wordt in hoeverre de wetenschap wel zou kunnen medehelpen tot de oplossing der groote vraagstukken betrekkelijk het wezen, den oorsprong en de bestemming van het Heelal en van ons zelven, dan zou men wel kunnen antwoorden: laten wij daar voor 't oogenblik niet aan denken, onze kennis der natuur is nog al te gebrekkig.

Wij mogen ons echter door het aangehaalde bezwaar niet zoo gauw laten afschrikken. Want, ten eerste, is de wetenschap niet bestemd om in den loop der tijden veel van *aard* te veranderen[2]. En, ten tweede, zijn er zekere deelen der wetenschap die reeds voor meer dan honderd jaren zoo meesterlijk bewerkt waren, dat zij inderdaad tot allerbelangrijkste philosophische beschouwingen aanleiding hebben gegeven.

Reeds Leibniz (1646-1716) schreef, in een antwoord op zekere bedenkingen van Bayle: ‘Il n'y a pas de doute qu'un homme pourrait faire une machine capable de se promener durant quelque temps par une ville, et de se tourner justement aux coins de certaines rues. Un esprit incomparablement plus parfait, quoique borné, pourrait aussi prévoir et éviter un nombre incomparablement plus grand d'obstacles; ce qui est si vrai que *si ce monde*, selon l'hypothèse de quel-

(1) In de zoo gewichtige physiologische chemie zijn de belangrijkste hoofdstukken nog in het geheel niet afgewerkt.

(2) Wel van graad, maar niet van aard.

ques-uns, *n'était qu'un composé d'un nombre fini d'atomes, il est sûr qu'un esprit fini pourrait être assez relevé pour comprendre et prévoir démonstrativement tout ce qui doit arriver dans un temps déterminé;* de sorte que eet esprit pourrait non seulement fabriquer un vaisseau, capable d'aller tout seul à un port nommé (en lui donnant d'abord le tour, la direction et les ressorts qu'il faut), mais il pourrait encore former un corps capable de contrefaire un homme.'

En Laplace (1749-1827) was van hetzelfde gevoelen, 'Nous devons envisager l'état présent de l'univers,' schreef hij, 'comme l'effet de son état antérieur, et comme la cause de celui qui va suivre. *Une intelligence* qui, pour un instant donné, connaîtrait toutes les forces dont la nature est animée, et la situation respective des êtres qui la composent, si d'ailleurs elle était assez vaste pour soumettre ces données à l'analyse, *embrasserait dans la même formule les mouvements des plus grands corps de l'univers et ceux du plus léger atome; rien ne serait incertain pour elle, et l'avenir comme le passé serait présent à ses yeux.* L'esprit humain offre, dans la perfection qu'il a su donner à l'astronomie, une faible esquisse de cette inteligence.....'

Uitvoeriger ontwikkeld, en critisch onderzocht, vinden wij dezelfde gedachte bij den physioloog E. du Bois-Reymond, in zijne beroemde reden *Ueber die Grenzen des Naturerkennens* en *Die sieben Welträthsel* (uit de jaren 1872 en 1880).

Du Bois-Reymond veronderstelt eene soort van zeer uitgestrekt maar toch niet onbegrensd wereldsysteem, dat uit een gegeven quantum van op velerlei wijze gedifferencieerde grondstof bestaat, en met eene zekere hoeveelheid energie begaafd is. Tegenover dit systeem plaatst hij eenen Geest die machtig genoeg is om met éénen blik den toestand van al de aanwezige stofdeeltjes te erkennen, en om door een stelsel van differentiaalvergelijkingen de bewegingen en onderlinge betrekkingen van al de deeltjes onmiddellijk uit te drukken. Die Geest, dien wij begrijpen omdat Hij slechts een soort van 'Uebermensch' is, zou dus in eens en voor altijd de volmaakte mechanische kennis bezitten van het Hem onderworpen systeem, en den algeheelen gang van al de mogelijke verschijnselen even goed weten te beheerschen

als wij de vaart van een vallend voorwerp of de vorderingen van eene scheikundige reactie.

Na dus de voorwaarden van het onderzoek te hebben vastgesteld, ondervraagt du Bois Reymond den hoogbegaafden Geest *over den oorsprong en het wezen van stof en kracht.* En om aan het verlangen van den interviewer te voldoen, stelt de Geest in zijne wereldformule t= - ∞[1] eene kunstgreep die Hem toelaat te vernemen welke van de volgende veronderstellingen met de waarheid overeenstemt: de stofdeeltjes waren in den beginne gelijkmatig verdeeld en reeds in beweging, of ongelijk verdeeld en rustend, of ongelijk verdeeld en in beweging[2]. De armzaligheid van de verkregen inlichting is klaarblijkelijk!

Historische feiten, integendeel, hebben voor den Geest geene geheimen. Ook zou Hij weten te zeggen hoe en wanneer in het hypothetisch wereldsysteem het eerste levend wezen ontstaan is, of tegen wanneer dit systeem door het theorema van Carnot met ijzigen stilstand bedreigd wordt; enz., enz.

Maar in erge verlegenheid geraakt Hij wanneer uitlegging verlangd wordt over een uiterst gemeen voorval: een dierlijk wezen ontvangt eenen indruk van buiten, en wordt dien gewaar. De Geest ziet wel hoe die indruk door een zintuig wordt opgevat, en door zenuwen aan eenen centraalreceptor medegedeeld; maar bij dit alles ontwaart Hij niets dan trillingen van organen en weefsels, bewegingen van atomen en moleculen....., en Hij verstaat niet hoe al dat gewemel *het dierlijk bewustzijn* voor gevolg heeft. Evenmin begrijpt Hij waarom zeker geloop en gestoot van stofdeeltjes in een menschelijk brein voorstellingen doet oprijzen als deze: ik zie, voel, riek, ik ben aangenaam of onaangenaam aangedaan, ik denk..., dus ik ben. In één woord, de Geest is een voortreffelijk mechanicus, maar den samenhang tusschen de mechanica der hersenen en hare psychische uitwerksels weet hij in 't geheel niet te vatten[3].

(1) ∞ is de mathematische voorstelling van het oneindige.

(2) Zij waren voorzeker *niet* gelijkmatig verdeeld en rustend; want dan ware de rust nooit gestoord geworden.

(3) Wordt een stuk ijzer aangewarmd, dan komen de atomen in snellere en wijdere trilling; en daarbij blijft het. Maar wanneer een dier aangewarmd wordt, dan is dit dier de toestandsverandering bewust, en vindt ze aangenaam of pijnlijk.
Het zou niet aangaan te veronderstellen dat zekere stofdeeltjes niet onverschillig zijn aan de hevigheid hunner trillingen, of aan hunne onderlinge ligging; want dan bleve het bewustzijn der deeltjes zelf te verklaren.

En nogmaals ontmoet Hij eene zeer groote moeilijkheid, wan neer Hem gevraagd wordt welke plaats in het mechanisch wereldsysteem nog overblijft voor ons zoogemeend *libre arbitre.* Want Hij kan er niet van uit te bekennen dat elke oogenblikkelijke toestand den gang der zaken voor een tijd-differentiaal *dt* volkomen bepaalt, en dus den volgenden toestand onvermijdelijk veroorzaakt. En daar deze aaneenschakeling der toestanden de geheele reeks der tijden omvat, schijnen de lotgevallen der wereld, en ook die van elk levend wezen, en van elk afzonderlijk stofdeeltje, sedert altijd en voor eeuwig vastgesteld. Ons zoogemeend *vrij denken en vrij handelen* blijkt dus louter inbeelding te zijn; menschelijke *verantwoordelijkheid* en *zedeleer* verzinken in het niet[1].

In hun geheel genomen, bevredigen du Bois-Reymond's besluiten noch onzen weetlust, noch onze zedelijke betrachtingen. Ook zijn wij er geenszins over verwonderd dat de verhandelingen van den Duitschen physioloog uitloopen op een ontmoedigd *Ignorabimus*, en een niet veel opgewekter *Dubitemus*[2].

* * *

Of die besluiten, niettegenstaande hunne heillooze gevolgen, dan toch afdoend en bindend zijn, is meer dan twijfelachtig. Want, om het interview te doen gelukken, heeft du Bois-Reymond den Geest geraadpleegd *over den gang van een zeer zonderling systeem*, namelijk van eene wereld die verondersteld wordt alom begrensd te zijn, en van alle omgeving volkomen afgezonderd.

Maar de gestelde voorwaarde is niet te verwezenlijken! Elk denkbaar systeem, bij voorbeeld ons zonnestelsel, moet dan toch in het Heelal ondergebracht worden, en maakt onvermijdelijk deel uit

(1) Het is, bij voorbeeld, sedert eeuwig vastgesteld (*fatum est*!) dat op zekeren dag, in zekere stad, een aantal menschen zullen vergaderen, en dat na de zitting allen lustig zullen gaan middagmalen, met uitzondering van éénen sukkelaar..... Deze zal er met eene terdoodveroordeeling van onder trekken, uit hoofde van eene misdaad die hij sedert eeuwig veroordeeld was te begaan!.....

(2) *Ignorabimus* = wij zullen nooit weten.
Dubitemus = laat ons twijfelen.

van het oneindige. Het kan door geene grenzen beschut worden tegen allerlei verre werkingen, noch tegen eenen gestadigen in- en uitvoer van stof en energie. Het bestaat niet op zich zelf, maar is aan invloeden blootgesteld die *uit het oneindige* stammen, en die de stelselmatige berekeningen van den Geest zouden in de war brengen.

Tegenover het wezenlijke Heelal geplaatst, zou de Geest op alle punten het antwoord schuldig blijven. Zijne streng-mechanische redeneering zou onoverkomelijke moeilijkheden ontmoeten.

* * *

Er valt hier nog op te merken dat wij, menschen, met onze mindere begaafdheden, er niet aan gewoon zijn de stelselmatige eenzijdigheid tot het uiterste te drijven. Wel is waar steunen wij onze redeneeringen bij voorkeur op welbekende feiten of toestanden; maar waar deze grondlagen ontbreken, plegen wij wel eens tot abstracte bespiegelingen over te gaan, of wagen wij het zelfs, aan eenvoudige gemoedsingevingen gehoor te verleenen.

Het procédé is misschien niet onberispelijk, en kan ons op het dwaalspoor brengen. Maar het is onontbeerlijk en wordt zeer veel, en somtijds op onbewuste wijze, toegepast. Het heeft overigens de verdienste, ons op zekere zwakheden van ons denkvermogen opmerkzaam te maken.

Wij zeggen, bij voorbeeld, dat de ruimte *oneindig* is, zonder er aan te denken dat wij slechts aan een gevoelen uitdrukking verleenen, en den inhoud van het gebruikte bijvoeglijk naamwoord niet grondig begrijpen. Wij zien wel, inderdaad, dat elke kubiekmeter een deel van de ruimte beslaat; maar wanneer wij in gedachte meters aan meters leggen, dan blijven wij toch altijd even verre van de grenzen (?) der onmetelijke ruimte.

En even onduidelijk spreken wij van den *eeuwigen* tijd: wij ‘ahnen’, maar begrijpen niet. Want zoo waar het is dat elk voorbijsnellend uur een deel uitmaakt van de eeuwigheid, zoo zeker is het dat het verloop van een denkbaar getal uren de eeuwigheid niet om het geringste verkort.

Tusschen het meetbare en het onmeetbare, tusschen het tijde-

lijke en het eeuwige, ontmoeten wij *kloven*, waar wij zelfs op geestesvleugelen niet over geraken.

* * *

Wanneer wij ons nu *als menschen* tegenover de werkelijkheid stellen, en alle middelen inspannen om de oplossing der groote vraagstukken te bevorderen, welke voldoening wordt dan aan onzen weetlust gegeven?

De wetenschap leert ons allerlei *betrekkingen* kennen tusschen de verschillende vormen der stof en der energie, boekdeelen van betrekkingen, bibliotheken van betrekkingen!... Maar de ware, de volstrekte kennis der natuur geeft zij ons niet. En zulks hoeft ons niet te verwonderen; want het wezen, de oorsprong en de bestemming van *het Heelal* omvatten de oneindige ruimte en den eeuwigen tijd, en reiken tot buiten de *kloven* die ons verstand afschrikken.

Maar juist uit onze onwetendheid kan eene beschouwing afgeleid worden, die waarachtig niet van belang ontbloot is. Bij enkel toeval, doel- en bestemmingloos kan de Natuur niet zijn; en *begrepen worden* moet zij ten minste! En daar onze onbevoegde waardeering niet in het gewicht valt, mogen wij ons afvragen: is misschien de Natuur zelve hare majesteit bewust? Of wordt zij begrepen door iets dat boven haar troont? Op eene der twee veronderstellingen moet het antwoord *ja* luiden.

En de *gedachte* dan? Wat weten wij daarover te vertellen?

Vooreerst zegt ons de dagelijksche ondervinding dat de werking onzer zintuigen en onzer hersenen voor een goed deel van mechanischen aard is. De lezer hoeft zich slechts zijne laatste verkoudheid te herinneren om tot de overtuiging te komen dat de stoffelijke toestand van het menschelijk brein op den geestesarbeid eenen zeer grooten invloed uitoefent. En het wetenschappelijk onderzoek besluit in denzelfden zin. De physiologen hebben gevonden dat de ontwikkeling van het denkvermogen gepaard gaat met die der hersenen, en dat de werkzaamheid der neuronen samenhangt met physico-chemische veranderingen der stof.

Maar de rede en het gevoel komen nog iets daarbij voegen, en laten ons vernemen dat de gedachte veeleer in verband staat met

de *hoedanigheid* dan met de hoeveelheid van het hersenwerk[1], en dat zij *naar mechanische maat niet kan geschat worden.*

In Goethe's *Faust* zegt Mephistopheles tot den scholier:

> Zwar ist's mit der Gedankenfabrik
> Wie mit einem Webermeisterstück,
> Wo ein Tritt tausend Fäden regt,
> Die Schifflein herüber hinüber schiessen,
> Die Fäden ungesehen fliessen,
> Ein Schlag tausend Verbindungen schlägt...

en de vergelijking houdt meer in dan men misschien zou vermoeden.

Nemen wij, bij voorbeeld, een Jacquard-getouw dat goed gesteld is. De kettingdraden liggen op hunne plaats, het spel der schietspoelen is geregeld, de cartons zijn juist gekapt en in goede volgorde gebracht. Laten wij dit getouw, dat met electrische drijfkracht voorzien is, eenen meter doek voortbrengen, dan worden daarbij een zeker aantal ‘joules’ in mechanisch werk, warmte en wrijvingselectriciteit omgezet, en tevens wordt een regelmatig weefsel verkregen dat, laat het ons veronderstellen, eene oprechte kunstwaarde bezit Brengen wij nu dit getouw in de war, door het regelloos verstellen van kettingdraden, inslagregulator of cartons, en laten wij het nogmaals eenen meter doek afweven, dan wordt wellicht evenveel energie verbruikt als in het vorige geval, maar het voortbrengsel is waardeloos. Tusschen de hoedanigheid van het doek en het verbruik van energie is dus geene verhouding waar te nemen.

Evenzoo gaat het met de ‘Gedankenfabrik’. Daar ook wordt energie ontvangen en vervormd, en daar ook worden ‘Verbindungen geschlagen’; maar het uitwerksel dier verbindingen, 't is te zeggen de gedachte, is buiten alle verhouding met de quantiteit van de ontvangene energie. *Gedachte is qualiteit*, en heeft geen mechanisch aequivalent.

Ja maar, zal men zeggen, om de hoedanigheid en de waarde van het Jacquard-weefsel te verzekeren is eene voorbereiding noodig geweest. De cartons, de ketting, de spoelenregulator, enz. zijn niet

(1) Somtijds gelukt het ons op korten tijd, en zonder moeite, veel en goed te denken. Somtijds is alle inspanning te vergeefs: de gedachten willen niet komen.

van zelf in goede schikking gekomen; en eerst en vooral moest een patroon worden vastgesteld.

Voorzeker, en al die toebereidselen hebben werk, zelfs geesteswerk, vereischt. Maar ook dit werk staat in geene verhouding met de waarde van het weefsel; want in de allermeeste gevallen is het niet veel grooter voor honderd meters doek dan voor éénen. En overigens heeft onze gedachtenfabriek juist dit eigenaardige, dat zij eene dergelijke voorbereiding niet vergt: zij werkt zelfstandig en *schept zelf haar eigen patroon!* Of zou men mij misschien kunnen zeggen welke cartonlegger daar in ons binnenste spookt wanneer wij aan het denken zijn, en met de grootste fantazij van een onderwerp overgaan tot een ander? Ik zelf zal het antwoord niet wagen, want ik voel dat ik op onvasten grond geraak, en bespeur de nabijheid van *gapende kloven...*

Ik aarzel nochtans niet te verklaren dat het mij voorkomt alsof onze geestbeheerder even geheimzinnig ware als het Heelal zelf, en in nauwe betrekking stond met het oneindige en het eeuwige. In alle geval is hij buiten het bereik van de ‘streng-mechanische beschouwingen’ waarmede men hem zijn *vrij-en-verantwoordelijk-zijn* zou pogen te betwisten.

SPEREMUS.

Het Nederlandse Volkslied.

Dr. H. Wirth, *Der Untergang des niederlandischen Volksliedes* (Den Haag, M. Nijhoff, 1911; XVI + 357 blz. 8°; 10 fr. 50 c.)

Een zonderling boek. Het is een soort van geschiedenis van het Nederlandse volkslied, maar eigenlik alleen een geschiedenis van de omstandigheden die de ontwikkeling van het volkslied gestremd hebben, tot dat ze het eindelik volkomen hebben doen ten ondergaan. Op die wijze krijgen we een geschiedenis van de letterkunde, - Maerlant en Boendale, de Rederijkers en Casteleyn, Hooft en Huygens, Vondel en Cats, Bredero en Bilderdijk, Multatuli en de Nieuwe-Gidsers, - ook een geschiedenis van de huishoudkunde en van de godsdienst - steden en patriciërs, veefokkerij en ruilhandel, Catholicisme en Calvinisme.

Daar zijn zeer merkwaardige en oorspronkelike beschouwingen in: het voortleven van de heidense wereldbeschouwing in de catholieke middeleeuwen, de afkeer van het Calvinisme voor volkskunst, het onnatuurlike en antinationale in de patriciërsbeschaving.

Maar mag men beweren dat het volkslied dood is, alleen omdat er weinig of geen nieuwe liederen ontstaan, zonder na te gaan wat er van het oude nog overleeft, terwijl men tevens bekent dat er een herleving is?

Dat we geen volksliederen, doch alleen onmogelike deuntjes op straat en op de kermissen horen, zal wel niet een eigenaardigheid van het Nederlandse volk zijn, doch zo wat ongeveer overal voorkomen. Het volkslied is uit zijn aard bestemd voor de arbeid en de gezellige bijeenkomsten; dat het daar heelemaal verdwenen zou zijn, kunnen we moeilik geloven.

Dit brengt ons tot de vraag in welke zin het *niederländisch*

van de titel te begrijpen is. Het wordt doorgaans in de engere zin van Noordnederlands genomen, ofschoon voor de middeleeuwen en voor de jongste tijd Zuid-Nederland niet weggedacht wordt. Maar dan had het in de 16e à 18e eeuw niet mogen weggecijferd worden en bij de herleving een veel ruimer aandeel moeten krijgen.

Wat er van zij, het boek is het werk van iemand die volkomen zijn stof beheerst en, zoals we reeds zeiden, er iets oorspronkeliks weet over mede te delen.

De auteur is een Nederlander, die lector is aan de Hoogeschool te Berlijn, waar hij aan muziekgeschiedenis doet. Daar hield hij nog de 17 Maart l.l. een voordracht over het Nederlandse Volkslied, met uitvoeringen van liederen van de 15e tot de 19e eeuw, waaronder een zestal volgens onze betreurde F. van Duyse.

Wij zijn overtuigd dat zijn boek met belangstelling zal ontvangen worden, juist omdat het stof tot nadenken en al eens tot tegenspraak geeft.

J. VERCOULLIE.

Nederlandsche Letteren.

Voor de Vlamingen is het stellig een niet geringe eer, dat de proza-prijs, door den *Nieuwen Gids*, ter gelegenheid van zijn zilveren jubileum uitgeloofd, aan Stijn Streuvels is te beurt gevallen. De Commissie ter beoordeeling, die samengesteld was uit enkele der flinkste Nederlandsche literators onzer dagen, Dr. A. Aletrino, Dr. H.J. Boeken, M.F. Erens, W. Kloos, Jac. van Looy, Fr. Netscher, Ary Prins en Mr. H.L. de Beaufort, heeft na onderzoek der beste hedendaagsche prozaschrijvers uit Noord en Zuid den begenadigden zanger uit het Ingoyghemsche Lijsternest tot aller meester uitgeroepen. Deze hulde, door zijne pairs aan den markigen Vlaming gebracht, is wel de hoogste en onverdachtste, die hem kon te beurt vallen.

De poëzie-prijs werd toegekend aan den zeventigjarigen, blinden dichter W.L. Penning Jr., een der zeldzame auteurs van het ouder geslacht, die door de tachtigers gehuldigd werden. Zijn dichterlijke arbeid ligt verzameld in de bundels: *Tienden van den Oogst, Schakeering, Benjamin's Vertellingen, Kamermuziek, Sintjans Lot* en *Tom's Dagboek*.

Een andere literaire gebeurtenis van belang was de feestelijke hulde, aan Cyriel Buysse gebracht door vele letterkundigen en bewonderaars uit Vlaanderen en Holland.

Op Zondag 9 April 11. werd hij officieel ontvangen op het stadhuis te Antwerpen. 's Namiddags werd zijn aangrijpend tooneelstuk *Het gezin Van Paemel* door den Gentschen *Multatulikring* opgevoerd in den gemeenteschouwburg, en bij monde van Mr. L. Franck, voorzitter van de Buysse-commissie, en van E. Anseele werd daar aan den vruchtbaren Vlaamschen auteur de hulde zijner bewonderaars gebracht. 's Avonds had het traditioneele banket plaats.

't Was niet alleen een feest van hulde, maar ook van verzoening. De misverstanden, die eens tusschen Buysse en de Vlamingen oprezen, zijn uitgewischt. De eerlijke, krachtige schrijver is weer

geheel met ons en zonder eenigen zweem van oude wrokkigheid staat hij thans in het gelid der Vlaamsche gemeenschap, die naar hooger geestesleven streeft. Niemand heeft dit beter gezegd dan Buysse zelf in de eenvoudige, doch diep treffende toespraak, waarmede hij de deelnemers aan het feest bedankte. Deze speech is te onthouden.

‘Vroeger, toen ik alleen stond, en vergeten was, zegde Buysse, en soms hard moest strijden, leefde in mij 't bewustzijn van mijn kunst als iets dat mijn persoonlijk eigendom was, een stevige, sterkende steun, die mij de kracht gaf zonder wankeling noch moedeloosheid mijn taak voort te zetten.

‘Heden kunt gij dien moed in mij beloonen. Maar uw hulde ontneemt mij iets van wat ik tot nog toe als mijn persoonlijk eigendom beschouwde. Stilzwijgend, door uw hulde te aanvaarden, heb ik mezelf den strengen plicht opgelegd die te blijven verdienen. Mijn kunst, nu, is ook eenigszins uw bezit geworden, een bezit dat ik u met liefde afsta, om dan opnieuw uit ons wederkeerig solidariteitsgevoel, versche kracht voor nieuwe kunst te putten.

‘Ik hoop daarin te mogen slagen. Misschien zijt ge tot mij gekomen op een keerpunt van mijn kunstenaarsloopbaan, op een oogenblik, dat ik wel niet ontmoedigd, maar vereenzaamd, in mezelf gekeerd, mij te veel in eigen levenskring en -vizie ging opsluiten. Gulhartig en aanmoedigend zijt gij mij te gemoet gekomen om mij weer in de verkwikkende levensgemeenschap te brengen; en daar ben ik u innig dankbaar voor.

‘Heden vier ik feest met u, dames en heeren. Morgen ga ik weer aan 't werk; want mijn taak is niet volbracht. Mijn nieuwe werk, dat nu om zoo te zeggen ons gezamentlijke werk is geworden, begint te groeien en te bloeien als een herlevende, frissche lente. Laat ons hopen, dat de vruchten tot rijpheid gedijen en dat gij over mijn medewerking zult tevreden mogen zijn.’

Rondom de Buysse-viering werd heel wat geschreven, veel gevit en gekibbeld, vooral op grond van principes, en... minder dan principes, die met literatuur niets uit te staan hebben; doch wij willen enkel als lezenswaarde gelegenheidsschriften aanstippen: het Buysse-nummer van *Den Boomgaard* (11 Maart) en van *De Week* (9 April), waarin zeer belangrijke enkwesten over Buysse's talent voorkomen; de studie van J.B. Steyns: *Cyriel Buysse, zijn Wereld en zijn Kunst* (A. Herckenrath, Gent) en van H. van Puymbroeck: *Cyriel Buysse en zijn Land* (V. Resseler, Antwerpen). Dit laatste werkje bevat enkele rake beschouwingen over den kunstenaar Buysse en zijn innig begrip van treffende Vlaamsche landelijke typen. Het is bovendien prettig geschreven en netjes uitgegeven.

Onder de vele oordeelvellingen, die over Buysse ten beste gegeven werden, is er eene, die ons bovenal heeft getroffen door hare verrassende juistheid. Wij vonden ze in een correspondentie uit Brussel aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (10 April 1911) en erkennen er dadelijk den fijnen critischen zin van Karel van de Woestijne in. Daar krijgen wij de volgende vergelijking tusschen Streuvels en Buysse:

‘Streuvels, iedereen heeft het ondervonden, ziet, voelt, denkt in zijn werk gelijk de boer-zelf. Zijne visie is even kosmisch als plastisch. Hij denkt zich het landschap niet buiten weer en wind: het ware hem onmogelijk. Akkers en boomgaarden bestaan voor hem niet zonder hunne vruchten, en de menschen niet buiten hunne bezigheid. Ik zeg niet dat Streuvels niet “observeert”: zich *buiten* zijn onderwerp - menschen, dieren of land - plaatsen, kan hij echter niet. Zijn werk leeft minder van hun eigenaardig uitzicht, van hunne bijzonderheden en hunne uiterlijkheid. Hij heeft ze nooit als uitzonderingen getoond: hij-zelf vindt ze *natuurlijk*, en zijn grootste zorg is, ze in de natuur te situeeren, logisch en harmonisch. Buysse echter, hoewel geboren boer en hartstochtelijk gehecht aan zijn geboortegrond, behoort door zijne moeder tot den burgerstand, die in de stad zijne opleiding geniet. Hij zelf zal tot op den mannenleeftijd evenveel uren in Gent als op zijn dorp hebben doorgebracht. In de stad had hij zijne vrienden, leerde hij langzamerhand een vrijen blik krijgen op het landelijk leven. Zijn huwelijk maakt er een groot-stedeling van, een wereldburger, - die trouwens Amerika kent. En parallel met die ontbolstering loopt zijn letterkundige productie. Men vergelijke maar *Het Recht van den Sterkste* met *Het Bolleken*: men merkt onmiddellijk hoe in 't laatste werk de schrijver meer nuchter, objectiever, scherper, vooral ironischer is geworden. Het is geen meêleven meer: het is er-buitenleven, met een geamuseerden blik en een toegevenden glimlach. Het is bestand tegen medelijden. Het is wel zéér begrijpend, maar toch buiten-zich-gehouden stedelingen-werk. En nu wil ik het zeker niet uitmaken, wat het beste en schoonste, noch zelfs wat het echtste is...’

Cyriel Buysse is stellig onder al onze Vlaamsche prozaschrijvers de sterkste verteller. Laat anderen schitterender schilderen, met overweldigender woordkunst, - anderen weer scherper psychologische verborgenheden doorblikken, - niet één van het jonger geslacht overtreft hem als sappig, pittig, steeds onderhoudend verteller. Al contrasteert beider werk op honderd punten, om die ééne, groote gemeenschappelijke gave mag men Buysse naast Conscience plaatsen. Evenals dit met zijn grooten voorganger het geval was, heeft

Buysse voor elk nieuw boek iets te vertellen, dat het vertellen waard is, dat in ruimen kring belangstelling wekken kan, en dan weet hij op meesterlijke wijze den lezer te boeien van 't begin tot het eind.

In zijn jongst verschenen verhaal *Het Ezelken* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) spreidt hij naast die behaaglijke vertellerskunst nog een zijner andere kwaliteiten - ook een der beste uit zijne mars! - ten toon, nl. zijn sputterenden, realistischen humor, dien wij voelen als product van het leven zelf en niet als een uitstraling van de eigen geestigheid van den schrijver.

De humor van 't *Bolleken* en van *Lente* viert weer hoogtij in dit verhaal van Juffrouw Constance, de kwezelachtige pastoorszuster, die haren broer verlaat omdat zij haar gezag ondermijnd gevoelt door dat van de meid Céline, en gaat inwonen bij een andere, nog scherper kwezel, Juffrouw Toria. Het samenleven dier twee vrome zusters met hun gemeenschappelijke verafschuwingen, hun potsierlijken oorlog tegen het sacrilegie der liefde bij mensch en dier, is in enkele van Buysse's gelukkigste oogenblikken geschreven geworden.

Ook de wijze, waarop de fleemende koster, een vroeger zwak van Juffrouw Constance benuttigend, haar fortuintje weet te kapen, in alle schijndeugd en -eere, is kostelijk ontwikkeld.

Het Ezelken is C. Buysse's vijf en twintigste boek. Hij heeft er op vorstelijke wijs zijn zilveren bruiloft met de Vlaamsche letteren mee gevierd. Het is ons een vreugde den knappen meester in dit werk in de volle kracht van zijn gaven te zien.

Buysse's onderwerpen zijn toch zoo door en door Vlaamsch en zijn wijze van voorstellen is ook zoo kleurig en ongedwongen - toch ook wel twee Vlaamsche eigenschappen! - dat men volstrekt niet merken zou, dat hij al zoo lang over den Moerdijk gehuisvest is, kwamen er in zijne laatste boeken niet sommige woorden voor, die voor onze Vlaamsche ooren wanklanken zijn. Dit is weer het geval in *Het Ezelken*, waar accuraat, dubiëeren, gefrustreerd, confraterneel, geïmponeerd, vrij sec groeten, op iets reflecteeren, enz., ergerlijke Hollandsche vlekjes zijn op een mooi Vlaamsch kleed. Anderzijds heeft het verblijf in Holland aan Buysse's stijl meer vastheid en lenigheid gegeven. Sedert verscheidene jaren kon men dien invloed ten goede vaststellen. Zoo verwonderde het ons zeker in *Het Ezelken* slordigheden aan te treffen als ‘er iets op verzinnen van eigen vinding’ (blz. 123) en ‘tot zij (de konijnen) goed vetgemest op hun beurt één voor één door Aamlie opgepikt en met een lekker sausje in een pannetje verorberd werden.’ (blz. 127).

Herman Robbers oordeelde in *Den Amsterdammer* van 26 Februari 1911, dat die stijlslordigheid de eenige vlek was, die het

zoo mooie werkje aankleefde en zegt tot den auteur: ‘Toe, mijnheer Buysse, een béétje minder sport en een beetje meer zorg voor de gratie uwer geestlijke bewegingen!’

Zoozeer als van de Buysse-viering hebben wij genot gehad van een nieuw flink optreden van Gustaaf Vermeersch.

Toen deze auteur voor enkele jaren slag op slag *De Last* en *Mannenwetten*, zijn twee naturalistische romans, van ruwe bouwkracht en koude ontledingscherpte getuigend, liet verschijnen, wekte hij de beste verwachtingen. Men mocht hopen, dat die buitengewoon begaafde treinwachter een der voorplanfiguren in onze Vlaamsche literatuur ging worden. De later verschenen novellen en schetsen waren echter ontgoochelingen. Vermeersch scheen zijn talent te versnipperen; zijn stoere, harde teekening van het ellendeleven, dat hem in zijn eerste boeken had aangetrokken, verliep in grillig zoekend gekrabbel. Dit was gelukkiglijk maar schijn, want op 't eind van 1910 heeft Vermeersch ons plotseling weer zijn oude kracht vertoond in den lijvigen roman *Het rollende Leven* (2 dln, C.A.J. van Dishoeck, Bussum).

Vermeersch brengt ons in dit boek in eene wereld, die misschien wel voor de eerste maal in de Nederlandsche letterkunde behandeld wordt, maar die de schrijver opentop kent, daar hij er jaren lang reeds midden in leeft, nl. de wereld der ondergeschikte spoorwegbeambten en -werklieden. De keus van deze omgeving, die zeker weinig uitzicht geeft op hetgeen men conventioneelerwijs poëtische literatuur noemt, verraadt al dadelijk den auteur, die van meet af in ons Vlaamsch letterbent optrad als een konsekwente naturalist, die in de donkere schaar der zwoegers en ellendigen geen enkel type onbelangrijk acht en zijn sympathie uitbreidt over allen, die lijden, hoe laag ze ook zonken, hoe onwaardig ze in de oogen der menschen ook schenen.

De spoorwereld is dan de achtergrond van dit boek. Het harde werk der treinwachters, machinisten en remmers bij weer en wind; hun vreugdeloos bestaan met te beperkte geldmiddelen; de misbruiken en verkeerde dienstinrichtingen, waaronder zij gebukt gaan; de ondeugden als diefstal, huichelarij, verklikking en andere meer, die op dien bodem als giftzwammen opschieten; de harteloosheid van menig diensthoofd; de initiatiefdoodende werking van den bekrompensten administratiegeest; het autocratisch optreden van meerderen tegen minderen en andere elementen nog maken de donkere kleuren uit van dit pessimistisch stemmend beeld. Geen enkel zonnestraaltje schijnt ooit dien socialen stand te verheugen; alles is er grauw en droevig en zonder uitweg naar klaarder horizonnen. Ware *Het rollende Leven*

verschenen in een land, waar werkelijk gelezen wordt, dan zou het om die sombere schildering van de spoorwereld zeker opschudding verwekken. Er zouden stemmen opgaan om verbetering in dien toestand te vragen, en zeer waarschijnlijk ook andere, die de schildering van al die spoorellende als te stelselmatig somber, te overdreven pessimistisch zouden veroordeelen. In België kan 't best, dat die bittere aanklacht zonder eenige echo blijft.

Als literair beoordeelaar hebben wij hier niet in de eerste plaats de waarheid van die sociale misstanden te onderzoeken. Wij willen er alleen op wijzen, dat hier, evenals in bijna alle sociale aanklachtromans, de aanklacht te scherp luidt, te eenzijdig. Gaarne erkennen wij echter dat de systematische aanklachtstoon hier aanneembaarder wordt, daar het wel blijkt dat de sombere kijk op de spoorwereld meer de subjectieve kijk is van den neerslachtigen, zwaartillenden hoofdpersoon van het boek, dan de objectievere kijk van een economist.

Arie Mulders is de figuur, die Vermeersch op dezen achtergrond in zeer hoog relief heeft geplaatst. Wij zien hem heel jong zijn dorpje verlaten om als treinwachter op het Staatsspoor dienst te nemen. Stap voor stap ontleedt de schrijver al de aandoeningen, die door dat nieuwe leven bij Mulders opgewekt worden. Zoo heel buitengewone dingen gebeuren er wel met hem niet, maar hij gevoelt elke onbillijkheid dieper, begrijpt eiken misstand scherper dan zijn ambtgenooten, die zich in hun lot beter schikken, juist omdat zij stomper van geest en gevoel zijn. Al gauw wordt Mulders gewaar dat de wereld, waarin hij thans opgenomen is, ongunstig is voor de goeden, die er meer lijden, juist omdat zij goed zijn. Hij walgt van de grofheid zijner gewetenlooze ambtgenooten, - leeft in angst en vrees voor de plagerijen, waarvan hij gedeeltelijk om zijn edeler natuur het slachtoffer is, - lijdt bitter onder de onrechtvaardigheden, die hem treffen, doch het meest drukt hem neer hetgeen hij voelt als de doelloosheid van het leven, dat hij moet ondergáán. Noodzakelijk moest Mulders bij de eerste gelegenheid opgaan in den anarchistischen droom van een idealen staat, steunend op wederzijdsch dienstbetoon, ‘dien droom voor al degenen, die niets dan meesters kennen’. 't Is een zekere Carna, een zijner chefs, die hem aan die theorieën helpt, doch weldra verliest deze ook Mulders' sympathie om de oneerlijkheden, diefstal enz. die hij op gezag dier theorieën meent te mogen plegen.

Ook het liefdeleven van Mulders volgen wij in al zijn pijnlijkdroevige ontwikkeling. Gekweld door het verlangen om de vrouw te kennen, waagt hij eerst met enkele reizigsters schuw-bloode vrijaadjes, die vergald worden door den onrustigen angst voor ambtelijke straffen en door het pijnigende gevoel, dat wat hij doet zondig is. Een ander maal

wordt zijn hartstocht opgewekt door een herbergmeid, die hem weldra bitter ontgoochelt als hij ze in de armen van een veekoopman aantreft. Daarna komt hij in inniger betrekking met een Waalsche dienstmeid van wie hij gevoelt, dat ze hem alleen ter wille is, gedreven door de hoop dat hij haar huwen zal. Zij offerde zich zelf aan hem zooals men offers brengt aan een afgod, die over gunsten beschikt. Dit gevoel vervult hem met walg. Hij ziet naar deze vrouw niet meer om en als hij later van Baeyens, een zijner collega's, verneemt, dat haar uit hun betrekkingen een kind geboren was, stelt hij zich tevreden met van tijd tot tijd aan Baeyens wat geld mede te geven voor de moeder van zijn kind. Hoe schrijnend hij bij wijlen de wroeging over zijn handelwijze ook voelt, laat hij zich in een nieuwe liefdesbetrekking wikkelen met een andere dienstmeid, Irma, ditmaal een meisje uit zijn streek. Mooi en juist gevoeld is de ‘heimatliche’ trek, die beide verliefden hier vereenigt en om zoo te zeggen voor de eerste maal in Mulders' leven een glimp van schoonheid en verhevener aandoeningen brengt door de kracht der jeugdherinneringen, die alleen dien ontgoochelde in een beter, vernieuwd bestaan konden doen gelooven. Hij trouwt met Irma, doch zijn ellendig bestaan verbetert er niet door. Zijn droeve, armoedige leven en dat van zijn gezin gaat Mulders dan weldra gevoelen als een soort van straf voor de schuld, die hij op zich laadde door die andere en haar kind aan hun lot over te laten. Dit mystieke gerechtigheidsgevoel drukt op hem gedurende al de jaren van zijn huwelijksleven en na den dood van zijn vrouw heeft hij noch rust, noch duur vóór hij de moeder van zijn eerste kind heeft teruggevonden. Alhoewel zij haar leven in ontucht heeft doorgebracht en hem zelf bekent aan een besmettelijke geslachtsziekte te lijden, meent hij haar toch te moeten huwen.

Genoot Mulders nu de bevrediging, die de betrekkelijke vergoeding aan zijn oud slachtoffer hem schonk, toch had hij nog geen rust. In zijn dienst ontmoet hij nog dagelijks bittere tegenheden, en zijn kinderen, die als vijanden tegenover hem staan, maken zijn leven hard en liefdeloos. In een geweldige scene met zijn harteloozen oudsten zoon sterft hij aan een hartslag.

In deze Schildering van Mulders' intiemer leven - den wezenlijken roman op den achtergrond van het spoorleven - staat Vermeersch heel sterk onder den invloed van bekende naturalistische motieven. Het thema van de rehabilitatie der gevallen vrouw, dat door Tolstoï in *Opstanding* en door menigen anderen Rus werd ontwikkeld, vindt hier een onloochenbaar echo. Ook de invloed van sommige Fransche naturalisten, die zoo gaarne naar de uiterste, schokkendste oplossingen grijpen, is hier werkzaam. De gansch bijzondere wraak, die

Mulders' tweede vrouw op een van haars mans dienstoversten neemt, is wel verwant met het Fransche naturalisme, dat ons meer dergelijke uitzonderlijke ‘documents humains’ aanbracht. Deze invloeden daargelaten, die aan de oorspronkelijkheid van het boek schaden, is Vermeersch' ontleding van Mulders intiem leven te waardeeren. Wij Kennen in Vlaanderen geen scherper gemoedsontleder dan hij. Al vertoont hij wel eens de keerzijde van zijn gaven, en al wordt zijn psychologische ontleding wel eens iets als ‘de razernij van het knaagdier’, dat alles, vezeltje voor vezeltje, uitrafelt en uitpeutert, - toch hebben wij den grootsten eerbied voor deze zijde van zijn talent. Al is zijn boek ons niet altijd sympathiek, toch erkennen wij onbewimpeld, dat het als psychologische studie misschien wel het sterkste is, dat wij in Vlaanderen ooit kregen.

Ook de bouw van het boek valt te loven. Er ligt een kunstige klimming in het belang, dat het opwekt, en de eentonigheid, die dreigend lag in het behandelde onderwerp, heeft Vermeersch gevat weten te vermijden.

Vermeersch' stijl is sedert zijn eerste werken zekerder en leniger geworden, doch te dikwijls nog noemt hij de dingen niet raak met hun echte namen; te dikwijls is zijn stijl nog een zweven op vele woorden rondom de werkelijkheden, die hij te zeggen heeft.

Een boek, dat om zijn socialen en politieken achtergrond bij een waarlijk lezend volk ook groote opschudding zou verwekken, is H. Plancquaert's *Jan Vleminx, een verhaal uit den tijd van de opkomst der christene Democraten in Vlaanderen* (C. Moeyaert, Brugge). Dit werk, met de warmte en den hartstocht van een apostel geschreven, schildert ons levendig en kleurrijk den strijd tusschen de opkomende landelijke democratie en de geestelijkheid verbonden met de kasteelheeren. In literair opzicht staat het ver van een werk als *Le Vent dans les Moulins* van C. Lemonnier b.v., dat ook dien strijd tot onderwerp heeft; maar het is stellig de bekommering van een man van de daad als H. Plancquaert niet geweest, een in kunstopzicht mooi verhaal te leveren. Hij heeft in de eerste plaats een brok partijgeschiedenis en tevens een propagandawerk willen leveren en als dusdanig verdient zijn werk veel belangstelling.

Door dergelijke tendenzbekommeringen laat ook A. Sevens zich hoofdzakelijk leiden in zijn literair werk. Zijn *Schoolmeester* was een pleidooi in romanvorm ten voordeele van den leerplicht; zijn nieuw verhaal *Moeders Hoogmoed* (bij den schrijver, Steurstraat, 7, Gent) is een overtuigend betoog over de noodzakelijkheid van een degelijk vakonderwijs voor het Vlaamsche volk. De vorm van den roman is voor Sevens het best gepaste middel om zijne denkbeelden bij het volk

te doen ingang vinden, en werkelijk, wanneer men boeiend en eenvoudig vertelt zooals hij het doet, verwondert het ons niet, dat men tot het volk doordringt. *Moeders Hoogmoed* bezit de oude goede eigenschappen van de Vlaamsche verhalen uit Conscience's tijd. Het is degelijke volkskost en wie zal durven beweren, dat wij, trots onzen hedendaagschen letterkundigen rijkdom, daar in Vlaanderen geen dringende behoefte aan hebben?

Om van Plancquaerts's en Sevens' werk naar Karel Van de Woestyne's *Afwijkingen* (C.A.J. van Dishoeck, Bussum) en André de Ridder's *Gesprekken met den wijzen Jongeling* (Boekhandel Flandria, Antwerpen) te komen, moeten wij een afgrond over. De twee eersten zwoegen en kommeren om een hooger bewustzijn te blazen in hun volk, dat zij ons als een nog dommelende, ongelukkige massa schilderen, en de twee laatsten, kinderen van datzelfde volk, komen aandragen met teerbroze voortbrengselen van een hyper-cultuurstand. Wat een afstand tusschen die twee uitersten! En niet zonder eenige onvoldaanheid zoeken wij in onze huidige literatuur naar al de schakels, die, in 't belang van ons normaal en volledig volksleven, deze twee uitersten zouden behooren met elkander te verbinden. Waarlijk het is wel zooals H. Robbers schreef in *Elseviers Tijdschrift* (Nov. 1910): ‘De ontwakende cultuur in Vlaanderen geeft den indruk van een brand, die op enkele punten - dat zijn de hoofden-en-harten der groote Vlaamsche kunstenaars en geleerden - fel opvlamt, maar in andere streken niet dan smeulend voortwoekert.’

Die *Afwijkingen* zijn een zeer bijzondere verzameling korte stemmingen en impressies, waarin de schrijver over eigene bittere of hoogernstige zielsaandoeningen spreekt alsof hij er thans al zoo zeer buiten stond, dat hij er om lachen kan. Dit is meer het geval in Van de Woestijne's proza. Robbers zegde het: ‘in zijn proza geeft hij de ondervindingen van zijn ziel als een hooge farce weer; bijkans al deze stukken zijn eigenlijk sublieme grappen.’

W. Kloos is niet goed te spreken over zekere taal-afwijkingen, die Van de Woestijne zich in dit boekje veroorlooft. In den *Nieuwen Gids* van Februari 1911 schrijft hij o.m. daarover: ‘Neem maar de eerste bladzij, en zie wat men daar leest: *O kinderen die aan me staart*. Wie goed Nederlandsch wou schrijven, zou hier natuurlijk moeten zetten: *die me aanstaart. - En gij jonge menschen, die... komt, een neurielied op uwe lippen, als koelen honig*, dit *koelen* honig (in den eersten naamval) is een fout, zooals, terecht, op de lagere school reeds als een doodzonde geldt, evenals enkele regels verder *nieuwen druif* (4^{e} naamval), waar dit vrouwlijke woord dus manlijk genomen wordt. En ten slotte, op het einde derzelfde bladzij, spreekt de schrij-

ver van *door den luisterenden lucht!* Verbeeld u, dat iemand in het Fransch, in een ernstig letterkundig kunstwerk zou durven schrijven: le mère, de la père, fouten dus, die toch volstrekt niet erger zouden zijn dan de hierboven vermelde uit Van de Woestijne's taaleigen, ik geloof zeker dat de heele pers der Republiek hem in het ootje nemen zou.' Dat Kloos ongelijk heeft zouden wij nu ook niet durven beweren.

De Gesprekken met den wijzen Jongeling wekken ook zoowat dien indruk van 'hooge farce' door den stillen humor, waarmede daar gedisserteerd wordt over allerlei emotie's, doch hoofdzakelijk over het 'geslachtsbijzondere', dat den wijzen jongeling vreeselijk te pakken heeft. In zijn redeneeringen doet die decadente jongeling wel eens denken aan Rupert Sörge, evenals de Ridder's verzorgde schildering van het grootsteedsche bar-leven al eens de bar-beelden uit het *Ivoren Aapje* voor den geest roept. Hoofdstukken als *Music Hall, De neurasthenieke Sater, De Nixe* e.a. leveren echter een niet gewoon kunstgenot en vertoonen zooveel persoonlijke gaven, dat wij De Ridder's werk in vele handen wenschen.

Jef Buyse gaf *Gesprekken men den dwazen Jongeling* (Roesselare, J. De Meester) uit. Over dit boek schreef H. Van Loon in *De Gulden Winckel* (Mei 1911):

'Die Dwaze Jongeling is een pias, die in de moderne litteratuur meer vertoond is. Een anti-conventioneele, die niets dan dingen doet, die de gemiddelde mensch "dwaas" scheldt, die ons dus als slachtoffer van zijn groote en innige menschelijkheid verschijnt, weshalve wij hem met onze kleine en brute menschelijkheid moeten beminnen en bewonderen. Dat wij dit dézen jongeling niet doen, is de schuld van den schrijver, die het met hem niet zoo ernstig nam. We bespeuren niet anders dan negatieve eigenschappen, die wellicht het geheele werk dat negatieve geven. Ook kunnen we de voor ons eergevoel pijnlijke gedachte niet van ons afzetten, dat de schrijver ons, lezers, een weinig in het ootje neemt. Als ik morgen hoor, dat dit boek een parodie op zekere litteraire levensbeschouwing voorstelt, verbaas ik me niet. Toch zie ik hierin de ernstige uiting van een student, die, zooals op dien leeftijd in dergelijke omstandigheden méer voorkomt, een soort van dubbel leven lijdt, van vroolijken buiten- en zwaarmoedigtobbenden binnenkant, en dat nu de dwaze jongeling den binnenkant van 's schrijvers eigen persoon voorstelt, die, van het standpunt van den buitenkant bekeken, natuurlijk lichtelijk-ironisch "dwaas" dient te heeten. De bedoelde categorie is dan geneigd, dit dubbel-zijn zeer ernstig te nemen; een ongevaarlijke afwijking, die spoedig verdwijnt. Ook de heer Buyse, vertrouw ik, zal dezen zwarten tijd, deze moderne "Snikken en Grimlachjes" snel en ongedeerd te boven komen.'

De behoefte aan minder hyper-cultuur-letteren wordt ook zeer sterk gevoeld door J. De Cock, die ons een geurige verzameling *Bloemenhoedjes* schonk (Brugge, uitgave der Kunstkamer *Kerlinga*).

'Jonge dichters, schreef De Cock eens in *Vlaamschen Arbeid*, stelt uwe kunst in den dienst van uw volk; uw kunst zal er bij gedijen. Terug naar Conscience. Werkt in zijn geest, maar met de rijker taalen kunstmiddelen van onzen tijd. Treedt in het spoor van Rodenbach, want Rodenbach was Conscience in verzen. Beluistert de levende sage en legende van uw stad en uw dorp, verdiept u in de geschiedenis van onze helden en onze heiligen, en herschept ze in uw ziel - ik onderstel dat ge kunstenaars zijt - tot zelfstandige levende gewrochten.' Het verwondert ons dan geenszins, dat De Cock, door dergelijke gedachten geleid, in de *Middelnederlandsche Maria legenden* van D^{r} C.G.N. De Vooys heerlijke bouwstof meende gevonden te hebben. Hij schrijft zelf daarover: 'Daar heb ik een heerlijk kluifje aan, dacht ik. Ik wil eens beproeven of ik die naïeve, aardige, vrome verhaaltjes kan navertellen: misschien zal ik er het Vlaamsche volk nog een beetje mee plezieren.' - 'Zeker zult gij dat doen!' zouden wij, na lezing der *Bloemenhoedjes*, tot De Cock willen zeggen. Er gaat uit die dichterlijke bloempjes der middeleeuwsche vroomheid een geur op, waarvan niemand de fijnheid kan ontkennen, en in De Cock's moderne bewerking is de oorspronkelijke geest dier legenden ongeschonden gebleven. Wij hebben oprecht genoten van die verhaaltjes. In hun nieuw kleedje zijn ze ons zoo lief als in hun oud. *Van Zuster Bertken en den* '*Korporaal*' geeft b.v. een toonbeeld van naïeven, dichterlijken verhaaltrant. Onder de eerbiedige vingeren van De Cock hebben de teerbroze middeleeuwsche Mariabloempjes niets van hun gratie verloren.

Onwillekeurig komen wij zonder overgang van de *Bloemenhoedjes* naar Karel Van den Oevers dichtbundeltje *Godvruchtighe Maen-rymen of Liefde-suchten opgedraeghen aen onsen Heer Jesus Christus die den nacht deser werelt verlicht*. Waren die versjes 't werk van een dichterlijk en suyverlyck kloosterbroederken van voor een paar eeuwen, wij zouden 't licht gelooven. Er ligt een kinderlijk lieve en innige vroomheid in dit behaaglijk boekje, doch wij kunnen ons, trots die eigenschappen, niet onttrekken aan den indruk, dat wij bier met een half cerebrale 'Spielerei' te doen hebben. Van den Oever's pastiche van 't zeventiende-eeuwsche Nederlandsch wekt noodzakelijk het vermoeden, dat hij zich met zijn gevoel ook in een bepaald tijdstip van 't verleden heeft willen situëeren. Waarom anders die archaïsche vorm, zoo 't uitgedrukte gevoel ook niet archaïsch bedoeld is? Nu blijkt het gevoel nergens speciaal archaïsch en wat Van den Oever in zeventiende-eeuwsche Nederlandsch schrijft kon hij ons

gerust in negentiende-eeuwsche taal en trant geven. 't Zou dadelijker en zekerder op den hedendaagschen lezer ingeslagen hebben.

> Als 't silvren maentje flauwt in 't dunne veltgesmoor,
> en dobbelt neerwaarts ziet in stroompjes en moerasjes
> is 't soet mij, ga te slaen hoe haer vervaekte gloor
> op 't kruyvent wolksken gloedt en wemelt in de plasjes;
> och Heer, och God, hoe schoon... De starren druylen noch
> door 't lommervol geblaert der klaer-vergulde boomen;
> het lantschap dommelt grau als onder mellecksogh
> dat 't silvren maentje doet op Gods landtouwen stroomen;
> och Heer, och God, hoe schoon... Geen vogel loost een clacht,
> de cruyderen zijn stil, de loovers sijn aen 't slaepen...
> Wat wonders overal... hoe jeughlyck is die nacht...
> Ach Heer, wees in 't gheluck mijn wacht, mijn weer, mijn waepen

Hagelinde van Piet van Assche (Antwerpen, L. Opdebeeck) schijnt wel wat te zijn, doch in den grond is het niets. Mooie Hagelinde, een naïef, gevoelerig hart, droomt van een engel, die haar meetroont naar een ideaal gewest, waar alleen reine wezens in ongeëvenaard geluk leven. Daar kust hij haar ‘om haar wezen te louteren en opdat ze nooit zou bezoedeld worden door het kwade.’ - Dat krijgen wij bij wijze van praeludium. Als Hagelinde nu een tijdje nadien wakende is, verschijnt haar een jonkman, fraai van leden, maar droef van zinnen; zijn naam is Elias. Hij was nu de lang verwachte... Zij was de ideale vrouw zijner droomen... En dadelijk gaat het aan den gang: liefdesextaze, communie der zielen, fluisteren van namen, kijken in elkaars oogen, zwerven door geurige wouden, zweven in aether, - die ganze Schwärmerei! Doch Elias heeft er al gauw zijn bekomst van. Deze jonkman lijdt aan een tamelijk vaag omschreven mengsel van afkeer voor zich zelf, levenszatheid en Weltschmerz, dat hem naar den dood verlangen doet en hem tot afbreken met Hagelinde noopt... Zij zien elkaar nog eens op een voor 't droeve scheiden zeer passend droeven herfstdag en dan niet meer... Hagelinde schrijft nog wel een brief, opdat hij wederkomen zou, - doch Elias laat zich niet vermurwen... En Hagelinde blijft alleen, nu ook vol doodsverlangen.

De psychologie van dit stukje, dat, trots al zijn pogen om modern voor te komen, nog vast wortelt in een soort van Livarda-romantiek, is schraal en oppervlakkig. Elias is vermetel genoeg zijn geval zoowat te vergelijken met dat van Romeo en Julia, Tristan en Isolde en andere tragische geliefden! Neen, ijle, schimmige Elias, die moogt gij nog als geen bet-over-grootouders opvorderen! Het goede van dit boekje ligt in zijn echt doorvoelde, stemmingsvolle woudpoëzie en zijn zangerige, dichterlijke taal.

L. Baekelmans noemt zijn *Sinjoorkens* (Antwerpen, L. Opdebeeck) een ‘bundelken losse bladzijden en verspreid schetswerk,

geschreven in verloren uren, (hem) dierbaar in hun schamelheid ter wille van herinneringen.' Ei, ons ook zijn ze lief, die plezierige, sappige bladzijden, waarin de heele Baekelmans op-zijn-best tot ons komt. *Het teerhartig Sinjoorken* en zijn wederwaardigheden, de *Sinjoorkens buiten* met hun epische hinderlaag tegen twee verliefde negers, *Het Hemd van den Archivaris*, en andere snipperingetjes meer zijn alleronderhoudendst. Daar hebt ge zelfs *Sinjoorken op Reis*, een eenvoudige beschrijving van een reisje naar Luxemburg, waar Baekelmans heel mooi stemming in weet te houden.

Prinskensdag (Zeist, Meindert Boogaerdt Jun.) is de eersteling, waarmede Ary Delen onder de 'bundelende' Vlaamsche literatoren rang neemt. De vier verhaaltjes *Prinskensdag, Ratten en Fokken, Meezenvangers, Een zomersche Zondag* zijn pittig en frisch en met vaardige, vlugge hand geschreven. Wij wachten met vertrouwen steviger werk van Delen.

Jeugd van Frans Verschoren (Zeist, Meindert Boogaerdt Jun.) bevat zes verhalen uit het kinderleven, die wellicht meer genot aan volwassenen dan aan kinderen zelf zullen verschaffen. De zorgvuldig waargenomen kinderpsychologie en de sierlijk schilderende stijl, de twee voornaamste eigenschappen van het boek, zijn immers maar volkomen te genieten voor literatuur-proevers. Onze voorliefde gaat naar het guitige verhaal *Van een Jongen, die geluk had*. Het tintelt van leven en waarheid. Schoolbengels als die geluksvogel van een Fiele zal Verschoren wel gekend hebben. *Sooike en zijn Vriendjes* zou ons evenzeer behagen, ware het niet gebouwd op een motief, dat wij sedert Streuvels' prachtigen *Speeldag* wat te dikwijls zagen gebruiken door jonge Vlaamsche schrijvers, nl. de onverwachte, door haar plots invallen sterk schokkende tegenstelling tusschen onbezonnen wild vroolijk kinderspel en een brusk ongeluk, dat een der robbedoezen treft. Max van Vijve benuttigde dit thema in *Tusschen Leie en Schelde*, H. Baccaert in *St-Merten*, en Verschoren doet het weer in *Sooike. De Vlieger* met zijn aandoenlijk gevoel, dat uit de verte aan Van Beers' *Op krukken* herinnert, *Van Ouderzorg en kindervreugde, Karossen* en het prettige *IJdelheid* volledigen Verschoren's bundel tot een der beste, die wij in den laatsten tijd in Vlaanderen te lezen kregen.

Uit mijn Vlegeljaren (Antwerpen, L. Opdebeeck) en *Van schoone Dingen* (Gent, I. Vanderpoorten) van Victor Naveau, leeraar aan het Koninklijk Atheneum te Antwerpen, bevatten ook verhalen uit het kinderleven. *Potteriekermis, 'n Namiddag School, Kinderspel, Vacantie* en *Op den Toren* uit den eersten bundel zijn plezierige bengelgeschiedenissen; *Pierke, Naar Hakendover* en *Wit en blauw* uit den tweeden bundel zijn inniger verhaaltjes van kindervroomheid. In

beide genres weet de schrijver een geschikten toon te vatten, alhoewel hij in *Van schoone Dingen*, waar hij zich niet altijd beperkt tot het objectief ontleden van hetgeen in het vrome kindergemoed omgaat, dikwijls eigen beschouwingen van stichtelijken aard ten beste geeft, die wel eens wat declamatorisch aandoen naast de eenvoudig verhalende, natuurlijker gedeelten.

Hoogst verdienstelijk komen ons de verhalen voor, die Felix Timmermans bijeenbracht in *Schemeringen van de Dood* (Maldegem, V. Delille). Deze jonge Lierenaar is de tegenvoeter van zijn stadgenoot Verschoren. Waar de laatste maar oogen heeft voor het reëele, tastbare, kerngezonde leven, gaat de eerste zich met voorliefde vermeien in de schemerklaarten van een geheimzinnig leven, dat hij voelt in oude vervallen huizen, doodstille kloosters, kelders, graven en verlaten, uitgestorven stadswijken, - een leven dat huivert om ons als een vage aanvoeling van ongekende krachten, die rondom den mensch waren. Met een prijzenswaardige lenigheid van gevoel en taal weet Timmermans die mysterieuze wereld voor ons te doen opleven. Er komt uit zijne schetsen een aandoening, die aan de verschrikkingsliteratuur van Poe en aan de mystiek van Maeterlinck tegelijk doet denken.

Een lezenswaard boekje is stellig ook *Landelijk Minnespel, het Verhaal van een Dag te Lande met Voorhang en Aanhang* door F.V. Toussaint van Boelaere (Halle bij Brussel, Toussaint-Crick). De boereknecht De Langen is verliefd op Zalia, de meid der hoeve, waar ze samen werkten. Hij wil haar trouwen, doch verscheidene malen was hij reeds bezweken onder de verleidingen van de pachteres bij wie hij in dienst was, een soort van landelijke Mevrouw Putiphar, die hem boven haren echtgenoot verkoos. Deze zwakheid zou aan het ‘minnespel’ een tragisch verloop geven. Op den dag zelf, waarop De Langen aan Zalia hare hand vraagt, bezwijkt hij weer onder de verzoekingen der pachteres. Gebelgde Zalia, die er van weet, verwittigt den boer, die naar de jaarmarkt was. Onverwacht keert die in den nacht terug, lokt De Langen door een list in den paardestal, slaat er hem met hulp van een handlanger dood en legt hem onder den hengst, om te doen gelooven aan een ongeluk. - Een onbedreven schrijver zou van dit verhaal, dat zoo gemakkelijk tot brutaal realisme en romantische schildering aanleiding geeft, al licht iets gewoons, zooniet onsmakelijks gemaakt hebben. Die klip heeft Toussaint met prijzenswaardige gevatheid vermeden. Zijn werk is lang niet banaal en over het algemeen heel leuk. Hij vertelt zonder schijnbaren hartstocht, koel zelfbeheerschend, met een wellicht ietwat te ver gedreven afschuw voor een gewonen trek, - afschuw, die naar gezochtheid overhelt - met een stille neiging tot humor, die echter nooit uitbundig

doorbreekt. Toussaint behandelt dit landelijk verhaal met een verfijnde artisticiteit, waaraan wij in dit genre niet gewoon zijn. Wij gaan niet beweren dat deze wijze van behandelen de beste is, maar 't is zeker al geen geringe verdienste een landelijke vertelling anders in te kleeden en te voelen dan meesters in het vak als Streuvels en Buysse.

Rafaël Verhulst's drama in vijf bedrijven, *Semini's Kinderen*, dat door de stad Antwerpen en door den Staat (1904-1907) met den driejaarlijkschen prijs voor tooneelletteren werd bekroond, is eindelijk verschenen bij C.A.J. van Dishoeck, te Bussum. Dit stuk, dat ons een beeld wil geven van het teugellooze, driest wilde Antwerpen uit den aanvang der 12^{e} eeuw, is grootsch opgevat, zooals wij het van den schepper van *Jezus den Nazarener* mochten verwachten. Het is een dier werken, die getuigenis afleggen van mannelijke scheppingskracht, rijke verbeelding en dichterlijken hartstocht, zooals wij er in onze hedendaagsche letteren zoo weinig krijgen. Wij wenschen zeer oprecht dit treurspel zoohaast mogelijk te zien opvoeren, om er de schoonheid ten volle van te kunnen genieten.

Op het gebied der letterkundige geschiedenis verdient een gansch bijzondere melding: *Anna Bijns, haar leven, hare werken, haar tijd* (1493-1575), door F. Jos. Van den Branden (Antwerpen, V. Resseler). Dit werk is de vrucht van menigvuldige opzoekingen en ernstige studie. Het brengt heel wat nieuws aan over de zoogenaamde Antwerpsche Saffo, wier leven ons nagenoeg onbekend was gebleven. In 1887 had F.J. Van den Branden in de tweede uitgaaf van het Biographisch Woordenboek, dat hij met Frederiks uitgaf, reeds de voornaamste zijner opsporingen in een bondige levensschets der dichteres medegedeeld, doch thans herhaalt hij ze uitvoeriger en plaatst Anna Bijns in de lijst van haar veelbewogen tijd. Het werk is in een boeienden, aangenamen verhaaltoon geschreven. Alleenlijk valt te betreuren, dat de schrijver zoo weinig zijn bronnen vermeldt. Van tijd tot tijd verwijst hij wel naar de Antwerpsche scabinale protocollen of andere archiefstukken, doch veel te dikwijls zoeken wij vruchteloos naar de voetnota, die ons het bewijs van de eene of andere bevestiging aan de hand zou moeten doen. Wij zijn door de hedendaagsche wetenschappelijke uitgaven zoo zeer aan overvloedige bronnenopgave gewoon gemaakt, dat het onaangenaam aandoet in dit anders zoo degelijk boek op dat punt zoo karig bedeeld te worden.

Van den zoo werkzamen folklorist A. De Cock verschenen twee werken. Het eerste, *Spreekwoorden en Zegswijzen over de Vrouwen, de Liefde en het Huwelijk, verzameld, taalkundig verklaard en folkloristisch toegelicht* (Gent, A. Hoste) is een rijke verzameling geijkte volksgezegden over de deugden en hoedanigheden der vrouw, over

hare ondeugden en gebreken, over de vrouw als maagd en als vrijster, over het trouwen, over de bevalling, over de vrouw als moeder, als weduwe, enz. Het tweede werk (in samenwerking met Is. Teirlinck) is het tweede deel van het *Brabantsch Sagenboek*, dat ons de legenden of echt christelijke sagen aanbrengt (Gent, A. Siffer). Wij vinden er Ons Heere-legenden, Maria-legenden en Heiligen-legenden in, ten getale van 316. Een rijke oogst! In beide werken valt de uitgebreide belezenheid te loven. Ook niet-folkloristen zullen met genoegen deze werken lezen.

William Morris en zijn invloed op het Boek, door Emm. de Bom (Amsterdam, Spenbuur en Van Seldam) is een ernstige, fraaie studie over den bekenden voorman der Engelsche *arts and crafts*-beweging. Het werkje is prachtig uitgegeven; een lief bezit voor al degenen die houden van degelijkheid in mooien vorm.

Beethoven, een kunst- en levensbeeld, door M.E. Belpaire (Antwerpen, L. Opdebeeck) is een boek van bewonderende liefde, met op den lezer overslaande warmte gschreven. Gelukkig wie een kunstenaar zoo bewonderen en vereeren kan! Men leest dit boek in één adem uit. Het documentaire gedeelte onderhoudt en boeit, het beschouwende sleept mee en verheft. En als men alles gelezen heeft, is men zoo dankbaar, dat men zich schamen zou te vitten over hier en daar een oordeel, dat men zelf niet onderschrijven zou. Geen edeler hulde kon in dit Beethoven-jaar aan den schepper van de *Missa Solemnis* gebracht worden.

W.G. van Focquenbroch, een keus uit zijn werk met een inleiding, door Lode Baekelmans (Antwerpen, V. Resseler), wil zijn een soort van rehabilitatie van dien koddigen dichter, wiens ‘gedachten en woorden, zooals Michiel De Swaen in zijn *Rijmkonst* schreef, de Musen vernedert hebben tot onder de voeten van het grauw.’ De studie van Baekelmans is heel knap; zij laat ons een nieuwe zijde van het talent van dien schrijver waardeeren. Bij het lezen der keus uit Focquenbroch's gedichten konden wij echter niet nalaten te betreuren, dat Baekelmans' degelijke arbeid niet aan een waardiger onderwerp werd bested. Nu lijkt zijn werk wel een rijke, kunstige poort voor een armelijk huisje.

Bij A. Oosthoek te Utrecht verschijnen thans *Utrechtsche Bijdragen voor Letterkunde en Geschiedenis*, waarvan wij er een drietal ter inzage kregen. *Van Nyeuvont, Loosheit ende Practike: Hoe sy vrou Lortse verheffen*, uitgegeven met inleiding, aanteekeningen en woordenlijst door Dr. E. Neurdenburg, is de herdruk van een uiterst zeldzaam geworden rederijkers-tooneelstuk, dat tusschen 1497 en 1501 te Antwerpen verscheen bij R. van den Dorpe. Daarin wordt verteld hoe

vrouwe Nyeuvont met de advocaten Loosheit en Practike overeenkomt om ‘en nyew sanctinne’, Sinte Lorts (afleiding van *lortsen*, leuren; bij uitbreiding, bedriegen), de verpersoonlijking van het bedrog in den ruimsten zin van het woord, te verheffen. Zij laten de nieuwe heilige in een ‘casse’ ronddragen, en overal wordt zij geëerd door den zot *Schoontooch* en zijn marot *Quaet- ende Waerseggen*, door *Meest Elck* en zijn zonen *Die Sulcke, Veel Volcs, Tcommuyn* en andere meer. Dit brengt vrouwe Nyeuvont en haar handlangers veel voordeel aan. De tekst van dit werk wordt hier in photographische reproductie gegeven met de enkele oorspronkelijke houtsneden. De aanteekeningen en woordverklaringen, alsook de algemeene beschouwingen, waarmede Dr. Neurdenburg den tekst ophelderde, zijn van 't beste wetenschappelijk gehalte en maken dit boek tot een echte modeltekstuitgaaf. Aan allen, die in Vlaanderen in onze oude literatuur belangstellen, bevelen wij het warm aan.

Met denzelfden lof kunnen wij gewagen van *Duyfkens ende Willemynkens Pelgrimagie tot haren Beminden binnen Jerusalem*, uitgegeven door Dr. H.J.A. Ruys. Dit eens in Vlaanderen zoo populaire boek van Boetius à Bolswert, dat zulk eigenaardig licht werpt op het zieleleven van ons volk in de 17^{e} eeuw, wordt ons hier gegeven met uitvoerige kantteekeningen over den schrijver, de bewerkingen en vertalingen waartoe het boek aanleiding gaf, en verklaringen van allen aard. Ook de lieve plaatjes van de oorspronkelijke uitgaaf worden hier gereproduceerd.

Tot dezelfde *Utrechtsche Bijdragen* behoort *Bijdrage tot de Geschiedenis van het Natuurgevoel in de middeleeuwsche Nederlanden*, door D^{r} A.E.C. Van der Looy Van der Leeuw. De schrijver volgt de ontwikkeling van het natuurgevoel vóór en na de gebroeders Van Eyck. Hij toont aan hoe de Nederlandsche Middeleeuwers den bodem, het water, den hemel, den plantengroei en de dieren zagen, hoe zij licht en perspectief opvatten en ook het visueele gevoel in de letterkunde wordt besproken. Bij dit oorspronkelijke werk is een afzonderlijk platenalbum gevoegd.

* * *

Onder de vele tijdschriftartikelen, die in de laatste maanden onze aandacht vergden, verdient stellig in ruimen kring gelezen te worden het *Spelling-vraagstuk* van C. Scharten-Antinck in den *Gids* van Februari ll.. In het spelling-debat, dat sedert ettelijke jaren sommige Nederlandsche gemoederen in opschudding brengt, is het stellig in dit artikel, dat voor de eerste maal nieuwe beschouwingen ont-

wikkeld worden. Sedert Kollewijn's betoog kregen wij al niet veel meer dan napraterij en uitbreidingen van de door hem gestelde beginselen - de beginselen der philologen in den engeren zin van het woord. C. Scharten geeft ons de beschouwingen der literatoren. Zijn opstel is in den grond het aanvullend commentaar van het protest, door een zeer aanzienlijke groep Hollandsche letterkundigen tegen de vereenvoudiging uitgegeven. In Vlaanderen moet Scharten's opstel, dat nu ook in de *Wereld-Bibliotheek* afzonderlijk verschenen is, ernstig overwogen worden. Het gevaar der vereenvoudigde spelling ligt volgens Scharten niet zoo zeer in de wijzigingen, die aan de spelling van De Vries en Te Winkel gebracht worden, maar in de heele taal-opvatting van de vereenvoudigers, die, uitgaande van het beginsel: ‘Schrijf zooals ge spreekt’, ons een taal in sjamberloek zonder schoonheid opdisschen. Scharten komt met klem op tegen de bewering, dat alleen de *gesproken* taal de *levende* taal zou zijn. De beschaafde gesproken taal in Nederland is iets zeer armoedigs.

De Nederlander is niet, zooals de Franschman of de Italiaan b v., verslingerd op het mooie woord, op de sierlijkste zinswending en een onberispelijke uitspraak; met de taal-gemakzucht, hem eigen, spreekt hij slecht uit en stelt zich tevreden met het allergewoonste woord. De levende taal ligt ook in hetgeen door de lectuur innerlijk in ons zelf gaat leven. De taal en haar overvloed ligt niet alleen in hetgeen men ‘algemeen beschaafd Nederlandsch’ heet, maar ook er boven, er onder en er naast, in de taal der hoogste standen, der calvinistische bijbelvasten, der joden en der boeren. Ook van een paedagogisch standpunt uit bestookt C. Scharten de Vereenvoudigers, hun negen vereenvoudigingsregels en hun *Woordelijst*. Hij wijst op menigvuldige inconsequentie's, die in de Kollewijn-spelling bleven bestaan, op de onvoldoende regeling van de spelling der bastaardwoorden, enz. Met àlles wat Scharten vooruitzet kunnen wij ons niet vereenigen. Zoo vragen wij ons b.v. af waar Scharten vernam, dat Rodenbach de *ij* van den uitgang *lijk* als een ‘zoeten *ie*-klank’ hoorde. Dit is verkeerd. Doch dergelijke kleinigheden verzwakken geenszins het betoog van Scharten, dat aller aandacht verdient.

't Is wel in de tijdschriften, dat men het eerst zekere nieuwe figuren in de letterkundige beweging kan zien opduiken.

Onder de namen, die ons daar in de laatste tijden troffen, is er een die ons bijzonder sympathiek geworden is, en dien wij hier bij het eindigen dezer kronijk gaarne aan onze lezers bekend maken. I. Oorda is die naam, pseudoniem, naar het schijnt, van een West-Vlaamsch priester, leeraar aan het college te Thielt. I. Oorda prezen wij hier vroeger als schrijver van een bewonderende studie over

Rodenbach. In *Jong Dietschland* verschijnen thans van denzelfden schrijver, bijna in elke aflevering, studies over kunst, onder den algemeenen titel: *Uren Bewondering voor groote Kunstwerken*. Deze opstellen behooren tot het beste proza, dat heden door Vlamingen geschreven wordt.

MAURITS SABBE.

Fransche Letteren.

Het is een druk seizoen geweest en de boeken stapelden zich rond mij op, dat ik soms wanhopig werd bij de gedachte, dat alles te moeten lezen... Maar men geraakt er ook door en als men dan af en toe een werkelijk mooi boek ter hand heeft, dan vindt men recenseeren toch wel eens prettig. Minder prettig dunkt het karweitje dan weer, als men zoo ‘à la file’ eenige romans moet doornemen. Met dat onplezierige zal ik mijn lezers echter niet lastig vallen en hun vooral zeggen, welke werken ze met vrucht kunnen lezen en zelfs moeten lezen.

Tot deze laatste behoort zeker *La Guerre du Feu*, een roman van J.-H. Rosny (Fasquelle, Paris; fr. 3.50), die ons op wonderbare wijze terugbrengt naar de eenvoudigheid en grootheid der voorhistorische tijden.

Ook *L'Epreuve du Feu*, van Jacques Morian (Bernard Grasset, Paris; fr. 3.50). Dat is de eerste roman, dien ik van dien schrijver las en voor een eerste kennismaking is me dat buitengewoon meegevallen. Zonder een thesis te willen opdringen, vertelt de schrijver toch iets meer dan een liefdesintrige. En deze zelf is niet banaal, door de opvatting, die de handelende personen hebben van hun plichten en gevoelens. Georges is een superieure geest en een man van hart; zijn vrouw Edmée is daarentegen een ijsblok en een egoïste. Zij vormen een huwelijk zonder liefde. 't Zal dus natuurlijk schijnen, dat Georges verliefd wordt op Yvonne, Edmée 's vriendin, - liefde die beantwoord wordt. Yvonne wil wèl Georges wat warmte en licht in 't leven brengen, - doch heur vriendin geen leed aandoen; daarom zal zij Georges' minnares worden, maar weigert toe te stemmen in de echtscheiding, die Georges wil veroorzaken. De loop der gebeurtenissen bewijst, dat Yvonne's idee van eerlijkheid en rechtvaardigheid valsch is en dat Georges het goed voor had, toen hij uit den echt wilde scheiden van de onbeminde vrouw, zelfs ondanks het bestaan van een kind, dat allen - ook Yvonne - hartstochtelijk liefhebben.

De stijl van J. Morian is ongekunsteld, eenvoudig en helder; de taal is zuiver en ongezocht. Alle hoedanigheden die het lezen van een roman des te aangenamer maken.

La Fosse aux Lions, door Emile Baumann (Bernard Grasset, Paris; fr. 3.50). In minder dan vier maanden tijds beleefde die roman zes uitgaven. Hij is dan ook in menig opzicht merkwaardig. Zijn grondslag is de strijd tusschen een vader en zijn zoon, in de duistere vergetelheid van Vendée levend. De eerste is een ontaarde, gealcoholiseerde doorbrenger, de andere een sterke tak, van eigen sappen levend, een stevige, eenvoudige, zeer vrome geest. Hij huwt een rijke vrouw, waarbij hij een kindje krijgt, dat door den grootvader, in een aanval van krankzinnigheid, verwurgd wordt.

Het boek is flink opgetimmerd en geeft wèl den indruk van dit schijnbaar deftig, maar onbeschaafd midden weer. Sommige gedeelten zijn prachtig, o.a. de schildering van het Paaschfeest in de kerk, en ook van het wanhopige zoeken der moeder naar heur kindje. De schrijver is niet zoo objektief als men het van romanciers gewoon is. Bijna ononderbroken treden zijn hyperkatholieke gevoelens op den voorgrond; in dit boek zijn alle geloovigen engelen en alle ongeloovigen schurken; en toch zijn sommige dier menschen, die gedurig God's naam op de lippen hebben, bepaald antipathiek. Verder blijkt de schrijver alleen heil te verwachten van de katholieke aristocratie en spreekt met een beleedigende minachting over de democratische partijen.

Le Maugré, door Maurice des Ombiaux (Calmann-Levy, Paris; fr. 3.50). Het laatste boek van den besten der Waalsche romanciers heeft me werkelijk geboeid, meer nochtans door de behandelde stof dan door de literaire waarde. Hierop althans valt wat aan te merken. Het staat buiten kijf, dat M. des Ombiaux een schrijver van ongewoon talent is en hier bewijst hij dat eens te meer. Men zou bij den opbouw van dezen roman echter meer handigheid verwacht hebben. Het werk is nu inderdaad een opeenvolging van ‘faits divers’ - het eene al vreeselijker dan 't andere - en daar omheen een paar niet onmisbare, onuitgewerkte liefdesgeschiedenissen. Een andere fout is het te blijkbaar documenteeren, een ‘travers’ van Zola's minder goede oogenblikken.

Dit alles is niet zoo hinderlijk als men meenen zou, daar het werk zelf zoo folkloristisch interessant is. Men kent den ‘maugré’ of ‘mauvais gré’, die in sommige Henegouwsche dorpen heerscht en de Waalsche boeren tot de meest barbaarsche en onmenschelijke wraaknemingen verlaagt, zoodat men zich soms bij een wild volk der Oceaniaansche eilanden zou wanen. M. des Ombiaux laat u al die gruwelen werkelijk meeleven, en dat is een groote verdienste voor een schrijver.

La Chanson du Carillon, door Camille Lemonnier (Pierre Laffitte et Cie, Paris; fr. 3.50). Ondanks zijn reeds zoo talrijke staden, evolueert het talent van Lemonnier gedurig en brengt ons telkens wat

nieuws. Die nieuwe roman is als een ander lang melancholisch lied over het schoone, doode Brugge. De geschiedenis is zoo eenvoudig, zoo teeder, zoo bijna zonder feiten, dat ze niet te verhalen is zonder ze te ontfleuren. Men zou trouwens niet kunnen weergeven het poëtischmystische waas, dat alles omnevelt, de zonnestralen zeeft en het licht dier bladzijden wonderbaar doet opvlekken, als dat eener middeleeuwsche, langs kleine groene ruitjes verlichte kamer. Het verhaal is één zweven doorheen teedere zieletoestanden, met hier en daar het niet gemakkelijk losraken uit een stemming of het te zeer uitweeken van een teeder tafereel.

Wat den Vlaming in dit boek zonderling zal opvallen is, dat Vlaanderen's herworden is aangebroken met... Maeterlinck.

Bij denzelfden uitgever verscheen een keurige en goedkoope herdruk (fr. 0.95), rijk geïllustreerd, van drie mooie verhalen van den grooten Belgischen schrijver: *Comme va le ruisseau..., La Maison qui dort* en *Au beau pays de Flandre*, samen in één band.

Urbain Gohier: *Pour nos Victimes*, I, *Les B^etes;* II, *La Femme et L'Enfant* (A. Messein, Paris; fr. 1.50 per deel). Dat zijn meer dan goede boeken, dat zijn goede daden. Urbain Gohier, de neerbliksemende polemist, heeft hier zijn artikels, over de bescherming van de vrouw, het kind en de dieren, bijeengezameld. Het ligt niet in den aard dezer kritiek bij dergelijke werken, die met de literatuur niets te maken hebben, hoewel in zeer persoonlijken, flinken stijl gesteld, stil te blijven. Daarom zij enkel nog gezegd, dat ik die boeken in ieders handen wensch (wat door hun lagen prijs mogelijk is), vooral in die der beschermers van menschen en dieren. Zij zullen een heel anderen kijk krijgen op... het uitzicht der dingen.

* * *

Van de literair-historische werken zal ik er maar een drietal bespreken, maar dan ook zulke, die ernstige aandacht verdienen.

J.J. Rousseau, door Aug. Dide (Flammarion, Paris). Schrijver plaatst zich op een nieuw standpunt, en beweert - niet ten onrechte, dunkt mij - dat Jean Jacques een tegenstrever was van de intellectueele ontvoogding, door de Encyclopedisten en Voltaire betracht. Rousseau was ten slotte toch een religieuze geest en dat is wellicht noodlottig geweest voor hemzelf, want zijn mystische dingen zijn, in hun soms saaien vorm, minder oorspronkelijk dan men vermoedt en weergegeven uit den Bijbel en de Calvinistische theorieën. Hij

verandert daarenboven meer dan eens van geloofsbelijdenis. Dide wil ook een eind stellen aan de legende, als zou Jean Jacques de Fransche Omwenteling voorbereid hebben, ‘Die revolutie, zegt hij, ware zonder hem geen dag later gekomen.’

La Fonction du Poète, Etude sur Victor Hugo, door Amédée Guiard (Bloud & C^{o}, Paris; fr. 3.50). In mijn vorige kroniek deed ik voorzien, dat ik op dit werk nog terugkomen zou. Ik had toen inderdaad het boek slechts vluchtig doorloopen, maar vermoedde dat het merkwaardig genoeg was om ernstig door te nemen. Ik deed zulks en acht mij beloond voor de moeite.

Hugo proclameert den dichter als leider der volkeren, een zending van God ontvangen. Guiard gaat nu nauwkeurig na, hoe Hugo zich zijner zending bewust werd, welke bewijzen hij achtereenvolgens die hooge vereischten ten gronde legt; en ten slotte, wat nog recht blijft van Hugo's theorieën na de talrijke campagnes eener lange, drukke loopbaan.

Hugo spreekt alleen van de roeping der genieën en bijna altijd, wanneer hij geen namen aangeeft, heeft hij het over zichzelf. Het is geen geheim, dat Hugo zichzelf beschouwde als het van God gezonden genie, dat de volkeren zou voorgaan, wiens werk hun modern evangelie zou worden...

Amédée Guiard volgt Hugo op den voet, in zijn leven en in zijn werk en teekent trouw alles aan wat hij opmerkt, om op 't gepaste oogenblik uit het verzamelde materiaal de juiste conclusie te trekken. Guiard's boek is niet vulgariseerend, maar hoog wetenschappelijk; het lezen gaat dan ook niet altijd vlot; maar dat hoeft ook niet. Men gaat doorheen Hugo's werk en van stap tot stap voelt men het rond zich licht en duidelijk worden. Voor hen die 's dichters volledige werken bezitten en ze niet enkel naslaan tot uitspanning, is deze volledige studie onmisbaar; zij zal hun een gids en een raadsman zijn.

De uitgave zelf is zeer verzorgd.

J.H. Retinger: *Histoire de la Littérature française du Romantisme à nos Jours.* (B. Grasset, Paris, 1911; fr. 3.50), In de beperkte ruimte van zoowat driehonderd bladzijden is de auteur er toe gekomen de evolutie der Fransche letterkunde sedert het romantism saam te vatten. Hij volgt die evolutie getrouw, goed den draad houdend en meestal objektief te werk gaand; soms zet hij wel, zeer bescheiden, zijn eigen meening vooruit, maar die is dan ook steeds van dien aard, dat men ze dulden, zooniet aannemen kan. Hij leidt ons over den Parnassus door het realisme, het naturalisme, het symbolisme, bij de ‘decadenten’, tot de jongere geslachten, de egotisten en altruïsten, de dichters-romanciers, en sluit met een zeer merkwaardig hoofdstuk

gewijd aan Romain Rolland, schrijver van den heerlijken roman in acht boeken *Jean-Christophe*, en aan André Gide, een der schoonste Fransche kunstenaars van dezen tijd.

Ware dit werk van een register voorzien, het zou een uitstekend memorandum zijn. Zoo als het nu is kan het ook best in Fransche rhetorika als studieboek gebruikt worden. Eén opmerking nochtans: de proeflezing werd te vluchtig gedaan of de correctie slecht gevolgd, althans er zijn nog een massa storende drukfeilen; daaraan heeft de uitgever Grasset ons niet gewoon gemaakt.

* * *

Het woord is aan de dichters.

La Mer Latine, door Achille Richard (B. Grasset, Paris; fr. 3.50). Achille Richard schreef reeds eenige tooneelstukken en gaf een paar jaren geleden een bundel gedichten *(Résonnances)* uit. Deze is de tweede. Wanneer men titel en inhoud verneemt, dringt een vergelijking met Jean Richepin's *La Mer* zich onvermijdelijk op en, ja, dan zal het niemand verwonderen dat ik dit laatste poëma oneindig hooger schat. A. Richard is niet een dichter ‘par la grâce de Dieu.’ Het is veelal verstandspoëzie wat hij voortbrengt en zoo blijft men ook koel bij de lezing zijner verzen. Ik mag hem nochtans gaarne, waar hij de schilderachtige oude buurten van Marseille of het nijvere leven dier havenstad beschrijft. Minder bevalt hij mij in de eigenlijke zeegedichten, waar het aan echte kracht en grootheid ontbreekt. Het vers is over 't algemeen zeer vaardig gemaakt. De dichter hoede zich nochtans voor sommige beelden, als dit: ‘La nuit veuve de lune...’

Poèmes, door Raymond Limbosch (Ed. Joris, Anvers; fr. 3.50). Hier hebben wij met een stemmingsdichter te doen, die vermag te ontroeren. Men is wel eens gehinderd door den niet immer uitgelezen vorm; maar dat wordt ruimschoots vergoed door oprecht gevoel, eigenaardige frischheid en een levendig koloriet.

> Le flamboyant pavot élève vors le ciel
> Sa tige d'un seul jet, et sa fleur orgueilleuse
> Etale sa spleudeur au flot torrentiel
> De la lumière d'or qui brûle, merveilleuse.

Dat is leven, licht en warmte. En zoo ontmoet men op iedere bladzijde verzen die treffen.

Een bizonder woordje van lof voor den uitgever, die Rimbosch's verzen met een sierlijk gewaad tooide.

Een leste-beste en een prachtwerk in alle opzichten is wel: *Toute la Flandre: Les Plaines* door Emile Verhaeren, (E. de Man, Brussel; fr. 5). De eenvoudige, smaakvolle uitgaven van Deman, keurig versierd door Th. van Rysselberghe, zijn beroemd en hebben sedert lang alle boekenliefhebbers verleid. Als zoo'n uitgave nu nog werk van Verhaeren bevat, dan wordt het een echte weelde en een heerlijk genot die te bezitten.

Les Plaines is het vijfde boek van den titanischen, genialen lofzang, dien Emile Verhaeren aan Vlaanderen wijdt, een der heerlijkste monumenten, die een dichter ooit voor zijn vaderland oprichtte. Wij hebben zijn Vlaanderen meegeleefd: zijn eerste kinderlijke liefde, zijn zwerven langs de duinen, tusschen de gevels der Vlaamsche steden, zijn opjuichen om de helden, en nu zijn dolen door de verre vlakten in winter-, lente- of zomermaand, of in het stilmelancholische herfstgetij.

Hier vertoont Verhaeren zich nogmaals als een Vlaming naar hart en ziel (wat hij ook in Fransche dagbladen vertellen moge), zooniet naar taal... En zelfs naar taal. Want hij, dien Henri de Régnier den grooten Franschen lyrischen dichter van dezen tijd noemde, bracht in de Fransche taal tal van elementen, rechtstreeks uit zijn Vlaamschen aard geput, die daar te voren onbekend waren en vóór hem zeker onbestaanbaar schenen. (Ik ben dan ook van meening, dat Franschlezende Vlamingen meer dan Franschen of Walen van Verhaeren's kunst kunnen genieten.)

Alles in dit boek is scherp en stug, vurig en geweldig, - ‘âpre et ardent’, zooals de dichter vaak zegt, - en aangrijpend. Het ontbreekt mij hier aan ruimte om citaten te doen; zooniet zou ik den lezer door het werk leiden en hem door middel van eenige prachtverzen sommige zijden van Verhaeren's kunst aanschouwelijk maken. Ik zou enkele gedichten heelemaal overschrijven, zooals *Les Avares*, dat aan Cyriel Buysse's somberste bladzijden doet denken, *Premiers beaux Jours*, dat een stuk schijnt uit mijn lievelingsboek *Les Heures Claires, Les Chapelles*, zoo naïef-mooi van gedachten en zegging, *Amours*, dat verwant is aan Pol de Mont's woest-geestdriftige zangen. En ik zou niet vergeten dien trillenden *Epilogue*, met deze roerende slotstrofen:

> C'est la Flandre pourtant qui retient tout mon coeur.
>
> L'amonr dont j'ai brûlé fut conçu pour ses femmes;
> Son ciel hostile et violent m'a seul doté
> De sourde résistance et d'âpre volonté
> Et du rugueux orgueil dont est faite mon âme.

Mon pays tout entier vit et pense en mon corps;
Il absorbe ma force en sa force profonde,
Pour que je sente mieux à travers lui le monde
Et célèbre ia terre avec un chant plus fort.

Nu kan ik alleen zeggen: lezer, koop dit boek; gij zult u daarmee verrijken, - niet alleen uw verzameling, maar uw hart en uw ziel.

LEO VAN RIEL.

De wetenschappelijke Arbeid van Pasteur.

Gelijk veel groote geleerden, was Louis Pasteur van nederige afkomst. Zijn vader, oud soldaat van Napoleon, bestuurde eene kleine leertouwerij te Dôle (Jura). Hij getroostte zich groote opofferingen om zijn zoon Louis toe te laten hoogere studiën te doen.

Behalve de groote ontdekkingen waardoor het werd opgeluisterd, biedt het leven van Louis Pasteur geene enkele merkwaardige gebeurtenis aan. Het verliep tusschen de vier muren van zijn laboratorium of in studiereizen.

Louis Pasteur, den 17 December 1822 te Dôle geboren, trad in de Ecole normale te Parijs, was gedurende eenige maanden leeraar in natuurlijke wetenschappen in 't lycée te Dijon (October 1848), en achtereenvolgens professor in de faculteit der wetenschappen te Strasburg (Januari 1849), deken en hoogleeraar te Rijsel (September 1854), administrateur in de Ecole normale (1857), professor in de Sorbonne te Parijs (1867) en eindelijk bestuurder van het instituut Pasteur (1888). Hij stierf te Parijs den 27 September 1895, met roem en eerbewijzen beladen, lid van de Academie der Wetenschappen, de Academie van Geneeskunde, de Fransche Academie, enz., enz. Pasteur was inderdaad een der grootste wetenschappelijke figuren van de 19^{e} eeuw. Zijne werken hebben de rol der oneindig kleinen in de natuur in het licht gesteld en een nieuwen tak der wetenschap geschapen, de *microbologie* of wetenschap der microben.

Wij kunnen den arbeid van Pasteur samenvatten met te zeggen dat hij bepaald de drie volgende punten heeft vastgesteld:

A) *Elke gisting is het product van de ontwikkeling van eene bijzondere microbe.*

B) *Elke besmettelijke ziekte wordt veroorzaakt door de ontwikkeling van eene bijzondere microbe in het organisme.*

C) *De schadelijke werking van de microbe van eene besmettelijke ziekte wordt verminderd, wanneer zij in zekere bepaalde voorwaarden gekweekt wordt. Van smetstof wordt zij inentingsstof. In plaats van de ziekte te veroorzaken, kan zij die voorkomen of genezen.*

A. Elke gisting is het product van de ontwikkeling van eene bijzondere microbe.

Zekere gistingen zijn sedert de oudste tijden bekend. Volgens de Bijbelsche overlevering is het Noach die ontdekte dat het gesuikerde druivensap zich door gisting vervormt tot eene alcoholische vloeistof: wijn. Hij ondervond zelf de gevolgen der alcoholische dronkenschap. Men herinnert zich dat de oneerbiedige handelwijze van zijnen zoon Cham op eene onverwachte en vreeselijke wijze door Jehova werd gestraft. Chams nakomelingschap werd vervloekt en tot slavernij en eene zwarte huidskleur veroordeeld: dat is de oorsprong van het negerras.

Sedert Lavoisier wist men dat, in de alcoholische gisting, de druivensuiker zich tot twee nieuwe producten vervormt, alcohol en koolzuur, en dat deze vervorming bewerkt wordt door een bijzonder product, de gist. Maar men verschilde van meening over den aard van dit product en over dien van het verschijnsel zelf. Reeds in 1680 had onze groote Leeuwenhoek de gist onder den microscoop onderzocht en in zijne eivormige bolletjes organische wezens erkend. Cagniard-Latour in 1828, en daarna Theodor Schwann gingen verder: zij bevestigden dat de alcoholische gisting verbonden is aan het leven van het micro-organisme waaruit de gist bestaat.

Deze bevestiging had zeer weinig weerklank gevonden en werd zelfs door den beroemden scheikundige Liebig in 't belachelijke getrokken. ‘Men wil ons doen gelooven, zei hij, dat de gist een dier is dat suiker eet en alcohol pist[(1)].’

(1) Ik vraag den lezer verschooning om de triviale uitdrukking, door Liebig gebruikt.

Het vraagstuk waarvoor Leeuwenhoek, Cagniard-Latour en Schwann een begin van oplossing gevonden hadden, werd volledig verklaard door Pasteur. Tijdens den zomer van 1856 had een nijveraar van Rijsel, de heer Rigo, evenals vele anderen, groote misrekeningen ondervonden bij het fabriceeren van beetwortelalcohol. Hij kwam aan Pasteur, den jongen deken der faculteit van wetenschappen, raad vragen.

Pasteur bewees dat de alcoholische gisting wel een levensverschijnsel is, het gevolg van de ontwikkeling van een lager, eencellig organisme. Elke korrel gist is eene kleine levende cel, eene kleine plant. De korrel gist leeft ten koste van de suiker die hem tot voedsel dient. Hij verteert de suiker en werpt alcohol en koolzuur uit. Pasteur toonde dat de gistingen van wijn, van bier, enz. hun ontstaan danken aan soorten van gist die goed op elkaar gelijken.

Hij toonde ook dat de ongelukken en de tegenslagen die men bij de fabricatie van wijn en bier kan ontmoeten, op rekening dienen gesteld te worden van vreemde bijkomende gistingen, waaraan de onzuiverheid van de gist schuld heeft, of het feit dat bij de koloniën biergist b.v. eenige vreemde microben vermengd zijn. Elke ziekte van den wijn, elke ziekte van het bier moet toegeschreven worden aan de toevallige aanwezigheid, in de gebruikte gist, van eene vreemde microbe, die eigen is aan die speciale ziekte.

Pasteur leerde aan de nijveraars, door *zuivere cultuur* van keurgist, die schadelijke, vreemde microben verwijderen. Hij bracht eene omwenteling teweeg in de brouwerijnijverheid en grondde die op wetenschappelijke beginselen, die thans in al de landen der wereld gevolgd worden.

Pasteur vond ook een zeer eenvoudig middel om wijn, bier, azijn te behoeden voor ziekten, microbiaansche veranderingen, die naderhand de bewaring kunnen in gevaar stellen. De microben die de ziekten van den wijn, het bier enz. veroorzaken, kunnen de temperatuur van +60^{o} niet verdragen; die temperatuur doodt ze, maar schaadt volstrekt niet aan de hoedanigheid van wijn en bier. Het is dus voldoende wijn of bier in tonnen of flesschen gedurende een half uur tot op +60^{o} te warmen om die te steriliseeren, 't is te zeggen om al de microben te dooden.
Gepasteuriseerde wijn of *gepasteuriseerd*

bier - zoo wordt het na die verwarming genoemd - is onaantastbaar geworden.

Zonder gist, geen gisting. Dat is gemakkelijk vast te stellen in de fabricatie van bier, beetwortelalcohol, enz., waar de verbreiding van de gist door zaaiing geschiedt. Maar van waar komt de gist die het druivensap doet gisten?

Hier ook is de gisting geen spontaan verschijnsel. Zij gebeurt maar dank zij de bestendige aanwezigheid van korrels gist aan de buitenste oppervlakte der trossen op 't oogenblik van de rijpheid der druiven. Pasteur stelde door rechtstreeksche proefnemingen vast dat er geen gist op de wijnstokken is tot op 't einde van Augustus: ze verschijnt in September en verdwijnt vóór den winter.

Wat gebeurt er met de gist in den winter en tusschen twee wijnoogsten? Men weet thans dat de gist, zonder te vergaan, den winter kan doorbrengen in den grond, maar vooral in de ingewanden van sommige insecten die 's winters slapen, zooals wespen, bijen, enz. In de lente zaaien die insecten, met op de bloemen te vliegen, in hun zoet vocht gisten, die zich vermenigvuldigen en zich, op de vleugelen van den wind, langs alle kanten verspreiden. De gist die op een jongen tros valt verdroogt er op en sterft; de gist die eene rijpe vrucht ontmoet hecht er zich aan vast en ontwikkelt er zich op.

Pasteur had geen moeite om te bewijzen dat elke van de andere gistingen, deze waardoor azijn ontstaat, deze waardoor de melk keert, enz. aan eene speciale soort van microben te wijten is. Zoo ook zijn de schijnbaar spontane verrottingen, van vleesch, van visch, van spijzen in 't algemeen, zoovele variëteiten van gistingen, die, even goed als de alcoholische gisting, door de ontwikkeling van bijzondere microben worden teweeggebracht.

Men wist reeds sedert lang dat als men bloed, bedorven vleesch of een afgietsel van organische stoffen in ontbinding beziet, men er myriaden lagere wezens ziet krioelen, *afgietseldiertjes*, zooals men zei. De meeste menschen, ja, de meeste geleerden, beschouwden deze afgietsel- of infusiediertjes als ontstaan door *zelfwording (generatio spontanoea*), daar men niet kan ontdekken van waar ze hadden kunnen voortkomen.

Een tijdgenoot van Pasteur, de bestuurder van 't museum van

natuurlijke historie te Rouen, Georges Pouchet, had zelfs getracht de theorie van de zelf wording op wetenschappelijke gronden te steunen. Hij had talrijke proefnemingen gedaan en zekere recepten gegeven, die moesten toelaten op formeele wijze de vorming vast te stellen van levende wezen in kweekbouillons, die bij het begin der proefneming niets anders bevatten dan water, zouten en voedingstoffen, zonder eenig levend wezen noch eenige kiem van levend wezen.

Feitelijk deed Pouchet niet anders dan eene theorie verjongen, die zoo oud is als de wereld. '*Corruptio unius est generatio alterius*'; het leven ontstaat uit de verrotting, zeiden de oude wijsgeeren. Zagen zij geen wormen en insecten in 't leven komen op rottende dierlijke of plantaardige stoffen? Aristoles, Diodorus Siculus, Virgilius, Ovidius, Plinius, Lucretius, al de groote geesten van de oudheid hebben aan de zelfwording geloofd. De middeleeuwen hebben er aan geloofd op gezag van Aristoteles. Pater Kircher verzekert dat men, met serpentenpoeder te zaaien, serpenten kan oogsten. Onze Van Helmont (1577-1644) duidt eene curieuze wijze aan om zich door spontane geboorte muizen aan te schaffen, 'Als eene vaas met koren, zegt hij, goed gesloten is met een vuil hemd, dan zal na verloop van weinige dagen (zij het 21) eene gist, komende van het hemd en vervormd door den geur van het graan, het koren zelf in muizen doen veranderen.'

Pascal, Galilei, Leeuwenhoek, Swammerdam, Redi, Réaumur, Spallanzani, Voltaire, Schwann hadden de zelfgeboorte bestreden. Maar andere flinke koppen, Needham, Buffon, Lamarck, Humboldt, waren er voorstanders van.

Pasteur sloot het debat door voor goed aan de theorie van de zelfwording een einde te stellen.

Hij hernieuwde een voor een al de proefnemingen van Pouchet en kon er de onnauwkeurigheid van bewijzen. Hij toonde dat de kiemen van de verrottingmicroben overal overvloedig verspreid zijn. Ze zijn buitengewoon licht en zweven met myriaden in den dampkring die ons omringt. Eén liter lucht, in eene straat of in eene kamer te Parijs genomen, kan er honderden, soms duizenden bevatten. Melk, bloed, vleeschnat, zonder voorzorgen aan de lucht blootgesteld, zijn dus onherroepelijk tot verrotting gedoemd, daar het stof dat er op

valt rijk is aan kiemen van microben en ze vast en zeker moet bezaaien.

Draagt men zorg de microben en hunne kiemen door de warmte, b.v. de temperatuur van het kookpunt, te dooden, en hunne latere komst te verhinderen, dan kan men vleesch en de gemakkelijkst bederfbare cultuurbouillons gedurende een onbepaalden tijd bewaren. Maar die bouillons zullen bederven zoodra men er een beetje stof uit den dampkring laat op vallen.

Ziehier eenige afdoende proefnemingen om het te bewijzen. Pasteur maakt een zeker getal glazen ballons met langen hals gereed, van een kwart liter inhoud. Hij vult ze alle met een bijzonderen, zeer gemakkelijk bederfbaren bouillon. Aan de lucht blootgesteld, bederft die bouillon spoedig: na twee, drie dagen verspreidt hij reeds een stank van verrotting en is vol micro-organismen. Pasteur maakt over eene lamp het middelgedeelte van den hals van eiken ballon week, en rekt dien uit in den vorm van eene lange rechte, bijna capillaire buis. Hij doet gedurende eenige oogenblikken het vocht der ballons koken, om de levende kiemen te dooden, dus om het te steriliseeren, en terwijl het vocht in volle koking is, sluit hij met de lamp het haardunne uiteinde van den glazen hals. Op die wijze kan, na afkoeling, de lucht niet meer in den glazen ballon dringen, noch er kiemen uit den dampkring in toevoeren. De aldus bereide ballons kunnen gedurende een onbepaalden tijd bewaard worden zonder vrees voor bederf, zoolang zij gesloten blijven. Maar breekt men de punt van den hals met den streek van eene vijl, dan dringt er lucht in den ballon; die brengt onvermijdelijk levende kiemen mee, en het duurt niet lang of het vocht is bedorven.

Pasteur toonde aan dat, zoo de lucht der steden, dichtbij den grond, buitengewoon rijk is aan microben, er minder en minder microben in aangetroffen worden naarmate men hooger in den dampkring stijgt. Op zekere hoogte zijn er bijna geene meer. Het grootste deel van de ballons die hij, bij de beroemde proefneming van 21 September 1860 te Montanvert op den gletscher dicht bij Chamounix ging openen, bleef helder en onbesmet; één enkele op twintig werd troebel. Dergelijke ballons die men opent op den top van den Mont blanc, op 4800 meter hoogte, blijven alle onveranderd. De lucht bevat er maar

een zeer klein aantal (4 tot 11) kiemen per kubiek meter, 't is te zeggen per duizend liter.

Hier volgt eene belangwekkende variante van deze proefneming. Men maakt een ballon gereed waarvan de hals uitgerekt is, niet in rechte lijn, maar in den vorm van een zwanenhals. Het uiteinde laat men open, zoodat de lucht vrijen toegang heeft. Maar die lucht kan, in de gekromde buis, maar zeer langzaam voort: de stofdeeltjes, die ze bevat, hebben den tijd om zich in de krommingen neer te zetten. De vloeistof blijft dus onvruchtbaar; maar men kan ze doen bederven alleen met den ballon schuin te houden en te schudden, zoodat men een beetje van 't stof doet neervallen, dat zich in de kromming neergezet had. Zij bederft eveneens wanneer men den hals aan de basis afsnijdt, zoodat het stof van de buitenlucht rechtstreeks kan vallen.

Pasteur dacht methoden uit om de lucht te filteren op proppen knalkatoen, om de microben, die er zich op neergezet hadden, op te vangen en te bestudeeren. Hij loste daarom het knalkatoen in ether op; het stof en de microben bleven over. Hij bewees welke belangrijke rol die spelen in het bederven van de levensmiddelen en leerde hoe men dat kan vermijden. Al onze methoden om spijzen te bewaren, pasteurisatie op 60^{o}, koken, koude en vervriezen, drogen, zouten, suikeren, rooken, enz., doen de verrottingmicroben verdwijnen of maken ze werkeloos. Zoo komt het dat ingemaakte levensmiddelen jarenlang goed blijven, zoolang de doos, waarin zij zitten, gesloten blijft. Doet men die open, dan moeten de spijzen spoedig opgegeten worden: want aan de verrottingmicroben, die in de lucht zweven, werd de toegang mogelijk gemaakt.

B. Elke besmettelijke ziekte wordt veroorzaakt door de ontwikkeling van eene bijzondere microbe in het organisme.

Pasteur had zich, van bij zijne eerste opzoekingen, kunnen overtuigen dat de besmettelijke wijzigingen die wijn, bier, enz. ondergaan en bekend staan onder den naam: *ziekten* van den wijn, het bier, enz., feitelijk gistingen zijn, veroorzaakt door de ontwikkeling van

eene bijzondere microbe. Herhaalde malen had hij de meening uitgesproken dat de besmettelijke ziekten, die den mensch of de hoogere dieren treffen, insgelijks moesten veroorzaakt worden door gistingen van microben.

Weldra werd hem de gelegenheid gegeven om de echtheid van deze veronderstelling na te gaan. Hij werd door het Fransch gouvernement gelast ter plaatse eene ziekte van de zijderups, de *pebrine*, te gaan bestudeeren, ziekte die aan de zijdekweekers van 't midden en 't Zuiden van Frankrijk elk jaar verscheidene millioenen schade berokkende en eene tot dan toe bloeiende nijverheid met volledigen ondergang bedreigde.

Pasteur ging zich, verscheidene jaren achtereen (van 1865 tot 1868), gedurende het seizoen van den zijderupskweek te Alais in Auvergne vestigen, en richtte er een klein laboratorium voor zijne opzoekingen in. Het kostte hem geene moeite te bewijzen dat de ziekte der zijderupsen aan eene microbe te wijten is. De microbe is betrekkelijk groot en met een vrij eenvoudigen microscoop kan zelfs een oningewijde ze erkennen.

Pasteur duidde het geneesmiddel voor de kwaal aan: voor het kweeken van zijderupsen alleen eieren gebruiken van gezonde vlinders en onverbiddelijk alle aangetaste rupsen dooden. De vlinders die eieren gelegd hebben worden verplet en met den microscoop onderzocht om te weten of de microbe er al dan niet in aanwezig is. De eieren van gezonde vlinders brengen gezonde rupsen voort. Pasteur heeft aldus eene belangrijke nijverheid gered, niet alleen in Frankrijk, maar ook in Italië en in al de andere landen waar de ziekte zich verspreid had.

Eene andere ziekte, de *kool* of het *miltvuur*, teisterde de kudden, vooral de schapen, in verschillende streken van Frankrijk. In Beauce waren de meeste pachters er door geruïneerd. Pasteur begon de studie der ziekte in 1877 en zette ze gedurende jaren voort. Hij ontdekte in het bloed der zieke dieren eene bijzondere microbe, met een eigenaardigen, langen vorm, die hij *Bacillus anthracis*, d.i. het *staafje van de kool*, noemde. Hij kweekte deze baciel zuiver en bewees dat ze wel degelijk de oorzaak der ziekte is. Een druppel van die cultuur, aan een schaap onder de huid ingespoten, deelde het dier de ziekte mee en doodde het na weinige dagen.

Hij ging de wijze na waarop de ziekte verspreid wordt en toonde hoe gevaarlijk het is, de lijken van de aan die ziekte gestorven dieren niet diep genoeg in den grond te stoppen. De microben van de lijken komen na zekeren tijd, door de werking der aardwormen, aan de oppervlakte terug. Zij zetten zich op het voeder neer en kunnen de ziekte mededeelen aan de kudden die op dezelfde plaats komen grazen. Het minste kloofje, de minste steek van eenen distel of eenen doorn, aan de tong van een grazend schaap, is eene deur waarlangs de gevaarlijke microbe in het lichaam kan dringen.

Pasteur gaf de te nemen voorzorgen aan, die de verspreiding der kwaal kunnen tegenhouden of verminderen, namelijk de radicale vernietiging van de lijken der aangetaste dieren. Hij deed meer; hij ontdekte het middel om de ziekte te voorkomen: de *inenting tegen de kool*, waarover wij weldra nader zullen spreken.

Omstreeks hetzelfde tijdstip (1875) toonde hij de rol van de microben in de *ettering*, in de *roos*, de *septicemie*, de *kraamkoorts*, en leerde de middelen om de besmetting te voorkomen. Hij deed hetzelfde voor twee ziekten, de *cholera der kippen* (1880) en het '*vuur' (rouget) van het zwijn* (1882).

Op den weg gesteld door deze werken van Pasteur, bedacht de beroemde heelmeester van Edimburg, Lister, in 1865-1867 de *antiseptische heelkunde*. Uitgaande van het denkbeeld van Pasteur dat de ettering en de andere verwikkelingen van wonden te wijten zijn aan gistingen van microben, besloot Lister de heelkundige bewerkingen to verrichten in eene atmosfeer, waaruit de microben verwijderd of gedood werden en uitsluitend met werktuigen en verbandmiddelen, die ook vrij zijn van microben of doordrongen van bederfwerende zelfstandigheden, waardoor de microben gedood werden.

In de eerste periode van de antiseptische heelkunde speelde het phenisch zuur eene overwegende rol. De heelmeester waschte zich met phenisch zuur: de werktuigen en de verbandstoffen waren er van doordrongen; de bewerking zelf gebeurde in eene wolk van phenische dampen. De uitslagen waren wonderbaar. De groote bewerkingen, als het afzetten der dij, die in de groote hospitalen vóór de invoering der nieuwe methode slechts bij uitzondering slaagden, konden geregeld gedaan worden, en met een onbeduidend sterftecijfer.

Evenals alle nieuwigheden, verwekte de antiseptische heelkunde in den beginne hartstochtelijke redetwisten. Zij triumfeerde niet zonder strijd.

Ik was in 1871-1872 student in de medecijnen en inwonend leerling van 't hospitaal der Bijloke te Gent, in den heelkundigen dienst van D^{r} Gustaaf Boddaert. De jonge Gustaaf Boddaert keerde uit Engeland terug, vol geestdrift over wat hij te Edimburg en te Londen had gezien. Dadelijk had hij in zijne zalen van het hospitaal de antiseptische methode ingevoerd en niet geaarzeld, wanneer de gelegenheid zich aanbood, zijne zieken den buik open te snijden. Alles wat hij aandierf werd met een gunstigen uitslag bekroond: al zijne geopereerden herstelden.

In den heelkundigen dienst daarnaast, onder de leiding van den ouden professor X., deed men nog aan de oude traditioneele heelkunde, met stinkende verbanden van pluksel en waspleisters. Men schrikte er terug voor de kleinste operatie, zóó was men er gewoon alles te zien mislukken. Voor al 't goud van de wereld had men er de operatiën niet aangedurfd, die om zoo te zeggen in de andere zalen dagelijksch brood waren. Men deed er *behoudende* heelkunde. Men dorst geen lidmaat afzetten. Men liet aan de gewonden hunne ledematen, maar de stumpers stierven er van. Natuurlijk ontstonden de hevigste woordenwisselingen tusschen de voor- en de tegenstanders der antiseptische methode.

Heden ten dage is het pleit beslecht en het proces gewonnen. Dank zij de methode van Lister, die gewijzigd en verbeterd werd, is de heelkundige practijk geheel vernieuwd geworden. Operatiën, die vroeger beschouwd werden als moetende onvermijdelijk op den dood uitloopen, zooals degene waarbij de buik moet opengesneden worden, b.v. bij blindendarmontsteking, gebeuren nu bijna dagelijks en om zoo te zeggen zonder gevaar voor den patient. De genezing is vrij wel de algemeene regel. Hoeveel lijden gespaard! Hoeveel menschenlevens dag aan dag gered! En dit dank zij Lister en Pasteur!

C. De schadelijke werking van de microbe van eene besmettelijke ziekte wordt verminderd, wanneer zij in zekere bepaalde voorwaarden gekweekt wordt. Van smetstof wordt zij inentingstof.

Hadde Pasteur er zich bij bepaald de rol vast te stellen van de microben in de gistingen en in de verspreiding van besmettelijke ziekten, dan zou deze ontdekking al voldoende geweest zijn om hem tot een der helden van de menschheid te maken en hem de erkentelijkheid van de nakomelingschap te verzekeren. Zooals Huxley zei in eene openbare les in de Koninklijke Maatschappij van Londen, zouden de ontdekkingen van Pasteur op het gebied der gistingen en de voordeelen, die zijn land er door behaald heeft, volstaan om de krijgsschatting van vijf milliard te dekken, in 1871 door Frankrijk aan Duitschland betaald.

Maar Pasteur heeft méér gedaan. Een gelukkig toeval heeft hem eene der meest verrassende ontdekkingen der XIX^{e} eeuw laten doen. Zooals wij hooger zeiden, had hij in 1880 de werking van eene microbe vastgesteld in eene ziekte die de neerhoven van midden-Frankrijk teisterde: de *cholera der kippen*. Hij had zuivere culturen van de microbe gemaakt en gevonden dat een druppel kwaadaardige cultuur, onder de huid van eene kip gespoten, haar de ziekte mededeelde en ze in korten tijd deed sterven.

Na de vacantie vond hij eens eene oude vergeten cultuur terug, en hij stelde vast dat zij allen invloed verloren had: zij deelde de ziekte niet meer mee als men ze aan eene kip inspoot. De eenvoudigste verklaring is dat de cultuur hare schadelijke werking kwijt was, omdat de microbe dood was. Dat is de verklaring waarmee iedereen zich zou vergenoegd hebben.

Pasteur, die alles wilde ontleden, alles wilde nagaan, wachtte zich wel de oude cultuur weg te werpen, die niet meer voldeed aan wat men er van verwachtte. Hij ondervond dat ze niet dood was, maar dat men kon voortgaan met ze te kweeken en er mede nieuwe cultuurballons te bezaaien. Deze levende culturen konden straffeloos worden ingespoten: de kippen kregen de ziekte niet meer. Meer nog: nadat zij eene inspuiting van deze speciale cultuur hadden gekregen,

werden ze ook niet ziek meer als men ze met de gewone, de kwaad aardige cultuur inspoot. Ze waren tegen de ziekte gevaccineerd.

Pasteur bepaalde zorgvuldig de voorwaarden waarin de culturen van de microbe der cholera van de hoenders hunne kracht verloren. Hij vond dat het voldoende is gedurende zekeren tijd de microbe in aanraking te brengen met de lucht om eene inentingstof te bekomen.

Hij zag dadelijk het onmetelijk nut van die ontdekking in, en de mogelijkheid om voor andere besmettelijke ziekten gewijzigde culturen te bekomen, die als inentingstof, als voorkomend of genezend middel zouden kunnen dienen.

Hij trachtte de microbe van de kool, de beruchte *Bacillus anthracis*, in de meest verschillende vormen te kweeken. Hij ontdekte weldra dat het voldoende is die microbe in anormale temperatuurvoorwaarden, bij een warmtegraad van 42^{o}, te kweeken om ze haar kwaadaardigen invloed te doen verliezen en er eene inentingstof van te maken. De schapen en ossen, aan wie men eenige druppelen van deze verwarmde cultuur inspuit, krijgen niet alleen de ziekte niet, maar zijn voor de latere besmetting der kool niet meer vatbaar.

Pasteur bewees dit door talrijke proefnemingen, waarvan eene, die in 't openbaar plaats greep, beroemd gebleven is. Pasteur, geholpen door zijne assistenten Chamberland, Roux en Thuillier, spoot, den 5 Mei 1881, in de hoeve van Pouilly-le-Fort, bij Melun (Seine et Marne) en in tegenwoordigheid van eene talrijke menigte, aan 25 schapen eene verzachte cultuur van den koolvirus in. 12 dagen later, den 17 Mei, nieuwe inenting. Den 31 Mei spoot men eene schadelijke koolcultuur in aan de 25 gevaccineerde schapen en aan 25 nieuwe. Den 2 Juni stelde men vast dat 22 niet gevaccineerde schapen dood waren, 2 stervende en 1 ziek. De 25 gevaccineerde waren allen welvarend. Men kon geen klaarder bewijs droomen. Als Pasteur, vergezeld van zijne medewerkers, te 2 uur 's namiddags op de hoeve kwam, werd hij dan ook door eenparige toejuichingen begroet.

De vaccineering tegen het miltvuur werd onmiddellijk alge meen in practijk gesteld en dank zij de aanhoudende toepassing, verloren de veekweekers van Beauce, die in vroeger jaren zoo erg beproefd waren geweest, om zoo te zeggen geen enkel dier meer. Hier ook mag het verlies, door die vaccineering vermeden, op honderden millioenen geschat worden.

Het grondbeginsel van Pasteur kreeg aldus eene nieuwe bekrachtiging, en men mocht hopen, het op al de besmettelijke ziekten te zien toepassen. Eene besmettelijke ziekte gegeven zijnde, was net maar eene kwestie van rondtasten en geduld oefenen om er de microbe van te vinden, en die dan in gewijzigde voorwaarden te kweeken om er de inentingstof van te ontdekken.

In 1882 behandelde Pasteur op dezellde wijze de microbe van het ‘vuur’ der zwijnen en slaagde er in, haar kwaadaardigen invloed te verzwakken en de smetstof tot inentingstof te vervormen.

Omstreeks hetzelfde tijdstip begon hij de studie van eene vreeselijke ziekte, de razernij of hondsdolheid. Hij kon de microbe van die ziekte noch afzonderen, noch zien, waarschijnlijk omdat zij zoo buitengewoon klein is. Maar dat hield hem niet terug. Wie de oogen heeft van het geloof, moet niet zien om te gelooven. Pasteur had de oogen van het wetenschappelijk geloof: zoo hij de microbe van de razernij niet zag, hij voelde ze aanwezig in het schuim en in het zenuwstelsel van den razenden hond. Aan een razend dier ontnam hij een weinig hersenstof en spoot die, na schedelboring, tusschen de hersenmassa van een konijn of een hond. Hier ook, op honderde wijzen rondtastende, eindigde hij met te ontdekken dat het langzaam verdrogen van het ruggemerg van een razend konijn stilaan den kwaadaardigen invloed deed verliezen en de smetstof tot inentingstof vervormde.

Met deze nieuwe inentingstof kon hij honden en konijnen behandelen en ze onvatbaar maken voor een lateren aanval der vreeselijke ziekte. Meer nog. Hij stelde vast dat de inenting tegen de razernij niet alleen een voorbehoed-, maar een redmiddel is, waardoor een reeds besmet of gebeten dier in 't leven kan worden gehouden.

In Juli 1885 dorst Pasteur, zeker van zijne methode, ze toepassen op een kleinen Elzasser van 5 jaar oud, die door een razenden hond was gebeten geworden. De knaap werd gered.

Eenige weken later, in October 1885, nieuwe proef: ditmaal op den herdersknaap Jupille, van Villers-Farlay (Jura), die vreeselijk was gebeten geworden, door kleine kinderen tegen den aanval van een razenden hond te beschermen. Jupille werd eveneens door de inenting gered. Zijne daad van opoffering werd in brons vereeuwigd: zijn

stândbeeld verheft zich vóór den ingang van het instituut Pasteur te Parijs. De moedige knaap wordt voorgesteld terwijl hij tegen den razendenden hond vecht.

Het nieuws van deze wonderbare genezingen maakte opgang en werd overal verspreid. Van alle kanten stroomden in Pasteur's laboratorium te Parijs karavanen toe met personen die door razende honden of wolven waren gebeten geworden en die maar alleen nog hunne hoop stelden in Pasteur. Het laboratorium van Pasteur en de omstreken waren er mee opgepropt. Men moest er iets op vinden.

In Maart 1886 nam de Parijzer Academie der Wetenschappen het initiatief van eene openbare inschrijving, die, in Frankrijk alleen, 2.586.680 frank opbracht. Dit geld werd besteed tot de oprichting van een instituut Pasteur en van een hospitaal Pasteur. De inhuldiging van het instituut Pasteur der rue Dutot had den 14 November 1880 plaats.

Dit voorbeeld werd in verschillende steden van Frankrijk, namelijk te Rijsel, en in al de hoofdsteden van de beschaafde wereld gevolgd. Weldra zag men, onder den naam instituut Pasteur, gestichten oprijzen, die niet alleen bestemd waren voor de behandeling der razernij en andere besmettelijke ziekten, maar ook voor microbologische en bacteriologische opzoekingen. Wij bezitten er een te Brussel. Het instituut Pasteur van de provincie Brabant te Brussel wordt, zooals men weet, bestuurd door onzen geleerden landgenoot D^{r} Bordet, leerling van het instituut Pasteur te Parijs.

Dank zij de behandeling door de methode Pasteur, is het sterftecijfer van de personen, door razende honden gebeten, tot onder 1% gedaald.

D. De leerlingen en opvolgers van Pasteur hebben eene vierde algemeene wet bewezen.

De studiën van Behring, Roux, Kitasaka, enz. over de kroep hebben bewezen dat er in deze door eene microbe veroorzaakte ziekte eene wezenlijke vergiftiging van het organisme der zieken plaats grijpt, teweeggebracht niet door de microbe zelf, maar door een oplosbaar vergif, eene *toxine,* die de microbe afscheidt. Deze toxine, dit vergif kan van de microbe afgezonderd en verzameld worden. Bij eene

hooge dosis veroorzaakt de toxine van de kroep den dood, met de verschijnselen van de kroep. Bij eene zwakkere, niet doodelijke hoeveelheid, vrijwaart de toxine het dier waaraan men ze inspuit en maakt het onvatbaar voor eene latere werking van eene doodelijke hoeveelheid toxine.

Met de andere ziekten, door microben veroorzaakt, gaat het ook zoo toe. Wij bezitten aldus eene algemeene werkwijze om tegen deze of gene besmettelijke ziekte eene inentingstof te bereiden. Men moet maar de microbe in een daartoe passenden bouillon kweeken, vervolgens dien bouillon filteren of, bij voorbeeld door de warmte, de microbe dooden, om eene oplossing van toxine te bekomen, die bij hevige dosis doodt, bij zwakke dosis tegen de ziekte vrijwaart.

Het mechanismus der vrijwaring bij het dier waaraan men kleine hoeveelheden toxine inspuit, is ook opgehelderd geworden. Men weet thans dat de toxine in het bloed eene nieuwe zelfstandigheid doet ontstaan, eene *antitoxine*, die de eigenschap bezit zich met de toxine te vereenigen om met deze laatste eene schadelooze combinatie te vormen. Het bloed of het bloedserum van het gevaccineerde dier wordt aldus, dank zij de aanwezigheid der antitoxine, een *heelend* en *voorkomend middel*. Op deze grondbeginselen is de bereiding van het beruchte *serum tegen de kroep* gesteund. Gezonde paarden spuit men herhaalde malen kleine, maar steeds grooter wordende hoeveelheden kroeptoxine in. Wanneer hun bloed genoeg antitoxine bevat, kan het als geneesmiddel tegen de kroep dienen. Men aderlaat de paarden van tijd tot tijd met al de antiseptische voorzorgen, en het bloedserum, dat de antitoxine bevat, wordt, met kleine hoeveelheden, in verzegelde buisjes bewaard. Elk buisje bevat de noodige dosis antitoxine om een kind van de kroep te redden. Men vindt dit serum bij de apothekers.

* * *

Meer dan eens hebben nijveraars aan Pasteur voorgesteld, van zijne ontdekkingen een monopolium en eene bron van inkomsten te maken door er brevetten voor te nemen.

Had Pasteur naar dien raad geluisterd, hij had millioenen kunnen winnen. Maar hij heeft liever aan de geheele menschheid

het voordeel van zijne ontdekkingen willen laten. Hij heeft voortgeleefd met zijne nederige jaarwedde van hoogleeraar, zijn te veel bestedende voor wetenschappelijke onderzoekingen. Hij zou zijn gezin in de armoede hebben achtergelaten, zoo de Fransche regeering, getroffen door dit zeldzaam voorbeeld van belangloosheid, hem niet in 1874, als nationale belooning, een jaarlijksch pensioen had doen stemmen van 12000 frank, dat in 1883 op 25000 frank werd gebracht.

Zooals de lezer heeft kunnen zien, heeft de arbeid van Pasteur de onmetelijke rol aangetoond, die de oneindig kleine diertjes spelen in de algemeene huishouding der natuur. Hij heeft eene omwenteling teweeggebracht in de heelkunde, en de studie der besmettelijke ziekten in eene gansch andere richting gestuwd. Dank zij de methoden, door hem bedacht en door zijne leerlingen en wedijveraars in practijk gesteld, zijn al de geesels, die vroeger de wereld ontvolkten, overmeesterd of zullen eens overmeesterd worden. Pasteur heeft het lijden verwonnen en den dood achteruit doen wijken. Dank zij hem sterft men niet meer aan razernij. Men sterft ook niet meer aan gele koorts, aan malaria, dank zij Laveran en Ross. Weldra zal men 'tzelfde mogen zeggen voor de cholera, de pest, de tering, dank zij Koch, Behring, Roux, Metschnikoff en zooveel anderen.

Dàt zijn de ware weldoeners, de ware helden van de menschheid, aan wie het dankbaar nageslacht standbeelden zal oprichten, wier levensbericht de kleine kinderen in de scholen zullen leeren spellen. Hun roem zal eens, men moet het ten minste hopen, dien in de schaduw stellen van de groote menschendooders, de overwinnaars, als Alexander de Groote, Tamerlan, Julius Cesar, Napoleon, voor wie de menigte zich zoo lang heeft ter aarde gebogen.

LÉON FREDERICQ.

Kameraadjes.

I.

Toen om vier uur de bel met hare lawaaiïge stem geklept had: ‘De school is uit! De school is uit!’ was René, traag, ietwat zonderling te moede, in de vroeg invallende schemering van den killen, winterschen dag, naar huis gestapt...

't Was een jongen van een jaar of acht, eer tenger dan struisch, met donker kroezelhaar, het aangezicht altijd wat bleekjes, een paar groote, blauwe oogen, die, als ze tot iemand zoo openhartig opkeken, lieten lezen tot in 't diepst zijner mooie kinderziel. Hij had een ietwat droomerige natuur, was erg vatbaar voor indrukken... dat hield hij van zijne moeder, brave, zachte vrouw, altijd heel hartelijk voor haar kind, ‘haar eenigen jongen,’ zooals zij hem altijd noemde... Zijn vader was ook wel goed voor hem, doch wat stugger, meer gesloten van karakter.

Wanneer moeder zich soms wat zwak tegenover René toonde, klonk het onvermijdelijk uit vaders mond: ‘Ge bederft dien jongen. 'k Weet niet waartoe dat noodig is!’ - ‘Toe, toe...,’ suste dan moeder verzoenend... René aanbad haar.

Toen hij eerst op school kwam, had hij zich wat alleen gehouden, afgezonderd in een hoekje, turend naar het spel der andere kinderen; doch toen hij merkte dat deze hem met een kwaad oog begonnen aan te zien, had hij zich in het spel gemengd, was nu zelfs al de aanvoerder geworden, dank zijn vluggen geest... Hij was goedhartig.

In de klas zaten ze meisjes en jongens bijeen: neven hem op de bank bevond zich een klein, ziekelijk meisje, met een heel erg afgeteerd gezichtje en groote, angstige vraag-oogen. Ze was verre van netjes: heur haar was bijna nooit gekamd, heur voorschoot gescheurd

op verschillende plaatsen..., een heel ongelukkig schepseltje. Mieken heete ze: hare ouders waren zeer arm.

René voelde er diep medelijden mee: wanneer zijne moeder hem een koek gaf om in den speeltijd te nuttigen, brak hij hem altijd in twee en onder de bank, terwijl de meester op 't bord schreef, stopte hij Mieken de helft in de hand.

‘Hier zie, Mieken.’

‘Dank... u... Renéke’, en dan werd het meisje altijd heel rood, maar toch glansden heure oogen, die gewoonlijk mat en treurig blikten, dan vreugdig van niet-uit-te-drukken dankbaarheid. En onder den speeltijd zag René ze dan langs den muur voorbijschuiven tot in het hoekje tegen de eerste klas; dan kwam het stuk lekkergebakken-koek boven: met grage beten zag hij ze 't verorberen. En in zijn hartje was dan altijd een heel groote tevredenheid.

Hij hield wel van al zijne makkertjes, behalve van John, dien grooten lummel, dom en kwaadwillig; dien kon hij niet lijden: hij gebruikte altijd erg leelijke woorden, en dan lachte hij, schijnheilig, met een grijns...

Dien dag was René heel zonderling te moede naar huis gestapt... Hoe 't kwam?

Sedert eenige dagen was er een nieuwe leerlinge: Rosalieken, een meisje van zijnen ouderdom, met blond, goudend haar, dat zijïgglanzend, met een helderblauw lintje doorheengevlochten, los over hare schoudertjes viel; klare, bruine oogen, zoo vriendelijk, zoo... zoo... ze lachten altijd, en frissche roode kaakjes. Ze droeg een warm, bruin jurkje, wit-gesteven voorschoot, een paar net-beschilderde klompjes. Rosalieken!...

Een vlugge geest dat ze had! En opletten, zuiver, ordelijk, goed op tijd! Rosalieken was, op zoo korten tijd reeds, het toonbeeld van de klas geworden! Geen stemmeken zoo lief als het hare: 't was als een klein, zilveren kloksken dat luidde, met korte, heldere slagjes: ‘Meester, ik versta u niet!’ boven alle anderen uit.

René was droomerig: in de lente keek hij buiten, naar het eerste, frissche groen der bottende boomen;... in den zomer peilde zijn blik den diepen, blauwen hemelkoepel met die groote, gouden zonne waar je niet in kon staren, ('t deed pijn aan de oogen..., zoo

door een reet van de hand ging het wel). Zijn blik werd geboeid door 't neerdwarrelen der bont-gekleurde herfstbladen, die in zonderlingdwaze kringen, nu op, dan neer, als lichtzinnige gedachten, omlaag wierelden, niet wetend wat ze wilden: omhoog? naar den grond toe? En de wind zong in den schoorsteen... oe... oe..., langgerekt, als een bange klacht... In den winter keek hij naar de sneeuwvlokken die kwamen met duizendtallen van daar heel hoog, uit den hemel, als blanke, donzige engelenveertjes. Op den duur begon zijn hoofd dan te draaien en dan keek hij maar weer liever naar 't bord.

Nu Rosalieken echter zoo haar best deed, wilde hij ook eens toonen dat hij niet van de domsten was: hij verbaasde den meester door zijne antwoorden, en als deze hem prees, was hij innig-blij, fier... voor Rosalieken.

Daar straks nu was er iets gebeurd, dat de meesten iets heel nietigs Schijnen zou, voor hem echter heel gewichtig was.

Rosalieken droeg in elk klein oortje, als belletjes, een blauw klaverblaadje: ze was er een van verloren en ze had geschreid; heur mooie, bruine kijkers hadden vol tranen gestaan; ze was heel bang voor haar vader: wat zou ze een ruzie krijgen!

Rosalieken schreide, en hij, hij voelde zijne borst zoo beklemd: zou hij nu ook aan 't huilen gaan, als een klein meisje? Wat zouden zijne makkers zeggen? Zeker lachten ze hem uit... Hij was naar den anderen kant van de speelplaats geloopen, en plots, o geluk, wat zag hij daar blinken? Een klaverblaadje... van Rosalieken! Hij greep het, ijlde er mee weg.

‘Rosalieken, hier is 't, zie... dat klaverblaadje van...’

‘Ah!’ Met een luiden vreugdekreet was ze op hem toegesprongen, vatte het-voor-haar-zoo-kostbare belletje, bekeek het... ‘Niets aan! Niets aan!’ juichte ze. René stond er bij: onthutst, gelukkig, niet meer wetend wat zeggen.

‘Waar hebt ge 't gevonden, René?’

‘Ginder..., aan, aan 't pompeken.’

Vrijmoedig reikte Rosalieken hem de hand en zegde vroolijktevreden: ‘Dank u zeer, René!’

O dat warme handje in de zijne: hij voelde dat hij heel rood werd, liet de hand los zonder ze te drukken en liep weg.

Onder dien indruk was hij naar huis gegaan...

II.

‘Ik ga nog wat buiten, moe,’ zegde hij stilletjes, als hij koffie gedronken had.

‘Ja, Renéke, dat 's goed, maar doe eerst uw sjerp aan, zulle, en blijf maar niet lang op de straat: het is nog al koud vandaag.’

‘Ja, moe.’

Hij sloeg zijn sjerp om, nam de mat in de gang en zich op den dorpel. 't Was een heel heldere avond: diep-blauw de hemel met oneindig-veel starren; ginder tusschen de zwart-naakte takken der droeve boomen hing, nog laag, de mane te lachen met haar volrond, koperen gelaat... Straks zou ze klimmen en haar licht zou dat der starren doen verbleeken.

René zat naar buiten te staren: ‘Wat een hoop starren!’ Hij wilde toch eens beproeven, zoo goed en zoo kwaad als 't ging, ze te tellen... Eerst de groep die stond boven het meubelmagazijn, vlak over hem, aan den anderen kant van het pleintje... Een, twee, drie, wacht neen, eerst die groote daar... Hij telde, telde, honderdtwintig. Nu die boven het huis van den barreelwachter: Een, twee, maar nu liepen ze alle dooreen: hij had er zeker vergeten, en die, die stonden er daarjuist niet... 't Schemerde alles voor zijn oogen: eventjes toeknijpen, nu was 't over.

He, kijk die twee daar boven dien schralen populier eens: hoe ze schitteren; 't zijn juist oogen die me bekijken; hoe ze lachen... precies de oogen van... van Rosalieken.

Rosalieken: hij sprak dien naam zachtjes uit, voor zichzelven. Ro...sa...lie...ken; 't klonk toch mooi en zoet. En onwillekeurig begon zijn hartje sneller te kloppen...

Over den harden grond knerpte een stap. Hij hief het hoofd, en... kon 't waar zijn? Daar zag hij: een blond kopje, bruin jurkje, een paar net-beschilderde klompjes... Rosalieken! Ze droeg een groot brood onder den arm.

Bij René bleef ze staan.

‘Dag René,’ knikte ze, met een blijden glans over haar frissche gezichtje.

‘...Dag Rosalieken.’

‘Ik ben een brood gaan halen voor ons moeder.’

‘Rosalieken, w...wil ik het voor u naar huis dragen?’

‘Neen René, laat maar, 't is niet zwaar, ik kan dat wel, zulle. Maar ge zijt toch bedankt.’

Weer klonk dat zilveren stemmetje en René trilde van geluk; hij vond dien klank nog schooner dan die van zijn moeders stem: 't zong, het zong...

‘Och Rosalieken, uw lintje is losgegaan...’

‘Ja? Kunt gij het eens niet vastmaken, Renéke? Ik durf het brood niet neerleggen.’

Met een schok was hij opgesprongen... Heel voorzichtig vatte hij het blauwe lintje, legde er een strikje in, knoopte het vast. Zijne hand gleed over 't blonde haar...

‘Rosalieken,’ zegde hij heel stil en bedeesd, ‘wat hebt gij schoon haar..., precies, precies - goud!’

‘Goud? Neen Renéke, dat is geen goud.’

‘Maar het is toch zoo zacht als de halsdoek die mijn moeder 's Zondags aandoet, als ze naar de kerk gaat; ik geloof dat hij van zij is...’

‘Van zij, Renéke? Ja, dat is heel zacht... Nu ga ik naar huis, zulle, moeder zal al wachten... Slaap wel, Renéke.’

‘Slaap wel, Rosalieken.’

Met een vriendelijk knikje was ze weg: flink stapte ze voort, klepperend met haar kleine, net-beschilderde blokjes. Hij volgde ze met den blik, zoover hij maar kon... Nu verdween ze achter den hoek van het Veldstraatje.

‘René, kom, 't wordt te koud,’ klonk opeens de stem zijner moeder. Hij schrikte op... wipte vlug binnen.

Moeder ontkleedde hem, bracht hem naar bed. Vader knorde: ‘Was dat nu nog noodig? Kon zoo'n groote jongen niet alleen slapen gaan?’ kuste hem echter vriendelijk goeden nacht.

‘Slaap wel, moe,’ zegde René toen moeder hem warm ondergestopt had. Heel zijn gemoed was zoo vol, zoo vol geluk... En

plots wierp hij de dekens terug, sloeg zijn armen om zijn moeders hals en kuste ze vurig.

‘O stoute jongen, wil je wel eens gauw gaan liggen?’ Maar toch was ze tevreden, kuste hem op hei voorhoofd, dekte hem warm toe. Dan verliet ze stil het kleine kamertje.

René lag met de oogen wijdopen te staren in 't donker: daar lachten weer die klare kijkers; daar straalde weer dat frissche gezichtje... Rosalieken! Weer streelde zijne hand dat blonde, zacht-zijïge haar... hij hoorde haar stemmetje vol zilver-zoet geluid: ‘Slaap wel, Renéke...’

‘Slaap... wel... Renéke...’

Zijn oogleden werden zwaar: 't beeld werd onduidelijk, vervaagde... Zacht sliep hij in.

III.

Elken morgen spoedde René zich vreugdig-opgewekt naar de school. Hij was altijd van de eersten: vol blijde verwachting staarde hij dan naar de schoolpoort... Ze ging komen, daar was ze... Een schok trilde door heel zijne kleine ziel, hij keek rond, verlegen, dacht dat alle jongens het wisten, hoe hij naar Rosalieken wachtte... Hare boeken onder den arm stapte ze de poort binnen: ze zag hem staan en lachte hem vriendelijk toe. Hij knikte en keek een anderen kant uit, voor een oogenblik slechts, want als hij dacht dat ze hem niet meer bezag, keerde hij voorzichtig het hoofd om, zocht ze met den blik tusschen hare vriendinnetjes.

‘He René, kom af! We spelen gendarmendief[1].’

‘Neen, 'k heb geen lust nu.’

Verwonderd gingen zijne makkers heen, zetten zich aan het spel... doch als hij er niet bij was om te bevelen ging het niet best, ze maakten seffens ruzie.

‘Zeg René, kom nu, de Fons is weer moedwillig: hij wil geen dief zijn.’

(1) Gendarme en dief.

Ongaarne liet hij zich meetroonen, en zelfs in het heetste van het spel zocht zijn oog nog altijd een blond kopje met blauw lintje.

Daar klonk de bel: in rang, binnen.

Hij zat op de eerste rei, nogal wat naar achter. Rosalieken op de tweede, enkele banken meer naar voor. Van op zijne plaats kon hij ze goed zien... Geen oogenblik was ze verstrooid, altijd het gezichtje naar meester of naar het bord; en netjes dat ze schreef, geen vlekje in heel haar schrijfboek...

Terwijl de meester op eene andere rei de letters voormaakte met rooden inkt, hielp zij kleinen Gust neven haar: een weinig zindelijk ventje en die toch zooveel moeite had met die hoofdletter B; dat leken geen letters meer: monsters met reuzige hoofden waren het...

En René zag hoe Rosalieken Gustje's hand vast hield, en wees, en uitlegde, zag heur blonde kopje vlak bij het blinkende snuitje van Gustje... en wenschte Gustje te zijn...

IV.

Met den rouw in het hart was hij dien middag naar huis gekeerd: Rosalieken was niet in de school geweest... Hoe 't kwam? Niemand wist het nog, misschien straks als hij weerkeerde.

't Regende: koud en kil vielen ruischend de droppels, guur blies de wind uit het Westen, ellendig weer... Nog vroeger dan gewoonlijk was hij terug op de speelplaats: van uit zijn hoekje sloeg hij geen blik van de poort af.

Niet... nog niet..., nog altijd niet...

‘Ha, daar is... neen, 't is Jeanneken uit de derde klas. Nog niet...’

't Belde: moedeloos ging hij de klas in. De les beviel hem niet: hij zegde geen goeden dag tegen Mieken neven hem; den meester vond hij vervelend, er drukte hem iets... Waar zou ze nu toch zijn? Wat was er gebeurd?

Daar klonk opeens een stemmetje: ‘Meester, de moeder van Rosalieken heeft gezegd dat ze ziek is, en dat ze niet kan naar de school komen.’

't Was Netteken, die woonde juist neven haar.

Ze was ziek: erg? Neen, dat zou wel niet, ze zag er gisteren nog zoo flink uit: in de turnles had ze bijna zoo hoog over de koord kunnen springen als Staf, de beste van de klas. Misschien was ze morgen al weerom...

's Avonds, alleen in zijn beddeken, als moeder de kamer verlaten had, vouwde hij zijne handjes als tot een gebed en prevelde: ‘Deezeken in den hemel, laat Rosalieken morgen terug in de school zijn, dan zal ik weer goed mijn best doen en aan Mieken mijnen heelen koek geven.’

Doch 's anderen daags ook bleef Rosalieken's plaats leeg en kleine Gust maakte nog afschuwelijker gedrochten dan ooit: zijn kameraadje was er nu niet om hem te helpen, en, daar legde Gustje zijn hoofd op de bank en schreide zachtjes... de meester zou zeker wel heel boos zijn. En de tranen liepen over zijn schrijfboek, vermengden zich met den nog verschen inkt, en vormden zoo een meer van troebel-zwart water.

René was het hart in... Wat er gebeurde in zijn zieltje wist hij, begreep hij niet; 't leek hem alles zoo droef en hij had al zooveel lust om te huilen als klein Gustje.

‘Kinderen,’ klonk daar de stem van den meester, ‘ons Rosalieken is heel erg ziek. Zij heeft een dubbel “fleuris[1]” opgedaan, door bezweet en met blooten hals in den killen avondwind te loopen; er moet alle dagen een van de kinderen naar heur huis gaan en vragen hoe het er mee is. Weest allen maar voorzichtig 's avonds, het is een heel guur weer.’

En alsof de wind ook geluisterd had, daar loeide hij weer vervaarlijk in den schoorsteen: Oe...oe...oe! als om te zeggen: ‘Kinderen past op!’ en de kachel begon te snorren, tot ze rood-gloeide.

Zoo gingen weer enkele dagen voorbij: de berichten over Rosalieken werden steeds ongunstiger... En René? Bij elke nieuwe droeve mededeeling kromp zijn hart saam, dan verviel hij in droomerij en kon van den heelen middag niet meer opletten.

(1) Pleuris.

V.

't Was al een heele tijd gebeld voor half twee. De kinderen hadden zich in rang gezet, maar nog was meester er niet. Ze praatten ondereen: ‘Als hij nu niet kwam, zouden ze dan mogen naar huis gaan? Dat zou heerlijk wezen!...’ Maar in de klas was het toch ook plezant: misschien vertelde hij weer vandaag... Hij bleef toch lang...

De groote John kon niet langer stil blijven: hij liep de speelplaats over, slingerde rond een paal, klom er op, trok een leelijk gezicht tegen de andere kinderen. Daar stapte meester juist de speelplaats op: hij zag bleek, scheen ontroerd. John, verschrikt, liet zich van den paal glijden, kwam schoorvoetend nader: hij duchtte de straf. Meester bekeek hem een oogenblik heel ernstig; zegde dan zacht en met veel goedheid: ‘Ga op uwe plaats, John.’ Deze haastte zich, blij er zoo goed van afgekomen te zijn, in den rang.

‘Laat alles maar weg, kinderen,’ sprak meester stil, toen deze de leesboekjes wilden nemen. ‘Weest nu eens heel stil en luistert.’ Allen keken verwonderd op... Zou hij nu al beginnen te vertellen? René verroerde niet meer, angstig keek hij naar meester, die zoo bleek zag...

‘Kinderen,’ begon hij, toen het heel stil geworden was, ‘ge weet allen dat Rosalieken ziek was..., heel erg ziek, niet waar? Ik ben daarjuist bij haar tehuis geweest, en...’ (hij sprak langzamer en met meer nadruk) ‘Rosalieken is dezen morgen gestorven... Zij is dood.’

Stilte... Alle kijkers staren wijdopen, met een onuitlegbare uitdrukking van schrik, medelijden, droefheid, naar meester, die het hoofd op de hand steunt en zwijgt.

Ineens een fijn stemmeke, dat van Mieken:

‘En komt ze nu nooit meer naar de school, meester?’

‘Neen,’ schudt deze.

En daar begint kleine Gust plots hardop te schreien, en stottert iets: ‘Niet meer helpen, veel kladden...’

‘Kom, Gustje’, troost meester.

‘Wat is dat, René, ge wordt zoo bleek, wilt ge eens op de koer gaan?’

Deze knikt: als in een droom raakt hij de klas uit, op de speelplaats, waar de vinnige koude hem opwekt.

Rosalieken is dood... Dat mooie kind met haar zacht, goudend haar, met die bruine, klare, vriendelijk-lachende oogen? Hij sluit de oogen en daar staat ze voor hem... haar bruine jurkje, witte voorschoot, net-beschilderde klompjes... alles. Weer verneemt hij haar fijn stemetje.

‘Neen, Renéke, dat is geen goud...’

Rosalieken is dood...

't Is koud hier op de speelplaats... Hoe blauw de hemel glanst...

Rosalieken is dood...

Wat lezen die kinderen van de tweede klas luid vandaag:

De wit...tè geit

De bra-vè meid.

Rosalieken is dood...

Zou kleine Gust nog weenen? Ze was altijd zoo lief voor hem? Nu.

Rosalieken is dood...

‘Wel René, is 't wat beter nu?’ roept meester, die in de geopende deur verschenen is.

René murmelde: ‘Ja, meester.’

‘Kom dan maar weer binnen, ge moet daar niet in de koude blijven.’

VI.

Met een moe hoofdje stapte René naar huis, in het duister van den winterschen namiddag. Van op het dorpsplein klonk vroolijk gejuich en geroep. Hij stapte door.

‘Zeg René, wacht wat, ik ga mee.’ 't Was Louis, een van zijne kameraadjes.

‘'t Is zoo eens koud, eh?’

‘Ja...’

‘Ons moe gaat koeken bakken... Wat zal dat smaken! Moogt gij die ook zoo gaarne, René?’

‘Ik... weet... niet...’

‘Zeg René, dat Rosalieken eh? Hebt ge gezien hoe Gustje begon te schreeuwen?’

‘Ja...’

‘Ik ga langs hier, René. Salu.’

‘Dag Louis.’

René stapte den drempel op, de gang door, lispelde stilletjes goeden dag en zette zich zwijgend aan tafel.

‘Toe, René,’ spoorde moeder aan, ‘ge eet zoo weinig, jongen?’

‘Ik heb geenen honger, moe.’

‘Zijt ge niet goed, ventje? Ge ziet zoo bleek.’

‘Ja wel, moe.’

In zijn kleine zieltje waö zoo'n groot, zoo'n heel groot wee; hij wist niet wat er zoo knaagde in zijn binnenste, wat er zoo drukte op zijne borst: 't was of hij moest huilen...

Moeder bracht hem naar bed: zorgvuldig stopte ze hem onder.

Maar jongen, wat ben je toch bleek! Kom, wat is er? Zeg het eens aan mij, toe? Hebben ze je iets gedaan? Ben je zelf stout geweest? Durf je 't niet zeggen?’

René staarde zijn moeder aan, zijn blauwe oogen wijdopen... vol smart. En plots werden ze beneveld; hij richtte zich op, sloeg wild-hartstochtelijk de armen om zijn moeders hals en snikte: ‘Rosalieken is dood,... Ro...sa...lie...ken... is... dood!’

Antwerpen, 15-10-1910.

FRANS DE WILDE.

Stijgen en Dalen.

Vae soli!
Wee den eenzame met z'n gepeinzen!

Daar leefde eens 'n man die geklommen was op hogen berg, om nader te zijn bij den hemel.

In den hemel verbeeldde hij zich het triomfantelik verblijf van den Ewige, - en hij dacht, nà verzaking, in eenzaamheid de stem des Heren te vernemen, *tastbaar* te voelen de troostvolle goedheid der Alliefde... God!

't Was 'n mystieke natuur. Maar hij kende geen evenwicht. De ingeving van 't ogenblik was hem regel en tucht. Zó handelde hij blindelings dikwerf en dacht wèl te doen, al trad hij soms te-goeder trouw in 't slechte spoor. Zijn wil was oprecht, maar z'n hart en karakter zwak en ongevormd. Hij had véél gelezen in boeken vol stichtelike lectuur, véél levens en legenden van heiligen verorberd en naïef bewonderd toen hij jong was, en al die verhaaltjes aangenomen als loutere waarheid. Die glansaureolen hadden hem ogen en zinnen verbijsterd, en zó was hij gekomen tot 't onvrikbaar besluit, óók eens 'n heilige te worden.

Doch de werkelikheid - brutale hand die alles lompweg breekt wat zij aanroert - had hem weldra wakker geschud uit die heerlike, glansvolle dromen; zij had hem pijngedaan en vreed ontnuchterd, hem meêgesleurd in haar warreling van wisselende zorgen en weeën; zij had hem vastgeklonken in kluisters van drift, hem vernederd en ontmoedigd door haar veelvuldige schijn van eerbaarheid en deugd. In rusteloos tasten naar waarheid had-i wond op wond geslagen in zijne ziel en dikwerf was-i nedergestort in afbeuling van moedeloosheid. Langzamerhand, door verlies aan betrouwen, smart spoedig volgend op vreugd en wederom droefheid op blijdschap, - door vermoeienis

en moedeloosheid omdat *hij* niet leven kon, zich verheugen en *voluit* genieten, had het ongeluk z'n karakter gestold... maar even week en onstandvastig in z'n begeren bleef z'n ontvankelik hart. 't Was 'n mens die overal lijden zou door 't overprikkelbare zijner gevoelens.

Jaren gleden over jaren heen. Tàns leefde hij teruggetrokken in somber denken. De godsgedachte liet 'm niet met vreê, - en vroegere wensen, kinderlike verzuchtingen, herinneringen aan langvergeten vreugden kwamen nu, als ouwe vrienden, z'n eenzaamheid bezoeken. Aardse liefde had 'm gewalgd om 'r nasmaak van vrangheid, om zooveel lager lust, die noodzakelik de reinste verlangens bezoedelt. En zó was het gebeurd dat hij *nooit*, zelfs in hevigste passiekoorts, uit schaamtegevoel zowel als uit vrees, 'n vrouw had aangeraakt. Het *gezonde* der passie had hij nooit begrepen. En gruwelik zou de boete zijn, wanneer natuur, te laat, - heur recht verwierf... het *eiste* als 'n vreed-gerechte *straf!*

Plotseling was het genaderd, 't onvermijdelike. In opgewonden overdrevenheid had-i z'n ouders verlaten, in z'n hart de edele stem van mens-zijn gesmoord, om als 'n ingebeelde held optestijgen tot de goddelike illuzie, de leêge dweperijen zijner dromen.

Nù dat-i ter eenzaamheid opklom, zag en gevoelde hij de waarheid volkomen: heel z'n leven was 'n eindeloze onvoldaanheid geweest. De eenvoudigste troost had hij immer ontbeerd, omdat-i ook altoos 't eenvoudige versmaadde en z'n koortsig verlangen opschroefde tot onbereikbare hoogten. Waar anderen in vrede en berusting genoten, zweefde zijn begeerte naar onvatbare, onbegrijpelike dingen, sidderde zijn smachtende ziel naar 'n opperste voldoening, die hij waande *God* te zijn, - en jaren al vrat de kanker van ontembare wensen aan de vreugden en de sterkte van zijn leven.

Véél had hij zich vernederd en gebeden, om verlost te worden van die kwelling. Met de zékere overtuiging dat God hem zou verhoren, had-i kinderlik-eenvoudig ogen en handen verheven tot de machtige Trooster daarboven en, overstelpt van wemoed, zich verinnigd in allervurigst gebed. Als wierook zag-i opwolken z'n droeve smekingen om zielevreê... Zó toch - had hem het Boek der Waarheid geleerd - zó vlogen op krachtige adelaarswieken de verzuchtingen der uitverkoornen tot den Heer!

Om die troost te verwerven met waardigheid, had hij zich losgescheurd in 'n ogenblik van hartstochtelike godsliefde, gevoelloos voor de wilde schrijning van smart in z'n binnenste, aan àl het zoete onzer aardse verkleefdheid, aan al het vrange er van, dat wij, rustloze zoekenden, óók beminnen; - de steile klimming was hij begonnen in begochelende extaze van geluk!

Helaas! het heil was niet hier, noch de troost zijner gouden Illuzie! Koud bleef zijn hunkerend hart, geen hemeldauw daalde neer in zijne ziel waar langzaam betrouwen dorde... Hoger moest hij wellicht... hoger, in fijner-trillende lucht, waar niets z'n oog belemmerde,... wolken boven hem, wolken beneden en rond hem, - waar dagelikse afmatting om levensonderhoud z'n menslike driften zou slopen, z'n kwade neigingen breken gelijk men hinderpalen breekt met forse hand... Waar eindigen zou de zondige zwaarmoedigheid en redeloze *Sehnsucht* der ziel, - waar-i door vermoeienis, kastijding en honger z'n lichaam - onedele last - temmen of vergeten kon en worden als 'n geest in godsverzuchting en reinheid.

Schone, heerlike droom!

Zou God hem die verhevenheid ooit gunnen?

Waarom niet, indien hij vurig en gedurig bad?

En 't lachte hem toe wat gebeuren mocht in die Toekomst.

Er aan denkend, uren en uren, beefde van ontroering dat verafschuwde lichaam tot in de fijnste vezels, sidderde z'n wezen van heimelike wellust, zooals dat gebeurt bij zeer jonge lieden die voor d'éérste maal bezwijken in liefdegenot.

Arme askétise dweper, die d'oprechte natuur zijner krankheid niet kende!... Grootse herinneringen jubelden in zijn ziel, het zong er 'n lied van wondere verwachting... Mocht *hij* niet, evenals bekende heiligen uit vroegere tijden, verbeiden de openbaring van God! Was *hij* niet rein van lichaam, en zijn wezen ompantserd met machtig Betrouwen, versterkt door 't Geloof dat bergen verzet en wateren doet ontspringen uit steenrots?... Het Aanschijn des Ewigen, glorievol glanzend of glimlachend vriendelik, aanschouwen in blauwige nevels, in schittering van rijzende zon of late brand van purperen avondwolken? Bemoedigend-zacht de stem van den Geliefde vernemen die tot u spreekt met melodieuze woorden in golvende rytmen

van liefde, of uw hart verzengt van onuitstaanbare gloed, er de sporen achterlatend van z'n goddelik Lijden! O! dragen in boezem, handen en voeten, de stigmaten Zijner Passie! de kroon pijnlik-bloedend ingeprent in uw durig-lijdend hart, - zooals 'n Franciscus van Assise of 'n Teresia van Jezus!

Maar hij deed niet genoeg om zulke wondertekens te verdienen! Om *die* reden misschien bleef de Verschijning zolang weg? Was-i wel waardig?... O, hij twijfelde geenszins... *Beminde* en *geloofde* hij niet? Stond niet onwankelbaar-vast zijn betrouwen? Leed-i geen honger en dorst om Jezus' wil? Aan de rotspunten kleefde bloed... *zijn* bloed... z'n rug was één wonde, en z'n ogen staken van pijn... zólang had-i gewaakt en gevast. O ja, 't zoù komen, 't moest komen, het heerlik mirakel dat hem merken zou met de bloedige stempel der uitgelezene zielen, 'n zichtbare heilige, wanneer-i nogmaals nederdalen zou in 't dal waar mensen leven die, Gods liefde verachtend, in gemelike boosheid, zouden spotten met de tekens die *hij*, de verkoorne, ter bekering of beproeving, hun tonen ging in naam van God!

Zó dacht-i begeesterd en bedroog hem z'n dolle begeerte in waanzin van kranke verbeelding. Hoogmoed en eigenliefde verblindden hem. Zó weefde hij met z'n menselike driften de mystieke liefde tot God en begreep niet dat die hooggewaande godsliefde alleen verborgen wellust was... hoogmoed... en blinde aanbidding van z'n eigen *ik!*

Onnozele! Dáár op de glinsterende kruin van de berg, in eenzaam denken verslonden, zichzelf en der wereld gàns onbewust, meende hij zich groot.., groot en verheven boven de nietige mensjes beneden, niet rechtstreeks in onderhandeling en verbond met God... En hij volbracht op z'n lijf gruwzame boetpleging en liet zich dagen lang het nodige ontbreken uit verwaandheid... om spoediger de hoogste godsgunst waardig te worden...

Maar, hoe meer hij vastte, hoe meer hij z'n lichaam kastijdde, dès te trotser werd z'n geest en te kouder z'n hart.

Hij verleerde het medelijden met anderen en de zoete buiging van eigen wil voor de nood van minderen dan hij zelf. Hij ontleerde ook de waarachtig-heilige liefde, die *vergiffenis* en *verdraagzaamheid*

heet, - en dorder en vreder werd z'n gemoed, naarmate hij dacht zekerder op te stijgen ter volmaaktheid.

Want, versteend door harde trots, en áltoos, áltoos denkend aan zichzelf, verstond hij sinds lang het *menselik* lijden niet meer.

Nog hoger, hoger klom-i. Hij wou bereiken de allerhoogste toppen, verloren in de eenzaamheid, vèr van alle levende dingen, verloren in de pijn der ontbering.

O zéker... nù zou hij horen de stem van God!

En-i klom! En-i klom! Bloed gudsde uit z'n verhakkelde voeten; aan scherpe rotswand scheurd'-i z'n lijf en hij riep steeds met klaterende stem: God! God! God!

En de rotsen boven en onder echoden droevig die eentonige, dwaze kreet: God! God!... En dikwerf beefde van plotselinge verschrikking de eenzame roeper.

Doof bleef voor z'n akelig schrewen d'Almachtige. Geen troost kwam uit den hoge. Steeds verder, steeds onbereikbaar dieper scheen voor z'n klimmende voet en z'n onrustig-zoekende geest het hemeldoel te vluchten.

Waar toefde nu de kalmte van hart en geest, wáár de mirakuleuze beloning, groot geschenk van de grote goedheid Gods aan àl wie betrouwen op Hem? En de balsemende troost, de genadevolle openbaring, zielewonden-heelster, bleef verre, ewigheden ver in onnaspeurbaar duister!

Toen kwam moedeloosheid eerst, en afgrijzen weldra het hart van den Eenzame binnensluipen; - 'n schampere grijns, rictus van spot, vertrok z'n korstige lippen; in plaats van betrouwen grinnikte wanhoop, in plaats van goddelike vertroosting, haat: haat tegen de koude, onverstoorbare Macht die hèm verlaten had, den weeën-zoeker, - en hij voelde verachting, walg voor het heerlike wonder dat hij in eigen ziel en geest (opgezweept door verbeelding en koorts van ontberen) zo lang en vruchteloos had verwacht.

O waarom, waarom had God hem verlaten?

Daar lag-i ontredderd. En geen bede bedauwde z'n ziel met de dauw van véél troost. Geen wemoedskreet tot God ontsprong z'n hart, waar iedere klopping van deernis was doodgedrukt door waan en eigenliefde, die àl zachtere gevoelens verdroogt.

Hij zag niet, hij voelde niet hoe onbarmhartig hem de hoogmoed misleidde! Hij werd bedrogen door de schijn zijner nederigheid, die slechts het masker was van deugd! Zich paaiend met demoedige woorden en onoprechte gevoelens van eigen verlaging, was niettemin heel z'n doen en denken één zelfverheffing en - zou hem 'n zielekenner dit zelfbedrog hebben aangetoond, ongenadig vrillend in de wonde plek van z'n hart, hoe woedend waar-i geworden, met hoeveel bitse verwijtingen, vol kwetsenden afkeer, had-i de rondborstige man gekrenkt! En die gramschap ware de veroordeling geweest zijner onwillige veinzerij.

O simpele braafheid der eenvoudige lieden die hem omringden vroeger, in het dal van menigvuldige weeën en karige vreugd; waar de kleinen elkander nog helpen met wederzijdse opoffering, omdat ze begrijpen en mèdegevoelen hun onderlinge afhankelikheid in droefheid, blijdschap en gevaren van ziekte en dood, - waar eenvoudig genoten wordt vrucht van liefde en vrucht van zonde, - geleden en gestreden in getob en gevroet - wel is waar - doch zonder ziekelikverontrustende mijmering over 't ewig-gesluierde Raadsel van 't onbegrepen Hiernamaals, strijd zonder einde en nut óm en óver God, vrederovende vraag, waarop wel nooit 'n bevredigend antwoord komen zal.

Hij, die verachting had geput uit vertrotsend gebed, steeds prikkelend tot zelfvergoding, de schijnbaar-nederige biddertjes hóógtillend in eigen dunk van beter-zijn dan de vele onzaligen die, och arme! niet bidden kunnen...

(Zó wordt gebed 'n leer van hovaardij...)

...arme strever naar 't onmogelike, daalde nu afgemat neêr, met haat de ziel vervuld, en afgunst die bitste in z'n treurend hart. Want *nooit, nooit* in z'n leven dat volgen zou met trage vervelende dagen, - bespot of veracht of misverstaan door allen - nooit meer zou hij sidderen in koortsige, dronkene heilvreugd, door 't gulle genieten der rijke bedwelmingen, die 't verfoeid alledaagse leven biedt, - hij, die aan Begocheling z'n jeugd had opgeofferd, z'n mannenkracht verknoeid door tegennatuurlik asketisme.

Marteling van overwegen, folterend denken, nu eindelik doorstraald met 't licht der Waarheid!

Hij daalde... en vermoeid tot-der-dood bezocht hij de plaatsen, waar-i dagen en nachten gebeden had, betrouwend altoos, en verbeidend de grote gebeurtenis, die nimmer kwam.

Eén oord was hem gedurende enkele maanden dierbaar geweest boven alle: tàns afschuwelik verhaat! Donkere spelonk waar-i in jubilering van hoop was binnengetreden, zich denkend de heilige monnik die, in extaze van liefde, doorboord werd met de verlossingstekens van Kristus. Dáár had-i geknield in 't halfduister, doorzijpeld van vocht en koû, - uren, uren, uren -, tot gàns z'n lichaam vergramd was en hij, onophoudelik smekend, onophoudelik biddend, bewusteloos was neergestort, plomp als 'n wicht van lood.

Hoelang had-i daar gelegen? Heugenis kwam niet weer. 't Was 'n ongevoeligheid geweest, 'n stollen van z'n bloed,... iet ellendigs,... éérst 'n rilling van dood over hem,... dàn donker,... verschrikkelik prangen van hoofd en slapen,... daarna niets meer...

Toch géén extaze. Hij had niets gezien; niet één roepstem gehoord, zelfs niet mogen lijden onder de ijverzucht van de liefde van God; maar, wakker geslagen met 'n ruk door àl z'n gevrichten, had-i geweend, gehuild als 'n afgezweepte hond. Ja, dàt was hij in de ogen van God. Kristus verstiet hem. Kristus weigerde het offer van z'n wil, de offerande van 't genot zijns levens.

Maar... die pijn aan 't voorhoofd? Toch 'n hemels merk?? Dank, Heiland! o Barmhartige, dank!... Hij vreef de linkerhand er over... Bloed!... Zalige, heilige bloedstraal, wees in der ewigheid gezegend om de milde goedheid des Verlossers! Verhoord, verhoord mijn gebed! Uitverkoren m'n jubelende ziel! Ik, ik... 'n begenadigde des Heren... Dank voor die weeldetroost van oneindige liefde!

Dàn de schaterlach van 'n gek,... gruwelik, gruwelik lang,... met kort afgebroken horten en rukken, met schorre kreten, schetterend lachen, waar zich gàns 'n gebroken en geschonden leven uitschreit, wild en vreed...

Dàt bloed,... die wonde!... In z'n verdoving had hij 't voorhoofd gestoten tegen 'n scherpte aan de rotswand. En zinneloos, zinnekrank van wanhoop was hij weggerend, z'n handen en knieën stukrijtend op de steilten van de weg.

Hij daalde, blind voor de pracht der opkomende zon, die heur

stralen brak tegen de ijsschotsen en duizendvoudig, duizendkleurig fonkelde in weerschittering t'allen kant. Ongevoelig voor dat gouden, zilveren, als van blijheid trillende licht: puur in oneindige diepten boven hem, fluwelig-zacht of scherp-weerkaatsend tegen de tinteling van het ijs,... licht rondom, licht beneden, in alle denkbare schakering van kleur en toon,... overal, maar niet in het hart van de vluchteling, niet in zijn oog, ongevoelig voor de betovering der herboren natuur, koud gelijk z'n geest en zijne ziel, bedrogen beide in de lange, lange verwachting hunner Illuzie.

En verderàf, verderàf daalde hij, rondzwervend met z'n gedachten alléén. *Zij* vervolgden hem... *Zij* schenen hem te bedreigen met waanzin, zoùden hem (hij gevoelde 't) gedurig blijven folteren...

Het *waarom* der dingen! Die vraag, welke zo menigvuldige denkers aller tijden en aller landen gekweld heeft tot hun dood; - de *reden* van ons bestaan in pijniging van smart, met korte flitsingen van hoop en siddering van vreugd voor de wijle van één zucht; - de bange droefheid die 'r nederhangt over de schepselen, omfloersend met rouw onze zielen; - d'onverzetlike dwang tot genot en de schrijning van wedom er in; - de lach op onnozele lipjes, gauw verjaagd door de kramp van geschrei; - de onschuld bezwijkend onder de straf door de misdaad verdiend, terwijl de fiere ondeugd bralt;... en over àllen triomfantelik heersend het Lijden, zó dat er opkreunt uit heel de schepping één pijnlik gejammer, ééntonig gesmeek om erbarming, om lafenis voor verlatene droefheid en weeën die géén mens vermoedt... En de harten die zoeken en zoeken, 't brein dat zich afmartelt ter oplossing van onbegrijpelike raadsels, kamp zonder verademing van 't strijdende mensdom, roepend, schreiend om troost die niet komt... 't Zijn tranen, tranen en snikken, zelfs in 't genoegen der wellust, waarin verholen ligt 't bederf en het gif van de smart!

Hij hoorde,... hoorde nu duidelik in de eenzaamheid opstijgen snerpend-vrang, woest en schril, de vermaledijdende kreten der wanhoop, het huilen der pijn. Hij hóórde de ontzetting opdaveren tot hem, van zielen die onvoldaan, vredeloos, rusteloos, bang voor 'n dreigende toekomst, in vertwijfeling na bedrogen vertrouwen, schorvloekten het Noodlot, of, geslagen door onmacht, zwegen in gruwzamer stilte dan uitkrijsende drift. En daartussen, vreed als 'n lach in de dood, 't gejubel der gelukkigen voor énen stond.

Doch,... indien het geluk maar duurt de flikkering van één oogenblik, waarom zich niet verwarmd aan z'n lichtstraal, zich gekoesterd, gebaad in de hitte van dat uur der vreugden, heenspoedend naar afgronden van Niet? Waarom niet genoten met lavende teugen, hóógopademend de lucht van zoelt' en vrede in verlangende longen,... genoten zonder vroeging en zonder vragen naar meer? Wat scheelt ons de Toekomst in de dronkenschap van één zalige stond? Wat bekommert ons 't algemeen lijden in duizeling van genuchten? O, in bevende roes van bezitting en liefde, wat deert ons,... waarom denken aan de obsessie der smart? Dwaasheid! 't Geluk is in 't geuren der bloemen, in 't bloeien der rozen; in zonlicht en verrukking van muziek is het heil,... in liefde, in liefd' op de lippen der beminnende vrouw!

En de rest is maar ijdelheid; - al dat gesloof en gesukkel, dat gevroet en gemijmer over vèr-afwezige dingen, - ijdelheid! ‘Pluk de rozen en wind ze tot kronen en belauwer uw hoofd; verkwik uwe ziel met de weelden der aarde, die de Schepper u gaf; geniet van de vrouw, die gij liefhebt en die argeloos slaapt op uw boezem; want de dagen uws levens zijn kort en vluchtig de stonden der vreugd!’ - Leerd' u niet de Wijze der Oudheid die gulden regel, bekrachtigd door de ervaring der ewen?

Nù, nù begreep hij volkomen waaróm z'n lijden en streven onvruchtbaar bleef, redeloos, dom; dat gelukdodend ùwe leer van ontbering en boete, lasterende prekers van verlochening en asketisme; dat leugen hun onderwijs brandmerkt, steunend alléén op verzaking. *Nooit* heeft zij de Schoonheid verwekt, nooit zelfs de Schoonheid gehuldigd, en wie u volgde, profeten van bedrog en ontkenning, volbracht schandig wanbedrijf tegen de natuur en tegen God!

Waarom bad hij? In hardnekkigheid van onedele trots waande hij zich beter en reiner omdat-i bidden kón, - onzinnig woordengeprevel uit domme gewoonte, kouder lippen gladsnelle beweging,... maar ook dikwijls bange verzuchting, pijnlik ontscheurd aan twijfelende of hopende ziel...

En hij dacht zich God naderbij, Bron van Liefde, die de schatten bewaart aller deernis; - God, wien hij als 'n beminde noemde met al de namen van aanbidding en tederheid die z'n verrukking hem ingaf, en die tóch niet te omschrijven valt met woorden, niet te ont-

roeren door kwelling van lichaam en geest, of krampend lijden der ziel. Zou wel ooit één gebed genaderd zijn tot Hem? Te hóóg boven ons tronende Macht die, kalm en koud in haar onverbiddelike verwijdering, onverschillig àl gebeuren laat, nadat zij eenmaal levensdrang en levenskracht gestort heeft in het schepsel?

Wèg, foltering van twijfel! Zou die ontkenning wàre wijsheid zijn? Geluk, tevredenheid, rust, onverstoorbare zielestilte in negatie? En de overtuiging, de zékerheid van Gods ver-af-blijven, de énig verstandige oplossing onzer vragen? IJdelheid dus, ijdelheid alléén de slotsom, het laatste waarheidswoord onzer menselike bemoeiingen, onzer vermoeienis nà véél lijden, véél verlangen en vruchteloos gezwoeg? 't Geluk in eenvoud? 't Geluk in onverschilligheid? 't Geluk bij hen die zonder omzien heenwandelen op 't algemeen betreden pad, joelen en jubelen, springen en lachen in blije rondendans van zinneroes, de kracht hunner spieren gebruiken en zingen het lied der genuchten, het loflied der heilige passie, die bevrijdt van de kanker der gedachte?

O, *zij*, de eenvoudigen! Ten volle verstaan zij het doel van ons lichamelik bestaan, bekreunen zich niet om 't leven, 't geweldige leven van ziel en geest! En, vallen ze neder, bedwelmd in driftgloei van begeerten, in duizelende verblinding van liefde die geeft en ontvangt, - tóch beefden éénmaal van wellust hun leden, tóch trilden van heil - hoe kortstondig - hun harten, vrij van noodlottige drang. Zó leven ze goedig voort, zonder hoofd- of hartbreken in de bruisende kolk van het leven; en, in uren van afgetobd lichaam, als 't verlangen geblust en 't gistend begeren der zinnen voldaan is, bidden en knielen z' ootmoedig, zonder valse nutteloze schaamte, in ondoorvorst en onbegrepen geloof.

‘O, kón ik me vrijvechten van de vloek der Gedachte, van de vloek van twijfel en àltoos-maar-doorgronden! Kón ik m'n verlossing erlangen door 't afwerpen van alle geloof, alle dwang, alle dogma, - geestverengend, liefdedodend! Het dogma, stijf en plechtig als 'n mummie, maar dat gebiedt, gebiedt, geen zachtheid kent, geen liefde, geen vertedering, geen verjonging ooit, dat leelik oud-verschrompeld vrouwewezen! Mocht ik, in vreugd en vervoering van zege, eenmaal hóóguitschrewen de kreet mijner bevrijding!’

Hij kàn het niet,... *nooit!* Hij kent zijne zwakheid, maar ook de reden er van. Te diep is de godsidee in ons geworteld. Geslacht nà geslacht heeft, jaarhonderden lang, die verzuchting naar hoger als onuitroeibaar zaad in onze harten gestrooid. Dàt uitrukken kan niet één man in één leven.

Ontgochelde dweper, zal hij later nóg knielen, maar twijfel zijn gebed verschamperen. Hij zal willen ongelovig schijnen, doch wederom voelen angelen in z'n hart de bitse twijfel. Het ewige zal hem vervolgen, en God - hij gelove of ontkenne - z'n rusteloze vijand zijn.

1909.

J.M. THOMISSEN.

[Verzen]

Hier, aan je voeten....

Hier aan je voeten laat me leggen,
het aanzicht in je kleed gehuld,
en aarzlend, als een zondaar, zeggen
al wat mijn hart tot barstens vult;

laat uit me snikken 't lang begeren,
't vergeefs begeren, brandend heet,
dat al mijn krachten zal verteren
en waarvan niemand, niemand weet;

't verlangen, 't schuw, bedeesd verlangen,
niet naar het hoogst, dat Min belooft,
slechts... naar jë adem op mijn wangen,
slechts... naar je handen op mijn hoofd;

niet naar het heerlikst, dat het leven
- wie 't zeegnen wil - genieten doet, - -
slechts naar wat j' ongevraagd, wilt geven,
jij, zó rijk, van jë overvloed!

Niet uit het harte.

Uit d' ogen, ja, - niet uit het harte, -
dat is de leus van ware min.
Al schuil j' ook in de verste verte,
toch leef jë in mijn ziel en zin.

Mijn minnen is geen wufte spelen,
geen louter zoeken naar geneucht.
jouw smarten en jouw heil te delen,
dát is des minnens hoogste vreugd.

Geen kus, hoe vurig, kan verzaden
't verlangen, dat ik voor je voel.
Mijn schouder met jouw kruis beladen,
dat geeft mijn leven eerst een doel.

Mijn polsslag naar jouw polsslag regelen,
de drift van mijn bloed naar jouw bloed,
jouw hart in 't mijne vast te zegelen
en weten, dat jij 't zelfde doet;

met zulk een liefde, hoog verheven,
hoog boven die van 't aards gemeen,
wilde ik zo graag jouw lieve leven
vermooien, ik - en ik alleen.

O! In uw wonnig vlees....

O! in uw wonnig vlees, na maanden en na jaren,
zal schroeien, fel en wreed, als een steeds verse wond,
de gloênde kus van dees mijn lippen, rood en rond
van wrange passie, en steeds nieuw begeren baren.

Wie g' ooit behoort, wat weeld' of wee gij moogt ervaren,
wat wondre wellustwijn gij slurpt uit wélke mond,
dat g' aan mijn eigen mond u nooit verzaden kont,
dáár zult gij, - wil of niet! - 't aandenken van bewaren!

Vergeefs met hand of tand, dwaas, onbezonnen kind,
rukt gij de band nu stuk, die u aan mij verbindt,
het brandmerk van mijn kus, dat blijft u bij voor immer!

Verloochen wát gij waart! Ga! Vlucht!... Zijt gij niet vrij?
Versmaden en verraân, verfoeien kunt gij mij...
M' ontwennen, hoort g', en mij vergeten kunt gij nimmer!

Bedek die vlammenogen.

Bedek ze toch, bedek, met beide handen,
die vlammenogen,
dat niemand zie hun roodgegloeide randen,
noch hoe zij, onder 't felpen bruin der bogen,
begerend branden,
begerend en begeerlik branden.

En berg hem toch, die wonnedronken monde,
die zwoele lippen,
verzaad van 't zoetste zoet der zoetste zonde,
dorstig alweer naar 't zaligst zoenennippen,
één wonnen-wonde,
één rode, bloedige wonnen-wonde.

Want niet en wil ik, dat de wilde gloed,
die *mijne* zinnen
ontstaken in uw bruisend, brandend bloed,
een ander, - wie 't ook zij, - naar zulk beminnen
verlangen doet,
verlangen doet!

O! Dat in 't eind....

O! Dat, in 't eind, vermurwd door d' heetste smeekgebeden,
een godheid mij noch eens dees gunst verlenen wou -
de roze heerlikheid van uwe jonge leden
gehéél onthuld te zien, gij, koninklike Vrouw!

Schoorvoetend, durvend nauw, zou 'k, zwijgend, nadertreden,
terwijl ik, biddend vroom, de handen samenvouw,
tot ik, - door u gebeên -, al de bekoorlikheden
van 't naakt godinnelijf - zalig - beroeren zou.

Dán zou 'k - door u gebeên, - en vroom áls in gebeden,
't hart hijgend van geneucht, schroomvallig toch en schouw,
de ál-zaligheden van mijn liefde, luid beleden,
betuigen aan uw vlees met kussen warm en trouw.

Dan zou ik met een kleed van zulke kussen kleden
uw louter wellustlijf, reeds huivrend half van kou,
tot gij wechkussen zoudt al wat ik heb geleden,
- angst en verlangst om u, gij koninklike Vrouw!

Onmacht.

Als gouden druiven,
in duizend trossen,
hoog boven 't wuiven
van donkre bossen,
hangen en laaien in 't blauw der lucht
de sterren!

Wie kan ze naken,
Wie zal ze raken?
Wie kan ze plukken?
Wie van de onzichtbre twijgen rukken
de wondre vrucht?
Wie reikt en vaâmt zoo eindloos, eindloos verre?

Noch hand noch mond genaakt... de sterre!
Dat kan alleen - een zielezucht.

Goud.

Goud, in het avondgoud, waaiden de bomen,
goud was het water, de velden goud...
Goud, in mijn ziele, verrezen er dromen -
goud als het water, de velden en 't woud!

Goud was de wegel, langs waar gij zoudt keren,
hoog van de heuvels, die straalden in vuur -
Toen gij verscheent, nu in goudene kleren,
leekt gij een Godheid, die daalt uit 't azuur!

Wat hindert u?

‘Wat hindert u, Izolde?’ -
   Bevende was 't, dat hi 't vroeg,
en hij hoorde het ziedend zeerot
   opklotsen tegen de boeg...

‘Wat hindert u, Izolde?’ -
   Noch zachter bracht hi 't uit,
en hij hoorde in de klappende zeilen
   het gillend windgefluit...

‘Wat hindert u, Izolde?’ -
   Noch amper hoorbaar was 't...
Zij keek hem diep in de ogen
   en greep zijn handen vast:

‘Hoe kunt gij vragen, Tristan,
   alsof gij 't niet heel wel weet...
Mij hindert al wat ik denke,
   al wat ik ervoer en deed...

Al wat ik zie en hore...
het licht en... de lucht... en de zee,
het kloppen van hart en polsen,
Tristan, mijn wonne en mijn wee...

En gij, ook gij, o Tristan,
die niet mijn Tristan werdt...' -
Hij sloeg rond haar zijn armen
en sloot haar, wenend, op 't hart.

'En, Tristan, wat meest mij hindert,
is, dat ik niet leven,... ach!
niet zonder u leven kan, Tristan,
en, Tristan, dat het niet mag!'

15 Mei 1911.

POL DE MONT.

Opdracht.

Aan Mejuffer M.V.

I.

Ge zijt voor mij, door al uw lieve lusten,
het reinste beeld van dezen zonnedag;
het leven wordt beheerscht door uwen lach,
en verzen rijpen waar uw lippen kusten.

En nu uw handen in de mijne rusten,
heft gij het hoofd met wonderlijken lach,
naïef en schoon, gelijk een kind vermag,
dat liefde voelt en leeft van lieve lusten.

Maar als ge staart in 't zeediep mijner oogen,
dan wordt met donkren weemoed overtogen
uw daggelaat, en weent ge snikkend-zacht...

En als ge, lijk een jong-gebroken bloesem,
uw hoofdje zinken laat op mijnen boezem,
dan sterft de zon in de armen van den nacht.

II.

Nu weer de maan, in blanke majesteit
en blauw gewaad, belegd met zilverbanden,
beheerscht uw tooverschoone sprookjeslanden,
waar berken wit-omsluierd staan gerijd,

o lieve, die zoo ver, zoo verre zijt,
voel ik den teeren druk weer van uw handen,
voel ik uw lippen op de mijne branden
en smelten in een vloed van zaligheid!

Ge zijt zoo schoon, zoo schóón en toch zoo verre,
dat ik tot snikkens toe zou kunnen weenen
uit liefdeteederheid en liefdeleed...

En zie! nu voel ik innig en ik weet,
dat ik u liefheb lijk dien hoog-serenen
en goddelijken avond met zijn sterren.

III.

Weer kwam van nacht die bange droom me kwellen...
Ge laagt daar schoon en kil als 't maagdelijn,
waarvan de sprookjes fluisterstil vertellen,
het lief gelaat omwaasd van zoete pijn.

Ik durf het nauwelijks veronderstellen:
moest eenmaal, meisje, gij gestorven zijn,
dan weze uw graf een bed van immortellen,
uw doodsgewaad een kleed van maneschijn!

Ik kon het vaak bij lentedag bemerken
hoe bloesems vielen... Eeuwig u te derven, -
o gruwel! 'k weende bei mijn oogen blind...

Dan kon alleen dées blij geloof me sterken:
ze heeft me veel te jong, te schoon bemind
en stierf te heerlijk, om te kunnen sterven!

Lier.
ERNEST DE WEERT.

Vlaanderens muzikale Wedergeboorte.[1]

Mevrouwen, Mijne Heeren!

Laat mij beginnen met U een sprookje te vertellen!

Daar was eens een jonge doedelzakspeler, een beeldschoone knaap, die in zijn gitzwarte oogen een vonk van de zon en den hartstocht van het Zuiden droeg, en van streek tot streek trok om met zijn liedekens vreugde te brengen onder de menschen. Overal waar hij verscheen was hij een welkom gast, want uit zijn doedelzak borrelden en huppelden de wijsjes los als uit een overvloedige, rustelooze bron van melodie en wat hij zong was een passende tolk voor alles wat het hart ontroerde en de ziele droomen deed.

Doch daar kwam een droeve tijd. De Winter doodde 't blijde leven op de velden, maaide loof en bloemen weg, en deed de levende wateren in beken en rivieren tot ijs verstollen. De koude was zóó genadeloos, dat zij ook in den doedelzak van den rondzwervenden jongen de levende liedekens vastvroor. Hij had schoon te pijpen en met zijn vaardige vingers de wijsjes tot een rhythmendans uit te lokken, de doedelzak bleef zonder geluid. In bittere treurnis dwaalde de jonge speelman toen rond, dien heelen langen, zangenloozen Wintertijd, en de menschen, die zijn liedekens misten, vroegen wat er van hem geworden was, of hij soms langs de wegen bezweken was.

Maar bezweken was de jongen niet, hij had steeds in zich de hoop omgedragen, dat het zanggetijde wederkeeren zou en dat geloof had hem in het leven gehouden. Daar kwam op warme zonnestralen

(1) Redevoering, uitgesproken in den Franschen schouwburg te Gent, op 'Vlaanderens Kunstdag' (16 Juli 1911).

de Lente weer in 't land. Van boomen en struiken droppelden sneeuw en ijskegels tikkelend weg. De wateren ontdooiden en vingen weer aan te riezelen en te kabbelen, en ook al de liedekens in den doedelzak werden weer wakker en verdrongen elkander om hun blijde, klingende, zingende vlucht door de ruimte te hervatten.

Dit sprookje, Dames en Heeren, is het sprookje van de Vlaamsche toonkunde. In zijn eenvoudige symboliek vat het heel den ontwikkelingsgang samen van onze nationale muziek.

Het is immers sedert lang een onbestreden waarheid, dat Vlaanderen in de 15e en de 16e eeuw het classieke land der toonkunde was in Europa. Het waren hoofdzakelijk Vlamingen, Okeghem, Hobrecht, Gombert, Willaert, De Rore, Waelrant en zooveel anderen, die de onbeholpen harmonieleer van organum, diaphonie en discant hebben opgevoerd tot de verbazende polyphonische kunst van imitatie, canon en contrapunt, die gedurende deze eeuwen de hoogste uiting der muziek was. In Frankrijk, Italië, Spanje en Duitschland, zoowel aan de hoven der vorsten als in de kerken en kloosters, waren het Vlamingen, die destijds de leiding der muziekkapellen in handen hadden en daar als de groote leermeesters der muziek optraden.

Evenals de doedelzakspeler uit het sprookje trok toen de Vlaamsche muziek van streek tot streek, gansch Europa door, om met hare zangen het hart der menschen op te beuren en te verheffen.

Doch daar brak dan de droeve Wintertijd aan, die onze muziek verstarde en in een schijndood dompelde. Met den aanvang der 17e eeuw ging de muzikale hegemonie in Europa van de Vlamingen op de Italianen over en later op de Franschen en vooral op de Duitschers. In nieuwe muzikale vormen beijverden zich toen deze volkeren met heerlijk gevolg om het moderne ideaal van natuurlijkheid en oprechte gevoelsuiting, dat met de Wedergeboorte aan 't groeien was gegaan, te benaderen.

En de vruchtbaarste verovering dier moderne beoefenaars der toonkunde was zeker de algemeene erkenning van de volstrekte noodzakelijkheid om in een muzikaal werk een innig verband tusschen tekst en melodie, tusschen woord en klank te doen ontstaan, - zoodat het gebruik van teksten in de levende moedertaal van den componist

in eere werd gesteld in de plaats van het doode Latijn der middeleeuwen. Italianen, Franschen en Duitschers werkten hoe langer hoe meer op teksten in hun eigen taal, met wier rhythmus en innigst wezen zij vertrouwd waren en die hen bij het scheppen van melodieën hielp natuurlijk en waar te zijn.

In dien heerlijken bloei der moderne muziek had ons volk, helaas, geen deel. Van de Vlamingen, die eens de voorgangers waren, die eens als de voortreffelijkste toondichters der Kerstenheid golden, was er thans geen sprake meer. Gedurende de 17e en de 18e eeuw leed onze muziek aan gemis aan scheppingskracht. De bron der muzikale bezieling was toegevroren - en de ijzige lucht, die de ontwikkeling van een eigen muzikale kunst hier het meest belemmerde, was zeker het gemis aan zelfstandigheidsgevoel, het gemis aan vertrouwen in zich zelf, het uitsluitend varen tot verzeilens toe in uitheemsche wateren.

Het zou echter toch nog eens Lente worden voor onze muziek. Dit gebeurde in de eerste helft der 19e eeuw - en de blijde, warme zonne, die hier weer de bronnen van lied en harmonie deed ontdooien, was de Vlaamsche Beweging, die na 1830 den Vlaming als een nieuwen Lazarus uit de dooden kwam opwekken. Wat al de moderne volkeren sedert zoolang begrepen hadden, namelijk, dat men zich in de muziek moest geven gansch en geheel zooals men is, zonder iets op te offeren van zijn eigen geaardheid, met zijn volledigste oorspronkelijkheid, die wortelt in land en volk, en vooral met behulp van de eenig trouwe vertolkster zijner ziel, met behulp zijner moedertaal, - dat deed de Vlaamsche Beweging aan den Vlaming eindelijk ook weer begrijpen! Peter Benoit zette de nieuwe leer vast, dat de leefbaarheid onzer muziek moest gezocht worden in haar volledig Vlaamsch-zijn, in haar vergroeien met onze gansche volkseigenaardigheid en met de trouwste uiting dier eigenaardigheid: onze taal! En die leer werkte als met een tooverkracht. Onze muziek werd Vlaamsch en ze leefde!

De Winter was uit voor goed, het Vlaamsche lied repte weer vreugdig zijn wieken over onze gouwen en ook buiten onze grenzen om getuigenis af te leggen, dat de Vlaming op muzikaal gebied zijne gaven van vroeger had weergevonden en opnieuw met al de andere volkeren samen wilde werken om het kunstpatrimonium der menschheid te helpen verrijken!

Ik kan niet nalaten, Dames en Heeren, met gansch bijzonderen nadruk te verklaren, dat zoo wij op dezen Kunstdag, die toch in alle opzichten de blijde viering is onzer wedergeboorte op elk gebied der kunst, *óók* onze muzikale wedergeboorte mogen vieren, dit in de allereerste plaats te danken is aan de heilzame werking, die het nationale beginsel hier heeft uitgeoefend. En zoo hier iets of iemand gehuldigd moet worden door de Vlamingen, die naar dezen Kunstdag henenstroomden, dan is het vóór en bóven alles dit reddende nationale beginsel, dat ons leerde ons zelf te zijn en in dit zelfzijn levenskracht en scheppend kunstvermogen te vinden.

Aan dat Vlaamsch zelfstandigheidsgevoel, aan dat groeiende stam- en rasbewustzijn der Vlaamsche kunstenaars op dezen dag onze dankbare hulde! Het heeft ons geleerd te gevoelen en te vertolken de schoonheid, die in ons zelf leeft, de schoonheid, die in ons volk leeft, de schoonheid, die in onze vlakten, onze wateren en onze hemelen leeft, - het heeft ons ontvankelijk gemaakt voor de edelste tochten, die uit een heerlijk verleden op een volk kunnen nawerken, - het heeft ons veerkracht en vertrouwen in ons zelf gegeven om weer een schoone toekomst te veroveren! Dit zelfstandigheidsgevoel is niet alleen ons bolwerk en onze weer, maar het is en het moet blijven ons geloof en onze hoop!

De inrichters van dezen Kunstdag vroegen mij om te spreken over de *levende* Vlaamsche toondichters - en daarin handelden ze wijs en loffelijk - doch het kon zeker niet in hun bedoeling liggen de dooden van gisteren buiten deze verheerlijking der hedendaagsche Vlaamsche kunst te houden. Het leven van den kunstenaar eindigt immers niet met zijn kortstondig aardsch bestaan. Vooraleer henen te gaan heeft hij het edelste en schoonste van zijn leven in zijn werk gelegd en zoo is hij sterker dan de dood.

Wij zien Peter Benoit met zijn forschen nek, zijne breede schouderen en zijn Titanengestalte, ‘gevoed met het merg van leeuwenschonken’, niet meer verschijnen op onze feesten en vergaderingen, hij ligt al sedert 10 jaar begraven in den Vlaamschen grond, dien hij zoo hartstochtelijk lief had, - maar daarom is hij niet dood. Hij leeft! De liefde voor eigen aard en eigen schoon, die zijn groot hart ver-

teerde, slaat als een vlam uit zijn graf op en trilt en siddert over heel Vlaanderen als de zonnegloed op dezen zomerschen dag. Benoit leeft! Hij is onder ons telkens wij samenkomen cm onze volksidealen kond te doen. Hij leeft op de lippen van onze kinderen en van de besten onzer vrouwen. Hij leeft hoog op onze torens, maar hij met de bronzen stem onzer beiaarden over heel Vlaanderen en Brabant en Limburg het lied zingt van onze verrijzenis en onze groeiende schoonheid!

Wij groeten hem, den heraut onzer wedergeboren muziek, - den Petrus, die de steenrots was, waarop de tempel onzer nieuwere toonkunde werd gegrondvest. - Wij groeten hem, den schepper van *de Schelde, den Oorlog, den Rhijn, Lucifer, de Rubenscantate, Charlotte Corday* en zoo menige andere - bezielde, levenswarme, op zijn Rubens geborstelde en gekleurde, mannelijke gewrochten. - Wij groeten hem, den fijnen dichter, die ook met vrouwelijke teederheid en gevoelsdiepte dat morgenfrissche meesterstuk *De Wereld in* en die roerende *Moedersprak* zong. - Wij groeten en vereeren hem, en zoolang een stambewuste Vlaming over blijft, zal Benoit steeds in zijn liefde een eerste plaats bekleeden.

Ook Gevaert is niet meer onder ons, maar wanneer wij zijne kleurrijke cantate *Jacob van Artevelde* hooren of zijn zoo geliefkoosd aria *Filips van Artevelde*, dan zien wij hem weer vóór ons of wèl in zijn jongen, schoonen tijd, toen hij die Vlaamsche werken schiep en een der beste beloften onzer jonge school was, - of wèl veel later, op 't einde van zijn dagen, toen hij, wereldberoemd door zijne geleerde musicologische geschriften, zijn heele, lange loopbaan overblikkend en overwegend, tot zijn vriend Max Rooses kon zeggen: ‘Wanneer ik muziek schrijf op Vlààmsche woorden, dan schrijf ik met mijn hart; wanneer ik op Franschen tekst schrijf, luister ik naar mijn hoofd.’

Waelput ook is in den tijd reeds ver van ons, maar uit die verte werkt hij toch nog zoo levendig op ons met het getoover zijner edele symfonische werken en met de ongerepte schoonheid van sommige zijner liederen, die voor de Vlamingen een bron van duurzaam en hoog genot blijven.

Gisteren pas werd ons ruw en verraderlijk dien goeden, trouwen Florimond van Duyse door den dood ontrukt. Wij konden van hem zelfs geen afscheid nemen, zóó onverwacht kwam de slag, en

alleen op zijn graf konden wij hem toeflulsteren: ‘Broeder, goênacht!’ - evenals de hopman tot zijn gevallen strijdgenooten in Van Duyse's eigen meesterlijk gezang: *Het Geuzenvendel op den Thuismarsch.* Maar al rust Van Duyse's stoffelijk hulsel onder de dooden, zijn geest leeft met ons en zal nog in lengte van dagen met ons blijven leven. Vraag het maar aan hen, die zijne mannelijke zangen vertolken, - vraag het aan hen, geleerden en kunstenaars, die zich vermeien in de heerlijke monumenten, die hij aan onzen ouden volkszang oprichtte, - en vraag het, vraag het vooral aan die honderden meisjes en vrouwen en mannen uit het volk, aan wie hij op de *Liederavonden*, door hem gesticht en met zijn warmste liefde omringd, onze schoonste liederen tot een vreugdebarend en blijvend bezit heeft geschonken, - vraag het hun allen en zij zullen getuigen welke levenwekkende kracht nog uitgaat van ‘dien dichterszoon met den zoeten minnezangersnaam.’ Met een variante op een oud lied, dat Van Duyse zelf zoo mooi vond, zullen zij zeggen: Van Duyse leeft!

> Zoo leven er geen twee,
> In 't land noch over zee!

Er zijn er nog velen, die niet meer naast ons in de gelederen staan, doch wier opbeurende en ontroerende stemmen nog steeds om ons heen klinken. Ik mag er echter niet aan denken ze allen in 't bijzonder te vermelden. Wij stappen dus groetend voorbij K. Miry en zijn *Vlaamschen Leeuw*, die sedert meer dan een halve eeuw de uiting is van ons verlangen om Vlaamsch te blijven in denken en doen, in handel en wandel, voorbij W. De Mol, - voorbij Edw. Blaes, - voorbij Is. De Vos, P. Heckers, G. Antheunis, - voorbij den ons zoo sympathieken Waal G. Huberti, - voorbij meer anderen nog, die wij hier met de opgenoemden vereenigen in een hulde van erkentelijkheid en bewondering.

Laten wij, Dames en Heeren, hun op dezen Kunstdag allen een liefdevol aandenken wijden, maar ook van hier uit naar onze steden en dorpen het vast voornemen meedragen om overal hun werk meer en meer tot ons volk te doen doordringen. Wij zullen er niet alleen hun nagedachtenis mee vereeren, maar wij zullen er ons volk mee verrijken, want dat werk is geworden tot een levend deel van de schoonheid

van Vlaanderen, die gemeenschappelijk eigendom moet worden van gansch ons volk, van hoog tot laag en van laag tot hoog!

En nu rijst voor mijne oogen de dichte schaar der toondichters, die wij nog het geluk hebben naast ons, schouder aan schouder, in onze gelederen te weten. Ik aanschouw ze en met den zanger uit Goethe's bekende ballade roep ik uit:

> Welch reicher Himmel! Stern bei Stern!
> Wer nennet ihre Namen?

Sedert Benoit's optreden immers is er in Vlaanderen geen enkel toondichter van eenige beteekenis meer geboren geworden, die niet uitsluitend of althans in overwegende maat op Vlaamsche teksten heeft gecomponeerd en aldus ons nationaal kunstbeginsel heeft aangekleefd en bevorderd.

Dezen Kunstdag stel ik mij voor als een soort van groot *Landjuweel*, waarheen gij Vlamingen uit Gent, uit Brussel, uit Antwerpen, uit Brugge, uit alle centrums van het Vlaamsche land gekomen zijt, dragende, niet op schilden en blazoenen gelijk onze oude rederijkers, maar in uwe harten en op uwe lippen de namen der kunstenaars, die in uwe omgeving leven en daar werken en scheppen voor Vlaanderens gemeenschappelijke kunstgrootheid.

Daar zie ik in de eerste plaats onze hartelijke gastheeren, de kloeke Gentenaars, aanstappen en ik hoor de namen van Leo Van Gheluwe, van Jan Van den Eeden, van Oscar Roels, van Paul Lebrun, van Jozef Van der Meulen, van Emiel Hullebroeck, van L. Moeremans, Uytenhoven, Herberigs, Van der Haegen en anderen meer, die ons heerlijk en duurzaam werk schonken en de rijkste beloften voor de toekomst in hunne handen dragen.

Bij 't overblikken van dien rijken tros Gentsche toondichters kan ik mij niet weerhouden, Dames en Heeren, even te denken aan degenen, die voor zoovelen van hen leiders en leermeesters waren. Het waren geen geboren Vlamingen, doch de Vlaming is hoffelijk en ridderlijk genoeg om zonder eenige aarzeling het goede te erkennen, van waar het hem ook kome. De wisselvalligheden onzer Belgische huishouding brachten mede, dat sedert 1853, na den dood van Mengal, het Gentsche conservatorium bestuurd werd door de heeren Samuel

en Mathieu. Die heeren, de laatste vooral, toonden hun sympathie voor ons streven door enkele cantaten en liederen op Vlaamschen tekst te componeeren. En zoo zij voor hun grooter werk hun eigen moedertaal verkozen, dan zeggen wij hun, namens ons eigen beginsel, dat ze wel gedaan hebben te zingen zooals ze gebekt waren. Op onzen dank hebben ze recht omdat ze hun school tot zulk hoog muzikaal peil hebben opgevoerd en zulke flinke techniek schonken aan hun leerlingen, die ze dan voor gevoel en bezieling onbelemmerd naar hun Vlaamsch hart hebben laten luisteren.

En daar komt nu de dichte drom der Sinjoren! Ze komen uit het Mekka der Vlaamsche muziek, uit het weelderige, kunstlievende Antwerpen, waar Benoit het heilig vuur aanstak en het Kon. Vl. Conservatorium oprichtte, waarin zijn gezonde, heilzame leer zal blijven voortleven. Zij komen ons getuigen, dat te Antwerpen de heilige overleveringen van het kunstnationalisme eerbiedig zullen bewaard worden, dat heel het muzikaal leven der metropool in het teeken van het nationalisme zal blijven, - zoowel in de *Vlaamsche Opera* als in de menigvuldige groote concertinrichtingen, die daar in de laatste jaren werden tot stand gebracht.

En ik zie dan Benoit's eigen leerlingen, die als een trouwe lijfwacht 's meesters idealen voorstaan. Hier staat Jan Blockx, met zijn mild en lenig talent, die in elk muzikaal vak zoo veel moois schiep, maar vooral met zijn tooneelmuziek, met *Milenka, Herbergprinses* en *De Bruid der Zee*, zoo vol levenswarmte en dramatische kracht, zoo stralend van echt Jordaensche kleur, een triomfantelijken tocht in het buitenland volbracht, en zoo krachtig bijdroeg om onze muzikale kunstvlag weer te gaan planten, waar men sedert eeuwen hare kleuren niet meer kende. Daar staat Edward Keurvels, trouw als Kurwenal, een rijk begaafd zanger en tevens een man van de daad, die met H. Fontaine de oprichting van het Vlaamsch lyrisch tooneel mogelijk maakte. Daar zingt E. Wambach, zoetgevooisd en gratievol. Daar ontvouwt Lod. Mortelmans de weelderige paneelen zijner symphonische poëma's, waarin hij met de zekerste moderne vakkennis het edelste streven naar schoonheid paarf. Daar staan ze allen in dicht gelid: ouderen als F. Van der Stucken, Lenaerts, Timmermans. J. De Bom, e.a., jongeren als Lod. De Vocht, H. Willems, J. Van Hoof, J. Schrey,

Verheyden, Alpaerts, Ontrop, Broeckx, Candael, Delin, Hinderdael en anderen nog, die werken met lust en liefde om onzen muzikalen schat te verrijken.

Een andere groep dringt nog naar voor in dit *Landjuweel!* Zij komt uit Brussel, de bloem van Brabant, - uit Brussel, dat trots zijn overwegend cosmopolitisch uiterlijk leven, toch innerlijk, in de ziel en het gemoed van zoo menig zijner kinderen, zoo gaaf nationaal bleef als zijn oude, heerlijke markt, - die nationale schoonheidskern in een schaal van internationale banaliteit. Te Brussel treffen wij enkele onzer schoonste muzikale talenten aan. - Daar groeten wij eerst en vooral, met liefde en eerbied, Edgar Tinel, den meester, die Vlaanderens vroomheid heeft bezongen met aangrijpende kracht en teederheid en een nooit volprezen kunstvaardigheid, die hem tot een der hoogste toppen der hedendaagsche Europeesche muziek heeft gemaakt. - Wij groeten Paul Gilson, dien toovenaar der moderne orkestratie, die in zijn symphonische poema's als de *Zee* wondere sonoriteiten en harmonieën doet ontluiken en ons in zijn *Prinses Zonneschijn* een der edelste muzikale gewrochten van onzen tijd schonk. - Wij groeten A. De Boeck, den zoo oorspronkelijken als krachtigen schepper van een heele reeks karaktervolle werken. - En naast die drie prachtkerels staan te Brussel nog in 't gelid Wilford, Van Nieuwenhoven, Brusselmans, Walpot en anderen meer, die voor hun Vlamingschap flink vooruitkomen.

Niet enkel uit Gent, Antwerpen en Brussel, de drie Conservatoriumsteden en groote muzikale centrums van Vlaanderen, maar ook uit tal van andere plaatsen nog brengt men namen aan op dit *Landjuweel* onzer kunst. Te Brugge legt K. Mestdagh al de zonnigheid van het West-Vlaamsch gemoed in zijn onovertroffen liederen, - daar verklankt Joz. Ryelandt de hooge verzuchtingen zijner mystieke ziel in adelvolle symphonieën en oratorio's. Te Diest zingt Van Oost, te Turnhout Andelhof, te Lokeren Opsomer, te Aarschot Meulemans en elders nog zooveel anderen. Wie noemt mij al de plaatsen waar talent en werklust schuilen, die voor Vlaanderens muzikale wedergeboorte gewonnen zijn?

't Is een verheugend en opbeurend schouwspel, dat ons treft in dit nieuwe Lentegetij onzer nationale muziek. Allerwegen kiemt en

spruit, groeit en bloeit het nieuwe leven. Wij genieten van de rijke vruchten van gisteren en de bloesems in den boomgaard dragen de schoonste beloften van morgen. De lust en de liefde, die zich zoo algemeen openbaren, zijn ons een waarborg, dat de dag nakende is, waarop wij in alle muzikale vakken toonbeeldig werk zullen kunnen aanwijzen, en ons eenmaal in een volledige, rijke muzikale literatuur zullen mogen verheugen. Ons vernieuwd muzikaal leven is sterk genoeg om ons die hoop te laten koesteren.

Onze muziek leeft ten andere niet meer alleen voor zich zelf met eigen beperkte grenzen, ze leeft sedert de Vlaamsche wedergeboorte na 1830 het algemeen Europeesch muzikaal leven mee. Al de aesthetische stroomingen, die sedert het classicisme van Beethoven, over de Romantiek van Weber en Berlioz heen, naar de moderner zielsverklanking van Wagner, tot aan de jongste muzikale uitingen van de Russische componisten, van Strausz en van de jongste Franschen toe, door de Europeesche muziek zijn gevaren, raakten onze Vlaamsche muziek aan, die aldus bewees door het nationalisme voor het internationalisme gewonnen te zijn.

Door het nationale beginsel is onze muziek uit den dood opgewekt en tot nieuwen bloei gekomen - aan dat beginsel zal zij trouw blijven. Laat haar streven naar de hoogste uitingen der muzikale kunst, naar de ingewikkeldste vormverfijningen der moderne techniek, maar dat ze steeds in innige voeling blijve met onze volksgemeenschap. Laat haar steeds zingen op zulke wijze, dat ze ons heele volk ontroeren en opbeuren kunne, ons heele volk, zeg ik, niet enkel in zijn meest ontwikkelde vertegenwoordigers, maar ook in zijn groote, minder ontwikkelde massa, die, wat men er ook van zegge, voor alle muzikale techniek en alle muzikale vormen vatbaar is, zoo ze maar in de eerste plaats tot hart en gemoed spreken.

Gevaert heeft eens gezegd, dat onder alle kunsten de muziek den zekersten verzedelijkenden en verheffenden invloed op de moderne democratieën kan uitoefenen. Welnu, laat onze muziek, die haar wedergeboorte dankt aan het warme, liefderijke Vlaamsche gemeenschapsgevoel van Be noit en de andere voormannen, deze zending van volksveredeling en verzedelijking steeds voortbegrijpen. Dat ze, om Shelley uit de verte na te spreken, steeds ons schoone verle-

den uit het graf oproepe, dat ze de droomen en vreugden, die sluimeren in het heden, wakker schudde, en dat ze de toekomst in geluk en glorie wekke in hare wieg. Zoo zal zij, naar het eeuwenoude woord van Plato, aan ons volk een schoone ziel helpen geven, - vleugels schenken aan zijn geest, - vreugde laten stroomen over zijn werk, - en het helpen opleiden naar al wat rechtvaardig is en schoon.

MAURITS SABBE.

Een paar bladzijden uit de geschiedenis onzer zeevisscherij-nijverheid.

Bij de meeste beschaafde zeevarende volken, en in 't bijzonder bij die, welke ons omringen, staat de zeevisscherij, sedert eeuwen, in hoog aanzien. Niet alleen omdat ze is met hare menigvuldige nevenbedrijven een rijke, schier onuitputbare bron van welvaart, maar ook, en vooral misschien, omdat ze beschouwd wordt als een kweekschool, die flinke, degelijke zeelieden vormt, mannen gestaald tegen koude en ongemakken, vertrouwd met de gevaren, aan 't zeemansberoep verbonden, en waarvan menigeen in den loop der tijden zich op meer dan eene wijze heeft weten verdienstelijk te maken jegens zijn vaderland.

Welk gewicht, welke waarde de zeemogendheden te allen tijde aan 't visschersbedrijf hebben gehecht, blijkt voldoende uit de geschiedenis.

Toen, bijvoorbeeld, in de 18^{e} eeuw de Engelsche regeering het voornemen koesterde de heerschappij over de zeeën te veroveren, begon ze met een bijzondere aandacht en zorg te wijden aan haar zeevisschersvloot. Deze moest, kostte wat het wilde, tot een zoo ruim mogelijk uitgestrekte ontwikkeling worden gebracht, want daarin, meende ze, school de macht, daarin lag 't middel, dat haar leiden zou tot het doel, hetwelk ze beoogde. En om de reederijen en visscherlui aan te wakkeren, te sturen in de richting, waar ze heen wilde, met andere woorden, om ze aan te zetten, hun vloot zooveel mogelijk uit te breiden, schonk ze hun verschillende gunsten en voorrechten. Zoo werd hun voor alle gelden, die zij daartoe zouden aanwenden, een rente van 3 % gewaarborgd. Dit geschiedde omstreeks 1750. Een paar jaar later ging men een stap verder. Toen werd voor elke

scheepston, in de vaart gebracht, een toelage verstrekt van 2 1/2 pond sterling. De invoer van kabeljauw en stokvisch, van vreemde visscherij voortkomende, werd verboden, terwijl premiën van 50 tot 800 pond werden verleend voor elk vaartuig, dat de kabeljauwvisscherij op de kusten van New-Foundland zou uitoefenen of ter walvischvangst zou worden uitgerust.

Zoo moedigden onze overburen de visscherij-nijverheid aan. Van welke beteekenis hun vloot daarna geworden is en nog is, en hoe zij heeft bijgedragen om aan 't Britsche Rijk den scepter te bezorgen, waarnaar het streefde, mag als voldoende bekend geacht worden dan dat we daarop nader behoeven in te gaan.

Ook Holland en Frankrijk hebben door alle eeuwen heen de belangen der vischnering voorgestaan en behartigd. Ook zij sloten vaak hunne grenzen voor den invoer van zeevoortbrengselen uit het buitenland, terwijl zij met kwistige hand premiën en privilegiën uitdeelden in alle omstandigheden, waar zij meenden, dat zulks aan bedoelden handelstak kon ten goede komen.

Duitschland evenmin bleef ten achter. Toen dat rijk na den oorlog van 1870-71 de noodzakelijkheid inzag een zeemacht te bezitten, het land waardig, begon het, evenals Engeland een eeuw te voren had gedaan, met de visscherij-nijverheid onder zijn bijzondere bescherming te nemen en met gunsten te overladen, want het begreep, dat een uitgebreide, goed georganiseerde visschersvloot een macht vertegenwoordigt, welke voor een zeevarende natie van niet geringe waarde is.

Dank zij dan ook de bemoeiïngen en de geldelijke tegemoetkoming der regeering, krachtdadig gesteund door het initiatief van velen in den lande, kwamen weldra verscheidene visscherij-maatschappijen aldaar tot stand. De bedrijfs-techniek werd gewijzigd, de nieuwste vindingen toegepast, de levensomstandigheden der visschersbevolking verbeterd, kortom niets werd verwaarloosd om aan het visschersbedrijf verjongde levenskracht bij te zetten en het land in 't bezit te stellen van die vrij aanzienlijke vloot, die het ons thans reeds te aanschouwen geeft en die van jaar tot jaar al maar door aangroeit.

Wenden we den blik naar het Verre Oosten, dan zien we, dat ook aldaar, en inzonderheid in Japan, de vischnering wordt begunstigd en beschermd. Japan, wiens geduchte oorlogsvloot voor 3/4 bemand

is met lieden, aan zijn kloeke visschersbevolking ontleend, Japan weet bij ondervinding, welke uitstekende diensten die eenvoudige, koene zeelieden op velerlei gebied aan hun land kunnen bewijzen. En daarom helpt het ze, en steunt het ze, en bevordert het hun maatschappelijke belangen op eene wijze, die aan hun bedrijf een steeds toenemende uitbreiding verzekert en den lande zege en voorspoed aanbrengt.

Wat eindelijk ons eigen vaderland betreft, eerlijk gezegd: hier heeft de zeevisscherij zich nooit in die algemeene belangstelling mogen verheugen, welke ze geniet in de andere oeverstaten der Noordzee. Toch zou het onbillijk wezen niet te erkennen, dat herhaalde malen van verschillende zijden loffelijke pogingen werden aangewend, om dien alouden tak van nijverheid op te beuren en tot bloei en welstand te voeren; doch verschillende omstandigheden, meestal gelegen in den geest des tijds, werkten vaak tegen en waren veelal oorzaak, dat niet altoos het doel, waarnaar men streefde, bereikt werd. Ja, onze visscherij-nijverheid heeft een heele lijdensgeschiedenis achter den rug. Telkens toch dat ze tot een zekeren graad van bloei was gekomen, rezen moeilijkheden op, die, als een geweldige tegenstroom, haar voorwaartsche beweging stuitten en haar als het ware naar lager wal terugdrongen; doch telkens en telkens wist ze zich aan dien stroom te ontworstelen, telkens slaagde ze er in, zich weder naar boven te werken, zoodat ze thans andermaal eene stadie is ingetreden, welke aan allen, die belang hebben bij of belang stellen in hare ontwikkeling, de hoop geeft en het vertrouwen schenkt, dat weldra de gouden zon der welvaart boven haar zal schitteren, om, naar men zich vleit, nimmer, nimmermeer onder te gaan!

We noemden zooeven de zeevisscherij een alouden tak van nijverheid. Zoo mag ze inderdaad worden genoemd. Immers, men mag aannemen, dat van de vroegste tijden af, dat is van het tijdstip af, waarop de oevers onzer vischrijke kustwateren door menschen werden bewoond, de vischvangst aldaar werd uitgeoefend.

Eerst zal dit wel zijn geschied op het strand, later in booten langs de kust, weer later, na de invoering van 't kompas, al maar door verder in de wijde, opene zee.

Ons oud archief is dienaangaande niet zeer rijk aan bescheiden.

Van wat men daaruit heeft opgediept, willen we in 't kort het een en ander mededeelen[1].

De oudste keure of verordening, handelende over het visschersbedrijf, dagteekent uit het jaar 1163. Ze werd afgekondigd te Nieuwpoort en vermeldde de rechten, die alstoen op haring, zalm, makreel, kabeljauw, schelvisch en zelfs op walvisschen werden geheven.

Of te dien tijde reeds de Vlaamsche visschers ter walvischvangst voeren?

Neen, toen nog niet; wel later, en daarover zullen we straks met een enkel woord gewagen; maar toen kwam het voor, evenals ook later herhaalde malen gebeurde, dat walvisschen op het strand aanspoelden.

Zoo leest men in de *Excellente Chronycke van Vlaenderen*, dat in 1403, tijdens een geweldigen storm, niet minder dan 8 walvisschen te gelijk vóor Oostende werden op den wal geworpen. Iedere visch was ongeveer 70 voet lang en leverde circa 24 vaten spek op.

Om die zeldzame gebeurtenis aan de vergetelheid te ontrukken, werd er destijds het navolgende rijmpje op gemaakt:

> Oostbende weet, dat Brixius nachte[2]
> Gevangen wierden, walvisschen achte!

Dat het te dien tijde volstrekt geen zeldzaamheid was, dat walvisschen op ons kustland aandreven, laat zich verklaren door het feit, dat er alstoen maar betrekkelijk weinig jacht op die zeemonsters werd gemaakt. De walvischvangst toch heeft zich pas ontwikkeld in de tweede helft der 18^{e} eeuw, zoowel in Noorwegen als in Engeland.

In Engeland waren er in 't begin dier eeuw maar twee walvischvaarders; in 1792 telde men er al over de honderd, dank zij de hooge premiën, die, zooals we reeds hebben gezegd, door de regeering werden geschonken.

(1) Hij, die daaromtrent meer wenscht te vernemen, leze o.a. de navolgende werken:
Bowens (*J. J.*), Nauwkeurige beschrijving der stad Oostende.
De Zuttere (*Ch.*), Enquête sur la Pêche maritime en Belgique.
Pasquini (*J.N*), Histoire de la ville d'Ostende et du Port.
Vlietinck (*Edw.*), Een bladzijde uit de geschiedenis der stad Nieuwpoort.
Vlietinck (*Edw.*), Het Oude Oostende en zijne driejarige belegering.

(2) Brixius nachte: 13 November.

Nieuwpoort, om tot ons verhaal terug te keeren, is de bakermat der Vlaamsche zeevisscherij. Het heette vroeger Santhove en was, zooals men weet, de eenige plaats op onze kust, die een zoogenaamde natuurlijke haven bezat. Van ouds werd dan ook aldaar de vischnering aangetroffen, van ouds was de handel er zeer levendig.

Het handelsverkeer met Ieperen was zóo druk en de verstandhouding tusschen beide plaatsen zóo voortreffelijk, dat genoemde stad geldelijken steun aan Nieuwpoort toezegde, toen deze gemeente in 1336 besloot een nieuwe haven aan te leggen. In ruil daarvoor zouden de goederen, voor Ieperen bestemd, vrijgesteld worden van het zoogenaamde *delfgeld*, een belasting, die te Nieuwpoort op alle koopwaren, aldaar per scheepsgelegenheid aangebracht, zou worden gelegd ter bestrijding van de kosten, gemaakt voor het delven der nieuwe haven.

In dien tijd telde Nieuwpoort o.a. vijf lijnbanen of touwslagerijen en een *coopinghe* of vischmarkt, wat tot bewijs kan strekken, dat de vischnering toen reeds aldaar van eenige beteekenis was.

Twee *vierbouten* of vuurbakens waakten aan den ingang der haven. Dit waren geen sierlijke lichtstoelen of hooge vuurtorens, zooals men die tegenwoordig overal aantreft, maar lage, vierkante torens, op wier dakplat des nachts stroo of riet werd gebrand. Zulks geschiedde echter alleen maar bij z.g. donkere maan.

Als bakengeld betaalden de visschers een schelling voor ieder net, dat zij voor de haringvangst medevoerden.

Nieuwpoort was niet de eenige plaats op onze kust, wier inwoners zich met het visschersbedrijf onledig hielden. Reeds in de 13^{e} eeuw stond ook Oostende als zoodanig bekend.

Oostende was toen nog geen haven rijk. De scheepjes, die er thuis behoorden, moesten worden op 't strand gezet, zooals zulks heden ten dage nog het geval is in de Panne, te Coxijde, enz. Eerst in 1445 kreeg de stad van Philips den Goede de toelating om voor eigen rekening een haven te maken. Het had echter heel wat voeten in de aarde gekost en er was heel wat stof opgejaagd eer die toestemming bekomen was, want Brugge en Nieuwpoort waren zeer naijverig op Oostende, en zagen de steeds toenemende welvaart van hun nabuur met leede oogen aan.

Zoo'n haven was precies geen kunstgewrocht; het was een

eenvoudige vaargeul, een *gedelph*, zooals men destijds iederen kunstmatigen waterweg heette. De meeste inwoners der stad, zeelieden zoowel als landlieden, oud en jong, al wat een spade hanteeren kon, hielp mede om, onder leiding van eenige deskundigen, het *gedelph* tot stand te brengen. En niet alleen de Oostendenaren verleenden daartoe hunne medewerking, ook de omliggende gemeenten, zooals Gistel, Breedene, Middelkerke en Steene droegen er het hunne bij, om het werk te volvoeren.

Den 18^{en} October 1446 werd de zeedijk doorgestoken, en twee dagen later liepen de twee eerste schepen - twee haringbuizen - de haven binnen. Zij werden gevoerd respectievelijk door Gilles Tiessen en Cornelus Hannes, wien, ten teeken van welkom, een rozenhoed werd aangeboden[1].

Van toen af ontwikkelde zich aldaar handel en scheepvaart in hooge mate, want ijver wordt gespoord door naijver; van toen af ook werd tusschen Oostende en Nieuwpoort een strijd om den voorrang aangebonden, wat den handelsgeest en de veerkracht onzer kustbewoners ten zeerste bevorderde.

Naast Oostende en Nieuwpoort vinden we nog als visschersplaatsen aan onze kust opgeteekend: Damme, Heist, Blankenberge, Middelkerke, Westende, Lombartzijde, Coxijde en Walravenszijde. Men zou hier nog kunnen bijvoegen Terheide, een gehucht dat zich bevond, daar, waar nu Oostduinkerke is gelegen.

(1) Het was een aloud gebruik een rozenhoed, d i. een krans, een kroon van rozen, van bloemen, aan te bieden aan hen, die men wilde huldigen.
Zoo werd een dergelijk huldebetoon gebracht aan Margaretha van Yorck, toen die hertogin in 1468 haar intrede deed in Brugge.
Met een rozenhoed werd vereerd de bemanning der buis, die in den voorzomer de eerste baring aanbracht.
De onderhoorige gemeente, die het eerst den oproep der stad Brugge beantwoordde, om gewapend en ten strijde uitgerust, op een aangewezen plaats te verschijnen, kreeg een dergelijken hoed ten geschenke.
Het beeld van den heilige, wiens naamdag werd gevierd, werd met een rozenhoed getooid.

De drie priesters, die in een processie beurtelings het Allerheiligste droegen, hadden een dergelijken krans om de slapen.
Heden ten dage vinden we den rozenhoed terug in de *vontekrone*, een krans van bloemen, die in zekere streken van Vlaanderen geschonken wordt aan 't kind, dat het doopsel ontvangt hetzij op den eersten Kerstdag, hetzij het eerst na de wijding der doopvonte. (Zie J. Gailliard, *Glossaire flamand. Inventaire des archives de Bruges*.)

De haringvisscherij met haar aanverwante bedrijven was het hoofdmiddel van bestaan onzer zeesteden en -dorpen. De verschvangst was van weinig beteekenis, eenerzijds, omdat de booten, die er zich mede bezighielden, zelden de kustwateren verlieten en anderzijds wegens gebrek aan behoorlijke verkeerwegen. Het vervoer van visch geschiedde toen voornamelijk per *marktschip;* later ook per as, met z.g. *chasse-marée's:* vierwielige wagens, uitsluitend voor het overbrengen van zeevoortbrengselen bestemd.

De haringvisscherij werd vooral aangewakkerd nadat Beuckelszoon, een visscher uit Biervliet of uit Hughevliet(1) - men is het hieromtrent niet eens - op 't eind der veertiende eeuw een verbeterde wijze van haring te kaken, te zouten en in tonnen te pakken had uitgevonden. Beuckels had als varensgezel een Oostendenaar, Jacob Kien, die daardoor vertrouwd geraakte met de nieuwe vinding en ze ook eenige jaren later aan zijn medeburgers en landgenooten mededeelde.

Dat deze nieuwe wijze van de haring te bewaren niet overal dadelijk mocht worden toegepast, blijkt o.a. hieruit, dat de magistraat van Nieuwpoort zich in 1401 tot den graaf van Vlaanderen wendde, met het verzoek de visschers aldaar vergunning te willen verleenen, de haring toe te bereiden, zooals door hun vakgenooten uit Biervliet geschiedde. Ook te Blankenberge werd veel later pas, en wel in 1407, de uitvinding van Beuckels in practijk gebracht.

Waarin bestaat eigenlijk het kaken?

Het bestaat eenvoudig hierin, dat de versch gevangen haring, alvorens te worden ingezouten, van zijn ingewand - behalve echter van hom of kuit - wordt ontdaan.

Hier moeten we even doen opmerken, dat vóór de uitvinding van Beuckelszoon het woord *Caeckharing* in stadsrekeningen herhaaldelijk voorkomt, doch toen had het blijkbaar alleen de beteekenis van tonneharing. Vroeger toch noemde men de haringtonnen algemeen *kaeckjens*.

Te dien tijde sprak men ook van *Ghetaude haring* (gedroogde) en van *Corfharing* (versche haring, in korven aangebracht).

(1) Hughevliet, een visschersdorp in 't ambacht van IJzendijke, verdween den 14 November 1404 in de gulven.

Van welk belang de aanvoer van dat zeebanket toen al was, leeren ons de volgende cijfers.

In 1414 leverde de acccijns op de haring in Oostende 132 pond parisis[1] op; in 1432 228 pond en in 1467 960 pond[2].

De accijns was een recht van 12 gros per last; de aanbrengst van 't laatste jaar staat gelijk met ongeveer 1500 last van 12 ton of circa 18 millioen haringen.

Als weerdgeld, zijnde een mijnrecht van 1% van de opbrengst der vangsten, te Oostende verkocht, vindt men opgeteekend:

Van 1450 tot 1459 gemiddeld 269 pond.

Van 1470 tot 1479 gemiddeld 843 pond.

In 1480 1078 pond en in 1483 1781 pond.

De *weerd* of *waard*[3] was de zaakgelastigde van een of meer stuurlieden.

Zijn goeddoen of commissieloon bedroeg gewoonlijk 5%.

Vaak kwam het voor, dat de weerden den stuurlieden geld voorschoten, ten einde ze in staat te stellen hun bedrijf uit te breiden of het onderhoud huns vaartuigs te verzekeren. Op die wijze verwierven de weerden een aandeel in de zaken en veroverden zij weldra een zeker overwicht, met dit gevolg, dat menigeen onder hen van bediende, van ondergeschikte der stuurlui tot patroon, tot werkgever opklom. Zoo werden de weerden van lieverlede reeders.

Ongelukkiglijk werd de vrede in 1483 verstoord tengevolge van den opstand der Bruggelingen tegen keizer Maximiliaan, naar aanleiding van een geschil nopens het regentschap gedurende de minderjarigheid van Philips den Schoone.

Oostende schaarde zich aan de zijde van Brugge, terwijl Nieuwpoort de partij koos van Maximiliaan. De laatste zegevierde. Oostende werd gedeeltelijk verwoest, de bewoners op de vlucht gedreven en de vischnijverheid aldaar ten onder gebracht, wat aan Nieuwpoort ten goede kwam.

(1) Eén pond parisis is gelijk aan fr 3.70 van onze tegenwoordige munt.

(2) Of te dien tijde reeds de vischnering door premiën werd gesteund, vonden we niet vermeld; wel lazen we, integendeel, dat in 1455 het stedelijk bestuur van Oostende een belasting in 't leven riep, die de stuurlieden trof, ‘wier aanvoer van haring oen zeker cijfer niet bereikte.’

(3) Men schreef ook *Weerdt* en *Weirt*.

Dit was echter zoo maar niet gegaan zonder slag of stoot.

Zoo lezen we, dat de Oostendenaren, nadat zij vernomen hadden, dat Nieuwpoort 12 schuiten, rijk beladen, onder geleide van twee oorlogschepen, naar Antwerpen afzond, om den koning der Romeinen te steunen, dat de Oostendenaren, zeggen we, met al de hun ten dienste staande booten uitvoeren, ten einde zich van die vloot meester te maken. Den 16^{en} Januari 1489, kort nadat zij hadden zee gekozen, slaagden zij in hunne onderneming. De geheele vloot viel hun in handen en werd naar Oostende medegevoerd.

Zeven jaar later keerden vele Oostendsche visschers, die zich na de verwoesting hunner gemeente meest te Sluis hadden gevestigd, naar hun geboortestad terug en hervatten er hun bedrijf.

Onder de regeering van keizer Karel den Vijfde bloeide de visscherij-nijverheid weer op, zoodat Oostende in 1560 twee en vijftig *buizen* telde, en de aanvoer van haring dat jaar ruim 2 millioen kilo beliep.

De buis was een platboomd, breedboegig vaartuig, met 1, 2 of 3 masten. Haar lengte bedroeg ongeveer 50 voet, haar breedte 17 voet en haar holte 13 voet. Ze werd uitsluitend voor de haringvangst gebezigd. Des winters werd ze opgelegd en afgetuigd.

De buis was gewoonlijk het eigendom van den stuurman. De opvarenden werden onderscheiden in *vennooten* en in *scheepsgezellen*. De eersten hadden een aandeel in de uitrusting van het vaartuig en brachten een zeker aantal netten mede. Zij voeren op deel, dat wil zeggen: zij deelden in de winst, in de kosten en in 't verlies.

De anderen ontvingen een vast loon. Men noemde ze *huurknapen*.

Hier dient even te worden aangestipt, dat wij al betrekkelijk vroeg een eigenaardigen nationalen scheepsbouw hadden. De Vlamingen toch werden van ouds gerekend onder de meest bekwame en stoutmoedige zeelui van Noord-Europa.

De oudste hier te lande bekende vaartuigen heetten *koggen*, waaruit later de koffen zijn ontstaan. Wijders hadden wij *losboogen*, scheepjes, die over den boeg heen hun lading losten; *eenvaren*, bootjes, die met een enkel man voeren, en *scharpenooizen*, vaartuigjes, die aan de Scarpe, een bijriviertje der Schelde, werden gebouwd.

Dat ook te Nieuwpoort de haringvangst gestadig toenam, kan men o.a. hieruit afleiden, dat Philips II in 1574 aan die stad de toelating gaf, aldaar 57 zoutziederijen te vestigen, uitsluitend ten behoeve der visscherij.

Wat de andere reeds genoemde visschersdorpen betreft, daar was de vischnering ongetwijfeld niet zoo belangrijk als in onze twee zeesteden. Sommige bepaalden zich tot de kustvisscherij, maar daar waren er ook, zooals Blankenberge, Heis't en Walravenszijde, die de haringvangst in de buurt van Schotland uitoefenden.

Op het einde der 16e eeuw brak een tijdperk van verval aan. De 80-jarige oorlog ontbrandde; Vlaanderen werd het slagveld, waarop Franschen, Spanjaarden en Hollanders hun geschillen uitvochten. Nieuwpoort en Oostende werden beurtelings belegerd; de havens op de kust werden verwaarloosd; onze vloot viel gedeeltelijk in handen van zeeroovers; handel en nijverheid kwijnden en de zeevisscherij snelde haar ondergang te gemoet.

Die toestand duurde tot in 1767, toen de Oostenrijksche regeering onze vischnering trachtte te doen herleven door het invoeren van beschermende rechten.

We spraken zooeven over zeerooverij.

Dat was een kwaal, die van overouds op de Noordzee bekend was. Hetzij de oorlog woedde, hetzij er vrede heerschte, die kwaal woekerde maar altoos voort. Alleen in 1471 bijv. roofden de Franschen niet minder dan 7 Vlaamsche schepen, waaronder twee van Oostende. Maar het waren niet alleen onze zuidelijke naburen, die zich aan dergelijke euveldaden bezondigden; ook de Hollanders, de Zeeuwen en de Engelschen maakten er zich aan schuldig, en het spijt ons hier aan te moeten toevoegen, dat ook onze voorzaten, de Vlamingen, er niet van vrij te pleiten waren. Ja, ja, onze voorvaderen waren ook niet zuiver op de graat, getuige de vele klachten, die tegen hen werden ingebracht. Zoo lezen we, dat in 1418 de Engelschen een vertoog zonden aan den hertog van Bourgondië, waarin zij de visschers van Oostende, Heist en Walravenszijde beschuldigden in de jaren 1405, 1406, 1412 en 1413 verscheidene schepen, aan Engelschen toebehoorende, beroofd en de bemanning gevankelijk naar Oostende gevoerd en op rantsoen gesteld te hebben. Zoo lezen we ook, dat in 1408 de

Oostendenaren een Portugeesch schip hadden gekaapt en in 1419 andermaal een Engelsch vaartuig hadden buit gemaakt[1].

Zooals men weet, beschikten de Staten voorheen over geen zeemacht. Verkeerden zij in de noodzakelijkheid een oorlogsvloot te moeten uitrusten, dan huurden of kochten zij eenvoudig koopvaardij- of visschersbooten, die zij bewapenden. Elk dorp moest een zeker aantal weerbare mannen leveren, terwijl elke kuststad een zeker aantal vaartuigen moest afstaan. Zoo gebeurde het, dat ten jare 1427, tijdens de beroerten in Frankrijk, de baljuw van Brugge den visschers lieden van Blankenberge kwam aanzeggen, dat zij de grootste hunner schuiten moesten gereed houden, om die op 't eerste bevel ten dienste van den vorst te stellen.

Om zich tegen de zeeroovers te beschermen, bezigden de visscherlui een der drie volgende middelen van verweer. Of ieder schip werd bewapend en verdedigde zichzelf; dit noemde men ‘op zijn plucht en aventure varen’; óf men voer als gezworenen, d.i. men verdedigde malkander, door een gemeenschappelijk optreden; of wel, en dit middel werd het meest toegepast, men rustte voor gezamenlijke rekening een of meer oorlogsschepen uit, waaraan men den naam gaf van *vredeschepen* of *convooischepen:* vredeschepen, omdat zij geroepen waren den vrede te handhaven; convooischepen of convooiers, omdat zij meestal in opdracht hadden, een aantal bodems te begeleiden, te convooieeren.

Meermalen werd op last onzer visscherlieden een dergelijk schip in de vaart gebracht. Zoo bijv. in 1474. Toen reedde Nieuwpoort op verzoek van Oostende, Lombartzijde en Duinkerken een oorlogsschip uit ‘ter bewaernesse ende beschermenesse van de ghemeene visschers van den lande van Vlaenderen.’

Die oorlogsbodem was een karveelschip, dat men in Zeeland had aangekocht. De bemanning telde 88 koppen. Onder hen bevonden

(1) De zeeroovers werden op onze kust ook *uitleggers, likedeelers* en *zeeschuimers* geheeten In de 17e eeuw trof men er in Oostende nog een groot aantal aan. Onder de meest beruchte worden genoemd: Jan Broecke, Jan Diericksen, Verhaege. Roel de reus, Vanhembden, Verstelle, Clinckaert, de Ridder, Janssens, Cansen, Arnould Schot, Mansfeld, Faes, Gernaers, Peele, Pauwels, Cenfier, O ivier. Demoor, Henderyckx. Nierinck, Syssens, Vanherdenberg, Baroen, Decramer, Ryckeman, van Maestricht, Moentack, de Roey, Perrez, Jaerlynckx en Jacx.

zich o.a. drie busschieters (kanoniers), twee hoghe bootsmannen, een meester surgien (heelmeester), een wapenmaker, een klerk, een stierman, een timmerman, zeven trompers (hoornblazers), een piloote (loods), twee boutellars (botteliers), vier kwartiermeesters en een kapelaan.

De bewapening bestond uit 10 bussen (werptoestellen, stukken geschut), 700 bussteenen en 40 pieken (lansen).

Ook in 1457, in 1479 en in 1522 werden voor gemeenschappelijke rekening onzer zeesteden en visschersdorpen vredeschepen uitgerust.

Om de kosten te dekken, werd er gewoonlijk een buitengewone belasting op de haringvangst gelegd, in den regel een 25-tal schellingen per last.

Voegen we hierbij, dat de visschers onzer kust meermalen werden opgeroepen, om hulp te verleenen bij 's vorsten oorlogsvloot. Zoo o.a. in 1436 bij 't beleg van Kales, zoo ook in 1488 toen op uitnoodiging van den ruwaard van Brugge de visschers van Oostende, Duinkerke en Sluis zich met hun booten bij de Fransche vloot aansloten, om de Engelschen, de bondgenooten van Maximiliaan, te bestrijden.

Keeren wij thans tot ons punt van uitgang terug.

Nadat de Oostenrijksche regeering onzen visschers haar steun had toegezegd, togen dezen met nieuwen moed aan den arbeid, zoodat in 1781 Nieuwpoort alleen niet minder dan 45 schepen ter kabeljauw-visscherij in de wateren van IJsland uitzond, terwijl eenige jaren te voren onze geheele visschersvloot nauwelijks nog een 20-tal bodems sterk was.

Ook de haringvisscherij werd op nieuw ondernomen; getuige het feit, dat in 1781 de aanvoer van dat zeebanket te Nieuwpcort 13576 en te Oostende ruim 3500 ton bedroeg.

Wat niet in geringe mate had bijgedragen tot de heropbeuring der vischnering was de omstandigheid, dat tengevolge van den oorlog in Amerika (1775-1783), waarbij de Franschen en Engelschen betrokken waren, de Fransche kabeljauwvaart stil lag, zoodat onze zuiderburen voor die soort visch bij ons ter markt kwamen.

Na de inlijving van ons land bij Frankrijk, in 1794, mocht men

de verwachting koesteren, dat de zeevisscherij ten onzent tot een hoogen trap van bloei en ontwikkeling zou klimmen, wijl de Franschen de vischnijverheid in hun land steeds hadden beschermd en begunstigd. Die schoone verwachtingen verdwenen echter weldra. In verband met de oorlogen en omwentelingen, waarin de Franschen steeds gewikkeld waren, werden vele onzer visschers opgeroepen, om in de gelederen van Napoleon te dienen, tengevolge waarvan menig vaartuig, bij gebrek aan voldoende bemanning, tot werkloosheid was gedoemd. Bovendien werd herhaalde malen door den zeeprefekt een bevel uitgevaardigd, waarbij het onzen visschers verboden werd tot nader order uit te zeilen, dit voornamelijk om den smokkelhandel met de Engelschen tegen te gaan.

Het laat zich begrijpen, dat onder die omstandigheden onze visscherij-nijverheid een kwijnend bestaan voortsleepte en onze visschersbevolking een zucht van verlichting slaakte, toen met den val van 't eerste keizerrijk de heerschappij der Franschen had opgehouden in ons land.

Alvorens afscheid te nemen van de 18^{e} eeuw dienen we nog even aan te stippen, dat in 1727 te Brugge een maatschappij werd opgericht tot uitrusting van schepen op de walvischvangst naar Groenland. Het eerste schip dier maatschappij zeilde uit de haven van Oostende den 4^{en} Mei 1727, ‘maer, aldus de geschiedschrijver Bowens, deze vaert had het gewenschte geluk niet; en door de kleine baeten, die de maetschappij daer uit haelde, hetzij door tegenspoed of door onervarenheid der zeelieden, is die vaert in 't kort ten onder gegaen en de compagnie gescheiden. Men had nochtans in hope van voordeel, in zekere plaets omtrent de groote Kreke een logie laten optimmeren en de noodige ketels stellen tot het zieden van de traen, alle welke zaken daerna zijn afgebroken en verkocht geweest.’

Vijftig jaar later werd er te Brugge andermaal een maatschappij gesticht ‘om de walvischvangst te voeren, maer deze onderneming den gewenschten uitval niet gehad hebbende, werd ten dezen jaere 1775 het schip met al zijn toebehooren openbaerlijk verkocht.’

Sedert dien zijn door onze landgenooten geen pogingen meer in 't werk gesteld, om het voorbeeld, ons door de Bruggelingen in 1727 gegeven, nogmaals op te volgen.

Volledigheidshalve vermelden we hier nog, dat in 1766 de eerste oesterbank of oesterput te Oostende werd aangelegd.

In 1815 werd België met de Noordelijke Nederlanden tot één koninkrijk vereenigd, en hiermede, zoo meende men, was een nieuw tijdperk van bloei voor onze zoo vaak geteisterde zeevisscherij aangebroken. Doch andermaal werden onze visscherlui in hunne verwachting teleurgesteld. Wel is waar deelde de Nederlandsche regeering met milde hand gunsten en premiën uit aan allen, die zich aan de kabeljauw- en haringvangst zouden wijden, maar de voorwaarden, waaraan moest worden voldaan om eenige subsidie te bekomen, waren van dien aard, dat voor onze landgenooten de kans zoo goed als buitengesloten was, om eenig aandeel daarin te veroveren. Zoo moest het schip voorzien zijn van een bun, waarin 300 à 400 stuks kabeljauw of heilbot levend konden worden bewaard, en moest het vaartuig en het vischtuig, wat grootte betreft, aan zekere eischen voldoen; zoo moest de bemanning van iederen bodem uit ten minste 8 koppen bestaan, en werd er alleen vrijdom van zoutaccijns verleend naar den maatstaf van 5 ton zout voor 14 ton kabeljauw. Als men nu weet, dat onze zeelieden gewoon waren de aberdaan behoorlijk op zee toe te bereiden en daartoe één ton zout op twee tonnen visch noodig hadden; dat de bemanning onzer sloepen gemeenlijk maar 5 of 6 koppen sterk was; dat onze visschersbooten doorgaans kleinere afmetingen hadden dan bij bedoelde wet was bepaald; dat derhalve ook hun vischgereedschap, met name hun netwant, niet den vereischten omvang had, laat het zich verklaren, dat onze landgenooten niet konden wedijveren met de Hollanders, wier schuiten, meestal het eigendom van rijke firma's, aan alle voorwaarden voldeden.

Toch gaf de regeering meermalen blijk van hare goede gezindheid jegens ons zeevolk en kende ze premiën toe aan menige Belgische vischsloep, al beantwoordde deze niet geheel aan de gestelde eischen. Trouwens het was Holland oogenschijnlijk niet te doen om de Vlaamsche vichnijverheid te fnuiken, maar veeleer misschien om onze landgenooten aan te wakkeren hun bedrijf in nieuwe banen te leiden door de invoering van booten van grooter charter en het gebruik van omvangrijker vischtuig, zooals op eigen bodem in zwang was.

Thans treden we andermaal een nieuw tijdperk in. De omwenteling van 1830 ligt achter ons. België is zelfstandig, is vrij.

De nieuwe regeering toonde alras, dat de zeevisscherij op haar steun en medewerking mocht rekenen. Premiën werden uitgeloofd, beschermende rechten ingevoerd, de zoutaccijns afgeschaft. Allerwege langs onze kust ontwikkelde zich dan ook het visschersbedrijf op vrij ruime schaal. Als een bewijs daarvan kan dienen, dat de kabeljauwvangst, bijvoorbeeld, die in 1836 slechts één millioen frank opbracht, in 1863 een waarde van drie millioen frank vertegenwoordigde, terwijl het aantal vaartuigen, hetwelk die visscherij uitoefende, van 80 tot 187 was gestegen.

Bedoelde premiën waren als volgt geregeld:

Voor de wintervaart, d.i. voor de kabeljauwvisscherij in den winter op de Doggersbank, fr. 1050 per vaartuig.

In 1841 werd het bedrag dier premie op 1400 frank gebracht.

Voor de zomervaart, 525 frank per schip.

Voor de hoekwant- of beugvisscherij, 800 frank.

Voor de groot-haringvisscherij met sloepen van ten minste 30 ton inhoud en na een verblijf in zee van ten minste 100 dagen, 1800 frank.

Voor de kleine haringvisscherij, 400 frank.

Deze visscherij had plaats in 't zoogenaamd *Diepwater*, beoosten Yarmouth, en wel van half September tot einde December. De haring, aldaar gevangen, mocht niet worden gekaakt. Ze werd eenvoudig *gesteurd*, d.i. licht gezouten, om na aankomst aan den wal te worden gerookt. De vaten, waarin ze was gepakt, droegen als merkteeken een kruis met de letters K.V. (Kleine visscherij).

Het stempel voor de pekelharing bestond uit de letters V.H. (volle haring) en Y.H. (ijle haring).

Die stempels werden op de tonnen gedrukt door keurmeesters, nadat dezen de visch en de verpakking behoorlijk hadden onderzocht. Er waren drie keurmeesters te Oostende, twee te Nieuwpoort, twee te Brugge, één te Blankenberge, één te Heist en één te Adinkerke.

Ook was er een opziener over de visscherij. De eerste werd in 1842 aangesteld. Later werd die betrekking afgeschaft, doch thans is er weer sprake van, ze te herstellen.

Om recht op een premie te hebben, moesten de schenen van Belgische constructie zijn of onder Belgische vlag zijn gesteld, terwijl de bemanning voor drie vierden uit Belgen moest bestaan.

Het totale bedrag der premiën, die jaarlijks van regeeringswege werd verstrekt, tot aanmoediging der zeevisscherij in haar verschillende vormen, bedroeg in 1834 veertig duizend frank, om van lieverlede op te klimmen tot 90.000 frank. In dat bedrag waren begrepen de premiën, die eveneens werden verleend aan alle booten van ten minste 10 ton inhoud, die in de kustwateren zich op de vischvangst toelegden. Die premiën werden in 1842 bepaald op 200 frank per boot en van 1845 af op 300 frank

In 1861 besloot de Kamer van Volksvertegenwoordigers bedoelde premiën jaarlijks met 5000 frank te verminderen; in 1865 werd die vermindering op 10000 frank gebracht.

Het behoeft nauwelijks te worden gezegd, dat door belanghebbenden tegen dien maatregel verzet werd aangeteekend. De heer Van Iseghem te Oostende was hun tolk in de Kamer. Op zijn voorstel werd er een commissie in 't leven geroepen, waaraan werd opgedragen een grondig onderzoek in te stellen naar den toestand, waarin de visscherij-nijverheid verkeerde en tevens na te gaan, in hoeverre het wenschelijk was de premiën te behouden of in te krimpen.

Na hoor en wederhoor werd door die commissie een breedvoerig verslag opgemaakt en 't voorstel gedaan alle premiën voor de visscherij eenvoudig op te heffen. En aldus geschiedde[1].

Bij wijze van vergoeding werd in 1867 van Staatswege te Oostende een schoolschip ter opleiding van visschersknapen gesticht en een pensioen- en hulpkas ten behoeve der visschersbevolking tot stand gebracht.

Twee zeilschepen werden aangeschaft: het barkschip *Mathilde* en de brik *Rubis*, die beurtelings met de leerlingen oefeningstochten maakten in de Noordzee. Later werd de *Mathilde* door een nieuw vaartuig - de driemastschoener *Ville d'Ostende* - vervangen, terwijl in 1886 de staatsvloot met den stoomkruiser *Ville d'Anvers* werd verrijkt. Deze beide rijksvaartuigen zijn tevens belast met het politietoezicht op de visscherijen in de Noordzee, overeenkomstig de bepalingen van het traktaat, den 6^{en} Mei 1882 te 's-Gravenhage gesloten.

In 1885 werd door het gemeentebestuur van Oostende aldaar

(1) D^{r} Dezuttere bespreekt die zaak breedvoerig in zijn verdienstelijk werk *Enquête sur la Pêche maritime en Belgique.* (Zie bladz. 104 en volgende).

een visscherijschool opgericht, waarin de leerlingen, naast gewoon lager onderwijs, lessen krijgen in splitsen, knoopen, netten breien en boeten, behandeling van den donkeyketel, enz.

Een paar jaar later werd door den eerw. heer Pype, aalmoezenier bij 't Zeewezen, eveneens te Oostende een visschersschool in 't leven geroepen. In die inrichting vindt men o.m. een motor en een *donkey*, zooals op de vischsloepen in gebruik, benevens een museum, waarin veel bezienswaardigs in zake visscherijen wordt aangetroffen.

Het voorbeeld, door Oostende gegeven, werd door onze visschersdorpen weldra gevolgd, zoodat thans visscherijscholen bestaan te Heist, Blankenberge, Nieuwpoort, Oostduinkerke, Coxijde en in de Panne[1].

Het is hier de plaats een woord te wijden aan die schoone instelling van liefdadigheid, te Oostende door onzen jeugdigen vorst gesticht, waarin ouderlooze visschersknapen tot bekwame zeelieden en deugdelijke leden der maatschappij worden gevormd; aan die modelinrichting, welke misschien eenig is in haar soort en waarop ons land met een zekeren trots wijzen mag: we bedoelen het zoogenoemde *Werk der Ibis.*

Die visscherijschool onderscheidt zich voornamelijk van de andere in België bestaande, doordat ze beschikt over een kleine vloot, samengesteld uit stoom-, motor- en zeilvaartuigen, waarop de leerlingen onder bekwame leiding worden ingewijd in de geheimen der verschillende takken van de visscherij, in haar meest verbeterde vormen toegepast en waarop zij later op hun beurt hun vak zullen kunnen uitoefenen. Dit laatste zal voorzeker in niet geringe mate bijdragen om het zedelijk peil onzer visscherlieden te verhoogen, want wat baat het toch, dat de onderwijzers hun leerlingen alle mogelijke begrippen van orde en tucht en matigheid inpompen, hun den weg aanwijzen, dien zij behooren te volgen, om eens een flink lid der samenleving te

(1) Al die visscherijscholen worden bezocht door jongens van 6 tot 11 jaar oud.
Zij, die een diploma van stuurman wenschen te verwerven, zijn verplicht de lessen der zeevaartschool, afdeeling kustvaart, te volgen.
Wenschelijk ware het voorzeker, dat in ons land visscherijscholen werden opgericht, waarin de leerlingen, evenals zulks geschiedt in Nederland bijv., speciaal worden afgericht voor het examen, bedoeld bij de wet van den 27 Mei 1890.

worden, wanneer die kinderen, na de school te hebben afgeloopen, in een midden worden geplaatst, waar bedoelde maatschappelijke deugden als het ware met de voeten worden getreden; waar vastgehouden wordt aan oude sleur en oude gewoonte, waardoor het bedrijf vaak in zijn ontwikkeling belemmerd wordt, en, wat het ergste is van al, waar St-Alkohol maar al te druk en in hooge mate wordt vereerd? Dit is ongetwijfeld een der redenen geweest, die onzen volksgeliefden koning hebben aangespoord den weg in te slaan, die thans betreden wordt en die leiden zal tot het doel, hetwelk alom in onze gewesten diende te worden nagestreefd, n.l. de zedelijke en verstandelijke verheffing onzer maar al te lang verwaarloosde visschersbevolking.

Om te besluiten, thans een woord over onze visschersvloot.

Op den eersten Januari 1911 telde de haven van Oostende: 26 stoomvischsloepen, 7 motorsloepen, 152 zeilsloepen (waaronder 62 van minder dan 15 ton inhoud) en 154 open roei- en zeilbooten, te zamen 339 vaartuigen.

Te Blankenberge waren er in de vaart: 67 sloepen, waarvan 42 de eigenlijke vischvangst uitoefenen, terwijl de overige zich uitsluitend aan de garnalenvangst wijden.

Te Heist worden er uitgerust 65 schuiten en te Zeebrugge 6, waaronder 4 met motorvermogen.

Het getal visschersbooten in den westhoek bedroeg bij den aanvang des jaars:

Te Coxijde 9, te Oostduinkerke 15, te Nieuwpoort 39 en in de Panne 98, samen 161.

Onze geheele visschersvloot is alzoo 638 bodems sterk, die door ongeveer 2350 koppen bemand zijn[(1)].

Als men van eerstgenoemd cijfer aftrekt het aantal booten, dat alleen de kustvisscherij uitoefent, dan blijven er nauwelijks 300 vaartuigen over, die gerekend kunnen worden tot de eigenlijke Noordzeevisscherij te behooren.

(1) Buiten een drietal schepen, n.l. twee loggers der firma Carbonnez en Billiau te Nieuwpoort en een motorboot van 't *Werk der Ibis*, die voor de haringvangst gebezigd worden, zijn al onze vischsloepen zoogenaamde *trawlers*, d.w.z. booten, die uitsluitend met de *trawl* (kor of schrobnet) visschen.

Van welke beteekenis de *Noordzee-visschersvloot* der andere ons omringende naties is, blijke uit de navolgende cijfers.

Engeland en Schotland brengen samen 18233 bodems in de vaart; Frankrijk 364; Nederland 1447; Denemarken 750; Noorwegen 5539 en Duitschland 718.

Grimsby, dat over 50 jaar als visschershaven nog niet in aanmerking kwam, bezit heden ten dage al een vloot van ruim 700 stoomvischvaartuigen.

In 't geheel brachten 22521 visschersbooten in 1909 hun vangst, een waarde van meer dan 75 millioen frank vertegenwoordigende, aldaar aan.

De visschershaven van IJmuiden, die pas een kwart eeuw oud is, bezit thans al een vloot van 121 eigen schepen, waaronder 96 stoomsloepen.

Aan de vischhalle aldaar wordt jaarlijks voor ruim 15 millioen aan visch verkocht.

De Duitsche Noordzeevloot, die vóor 20 jaar nauwelijks 300 bodems telde, is er nu al 718 rijk.

Alleen in Geestemünde is de aanvoer van visch van circa 2 1/2 millioen pond, die slechts 1/2 millioen mark opbrachten, in 1909 gestegen tot ruim 70 millioen pond, met een opbrengst van meer dan 7 millioen mark.

Als men daar tegenoverstelt het feit, dat in 1910 over het geheele jaar te Oostende nauwelijks voor 6 millioen frank visch is aangevoerd, en men daarbij beschouwt, dat in ons land jaar in jaar uit ruim viermaal zooveel aan visch besteed wordt, baart het wel eenige verwondering, dat onze visscherij-nijverheid zoo weinig, zoo heel weinig is vooruitgegaan.

Wat is daarvan de oorzaak?

Als antwoord op die vraag slechts het volgende.

Waar het visschersbedrijf een ruw en gevaarvol beroep is, dat veel inspanning en vele ontberingen eischt en daarbij weinig loonend is, laat het zich verklaren, dat vele visschers de voorkeur er aan geven een betrekking aan den wal te bekleeden, die bij minder gevaar en minder zwaren arbeid hoogere verdiensten afwerpt en bovendien hun de gelegenheid biedt in zekere mate ook iets te genieten van het vele,

dat onze badplaatsen aan haar inwoners en bezoekers te genieten geven. Men verlieze daarbij niet uit het oog, dat betrekkelijk heel weinig personen, buiten de visscherskringen geboren, bij de vischindustrie zich een loopbaan kiezen, zoodat het ons thans feitelijk aan werkkrachten ontbreekt, om bedoelden tak van nijverheid tot dien trap van ontwikkeling op te voeren, waarop hij behoorde te staan in verhouding tot de bevolking van ons land en in verband met den handelsen ondernemingsgeest, die vele, zeer vele onzer landgenooten kenmerkt.

Verblijdend mag daarom het verschijnsel genoemd worden, dat thans allerwege langs onze kust voor een verandering in dezen geijverd wordt. En een verandering ten gunste zal voorzeker niet uitblijven, wanneer, zooals verlangd wordt, wettelijk geregelde ongevallen-verzekering zal zijn ingevoerd; wanneer de ouderdoms- en invaliditeitspensioenen zullen zijn verhoogd; wanneer krediet voor het gemakkelijk aankoopen en verzekeren van schip en tuig zal kunnen worden verleend, wanneer, in één woord, de economische toestand der visschersbevolking aanmerkelijk zal zijn versterkt en verbeterd.

En wanneer hij dit alles zal verkregen hebben, dan zal de visscher zich meer onafhankelijk gaan gevoelen; dan zal hij, naar men zich vleit, de belangen, hem toevertrouwd, beter dan tot heden gebeurde, behartigen; dan zal hij misschien meer gaan letten op wat in 't buitenland op visscherij-gebied voor hem te leeren valt, en zal hij zich minder afkeerig toonen voor nieuwigheden, voor nieuwe uitvindingen, wier toepassing zijn bedrijf slechts kunnen ten goede komen; - dan zal zijn blik worden verruimd, zijn kennis vermeerderd, en dat alles zal ongetwijfeld bijdragen om velen op te wekken tot het vak toe te treden, om de toekomst onzer visscherij-nijverheid te verzekeren en haar te maken tot wat ze sedert lang ook voor ons land had behooren te zijn: een rijke bron van inkomsten, een der voornaamste takken van ons volksbestaan.

PESCATOR.

Vrijdenken en Vrijdenkers.
Lekegedachten.

> Toute la dignité de l'homme est en la pensée.
> PASCAL.

Een van de ergste kwalen van de negentiende eeuw is geweest, wat een Fransman eens, - en hoe treffend! - aanduidde met deze vier woorden: *la piperie des mots*, wat ik in eigen taal wel het liefst zou weergeven met deze: *verkeerd verklaren, vals begrijpen.* Daar komt noch bij, dat de taal, waarin het aantal *mots pipés* veruit het aanzienlikst is, geen andere is dan de Franse zelf, een verschijnsel dat vrij innig samenhangt met de woorden-kramerij en woorden-paaierij, waaraan zich de geestdrijvers en in de eerste plaats de politici van beroep van het Franse volk sedert niet heel lang na 1789 zo deerlik hebben bezondigd.

Geen eenvoudig grappenmaker, maar een heel wijs denker was het, die eens, zij 't ook in plat-boertige vorm, bevestigde, dat, als er in Parijs een... snuifdoos wordt geopend, men het in België al gauw kan ruiken.

De *piperie des mots... français* werkte dan ook al vroeg op het denkvermogen van velen in onze gewesten als een... ware besmetting, en zo vormde zich, bij niet weinigen, hier als op de oevers van Seine en Loire, een bizondere *idyosincrasie*, vooral met betrekking tot *die* begrippen, welke van kort vóór 1800 tot heden de machtigste invloed hadden op de massa dáár en hier, namelik al die begrippen, welke afgeleid worden van de gedachten *vrij, gelijk* en *volk*.

Wellicht zal men het een overtuigd aanhanger van de *vrije gedachte* en de *demokratie*, een echter, die zich niet tevreden stelt met de klank van een woord, maar die elk woord gaarne zou opensnij-

den, om te ontdekken of er een kern in steekt en welke, niet euvel nemen, dat hij in een korte reeks beschouwingen onderzoekt, eerst waarin zekere verkeerde opvatting, daarna waarin de werkelik gezonde, voor 't leven waarde hebbende betekenis van het eerste van deze woorden bestaat.

Vergis ik mij niet, - en ik meen niet, dát ik dit doe, - dan gaat de verkeerde opvatting van *vrijdenken* uit van een even verkeerd verklaren van de begrippen: *vrij* en *vrijheid*.

Vrij betekent wat *niet gedwongen* is, *niet* van buitenaf *opgedrongen, niet met geweld verkregen, niet omgekocht* zelfs. Maar *vrij* betekent geenszins *wat aandruist tegen orde, tegen wet, tegen gezonde rede;* het geeft volstrekt niet hetzelfde weder als de woorden *bandeloos, teugelloos, redeloos, willekeurig*.

Ware, *maatschappelike*, d.w.z. in een beschaafde samenleving te huis horende *vrijheid* is steeds en kán alleen zijn *een geregelde, een geordende* vrijheid, - nooit willekeur.

Mijn vrijheid van bewegen, van handelen, wordt noodzakelik beperkt door de vrijheid van ieder medemens... Gebruik ik *mijn* vrijheid zó, dat zij *uw* vrijheid vernietigt, dan *misbruik* ik ze, en dan hebt gij, dan heeft ieder, die ik door dat misbruik *hinder*, het recht, mij die vrijheid onwaardig te noemen.

Vrij denken betekent noch *willekeurig*, noch *ordeloos* denken! Het beduidt niet denken *wát men wil* of *wát men goedvindt*, maar het beduidt denken, zó als men alleen *kan* en *moet*, altans, zó als men in alle oprechtheid en naar zijn beste weten *meent* alleen te kunnen en te moeten denken binnen de palen en naar de voorschriften van de Rede, van *eigen* rede zelfs, - ten minste bij de ontwikkelden.

Vrijdenken is aldus veel meer te verstaan als *zelf-denken*, en - daar ons denken zeer onvolmaakt is en in zeer vele gevallen noch gelijk staat met *weten* noch uitloopt op *weten*, - is het veel meer te verstaan als *studeren, wikken* en *wegen, vorsen, onderzoeken, zelf onderzoeken, twijfelen*, vroed en voorzichtig twijfelen èn aan de zelf-gevonden èn vaak noch meer aan de van anderen vernomen *uitkomsten, oplossingen*, zogezeide waarheden en leerstellingen.

Wie *vrijdenken* op déze wijze begrijpt, zal, van zelf, en met het volste recht, bij 't aanwenden van dit woord, vooral klem en na-

druk leggen op het werkwoord *denken*, en oneindig minder op het bijwoordje *vrij*.

Voor hem is de eerste vereiste, om een *vrijdenker* te kunnen worden, een *denker* te zijn, d.w.z. een, die te rade gaat bij eigen rede, en - nederig door twijfel - zonder echter ooit te willen zweren bij 't woord van om 't even welk meester, - zelfs bij de rede van meer begaafden, wel niet in elke van de honderdduizend kleine voorvallen van het bestaan, maar in elk geval van hoger orde, vooral met het oog op de vragen, welke de Rede zelf als 't ware bij een soort van instinkt niet kan nalaten te stellen, en welke Pascal heeft samengevat in een ongeëvenaarde bladzijde, waarvan de volgende woorden, - die zelf waarmee hij aanvangt, - als 't ware de beknopte samenvatting zijn: '*je ne sais qui m'a mis au monde, ni ce que c'est que le monde, ni que moi-même'*, en die eindigt aldus: '*Je sais seulement qu'en sortant de ce monde, je tombe pour jamais ou dans le néant, ou dans les mains d'un Dieu irrité, sans savoir à laquelle de ces deux conditions je dois être éternellement en partage*.'

Beteekent *vrijdenken* nu *denken*, ZELFdenken, ZELFSTANDIGdenken, dan hoede men er zich wel voor, hieruit af te leiden, dat men noodzakelik ANDERS moet denken dan anderen, dat men, kost wat kost, verwerpen moet wat anderen vóór ons gedacht hebben, dat men *afwijkend*, dat men *nieuw* moet denken.

Wie naar dit a-part-doen streeft in zake *smaak*, noemt men - te recht - een *snob!* Niet minder snob is degene, die enkel en alleen uit zucht om zich te onderscheiden, niet wil aanvaarden, wat hij zelf met eigen rede ongetwijfeld als waar of waarschijnlik aanvaardt, alleen omdat hij de enige niet is.

Het doel van ons denken kan en mag geen ander zijn dan tot *de waarheid* zo dicht mogelik te naderen, om 't even of die waarheid erkend werd en erkend wordt door geen enkel andere, door een klein getal anderen of door velen!

Een in zake wijsbegeerte wellicht wat al te streng voorschrift van Descartes luidt: '*Ne recevez jamais aucune chose pour vraie, que vous ne la connaissiez comme telle!'* Gesteld nu, dat ik *iets* voor waar erkend en aanvaard heb, dan is het er, alle persoonlike ijdelheid ten trots, des te beter om, wanneer mijn denken op dat punt

overeenstemt met het denken van anderen, van vele anderen, van zo velen mogelik.

Wijkt echter, wat zulk een *waarheid* betreft, mijn eigen denken tóch af van het denken van anderen, - daarom is het noch geenszins van geringer allooi! Al dacht ik geheel alleen van alle mensen zus of zo, wanneer ik maar mijn uiterste best heb gedaan om *recht* te denken, wanneer ik - bijgevolg - geloven mag dat ik *weet*, zou ik toch in dat denken volharden! En dit met het volste recht! Zo sprak Luther in den Rijksdag te Worms het treffend, heerlik woord: 'Hier sta ik! Dat God mij helpe! Ik kan niet anders!'

Er zijn er, en eilaas! dezen zijn niet weinigen, die de vrije gedachte beschouwen als een erg goedkoop middel, om zich interessant te maken, juist zo als zij ten koste van veel geld een vrouw *entreteneeren* die zij maar ééns in de week bezoeken, een plotseling in zwang gekomen min of meer excentriese mode aannemen, een *tuftuf* kopen of zich toeleggen op het vliegen! *Ça pose*, denken zij, en verder heeft dat voor hen geen belang!

Van deze *vrij*denkers, van welke men niet eens zeggen kan, dat zij *denken* of dat zij zich *vrij* gevoelen, mogen de geesten van de heengegane koningen en martelaars van de Gedachte ons verlossen! Zij zijn het, welke de ware vrijdenkers doen verdenken, dat het hun met de vrije gedachte geen ernst is; zij zijn het, die, bij elke gelegenheid in het maatschappelik leven, en vooral in articulo mortis, alle mogelike concessies doen aan de Kerk.

Een andere soort van vrijdenkers, amper meer achting waard dan deze, bestaat uit vaak zeer weinig ontwikkelde lieden, die zich hebben laten wijs maken, dat alle religieuze overtuiging louter huichelarij is, alle religie enkel en alleen bedrog, en zich verplicht achten, let wel zich *als vrijdenkers* verplicht achten, zich toe te leggen op dat sport van het allerleukste soort: het papen- en nonnenvreten!

Dezen zijn het, op wie Pascal doelde, waar hij zo snedig zeide: '*Faites leur rendre compte de leurs sentiments et des raisons qu'ils ont de doutet de la religion, ils diront des choses si faibles et si basses qu'ils vous persuaderont du contraire!*' Dezen zijn het, die, zonder enig ernstig zelfzoeken, uit een zonderlinge haat tegen al wat naar religie zweemt, er zich toe bepalen te LOOCHENEN, en - al te vaak toch

is dit in ons land en in Frankrijk, niet zo in Engeland, Duitsland, Nederland, de Skandinaafse staten, het geval, - hun negatie met volkomen nutteloze en onvruchtbare blasfemie pogen kracht bij te zetten. Zij zijn als die dwalenden, welke, naar Goethe's woord, door heftigheid willen vergoeden, wat hun ontbreekt aan kracht en aan waarheid.

Zij loochenen gratis, eenvoudig omdat anderen het hun even gratis voordeden; hun loochenen is dan ook geen graad edeler dan het blinde geloven van zo vele godsdienstigen.

Ik denk hierbij aan zeker *lekedichtje* van de Genestet:

> Gelooven op gezeag,
> dat mag
> niet meer op onze dagen!
> 't Schijnt - niet gelooven op gezag
> staat nu aan de prde van den dàg!
> Is 't beter, wou ik vragen?

Deze vrijdenkers negeren in kudde precies om dezelfde reden waarom -, precies met dezelfde hoornveebekrompenheid, waarmee de anderen, die zij bespotten, in kudde geloven!

Zo weinig ligt het in *het wezen* van de vrije gedachte gelijk te staan met godloochening effenaf, dat het getal atheïsten-uit-princiep steeds was en noch nu is een zeer beperkte minderheid! Van Sokrates en Plato tot heden toe heeft slechts een zeer gering aantal van de grote mannen op elk terrein aan praktiese godloochening meegedaan. Vele van deze grote mannen, - denkers allen in het kader van hun tijd, - waren vrijdenkers, vrije, soms zeer vrije en tevens zeer stoute denkers, ofschoon zij zich overtuigd achtten, dat zij God kenden en dezen dus volkomen logies dienden. Plato, Aristoteles, Marcus Aurelius, Dante, Galileï, Kepler, Michel Angelo, Kopernick, Marnix, Rembrandt, Shakespeare, Bacon, Newton, Descartes, Pascal, Leibnitz, Voltaire, Spinoza, Schiller, Beethoven, Hugo, Darwin, Carlyle, Renan, waren zulke vrije denkers...

Anderen, weder, hoorden tot dat tweede slag, ‘cette seconde sorte de personnes qu'on puisse appeler raisonnables,’ zoals Pascal zei, tot diegenen ‘qui cherchent Dieu de tout leur coeur, parce qu'ils ne le connaissent pas!’ Zulke zoekenden-naar-God waren Giordano Bruno, Coornhert, Kant, Jean Jacques, Goethe, en die Schopenhauer,

die onze onwetendheid zo wonderbaar kenschetst met dit woord: ‘Wij zijn een leger van schimmen, die 't onbereikbare belegeren.’

Als wezenlike atheïsten, praktiese atheïsten, buiten alle bestaande religieuze gedachte levend, kan men onder de leiders van 't Mensdom slechts een kleine schare noemen: Byron, Shelley, Swinburne, Littré, Nietzsché, Felix le Dantec... Dezen zijn niet *méér* vrijdenkers, *omdat* zij negeerden, dan de vorigen het *minder* zouden zijn, omdat zij *zochten* of omdat zij meenden gevonden te hebben!

Ik zou zelfs een schredetje verder durven gaan en beweren, dat men vrijdenker kan zijn, ofschoon oprecht en zeer gelovig. Lees het leven van Franciscus van Assisi; de antwoorden van Jeanne d'Arc gedurende het tegen haar gevoerd proces; Luther's tafelredenen; en gij zult begrijpen.

Intussen, - wij weten het maar al te zeer, - is niets zó moeilik, wellicht zo onmogelik als - met het oog op al die raadselen, welke Pascal ons hierboven opsomde, - te komen tot zulk een erkentenis van de waarheid, *qu'on la connaisse évidemment telle* (Descartes).

Wanneer de denkende mens zijn rede raadpleegt met betrekking tot wat Pascal noemde *le silence des espaces infinis*, dan moet het hem al heel spoedig treffen, hoe zeer Pasteur gelijk had, toen hij zei, dat men in deze ene eenvoudige gedachte, *het bestaan van 't oneindige*, meer bovenatuurliks, meer geheimzinnigs opeenhoopt dan er ligt in de mirakelen van al de religies te samen.

Verschrikkelik is, voor elk wezenlik denkend mens, wat de grote Pascal zo wonderbaar samenvatte in deze weinige regelen: ‘*Incompréhensible que Dieu soit, et incompréhensible qu'il ne soit pas, que l'âme soit avec le corps, que nous n'ayons pas d'âme; que le monde soit créé, qu'il ne le soit pas; etc*.’

En ik ben, persoonlik, zonder van iemand te eisen - wel durf ik het ieder wensen - dat hij voele als ik, van dezelfde mening als de zeer grote Fransman als hij er verder aan toevoegt: ‘*Prétendentils nous avoir bien réjouis de nous dire qu'ils tiennent que notre âme n'est qu'un peu de vent et de fumée et encore de nous le dire d'un ton de voix fier et content? Est-ce donc une chose à dire gaiement? et n'est-ce pas une chose à dire tristement au contraire, comme la chose du monde la plus triste?*’

Maar juist dáárom, omdat wij door de onvolmaaktheid van ons kenvermogen geen bevredigend antwoord kunnen geven op deze vragen; juist dáárom, omdat wij gedoemd zijn ons tevreden te stellen met gissen, veronderstellen, vermoeden, raden; juist daarom, omdat - in feite - het min of meer bevredigend antwoord, dat elk voor zich op die vraag vindt, hem wordt ingegeven meer door *het gemoed* dan door het vroede verstand; om al deze redenen zal de ware vrijdenker, de werkelik en eerlik denkende vrijdenker er zich voor wachten, anderen, die zich laten begoochelen en strelen door de *fata morgana* van een geloof, deze illuzie te ontnemen. Zei niet Littré: a *Je me suis trop rendu compte des souffrances et des difficultés de la vie humaine, pour vouloir ôter à qui que ce soit des convictions qui le soutiennent dans les épreuves?* Waarbij ik de raad van Lavater zou willen voegen: '*Ontneem niemand enige mening, die hem gelukkig maakt, indien gij hem geen beter in de plaats kunt geven*.'

De ware vrijdenker is *agnostiek* en zijn wel bittere, maar daarom noch geenszins ontmoedigende leus: '*ignorabimus*', stemt hem als van zelf tot berusting, wat zijn eigen geweten, tot verdraagzaamheid, de mildst mogelike verdraagzaamheid, wat het geweten van anderen aangaat. Geen echt vrijdenker vordert van zijn medemens, dat deze zal denken en leven zó als hij zelf denkt en leeft! Hij eist van die medemens, wat deze ook verwerpe, gelove, verere, aanbidde, hope, niets anders dan dat deze *oprecht* en *eerlik* zij in zijn denken en doen, dat hij noch twijfele, noch gelove uit huichelarij of uit eigenbaat.

Hij, die zelf het volle besef heeft van zijn ongewisheid, zijn onmacht, kan noch zal anderen hun... eventueele gewisheid misschien wel benijden, maar zeker nooit tot een grief aanrekenen.

Haatte hij een enkel medemens, omdat deze niet lijdt aan dezelfde twijfel, niet ten prooi is aan dezelfde angst; omdat hij, in de volheid van zijn naïeve overtuiging, een geloof bekent en leeft naar de voorschriften van dit geloof; dan zou hij zich tonen een geestverwant, niet van de steeds verzoeningsgezinde heroën van de ware vrije gedachte, maar van de dwepers en fanatieken - 'in den grond mislukte denkers'[1] bijna allen, - welke wrijving van ideeën uit den boze en elke vrijdenker een brandstok van de hel noemen.

(1) Platner.

En minder ware hem dit te vergeven dan het Peter Arbues, Torquemada en andere ketterverbranders te vergeven is - immers, dezen waren geen apostels van de vrije gedachte, maar diep-overtuigde aanklevers van een alleen-zaligmakend dogma -; dezen waren logies met hun leer! Hij zou, in de praktijk, zijn leer met voeten treden.

Bij de onverdraagzame, hij weze gelovig of ongelovig, staat op de voorgrond niet het voorschrift *mens te zijn onder mensen*, maar zich te gedragen naar de letter van een of andere, toch steeds onvolmaakte, in de meeste gevallen zeer veranderlike leer. Op hem past wat in *Nathan der Weise* Sittah, Saladijns zuster, zegt van de kristenen:

Ihr Stolz ist: Christen sein, nicht Menschen!..... (Ihre) Tugend nicht; (ihr) Name soll überall verbreitet werden;..... um den Namen, urn den Namen ist ihnen zu thun!'

Hij vergeet, om noch eens Lessing te laten spreken:

'*Dass alle Länder gute Menschen tragen*,'

en verliest zelfs, daargelaten noch alle beschouwing van wijsgerige aard, het heerlik zuiver opvoedkundige voorschrift van Schiller: '*Das erste Gesetz des guten Tones ist: Schone fremde Freiheit; das zweite: Zeige selbst Freiheit*,' uit het oog.

De niet-denkende vrijdenker en de onverdraagzame vrijdenker zijn beiden spotbeelden van de *echte* vrijdenker. Deze is steeds, en noodwendig, ik zeg niet een *wetende*, maar een *ernstig zoekende*, een aan eigen ontwikkeling werkende, een naar volmaking strevende; en tevens is hij, - van eigen zwakheid maar te zeer bewust, - toegevend, vergevings- en verzoeningsgezind, ja, liefderijk jegens alle anderen zonder onderscheid.

Het streven van de onverdraagzame is niet alleen onedel, het is onvruchtbaar, erger, verderfelik. Het is de negatie van de liefde, het op-de-voorgrond-stellen van de haat!

Zeker, ook haat is kracht, doch die kracht vermag alleen af te breken, te doden, te vernietigen; alleen liefde sticht, alleen liefde verwezenlikt, alleen liefde bouwt en vergaârt.

Haat-uit-onverdraagzaamheid bereikt noodzakelik het tegenovergestelde van wat hij beoogt. Hij maakt het met onverdraagzaamheid behandelde, gekwelde, vervolgde, schoon, groot, edel, aantrekkelik in de ogen van de grote menigte.

Wie zei ook weer, dat het bloed van de martelaren vruchtbaarder is dan het zaad van de levenden?

Ik ben er innig van overtuigd, dat de ergste vijanden van de vrije gedachte juist die zogezeide vrijdenkers zijn, welke zich onverdraagzaam tonen in daad en woord, of zelfs - zoals 't meest het geval is, - in onvruchtbare, zinledige woordenkramerij alleen.

Met dit alles heb ik niet willen zeggen, dat de vrijdenker de wapens dient neer te leggen, dat hij met gekruiste armen, laf en lijdelik moet toezien, welke vorderingen de onverzoenbare vijanden van het *vrij onderzoek* in de samenleving maken; dat hij elke hem toegebrachte slag niet met een weerslag mag vergelden; vooral dat hij zich niet zou mogen schrap zetten tegen elk en allen, om zijn overtuigingen, zijn leidende levensregels, ja, in zekere omstandigheden, d.w.z. overal waar hetzelfde reinigend en sterkend kan werken - zijn agnosticisme, zijn twijfel aan anderen mede te delen.

Dit alles te doen, acht ik zijn dure, zijn heilige plicht!

Doch, ook waar hij strijdt voor het goed recht van zijn ideeën, ook dáár late de vrije denker zich geleiden door deze drie voorschriften van Augustinus:

Eenheid - waar men zekerheid heeft;
Vrijheid - waar twijfel is;
in alle omstandigheden echter -
Liefde!

POL DE MONT.

Engelse Letterkunde.

Toen Bernard Capes enige jaren geleden door zijn *Jay of Italy* een eerste plaats innam onder de Engelse romanschrijvers, was het de kritiek eens om zijn buitengewoon talent, zijn eigenaardigheid, zijn vindingrijkheid te prijzen. Maar toen reeds werd hem voorspeld dat hij moeite zou hebben om populair te worden. Het grote publiek houdt van het eenvoudige, het licht bevattelike, het normale; hij zocht het ingewikkelde in zijn toestanden, zijn karakters en ook in zijn stijl, die meer dan eens naar het spitsvondige zweemde. De toon van wat hij schreef was ook dikwijls zo vreemd, dat de ‘general reader’ zich afvroeg of hij het met zijn onderwerp en met zijn lezer wel ernstig meende. Het publiek leest even gaarne een sentimenteel en een skepties boek; maar het moet juist weten of de bedoeling sentimenteel of skepties is. Is er daarover twijfel mogelik, dan wordt de schrijver verdacht een loopje te willen nemen met zijn lezer, die het hem euvel duidt. Ook, terwijl de - overigens verdienstelike - romans van het echtpaar Egerton Castle, van Mary Mann, van Mrs Thurston en anderen soms drie, vier uitgaven op een jaar beleefden, mochten zich *Loaves and Fishes, The Green Parrot, The Love Story of St-Bel* van Capes slechts in een veel bescheidener boekhandel-sukses verheugen.

In *Jemmy Abercraw* (Methuen) schijnt hij zijn best te hebben gedaan om te gelijker tijd aan de litterair geschoolden en aan de gewone lezers te bevallen, en hij zal daarin wel geslaagd zijn. De stijl is nog altijd zeer persoonlik, zeer bondig en vol vernuftige wendingen en toespelingen, maar ook de gehele tijd volkomen duidelik. En het onderwerp! Niets is zo ouderwets romanties, zo door en door ‘general reader-’ of feuilleton-achtig: wij krijgen de goede oude avontuurroman naar het hart van Alexandre Dumas, met al de versleten gewaande bestanddelen die onze eerste jeugd veroverden, toen wij nog dachten dat veel en boeiend vertellen de enige dringende vereiste van een goede roman was. In de persoon van Jemmy Abercraw hebben we de sympathieke baanstroper, die rijke reizigers besteelt, maar zeer beleefd is; hij heeft te Oxford gestudeerd en haalt een Latijns vers aan, terwijl hij

u de pistool onder de neus steekt; hij is een geestige rover, die de mensen op humoristiese wijze hun beurs ontfutselt of ontrukt. Zijn paard is beroemd, alsook zijn onfeilbaar pistoolschot. Hij heult soms met andere bandieten die van een gemene soort zijn, maar hij zelf is een dief met edele inborst aan wie gij alles vergeeft. Hij is, om kort te gaan, een nieuwe, veel verbeterde uitgave van Cartouche. Op zeker ogenblik speelt hij met sukses de rol van Karel Edward, de troonpretendent uit de dagen van Pitt, de laatste Stuart die men zich uit Walter Scott herinnert. Andere oude kennissen ontmoeten wij met de vleet: het meisje, aan wie een echtgenoot wordt opgedrongen, die zij natuurlik verfoeit; de geheimzinnige verdwijning van dezelfde echtgenoot, die later onder een vermomming zijn vrouw het hof maakt en haar hart wint; de schat, die ergens in een oud kasteel verborgen blijft, tot iemand hem ontdekt achter het bekende draaiend paneel in de wand: verder de wonderbare gevechten met struikrovers in de maneschijn; de sombere herberg, waarvan de waard het eens is met Jemmy Abercraw; het gemaskerd bal, waarop de helden en heldinnen elkaar herkennen gelijk in *Romeo en Julia*, en zoo voorts, tot aan de roerende dood van de sympathieke rover, op het ogenblik dat hem zijn bandietenleven begon te walgen.

Eens te meer heeft dus Capes toegegeven aan zijn lust tot het paradoxale: een roman, die niemand meer durft schrijven, omdat die oud en versleten is, toch schrijven, en er iets nieuws, iets moderns van maken. Ditmaal, geloven wij, zal iedereen vrede hebben met de ‘letterkundige acrobatie’, die hem zo dikwijls verweten werd, omdat de karaktertekening die bandietenroman tot een fijn psychologies werk maakt, en omdat de schrijver, bij al het wonderbare en het afgewisselde van de avonturen, bijna overal weet waarschijnlik te blijven.

Het laatste werk van Bernard Capes, *Gilead Balm* (Fisher Unwin) is ook een roman van avonturen. Maar hier toont hij zich weer te stout, te intellectueel, te verfijnd voor de grote massa. Gilead Balm is, zoals de ondertitel aankondigt, een ‘dolende ridder op zoek naar de waarheid.’ Dat zoeken naar de waarheid gebeurt in een reeks verhalen, die tot een eenheid verbonden zijn, en die beurtelings eenvoudig roerend, hoog tragies, geweldig bitter, zacht mysties of ondeugend skepties zijn. Het boek heeft sukses bij de kritiek en bij de fijnproevers. Maar het grote publiek zal liever *Jemmy Abercraw* lezen.

The New Machiavelli (Lane) van A.G. Wells is weer, zoals *Tono Bungay*, een satire op Engelse toestanden; ditmaal heeft het de schrijver voornamelik op de politiek gemunt, en enkele personages zijn klaarblijkelik portretten van zekere levende staatslieden. Maar ook andere zijden van het Engels leven worden aangeraakt, o.a. het onder-

wijs; met vele klaarziende Engelsen, die de scholen van het buitenland hebben leren kennen, is schrijver van oordeel dat er uit dat oogpunt veel te verbeteren valt in zijn land. Van de lagere school tot en met de Hogeschool lijdt het Engels onderwijs aan het ouderwetse van stelsels die dikwijls uit de middeleeuwen dagtekenen en met de eisen van de moderne wetenschap en de moderne behoeften niet langer te verenigen zijn.

Gelijk alles wat Wells schrijft is dat boek belangrijk omdat het veel te denken geeft, en er komt een flink uitgewerkte liefdegeschiedenis in. Maar deze is niet bij machte om de indruk weg te nemen dat het werk vooral moet dienen om zekere meningen uiteen te zetten; het didacties gedeelte heeft de overhand en is niet kunstig genoeg met de handeling versmolten. Als roman staat het boek verre beneden *Tono Bungay*.

Van Eden Phillpotts verscheen *Demeter's Daughter* (Methuen), waarvan de handeling nogmaals in Dartmoor plaats heeft. De localisering is, naar gewoonte, treffend, al is een karakter zoals dat van Aaron Cleave, de held, overal te vinden. De omgeving, het landschap, de andere personages en ook gedeeltelik de taal behoren wel duidelik tot bedoelde streek. Merkwaardig is hier weer, gelijk in *The Thief of Virtue*, de stevige bouw der handeling: niet alleen is alles wat gebeurt volkomen waarschijnlik, maar de gebeurtenissen groeien zo natuurlik uit elkander en uit de gegeven karakters, dat het woord noodzakelikheid beter past dan waarschijnlikheid.

Onder de talrijke andere romans uit de laatste maanden worden nog geprezen: *The Patrician*, door John Galswarthy (Heinemann), en *The Eldest Son*, door Archibald Marshall (Methuen).

Op dramaties gebied is een merkwaardige proef gedaan door Maurice Hewlett, in zijn *Agonists, a Trilogy of God and Man* (Mac Millan). Hij neemt drie bekende fabels uit de Griekse goden- en heldenleer, verwerkt ieder tot een treurspel, en verbindt ze tot een ‘trilogie van God en de Mens’ die aldus bevat: *Minos, Koning van Kreta; Ariadne in Naxos* en *De Dood van Hippolytus*. Zijn eigenlik onderwerp is echter van filosofiese aard en de drie gedramatiseerde fabels moeten symbolies opgevat worden tot veraanschouweliking van wat de oude wereld gedacht heeft aangaande het ontzaglike vraagstuk: wat is de verhouding van de mens tot de godheid? Schrijver wil aantonen waarin volgens hem de oude filosofieën dwaalden, en hier en daar kan men reeds, uit zekere sybillijnse uitspraken van de hoofdpersonen en het koor, raden, waarin de ware oplossing moet gezocht worden: in de menswording van de godheid; en er wordt ons dan ook in de inleiding van de dichter een vierde stuk beloofd, dat als epiloog zal dienen

en zal heten: *Christus Patiens*. Het is misschien voorzichtig de verschijning daarvan af te wachten, om zich een eindoordeel over het gehele werk te vormen. Intussen kan men reeds zeggen dat het zeer eigenaardig is. De vorm is die der Griekse tragedie, met zeer vrije versmaat. In zijn inleiding zegt ons de dichter dat zijn verzen moeten gelezen worden als proza, met de klemtoon op de lettergrepen waar die natuurlik valt volgens de betekenis van woord en volzin, en dat de indruk dan wel die van verzen zal zijn. Dit laatste is waar, maar waarom moeten ze dan als proza gelezen worden? En valt, in *goede* verzen, de klemtoon ooit elders dan op de silben die ook in het meest alledaagse proza de klemtoon zouden dragen? Wij blijven er bij dat verzen als verzen moeten gelezen worden, en begrijpen niet hoe men anders kan denken, wanneer men, zoals Hewlett, verzen kan schrijven die juist door krachtig, uitdrukkingsvol rhythme uitmunten.

Ook de stijl, de beeldspraak, de vorm in 't algemeen van deze stukken zijn te prijzen.

Wat de inhoud betreft, wij vrezen dat de stof zal blijken boven de macht van de dichter te zijn. Het is, bij de lezing, moeilik de gedachte te volgen, zelfs indien men in alle biezonderheden van de Griekse mythologie volkomen te huis is, waar gedurig op gezinspeeld wordt. Moest het werk ooit opgevoerd worden, dan zou het, zelfs voor een geleerd publiek, onduidelik blijven. Misschien bedoelt de schrijver zijn trilogie niet als speelbaar, en wij weten wel dat zich op onze dagen een nieuwe theorie van het ‘dramaties gedicht,’ voor het lezen alleen bestemd, zoekt een weg te banen. Ons schijnt echter dit halfslachtig genre eenvoudig een gevolg en een bekentenis van de onmacht om een waar dramaties, dat is speelbaar, gedicht te maken. Een geheel, ingewikkeld, filosofies stelsel met goed gevolg op het toneel brengen, dat kunnen alleen zeer grote dichters doen. Had Maurice Hewlett er van afgezien, zijn denkbeelden onder dramatiese vorm voor te stellen, hij zou waarschijnlik veel duideliker en veel indrukwekkender werk hebben geleverd.

De betrekkelik nog jonge Ierse school van toneelschrijvers, die er zich vooral op toelegt om het nationaal leven in Ierland te vertolken, geniet een toenemende bloei. In Juni 1.1. werden te Londen, door Ierse acteurs, twee nieuwe stukken opgevoerd, die tot de zogenaamde ‘Irish Stage’ behoren, en die veel bijval behaalden. Het ene, *Mixed Marriages*, van St-John Irvine, speelt te Belfast en behandelt een konflikt dat zich in Ierland wel meer dan eens in het werkelik leven moet voordoen: een jonge protestant wil een Rooms meisje huwen; zijn vader verzet zich daar uit alle macht tegen, terwijl de jongeling in zijn moeder een bondgenoot vindt. Het ander, *Birthright*, door T.-C.

Murray, is wellicht minder Iers van onderwerp, hoewel de locale kleur door de behandeling wordt in acht genomen: een pachter heeft twee zoons; de jongste is een echte boer, die naar niets tracht dan naar het gewone landleven, een energieke, zwijgende, bedaarde zwoeger, de lieveling van zijn vader; de oudste is intellectueel van aard en neiging, heeft gestudeerd, wil van geen veldarbeid horen, is zachter, innemend, mededeelzaam, en de lieveling van zijn moeder. De werker helpt zijn vader het familievermogen tegen dreigende ondergang te verdedigen, terwijl de geleerde die eerder bespoedigt, en door zijn vader onterfd wordt. Van daar de onvermijdelike twist: men komt tot verwijtingen en hoge woorden en ten slotte tot een woest gevecht; de ongelukkige moeder is niet bij machte die te beletten en ziet haar lieveling door zijn broer doden.

Onder de voornaamste schrijvers der school moet gerekend worden John M. Synge, wiens volledige werken in vier delen nu verschenen zijn (Dublin, Maunsel). Hij behoort niet meer tot de levenden, maar zijn drama's zullen nog lang in ere gehouden worden in zijn land, en ook in Engeland, waar hij meer en meer bewonderaars telt.

De grote *Caxton*-uitgave van de werken van Shakespeare is nu volledig in 20 delen (Caxton Publishing Company). Zij is voorzien van nota's en een algemene inleiding door Sidney Lee, en van afzonderlike inleidingen voor elk stuk door een specialist.

Ongeveer te gelijker tijd als het laatste deel van die standaarduitgave verscheen William Jaggard's *Shakespeare-Bibliography*. Jammer dat daarin alleen Engelse of in 't Engels vertaalde werken over de dichter worden vermeld. Hoe degelik het boek ook uit andere oogpunten moge zijn, het is nu toch maar een fragment.

De onvermoeibare Sidney Lee heeft weer de letterkundige geschiedenis verrijkt met een werk dat veel nieuws op streng wetenschappelike wijze aanbrengt. Het heet *The French Renaissance in England* (Clarendon Press) en bestudeert de letterkundige betrekkingen tussen Frankrijk en Engeland in de zestiende eeuw. Op overtuigende wijze toont hij aan, dat de invloed van Frankrijk op Engeland te dien tijde veel groter is geweest dan tot nog toe gedacht werd, en sterker was dan die van Italië en Spanje. Die invloed is grotendeels te wijten aan de Hugenoten, hetgeen o.a. uitlegt hoe een schrijver als Dubartas tot in zijn stijlbiezonderheden nagebootst werd.

Ook een Fransman, E. Legouis, is geneigd om aan zijn land meer invloed toe te kennen dan men tot nog toe deed. Hij heeft het echter over de XIV^{e} eeuw. In zijn boek over *Geoffrey Chaucer*, (Paris, Bloud), beweert hij niet alleen dat Chaucer veel te danken

had aan Frankrijk: daarover is men het eens. Maar hij gaat zover te besluiten: ‘C'est son esprit même qui est françgais, comme son nom. Il descend en droite ligne de nos trouvères et il a tout d'eux, sauf la langue.’

Velen die de door en door Engelse *Canterbury Tales* gelezen hebben zullen vinden dat Legouis hier stellig overdrijft. Wij zouden geneigd zijn te zeggen: Chaucer's naam is Frans, hij heeft *Le Roman de la Rose* en andere Franse werken gelezen, Franse versificatie overgenomen, maar het plan van zijn hoofdwerk had hij van Boccacio's *Decamerone* en zijn geest is volkomen nationaal.

Ten slotte vermelden wij twee werken die bij het lezen en bestuderen van Engelse letterkunde als uitstekende hulpmiddelen kunnen dienst doen: Alexander Warrack, *Scots dialect Dictionary* (Chambers) dat de lezers van Burns b.v. gaarne ter hand zullen nemen, indien zij niet reeds het lijviger woordenboek van D^{r} Jamieson bezitten; en de nieuwe uitgave van Webster's *International Dictionary of the English Language* (Bell), het beste Engelse woordenboek na het monumentaal werk van Murray, dat nog niet volledig is. Het is de Engelse *Van Dale*, die men gelukkig is te kunnen gebruiken, zolang de Engelse *De Vries en Te Winkel* niet voltooid is.

M. BASSE.

Onze Kunstenaars en ons Volk[1].

Vlaamse Vrouwen, Vlaamse Mannen!

Drie begaafde redenaars hebben u, in de vorm van een in de rijkste kleuren schitterend drieluik, het overweldigend tafereel vóór ogen getoverd van een kunstontwikkeling, welke het kleine landeken van Nederduitse stam en tong, dat wij sedert ongeveer een eeuw bij voorkeur *Vlaanderen* noemen, stempelt tot een van de grote klassieke kunstlanden van het oude Europa, adelt tot evenboortig en gelijk met Italië zeker, met Oud-Hellas bijna, verheft tot meer en hoger dan zovele andere volkrijker en wapenmachtiger landen.

Noch over onze alleszins rijke en merkwaardige, alleen bij de literatuur en de muziek van drie of vier der allergrootste kultuurnatiën achterstaande woord- en toonkunst, noch over onze oneindig rijkere, en minstens in enkele opzichten alle andere scholen overtreffende beeldende kunst, zal ik hier uitweiden.

Liever wil ik met u onderzoeken, in welke verhouding de gemeenschap, *het Volk*, - in de ruimste bediedenis van dit woord, - en de kunst zelf en de voortbrengers of scheppers van deze tot elkander staan; daarna wil ik dan noch even de vraag beantwoorden, van welke betekenis het voor ons, hedendaagse Vlamingen, is, dat wij een kunst, dat is *een eigen, Vlaamse Kunst* bezitten.

Gij, Vlamingen, gij zijt, elk in 't bizonder en ook al te samen, als volk, met meer dan reden trots op de onvergankelike luister, welke, van de XIV^{e} eeuw af, uw schilders, beeldsnijders, boekverluchters, hebben doen afstralen op de naam van de stoere Nederduitse

(1) Redevoering, uitgesproken in de Franse schouwburg te Gent, op Vlaanderen Kungtdag (16 Juli 1911).

stam, waarvan gij loten zijt. En inderdaad - van al datgene, waarop gij ooit mocht bogen, is niets zozeer uw onvervreemdbaar eigendom, komt niets u in zulke maat en zo van rechtswege toe, als de glorie van uw machtige kunst.

Doch, niet alleen op die roem, op iets veel beter en kosteliker hebt gij recht tegenover uw kunstenaars. Wat er, vroeger of later, van hun scheppingen geworde; naar welke landen zij de eerlike koper of de oneerlike rover volgen, op het ogenblik, dat zij voltooid worden, hebt gij, Volk, naast en na de scheppers zelf, op die gewrochten recht.

Dit recht bezit gij dáárom, omdat, al is het enkel kunstwerk feitelik het produkt van één individu, dit individu zelf, hoe veelzijdig begaafd hij weze, steeds is het produkt van de nationale gemeenschap; *niet* van een toevallige, kortstondige gemeenschap, maar van een samenleven, samenstreven, samenstrijden en samenlijden gedurende vele jaren, ja, verscheidene jaarhonderden; dit recht bezit gij dáárom, omdat, zo goed als de minst begaafde, de meest geniale noodzakelik geboren wordt als vlees van het vlees en als bloed van het bloed, maar tevens als hart van het hart en als geest van de geest niet alleen van zijn ouders en grootouders in stijgende linie, maar van al de mensen, gesproten uit dezelfde volksstam als hij.

Treffend een denkbeeld geeft ons de Nederlandse schrijver Emants van deze gezamenlike verwantschap in de volgende regelen:

‘Een kind heeft twee ouders, niet waar? Die hebben er samen vier; die vier hebben er weer acht en zo voorts. We kunnen dus zeggen, dat een kind, door zijn ouders heen, met zijn ganse volk is verbonden. Het wortelt in dat volk evenals dat volk wortelt in het ras en dat ras in de gehele mensheid.

‘Als ik me dus de enkele mens voorstel als de top van 'n pieramiede, dan zie ik hem onmiddellik voortgekomen uit zijn ouders, voorts uit de bredere laag van zijn volk, uit de noch bredere van zijn ras en eindelik uit de breedste, namelik uit de gehele mensheid. Uit al die lagen heeft hij, door middel van onzichtbare worteldraden, de eigenschappen getrokken, waarvan de samenwerking ten slotte vormt, hetgeen hij voelt als *zijn individueel ik*. Zo komt het, dat de Nederlander met alle mensen zich anders voelt dan het dier, dat hij met

alle Germanen verenigd zich verschillend voelt van het Romaanse ras, dat hij met zijn landgenoten zich tegenovergesteld voelt aan de Duitsers en dat hij als individu zich onderscheiden voelt van alle individuën om hem heen.'

Treffender noch, misschien, drukt het uit Maurice Barrès, deze fijne, scherpe denker, die, was hij in onze gewesten geboren, door het wezen en de logiek zelf van zijn vernuft, zich met ons schrap zou zetten tegen de bevechters van onze eigendommelikheid.

'*Cette terre a produit une familie; tous les miens y puisèrent par leurs racines;* ET MON AME S'EST FAITE DE LEURS AMES ADDITIONNÉES, DE LA NATURE DU SOL ET DES CIRCONSTANGES DE L'HISTOIRE....

Nous sommes le prolongement et la continuité de nos pères et mères. TOUTE LA SUITE DES DESCENDANTS NE FAIT QU'UN MÊME ÊTRE.'

Opdat die wonderbare, uit zo vele onderscheidene vermogens opbloeiende aanleg, waarvan alle kunst onvermijdelik en onbewust het uitvloeisel is, kunne ontstaan in een natie; opdat, uit deze natie, getogen en geboren worden enkelingen, in wier zinnen en ziel die gaven kulmineren, zonder welke geen kunstarbeid mogelik is; daartoe is het onafwendbaar noodzakelik, dat geslacht na geslacht door dromen en fantazeren, door spreken en zingen, toekijken, waarnemen en vergelijken, spelen en dansen en lopen, weven, timmeren en smeden, schieten en schermen en vechten, een aldoor groter vaardigheid in lip en tong, oog en oor, voet en hand verwerven -, dat zij tevens, door al wat het leven aan blijde of bedroevende gebeurtenissen meebrengt, een aldoor groter en fijner bewegelik- en ontroerbaarheid, een aldoor sterker voelen en een verder strekkende passie ontwikkelen.

Niet in ééns en van zelf worden enige duizenden mensen een gesloten geheel, een kollektieve individualiteit, EEN NATIE! En, zo als alleen de enkeling, die eigen individualiteit, d.i. persoonlike eigen aard bezit, een eigen stempel afdrukt op al wat hij doet, zegt, maakt, zo kan alleen een volk, dat, als afgerond geheel, ook een individualiteit is, een stijl vinden of scheppen, dus uit eigen innerlike kracht een eigen kunst veropenbaren. Op individualiteit, op persoonlikheid,

dáárop komt het in de allereerste plaats aan! En persoonlikheid is, uit de aard van de zaak, tegelijk één, eenvoudig, eenzelvig. Eén enkele ziel en één enkele wil; geen tien, vijf, twee zielen of willen kan in zulk een gesloten persoonlikheid schuilen.

'*Zwei Seelen in einer Brust sind keine Seele*', zegt de diepzinnige denker van REMBRANDT ALS ERZIEHER: '*Es ist das eigentlichste Wesen der Seele, dass sie nur eine ist*.' Dáárom moet een volk, om de macht te bezitten eigen kunst te ontwikkelen, in hoge eer houden de aangeborenheden van zijn ras, trouw blijven aan alles wat het van de vroegere geslachten erfde: zin voor werkelikheid of voor dromerij, voorkeur voor lijn of vorm of kleur, voor melodie of harmonie, gebruiken, zeden, geschiedenis en moedertaal.

En zo hangt ook de wonderbare kunstaanleg van het Vlaamse volk innig samen met de handhaving van onze nationaliteit en van al wat met dezelve in betrekking staat.

Omdat het van de in-stand-houding van dat 'Vlaming-zijn' afhangt, of ons volk, en in dat volk elk bizonder individu, een persoonlikheid zal zijn.

'*Wer wenig Persönlichkeit besitzt oder bewährt*', zegt Langbehn, '*ist eine Null! Und alle Nullen der Welt sind was ihren Gehalt und Werth anlangt, gleich einer einzigen Null, hat Lionardo erklärt; dies gilt selbsverständlich auch von den vielen Nullen im heutigen Deutschland!*'

Neen, *in 't huidige Vlaanderen!* Zó vertalen wij deze laatste woorden! Immers, omdat hier zo velen, door de schuld van een onverstandig onderwijs, op de duur niet eens meer weten, of zij Vlamingen zijn of.... Fransozen.

Terecht heeft men gezeid en geschreven, dat er haast geen Vlaamse familie te noemen is, waaruit niet één, soms meer, soms een gehele rij meesters in de Kunst geboren werden.

Doch, vormt gij u wel enig denkbeeld van de somme van oefening en arbeid, geneuchte en beproeving, van de omzet aan krachten van lijf en ziel, van de schat ervaringen van alle aard, van de onweders van tochten en driften, die er nodig waren, om op een gezamenlik aantal van verscheidene tientallen, enkele, en soms slechts één mensenkind tot een kunstenaar voor te bestemmen?

Evengoed met het oog op de voorwaarden, waarin de kunstenaar ontstaat, als op die, waarin een dichter een gedicht voltooit, is het woord van Nietsche waarheid:

'*Schaffen, das ist die grosse Erlösung vom Leiden und des Lebens Leicht werden. Aber, dass der Schaffende sei, dazu selber tut Not Leid und viel Verwandlung.*'

En ziet! Dat dit zo is, verklaart ten volle, dat in elk land met gezonde en normale toestanden de Kunst, in een gegeven tijd, zo trouw en adekwaat uitspreekt het opgehoopte lief en leed, ja, goed en kwaad van de gemeenschap; zo zeer zelfs dat men kan zeggen, dat, evenals het enkel kunstwerk, vooral het woord- en het toongedicht, de schepper bevrijdt van wat, in hem bezonken, te zwaar weegt, zo in de gezamenlike kunst tot vrije uiting komt wat de gemeenschap onbewust in zich omdroeg dagen, soms jaren lang.

De deugden en de gebreken van een volk worden in de loop van zijn geschiedenis tot mensen, zegt Langbehn; wij menen, zij worden wel het meest noch *tot... kunstenaars.*

Uit dat recht nu, dat onbetwistbaar en onvervreemdbaar recht van het Volk op *het eerste bezit*, zo niet op *het alleen-bezit* van de scheppingen van zijn kinderen, leid ik zonder aarzelen af, dat elke kunst, om ware, gezonde, levensvatbare, levenwekkende kunst te zijn, een eigen vaderland erkennen, nationaal zijn moet.

Niet in deze zin, dat zij alleen en uitsluitend nationale stoffen behandelen of bij voorbaat aangeduide nationale doeleinden behartigen moet. Maar wel in deze, dat zij elk vrij gekozen onderwerp zo inklede en uitbeelde, dat de natie er zich zelf in terugvinde en herkenne; dat de stamgenoten gemakkeliker, volledíger dan alle anderen al de eigenaardige schoonheid, kracht, betekenis van haar scheppingen vatten; dat zij onmiddelliker en veelvoudiger de hoofdhoedanigheden, het karakteristieke, het bizondere van die scheppingen genieten, meeleven!

Zo is Shakespeare Engels, Rubens Vlaams, Rembrandt Hollands, Dürer en Beethoven Duits, ook daar waar zij zich wagen aan stoffen, welke zij aan de historie, de letteren, het dageliks leven van andere volken ontleenden.

Al geniet ook de hele beschaafde wereld van de wondere

schoonheid van gewrochten als *Hamlet, Lear, Macbeth*, als *het Offer aan Venus* of *de Heilige Familie onder de Appelboom*, als *de Goede Samaritaan, de Jongeren te Emaus* en *Simsons Bruiloft*, als *de Ruïnen van Athene* en zekere, eerst tot Napoleon's verheerliking gekomponeerde symphonie; toch zal de landzaat van elk dezer Onsterfeliken door de band het volst en best smaken, navoelen, in zich herscheppen, al de schoonheid, in deze werken verwezenlikt.

En zo hebt gij er dan, Volk van Vlaanderen, in de allereerste plaats recht op, dat de Kunst hier weerspiegele uw geest, uw aard, dat zij - vooral en bovenal - KENNE EN SPREKE UW TAAL.

Dat woord-, toon- en toneelkunst in Vlaanderen, zullen zij, eerlik en oprecht, van Vlaanderen en voor Vlaanderen zijn, ALLEEN VLAAMS VAN TAAL zijn mogen en kunnen, wie zal het, na Conscience, van Duyse, van Beers, Sleeckx, Vuylsteke, Gezelle, na Benoit en Waelput, noch wagen te loochenen!

Wie, Vlaming, op onze dagen, zijn indrukken van schoonheid uitspreekt in het Frans, het Engels, zelfs het Duits, die ziet de noden en behoeften voorbij van 't volk, waaruit hij sproot; die onterft dit, zijn eigen volk, van de schatten van zijn gemoed en vernuft en schenkt aan de vreemde, die er niet om vraagt en het meer dan ééns maar matig op prijs stelt, wat liefde en dankbaarheid en trots noch daarbij hem AAN DE ZIJNEN moesten doen geven.

In 't Frans geschreven werken van gewonnen en geboren Vlamingen mogen meesterstukken zijn; om in ons eigen volk te wekken de daarin sluimerende krachten, om in ons eigen volk te versterken de wil en de drang naar 't goede en schone, naar vrijheid en recht, zijn zij even onvruchtbaar, even volkomen *dode letter*, als de Latijnse *poëmata* van de humanisten der XVI^{e} en XVII^{e} eeuw.

Overigens zal en kan, in dit land, waar op bij de vijf miljoen Nederduitsers ongeveer 4.700.000 uitsluitend of ten minste gewoonlik Nederlandsch spreken, een *'littérature d'expression française*' nooit of nimmer duurzaam wortel vatten! Fransschrijvende dichters zullen onder ons altijd gelijken op die al te goed gekende excepties, *qui confirment la règie générale sans l'infirmer!* - - - - -

Hier rijst echter de vraag: mogen wij ook aan onze schilders, beeldhouwers, bouwmeesters de eis stellen, onze taal in eer te hou-

den, ja, ze bij het betitelen en - waar het past - bij het toelichten van hun werken bij voorkeur en vóór alle andere aan te wenden?

Niet alleen beantwoord ik deze vraag met een overtuigd en krachtig ‘ja’; ik ga zelfs verder en beweer, dat het handhaven van onze taal een ‘*conditio sine qua non*’ is voor het voortbestaan van onze plastieke kunst *als eigen Vlaamse kunst.*

Ik wil mij niet tevreden stellen met er op te wijzen, dat de taal der natie, de moedertaal van de algemeenheid der burgers, volgens Barrès - en hoe zeer heeft hij recht - in zich besluit *alle beschaving* en *alle gevoeligheid* tevens; ik wil er aan herinneren, dat, zekere zeldzame eigenschappen, welke het ene volk in staat stellen boven vele andere uit te munten in de beoefening van deze of gene nijverheid of kunst, op zijn nauwst samenhangen met, ja, onafscheidelik zijn van het karakter, de overleveringen, en bovenal *de taal* van dat volk. Ja, van de taal bovenal!

In deze toch belichamen zich sedert eeuwen, spreken zich uit noch heden de eigenaardige manier van denken, de geneigdheden van gemoed en geest, de gehele *idyosyncrasie* van een volk..., terzelfder tijd als er in voortleven... zijn gehele ervaring, zijn gehele wijsheid, ja, zijn lotgevallen door de tijden heen!

Zin voor werkelikheid of dwepen met metafizieke bespiegeling; *huisbakken naarstighied* of belustheid op avonturen; *ernst* of lichtzinnigheid; *vrolike* of droevige luim; wat ook het kenmerk was van een natie, het was ook het kenmerk van haar taal.

Ruilt nu de spruit van een ernstig, bezadigd, noest-arbeidzaam, realisties volk zijn aangeboren taal voor die van een minder bezonnen, meer bewegelik, lichter naar uitersten overslaande natie, dan kan het moeilik anders of er moet een schadelik gebrek aan evenwicht ontstaan tussen denken en voelen; de van ouds overerfbare nationale begaafdheden moeten verzwakken; het noodwendige harmonies samenwerken van alle vatbaarheden tot verwezenliking van één doel moet bemoeilikt worden.

In waarheid wordt het overerven van die kostelike begaafdheden zo zeer beperkt, dat het aannemen van een uitheemse taal veeltijds gelijk staat met... het eenvoudig verlies van die fakulteiten, dáár, ten minste, waar niet slechts dun gezaaide enkelen, als hier, god-

dank! maar een talrijke stand van intellektueelen zich aan die afval bezondigt...

Omdat het goedronde, krachtige, eenvoudige, van alle gemaaktheid en valsheid warse Nederlands zo voortreffelik weerspiegelt al de karaktrekken van ons bij uitstek realisties volk, - al die karaktertrekken, welke wij tevens zien triomferen in de meestergewrochten van onze schilders en beeldhouwers, van de van Eycken tot H. de Braekeleer toe; dààrom houd ik staan, dat het in eer houden, dat het dageliks spreken, vooral het goed en zuiver spreken van die taal, onze plastieke kunstenaars tot een waarborg is, dat hun werk, wat nu de nieuwe tijd ook mag vervormen, loochenen en zelfs nivelleren, ondanks al wat verandert en veroudert, in zijn innigste wezen evenboortig zijn zal met dat van hun grote voorgangers!

In de loop van mijn reeds lange loopbaan als beoefenaar van de kunstgeschiedenis, is de gewisheid zich in mij steeds meer en meer gaan vastzetten, dat, voor onze beeldende kunst, het gevaar van gedeeltelik of algeheel verval hoofdzakelik, zo niet uitsluitend, ligt in de mogelikheid van ontaarding, van verbastering, en - *daar niets zo zeer zulk een ontworden bevordert en bespoedigt als... het verzaken aan de moedertaal*, dat het verfransen van onze kunstenaars oneindig nadeliger inwerkt op de bloei van onze school dan - ik zeg het met overtuiging - het overnemen van een uitheemse tekniek, een uitheemse stijl, uitheemse manieren en vormen.

In deze orde van gedachten, en maar al te bitter teleurgesteld door het treurige feit, dat, gedurende de tweede helft van de vorige eeuw, het onvaderlands middelbaar en hoger onderwijs aan Vlaanderen en Vlaanderens herwordende letteren hebben ontstolen de rijke talenten en met deze samen het gehele levenswerk van een reeks dichters en schrijvers, welke, door afstamming, geboorte en naam, geroepen waren om uit te blinken naast de besten onder ons; wetende, overigens, hoe, in een naburig gewest, waar een deel van ons eigen volk, ondanks vier eeuwen Frans beheer, noch steeds de taal van zijn overheersers niet voldoende leerde, *om er een middel tot nieuwe kultuur in te vinden*, sedert haast evenlang alle kunst- en letterproductie heeft opgehouden: in déze orde van gedachten, en in het volle besef van de plechtigheid van dit uur en van het gewicht van wat ik zeggen ga, durf ik u een vraag stellen.

Hoe zou men, in deze tijd van hoger en hoger kunstliefde, hoe zou men in alle landen van Europeese beschaving diegenen noemen, welk het zouden wagen, ik zeg niet alle, doch alleen maar duizend of honderd of vijftig schilderijen van onze grote meesters te... vernietigen?

Welk een siddering doorliep niet de gelederen van alle kunstminnaars, toen, in 1904, een juweel van vroege Vlaamse boekverluchting te Turijn verbrandde!...

Welnu, ik ken een groter misdaad tegen de kunst, tegen de beschaving, tegen de Mensheid, dan het vernielen van oude of nieuwe kunstwerken.

Kunstwerken staan tot een gezond en zijn eigen leven levend volk als de rijpe oogst tot de vruchtbare moederaarde. Laat vuur of water, laat zelfs doortrekkende legertroepen de oogst vernielen, de akker blijft ongedeerd in zijn milde vruchtbaarheid, en nieuwe oogsten zal hij baren, dubbel rijk en schoon.

Eerst hij, die, met sluwe berekening, in die aarde enig zuur zou mengen, dat in de donkere kluiten zou verstikken het vruchtbaarheidsprinciep zelf, eerst die zou het onherstelbaarste kwaad verrichten, de natuur zelf verkrachten.

Welnu, in waarheid zeg ik het u:

‘Zo het ooit, ik weet niet door welk wonder van verschalking van de Natuur zelf, mogelik worden kon, dat het Vlaams bewustzijn, samen met de taal, die er de uiting van is, versmacht zou worden in het hart van de meerderheid dergenen, die in Vlaanderen de kunst beoefenen;

zo zij mochten ophouden te zijn of te willen zijn datgene, wat - alleen van al hun eigenschappen, - hun recht geeft op de schitterende glorie, welke de wereld aan onze oude school benijdt; dan zou, weest er zeker van, maar al te spoedig het zuiver goud van zo vele verleden oogstjaren noch enkel dienen, om ons des te dieper te doen treuren over de afnemende weelderigheid van een heden, waarin de laatste teelaarde zou verdord zijn!’

* * *

Intussen, dit verhoede het Noodlot! en ook gij, Volk van het kunstrijk Vlaanderen, gij kunt machtig bijdragen, om die ramp der rampen, die allerergste aller dekadenties te voorkomen.

Indien gij op de scheppingen van al uw kunstenaars een even heilig als onbetwistbaar recht hebt, dan hebt gij tegenover de makers van die gewrochten een niet minder heilige plicht te vervullen.

Het is niet voldoende, dat gij u trots toont te horen tot een volk, zo onuitputtelik vruchtbaar in het telen van artiesten! Het is niet voldoende, in ijdele woordenkramerij de meesters van uw eigen volk te stellen naast en boven die van andere kunstvolken! Op een meer verlichte bewondering, op een groter en inhoudrijker liefde hebben uw kunstenaars recht! Zij hebben er recht op - in de eerste plaats - dat gij hun werk leert kennen, er van leert genieten, er vreugde, troost, verheffing en zielelafenis in schept! Het is uw dure plicht, te lezen en noch te lezen de geschriften van uw dichters, uw vertellers, uw bespiegelende schrijvers; het is uw dure plicht de liederen en romancen, de klavier-concerto's en andere composities van uw Vlaamse toondichters zo niet boven, dan toch naast die van uitheemse meesters van de toonkunst te beoefenen; het is uw dure plicht in de openbare muzea, de stadhuizen, de kerken, niet ééns in geheel uw leven, maar verscheidene malen ieder jaar, vóór de geniale scheppingen van uw schilders en beeldhouwers te gaan neerzitten, en, in stille opgetogenheid, eigen kleinheid al te zeer beseffende, te wachten dat het hun Genade zal believen tot u te spreken en u te veropenbaren al was 't maar een schemeringsken van al hun heerlikheid.

En méér noch moet gij doen dan lezen, zingen, bewonderen, genieten! Eerst dàn kwijt gij u van de plicht, die onafscheidbaar verbonden is met uw recht van eerste bezitter en genieter, wanneer gij uw kunstenaars aanmoedigt, steunt, vooruithelpt, - hoe? - door hun werken aan te kopen zelf in de mate van uw vermogen, door de openbare besturen er toe te overreden, ja, TE DWINGEN om, door het verlenen van hulpgelden en het opdragen van bestellingen, hun scheppingslust noch aan te wakkeren!

En nu vraag ik u, o Volk van het kunstrijke Vlaanderen, hoe kunt gij, die u soms met zulk een zuidelike ijdelheid beroemt op uw

grote mannen, zo schandelik verzuimen uw plicht, werkdadig te helpen en te steunen diegenen, die scheppen voor u? Hoe kunt gij, die voor feesten en vermaken van meest erg alledaags gehalte miljoenen uit de openbare schatkist en honderden uit eigen buidel haalt, u zo gierig tonen tegenover uw schrijvers, uw toondichters, uw toneel, uw schilders, beeldhouwers, bouwmeesters?

Hoe komt het, dat Vlaanderen het enige land van Europa is, waar de dichters en schrijvers, om niet van honger om te komen, gedwongen zijn ambten te bekleden; het enige land, waar de meesters van het geschreven woord eerst dan, bij nacht en ontij, scheppende arbeid kunnen verrichten, wanneer zij, een dag lang, óf op de met leer beslagen krukstoel in een kantoor, óf in de duffe lokalen van een onderwijsgesticht, om den brode hebben geslaafd?

DIT KOMT, OMDAT HET VLAAMSE KUNSTVOLK GELD HEEFT VOOR IEDER SPEL, VOOR ELK VERMAAK, MAAR TEN HOOGSTE BLINDE DUITEN VOOR LITERATUUR!

En ook uw schilders, uw beeldhouwers, uw architekten steunt gij niet genoeg! Hoevelen onder u, die vermogen hebben, zoeken er een eer in, een artistiek huis te bewonen en dit huis te versieren met schilderijen of beelden van levende Vlaamse meesters of ook maar met prenten of kleurendrukken naar zulke werken?

Hoe vele onzer grote steden zijn er, die, zoals Antwerpen, jonge en veelbelovende artiesten gelasten, op de muurvlakken of zolderingen, op de gevelfronten van de openbare gebouwen monumentaal werk aan te brengen?

In één opzicht, ja, is het Vlaamse Kunstvolk wat kwistiger tegenover zijn meesters! Als deze oud en zwak worden, richt het lucullus-maaltijden in, om hen te vieren, zeker wel opdat zij, die maar al te veel moesten derven, noch vóór hun heengaan zouden weten, dat er ook een kookkunst bestaat...

En, als zij ontmoedigd en ontgoocheld het hoofd hebben neergelegd, dan bereidt het kunstlievend Vlaams volk hun een vorstelike begrafenis, en gelden worden ingezameld, om op hun laatste rustplaats... of elders... een gedenkteken te doen verrijzen! En - ook wat déze eerbewijzen betreft, laat het Vlaams Kunstvolk wel eens al te beschamend gras groeien over zijn... goede inzichten!

Vóór enige jaren overleed er een, die men terecht genoemd had ‘de grote harpenaar’ van Vlaanderen! Veel later stierf een ander, die, onder de daverende toejuichingen van honderden... averechts-intellektuëlen, als fietser-van-belang het record had geslagen in menig velodroom! De grote harpenaar wacht noch steeds op grafnaald en monument; de fietser echter, o! Vlaanderens kunstvolk, hebt gij al lang vereeuwigd!

Ruskin zei:

‘Een natie is eerst dán haar overgeërfde bodem en haar nationale herinneringen werkelik waard, wanneer zij deze door schone daden en kunsten noch schoner aan haar kinderen overlevert!’

Volk van Vlaanderen, ik zeg u:

een natie is alleen dan waard, een eigen kunst te bezitten, wanneer zij zich de nodige offers getroost, om de scheppers van die kunst, ik zeg niet nooddruft, maar welstand en zelfs weelde te verschaffen!

Leer het begrijpen, o Volk, dat ik lief heb, lief genoeg, om u te durven berispen en kastijden!

Leer begrijpen, dat, wanneer gij uw kunstenaars met wederliefde beloont, wanneer gij ze bemint en eert in hun werk, gij in wezenlikheid u zelf eert en bemint. U zelf, of allerminst het beste in u, en dat dit zo is omdat zij zijn, in verhoogde macht en vermooide uitdrukking, uw gehele zedelik en geestelik zelf en uw gehele schone zinnelikheid.

Uw mond en lippen, uw tong en keel, - wáár ooit gebed of gebod, gezang of gezucht, verlangen of afschuw zo machtig uit u opwelden, dat gij er stom bij bleeft, - dáár waren uw dichters uw keel en uw mond.

Uw oor en gorgel, uw geluid en lied, uw klaag- of juichstem, - waar gij behoefte hadt aan morren of jubelen, - uw toondichters waren uw lied en geluid, uw gorgel en oor.

Uw oog, uw aan licht en kleur van eigen landstreek gewend oog, - maar ziende nu, o zoo veel beter en mooier het eeuwig wisselend spel van klaarte en schaduw en de duizenderlei vormen van dier en plant en mens, - uw schilders, uw in alle wereldstreken gevierde schilders, - zij zijn dat oog voor u....

En allen, allen, *wát* wij ook vinden, *hoe* wij 't ook uiten, - scheppende zijn wij het hart van uw hart, het gevoel van uw gevoel, de passie van uw passie!

En ziet, - daar gij, altans naar getal en politieke macht, - een *klein* volk zijt, een *klein* volk, maar dat op de zee veroverde een bodem, welke heden evenzeer als in het verleden de veroveringslust van een ander volk noch waard is op te wekken, - zo zeg ik u, waar gij wellicht bezorgd mocht zijn voor uw onafhankelikheid:

meer dan vestingwerken en legerscharen,
meer dan handel en nijverheid,
meer dan burgerdeugd en dapperheid,

zullen die kunstenaars alle, op wier scheppingen gij zo terecht roem draagt, in de ure van het gevaar eens een waarborg zijn voor uw voortbestaan, en wel om déze eenvoudige reden, dat - hoe hoger de kultuur in de samenleving in aanzien stijgt, die volken, welke in het produceren van meesterstukken de andere voorgaan, meer en zekerder zullen mogen rekenen op eerbiediging van hun eigen vrijheid, op bijstand en verdediging ook, waar deze toch gevaar zou lopen.

En ook nu, in uw lange en bange strijd tot wederverovering van uw noch steeds zo schaamteloos miskende taalrechten; ook nu, dat gij, met al de klem van uw rechtsbesef, vordert van de Belgiese Staat, wat hij u, ongevraagd, uit eigen rechtschapenheid had moeten geven van 1830 af,

EEN NEDERLANDSE HOGESCHOOL;

nu ook, onthoud het wel, zal de eretitel, die gij van de wereld zo ruimschoots verdiend hebt en waar de gehele wereld u dan ook mede begroet, de eretitel van derde '*Kunst-volk*' van Europa, u, zo gij het wilt, tot een machtige bondgenoot zijn.

Indien de vroede mannen, die in België's hoofdstad zetelen, en, krachtens de macht, die uitgaat van u alleen, het bewind in handen hebben, weigeren de Gentse Staats-Universiteit om te scheppen van een universiteit ten gerieve van een geringe taalaristokratie tot een universiteit voor het gehele Vlaamse Volk zonder onderscheid van stand of fortuin; dan zult gij een beroep doen op de kultuurvolkeren van heel de Wereld, en, hun herinnerende aan de weergaloze schat van

meesterwerken, welke, om noch van uw letteren noch van uw toonen toneelkunst te spreken, uw beeldende kunstenaars en uw bouwmeesters hebben voltooid, zult gij aan die Wereld de vraag stellen, of er zelfs voor de sluwste sofistiek ook maar een schijn van reden kan worden gevonden, om aan het volk, dat de mensheid al acht volle eeuwen verbaasde door het genie van zijn schilders, niet te verlenen datgene, wat volkeren van minder kuituur en zeker niet edeler afstamming, de Polen, de Tsjekken, de Roetenen, de Kroaten, zelfs van hun onderjukkers wisten af te dwingen.

Zeggen, schrijven, desnoods met de oude leeuwenstem schreeuwen zult gij het aan de wereld, dat gij er genoeg van hebt de besten onder u te laten wegrobberen ten voordele van een kuituur, die niet de uwe is, door een onderwijs, dat uw rijke gewesten vult met artsen, advokaten, magistraten, geleerden van alle slach, die misschien kunnen uitblinken op een Frans Kongres, maar wier invloed op eigen volk volkomen nul is.

Schreeuwen zult gij, dat gij een nationaal, een Nederlands onderwijs wilt, omdat gij tegenover de kuituur niet op uw geweten wilt laden de verschrikkelike schuld, de volkspersoonlikheid, welke de Mensheid de hoogste kunstgenietingen schonk, in u zelf te hebben laten verdorren, verkwijnen, sterven!

En - blijft ook de Wereld, die zich steeds zo gevoelig toonde voor het lot van half-turkse Neo-Grieken, Polen, Ieren, Albanezen, zwartjes uit Insulinde, doof en stom voor de roepstem uit Vlaanderen; welaan, u ten onder geven, uw strijd staken moogt en zult gij ook dán niet, omdat gij al was 't van de Fransman Maurice Barrès zult geleerd hebben, van hem, die het zelf leerde ‘*sur le cadavre du duché de Lorraine*’:

‘*Que les nations comme les individus sont vaincues seulement quand elles se déclarent vaincues, meurent quand elles renoncent à vivre, et perdent leur nom peu après qu'elles en oublient la définition.’*

* * *

Vlamingen! Het zij mij vergund u, bij 't slot van deze rede, te verwijzen naar een gedicht van een Gents poëet uit de XIV^{e} eeuw, een

klein juweel van gevoel en taal, dat ik mij al lang verwonderd heb, in geen enkele bloemlezing aan te treffen.

In 1382, toen de strijd van het machtige Gent tegen Lodewijk van Male het hevigst woedde, dichtte Boudewijn van der Lore zijn *Maghet van Ghent*.

Aaiend en strelend met blanke zachte armen haar witte liebaard, toeft de Gentse Maagd in het door Schelde en Leie besproeide dal, waar zij, bedreigd door een woeste ridder, vergezeld van een vreselike zwarte leeuw, en door allerhande wilde dieren, toch rustig en kalm haar gemoed uitspreekt in dit simpel en roerend lied:

‘Suver leven ende vri
Gaet voer gout, voer dierbaer stene.
Suver leven, God ere di,
Alle rijcheit die es clene.
O vri suver leven rene,
Van alder scalcheit seggic spi!
Jesus Keerst van Nazarene
Behoude vri suver leven in mi!’

Zo vindt haar de dichter, en, voor haar veiligheid bezorgd, vraagt hij haar, hoe zij het waagt, *onder dese wilde dieren* zo geheel alleen te zitten met haar witte liebaard, - ‘*ende ghi hebt so vele viande*.’

En de maged antwoordt, dat zij niet alleen is en dat hij, als hij wel rond wil schouwen, weten zal, wie op haar waken en haar verdedigen.

En - heerlike inval -: toen zag van der Lore al de *santen en de santinnen* van Gent en Vlaanderen,

‘Versamelt ten preyele binnen
Haer lijf ghewapent bruun van stale,
Met banieren van sindale
Ende met menighen wimpel scone.
Alle brachten haer teken daere!
Om die Maghet waren si in vare,
Dat haer niet mescomen mochte!’

Vlamingen, evenals in 1382, even als zo dikwels vóór en na die datum, kan, ook heden noch, wie ogen heeft om te zien en oren om

te horen, zien én horen, in het land van de twee rivieren, de lieve, stille, bescheiden en reine Maagd, zinnebeeld van Vlaanderen, belegerd en bedreigd door *so vele viande*...

Getroost! Ook nu is zij niet alleen!

Niet slechts de *santen en santinnen* van Vlaanderen, maar, naast dezen, onmiddellik achter de kleine keurschare van onze burgerhelden, staan de ontelbaren, die hebben uitgemunt in de beoefening van de letteren, de muziek, elke beeldende kunst, en zij hebben het handgewone werktuig neergelegd, 'haer lijf ghewapent bruun van stale', en ontplooid 'de banieren van sindale', en ook zij zijn 'in vare, om die Maghet, dat haer niet mescomen moge'!

De van Eycken zijn er en de Boutsen, de Metsijzen en de Breughels; Rubens is er, aan het hoofd van een machtige staf, waarin ik Jordaens, van Dijck, Fijt, Snijders, van Tulden, Zeegers, Schut herken. Brouwer is er en Craesbeek en de Teniersen; Leys, Verwee en de, Braekeleer zijn er bij; Colijns van Mechelen en Quellinus en Faidherbe zijn er als Dillens en Lambeaux en de Vigne; Appelmans is er en van Pede; de Keldermansen en de Vriendt zijn er; Waelrant zie ik en Okegem en Benoit; en Maarlant en van der Lore, Bijns en Marnix, Conscience en Gezelle! En het wachtwoord wisselt af van dag tot dag: nu eens is 't het *Als ick kan* van Jan van Eyck, dan weder het *Elck sijnen tijdt* van Barend van Orley, of het *Naer dieven* van Boeren-Breughel, of het *Deught gaet zonder vrees* van Sebastiaan Vrancx, of het mannelike *Rust roest* van Filips van Marnix! En de strijdkreet is en blijft onveranderd Maerlants fiere woord:

'*Omdat ic Vlaminc ben'!*

En ziet: terwijl, nu als in 1382, de Vlaamse ziener met tranen van dankbare vreugde in de ogen, waarneemt hoe

'dat woud van ongenadichheden'

van lieverlede omschapen wordt in

'het preyeel van vreden';

sterk in het volle besef van haar heilig goed recht, stil en bescheiden, zelfbewust en waardig, zingt, zoetgevoysd, de Maagd de lof van een eigen en vrij bestaan zonder vlek of smet:

'Suver leven ende vri
Gaet voer gout, voer dierbaer stene.

Suver leven, God ere di,
Alle rijcheit die es clene!
O vri suver leven rene,
van alder VALSCEIT seggic spi!
Jesus Keerst van Nazarene
Behoude vri suver leven in mi!’

POL DE MONT.

Tropendroom.
(Fragment uit De Filosoof en het Nonneke).

Willem zag de zee, en de laaie zon schijnend door de groene wateren, als door glas, bleek en warm.

De zee zong haar wee uit elke baar, als een lange snik telkens uit het hart der diepten en naar dit hart terug:

...langs de blakende stranden was het een lange weezang der zee,...

en de palmen langs den oever luisterden,... gebogen.

Achter de palmen is het eenzame kerkhof, wild en rotsig, onder brandend tropenlicht.

Er staan kruisen van ruwen steen, maar de namen der dooden kan men niet meer lezen: die blanken zijn sinds lang vergeten, hier, en in hun vaderland, waar men misschien hunnen dood niet weet.

Daar zitten de gieren, op rij, langs de brokkelmuren en blikken slaperig naar de blikkerende zeeën.

't Mos is er rost-gebrand:

de graven zijn omgewoeld in de steenige aarde, door hyena's;

d'ijzeren tralie-poort, vastgekramd tusschen rots-muren, is half ingestort van roest-beet.

De zon brandt er de hitte uit de klompige rotsen en 't dor-geschroeide gras breekt asch-krakig onder den stap,...

en de zee weent, beneden, weent als een hart.

Daar heeft men den blanke begraven, die spotte met den dood in 't ijlen der koorts, in 't ijlen der na-koorts van zijn woelig leven.

Hij was vader van vier kreool-kinderen; hij heeft ze niet erkend op zijn doodsbed; hij schuimde en schreeuwde dat het duivelen waren,

en de moeder slenterde weemoedig de kriepend-houten trap af, met de kroezelige kudde, met haar vier naakte bengeltjes.

- ‘Ik wil niet naar 't vaderland,’ - schreeuwde hij in de heete zieke-kamer, - ‘'t zijn schurken, ze hebben mij uitgebuit, honger en eenzaamheid doen lijden; 't is hunne schuld dat ook ik een schurk was. - Geeft mij vuurdrank zooals aan de negers, geeft mij Champagne, dat ik stik in hun kapitalisten-geld; 'k wensch hen dood, met mij.’... En vreemd is het te melden: korts daarop stierf de bedoelde kapitalist in Europa, voor welken de stervende agent in de tropen ziel en lichaam verkocht en verpand had.

Zijn mager aangezicht was geel, van gal in 't bloed; en zijne oogen waren geel, groen-gele holten.

Na een langen avond woedend vloeken en tieren was hij ingeslapen, afgemat; 's anderen daags had men hem dood gevonden, 't hoofd omlaag gevallen op den planken-vloer, de voeten nog op de sponde.

Op 't kerkje van het fort luidde, heel traag, het eenig kleine klokje, dat gewoonlijk uitbundig en jolig zwierde: het klokje telde elken slag, als een klinkende polsing van den tijd, als het bellen van een uurwerk, kalm, matig, stadig;

en het daglicht werd hitte.

Willem herinnerde zich dat vurig, mager, geelpuistig ventje dat hem ontvangen had toen hij aanlandde, jong en ijverig, in de tropenhaven.

Ze zaten toen alleen, lange heete avonden, op de gaanderij langs het ruischende zee-strand, zicht-hebbend op de hevige Westerkimmen en de Wester-zeeën naar den Oceaan, met blik op wharf en stakade waar andere blanken in 't loome avond-uur wandelden in wit-zwaaiende kleederen, met den stroo-hoed.

De agent verhaalde aan Willem handel en wandel van het tropen-leven, beschimpte en verwenschte soms die jachtige uitbuiters in Europa, die hem het weinigs vermakende of nuttige dat hij bestelde, weigerden, en nuttelooze waren opzonden, welke bij 't negervolk geen bijval wonnen, of zonden niemendal, en belastten nochtans het onbevoorrade, bijna geldlooze kantoor, met caoutchouc-inkoopen.

- ‘Ik zal 't hen onder neus en oogen duwen, toornde hij; ze

zenden mij regenschermen na den regentijd; ze zenden mij nieuwe bedienden na het drukke seizoen; als ik om geld roep vragen ze mij de achterstallige boekhouding; ze weten niets van de zaken, ze vermaken zich en laten ons tobben en eischen produkt-verzendingen of bedreigen mij met vermindering van loon of ambt-opschorsing; 't zijn bandieten, de kapitalisten.'

Of hij vertelde van zijne beminde, die hem sedert jaren verwachtte, van welke hij met elken koerier een welruikend briefje ontving, hem manend spaarzaam te zijn voor later... 'et j' m'en f...,' zei hij - 'je n' capitalise pas, moi.' - slorpte een teug absinth en riep een boy om 't genoegen eens uit te bulderen in scheldwoorden, zijn driftigheid uit te braken in pittige, kleurige kreool-taal, en beval hem een kleinigheid aan te brengen, hetwelk de boy toch immer naliet, uit vrees voor een nieuwe uitschelding.

Dan verhaalde hij van zijn vroeger leven: - ik was vroeger wel, bij een notaris, kind des huizes; maar mijn patroon leed failliet en nu ondersteun ik zelf mijn oud-patroon.' - Inderdaad stuurde hij maandelijks een honderd frank naar de beproefde familie. '- Quand je serai f..., il n'aura qu'à s'en tirer.' - 'Tu es gosse, toi'. - ging hij dan voort en bood Willem een sigaret, een Araabsch-balsemige, teêrblauw-oprookende, en ze koutten over de binnenlanden, de faktorijen, de blanke vrouwen der Foula-rassen - 'blanches comme des Parisiennes,' - zegde hij emfatisch; dan floot hij weer tot een der voorbij-loopende negertjes beneden, want ze kenden hem allen, - 'Que nova, fill' de p...' - 'Ista bom, branco - en hij wierp hen een muntstuk.

Zoo was hij vol leven, een recht-geaarde ziel toch.

Overdag in den winkel was hij rusteloos, immer wegend, twistend, koopend en verkoopend, de zwarte winkeliers aanwakkerend - 'anda, Mouro, anda,' - sneed stoffen voor de negervrouwen, vocht met den zwaarde met de mannen, deelde perels uit aan de maagdjes, gedurig zich zelf berispend: - 'ce n'est pas ma besogne, ça,' - z'n helm koddig in den nek gezakt, als een paddenstoel op zijn mager persoontje.

- 'Ah, les patrons, les capitaliss'; qu'ils y viennent voir, à leur baraque; on leur f... de la comptabilité. Je n'ai pas de rossignols, moi. Qu'ils gardent leur pognon, et je clos la boutique.' -

Hij was der zaak en den handel toegedaan; hij kende de streek en den smaak der negers.

En 't klokje luidde, slag op slag, de mate van een doodmarsch in 't hevig zonlicht.

De negervrouwen, die den kleinen Franschman beminden, omdat hij leutig, ietwat barsch was en met vleiende woorden hun aanbod vermeed, doch hen perels gaf, hen plaagde, stonden beneden de binnenkoer van het kantoor en weenden als voor een hunner opperhoofden, die zou gestorven zijn in de dorpshut; ze sloegen de handen tegen elkaar op matte maat en kreten jammer en wee.

De vrouw van den overleden blanke, met hare vier goudbloedige kinderen, lag midden het koor, en zag star vóór zich: ze had hem bemind, den blanke.

In den beginne was hij soms ruw geweest; eens ook was hij lang weggebleven, naar zijn land, alsof hij haar vergeten had; een andermaal had hij haar verjaagd, naakt in den nacht, omdat hij vernomen had dat ze hem ontrouw geweest was.

Dat alles was vergeten: hij was een goede blanke geweest; hij was dood,...

en plots, als een gil harer verbijsterde droefheid, begon ze schokkend te krijschen met sidderende stem.

De vrouwen aanhoorden hare klacht, en herzongen ze dan samen met begeleiding van het doffe handgeklop.

Ze was een vreemde vrouw uit het buitenland; niemand kende ze in deze streek; hare huid was bleeker, verguld; hare lippen, haar neusvlies waren fijn, fijn en beweeglik; hare oogen waren zwarte paarlen in paarlemoer-hemel; ze had lange zijige haren.

Ze had haren kleinen blanke bemind: als een god. Nu was hij dood, dood van de galkoorts; hij zou haar niet meer streelen. En ze mocht niet naar boven klimmen en dáár weenen, vóór het bed; ze mocht niet van d'andere blanken.

De blanken zelf hadden hem bemind, ofschoon hij soms lastig werd onder invloed van het hitsige tropenklimaat, door de sombere pijne van dit ban-leven.

Doch hij was tot de bedienden verkleefd; voor hun welzijn, - het betrekkelijke welzijn dat de Europeesche uitbuiters hun gunden, -

trotseerde hij de Regeering der barbaarsche landen en beliep zelf daarom maanden gevangenisstraf.

Hij vloekte en tierde als iets misviel in handel of politieke betrekkingen, doch zoodra hij voor den vijand stond, werd hij hoffelijkgeslepen, vindingrijk, verrassend-slim;

er was een hart in dien kleinen Franschen hoofd-agent.

Als hij reed op zijn klein wit paardje dóór de Afrikaansche landen, waar alle negers en negerinnen hem kenden, scheen hij een koning op tocht door zijne landen. Alle eenvoudige neger-sympathieën had hij tot zich gekeerd; hij werd gevierd als een held, ofschoon hij nooit een wapen droeg, en nooit een geweerschot had gelost. Immer vergezelde hem een lange zwarte Portugees of Spanjaard op een mager paard: ze kenden al de wegen van de kust tot aan 't gebergte en al de dorpen, verscholen in de wouden...

Zijn kinderlijke ziel werd begrepen door de negers en ze erkenden zijn gezag, omdat hij blanke was.

Ze brachten hem, als een tol-cijns, het caoutchouc, geoogst in de schaduw der wouden, de rijst, gewonnen in de moerassen, het was der nijverige boschbijen, en gaven hem ten geschenke den wilden honig. Ze brachten hem des morgens den wijn der palmen, de melk der geiten, de vruchten der papaye- en citroenboomen die immer-beladen eenzaam voortgroeien in de verlaten dorpen, verlaten sinds den oorlog, in de warme stilte der wouden.

En als ze een moeilijkheid hadden met de regeerende blanken, een twist met de blanke handelaren, een kind geboren of een zieke gestorven, telkens kwamen ze om raad en hulp naar den kleinen Franschman.

Hij was sinds jaren in de kolonie, de eerst-gekomene van al de blanken der streek; hij kende de talen, wetten, behoeften van het land: hoe klein en mager ook onder zijn breede gewaden, onder zijn zware zon-helm, toch had hij den zoen der tropen geleden; de warme lucht had zijn dun vleesch gesmolten en gerookt, zijn nerven gehitst, dat ze puilden als spieren door geel-droge huid, in gestadige rillingen; rond zijn hoofd, dat hoekig was van wilskracht en hardnekkigheid in die vadsige landen, was nu het vel gerokken, als op scherp naakt gebeent; zijn haar was gedund van de hitte en den arbeid.

Doch, immer jolig, wandelde hij op zijn paardje en vleide de negerinnen, en wist de bronnen waar de negermaagden baden; hij sloop er heen en verschrikte de meisjes, die plonsend wegliepen en hun deken rond het licham sloegen, en dan weerkwamen, pratend en schertsend rond den kleinen blanke, welks nieuwsgierigheid hen, in het hart, genoegen deed, omdat ze zich schoon voelden, schoon en volvleezig ontwikkeld, als de bloemen van het warme woud.

- 'Brancocinho, Brancocinho,' - raasden ze in zwerm rond hem. -

Hij had de lichtzinnige, door intuitie geprikkelde veerdigheid der Franschen en hetgeen hij ondernam moest gansch of ten deele gelukken, door de aandrift zijner handeling, door de geestdrift zijner stormende woorden, door de persoonlijke medewerking zijner ongeduldige natuur; aan alles stak hij een handje toe: nagelen der kisten, in tol ontvangen der waren, verkoop van brandewijn, perelen of tabak, aanleggen van faktorijen, bemannen der scheepjes, waarvan het kantoor eene flotilje bezat welke gedurig op- en afvaarde langs de rivieren tot bevoorrading der faktorijen en afhalen der producten; hij liep heen en weer naar de keuken om te zien of de kok niet sluimerde rond den oven; of de koks-dienertjes niet op zwier gingen om te spelen in de warme modder van den zee-oever; of de boy de zwarte meisjes niet lokte op zijne kamer, waar de wijnflesschen koelden in de aarden teelen met water.

Hij doorsnuffelde de magazijnen, onder 't brandend zink-dak, den winkel, de slaapkamers, de badkamers; wandelde langs de gaanderijen en stond weer schielijk beneden in het winkel-ruim, interpelreerde de negerinnen, en begon te verkoopen, als een deurwaarder, als een roeper der hallen.

Altijd zenuwig, onvermoeibaar, vloekend, tierend, spottend doorgalmde hij het warme kantoor-huis met z'n splinterende luimigheid, en stond soms te fluiten midden de binnenkoer, waarin de hitte, uitwasemend uit de vochtige wanden, uit den grond, en zwaar-dalend af de broeiige zink-daken, vergaarde als in een ketel, in een zweet-kuip van allerlei negergeuren, zoo flauw en hitsig dat men zich puistjes op het gelaat voelde uitbranden.

De kleine Fransche agent had een Teneriffe-hondje, gekocht in een kinderlijke gril, voor een aanzienlijke som: het heette Colibri.

En Colibri werd dagelijks gewasschen, gekamd, geborsteld, alvorens tot zijn meester toegelaten te worden. Dan streelde hem de kleine Franschman en liet hem loopen:

- ‘Maintenant, va te salir.’ -

En het duurde geen kwart uurs of Colibri kwam terug, roodbruin, zwart, geel en groen geverfd van alle modder, erts-stof en vuiligheid waarin hij zich gewenteld had, spelend met andere hondjes van zijn ouderdom.

- ‘Sale petite bête,’ - grolde de agent, en belette het vuile smousje op zijn splinter-witte kleederen te wippen; als hij slecht gezind was, gebood hij aan de boy's den lieven Colibri nog eens te wasschen. Overigens, Colibri werd gaarn gewasschen. Het koele water liep zoet over zijn witte pels, nat-geplekt op de teer-roze jonge huid; het koele water dreef de hitte uit het lichaam. En Colibri kon zich dan schudden, opwippend als een wit sponsje op pooten, als een levend fonteintje, zoodat het water in stortregen op de schaterende boy's rondsprenkelde.

En de zwarte krullige meisjes kwamen het lieve hondje bewonderen, dat, preusch en zuiver, achter zijn meester liep, als een blonde schildknaap van een voornaam koning.

Naast al zijn drift had de kleine agent veel geduld; er was in hem een natuurlijke goedheid, alleen beperkt door tucht. Hij had veel moed ook; op zijn paardje in rondreis door de gewarmde landen, zwom hij door lauwe rivieren, waar nochtans de kaaimannen vreeselijk gaapten; hij reed, ongewapend, door onveilige streken, waar men een vijand loerend wist achter de stammen; hij trotseerde de inlandsche koningen, de regeering, welke hem, Franschman, vreemd koopmar, ongenegen was; hij trotseerde de bazen in Europa.

Korzel en dol, als de zaak die hem misviel van klein belang was, bleef hij kalm en koud als hij iets gewichtigs tegemoet zag.

Hij had immer een koddig liedje op de lippen, dat hij onderbrak om wijsgeerige spreuken over handel en boekhouding te bulderen naar de Europeesche patroons.

- ‘J' voudrais les y voir, les fainéants; qu'ils y viennent donc, se flanquer une fièvre; sauraient pas seulement acheter une boule de gomme.’ -

Vooraleer hij stierf had hij Willem een faktorij aangeduid in

het binnenland, waar hij zou werkzaam verblijven tijdens het regenseizoen en den opvolgenden oogsttijd...

En Wilhelmus herinnerde zich zoo goed alle bijzonderheden omtrent den kleinen Franschman, welke voor zijn bediende een vader was geweest; want Willem, die nooit de verkleefde, opofferende genegenheid van eenen vader gekend had, voelde reeds deze mindere belangstelling als een vaderlike vriendschap; alle kleine incidenten van het verre saam-leven, onder smeltende luchten, in het gindsche land van aandoening voor de ziel, van ontmergende, weekmakende voosheid voor het lichaam, kwamen hem te binnen.

Willem had den kleinen agent bemind als een vader.

Want er zijn tweeërlei lieden: degenen die alle liefde omstralen uit zich, en degenen die alle liefde omlokken tot zich; en tot dezen behoorde de kleine vinnige Franschman.

En voor een uur, bleven alle handelshuizen der tropen-haven gesloten, uit rouw-betuig, tot na de begrafenis.

De zonderlinge amber-negerin, zijne vrouw, zat nog op de mossige cement-trap en weende met snoffen en zuchten; de vier bengels krampten zich aan haar lichaam, en begrepen niet.

Het hondje Colibri was verdwenen: het had geenen meester meer.

En de blanke lag reeds in het kerkhof, waarlangs de geklommen zee weende, met een tij van schuim en licht, een tij van fosferwateren.

De baren snikten.

En de palmen, gebogen, luisterden naar hun watersnik.

Sinds hoelang stond daar het kerkhof der tropen, omheind van een kwaden rotsmuur, doorslopen van geroest mos, overblaakt van tropen-hemel?

En de krachtige, hekelige zon klom dagelijks over de verlaten graven en boorde in 't merg der aarde op de vluchtige gebeenten, die de hyena's niet bereikt hadden; de zon kon de dooden niet wekken; de moordende zon, sterker dan het leven, kon het leven dooden, de lichamen met doodsteek treffen, maar de zon kon geen dooden wekken, hoe heet zij ook straalde.

En terwijl de doodende zon waakte met al haar geeselend helle-

licht over het eenzaam kerkhof, waakten de kale gieren langs de brokkelmuren.
Nooit kwam iemand daar bidden.

Willem reisde nu naar de binnenlanden, op een der scheepjes, met neger-bemanning.
Van louter goud en licht kabbelde de baai, en de lauwe wind harpte langs de touwen van het zeil, dat een weinig golfde.
Willem lag op het enge dek, onder 't lommer van een gespannen vlecht-mat.
De witte tropenstad zonk in de verte, klein en overneveld.
De lood-zware mist van hitte zweefde over 't verre Afrika.
De baai tintelde van wind en zon.
- ‘Ik ben alleen op de wereld,’ - dacht Willem.
Hij zag, naast hem, zoo dicht dat hij haar raken kon, dat hij haar lichaam geurde, de negerin, de vrouw van den overleden agent; ze had gevraagd om met Willem de reis te voltrekken, en hem te dienen in den faktorij, hetgeen Willem haar toestond, denkend dat ze bedroefd was door het afsterven van haren blanke, de stad wilde verlaten en elders leven.
De amber-vrouw lag nu gansche uren naar den nieuwen blanke te gluren, en volgde al zijne gebaren, zooals een hond de gebaren van zijn meester.
- ‘Wat denkt ze?’ - vroeg zich Willem soms af, want hij bespeurde geen rimpeling, geen roering van gevoel-verraden op haar nog jeugdig gelaat.
- ‘Heeft ze dan al hare droefheid aan wal gelaten, of is ze verbijsterd?’
En de wendingen der negerin waren traag; elk gebaar was sculpturaal-geteekend; als een ‘pose’; elke zwenking van haar lichaam verried als een bewuste gewilde plastiek, zoodat Willem allengs, haar een tijdlang verstrooid nageblikt hebbend, geroerd werd, bedwelmd en bekoord.
Hij wierp zich om in het mager lommer, op de vooze pek-planken, en zag weer, verloren, naar de glanzende heete verten.
Het water blonk valsch, met roosachtige vleesch-schijnen, alsof

koraalboomen in 't diep groeiden en zich naar lucht en licht opwrongen, alsof roode vinnen in de diepte traag over en weer baadden.

De verre wateren waren met vonken bezaaid, met sprenkels van zon.

Drie dagen en drie nachten duurde de luie reis over de verengende rivier door het wonderlike woud, eenzaam, machtig, zwoel, drukkend, gistend: het sombere woud van eeuwig tropenleven, het heidensche woud, met boa's, panters en oermenschen, dat groeit in tropen-vuur, bedwelmd, overdoofd en gesmoord van hitte en stilte.

Langsheen den stoomenden waterweg spiegelden de palmen of de rotsen over de modder-oevers; langsheen de groene zware eilanden vlogen ongekende vlinderen en bloeiden de nooit-geplukte magnolia's, juweelen in 't mosrschrijn.

Welluidende reis: in de lozing der stilte uit het almachtig leven der wateren en wouden, in het waaien der balsems dóór de warmte, in het fosforesceerend ontwasemen der versche nachten.

Willem zat nu alleen in de faktorij, midden de inlandsche volkeren.

En hij dacht:

‘Zie hoe wij blanken, eenzaam ons hier vestigen, en betrouwen op de goedhartigheid en goed-geaardheid der inboorlingen, terwijl wij aan de kust en in Europa dit land het onze verklaren en besluiten dat, door alle mogelijke middelen, de vrije inlanders dit ook moeten bekennen.

Wij dringen hun eene beschaving van wreedheid en onrecht op, betrouwend op hun ingeboren liefde of gemoeds-naïefheid om ons schandlijk juk te verdragen: dit is beschaving.’

Hij dacht en vergat het leven.

Doch de koorts kwam: die tropenslang.

Terwijl Willem achteloos was, betrouwend op zijn sterk gestel, beten hem de muskieten allengs de koorts in 't lichaam;

en een dag dat de heetste zon gloorde over het land, voelde hij een kilte door het merg zijner beenderen, een sluipende rilling over zijne huid, de streeling van iets onzegbaar-wanvoelig; een schrikkelijke siddering;

een schok reet door zijn lichaam; hij weerde zich en wilde kampen, doch zijn knieën beefden, en droegen hem nauwelijks;

de koorts sloop over hem; een vergift relde onder zijne huid; zijn tanden rilden tegen elkaar; hij wrong zich met krachtigen wil om recht te blijven;

koud zweet spatte van 't geweld door zijn bleeke huid; zijne handen trilden; hij voelde zich vermageren, uitmergelen, als zoog de koorts het merg uit zijn gebeente, dat kraakte van 't geweld van den strijd des lichaams met de verwoestende koorts.

Hij voelde zich verzwakken, verslappen; zijne stem was schor en heesch; zijn voeten persten op den grond om het lichaam recht te houden; de spieren langs zijn hals stonden stijf, als zouden ze breken van geweld;

en de hoofdpijn plots, als een doodsteek, als een koorts-beet, als een gloeiige priem van koorts-marteling, stak door zijne hersenen, uitzinnig.

Het licht kwetste zijne oogen; de spraak der menschen doorboorde zijne ooren, als een pijn.

Willem sloot zich op in zijne kamer; hij sloot de hout-bladen der muurgaten en daar, in de zwoele duisternis, vocht hij tegen de koorts: het was om leven of dood; hij wist het: alleen, in die verre faktorij, kon niemand hem helpen; geneesmiddelen had hij niet: hij moest zegevieren.

De ongezond-wulpsche greep der koorts gleed langs zijn lichaam, als de gluipende streeling eener slang, als de omarming eener naakte doode vrouw; en Willem wrong zijne armen om de koorts te omstrengelen en haar te verwurgen.

De koorts, de venijnige, was met hem in de duistere kamer, waarrond het tropenlicht als een marmerblok blonk in de luchten en over het land.

Willem worstelde met de koorts in de donkere krocht, waar zijn bed stond en hem verwachtte, hem, den verslagene der koorts.

Doch hij wilde niet bezwijken; hij wilde de koorts jagen van zich; en hij vocht tegen haar schim, die hem streelde met harsige wrijving, als de koude streeling van een lijk, dat de zwemmer bij toeval ontmoet, in de rivier.

Ze was als een bleeke, met valsche oogen, een hersen-schimmige, grillige heks; en haar blik kroop als een worm in het lichaam van den blanke, haar spottende, borende, insidderende blik, als koudvuur en kanker door de kille aderen.

Willem zag haar, en balde de levende vuisten en botste ze tegen elkaar en tegen den witten kalkmuur, waarop de schim danste; en zijne nagelen krauwden scherp in den kalk, krabden 't zerpe blanketsel af, en Willem's gesteven wangen verbleekten van de onaangename gewaarwording, als van een electrische rilling door vingeren, handen, armen en dan door het heele zwakke lichaam.

Met de hitsigheid der koorts bestreed hij de koorts: wild en woest wreef hij zich over het lichaam met droge handen, om de sluipende uit het vooze lichaam te wrijven; maar zijn nerven krampten rond de naakte beenderen, als de koude greep van de koorts zelve; en de verrokken pezen puilden door de pijnende huid.

Willem's oogen dwaalden, als de oogen der koorts zelve, die hij zag en bekampte.

Hij vervolgde haar door de donkere kamer.

Zijn hoofd weë-de, alsof er een scherpe koude degen, recht door het schedelbeen stak, in de kokende hersenen, en alsof zout smolt in de wonde.

Z'n lichaam wrong zich in krampen en stuipen; zijn ingewanden dreigden te breken door de gerekte spieren. Zijn keel ratelde. Zijn tanden beten 't vleesch van de lippen.

De koorts geeselde Willem langs heel het lichaam: hij kreet van walg en afschrik, en zijne huid borrelde op als de gehitste zeere huid van een naakten vogel.

De koorts boog zijne zinkende knieën, alsof er de knokkels uiteenvielen; de koorts smolt de kracht uit de spieren, de bewustheid uit de hersenen, het leven uit het hart, het merg uit de beenderen.

Met razende kracht dwong zich Willem recht te blijven, te weerstaan.

Dan begon de koorts hem te krevelen, alsof zij met hem wilde spelen, en waar ze jeukte, krabde zich Willem met scherpe nagelen ten bloede en het bloed doofde den hekel weg.

En de koorts zweepte hem weer over 't lichaam zoodat hij

gansch dreunde; dat zijn ribben, tegen elkaar gewrongen, op de longen en op het hart pletten, dat heel zijn gebeent opeenknarste; dat hij zich voelde opbranden in de drift van weerstand: en zijne tanden beten krakend op elkaar.

Willem werd eindelijk gevoelloos, bedwelmd; en ook de bedwelming wilde hij verwerpen: de streeling der koorts, na de zweeping; het valsch gevlei, na de kastijding; de beduizeling, na de vergiftiging.

De koorts had Willem geboeid.

Hij viel te bed; hij voelde de warmte der na-koorts en sliep in, met hijgenden adem en nat-bezweete haren, ontzenuwd, half-dood na den strijd.

En de koorts, voldaan, tevreden, verliet het afgematte lichaam.

Dan, dagelijks kwam de koorts weder, op hetzelfde uur.

Willem verwachtte haar, en ze kampten.

De koorts: ze had ingeholde oogen, blinkend in zwarte kringen; ze had bleek-getrokken wangen, en hare lippen waren rood, ongezond-rood, bloedig-rood, geverfd-rood, wulpsch-rood, naaktvleezig.

Willem zag dagelijks de folterende heks, het morsig wijf en voelde het koude vleesch van haar lichaam, dat zijn trillende lichaam in ijzige omarming stijfde en radbraakte, als een slang haar prooi, al de warmte ontzoog en hem dan die warmte wederschonk in benauwende bedwelming, in afgematten slaap en zeerige onbewustheid, na uitputting en nederlaag, alsof de vleesch- en lustgierige koorts haar drift verzaadde op machtelooze slachtoffers.

Al zijne kracht verteerde; welhaast kon hij niet meer gaan; zijne beenen wogen zwaar, zwaar, omdat de spieren gedund waren, en het vleesch gezwollen van het ongezonde water dat Willem dronk om zijn koorts-dorst te lesschen.

Het water klotste in zijne ooren, het liep 's nachts, als kwik, door de aderen met zwellende bobbelingen.

Alle voedsel walgde hem; hij verslond rauw vleesch, als de negerjagers hem eenig wild brachten; van de kust kreeg hij geen Europeesche voeding, want het regende, de betrekkingen waren moeielijk en de bedienden aan de kust bekommerden zich weinig om

Willem, die niet hun landgenoot was en dien zij vreesden te zien klimmen in gezag, omdat ze wisten dat hij schrander, oprecht en vastberaden van geest was.

En Willem leefde van rijst en flauwe palm-olie, en voedde aldus zijn lichaam voor den dagelijkschen strijd met de koorts.

Doch weldra weigerde ook zijne maag het ongewone, half bedorven voedsel. Willem werd zoo zwak dat hij de pen niet meer kun vasthouden om zijn dagelijksche kas-balans te sluiten, om zijn wee te klagen in brieven die hij niet verzond, omdat niemand in Europa aan hem dacht.

En, op een morgen, dat de zon weer blonk over de dampende streek, dat de rivier, gezwollen en donderend, bonsde door de natte wouden, besloot Willem, op Tonia's raad, de faktorij te sluiten en naar de kust te reizen in eene prauw.

Tonia, de vrouw van den overleden agent der kust, had die dagelijksche agonie van Willem bijgewoond. Ze kende de hevige koorts welke de blanken overviel, en ze wist dat de koorts, als een monsterspinne, den blanke niet losliet vooraleer zij hem had bloedloos, krachtloos, dood-gezogen.

Willem, uit medelijden omdat een blanke, een broeder, haar verleid en verlaten had, met vier kinderen, had voor Tonia eene hut gebouwd tegenover de zijne en gaf haar wekelijks de rijst voor onderhoud. Hij oordeelde dat het handelshuis verplicht was, moreel verplicht, in dit onderhoud te voorzien en in de boekhouding vermeldde hij uitdrukkelijk de gegunde rijst.

Tonia, niet bewust dat ze een bekoring was voor Willem, ten minste niet bewust dat Willem, in alle eer en preuschheid, zich gehouden voelde aan die bekoring te weerstaan, zich niet gewettigd voelend als genot-dier te gebruiken een schepsel uit dit volk, dat hij kwam beschaven, een vrouw welke hij noodzakelijkerwijze verlaten moest en haar alzoo een zekere, hoe geringe en onbewuste droefheid ook, berokkenen, - Tonia kwam dagelijks, bijna naakt, volvleezig, marmerig, slank, rijzig, golvend-badend in 't plassend zonnelicht, zich warmen vóór de faktorij op de cement-gaanderij, en Willem verbeet zijn lust, gehitst door de koorts.

Zijn lichaam was ontmoedigd, verzwakt, fatalistisch-toegevend,

doch zijn wil, zijn stalen wil, heerschte nog, zelf over het ziekelijke vleesch; zijn wil kon de koorts niet bemeesteren, omdat de koorts een vijand buiten hem was; doch elken vijand in zich kon hij bedwingen, ook de drift, ook de neerslachtigheid, die tot de voldoening der driften neigt.

Tonia beloerde als met liefde-oogen de gewone doening van den blanke en droomde als hij droomde; ze ging dagelijks naar de bron om zuiver en schoon te zijn, en ze vroeg reuken uit Willem's winkel-voorraad, om welriekend te zijn; ze bood zich aan met zekere kieschheid, welke ze had geleerd in haar lang verkeer met den Franschen agent.

Zij zond zelf eens de kinderen naar een afgelegen dorp omdat ze vreesde dat Willem haar niet wilde om de kinderen; doch Willem, dit vermoedend, had haar verweten dat ze geen moederhart bezat, en, aanstonds met tranen in de oogen, vertrok de arme naar het woud en bracht zelf hare gulden kinderen mede en kwam ze toonen aan den blanke.

Tonia had dan ook, in haar dagelijksche bezorgdheid om den blanke, zijn koorts-verzwakking bemerkt, gezien dat zijne leden zwollen, zooals de waterplanten in het moeras, dat zijne huid wit werd, zoo wit dat de negers uit de bergen fluisterden: ziedaar een echte blanke, men ziet dóór zijne huid heen.

Tona zag hoe de handen, de polsen en beenen dik en vlok opgeblazen waren, ze wist dat het een voorteeken van verrotting was, en ze verwittigde Willem: ‘Blanke, keer naar de kust weder, het is tijd, of gij zult hier sterven.’

Doch Willem, nu gansch met water doorzwollen, voelde zelf de koorts niet meer, bijna niet meer, - hij voelde haar uit de verte, - hij zag en hoorde uit de verte, alles wat om hem geschiedde scheen plaats te hebben in de verte; er was een atmosfeer van gevoelloosheid rond hem.

Hij was bedwelmd alsof hij alkohol in het gansche lichaam had.

Hij voelde hitte noch nacht-kilte; hij werd vratig, gulzig; hij at, at, immer hongerig, en hoe meer voedsel hij verzwolg, hoe meer zijn lichaam opzwol. Hij meende zich genezen, juist als die voelloosheid den naasten dood voorspelde.

- ‘Blanke, blanke, reis spoedig naar de kust, uwe beenen zijn gezwollen, zie.’ En Tonia duwde met haar bruin vingertje op het dik vleesch, dat als lood week onder den druk, en als klei of was den indruk behield.

Dan werd Willem ongerust; nog herhaalde malen preste hij langs zijne blauwige huid en zag hoe elke duwing in het plastisch vleesch gemerkt bleef. Hij werd bang en bedankte Tonia.

Tonia vroeg om met hem terug te reizen naar de kust; zonder den blanke had ze geen nooddruft, en ze hoopte nog... nu zij hem redde.

Dien morgen dus, zwak, met dwalende oogen, waarin het water stond, met handen bevend van zwakheid en voellooze tasting, op flauwe beenen die bijna den grond niet voelden, daalde Willem naar de rivier, als een wandelend lijk.

Doch zijn geest was helder, helder, als ware het water in zijne zieke hersenen een prisma van de eeuwige gedachte, zooals het water in zijne bleeke oogen een prisma van het geweldig tropenlicht.

De rivier bonsde door de wouden, en de wortelen der oeverboomen stonden naakt-gekrampt in de modder.

De prauw met den reiziger zwenkte af en vlotte, op het water der bergen, met den snellen stroom, naar zee.

En Willem's geest bleef helder langs die smalle reis, alsof het zonnelicht door zijn waterig vleesch in de ziel, dóór diafaan schedelgebeent in het denken glansde, zooals dóór het blauwig water der rivier.

Tonia lag aan Willem's voeten, want de prauw was kort; een zwarte stond achteraan en stuurde met breede roer-roei de dolle vaart.

Willem zag de oevers langs schuiven, rotsig met palmen-trossen daarboven, of groen van wild-hooge woud-massa's; en de rivier, langs tooverachtige bochten, als meren van blinkend water en licht midden het stikkend oerwoud, werd allengs breeder en woeliger, breed en golvend als een zee-arm rond de kleine vluchtende prauw.

Willem begreep duidelijk dat hij voor de laatste maal deze landen zag. Hun klamme geur, hun amechtige adem, hun bangheid, hun eenzame hevigheid drong in hem.

Hij fotografieerde in zich die pracht en die grootschheid: de kimmen grauw van hitte, het laaie licht over de wouden, de vlammende verten der rivier.

Tonia verlegde zich niet van heel de reis en Willem, verstrooid, bemerkte nu en dan hoe fijn haar hals en hare schoft-huid was, fijn als zijde, fijn als het amber der zeeën, en het licht spiegelde daarin, als in het blonde water van een golf-plas in de duinen.

Dan vergat hij Tonia; zijn geest werd duizelig; zijn hoofd viel neder in de prauw; hij sloot de oogen, voelde het water van heel zijn lichaam gewarmd en gezwollen door de zon, naar het hoofd rollen en verwachtte de koorts, de dagelijksche trouwe bezoekster.

Ze kwam niet dien dag, doch Willem voelde zich, verloren, als een drenkeling vlotten, en sliep; wanneer Tonia hem wekte, gleed de prauw met de laatste strooming der ebbe langs de witte tropenstad der kust, naar den houten steiger, menigpootig vastgeplant in de modder.

Dan, wachtend op den stoomer naar het vaderland, lag hij heele dagen ijlend, ontzenuwd, gebroken, met zijn zilverachtig gezwollen lichaam, onbewust bijna, in het ijzeren bed waar de kleine Fransche agent gestorven was, vóór maanden.

De krijgsdokter had aanstonds Willem gerustgesteld: hij zou weerkeeren naar Europa, want de dokter vreesde de verbijstering der zwakke hersenen, en hij gaf aan den zieke krachtige geneesmiddelen tegen koorts.

En immer kwelde hem de lust, de dierlijke lust naar eten.

Het was een lichamelijke en tevens moreele behoefte.

Lichamelijk, omdat zijne maag al het voedsel tot water verteerde, welk water dan uit het lichaam door alle poriën weder verdampte.

Moreele behoefte, omdat het lange derven van behoorlijk en toereikend voedsel in Willem den angst naar nooddruft had gewekt, een hallucineerende behoefte naar voeding, een bekommering voor het eten van morgen, en die bekommering, geprikkeld, ten uiterste gedreven tot obsessie, door de koorts, sloeg over tot vraatzucht en immer-gevoelde of ingebeelde vrekkige eetlust.

Toen Willem was aan wal gestapt uit de prauw, moeizaam, met slepende beenen, met onvasten tred, met z'n waterig, verglaasd,

bleek voorkomen, fluisterden de negers, die Willem vroeger gezond en blozend en vol van spieren gekend hadden: ‘Oia, branco magro, branco magro’ - zooals hem vroeger, vleiend, de negermeisjes toeriepen: ‘Branco vermelho, branco vermelho.’ - want door het waterig vleesch zag men het scherp gebeent. En, ijlend op zijne sponde, klonk het in zijn ooren: branco magro, magro, magro; de koorts begon hem weer te tergen; de geneesmiddelen hielpen niet meer; de koorts kwam, nijdig, omdat die blanke zou gered worden uit haar valsche, ontzielende greep.

De koorts werd woedend.

Ze wierp zich op dat afgesloofde lichaam en worstelde er de laatste krachten uit; als een vampier nestelde ze in Willem's maag en verslond er al wat hij nutte en zond er den dorst naar de schrale keel tot in den lijmigen mond.

Willem hoorde nu weer de zee, de zee van het kerkhof; en 's nachts gromde de zee gedurig: ‘Branco magro, branco magro.’

Willem hoorde Tonia, welke gezeten was vóór zijne kamer, dezelfde kamer waar ze vroeger als schuchtere vrouw kwam tot den kleinen Franschman, en Tonia mompelde gedurig: ‘Branco magro, magro...’

De bezwarende heete wind door de kamer suisde in Willem's ooren: ‘Branco magro.’

De stappen op het grint van 't kleine straatje dat naar zee liep, kraakten: ‘Magro, magro, magro.’

Het schelletje der verre kapel luidde: ‘Branco, branco, magro, magro.’

En vooral 's nachts, in de zee-stilte, hoorde hij schokken en snikken, buiten en binnen, naast hem en in de verte, overal, en in zichzelf: ‘Branco, magro, magro, magro.’

Het wriemelende water klokte in zijn aderen.

Zijn gebeente was knos geworden, zijn vleesch was los en broos als het vleesch van zwammen.

Zijn hersenen zwommen in ongevoeligheid en onbewustheid.

Zijn mompelende mond kon schaars enkele woorden kauwen.

Een begeerte, één verlangen bleef in hem: zucht naar frischte, naar frisch voedsel, naar frisschen drank, naar frissche vruchten.

Doch in al die voosheid, in dat vermolmde, vergiftigde, verdorvene, onwezenlijke, gewichtlooze lichaam bleef nog, buiten het bewustzijn dat totaal geweken scheen, de wil, de almachtige wil.

Willem leefde voort, omdat hij wilde leven.

En deze onbewuste wil was de schaduw, het na-spoor van zijn vroeger bewuste wil.

Na twee weken woeling op dat doods-bed waar anderen gestorven waren, werd Willem gedragen op den stoomer, geankerd in de baai.

EMIEL VAN DER STRAETEN.

Zomernachtmijmering.

Lauwe nacht in het bos, onder oude sparren, in grote eenzaamheid...

De maan komt rood optoveren door de blauwpurpere, dansende duisternis der kimme, achter de groen-purper-blauwe, diepere duisternis der laag neerhangende sparretakken...

Duizend sterren, duizend zonnen, karbonkels of goudstofjes, wenken door de hoge, sierlike sparrekruinen van uit hun wemelende, eindeloze hemels... De nederige aarde slaapt en sluimert: geen stem, geen gil...

De Slaap omhelst, half smekende, half zwijmelende minnaar, de knieën der marmeren Onbewustheid, onrustwekkende Sybille, Vrouw der vrouwen...

De Onbewustheid, zij, grondeloos diepe schijndood van de dingen, Moeder van de Slaap en zijn Geliefde, droomt, de ogen dicht, en uit haar dromen ontwaakt het eerste leven op de werelden, het nieuwe leven, 't bewuste leven.

De Onbewustheid, ontrouwe bondgenote der Dood, verstiet de Dood en hiet haar spottend 't oude, suffig spook, dat geniepig ronddoolt in de spokenwereld en 't bijgeloof van een in mist verlorene, half-zinneloze mensheid.

De Slaap, blozende jongeling, op zijn moeder gelijkend, is de gerede schenker van verrijzenis en nieuw morgenrood...

Slapen, waken: Nacht en Dag!

In wisselende schakels van ebbenhout en goud, rijst en daalt onze slingerende levensketen, licht en somber door weifelend schemerdonker en tintelklare zon...

De Aarde slaapt...

Mijn geest, wij waken in weidse nacht van schoonheid en van diepte...

De sublieme sterrenhemel schept in onze ziel, als in een kalm meer, een andere koepel, versierd met ongekende sterrebeelden van mysterie...

De zware Aarde en haar donkere, oprijzende gewassen, in 't sterrelicht zich verheffend, inéénsmeltend met de hemel, dromen van de blijde dag...

Nachtvogels zuchten in de donkere sparren, sombere broeders van de klare wiekenreppers, die hoog en hoger in de zonnige blauwten drijven...

De Geest der Mensen, die door die blauwten ziet, beluistert 't ewig lied der Eenheid aller dingen!... 't Ewig lied van 't ewig Zijn en de ewige Wording van het Heelal!

Ewig lispelend lied van de latente krachten, oprijzend uit de oercel langs 't vormloos puntslijm - 't blinde, dat tastend licht zoekt! - over wezens zonder tal, vormrijker wezens steeds... Ewig bruisend lied der reuzige krachten, opklimmend tot de Mens en zijn gedachtenwereld!...

Ewig, ongehoorde lied van opperste volmaking, die de niewe mens wil maken tot een steviger wezen van goddeliker evenwicht...

Voor die God-op-Aarde wordt het ‘Verleden’ en de ‘Toekomst’ enkel ‘Heden’ en ‘Zijn’.

Van de Tijd zal hij het nijdig uurwerk stukslaan! In de ruimte en de Oneindigheid, in 't Nooit oplosbare Mysterie, plaatst zijn sereniteit en goddelikheid, aller dingen klare schoonheid op de troon!

Zijn ziel grijpt, met dezelfde eenvoud dan, de poolster en draagt ze op haar hand, als 't wonderend kind de vuurmaai in de avond...

Een stond is hem een ewigheid...

Hij bevroedt: aller wezens vereffening van schitteren en schoonheid rijst één stond maar 't zijnen hoogste - blanke barentop in zonneschijn! - en rolt weg in de vloed!...

Zo 't blanke lijf en liefde, zo de scheppingsroes en 't glorend meesterwerk!...

Zo de rozen en hun geurige harten, in vocht en vonkeling van dauw en morgengloed!...

Zo de zonnestelsels en hun stralend evenwicht...

Zo de vlinder en 't kostelik, vorstelik kleurenliedje van haar wieken!...

Flikkerend zeebraken en vlammenpracht is hem het wisselend Leven door de blauwe zomernacht van de onberoerde Onbewustheid!

* * *

Heden middag, in de blijde zonneschijn, zat een vlinder te trillevelerken op een purper-roze, goud-groene perzik: zo hangt onze ziel op de gulheid van de wereld!

De wondere wieken - vorstinnewaaiers uit een sprookje! - met pastel van levend vermiljoen op oud-goud, naast zwart fluweel en zuiver wit bestrooid, symetries en kostelik,... lijk 't sprookjeskinderen doen zoûn op vorstelike processiewegels met goudpoeier en witzand, met vonkelbloemen allerlei! - o zo vurig schitterden die waaiers, dat deze broze glorie van één stond, eindeloze ewen van grijsheid en kleurloosheid in waarde overtrof!

Zonneschijn!... Sublieme sprankeling van schatten, bezien van uit de Nacht!

Voort fladderde mijn vlinder, loom als een herfstblad op de wind wandelend, op en neer, bezoekend andere vruchten, toen, onverwachts, uit de linde gleed een schichtig ros vogeltje - onschuldig beultje, lijk wij allen in dienst bij de harde godentemster, de noodzakelijkheid - ... en nam de vlinder mede. 't Was om te wenen als een kind!...

Och ja, kinderen, onnozele dagkinderen, die nu slapen, mogen aan de bonte kapel tranen schenken... Hier, in de diepe nacht, wordt het lot van de vlinder goddelik: te verdwijnen gloriedronken in een zonnestraal!

Uit de boom vielen voor hun laatste luchtreis de afgereten wiekjes, wen 't voedzaam lijfje en 't lage ingewand een ander wezen voedde...

Uit het dichte lover klonk een klaar vogellied.

Zo wordt een duister vlinderlijf een heldere melodie!

Dus kroont de vurige kollebloem de grijze puinhoop!
Zo zingt door 't heelal de klare hymne der onafzienbare opstanding, in altijd andere vormen, van de onvergankelike Schoonheid!

Oogstmaand 1908.

EDMOND VERSTRAETEN.

Oude Dingen in de Avond.

De zon gloeit uit, rood in goude verten, diep achter 't mossig kerkske, dat neerzit onder de zware beuken, gelijk een roerloze klok op haar kippen onder de struiken, met beschuttende vleugels en waakzame, strak opgestoken kop...

De romaanse, lage vensters ontgloeien en ontvlammen van verscholen vuur...

De dennebossen, in 't ronde, worden blauwgroen en purper, diep-fluwelig, moor-zijig...

Achter de stammen en naast de heirbaan liggen de lage woningen, de hutten, de stallen...

De westergloed bezielt, in toveren en beven van rood en blauw, de nederige dingen: elk huisje krijgt een ziel en houding van levend, lijdend wezen; ieder strodak droomt en mijmert, iedere haag en hekje, ieder ruitje...

Onduidelik en diep, evenals de kleurenwemeling hier buiten, ruist in 't heiligdom 't gebed van vele stemmen, tot alles zwijgt en, uit het laag portaal, vrouwen komen in sombere mantels, met zwijgende kinderen, allen ras verdwijnend in de huisjes en 't dieper vallend duister.

Oude heiligdom onder de ten hemel wegtrillende winterkruinen, in weidse, ambergoudige, bevende en trillende lichten en duisternissen vóór de nacht: levend zinnebeeld van alle aanbiddingen!...

... Dienende zielen, dienstmaagden aller goddelikheden, in zalige ijver ontvlammend bij rode avondschemering en heilige wetendheden,... zich voedend aan bloemen van geheimenis en tweelicht!... Tengere zielen, die verkwijnen en vergaan in volle middagglorie!

EDMOND VERSTRAETEN.

Gedichten zonder Verzen.

Zonneduiken aan Zee.

Als, na een stikhete dag, waarop zij het wakke, blonde strand in brandend woestijnzand herschiep, de grote glorieuze Zengster, moede van gloeien en schroeien uren en uren, daar hangt te draaien heel lang in het doorschijnend azuur, als een laaiend en raaiend vlammenwiel, dàn eerst gaat het komen, het enig mooie, het wonder heerlike, het Wonder.

Westwaarts drijft ze, en drijvend daalt ze, zinkt ze naar het geliefde Wereldmeer, dat vol begeerte haar wenkt en roept:

‘O kom, gij schone, goede, moede! Kom in mijn diepste diep! Mijn schoot is wijd en koel. Gij streeldet en zoendet de ganse, hete dag mijn wijdstrekkende vlakte; gij slurptet en zoogt aan mijn nooit rustende baren, met niet minder gulzigheid als gij, met gretige haal na haal, zoogt en slurptet uit beek en vliet, opdroogdet het kleinste plasje langs de wegels, opzwolgt het minste dropje aan de twijgen. Kom nu, kom! Daal neer in mij, dat *ik alleen* u hebbe!’

En langzaam zakt ze, als met duidelik waarneembare schokken zakt ze, diep en dieper, als zwaar van passie, naar 't lokkend, verleidend, onpeilbaar diep.

Een oogwenk noch. Reeds raakt de vurige schijf het rimpelend wemelend blauw... Een laatste felle gloed verguldt noch eenmaal alles, en 't wonder is volbracht; - er is geen Zonne meer.

Kleine, kabbelende golfjes, die fijn en scherp optongelend komen breken op 't lauwe zand, vertellen van wat daarginds geschiedt. Ze kletsen en jokken en fezelen en klateren, en 't heel kleine wit-schuimige randje proest van pret en lol.

‘Ei, ei, ginds ver, ginds in het diepe Diep, ligt nu Vrouw Zonne te kozen en te blozen, o ja te blozen, zie maar! Door 't water heen gloort haar liefdeblos omhoog en kleurt de trillende vlakte met opaal- en karbonkelvonken, en van avond zal, hàà alleen ter eer, de onafzienbare zoute plas lichten, lichten, heinde en ver lichten en laaien, en wij alle, wij alle, wij, de ongetelde dansende en trillende golven en golfjes, wij zullen, groenblauw en goudgroen omzoomd en bepereld, in de hoogte doen spatten ons barnend, ziedend, bruisend vreugdeschuim. En feeste zal 't zijn! En feeste zal 't zijn!’

En na dat geklets en geleuter trillen en huppelen ze zacht rimpelend weer zeewaarts van de oever heen, de kleine ‘babbelgolfjes’, meedragende wat de ebbe verzuimde wech te vegen van het strand, een stervend visje, een drogende zeester, een kwijnende kwalle.

‘Scheiden tut Weh.’

‘Laat mij nu gaan, kind! Heus en eerlik: ik moet, het moet.’ Voor de hoeveelste maal herhaalde hij het? Hij schaamde er zich haast over: voor de negende maal was het.

En met zijn linke hand op de zware klink van de ouwerwetse kasteelpoort, lei hij zijn rechte arm noch een allerlaatste maal om het gemollige halsje, en zoende haar de half ontevreden pruilende lipjes...

Op en toe ging de zware poort...; wech was hij, wech dan toch werkelik wech, zo heel veel te vroeg, al weet zij, het lieve ongeduldje, dat hij morgen..., al morgen vroeg..., zo vroeg mogelik...

Neen, nu kan zij zich met die gedachte aan morgen niet paaien...

Onder de wel honderd jaar oude vlierboom op het binnenplein van 't oude slot, in een wolk van strelende roken, die sterker worden, zo vaak het avondkoeltje de met zware bloementrossen bevrachte twijgen nederbuigt, zit zij en denkt..., en om het kleine pruilmondje speelt een trekje van bittere teleurstelling, en onder het zichtbaar zwoegende borstenpaar moppert en mort het kleine, kleine hartje...

‘Laat mij gaan nu, kind! Ik moet... Het moet!’

Gaan... Heengaan? Waarom moest hij, moest het, en nu reeds, juist nu dat de avond, de Mei-avond, lavend en zwoel tegelijk, zo enig en innig bekoort om..., om... te toeven, alleen om te toeven, te toeven naast elkaar, naast elkaar heel dicht zonder meer?...

Zo zilverzacht valt het maanlicht over de verweerde ruwe muren op de wild doorheengegroeide vliertwijgen... En zo lieflik, heel hoog daarboven in de wolkenlooze lucht, al blauwer en blauwer naar mate de minuten ijlen, komen aldoor, aldoor, al meer en meer, piep-ogen, pinken en wenken, de sterren.

En heel ver, heel ver, - zij weet niet van waar of van wie of van welke speeltuigen, - voert de avondwind tot haar een heel weke heel tere muziek, als van verlangen en spijt tegelijk, van wonne en wee.

Waarom is nu niet bij haar, die alleen bij haar zijn moest?

Waarom ontbreekt nu hij, om en in wie zij dit al zou genieten, o! twintig- en honderdvoud?

‘Laat mij nu gaan, kind! Ik moet! Het moet!’

Moest hij? Moest het werkelik?

Waarom moest hij, moest het zo dwingend, zo tirannies?

Waarom al die verplichtingen, maat-schap-pe-like of... andere, - die plichten, - die banden..., die ketens, dommer, zwaarder, wreder dan kluisters van ijzer?

Waar dient het toe, al dat ‘moeten’? En waarom doen zich die ‘moeten’ juist gevoelen, als 't enige, wat men verlangt en wil, 't enig goede en zoete, *blijven* ware?

‘Ik moet! Het moet!’

En op eens zwoegt onstuimiger de ronde zwellijn van de boezem en een wonder licht komt stralen uit de ogen..., wier pupillen groter lijken te worden in de halve duisternis.

Die boeien, die ketens, die plichten, - dat ‘moeten’, dat plagende ‘moeten’, dat gaan en scheiden, waartoe zou het al dienen?

Zou het niet zijn, om begeerliker, bekoorliker, schoner te doen worden de wonnige ogenblikken, die, wie elkaar vonden, toch vinden of... desnoods stelen, spijts schakels en ketens, spijts betamelikheid en plichten? Om ze te leren vullen, tot barstens toe, met al wat geven kunnen de beste krachten van gevoel en fantazie, van geest en lijf, van liefde en passie? Om te leren samendringen in één enkel kort uurtje, al 't zoete en weeë van uren en dagen, en het dan binnen te slurpen met bevende lippen, tot in het diepste diep van zijn wezen, zooals men slurpt, uit een heel klein fijngeslepen glas, in één enkele teug, een enige dronk van de zeldzaamste, kostbaarste drank?

En de wind buigt nochmaals en dieper de twijgen van de honderd jaar oude vlierboom en een wolk van strelende, prikkelende roken omhult het kleine, lieve droomvrouwtje, die verlangend grote ogen opslaat naar de met miljoenen lichtpuntjes bezaaide nachtlucht... en diep in haar half ontevreden, half geruste binnenste weerklinken hoort: ‘Laat mij nu gaan, kind! Heus en eerlik! Ik moet! Het moet!’

Rijpend Koren.

Een wijd - breed korenveld, fijn-grijzig-groen; heel recht de aren, licht noch om dragen door de slanke, zwierige, ô zo zeldzaam hoge halmen. De graantjes, mals en waterachtig week, omzet met talrijke, veerkrachtige, lange haren, boos-opstruivende, dreigende haren, als katersnorren. En een snarend, trillend geritsel ruist, als 't zoele windeken het grote halmenmeer zacht strelend golven doet... en 't lijkt zo, als hoor ik, te midden van dat gelispel, iets als een knorren en morren.

Wat fezelen en lispelen ze toch, die tot elkaar buigende, rijzige, noch frisse en groene aren?

Ze vinden het droef en dom, dat, nu ze noch arm en jong zijn, ze 't half leêge hoofdje zo trots recht moeten dragen, om, na weinige weken, als rijkdom en overvloed tot berstens toe hun kopjes vullen en een pracht van goudgele kleur ze tooien zal, dan, nederig en als beschaamd, de schatrijke toppen te moeten buigen en bukken...

Weer stilte... 't Windeken rust, en de dalende zonne verlicht met heerlike roze tinten het noch onrijpe grijs-groene, trillende, als morrende en knorrende koren.

Aan een Vrouwebekje.

Gij, mondeken rood, gij mondeken schoon, wat lijkt gij zo lekker zoet, zo snoeperig zoet en lekker! Gij klein, klein mondeken, zo levendig kersrood met echte Rubenslipkens, die vochtig fris en vol, van kussen zwanger schijnen; wat krullen uw lipkens lieflik omhoog, als wilden zij even pronken met het glad en hagelwit ivoor van de glanzende kleine tandjes, en 't buigbaar tongsken, puntig en rood, komt nu en dan naar buiten turen, verfrissend en strelend, door tandjes en lipkens heen...

Zeg, mondeken zoet, zeg, ‘teuteken’ fijn, zeg mij, kom, zeg mij, wat doet gij het liefst? Zeg mij, wat kunt gij het best?

Is het zoenen en kozen? Is 't gebedekens prevelen? Zingen misschien, praten of lachen? Heel zachtjes fezelen, fluisteren, lasteren?... Is het... snoepen wellicht? Snoepen, o! heel lekkere, heel zoete, heel zeldzame dingen? Iets heerliks drinken? Spottend en uitdagend u krullen? Foei, toch niet pruilen, he? Bijten, zeg, is het bijten, klein ding? Of minachtend u sluiten? Of verachten? Of... met passie u drukken op andere lippen en zeggen: ‘ik min’ en... misschien... ‘ik wil!’. Niets van dat alles? Wat is het dan, zeg? Wat doet gij dan wel het liefst en wat kunt gij het best?

En zo lieflik en vreemd bewogen zich de bekoorlike lipkens en trokken zich samen tot een mondje heel klein, heel rond, zo netjes, trotsjes, pruimpjesrond, en lispelden één woordje, één enkel, kort en klaar en simpel:

‘Liegen!’

ELLEN CORR.

[Verzen]

De Polder.

De polder ligt
melkwit in 't licht
van vroege Julizonne:
de wegels blank, de groente blank,
blank in de wilgen blad en brank, -
ál-blank van louter zonne.

En 't is, of in het morgenstil
de polder lachen en zingen wil
en rilt
en trilt
van wonne!

O wonnezonne,
zonnewonne!

Inval!

Aan een schilder.

O! Brommer, grommer, knorrepot,
wat moppert ge tegen het werk van God?
Wat is 't, dat u naar de buiten trekt,
wat, dat u tot werken en scheppen wekt? -
Een egaal effekt?!
Of *volle* zon of *effen* grijs, -
uit andere effekten wordt gij niet wijs...
Maar God, veel groter schilder dan gij,
smijt al die eentonigheid plotsling bij zij,
steekt zonnepenselen dwars door het grauw,
bezemt bij plekken de hemel blauw,
mengt purper en roos en grijs dooreen,
tovert twintig, ja, honderd effekten voor één...
En terwijl gij, ontmoedigd, daar neerzit en kijkt
en u inbeeldt, dat het ‘op niets gelijkt’,
‘Op-heisa!’ roept het en schettert het dan...,
‘zeg, neuswijze meester, maak daar eens wat van!

Van 't Zieltje, dat geen hart meer had.

Er was es een zieltje zo arm en zo bloot,
er was es een zieltje van schaamte zo rood,
van schaamt' over zoet-zoete zonden,
die het toch niet berouwen en konde...

Het stond daar zo schuw vóór de hemelse poort,
het en waagde geen schrede, 't en zeide geen woord,
tot, op eens, het de poort zag ontsluiten
en een stralende bode trad buiten.

‘Arm zieltje, wat ben je zo arm en zo bloot?
Arm zieltje, wat zie j' als van schaamte zo rood?
Wat sta je vóór 's hemels deuren
zo stom en zo droevig te treuren?’ -

‘Ik snak naar de hemel en ben die onwaard...
Mijn kostelikst pand, dat verloor ik... op aard...
Ik weet het: wie God niet kan minnen,
komt in de hemel niet binnen...’ -

‘Arm zieltje, verklaar mij je vreselik lot!
Kun jij niet beminnen je Heer en je God?’
Toen schoten vol tranen zijn ogen
en 't zuchtte, het snikte bewogen:

‘Hoe kan ik noch minnen mijn God en mijn Heer?
Ik heb er, o schande, mijn harte niet meer...
Mijn hart is op aarde gebleven...
Dat heb ik een ander gegeven...’ -

‘En die ander, wat heeft met je hart-i gedaan?’ -
Hoe droef keek 't zieltje de vragende aan... -
‘Eerst heeft-i 't met messen doorstoken...
Dan heeft-i 't vertreên en gebroken!’ -

‘Zo laat dan je treuren en vlug, keer vlug
naar d'aardë, en haal er je harte terug!
Zonder hart kun God je niet minnen...
Zonder hart kom je hier niet binnen!’ -

‘En blijft er de hemel voor eeuwig dan dicht,
en zie ik dan nimmer des Heren gezicht,
zo zet ik, hier buiten, mij neder...
Naar d'aarde keer ik niet weder...

‘Wat zou ik wéér-eisen, wat niemand mij *nam!*
Ik *gaf* ja, mijn hart, en het gloeide als een vlam...
Nee! Niet voor de duur van het leven,
voor eeuwig heb ik 't gegeven!’ -

‘Gaf jij voor eeuwig je kostlikste pand,
zo leg op de plaats van je harte de hand...
Voel jij hoe het gloeit weer daarbinnen?
Weer kun je -, God kun je beminnen...’

Plots stond daar het zieltjen in purpere gloed...
Uit zijn boezem straalde het rood als bloed...
Rijk zieltje, voor al jouw smarte,
schenkt God je de zonne tot harte!’

24 April 1911.

De stilte trekt...

De stilte trekt, op donzen voeten,
   een stomme schildwacht, gans alleen,
door leêge straten... Treurig groeten
   de sterren door de nevels heen.

Lang was de dag en zwaar van zorgen...
   Mijn hand is lam; mijn hersens moê...,
en dubbele zorgen brengt de morgen
   misschien...; mijn ogen vallen toe...

En toch, - toch vindt mijn ziel geen ruste! -
   Gelijk de zeemeeuw, afgedwaald
bij 't wilde noodweer van de kuste,
   waar zij, om t' azen, nederdaalt,

op klamme, half doorweekte schachte,
   dwars tegen wind en waterslag
in, door- en voortvliegt heel de nachte
   en voort- en doorvliegt heel de dag, -

zo wou, wat haar te pletter drukke,
   aan laag en grof haar kluistren moog,
mijn ziel het al aan flarden rukken
   en vliegen, waar zij nimmer vloog;

zo wou mijn ziel, de wreed geslagene,
ópwiekend hoog uit slijk en slam,
áfwerpen 't al te lang gedragene
slavinnepak, en - als een vlam

óptongend boven mist en wolken,
uitspannen, groots, in 't groots azuur,
tot ogenlust van alle volken
mijn hemeldroom in zevenkleurig vuur. -

POL DE MONT.

[Verzen]

De Vogelkens al zwegen.

't Is avond en nog is 't geen nacht;
De zon is weggezonken,
De wind is stil en lispelt zacht,
De sterren nauw'lijks lonken.

't Gezang der vooglen is gedaan:
Zij zwijgen allenthenen;
Ze zijn vermoeid ter rust gegaan
En allen zijn verdwenen.

Doch morgen, eer de zon oprijst,
Zal hun gezang weer klingen;
Van 's uchtends tot weer de avond grijst,
Zij piepen en zij zingen.

Zij vliegen hier en dalen daar;
Zij dart'len en zij minnen;
En met de Lent' van ieder jaar
Hun nestjes herbeginnen.

Terwijl de mensch bekommerd leeft
En denkend steeds aan morgen,
De vogel vrij in 't luchtruim zweeft,
Tier'lierend zonder zorgen.

Zoo dachi ik op een avond, toen,
Langs lanen en langs wegen,
Stil, en verscholen in het groen,
De vogelkens al zwegen.

Een Kus is genoeg van haar Mond.

Hoe schoon is de zilveren maan in den nacht
Te midden dier sterren van goud!
Hoe kijkt zij toch lief en hoe lacht zij toch zacht!
Hebt ge ooit wel iets schooners aanschouwd?

Hoe schoon staat de roos, met haar blaadjes heel frisch,
Te geuren in roodheid getooid,
Als weder de wekkende lente daar is
En alles herleeft en weer bloeit!

Zij 't roosje zoo frisch en het maantje zoo schoon,
Nog schooner en frisscher is zij!...
Haar oogen zijn blauw, als fluweel is haar koon;
Haar lippen zijn rozen voor mij.

O! Als dat lief beeld voor mijn ooge verschijnt,
Al is het ook maar voor een stond,
Mijn herte klopt hevig, mijn droefheid verdwijnt:
Een kus is genoeg van haar mond.

Sa! Vlaming op!

Sa! Vlaming op! de zonne rijst,
Een nieuwe dag breekt aan!
De zegevlag uw macht bewijst:
Wie zal u nog weerstaan?

Te lang werdt gij alhier verdrukt,
Uw rechten gansch miskend;
Te lang gingt gij het hoofd gebukt,
Aan hoon en smaad gewend.

Zij loegen schimpend, als gij spraakt.
Uw schoone moedertaal!
Dat heerlijk Dietsch, altijd gelaakt,
Miskend zoo menigmaal.

O! neen, en zoek noch twist noch haat,
Want ‘Eendracht is ons macht’;
Maar ook duld nooit, dat men u smaad'
Of om uw taal veracht'.

Sa! Vlaming op! en houdend stand
Strijd voor uw dierbaar recht;
Bemin uw vorst en vaderland,
Aan stam en taal gehecht.

Bouchaute, 1911.

JAN VAN ZELE.

Pen en Borstel[1].

Te Gent, daar waren duizenden en duizenden vergaderd, veréenigd ter viering van Vlaanderen's Kunst[2].

‘Ik wist niet, riep eens te Brugge eene Vorstin nijdig uit, dat er hier zoovéel Koninginnen waren!’

Dat er talrijke koningen, vorsten en prinsen, in onze landen leven, wij weten het wél. Zij tronen te Brugge, ook te Gent, Antwerpen, Brussel; in het nederigste dorp, in de kleinste stad, op het onaanzienlijkste plekje van ons vruchtbaar, klein gebied zetelen zij en heerschen. Hun rijk, zonder palen, is van deze wereld. Hunne regeering is vrede. Hunne macht uit zich in werk dat niet vervalt, het heden wil verlichten, de toekomst luistert, misschien. Hun werk is onze glorie; volk, uwe kroon!

Ook, terwijl de stoet vooruitgaat, langs het Stadhuis, onder het Belfort, aan den voet van God's kerk, luidsprekende getuigen van ons geloof, onze vrijheidszucht, onze vroedheid, met zijne wapperende vaandels en vlaggen, zijn schetterend zegemuziek, zijne kreten en zijn gewuif, als een stroom grootsch, kalm-gemeten in zijn gang, onweerstaanbaar in zijne gewild-stille kracht, terwijl de zon hem kleedt in kleuren van vreugde, pracht en tintelend leven, wie is het dan die hulde brengt: het volk aan zijn kunstenaars? de kunstenaars aan hun volk?

Uit den gewijden bodem van Vlaanderen stijgen de geslachten op; zij zaaien, weven, koopen en verkoopen; zij zwoegen om te winnen geld en brood; zij streven naar dadelijk welzijn, aardschen rijkdom.

(1) Voordracht gehouden. 20 Augustus 1911, in het Modern Museum, te Brussel, tentoonstelling van den Kunstkring *Doe Stil Voort*.

(2) 16 Juli 1911.

Over de gebogen gestalten zonder naam, groeien, recht-op, bloemen, de zuiverste bloem der Gedachte: 't is de kunstenaar die schrijft, dicht, zingt, schildert, beelden houwt, huizen, paleizen, tempels bouwt; 't is de kunstenaar die óp-vliegt, verder, hooger, dieper in den tijd, door de ruimte. Toch blijft hij gebonden aan den grond die hem teelde en baarde, die hem nieuwe krachten, frisschen moed geeft, aan de massa waaruit hij klom, aan het volk dat hij heft, dat hem steunt, hem sterkt of troost wanneer hij weifelt of valt. Zoolang die banden de Moeder aan hare Zonen, de Zonen aan de Moeder hechten, zal geheel Vlaanderen, weiden en velden, struiken en stroomen, dorpen en steden in het helder blijde licht baden als een rijke tuin vol kruiden en gewassen, nijverige bieën en bonte vlinders.

Bieën, brengt honig aan.

Vlinders, laat de bieën genieten van uwe scheppingsvreugde, van uwe duurzame schoonheid.

Volk, erken uwe kunstenaars, en gij, kunstenaar, eer en bemin uw volk! Het voedt u; gij - maak het goed en edel; vergeet nimmer dat gij-zelf Volk zijt.

'L'art se renouvelle toujours quand il rentre dans la cité des hommes[1].' Niet in stroeve eenzaamheid, in dichte wouden, op hooge bergen, in wolken en louter azuur kan de Kunst geboren worden, gebakerd, gedoopt, gekoesterd en gelaafd, kan zij groeien, krachten winnen, macht verzamelen, zal zij leven een blijvend, vast en vruchtbaar bestaan. Midden ons, menschen, in en door de gemeenschap, bij het vuur van het kamp, onder de tent, onder het dak, aan den haard, bij vrouw en man, in het gezin, in het hart der gemeente, dáar, ja, werd zij gewonnen, daar zal ze opstaan, schuchter, en - voorgaan, stout den weg wijzen naar een hooger leven, naar reinere zeden, edelere droomen, heerlijker werkelijkheid. Zij zal leeren. stichten, bewaren. De Kunst is de eenige, de echt ware geschiedenis van het Menschdom en zijn vooruitgang, loutering en beschaving. Zij vertelt aan later tijd de gevoelens, de gedachten, de verzuchtingen, de betrachtingen, de ontdekkingen, de ervaringen, Het onverzwakt streven, het wisselend lijden en verblijden van hen die verdwenen zijn

(1) Gabriel Séailles.

Zij houdt vast de nooit gebroken keten, begonnen, voortgezet door de volken der aarde, de keten waaraan wij nieuwe schakels smeden.

Het volk schiep Hellas' Goden, vertelde van Zeus en de reuzen, van Athene de wijsheid, Afrodite de liefde, van Prometheus, van Herakles, deed de bosschen, de beken, de alpen en toppen, de zee en den hemel leven in grootsche, vrije, steeds nieuwe gestalten, waaraan het zich spiegelde, terwijl, op haar beurt, zijn eigen scheppingen het weerkaatsten met zijne figuur, houding, hartstochten en gedachten. Eeuwen wrocht het aan zijn epos, de Ilias, zang van den beschavingsstrijd tusschen het oude Azië en het jonge Europa, kronijk en roman, waarheid en verdichtsel, boek waarin Griekenland de keur van zijn genie neerlegde, bron van jeugd waar wij lessen, voorbeelden en wetten putten, wij, die eeuwen zagen voorbijsnellen, nog steeds drinken om ons hart, ons brein te sterken, te zuiveren, te verhelderen. Zonder ophouden schenkt de Ilias ons wijn en bloed in bekers van goud en brons.

Hellas' volk, ‘dit hooghartig volk van kinderen’[1], kon vervallen, verdwijnen in een treurige schemering, op het veld, te Larissa, vluchten voor den Turk, lui indommelen in het ijl gegons van lokaal-politieke praatjes en twistjes, het tart schande en smaad, het is niet dood, omdat het heeft geleefd. *Geleefd!*

Homeros, Plato en Aristoteles, Fidias en Praxiteles, Herododus en Thycidides, Eschylus en Sofokles blijven voor immer zijn verdedigers, zijn onsterfelijke herauten wier stemmen, daden en werken ons met blijdschap vullen, ons bezielen. Wij, barbaren, grijs van beschaving en geleerdheid, plunderen die jonge mannen, die helden, die Goden welke een Byron tot in den dood troostten. Hunne gewrochten, gebroken, geschonden, wijd en zijd verspreid, slaan ons nog met steeds hernieuwde bewondering en hoe arm zouden wij zijn indien wij de Akropolis, het Parthenon, met zijn schatten en zijn schaduw, niet hadden overgeërfd.

Wanneer na een tijd van wording, een tijd van opgroeien, een tijd van mannelijke rijpheid, een tijd van gemakkelijke rust en snel verval, pen, borstel en beitel, uit de ontmoedigde hand dreigen te glijden, dan wijst iemand, men weet niet wie, naar Hellas terug. En

(1) A. Pierson.

het is de vóor-Renaissance, de Renaissance-zelf in Italië en in Frankrijk, het is David, Ingres, Puvis, de moderne kunst, de moe-gezochte kunst van morgen, wie weet? - die hoop, ingeving, moed, kracht, gaan zoeken aan den stralenden haard van dooden Zeus' jeugdigfleurende zonen.

‘La Cité des hommes’, de stede van hernieuwing, herleving, is dáar!

De Wijsheid, de Schoonheid wenken ons; de eenvoudige Waarheid roept en ze houdt vruchten, bloemen en zaden in de milde hand.

Toen Salomo, zoon van David den overwinnaar van den blinden, woesten, ijdelen overmoed, zijn Tempel te Jerusalem zou bouwen, riep hij vreemdelingen op om zijn plan te verwezenlijken. Van dien grooten, machtigen tempel blijft er niets recht. Vergeefs zal men hem zoeken onder de steenen en het puin. Hij bestaat niet. Doch Israëlzelf, met eigen hand, heeft opgericht iets dat het geweld der vijanden weerstaat, iets dat God's vuur en woede niet kunnen verdelgen, zijn Bijbel.

Geschiedenis, zedeleer, wijsbegeerte, rechtsgeleerdheid, staathuishoudkunde, gezondheidsleer, opvoedkunde, het Boek der Boeken laat niets onaangeroerd, en zijn regels en stelsels zijn geen doode letters geworden, zij bleven levende, handelende feiten. Het durft het ontstaan, het doel en einde der hemelsche en aardsche zaken te verklaren. De eerste menschen, aartsvaders, rechters, koningen, volkeren, het fabelachtig verleden en het waarachtig heden, de wijsheid, de dolheid, goedheid, schoonheid, nuchterheid en verbijstering, hart, geweten, vernuft, wetenschap, ondervinding en vooroordeel, vreesachtigheid en stoutheid, gedweeheid en trots, wemeling van allerlei daden, gevoelens, hartstochten, uitstalling van ruwheid en verfijning, wonder van stijl, monument van poëzie en taal, het Boek staat, geweldiger dan ooit, op fondamenten die op de palen van de eeuwen, op de schouders van de geslachten rusten, onomstootbaar, onwankelbaar. Sla het volk van Israël uiteen, drijf het in ballingschap, verkoop het op de slavenmarkt, delg het uit, verfoei, haat het - het ademt in u, het leeft, verborgen of openbaarlijk in onze samenleving en beschaving, in ons geloof en in onze kunst. Het heerscht - alleen door het Boek.

Hellas heett over het veld der Menschen een spoor nagelaten, door niets te dempen, al loopt het hier en daar verloren, waar wij het terug opzoeken met moeite en inspanning, uitgraven met onze tastende hand, vast-willend, opzettelijk, hardnekkig, gedreven door edele nieuwsgierigheid, bewonderende erkentelijkheid. Als de vaas ineengezet is, ontbreken nog een brok, een scherf; wij vullen, beschroomd, de leemten aan met klei en pleister; als het beeld, onthoofd, zonder armen, vleugel gebroken, op zijn voetstuk is herplaatst, dan wordt het genoemd de Parel... onzer Musea, waar slechts enkelen, dichters en kunstenaars, het, in gedachte, herscheppen en zwijgend aanbidden.

Israël greep dieper, woelde den Meester van het veld zelf óm, heeft hem-zelf ontgonnen, zaden in hem-zelf neergelegd, die gisteren, vandaag, morgen, gisten, opengaan en tieren, terwijl hij zelf het niet weet, niet wil, er naar vraagt noch zoekt. Toen ‘de Heerscher over de menschen, de Rechtvaardige, de Heerscher in de vreeze Gods’[1], er was, toen verduisterden de oude dagen, de oude Goden. En nieuw Israël won de wereld. Sokrates, de dageraad, stierf eene tweede maal. De Kristenheid was geboren.

Overziet gij nu dien stoet, dáár, langs-heen den berg die naar de kimmen van het verleden schuift en opgaat in eene glorie? Hij stapt naar de Tent des Verbonds, het Huis van het geweten, waar ligt het Boek, aan den voet van het Kruis.

't Zijn kinderen, vrouwen, mannen, meesters en slaven, geloovigen, dweepers en loochenaars, wijzen en dwazen; 't zijn dichters, schilders, beeldhouwers, bouwmeesters. Langs den weg laten zij gedenkenissen van hun tocht: in de catacomben, het gezaligd schrift in diepzinnige teekenen en naïeve beeldekens, in de kerken, in paleizen, Giotto, Fra Angelico, van Eyck, Michel-Angelo, Durer, Titiaan, Rubens, Rembrandt, dooden die onze stappen leiden; Heilige Antonius met zijne lantaarn, Heilige Dominicus met zijne schitterende ster, Heilige Franciscus die zijne bloemekens[2] strooit, de Voragine die zijne legenden op gulden bladen schrijft, a Kempis die zijne gouden

(1) Samuel, 2, 23.
(2) I Fioretti.

spreuken in het papier beitelt, Ruysbroeck die de taal der Engelen hoort en vertolkt, Vondel, die ‘Johannes de Boetgezant’, ‘Adam’ en ‘Lucifer’ onder zijn hoog voorhoofd draagt en koestert; Blinde Milton die het Paradijs ziet; Dante de Ziener die naar de duisternis der Hel daalt - allen, die boeken schreven, gedichten zongen, beelden met de bevende handen schiepen, schilderijen op paneel of doek tooverden, onze kerken optrokken, met haar torens en haar klokken, haar vensters en haar koren, haar sieraden, lichten en schaduwen, gebeden en gezangen, allen, zeg ik u, gaan in den stoet, door den tijd, de ruimte in, terwijl geslachten op geslachten volgen, tempels op tempels als gestapeld worden, nóg schilderijen, nóg boeken, nóg gedichten en zangen ontstaan, geofferd en overgeleverd worden, brengende twist, twijfel, be- en ontgoocheling, geestdrift of ontmoediging, maar ook Liefde, Hoop en Troost, zijnde het zuiverste van ons leven, het duurzaamste.

En wij - wij staan hier; wij vatten pas de reis aan. Wij zijn rijk. Wij zijn arm. Wij zoeken en kiezen. Wij oordeelen en twijfelen. Wij staan vóór den tweesprong: naar Athene? naar Jerusalem? Geen uitweg. Voor ons een dubbele gezichteinder.

O, ware ons hart sterk genoeg, onze geest breed genoeg, onze arm gespierd genoeg, onze wetenschap diep genoeg, onze kunde stevig genoeg om het heerlijke landschap en zijn vergezicht ineens te omvatten, vast te grijpen, te kussen, er in op te gaan, gansch te winnen, te beheerschen; van slaaf die siddert, meester worden, dwingeland over nu, over wat komen moet!

Maar - wat te doen?

Venus, de schoonheid, de lente, de liefde, de Vrouw, is bezongen, gefeest en gevierd; marmer, kleur, pen, borstel, beitel huldigden haar om beurt. Praxiteles, Botticelli, Cranach, Rubens, Titiaan, Franschen, Engelschen, Duitschers, Nederlanders kroonden haar, ieder naar zijn smaak, met eigen vorm, tooi, heerlijkheid.

Het schuim der zee waaruit zij geboren werd, is schooner nog...

De Moeder-Gods, de geboorte van Christus, de aanbidding der

Herders en der Koningen, het lijden en de dood van Onzen Lieven Heer, de profeten, de heiligen, wie onder de Primitieven, Vlamingen, Italianen, Spanjaarden, de Franschen of de Duitschers, wie van de dichters trof het éenig waar beeld dat definitief is? Wie van Botticelli tot Gustave Doré toe duidde, verklaarde het best Dante en zijn visioenen? Wie, Vondel of Burne-Jones, gaf een lichaam aan de Engelen der Scheppingsdagen? En Hieronymus Bosch en Pieter Breughel de Oude, bij wien Flaubert voor zijne 'Tentation de St-Antoine' - en onder de naastbije jongeren: August Vermeylen voor zijn 'Wandelende Jood', Karel Van de Woestijne voor zijn 'Christophorus', Herman Teirlinck zelf voor zijn stervenden 'Serjanszoon', in het voorbijgaan, stof en vorm, kleur en lijn zochten, prikkels voor hunne verbeelding haalden, woorden voor hun proza vonden - benaderen zij, met hunne geestige nuchterheid of hunne wreede ironie, de waarheid dichter dan Memling, Raphaël, da Vinci, Murillo? Is de 'Salomé' van Gustave Moreau echter dan Vondel's 'Mevrou Herodias' dochter[1]? Rembrandt, Rubens - of de innerlijk gloeiende mijmering in de stilte en de afzondering, of de wijd-pralende, koninklijke gebaren in de zon en in het purper, wie beider deed het Goddelijke duidelijker, klaarder spreken? Is Prometheus op zijn rots menschelijk grootscher dan op zijn kruis Christus? En wie goddelijker tevens?

Laat Wiertz zijn Achaiërs en Trojanen strijden om het lijk van Patroklos; laat von Gebhardt Christus Lazaar opwekken uit den dood in een modern-Duitsch kerkhof; laat Laforgue's Perseus een monocle in zijn oog vijzen en Jakob Smits' Christus in eene hut der Kempen aanzitten - ze zoeken, ze zoeken...

Wij zoeken en blijven - o, jammer voor ons onrustig verlangen - toch gebonden aan het Oude!

Is er daar niets meer nieuws dan, iets anders, dáár, ginder waar Zeus donderde en Jehovah rechtpleegde?

En allen, ze zoeken, ze zoeken, trachten, wroeten, in koorts en ongeduld, met het verlangen dat hen groot maakt, of groot maken zal, 'het eindeloos verlangen dat is als van een tijd die op alle wegen zijnen God zoekt, - zijne Eenheid'[2].

(1) 'Johannes de Boetgezant'.
(2) August Vermeylen.

Dit is het sprookje-in-droomen, dat ik u wil vertellen, bij wijze van zedeles:

Ik ook had veel gelezen, veel gezien en 'k meende dat ik alles had gezien en gelezen. Moe, sloot ik mijne oogen: ik, de dingen om mij, mijne dadelijke tijd- en landgenooten, hunne werken en hunne theorieën bestonden niet meer en ik was alleen en naakt.

Naderde eene Pallas met helm en lans; streng en zacht, kalm en gemeenzaam, majestatisch en eenvoudig kwam ze naar mij toe. Zooals ze daar voor mij stond, zag ik zonder verwondering, schijn en weerschijn, in één figuur, Zeus' dochter en Gods moeder, het schoone lijf en het schoone hart, de bliksem en het morgenrood, de eik van Dodona en de roos van Jericho, Wijsheid en Liefde.

- ‘Blik, zegde zij, en hare dubbele stem was muziek, blik over uw tijd, zie de gegane eeuwen langs, en kijk daar waar het Begin en de Oorsprong is, waar de dag in al zijn jeugd opging, waar natuur en mensch herboren zijn, kijk goed en lang, dat uw blik gelouterd zij, uw geest ontladen, uw hart gezuiverd. Keer in u zelf. Ga terug nu. Groet de aarde die u droeg, ga op in het volk, dat uw Vader-en-Moeder is en schep dan, ter wille van dát Volk, met de gaven die het u schonk, met onze lessen en ons voorbeeld, eigen werk uit eigen leven.’

Zij ging....

Zóo is het geweest. Is mijn verlangen min koortsig en heb ik mijne eenheid gevonden?... Gedoog dat ik het u hier niet zegge.

Doch ik wensch voor u, kunstenaars met beitel, pen en borstel, die geroepen of uitverkoren zijt, dat ook die droom de schelen van uwe oogen rake, dat hij, voor u toch, werkelijkheid wordt.

H. COOPMAN THZN.

Brussel-Zeehaven.

Wanneer men het Noordstation uitstapt en rechts de breede Kruidtuinlaan opwandelt, komt men, na een vijftal minuten, aan de ‘Saincteletteplaats’, een uitgestrekt plein, een zandvlakte, nog ietwat verwilderd, met in de verte links, de steeds krimpende overblijfsels van een statig gebouw, rechts stapels hout en steenen; een capharnaüm waarvan een technisch oog alleen de wanorde ontleedt, Een nieuw leven in wording; een verleden dat meer en meer verdwijnt, een rijker heden, een breedere toekomst.

De oude Brusselaar zoekt er zijn weleens heerlijke Groenlaan met hare statige boomen, de eeuwenoude vaart met hare dokken, die tot in 't hartje van de benedenstad drongen. En is hij wat dichterlijk gestemd, dan betreurt hij de vroegere schilderachtigheid, en misschien ook wel de rustige bedrijvigheid, die met zijn aard zoo heerlijk strookte.

Het groen getinte water is daar thans gedempt; technische barbaren hebben het vervangen door breede lanen, waar zich gemakkelijker kan ontwikkelen de koortsachtige gejaagdheid van 't moderne leven.

Het hart van de hoofdstad wordt, *is* de Beurs, en het volstaat dat zijn groote slagader de zeehaven bereikt; dit zal binnen een korte spanne tijds verwezenlijkt worden dwars door de oude Wester-volkswijk.

Vooraleer wij het heden en de toekomst nader bespreken, is het misschien niet zonder belang een blik op het verleden te werpen. Reeds ten tijde van Filips den Goede was bij de Brusselaars de zucht ontwaakt nader en beter in verbinding te komen met Antwerpen en de Noordzee, dan door de miezerige, kronkelende en meestal halfdroge Senne.

Ter gelegenheid harer Blijde Inkomst, had Maria van Burgondië, op 4 Juni 1427, aan 't Magistraat der hoofdstad van Brabant de vergunning verleend een vaart aan te leggen ‘om 't Rupel- en Scheldewater naar Brussel te brengen.’ Daartoe meende men eerst de Dijle te benuttigen, doch Mechelen en Vilvoorden kwamen in opstand.

Eerst in 1550 en 1555 wist Maria van Hongarije den tegenstand der twee steden uit den weg te ruimen. Het octrooi, op 7 November 1531 door Keizer Karel verleend, kon tot uitvoering komen. Geen tijd ging verloren. Aan 't hoofd der stad Brussel stond een man van talent, moed en taaien wil: Jan van Locquenghien; hij trok de vaart over Willebroek en paste zonder aarzeling het stelsel van sassluizen toe, zooals die door de Italianen op het einde der XV^{e} eeuw voor het eerst aangelegd werden. Op 16 Juni 1550 gaf Locquenghien den eersten spadesteek te Willebroek en zoo onverdroten werd het werk doorgezet, dat reeds in October 1561 de vaart kon ingehuldigd worden. Een allerprachtigst Landjuweel werd te dier gelegenheid ingericht door 't‘Mariakransken’ en de ‘Koornbloem.’ En dagen lang, volgens voorvaderlijk gebruik, vierden de gelukkige Brusselaars het welgelukken van Locquenghien's stoute pogen. Dans, spel, verlichting en feestmalen, Vlaamsche ‘leute’ waren de welsprekende uitdrukking van de algemeene opgetogenheid en bewondering.

Een niet te misprijzen onderneming was het geweest, in een tijd dat de waterbouwkunde slechts over eenvoudige middelen van uitvoering beschikte. De vaart mat 28 kilom., 15 m. bodembreedte en 3^{m}20 diepgang. Vijf sluizen, vier van 54 m. en de laagste, aan den Rupel, van 39 m. beschikbare lengte, konden slechts schepen schutten van 7^{m}25 breedte en 300 ton maximum; alleen Rijnschepen van 450 ton werden later toegelaten.

In 1825 zou de vaart verbeterd worden door de Regeering van Willem I, die de economische herleving van 't arme België zoo zeer betrachtte als de verstandelijke heropbeuring. Doch de gebeurtenissen van 1830 sloegen het ontwerp den bodem in; eerst in 1860 kwam er een tweede ontwerp te berde, doch 't ging niet door en men schreef 1881 toen de gedachte aan Brussel-Zeehaven plaats nam tusschen de beslommeringen van de Brusselaars, om weldra tot een levensquaestie te gedijen.

Natuurlijk, want anders kan het niet in België, werd de politiek in die economische-technische zaak gemengd: een lijdensgeschiedenis, erger nog dan vóór Keizer Karel, begon en duurde tot 1895. De kogel vloog door de kerk, maar hoe traag! Een vergelijk werd getroffen. De stad Brussel stond de oude vaart met haar dokken, stapelhuis, haven en afhankelijkheden af aan een naamlooze vennootschap, gevormd met de tusschenkomst van den Belgischen Staat, de provincie Brabant en de voorgeborchten St-Jans-Molenbeek, Schaarbeek, St-Joost-ten-Noode, St-Gillis, Anderlecht, Laken, Eisene, Koekelberg en Etterbeek, waarbij zich Vilvoorden aansloot om het gezamenlijk kapitaal van 33.580.000 fr. te vormen.

De standregels van 13 Juni 1896 werden goedgekeurd bij koninklijk besluit van 10 Juli 1896. De vennooten verbonden zich voor 90 jaren: na dit verloop wordt de haven, met alles wat er toe behoort voor hare uitbating, de eigendom van de hoofdstad: de vaart tot aan den Rupel wordt Staatseigendom.

De nieuw gevormde ‘Naamlooze Maatschappij der Vaart- en Zeevaartinrichtingen van Brussel’ ving haar werk aan op grond van een programma, door een bijzondere Commissie opgemaakt en door den Staat gewijzigd, o.m. met het oog op de aansluiting met het spoorwegnet en het aanleggen van een groot goederenstation in de voorstad Molenbeek.

Zooals het meer gebeurt, zou dit eerste programma nog ernstige veranderingen ondergaan. Werden de vroegere bescheiden eischen van wat men de ‘openbare denkwijze’ pleegt te noemen - zonder naam kan een kind toch niet de wereld in gestuurd worden - over-dreven bespottelijk genoemd, thans scheen men wel het tegenovergestelde te meenen, want o.m. werd niet alleen de haven verdubbeld, maar een gedeelte der oude vaart werd behouden, een voorhaven gegraven en de vaart eerst met 2 m., later nog met 1 m. verdiept.

Doch loopen wij de gebeurtenissen niet vooruit.

Op 15 September 1899 werden de dokken en een eerste vak van ongeveer 1800 m. zeevaart in aanbesteding gelegd, volgens een bepaald programma. Geen enkel ingezonden ontwerp verwierf de goedkeuring en een heraanbesteding volgde. De uitslag was het aannemen van een aanbod, bedragende 14.291.547 fr.

Op 22 Juli 1900, ditmaal zonder Landjuweel, maar toch te midden der algemeene vreugde, legde koning Leopold II den theoretischen ‘eersten steen’ en haalde een molen de eerste schuit aarde op. Sedertdien zijn elf jaren verloopen. De havenwerken zijn nagenoeg voltooid, alsmede het eerste vak en een tweede van ongeveer 12 kilom., aan de eerste onderneming toegevoegd.

Een derde vak van omtrent 10 1/2 kilom. is thans bijna geëindigd; een vierde en laatste is in uitvoering.

Laten wij nu een oogslag werpen op de onderdeden.

I. De Haven van Brussel.

De oude vaart van Willebroek lag in verbinding met de vaart van Charleroi, die levensader onzer rijke kolen- en nijverheidsstreek. De aansluiting was buitengewoon gebrekkig. Een der verbeteringen voor de scheepvaart was de rechtstreeksche verbinding die thans uitgevoerd is, mits tusschenvoeging eener *voorloopige* sluis in een overwelfde vaargeul van 12 meter breedte, onder 't Saincteletteplein.

Die sluis heet voorloopig, omdat ook voor de kolenvaart een ontwerp tot verbreeding en verdieping bestaat.

Door de overwelfde geul varen wij in 't eerste dok, *Verbindingsdok* geheeten. Hier begint de eigenlijke haven, welke verder nog begrijpt, in de richting van den Rupel, de *Westgeul*, leidende in 't *Vergotedok,* dat door de *Oostgeul* in verbinding staat met het *Schippersdok*. Uit het *Vergotedok* varen wij onder een eerste wipbrug aan de Koninginnelaan in 't *Tusschendok,* verder onder een tweede in de eigenlijke *Zeevaart*, waarover geslagen zijn een spoorbrug en een straatwegbrug, *Van Praetbrug* geheeten. Juist beneden deze laatste ligt de *Schuilhaven,* vroeger bestemd voor 's Konings jacht ‘Alberta’ en, lager nog, de *Voorhoven*. De lengte van de aldus aangeduide haveninrichtingen is ongeveer 4500 m. Het nieuw en belangrijk stapelhuis, dat meer dan 6 millioen fr. gekost heeft, laten wij buiten onze beschrijving, omdat deze te veel plaats zou eischen.

Het Verbindingsdok. - Het Verbindingsdok werd aangelegd voor de kleine scheepvaart. Het meet 745 m. lengte; bovenwaarts is de breedte 50 m., aan 't benedeneinde 30 m. Langs de beide kanten

liggen kaaien van 20 m. breedte en links een strook terrein, den handelaars voorbehouden, die er willen, mits een huurgeld, afdaken of magazijnen of kantoren bouwen. Naast die strook ligt de Havenlaan, met het aanzienlijke *Stapelhuis* en het kolossale spoorwegstation van Turn-en-Taxis.

Het watervlak voor de haven en de 14 eerste kilometers zeevaart ligt op peil (13.40) maximum en (13.30) minimum; de bodem van het Verbindingsdok werd gegraven op (9.80). De kaaimuren zijn berekend voor een belasting van 2000 kgr. per v.k.m. achter den deksteen, in de veronderstelling dat het gewicht van den grond aan de tanden loodrecht drukt en de wrijvingshoek nul is.

De muren steunen op drie palen, met 15/100 helling geheid: die palen meten 9 m. lengte en 0.22 tot 0.28 diameter: een steekpaal werd op 65/100 geslagen in tegenovergestelde schuinte. Van midden tot midden staan de palen, in lengteprofiel, op 1^m00, 1^m25 of 1^m50 afstand van elkander volgens de hoogte van den muur: in dwarsprofiel op 1^m50. Aan de voor- en achterzijde loopen damplanken, 0^m14 en 0^m08 dik, 5^m50 en 3^m lang, van peil (11.44) tot (12.50): rond en boven de koppen van 't paalwerk is er een laag gewapend beton; van (12.50) tot (13.00) een blok gemetselde klampsteenen en, daar bovenop, een getande, in gewone baksteenen opgetrokken muur met, aan de dagzijde, een wand in gestikte bloksteenen van 0^m35 gemiddelde dikte; eindelijk, tot bekroning, een arduinen dekstuk van $0^m90 \times 0^m30$.

Ongeveer alle 30 meter werden beeren van 5^m50 tot 6^m00 lengte en 0^m75 dikte opgemetseld. Voor metselwerk, beton als ander, werd alleen basterdmortel gebruikt.

Wat de havenuitrusting betreft, tellen wij hier zes electrische kranen van 1.500 kilogr., 1 van 2 ton en 1 van 20 ton. Een hulpstation tot wijziging van de spanning van den electrischen stroom is opgericht tusschen de linkerkaai en de Havenlaan.

De Westgeul. - Ze is dubbel en overspannen door twee liggende bruggen: een voor 't gewoon gerij en een voor het spoorwegvervoer. De eerste is in gewapend beton, met twee welfsels van 12^m80 en 8^m60 spanning en een asphalten bevloering. De spoorbrug heeft een metalen vastliggend dek.

Het Schippersdok. - Een eindje der oude vaart van 600 m.

lengte en 35 m. breedte werd behouden en met kaaimuren omgeven. De werken zijn nog niet voltooid, maar worden het eerlang.

Drie electrische kranen van 2000 kgr. zullen tot de beschikking van laders en lossers gesteld worden.

De Oostgeul. - Over deze ligt een vaste metalen brug die geen bijzondere melding verdient. De geul is 12 m. breed en mondt [ui]t in den zwaaihoek van

Het Vergotedok. - Hier staan wij voor een breed aangelegde watervlakte van boven de 12 hectaren, der groote scheepvaart voorbehouden. De lengte is 900 m., de breedte 120 m. en in den zwaaihoek 150 m. De kaaimuren meten ongeveer 2000 m. aanlandingslengte. Zij werden opgetrokken volgens het hierboven aangeduide stelsel, mits verzwaring in evenredigheid aan de grootere hoogte. Aldus zijn er 5 palen van 10 m. lengte en 0.23 tot 0.27 diameter in het dwarsprofiel, met 15 % helling geheid; de tegenstuitpaal heeft een lengte van 11 m. op 0^m28 tot 0^m32 diameter, met 65/100 helling; de damplanken $7^m50 \times 0^m15$ aan de voorzijde en $5^m00 \times 0^m08$ aan de achterzijde.

Bovenop de eerste laag gewapend beton, die tusschen (10.95) en (11.70) ligt, is er een tweede, tot (13.00), minder rijk aan cement. Van (13.00) tot kaaihoogte - (16.30) tot (20.50) - is de opgaande muur gemetseld met baksteenen der streek en, op de dagzijde, een wand in gestikte bloksteenen, zooals langs het Verbindingsdok; bovenop een arduinen dekstuk. Tegen den muur staan insgelijks beeren en door den muur loopt een rond gewelfde duiker van 1^m80 op 0^m90, waarin de drijf- en andere leidingen der havenoutillage geborgen liggen.

De vastheid van den kaaimuur is berekend voor 6000 kgr. overgewicht per m^2 achter den deksteen. Aldus heeft men op (11.70) een drukking van 1 kgr. per c^2, van 15200 kgr. op de 15/100 en 13.200 kgr. op de 65/100 hellende palen.

Ook langs dit dok liggen sporen en zijn de noodige hijschtoestellen aangebracht. Voor 't oogenblik zijn er 6 electrische kranen van 2 ton hefvermogen, 3 van 1 1/2 ton, 2 van 4 ton, bestemd voor 't kolenlossen en daartoe voorzien van een grijpbak van 2 ton, 2 soortgelijke van 2 ton, 1 van 10 ton voor 't lossen van arduinsteen en 2 stoomkranen van 2 ton.

Met zijn grijpbak kan de kraan van 4 ton een schip kolen van 400 ton op één dag lossen.

Hier, zooals langs de andere dokken, liggen spoorstaven, om de kranen volgens wensch te verplaatsen en zijn trappen, meerpalen, ankerringen, enz. aangebracht, tot gebruik door de schipperij.

II. Van de Haven naar de Voorhaven.

Het Tusschendok. - Die naam is te danken aan de ligging tusschen de twee wipbruggen der Koninginnelaan. Het 40 m. breede dok biedt geen bijzonder belang aan. De kaaimuren zijn aangelegd als langs het Vergotedok.

De bruggen verdienen meer onze aandacht, omdat zij eerste exemplaren waren in België van het gevolgde wipstelsel.

De eene, langs Brussel, ligt 2 m. lager dan de tweede; voor 't overige zijn 't tweelingzusters in bouw en uitrusting. De vaargeul meet 18 m., zooals over de gansche vaart tot aan den Rupel.

Het metalen dek bestaat uit twee vleugels, die in 't midden toegegrendeld worden. Als constructie bieden die dekken niets bijzonders aan: zij dragen planken vloeren in gecreosoteerd dennenhout voor de onderlaag en de verhoogde voetpaden, en abeel voor de bovenlaag.

Maar enkele regels over het op- en nêerhalen zijn misschien niet ongewenscht noch overbodig, zonder daarom in bijzonderheden te treden.

Twee brugwachters bedienen achtereenvolgens de beide bruggen. Nachtdienst wordt op dezelfde manier verzekerd.

In de kelders der landhoofden liggen de hydro-electrische toestellen. In 't bovenvak is een dubbele pomp, door een kleinen electromotor in beweging gebracht. Boven de pomp ligt de waterbak, waaruit zij 't water zuigt, dat zij verder onder den grooten zuiger van een accumulator stuwt. De aldus verwekte drukking door samenpersing onder de schijf van den zuiger, heft dezen in de hoogte. Nu is de accumulator geladen en beschikken de brugwachters over de vereischte drukking om de brug tweemaal op- en neêr te halen. Dit laden vergt een twaalftal minuten.

Vraagt nu een schipper de doorvaart, dan brengen de brugwachters de signalen in werking en sluiten zij over ieder landhoofd

den draaiboom om allen doorgang te beletten. Automatisch ontgrendelen de draaiboomen de twee halve-brugdekken. In 't wachthuisje, op de twee oevers, wordt alsdan een hefboom overgetrokken: een gedeelte van 't samengeperste water vloeit uit den accumulator, die stilletjes aan 't zakken gaat, en loopt door een verdeelingstoestel naar twee liggende cylinders; de daarin over- en weerschurende zuigers zijn verbonden met stangen die de balansas van het te wippen half dek doen draaien en den vleugel aldus ophalen. Een paar minuten heeft het manoeuvre geduurd. Zoohaast het zeeschip of de trein samenvarende schepen uit de geul zijn, herhalen de brugwachters hun werk in tegenovergestelden zin.

Mocht het gebeuren dat een ongeval de hydro-electrische toestellen buiten dienst stelde, dan kan het wippen geschieden met de hand. 's Winters wordt het water met glycerine vermengd, om het bevriezen te vermijden. Eerstdaags nochtans worden verwarmingstoestellen in de kelders geplaatst.

De electrische stroom voor de electromotoren en de verlichting door gloeilampen wordt verstrekt door de hulp-centrale van de Staatsspoorwegen, in 't station van Schaarbeek opgericht.

Boven en beneden de bruggen liggen, onder de vaart, de groote metalen leidingskokers van de water-, gas- en electriciteitsdiensten voor de westwijken van Laken, alsmede de afvoerbuizen van 't rioolwater dat naar de Senne geleid wordt.

Links en rechts heeft men hier, vooral 's avonds wanneer alles verlicht is, een indrukwekkend vergezicht: de klimmende Koninginnelaan, het lichtweerkaatsende watervlak, de in schijn duizenden electrische lichten van het Turn-en-Taxisstation en, in de verte, de groote stad, die het uitspansel in hellen gloed zet. Keert men zich om, dan ontwaart men de sombere, rustige en statige koninklijke warande van Laken, volgt men de snelverdwijnende lichtjes van de treinen die met een donderend geluid over de naaste spoorbrug voorbijschuiven en onderscheidt men de torenhooge schoorsteenen en gebouwen van de reusachtige nijverheidsgestichten, die zich langs den rechteroever steeds verder en verder uitstrekken. Dáár immers heerscht dag en nacht, langs de eigenlijke *Zeevaart,* de rustelooze bedrijvigheid der groot-industrie, op een afstand van een tiental kilometer, tot beneden **Vilvoorden**.

En een treffende tegenstelling voor die noeste vlijt is het tafereel van rustig genot langs de overzijde, waar het vorstelijk domein van Laken opgevolgd wordt door schilderachtig heuvelende dorpjes en rijke lusthoven en waranden.

Ook op 't water heerscht die tegenstelling: links, aanlegplaatsen voor roei-, zeil- en motorjachtsport: rechts, de logge binnenschepen, die de nijverheidsgestichten komen spijzigen; op den dijk, de voorbijrollende locomotieven en goederenwagens, die de producten langs 't station van Schaarbeek de wereld in brengen.

Tweehonderd meter beneden de wipbruggen stooten wij op de spoorwegbrug der lijn Brussel-Gent-Oostende en, nog elfhonderd meter verder, op de Van Praetbrug, waarover de breede Buiten Singellaan van Grooter Brussel loopt. 't Zijn ietwat zware gevaarten bij 't eerste zicht. Eén man nochtans zet haar in beweging, zonder de minste inspanning. Een korte zwenk aan een handvatsel, voorzichtig weggeborgen in een kist tusschen het hoogopstaande ijzeren gebeente van de brug, en het logge metalen netwerk gaat lichtjes in de hoogte en draait majestatisch op zijn spil, als was het een reuzendop. 't Duurt hoogstens een vijftal minuten om de geul vaarvrij te maken. Het heele metalen bouwwerk is door middel van een kap verbonden met een grooten gegoten zuiger, op dezelfde manier omhoog gestuwd als in de wipbruggen-installatie, doch hier gaat het gansche dek met den zuiger in de hoogte. Met het bovengedeelte van dezen laatste zijn, door middel van een Gallketting, verbonden de zuigers van twee liggende cylinders, in de machienkamer opgesteld: aldus draait de groote zuiger als een spil en sleept het dek mede. De brug regelt al de bewegingen zoohaast zij in gang is; alles geschiedt automatisch.

De toestellen voor de waterpersing zijn dezelfde als voor de wipbruggen. In geval van nood kan de brugwachter zijn toevlucht nemen tot handenmanoeuvre.

De kaaimuren zijn op paalwerk gegrondvest en ongeveer volgens 't zelfde stelsel als langs 't Verbindingsdok, uitgenomen vóór 't Gasgesticht der stad Brussel, waar zij bestand zijn tegen een overgewicht van 6000 kgr. per m^2, evenals langs het Vergotedok.

Echter, daar hier slechts een paar lagen gestikte bloksteenen op waterlijnhoogte ingemetseld werden, is de muur in klampsteen opgetrokken.

De hijschtoestellen langs de rechter kaai behooren toe aan de stad Brussel, ten behoeve van haar gasgesticht.

Onmiddellijk beneden de Van Praetbrug vinden wij

De Schuilhaven. - De kaaimuur is hier ietwat verzwaard geworden en aan de dagzijde op zijn geheele hoogte met gestikte bloksteenen bekleed.

Een omheining in dukdalven sluit de haven af van de eigenlijke vaart. Binnen is er een vrije lengte van 120 m. en een breedte van 43 m. De Yacht-Club van Brussel beschikt thans over de schuilhaven. Op het uiteinde dezer laatste bereikt de vaart een breedte van 83 m., die een honderdvijftigtal meter verder tot 110 m. overslaat. Hier eindigen de kaaimuren en begint

De Voorhaven, die ongeveer 2 kilometer lang is. Eerst wanneer de aansluiting met den Rupel een voltrokken feit zal wezen, kan de uitbating hier beginnen. In afwachting zullen er kaaimuren gebouwd worden, verbindingen aangelegd met het dichtbij gelegen spoorwegstation van Schaarbeek, alle verdere benoodigheden voor 't laden en lossen der verwachte zeeschepen van 6 m. diepgang en het bergen der koopwaren, een droog dok van 110 m. lengte, kortom alles wat een volledige haven vereischt.

Later doet zich misschien de gelegenheid voor hierop terug te keeren. Dat die voorhaven wellicht het belangrijkste gedeelte der zeevaartinrichtingen van Brussel worden zal staat vast. Immers voor de schepen met groote tonmaat, die een aanzienlijk kapitaal vertegenwoordigen, is de spoorwegbrug van Laken een bijzonder onaangename en kostelijke hinderpaal. Het drukke treinverkeer laat niet toe de brug open te stellen zoo dikwijls als het voor de scheepvaart zou behooren.

Op een dag van 24 uren mag slechts doorvaart verleend worden op de volgende oogenblikken:

o^{u}.5′ - o^{u}.30′	11^{u}.3′ - 11^{u}.58×	×20^{u}.10′ - 11^{u}.58×
1^{u}.5′ - 1^{u}.45′	12^{u}.45′ 11^{u}.58×	21^{u}. 15′ - 21^{u}52′
×3^{u}.5′ - 1^{u}.45′	13^{u}.35′ - 11^{u}.58×	23^{u}.10 - 23^{u}40′
4^{u}.5′ - 4^{u}.48	14^{u}.50′ - 11^{u}.58×	
× 6^{u}.50′ - 4^{u}.48	15^{u}.40, - 11^{u}.58×	
9^{u}-40′ - 4^{u}.48	16^{u}.20′ - 11^{u}.58×	
× 10^{u}.27′ - 4^{u}.48	× 17^{u}.22′ - 11^{u}.58×*	

* Op de met een kruisje aangeduide uren is de doorvaart niet verzekerd.

Die gebrekkige toestand zal natuurlijk niet verbeteren: het verkeer op den spoorweg kan slechts drukker worden en eens de aansluiting van de vaart met den Rupel verwezenlijkt, dan wordt 't getal zeeschepen ook talrijker, terwijl zij zich nu bepalen bij enkele met kleine tonmaat en diepgang. Het is niet aanneembaar uren vóór een gesloten brug te blijven liggen. Van een anderen kant moet de huidige haven den weêrbots voelen en kan ze niet beantwoorden aan de gekoesterde verwachtingen.

De vraag is nu gesteld of bij 't grondgebied der hoofdstad niet dient gevoegd te worden een strook grond langs de beide oevers der vaart tot beneden de voorhaven. Al gaat de zaak niet van een leien dakje, er aan ontkomen, niettegenstaande allen mogelijken tegenstand, schijnt niet te voorzien.

In afwachting zouden wij kunnen hiermede besluiten, met het oog op den titel van dit opstel. Toch schijnt het ons wenschelijk een kort overzicht te geven van wat er beneden de voorhaven reeds tot stand gebracht werd en wat er nog te verwezenlijken blijft tot aan den Rupel.

De lezer zal ons dus wel nog een weinig aandacht willen gunnen en onze ietwat droge beschrijving blijven volgen, zooveel te droger bij volslagen gebrek en mogelijkheid aan toelichtende en verpoozende teekeningen.

III. Van de Voorhaven tot den Rupel.

Varen wij dus een eindje verder boven de groote metalen afvoerbuizen van Marly die het rioolwater van Laken onder de vaart naar de Senne brengen en voorbij het lustige Marly, toevluchtsoord der jolige roeiers. De kleine stoomboot, die er de hongerige Brusselaars, in 't schoone jaargetijde, regelmatig op zon- en werkdagen en dan naar 't verder gelegen gastvrije gehucht Drie Fonteinen brengt, ligt gemeerd voor de oude sluis, die geduldig op opruiming wacht en het aanleggen van den ontworpen kaaimuur onvrijwillig tegenhoudt. Wij bevinden ons op 't grondgebied van Vilvoorden: een private vennootschap heeft zich gehaast er een kleine haven aan te leggen; de daar heerschende bedrijvigheid schijnt deze bescheiden, doch practische pogingen te rechtvaardigen.

Nu varen wij onder een metalen wipbrug die geen bijzonder belang aanbiedt en zeer eenvoudig met de hand, en de medehulp van louter mechanische toestellen, op- en neêrgehaald wordt. Langs de beide oevers staan hooge kaaimuren en een weinig lager, rechts, ligt het groote verlaat, dat het overtollige water naar de Senne voert.

Algauw laten wij de laatste groote nijverheidsgestichten achter ons en komen in de landbouwstreek, die zich uitstrekt tot Willebroek, 14 kilom. verder. Hier zijn wij op een tiental kilom. van de Koninginnelaan te Laken en varen onder de brug van Grimbergen, de tweelingzuster der vorige, en voorbij de destijds gevreesde Hoogelanden. Een afzonderlijke proefneming werd daar genomen vooraleer met zekerheid de verbreeding met uitbaggering der vaart op groote diepte aan te pakken. De grondverschuiving werd zonder al te groote moeite tegengehouden door een gewone oeverdediging en rijspakwerk.

Vier kilom. verder vinden wij de oude brug en schutsluis van 't miezerige Humbeek. De kaaimuren zijn nagenoeg voltooid, behoudens hunne aansluiting met de landhoofden der nog te bouwen nieuwe draaibrug.

Thans zijn wij in 't derde vaartvak, waar de werken in Maart 1906 begonnen werden. Aan kilom. 18 ontmoeten wij een dubbele schutsluis: een voor de groote scheepvaart bestemd, met $114^{m}10$ lengte en 16 m. breedte en een tweede van 67 m. op $8^{m}60$, toegevoegd om overtollige waterspilling te vermijden en de doorvaart der kleine vaartuigen tot en met 40 m. lengte te bespoedigen en te vergemakkelijken. Deze sluizen sluiten het bovenpand der vaart af. Zooals wij vroeger reeds beschreven, is het waterpeil dáár (13.30) minimum; beneden de sluizen zakt het op (8.85). Sedert enkele dagen zijn de sluizen in dienst gesteld, voorloopig met open deuren.

Een weinig lager ligt de spoorwegbrug, die nog slechts wacht op hare mechanische toerusting, en is men aan 't verlagen van het metalen dek der nieuwe wipbrug. De Cappellensche ‘plattelanders’ voelen niets voor alpinisme, noch hun paarden voor de genoegens van het geheuvelde Brussel: aan opritten van 4,9 % kregen zij illico een hekel en hadden geen rust tot zij een vermindering op 2,5 % verkregen hadden. Vox populi, vox Dei is in België een vierdubbele waarheid met het meervoudig kiesstelsel. Al klonk zij nog onredelijker dan in dit geval, toch wordt zij gehoord en opent zelfs openbare beurzen.

Beschouwingen van dien aard mogen ons niet beletten een oogslag te werpen op de oeververdediging, langs dit vaartvak uitgevoerd. Evenwijdig aan de kanaalas, op onderlinge afstanden van 2^{m}50 midden op midden, worden palen van 7 m. lengte en 0.18/0.22 diam. ingeheid met een helling van 1/2. Van boven worden zij loodrecht op de lengteas afgezaagd en langs vóór afgerond; aan de achterzijde, ook aan 't boveneinde, worden zij uitgekeept tot het aanbrengen van gordingen van 0,14 × 0,28 m. Tegen deze gordingen slaagt men schermplanken in van 5 m. lengte op 0^{m}08 dikte, waartegen een tweede gording aangebracht wordt. De palen, schermplanken en gordingen worden aan elkander bevestigd met een schroefbout van 25 $^{m}/^{m}$ met rooskop. De gordingen worden van boven schuins afgezaagd, zoodat de schermplank er 0.03 boven uitsteekt; aldus gespoord dienen zij tot steunvlak, op peil (13.00) tot (13.10), aan een parabolisch geprofileerden wand in beton van 1.60 hoogte en 0.12 dikte in 't midden, gewapend met metaalgaas (métal déployé) wegende 2 kgr. per m^{2}. Het boveneinde vormt een kraag aan de dagzijde en op het bovenvlak worden blokzoden gestapeld. Alle 50 meter is een uitzettingsvoeg aangebracht, bedekt langs achter met een blad geasphalteerd vilt en een schijf in gewapend beton.

Als uitvoering en practische doelmatigheid heeft het stelsel, dat ook op eenvoudigheid en geringen kost (78,78 fr. per loopenden meter) mag aanspraak maken, tot hiertoe zeer voldoende uitslagen opgeleverd. Ook wordt het later op de overige vakken toegepast.

En nu, over 't landelijke dorpje Thisselt (21 kilom.), waar de oude sluis en brug hare laatste maanden beleven en de inwoners met Vlaamsch geduld op een nieuwe wipbrug wachten, komen wij aan de nieuwe schutsluizen van Willebroek (23 kilom.), waar het tweede pand eindigt en 't derde begint op peil (4.40).

Geen uitwendig verschil tusschen die sluizen met deze van Cappellen-op-den-Bosch. Ook blijven wij hier niet lang stil en zakken af naar de nijverige en belangrijke gemeente Willebroek, met hare wereldbekende papier-, stoomketels- en machienenfabrieken.

De sluis en de verwezen brug liggen er nog, maar de kaaimuren zijn omtrent voltooid; jammer genoeg voor de ‘modern style’ gezinde Willebroekenaars kan de nieuwe wipbrug niet over de verbreede vaart geslagen worden vooraleer de sluis verdwenen zij.

Een halve mijl lager wacht de nieuwe spoorwegbrug der lijn Mechelen-Terneuzen op haar metalen dek, waarna de oude zal opgeruimd worden. En een honderdtal meter verder eindigt het derde vaartvak. Weldra veranderen wij van richting en laten rechts de oude vaart liggen om met een bocht van 1500 m. straal Noord-Westwaarts te sturen en aan kilom. 30, nabij 't dorpje Wintham, den Rupel te bereiken.

Hier is het minimum-dwarsprofiel verbreed geworden. Van af de Voorhaven bij Brussel was de bodembreedte, buiten de bouwtroepen, 25 m. en de totale breedte 60 m. aan de waterlijn; hier meten het bodemvlak $48^{m}50$ doorsnede en 't watervlak 80 m. op peil (4.40), met $6^{m}50$ diepgang zooals bovenwaarts.

Voor dit vierde en laatste vak gebeurde de toewijzing der werken in Juni 1909. Allerlei moeilijkheden vertraagden hier ook de uitvoering; gedurende acht lange maanden lagen de werken stil. Wat zich tot dan toe in geringe mate voorgedaan had, eischte thans overgroote inspanning: de grond is over 't algemeen door en door slecht. Het eerste ontwerp moest dan ook ernstige veranderingen ondergaan. Zoo bijv. in stede van de dijken te kunnen opzetten door het Hellegat, zag men zich verplicht de oevers te volgen van dien vijver. Het verleggen der polderwateren werd insgelijks gewijzigd en, op aandringen van de schipperij, de monding in den Rupel heelemaal omgewerkt.

De sluis van Wintham wordt 100 m. hooger gelegd om de geul met zooveel te verlengen en de Vliet - een niet onaanzienlijk bijriviertje - komt niet meer uit in die geul om tot schuring dezer te dienen, maar wordt rechtstreeks in den Rupel geleid.

Te Ruisbroek eischt de bestaande spoorlijn het bouwen eener groote draaibrug, waarvoor de metalen caissons gereed liggen en een brug voor de ontworpen nieuwe Rijksbaan Antwerpen-Brussel over Meysse.

Een onmogelijkheid is 't evenwel niet, voor zooveel er geen onvoorziene of buitengewone hinderpalen oprijzen, de nog overblijvende werken in 1913 of 1914 op te leveren.

* * *

En hier zullen wij, voor 't oogenblik, bij blijven. Misschien hebben wij later nog wel eens gelegenheid, na uitvoering, daarover enkele technische inlichtingen te bezorgen aan de lezers van den *Vlaamschen Gids*.

Maar misschien zullen dezen thans ook de reeds dikwijls geopperde vraag stellen of Brussel-Zeehaven, na volledige verwezenlijking, beantwoorden zal aan de verwachtingen der ontwerpers. Hier, zooals overal, mag overdreven en vaak weinig beredeneerd optimisme of pessimisme, als voorbarig, niet in aanmerking komen.

De tot nu toe gedane opofferingen, deze die voorzien of nog bij te voegen zijn, bereiken een cijfer dat de eerste geestdriftigen, zoomin als de afbrekers, zich nooit in hunne stoutste droomen voorgesteld hebben.

Van 33.580.000 fr. is het maatschappelijk kapitaal gestegen tot 50.580.000 fr.; uit reden der verlaging van 't waterpeil nam de Staat daarenboven nog een twaalftal miljoenen voor eigen rekening, wegens werken aan de haven en de twee eerste vaartvakken uitgevoerd.

Daarentegen bedroegen de ontvangsten in 1910, 1.515,304 fr.87 tegen 471,213 fr. 21 in 1893. Het verkeer steeg voor 't zelfde tijdvak van 1.332.845 tot 2.529.799 ton geladen vaartuigen, met 2.144.573 ton koopwaar.

Die cijfers zijn bevredigend in den huidigen toestand. Wie kan voorzien in welke mate zij zullen gewijzigd worden wanneer de aansluiting met den Rupel de normale uitbating zal mogelijk maken?

Brussel met zijne voorgeborchten breidt zich meer en meer uit. Op 31 December 1909 telden zij samen 649.846 inwoners. De nijverheidsgestichten vermenigvuldigen zich steeds aan den vaartkant over kilometers. Niet alleen voor Brussel en de gemeenten langs den nieuwen zeeweg, maar voor Brabant en de aangrenzende industriëele provincies is de nieuwe levensader van overwegend belang. Ook dient thans gezorgd voor aansluiting met bestaande aanvoerwateren en schepping van nieuwe, volgens een breed opgevat en ernstig bestudeerd programma, buiten en boven - dit vooral - alle politieke bekommeringen, die hier maar al te dikwijls de heerlijkste pogingen verlammen en verijdelen.

* * *

De weg onzer toekomst - ook voor Brussel-Zeehaven - loopt naar den Oceaan. De Vlamingen in 't bijzonder kennen hem van ouds; om hem te volgen zal het hun noch onze Waalsche broeders ontbreken aan vruchtbaren ondernemings - en opofferingsgeest, aan verlicht zelfvertrouwen en doordrijvende wilskracht, nu Grooter België over den evenaar aan 't worden is.

Brussel, Mei 1911

ADR. MATTON.

Duitse Letteren.

Na bijna twintig jaar lang een der beste toneelschrijvers van Duitsland te zijn geweest, - men denke slechts aan het succes van de hier ook te lande wel bekende stukken *Jagend* en *Der Strom* -, keerde Max Halbe zich in de laatste tijd van het drama af en beproefde zijn krachten op epies gebied. De mooie novellenbundel *Der Ring des Lebens*, die hier vorig jaar werd besproken, was een eerste vrucht van deze poging. En tans verscheen van deze talentvolle schrijver de eerste, met veel nieuwsgierigheid verwachte roman *Die Tat des Dietrick Stobäus* (Langen, München; ing. 6 M., geb. 7.50 M.), een in alle opzichten merkwaardig boek.

De geschiedenis speelt in de geboortestreek van de schrijver, Noord-Duitsland, in en rond een stad, die wel Dantzig zijn zal, en de bladzijden waarin die omgeving geschilderd wordt, behoren tot de beste van het mooie boek. Een biezonder diepe indruk heb ik ontvangen van de zeebeschrijvingen, die er een paar maal in voorkomen. Ook de personen zijn van een bewonderenswaardige plasticiteit en hun karakters getekend met onovertrefbare psychologiese juistheid.

De held van de roman, Dietrich Stobäus, verhaalt zelf zijn geschiedenis, of liever de geschiedenis van zijn liefde voor de schone Karola. Deze twee gestalten zijn meesterlik: Stobäus, laatste telg van een oud patricieërgeslacht, een dromer en dichter en tot geen enkele daad bekwaam, en Karola, een jonge, levenslustige toneelspeelster, met warm, onrustig bloed, die niet geschapen dacht te zijn voor het geluk van een enkel, maar meende het geluk van velen te kunnen maken. Hun liefdegeschiedenis moest dus ook zijn wat ze inderdaad werd: een eindeloze afwisseling van lijden en genieten, een komen tot elkaar om dan weer elkaar te verlaten, tot ze onvermijdelik eindigde met wat Stobäus noemde zijn ‘daad’, namelik een moord.

Naast deze twee hoofdpersonen staan een aantal bijfieguren, die, evenals hun omgeving, met even fijne kunst worden getekend. Biezonder het theaterleven, en dat zal niemand van Max Halbe ver-

wonderen, wordt hier beschreven met meesterschap. Zeer aantrekkelik is ook de manier, waarop de schrijver bovennatuurlike invloeden in de handeling weeft en aldus vreemde, angstwekkende tonelen bekomt, zoals de verschijning van een voorvader van Stobaus, die aandoet als verbluffende werkelikheid. Waarlik, deze bladzijden moeten niet onderdoen voor de eigenaardige kunst van E.T.A. Hoffmann en Edgar Poe.

Maar de mooiste brokken zijn zekerlik de liefdescenen en bovenal die prachtige, eerste avond, die Stobäus met Karola op zijn landhuis doorbrengt. Zelden las ik een werk met evenveel innigheid en hartstochtelikheid, met dezelfde schone zinnelikheid en met evenveel lyriese kracht.

Een ander boek, dat opgang maakte, is de roman *Isebies* van Helene Böhlau (Langen, München; ing. 5,50 M., geb. 7 M.), waarvoor deze schrijfster haar veelbewogen leven tot stof heeft gekozen. Het zal volstaan hier in enkele woorden dit leven samen te vatten. Als dochter van een gekend uitgever te Weimar opgevoed, huwde zij een Duits-Russies geleerde, die, om van zijn eerste vrouw te kunnen scheiden, tot den Islam overging, Turks onderdaan werd en zich ie Konstantinopel vestigde, waar ook zijn huwelik met Helene Böhlau werd gesloten. Nu stelt zich de vraag of de schrijfster deze geschiedenis tot een volkomen kunstwerk heeft kunnen herscheppen. En op die vraag moet, meen ik, ontkennend geantwoord worden. Dikwels inderdaad is de handeling niet genoeg gemotiveerd en vele punten worden de lezer niet duidelik. Aldus is de hoofdpersoon, haar man, uiterst vaag; hetzelfde moet gezegd worden van de gehele voorgeschiedenis van haar huwelik, dat toch de knoop van de roman is, en dat daarbij psychologies onverklaarbaar blijft. Toch is *Isebies* een merkwaardig boek, voornamelik door zijn autobiografies karakter. De hoogste lof verdient ook de eerste helft van de roman, waarin Helene Böhlau haar kindsheid beschrijft. Haar ouderlik huis, de prachtige fieguur van haar grootmoeder en haar speelmaatjes worden hier met uiterst fijne kunst geschilderd. Deze bladzijden zijn het talent van de gekende schrijfster volkomen waardig.

Meer afgerond en beter samengesteld is *Theresle*, de nieuwe roman van Hermann Stegemann (Fleischel, Berlijn; ing. 4 M., geb. 5,50 M.). Het geeft de geschiedenis van een eenvoudig boerekind uit Zwaben, dat in de stad in dienst treedt en zich opwerkt tot eigenares van het ‘Hotel Krantz’ in de badstad Heiligenbronn. Maar al gaat het haar materieel ook mee, gelukkig is ze niet; zij kent alleen haar arbeid en haar plicht, en haar liefde voor de haren, en schijnt beroepen om het leven van anderen gelukkig te maken. Doch als het ogen-

blik daar is, dat ook zij het geluk heeft gevonden, dan komt de dood. Het is werkelik een prachtige gestalte, dit Theresle; men voelt de grote liefde, waarmee de schrijver haar uitgebeeld heeft; en niet haar alleen, ook de bijfieguren, en bovenal haar vader, de harde, vierkantige boer, die koud blijft in alle leed en in alle vreugde en die zoveel van zijn Theresle hield. Ook de natuurschilderingen zijn vol van de frisheid en de waarheid, die in de vroegere werken van Stegemann zozeer werden bewonderd. Men moet de schrijver zeer dankbaar zijn voor het genot, dat door dit mooie boek wordt geschonken.

Ook de nieuwe roman van de uiterst vruchtbare Georg von Ompteda: *Prinzess Sabine* (Fleischel, Berlijn, ing. 3,50 M., geb. 5 M.) verhaalt van het leven eener vrouw, doch uit een andere stand. Weer brengt Ompteda ons in de hoogste kringen, waarin hij zo goed thuis is. Deze roman staat niet hoger als zijn vorige werken, doch ook niet lager, en dat zegt veel. Al zijn hoedanigheden vinden we hier weer. Zijn forse, onderhoudende verhaaltrant, zijn fijne mensenkennis, zijn plastiese personenuitbeelding, zijn buitengewone techniek en niet het minst zijn humor, zijn hier in hoge mate aanwezig.

Prinzess Sabine heeft na een ongelukkig huwelik en jarenlange weduwschap, de kennis gemaakt van een jong dieplomaat en heeft hem lief gekregen, met al de hartstocht van haar rijpe jaren. Maar het ouderdomsverschil ts te groot; zij moet afstand doen van het gedroomde geluk en berusten in zijn huwelik met een andere vrouw. Een paar jaren later, na de vroege dood van beide echtelingen, neemt zij hun kind tot zich, aan wie zij voortaan al haar ongebruikte liefde zal kunnen wijden.

De fieguur van Prinzess Sabine voegt zich waardig bij de reeks prachtige vrouwengestalten, die Ompteda in zijn werken reeds heeft geschapen; ook de andere personen, en voornamelik haar broer, de rondborstige majoor, en de oude, originele Bauberger zijn vol pakkende levensechtheid.

Vager zijn de gestalten in *Verfalltag* van Gerhard Ouckama Knoop (Fleischel, Berlijn; ing. 3,50 M., geb. 5 M.). Deze roman speelt in het tijdperk, dat zich uitstrekt van 1848 tot 1870 en dat terecht een overgangstijdperk mag genoemd worden. Hij vertelt ons de geschiedenis van de mooie Ethel en haar moeder. Deze stamt uit een voorname famielie, doch heeft door de woelige gebeurtenissen haar man en haar fortuin verloren. Wij volgen beide vrouwen in hun doelloze tochten door Engeland, Frankrijk en Duitsland, zien hoe het geluk en de welstand zich een paar malen aanbieden, hoe de kracht hen dan ontbreekt om ze te vatten en hoe ze verder dwalen, tot aan het einde: de dood.

Deze roman bezit onmiskenbare verdiensten; de gebeurtenissen worden levendig verteld en op menige plaats geeft de schrijver blijken van fijne opmerkingsgave en psychologiese kennis. Interessant is ook de wijze waarop hij verschillende wereldsteden: Londen, Parijs, München en Wenen beschrijft en een duidelik beeld weet te geven van de fel bewogen tijd, waarin zijn verhaal plaats grijpt.

Een beeld van het moderne Berlijn geeft Rudolf Presber in zijn humoristiese roman *Die bunte Kuh* (Concordia, Deutsche Verlagsanstalt, Berlijn; ing. 5 M., geb. 6 M.). De ‘bonte Koe’ is Berlijn, ‘een koe, die iedereen zou willen melken, elk op zijn manier, - de ene heel openlik met plompe, begerige vingers, de andere heimelik in een zilveren emmer.’ En het gehele boek is een heftige satiere op de grootstad, met al haar oppervlakkige glans, haar onnatuurlikheid, haar snobs in de literatuur en de kunst en de hebzucht van haar inwoners.

Twee goedhartige provincialen, de rentenier Kasimir Rübsam en de ‘privaat-geleerde’ Ignaz Spüry, de prachtigste fieguren van dit opwekkende boek, hebben zich in een ongelukkig ogenblik in Berlijn gevestigd. Deze naïeve, eerlike kerels moeten natuurlik op alle manieren bedrogen en bestolen worden, en hun avonturen worden ons op meesterlike wijze verteld. Rübsams neef, een jonge pastoorszoon, die te Berlijn komt studeren, weet zich daar als toneelschrijver omhoog te werken en dit in tegenstelling met een clubje ingebeelde artiesten, die veel theoretiseren en veel afbreken, doch niets weten voort te brengen. Ook een viertal prachtige vrouwenfieguren mogen niet vergeten worden.

Die bunte Kuh is een zeer mooi werk, vol verfrissende humor. Het is een werkelike ontspanning dit zeer lijvige boek te lezen, na al de zware, gewichtige kost, die de moderne literatuur ons levert.

Als de neef, Wolfgang Schlüter, naar Berlijn komt, schrijft zijne moeder een brief aan Rübsam, waarin hare liefde heel mooie, roerende dingen weet te plaatsen naast kleine, huismoederlike raadgevingen over de klederen en het voedsel van haar jongen. Sprekende over die brief zegt Spüry, dat hij ‘'s levens diepe poëzie en 's levens oppervlakkige nuchterheid zo wonderlik versmelt.’ Dit mag ook gezegd worden van de gehele roman.

Zeker is hij niet vrij van sommige langdradigheden, bijvoorbeeld in de schildering van de in het koffiehuis-zittende snobs en alles is ook niet nieuw, zoals het motief van de jonge, zich baanbrekende kunstenaar. Doch wat zijn deze kleine gebreken in vergelijking met zijn grote hoedanigheden! Een van de bundels van deze schrijver, - degene die hem het meeste succes heeft bezorgd -, draagt als tietel

Von Leutchen, die ich lieb gewann. Ook de luidjes van dit werk hebben wij lief gekregen na de lezing en ook de schrijver, die ons dit zeldzaam genot heeft verschaft.

De humor is insgelijks de grootste aantrekkelikheid van de roman in dagboekvorm *Das Heidejahr. Tagebuch des Einsiedlers* van Max Geissler (Staackmann, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.). Toch is hij hier minder natuurlik en ook in elk ander opzicht staat dit boek niet zo hoog als het voorgaande.

Evenals in de roman *Das Moordorf*, die deze schrijver een zekere bekendheid heeft doen verwerven, brengt ons het verhaal in de Noordduitse heide. Met frisse eenvoudigheid worden de gebeurtenissen verteld en de personen beschreven. Doch deze blijven een beetje ‘schablone-achtig’ en ook in zijn geheel laat de roman geen diepe indruk na.

Een grotere tegenstelling is wel niet denkbaar, als tussen dit boek en *Der Kaiser* van Max Ludwig (Langen, München; ing. 6 M., geb. 7.50 M.). Leek in het eerste werk de eenvoudigheid op armoede, hier hebben wij een schrijver, die zo breed en zo uitbundig werkt, dat men hem wel een beetje beperking zou toewensen.

Het boek is groot van opzet. De keizer is Napoleon Bonaparte en de roman de geschiedenis van zijn opkomst en ondergang. Doch het talent van deze nog jonge schrijver was tegen die taak niet opgewassen en van daar een zekere langdradigheid in het verhaal en een zekere losheid in de samenstelling. Toch zijn sommige episoden zeer levendig beschreven en verdient de schrijver volle lof om zijn keurige stijl. Een auteur die zulk werk aandurft en er zulke kwaliteiten in weet te leggen, laat het beste van zich verhopen.

Mocht ik maar hetzelfde zeggen van Erich Scheurmann, van wie een lijvige roman bij Grote, te Berlijn, verschenen is onder de tietel *Ein Weg* (ing. 4 M., geb. 5 M.).

In dit boek wordt de ontwikkeling beschreven van een jonge schilder, die uit bescheiden famielie gesproten, zijn weg zoekt als mens en als kunstenaar. Hij heeft een harde strijd door te maken met zich zelf en met de wereld, vooraleer hij deze weg heeft gevonden. Dit alles nu wordt veel te langdradig beschreven en met eene niet geringe pretensie. Ook de karaktertekening is uiterst slap en werkelik onnozel is de manier waarop verteld wordt hoe de held eindelik de vrouw vindt, - een prinses! - die zijn wezen zal volledigen en hem zal helpen naar de hoogste toppunten in zijn kunst te streven.

De nieuwe novellenbundel van Hermann Sudermann *Die indische Lilie* (Cotta, Stuttgart; ing. 3 M., geb. 4 M.) werd over het algemeen niet gunstig beoordeeld. En dat is wel te begrijpen! Wat mocht,

na zijn talentvol optreden als roman - en toneelschrijver, van deze auteur niet worden verwacht! En toch is hij gekomen tot de kunst, die tans in dit boek wordt geboden. Zeer zeker blijven er niet geringe hoedanigheden in aanwezig. De behendigheid van de geschoolde novellist, de vloeiende verhaaltrant van zijn eerste werken, zijn nog te vinden in de beste novellen van deze bundel, als in ‘Die indische Lilie’ en in ‘Herbst’.

Van een geheel andere aard zijn de novellen die Franz Nabl onder de tietel *Narrentanz* verenigd heeft (Fleischel, Berlijn; ing. 3,50 M., geb. 5 M.). Reeds het eerste werk van deze schrijver, de roman *Hans Jäckels erstes Liebesjahr* had zijn naam zeer gunstig bekend gemaakt. Ook in deze bundel vinden wij het bewijs van een zeer eigenaardig, mannelik talent. Zijn forse taal, zijn fijn-psychologiese karaktertekening en zijn kunst van samenstelling stellen hem tussen de beste Oostenrijkse schrijvers. Biezonder hoog staat de eerste novelle ‘Komödie’, die een zeer gewaagd onderwerp op meesterlike manier uitwerkt. Een jong paar, dat elkaar sedert lang lief heeft, doch door zijn materiële toestand geen uitzicht heeft op een huweliK, heeft besloten gedurende een paar dagen samen het leven te genieten en zich dan te zelfmoorden. Na hun eerste en laatste hartstochtelike liefdenacht, als het ogenblik der vrijwillige dood gekomen is, zien beide elkaar met gans andere gevoelens aan en zij hebben de moed niet meer om uit het leven te scheiden.

Verwonderlik is de overeenkomst van deze novelle met degene, die onder de tietel ‘Pantomime’ vooraan staat in de bundel van Bruno Frank: *Flüchtlinge* (Langen, München; ing. 3 M., geb. 4 M.) en die in de grond geheel hetzelfde onderwerp behandelt. Deze schrijver is geen onbekende; een roman en een dichtbundel zijn van hem verschenen, hij werkt mede aan het gekende blad ‘Simplicissimus’ en de voornoemde novelle werd in de wedstrijd, door het nieuwe tijdschrift ‘Licht und Schatten’ uitgeschreven, met de eerste prijs bekroond. Alle novellen uit deze bundel verhalen van vluchtelingen uit het leven, van vluchtelingen aan wie de vlucht niet gelukt. Een lichte ironie ligt in deze verhalen; de verzorgde stijl en de eigenaardige voorstellingswijze tonen de toekomstige meester van het vak. Nevens ‘Pantomime’ is ‘Das Abenteuer in Venedig’ de mooiste novelle van de verzameling.

Ook de bundel *Tage des Teufels* van Georg von der Gabelentz (Staackmann, Leipzig; ing. 4 M., geb. 5 M.) geeft blijken van een echt, persoonlik talent. Het zijn novellen vol eigenaardige fantasie, die wel eens aan Hoffmann en Poe doen denken en die alle een zeer diepe indruk nalaten. Biezonder ‘Der gelbe Schädel’ en ‘Der Ring’ hebben me zeer bevallen.

Op het gebied der literatuurgeschiedenis zijn een paar interessante werken aan te tekenen en wel in de eerste plaats de verzameling opstellen, die de gekende hoogleraar Oskar Walzel, uit Dresden, onder de tietel *Vom Geistesleben des 18. und 19. Jahrhunderts* heeft uitgegeven (Insel-Verlag, Leipzig; ing. 10 M., geb. 12 M.). De lijvige bundel bevat 23 studies die, gedurende de laatste twintig jaar, van de schrijver in de biezonderste Duitse tijdschriften het licht zagen en die zich alle onderscheiden door dezelfde wetenschappelike ernst en dezelfde verrassende diepte en juistheid van oordeel. De plaatsruimte laat mij niet toe elke studie afzonderlik te bespreken. Ik moet mij dus bepalen met nadruk te wijzen op de, naar mijn oordeel, beste van hen.

Daar Walzel zich biezonder bekend heeft gemaakt door zijn studie der romantiek, is het niet te verwonderen, dat de opstellen die dit tijdperk der Duitse literatuur behandelen, tussen de beste van de bundel mogen gerekend worden. Ook de fijne studie over Nikolaus Lenau en die over Marie von Ebner-Eschenbach zouden niet gemakkelik worden overtroffen, terwijl het opstel ‘Ibsens Thesen’ een der belangrijkste is uit de gehele Ibsen-literatuur. De laatste studie ‘Bühnenfragen der Gegenwart’ geeft een helder overzicht van wat in de laatste jaren in Duitsland werd gedaan op het gebied der moderne regie.

In de serie ‘Probefahrten. Erstlingsarbeiten aus dem Deutschen Seminar in Leipzig’ (R. Voigtländer, Leipzig) verscheen, als zeventiende deel, een studie van Walther Hermann over *Theodor Storms Lyrik* (ing. 5,50 M.). Met fijne methode worden de verschillende tijdperken in Storms lyriek onderzocht en interessante biezonderheden meegedeeld over het ontstaan van verschillende gedichten. Het tweede gedeelte van het boek bestaat uit een zeer diepgaande studie over Storms opvatting der lyriek en de werkwijze van deze grote kunstenaar. Alle bewonderaars van Storm, en ik hoop dat deze talrijk mogen zijn, zullen dit boek met genoegen lezen.

Dit zal eveneens het geval zijn met de verzameling brieven van deze schrijver, die tans bij K. Curtius, te Berlijn, verschenen is: *Theodor Storms Briefe an Friedrich Eggers* (ing. 3 M., geb. 4.20 M.). Zij werden uitgegeven door H.W. Seidel, die tevens aan de bundel aantekeningen, een levensschets van F. Eggers en een bloemlezing uit zijn gedichten toevoegde. Storm had Eggers leren kennen in de letterkundige verenigingen ‘Der Tunnel über der Spree’ en ‘Rütli’, die velen bekend zijn door Theodor Fontane's boek *Von Zwanzig bis Dreissig*. Deze verzameling brieven ontlenen hun grootste waarde door het oordeel dat Storm erin uitspreekt over

verschillende letterkundige en esthetiese onderwerpen. Menige intieme biezonderheid werpt ook een helder licht over Storm als mens.

Zeer interessant zijn de *Erinnerungen aus meinem Leben* van Friedrich Spielhagen (Staackman, Leipzig; ing. 2,50 M., geb. 3,50 M.). Het is een verkorte herdruk van de uitvoerige autobiografie, die deze schrijver in 1890 onder de tietel *Finder und Erfinder* liet verschijnen. De diepe mensenkennis die Spielhagen in zijn talrijke romans heeft uitgespreid, heeft ook van deze herinneringen een zeer lezenswaardig boek gemaakt, dat een kultuur-historiese waarde bekomt door de interessante blikken die de schrijver laat werpen in de school, de universiteit, de kazerne en het gezelschapsleven van de vorige eeuw in Duitsland. Het boek is daarbij zeer goedkoop en van twee mooie portretten voorzien.

In de reeks '2-Mark-Bücher' waarmee de Insel-Verlag, te Leipzig, in de laatste tijd zulke grote bekendheid heeft verworven, verscheen nu ook een bloemlezing uit *Lessings Briefe*, voorzien van een inleiding en aantekeningen van Julius Petersen. De grote persoonlikheid van Lessing, die zulke verbazende invloed op de Duitse kultuur heeft uitgeoefend, komt hier klaar te voorschijn. Ook de mens treedt door zijn famielie- en liefdebrieven in volle licht.

Sedert een tiental jaren wordt in Duitsland veel werk gemaakt van het uitzicht der boeken; de moderne boekkunst heeft in dit land vooruitgang gemaakt als nergens anders, Engeland misschien uitgezonderd. De hierboven vermelde boeken van de uitgever Langen, te München, zijn typen van eenvoudige, smaakvolle uitgaven. Doch naar mijn oordeel, is het de Insel-Verlag, te Leipzig, die de eerste plaats bekleedt tussen de Duitse uitgevers, voor wat aangaat de uiterlike verzorging hunner uitgaven. Het werk van Walzel is het schoonste voorbeeld van moderne, smaakvolle typografie. Ook *Lessings Briefe*, dat stevig gebonden slechts 2 Mark kost (in leder 4 Mark), is een boek dat elke liefhebber van mooie uitgaven graag zal bezitten.

Deze firma is nu ook aan een nieuwe *Bibliothek der Romane* begonnen, waarin zij zich voorstelt de beste romans aller landen uit te geven en waarvan jaarliks 10 delen zullen verschijnen. De eerste reeks werd geopend met de bekende roman van Luise von François: *Die letzte Reckenburgerin*, een klassiek werk in de Duitse romanliteratuur. Er volgden werken van Willibald Alexis, J. Gotthelf, benevens vertalingen van J.P. Jacobsen, Tolstoï, e.a. Ik ken geen andere uitgave, waaraan zoveel zorg werd besteed. De lijvige delen zijn gedrukt op sneeuwwit papier, met mooie, duidelike letter en kosten gebonden in prachtige linnenband 3, in leder 5 Mark. Voor wat hier geboden wordt, zijn die prijzen spotgoedkoop.

Een uitgever die dezelfde wegen gaat, al is het op mindere schaal, is Julius Zeitler te Leipzig. Een bloemlezing uit Heine, onder de tietel *Aussprüche und Verse* bij hem verschenen, is een waar juweeltje. Het bevat de mooiste gedichten van Heine en interessante uittreksels uit zijn proza en dient beschouwd te worden als een soort ‘Heine-brevier’. Het boek is voorzien van een mooi portret, werd uitgegeven in gemakkelik zakformaat en kost in groene, door W. Tiemann versierde lederband, 5 Mark.

FRANS DELVAEN.

Fransche Letteren.

Men zal mij, hoop ik, niet van chauvinism beschuldigen, als ik beweer, dat de drie mooiste Fransche boeken, die in de laatste maanden verschenen, van drie Belgen, waaronder twee Vlamingen, zijn: Maurice Maeterlinck gaf ons zijn allerschoonste boek *L'Oiseau Bleu,* Emile Verhaeren zong ons den laatsten zang van zijn geniaal poëma *Toute la Flandre*, nl. *Les Plaines* en nu onlangs kregen wij van Iwan Gilkin *La Nuit*.

Ik heb dit werk met klimmende bewondering en innige aandoening genoten en doorleefd. *La Nuit* vormt de eerste reeks gedichten eener trilogie, waarvan de anderen, *L'Aube* en *La Lumière*, door den dichter reeds aangekondigd worden. Die trilogie zal weergeven al de gewaarwordingen eener ziel, die al de pijnen der Hel lijdt, al de tranen van het Vagevuur weenen en de extasen en de zalige betoovering van het Paradijs zingen zal. *La Nuit* is de Hel. 't Is er prachtig! Maar het Kwaad zou zonder invloed zijn, indien het niet aantrekkelijk ware en daarom (dáarom slechts?) heeft de dichter het zoo verrukkelijk voorgesteld. Zoo ongeveer zegt Gilkin. Maar die hem kennen zeggen dit: in den mystiek-aangelegden Gilkin heeft altijd iets duivelachtigs gelegen, zooals men dat enkele malen bij Verlaine en vaak bij Baudelaire aantreft. Of is het geen satansche ironie, die u tegengrinnikt van uit sommige verzen van dit prachtig sonnet:

l'Amitié.

Mon ami le plus cher ne m'a pas appelé
Bâtard, faussaire, escroc ni proxénète infâme.
Comme je suis très pauvre, il ne m'a pas volé;
Comme je suis garçon, il n'a pas pris ma femme.

Il ne m'a pas poussé dans un puits: il n'a pas
Mêlé de l'arsenic dans mon vin. Magnanime:
Il eût pu m'étouffer entre deux matelas, -
La peur des tribunaux l'a préseivé du crime.

Même il a hasardé la générosité,
Le brave homme, jusqu'à ne pas prendre pour cible
Mon crâne ou pour fourreau ma gorge. Sois sensible

A cette hyperbolique et burlesque bonté,
O mon coeur; dans l'oubli noyons l'irréparable,
Et sous un lourd pardon broyons ce misérable.

Indien sommige stukken aan Verlaine en Baudelaire doen denken, kan hier geen sprake van navolging of invloed zijn, wèl van een zeker overeenkomst in sommige facetten van hun wonderbaar temperament. Zoo herinnert men zich onvermijdelijk het geniaal-walgelijke *Une Charogne*, wanneer men *Amour d'Hôpital* leest, hoewel de onderwerpen zeer verschillen. Een paar strofen zullen dit bewijzen:

Dans le grouillis rougeâtre et gluant des viscères,
Des muscles découpés, des tendons mis à nu,
Des nerfs, où vibre encore un vouloir inconnu,
Des glandes qu'on incise et des flasques artères,
Tu plonges tes deux bras polis, avidement,
Tandis qu'erre un divin sourire sur tes lèvres,
Et que sur son chevet, où bondissent les fièvres,
Le moribond t'appelle et parle doucement.
Car ton visage, pur comme un marbre, te donne,
Sous ta coiffe de toile et ton noir chaperon,
O vierge au bistouri, vierge au coeur de Huron,
Le resplendissement serein d'une Madone.

Heel dat gedicht ware trouwens aan te halen.

Alles is niet zoo ‘helsch’ nochtans in dit boek; op verre na niet. Men treft wel hier en daar een zekere perversiteit aan, maar dan is zij eerder sympathiek, zooals in *Hermaphrodite*, waar de meeste gedichten getuigen van innige liefde en vurige passie, waarin het kwaad en de onkuischheid eerder illusie en dilettantism zijn. Sommige stukjes zijn puur muziek; op *Glas* zou Benoit b.v. een prachtige ballade gecomponeerd hebben; *Sur le Lotus* is éen zoete klank; hoor den aanhef:

Sur le lotus assise, elle songe, Mayâ,
- Et l'eau coule, l'eau coule, -
Baissant ses larges yeux que jamais n'éveilla
Son sourire de vierge éternelle. Et voilà
Que l'eau coule, l'eau coule.

Nuit au Jardin zwelt van zoete liefde, en is zoo schoon als de schoonste verzen van Verhaeren's *Heures Claires. Bois Sacré* is fijn en subtiel als van den vaagsten decadent of impressionist, maar blijft steeds bevattelijk.

Van bladzijde tot bladzijde zou ik dit boek met mijn lezers willen doornemen; wij zouden nog prachtige stukken ontmoeten, want nu greep ik slechts in den hoop; ik zou zeker *Le Te Deum du Pauvre* overschrijven, - wellicht het prachtigste stuk van heel dit boek, dat werkelijk behoort tot de zeer mooie boeken waarvan de dichter o.a. zegt *(Les Livres):*

Quintessence des passions,
Surextrait fatal de la vie,
Où le jeu des émotions
Se multiplie et s'amplifie.

Moet ik zeggen, dat de vorm overal volmaakt schoon is, als bij den schoonste der a parnassiens'? Voor wie zelf dichter is, heeft dit een onuitsprekelijke bekoring.

* * *

Slechts een paar romans en novellen kunnen hier ditmaal in aanmerking komen. *Les Passionnées* (Calmann-Lévy, Paris, fr. 3.50) is een van Camille Mauclair's beste novellenbundels. In die meestal korte vertellingen voelt men, onder een waas van mondaniteit, den echten kunstenaar, wiens jonge geestdrift langzamerhand plaats maakt voor een bezonken, ietwat melancholische, maar toch heldere levensfilozofie.

Uit *Le Sang* (Alphonse Lemerre, Paris; fr. 3.50) van E. Joliclerc blijkt dat een kind adopteeren geen... kinderspel is. Welke zorg en moeite men ook wijde aan de opvoeding en ontwikkeling in een bepaalde richting van een aangenomen kind, toch verloochent het bloed zich nooit en eenmaal toch, ondanks alle omwegen, komt het op zijn vertrekpunt terug. En zoo komt dit garnaalvisscherskind ten slotte te recht in de armen van een matroos.

In de mooie uitgaven van de 'Nouvelle Revue Française' (M. Rivière, Paris, fr. 3.50) verscheen een verhaal van André Gide, *Isabelle* getiteld, dat ten slotte niet anders blijkt te zijn dan een renovatie van den avonturenroman. Er hoeft een buitengewoon talent en een oorspronkelijke geest, zooals die van André Gide, om zulke dingen in een nieuw pak te steken en er een superieur kunstwerk van te maken.

Laat mij hier vermelden *Un peu. d'Idéal* (A. Messein, Paris; fr. 3.50) van Urbain Gohier, een reeks mooie stukjes, soms streng en striemend. Men bewondert vooral in dit werk den man, die zijn leven en daden met zijn denken en schrijven in overeenstemming wil brengen. Die innige betrekking tusschen dezen schrijver en zijn werk is dan ook de eerste oorzaak, waarom Gohier's geschriften zulken diepen indruk maken.

Mon Etoile (Editions 'Atar', Genève; fr. 3.50) is de herdruk van den eersten roman van Bertha Badier, de Zwitsersche schrijfster. Hij dagteekent van 1879. Zooals men denken kan, is de samenstelling onzeker, hoewel niet onsamenhangend. De 'ton de bon

homie' van het verhaal werkt niet altijd aangenaam; men weet soms niet of de auteur voor kinderen of voor volwassenen schrijft.

Dit boek heeft dan ook, in de reeks werken der schrijfster, slechts een historische waarde.

Dezelfde uitgevers zonden mij een bundel *Contes finlandais* van den grooten Finschen verteller Zacharias Topelius.

Zij zijn best voor kinderen geschikt, maar de vertaling is soms slordig en niet altijd in goed Fransch.

* * *

Oscar Thiry vertelt *La miraculeuse Aventure des Jeunes Belgiques* (Belgique artistique et littéraire, Brussel, fr. 3.50). Het werk is, als geheel, wat onsamenhangend, maar zeer sympathiek en zeer boeiend. Het is ook eerlijk en goed gedocumenteerd en kan daarom niet enkel met genoegen gelezen, maar met vrucht geraadpleegd worden. Voor hen die zich in 't bizonder voor onze Fransch-Belgische letterkunde interesseeren of die eenmaal haar geschiedenis willen schrijven, is Thiry's werk onmisbaar.

Wellicht kom ik op dit boek nog eens terug.

Nog een 'Nachschlage'-werk: *Le Roman Français* in de uitstekende verzameling 'Anthologies' van de a Editions Louis Michaud' (Paris; fr. 2.00). Het voorwoordje van J.H. Rosny is niet meer dan een aanbeveling. De inleiding van den schrijver, G. Clouzet, is een bondig, maar treffend overzicht van den Franschen roman tot op onze dagen. Dan komen in korte hoofdstukken de verschillende tijdvakken met hun mooiste werken en voornaamste vertegenwoordigers. Voor de modernen heeft de schrijver, dunkt mij, zich wel eens laten leiden door persoonlijke voorkeur en zoo zullen wel enkele van zijn 'gloires' mettertijd verbleeken. Intusschen is dit boekje, gezien zijn geringen omvang, het volledigste wat we tot hiertoe bezitten.

Van L. Thuasne: *Villon et Rabelais: Notes et Commentaires* (Fischbacher, Paris), het resultaat van nieuwe en nauwkeurige opzoekingen, die veel verkeerds terecht brengen en een heele boel tot dan toe duistere dingen verklaren. Men krijgt bij ernstige lezing van dit werk ook den indruk, dat de twee groote figuren Villon en Rabelais, vooral de eerste, juister zijn zóo, dan gelijk wij ze van vroeger kennen. Met behulp dezer voortreffelijke studie en het goede dat van vorige werken overblijft zou het mogelijk zijn, een 'édition définitive' der werken dier beide meesters voor te bereiden.

Rest mij nog te spreken over het jongste werk van Louis Pié-

rard, *En Wallonie* (H. Lamertin, Bruxelles; fr. 3.00) dat voor de Vlamingen in meer dan één opzicht belangwekkend is. Piérard kent zijn Wallonië en heeft het lief, vooral de streek rond de stad Bergen, die hij bewoont, en, daar hij een schrijver van talent is, zal men mij gelooven als ik zeg, dat *En Wallonie* een schoon en boeiend werk is en voor den folklorist, zoowel als voor den letterkundige, menig document bevat. Zoo zijn de hoofdstukken over de 'patoisants' zeer typisch en dat over 'Paul Verlaine à la prison de Mons' zeer mooi. Doch waar wij den schrijver niet meer volgen kunnen is in zijn hoofdstukken gewijd aan Jemappes, aan de 'Amitiés françaises', aan 'L'Ame de la Wallonie'. Het is niet mogelijk hier een polemiek aan te gaan over de talen- en rassenkwestie in België; toch moet ik even een parallel trekken. M. Piérard voelt niet veel voor België en nog minder voor de 'âme beige'. De Vlamingen ook niet. M. Piérard bemint hartstochtelijk zijn streek. De Vlamingen de hunne ook. Voor M. Piérard is Wallonië 'une province française' omdat de beschaafde taal Fransch is. Wel, voor de Vlamingen is Vlaanderen geen 'province hollandaise', hoewel de taal van Holland en Vlaanderen dezelfde zijn, maar eenvoudig Vlaanderen. Indien de Vlamingen niet veel voor België voelen, dan komt dat omdat ze zich alleen Vlaming gevoelen; bij de Walen schijnt het omdat ze zich... Franschman gevoelen.

M. Piérard raakt heelemaal de kluts kwijt waar hij Vlaamsche en Waalsche kunst onderling vergelijkt. De muziek van César Franck vindt hij Waalsche muziek; talenten van tweeden rang, zooals Jongen, stelt hij oneindig hooger dan 'l'orchestration lourde, la polyphonie laborieuse et touffue d'un Peter Benoit et d'un Jan Blockx'! Tegenover Rubens stelt hij... Donnay (?). Lemonnier, Maeterlinck, Verhaeren, Van Lerberghe, enz. '...sont flamands; oui: de naissance; mais dès le berceau, si j'ose dire, la culture française s'en est emparée.' Wat geeft dat, M. Piérard? Zij zijn Vlaming geboren: dat is àlles, - het overige komt hierop neer, dat ze zich van een ander speeltuig - de Fransche taal - bedienen.

Maar die mannen zijn en blijven Vlamingen, ...soms ondanks henzelven! - M. Piérard ontkent zelfs de superioriteit van de oude Vlaamsche volksliederen op de Waalsche! Genoeg, niet waar?

Ik herhaal het echter: dit werk is een zeer mooi boek, al zijn eenige hoofdstukken minder aangenaam voor de Vlamingen.

LEO VAN RIEL.